

SATURA RĀDĪTĀJS

	Lpp.
TAUTAS TRADICIJAS	9
Tautas dziesmas	9
1. Latviešu tautas dziesmu likteņi	9
2. Tautas dziesmu chronoloģija	22
3. Tautas dziesmu metrika	28
4. Metriskās kļūdas	37
5. Tautas dziesmu izteiksme	40
a) Heteroze	42
b) Alliterācija	45
c) Anafora	46
d) Atskaņošana	46
e) Epitets	47
f) Parallēlisms	48
g) Personifikācija	51
h) Tēvzeme	53
6. Tautas dziesmu vecās formas	55
7. Tēvzemes skaistums, tuvums dabai	57
8. Tautas dziesmas — tautas dzeja	62
9. Tautas pasakas	69
10. Pasaku izteiksme	72
11. Teikas	75
12. Sakām vārdi	77
13. Parunas un mīklas	79
GARĪGĀ RAKSTNIECĪBA	81
14. Juris Maņcelis	88
15. Kristofors Fīrekers	96
16. Ernests Gliks un viņa laika biedri	100
17. 18. g. simtenis	104
18. Brāļu draudze	108
19. Katoļu garīgā rakstniecība	111
20. Apgaismības laikmets	112

21. Vecais Stenders un apgaismība Latvijā	115
22. G. Stendera pēcteči	122
23. Latviešu tautas dzejas atrakšana	127
24. K. R. Girgensons	128
25. Garlibs Merķelis. K. Hugenbergers	131
26. Latviešu Avīzes	134
27. Latviešu literārā biedrība	137
28. Juris Neikens	138
TAUTISKĀ ATMODA	143
29. Atis Kronvalds	143
30. Juris Alunāns	152
TAUTISKĀ LAIKMETA DZEJNIEKI	156
31. Auseklis — Krogzemju Mikus	156
32. Andrejs Pumpurs	162
PIRMIE ROMĀNI	171
33. Brāļi Kaudzītes	171
34. Mērnieku laiki	174
35. Juris Māters	181
LATVIEŠU DRĀMA	182
36. Ādolfs Alunāns	183
37. Stepermaņu Krustiņš	186
38. Apsišu Jēkabs	187
39. Doku Atis	191
40. Pērsietis — Kārlis Zemītis	192
41. Jānis Purapuķe	193
42. Individuālās dzejas attīstība	195
43. Latgales rakstnieki	196
44. Pēteris Miglinieks	200
45. Andrievs Jurdžs	202
46. Ciņa par patstāvīgu Latviju	204
47. Jauni centieni sabiedriskā dzīvē un rakstniecībā	212
48. Liriskā un episkā dzeja astoņdesmitos gados	215
Esenberģu Jānis	215
Vensku Edvards	215
Jēkabs Lautenbachs-Jūsmiņš	215
49. Sudrabu Edžus	216

50. Fridrichs Adamovičs	217
51. Teodors Zeiferts	218
52. Eduards Veidenbaums	220
53. Kārlis Krūza	224
54. Kārlis Štrāls	226
55. Kritika	227
56. Andrejs Upītis	228
57. Edvards Cālītis	230
58. Reālistisku lugu izrādes	231
59. Edvards Treumanis	233
60. Romantisms un virzienu sazarošanās	234
61. Rūdolfs Blaumanis	237
62. Aspazija	244
63. Jānis Poruks	248
64. Jānis Rainis	256
NACIONĀLAIS VIRZIENS	270
65. Andrievs Niedra	270
66. Augusts Deglavs	276
67. Jēkabs Janševskis	279
68. Zeiboltu Jēkabs	283
69. Ernests Birznieks Upītis	283
70. Augusts Saulietis	285
71. Ludvigs Bērziņš	288
72. Antons Austrīņš	291
73. Kārlis Jēkabsons	292
74. Kārlis Skalbe	295
75. Jānis Akurāters	303
76. Anna Brigadere	307
77. Vilis Plūdonis	312
78. Jānis Jaunsudrabiņš	316
79. Viktors Eglītis	321
80. Valdemārs Dambergs	324
81. Jānis Grīns	326
82. Arveds Švābe	327
83. Ādolfs Erss	331
84. Aleksandrs Grīns	334

B, L, P

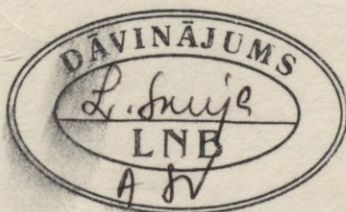
85. Kārlis Zariņš	337
86. Jānis Veselis	340
87. Jānis Ezeriņš	345
88. Jānis Sudrabkalns	351
89. Pēteris Ērmanis	353
90. Jānis Ziemeļnieks	358
91. Fricis Bārda	359
92. Edvards Virza	366
93. Zinaida Lazda	374
94. Leonīds Breikšs	376
95. Fricis Dziesma	378
96. Paula Jēgere Freimane	379
97. Kārlis Students	381
98. Kārlis Džilleja	381
99. Valdis Grēviņš	382
100. Jānis Grots	383
101. Kārlis Dzelzs-Dzelzītis	383
102. Pāvils Rozītis	384
103. Ernests Arnis	385
104. Elīna Zālīte	385
105. Pēteris Aigars	386
106. Jānis Medenis	387
107. Ēriks Ādamsons	391
108. Aleksandrs Čaks	395
109. Veronika Strēlerte	398
110. Vilis Cedriņš	400
111. Vilis Veldre	402
112. Andrejs Eglītis	405
113. Alberts Sprūdžs	408
114. Konstantīns Raudive	409
115. Antons Rupainis	411
116. Jānis Klīdzējs	413
117. Anšlavs Eglītis	414

93-4
L 174

L
810.09

A. DRAVNIĒKS

LATVIEŠU LITERĀTŪRAS
VĒSTURE

Copyright © 1976
by Raven Printing, Inc.

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~99-7 333~~

0304029140

PRINTED IN U.S.A.

P r i e k š v ā r d s

Mana literatūras vēsture, kas iznāca Vācijā 1946. g. tika bargi kritizēta. To rakstot, bija grūtības ar avotiem, bet mācības grāmata skolām bija vajadzīga. Ir pagājuši daudzi gadi, bet neviens no baltu filologiem līdz šim nav publicējis tik nepieciešamo grāmatu. Tas, ka vēl līdz pēdējam laikam saņēmu pieprasījumus pēc manas grāmatas, pamudināja mani rakstīt jaunu darbu literatūras vēsturē. Šī grāmata neaptver pilnīgi visu latviešu literatūru, īpaši to, kas plaši sazēlusi trimdā un augusi dzimtenē. Tā tomēr dod zināmu ieskatu latviešu literatūrā, var būt rokas grāmata skolēniem, palīgs skolotājiem un avots interesentiem. Vēlos nobeigt ar J. Raiņa vārdiem:

Tiks piedots tev, ja nevarēji,
Bet mūžam ne, ja negribēji.

A. Dravnieks

1976. g. janvārī.

1976

MADE IN THE UNITED STATES OF AMERICA
PRINTED AND MANUFACTURED BY
RAVEN PRINTING INCORPORATED
317 S. BEECHTREE, GRAND HAVEN, MICH. 49417

THE RAVEN PRINTING COMPANY
IS A DIVISION OF

RAVEN PRINTING

RAVEN PRINTING

1976

RAVEN PRINTING INCORPORATED

317 S. BEECHTREE, GRAND HAVEN, MICH. 49417

TAUTAS TRADICIJAS

Tautas dziesmas

Latviešu tautas dziesmu likteņi

Latviešu tautas dziesmas ir tautas dzeja. Tās sacerētāji palikuši nezināmi pagātnes tumsā. Tautas dziesmas uzrakstīja dziesmu vācēji. Tās sakārtoja Krišjānis Barons un publicēja grāmatās ar nosaukumu *Latviešu tautas dainas*. Dainas vārds nāk no lietuviešu valodas, tas bija iepaticies H. Visendorfam, kas minēts kā autors līdz ar Krišjāni Baronu. H. Visendorfa nopeln tas, ka viņš izgādāja Krievijas Zinātņu akadēmijas atbalstu tautas dziesmu sējumu iespiešanai, ir lasījis korektūras, bet īsta samēra nav ar to, ka viņa vārds minēts blakus Krišjāņa Barona vārdam. Tagad Visendorfs ir piemirsts; runājot par latvju dainām, parasti min tikai Krišjāņa Barona vārdu. Tā laiks atsijā nost citus, palicis tikai tautas dziesmu krājējs un kārtotājs Krišjānis Barons.

Tautas dziesmas glabājas tautā kā mutvārdu tradīcija. Tās tika sijātas kā caur smalku sietu. Katrs dziesmas teicējs varēja teikt dziesmu tālāk, kā viņš to bija dzirdējis, un varēja tajā ko grozīt, ja viņam kas dziesmā nepatika. Tā radušies daudzie tautas dziesmu varianti. Tomēr ir dziesmas, kas bija zināmas visā Latvijā. Tā var teikt, ka tautas dziesmās atspoguļojas tautas gars, tās dzīves skatījums un atziņas.

Ir tāpat jaunākos laikos dziesmas, kas kļuvušas par visas tautas īpašumu, bet šīs dziesmas ir ar autora vārdu un tajās neko vairs nevar grozīt. Tās dzied tā, kā tās bijušas iespiestas grāmatās. Atšķirībā no tautas dziesmām tās var dēvēt par grāmatu dzeju. J. Alunāna no čeču valodas atdeejoto Nevis slinkojot un pūstot zina visā Latvijā. Tāpat dzied A. Niedras Dažu skaistu ziedu Gaujā kaisīju un vēl vairākas moderno dzejnieku dziesmas.

13. g. s., kad vācu krusta karotāji iekaroja Latviju, tad sadūrās divas kultūras — tautas mutvārdu tradīcijas un kristīgo grāmatu kultūra. Katoļu misionāri nelikās daudz zinīs par šo tautas kultūru, tā varēja plaukt tālāk. Prof. P. Šmits atzīst, ka tautas dziesmu ziedu laiki bijuši no 13.-16. g. s.

Luterāņu baznīca tautas dziesmās sāka saskatīt kādas

burvības. A. Augstkalns atradis 1584. g. prāvā minētu tautas dziesmu kā burvības vārdus. 1635. g. Menijs *Menius* publicējis otru tautas dziesmu un ar to uzskatāmi rāda, cik grūti grāmatu cilvēkam bija saprast tautas dziesmas, jo viņa minētā tautas dziesma ir t.s. nerātnā tautas dziesma. Šie t. dz. publicējumi minami tikai kā vēstures fakti. 1550. g. Sebastiāns Minsters savā Kosmografijā raksta, ka viņi, *latvieši*, skaņās un saskaņās lietājot tikai vienu balsi. Sebastiānam Minsteram dziedāšana atgādinājusi gan žēlīgu vilku kaukšanu, gan kliegšanu. Te atkal tas pats — grāmatu kultūras cilvēks nesaprata tautas dzeju, viņa vērtējumā tā ir zemāka par grāmatu dzeju. Cits autors — Dionisijs Fabricius Livonijas vēsturē savus vērojumus par t. dz. izsaka diezgan pareizi. Tautas dziesmas parasti esot ietvertas distichos, kas saskan zilbju līdzīgumā. Te jautājums, kā saprast jēdzienu „distichs”. Ja pieņem, kā tas parādījies tautas dzejā, tad tas ir divu strōfu apvienojums, ko vēl tagad raksta divās rindās. Ar to atminēta t. dz. pamatforma — divi distichi dod divas strofas resp. četras rindas. 17. g. s. parādās vēl citas tautas dziesmas. Tās rāda, ka t. dz. forma bijusi tāda, kāda tā ir tagad.

18. g. s. t. dz. dziedāšanu apraksta Hupelis. 1877. g. viņš rakstījis, ka latvieši savu izpriecās lielāko daļu aizņemot ar dziedāšanu un mūzicēšanu. Dziedot parasti sievietes, bet kad reibuma sajūta pieņem, tā aizraujot visus dziedāšanā.

Kurzemes ģenerālsuperintendents P. Einhorn prasījis visiem Kurzemes mācītājiem iesūtīt viņam ziņas par pagānu laika atliekām kultā, ticējumos un paražās. Tā radies viņa darbs *Historia Lettica 1649*. P. Einhorns un citi mācītāji nav sapratuši, ka dziedāšana kāzās, kristībās un Jāņos tautas dziesmās pauž zināmu vaļību vai nerātumu. P. Einhorns bija iededzies kā svētās dusmās par apdziedāšanās dziesmām un raksta, ka pats velns nevarētu izdomāt sagānitākas un bezjēdzīgākas t. dz. Turpretī t. dz., kuŗās dzied par senajām dievībām, P. Einhornam šķitušas kā īstas „Dieva dziesmas”.

Pēc reformācijas Vācijā notiek lielais zemnieku kaŗš. Ar to vēstures skatuvē uznāk līdz tam noklusētais un neievērotais zemnieks. Vēsturnieki sāk piegriezt vērību lauku dzīvei un zemniekiem, nevis tikai feodāliem kungiem. Latvijā tajā pašā laikā

notiek ilgais Jāņa Briesmīgā iebrukums Livonijas valstī laikā no 1558.-1582. g. Livonijas ordeņa sakāve ir saistīta ar šīs konfederācijas iekšējām cīņām — ar reformāciju un pret reformāciju. Pilsētnieki un muižnieki pārgāja protestantos, bet ordeņa mestrs un bīskapi palika uzticīgi katoļu baznīcai. Te jāmin tas, ka pēdējais ordeņa mestrs un pirmais Kurzemes hercogs Gothards Ketlers bija dedzīgs luterānis un nostiprināja luterānismu Kurzemē.

Kurzemē Juris Mancelis bija izcils luterāņu mācītājs un vēl izcilāks rakstnieks. Ar viņu ir tāpat kā ar latviešu dzimuma rakstnieku Juri Neikenu. J. Mancelis vislabāk spēja notēlot to, kas viņam nepatika. J. Mancelim nepatika Jāņu svinēšana, bet Jāņu dienas sprediķi viņš dod spožu Jāņu svinēšanas aprakstu: „Nu, mīlie draugi, eima mēs ar labu dienu Jāņos, bet ne kā vakarēji Jāņa brāļi un māsas, katrs gavilēdami, ar dažādām zālēm mežos un laukos salasījuši, pāriedami mājās ar ozola zariem und ar zālēm appušķo vārtus und visas ēkas no iekšas un ārienes, ticēdami ar tādu lietu burvjus un raganas nost — dzīt; pēc īpašas zāles sienā iesprauž šim un tam laimē: kuŗa zāle nakti savītīs, tas tanī gadā mīrs, bet kuŗa zāle paliek und zied, tas paliks dzīvs. Tādu krāšņu darbu nostrādājuši, lielu Jāņa uguni iededzina, apkārt to lēkā cauru nakti dziedādami kā kādās kāzās.“ J. Mancelim tāpat kā P. Einhornam nav patikušas apdziedāšanās dziesmas kāzās. Viņš pamāca: „Nedziedi tādas dziesmas, ka Dievs, kad viņš žēlīgs nebūtu, tavas nemazgātās mutes dēļ tevī un citus godīgus ļaudis ar uguni no debesu sadedzinātu. — Daži gavilē un dzied tādas dziesmas, ka godīgs cilvēks sarcin nosarkst klausīdamies. Un pats baznīckungs kādam dzīruļam saka, kādi grēki tā plītēšana jir, tad dažs blēdis, pie alus klapī sēdēdams, apdzied savu mācītāju.“ Tā J. Mancelis krāšņā valodā izstāsta to, kas viņam nepatīk. Bet, kā jau minēts, te sadūrās divas kultūras — tautas nacionālā kultūra un vācu garīdznieku grāmatu kultūra. Šī plaisa iet vēl tālāk līdz Vecajam Stenderam 18. g. s.

J. Manceļa Lettus eksemplārā ierakstīti šādi tautas dziesmu teksti Fīrekerā ortografijā.

Šī saulīte brītiņam,
Viņa saule mūžiņam.

Putniņš tas, kas agri ceļas,
Agri slauka deguntiņ;
Bet kuŗš putniņš sebu ceļas,
Tas okstiņu knibinā.

Bez šim tautas dziesmām ir vēl citi ieraksti, kuŗos uzsvērtā t. dz.
tradicionālā forma:

Kaņepīte, gaŗaudzīte,
Tā uzauge vasarā;
Man māsiņa neuzauge
Ne deviņās vasariņ.

Pēdējā rinda, šķiet, paša rakstītāja pielikta. Atzīmējams, ka
rakstītājs nav pratis mīkstināt „n“ skaņu.

Pēdējā lapā Manceļa grāmatās ierakstītas dažas maltuves
dziesmas:

Gan es maļu maļamo,
Vēl piebeŗu beŗamo.

Te mālīti samaļam,
Kur mēs citu dabūjam?
Iesim Dieva klētiņā,
Tur mēs citu dabūjam.

Sveša māte raganiņ,
Sakās mani audzinājs,
Māmiņ mani audzinās,
Šūpodama, lolodama.

Lūdzu Dievu, lūdzu kungu
Abējs lūdzu gana mīļi:
No kundziņa lūdzu miera,
No Dieviņa veselīb!

Šie ieraksti Manceļa grāmatās nav datēti. Tā kā dziesmas
rakstītas K. Fīrekera ortografijā, var pieņemt, ka ierakstītājs bijis
pats K. Fīrekers. Ja tas tā, tad tās varētu datēt ap 17. g. s. vidu vai
drusku vēlāk. Apmēram ap to pašu laiku braucis caur Livoniju
diplomātiskā uzdevumā J. A. Brauns. Viņa novērojumi par šo

braucieniu un divas t. dz. vācu tulkojumā iespiestas 1702. g. Latviešu tautas dziesmas viņš uzrakstījis kļūdaini, pie tam abas ir nerātnās dziesmas, varbūt noklausītas kādās kāzās. Tomēr šīs nemākulīgi uzrakstītās t. dz. rāda, ka tām ir sava īpatna forma. J. Mancelis t. dz. strofas izmanto savā Frazeoloģijā. Par malēju sakot, ja tai labi šķiņas darbā: „Tā meita labbe maļ.“ Ja neveicas ar maļšanu, teikts ar t. dz. vārdiem: „Tu mall visu dienu, suņam putru ne-samal“. Frazeoloģijā citēta agrāk minētā t. dz. strofa: „Kušs putnis agre ceļas, agre slauka degunting.“ Kā redzams J. Mancelis pats šo dziesmu raksta kroplīgākā izteiksmē, ja salīdzina ar ierakstiem viņa grāmatā Lettus. Šis t. dz. tagad ir ar Nr. 3077. Vidzemes ģenerālsuperintendents H. Samsons izdeva rokas grāmatu ar deviņiem labi izmeklētiem raganu sprediķiem. Tajos viņš prasīja, lai raganas soda ar nāvi. Luterāņu mācītāji raganu medībās pārspēja katoļu mācītājus. Raganas viņiem tajā laikā šķita kā garīgs rēgs. Tāpat labajos zviedru laikos Vidzemē mācītāji vēl cīnījās ar raganu rēgiem.

18. g. s. latviešu t. dz. gūst plašāku ievēribu. Vecais Stenders savā 1761. g. izdotā latviešu gramatikā t. dz. piemin ar īgnumu. G. Stenders raksta, ka latvieši ar prieku dziedot „īpaši kur diezgan ko rīt un plītēt“. T. dz. G. Stendera vērtējumā bija „blēņu dziesmas“. Augstāka dzeja viņam ir K. Firekera, Višmaņa u. c. autoru baznīcas un paša Stendera sagādātās laicīgās dziesmas. Kā 18. g. s. apgaismotājs viņš pūlējās apgaismot latviešu tautu, visos viņa paša dzejoļos bija kāda pamācība. Dzeja bez pamācības Stenderam bija „skunstīga bezdvēsele“.

18. g. s. pēdējā pusē Rīgā ieplūst jauns garīgs saviļņojums. Izcils apgaismotājs bija Johans Harders. 1752. g. viņš no Prūsijas ieradās Latvijā, 1754. g. publicēja plašu apcerējumu „Latviešu parašu vēsture“. J. Harders diezgan pareizi raksturo latviešu t. dz., bez tam viņš nostājas pret pūšlotāju un vārdotāju sodīšanu. *Vidzemē vēl bija spēkā zviedru laika likums, ka buruži sadedzināmi sārtā, zilēšana, svētīšana un upurēšana tika sodīta ar naudas sodu, arī ar „tecēšanu caur rīkstēm“.* Paticams, ka J. Harders ar saviem rakstiem ietekmēja ģenerālsuperintendentu Langi, kas panāca šī likuma atcelšanu 1773. g. Tagad tie bija jākaunina draudzes priekšā. Šo apvērsumu prāta varenībai

izgaisināja Žans Žaks Ruso ar savu aizrautīgo aicinājumu — atpakaļ pie dabas. No Karaļaučiem Rīgā ieklūda mazzurīgā vācu inteliģence kā skolotāji un mācītāji. Tā bez ortodoksā G. Stendera rodas humānisti, kas iet pretējā virzienā un sāk izcelt t. dz. dzejisko vērtību. Ērgemes mācītājs Johans Bergers savā apcerējumā par latviešu kāzām attēlo, kā sieviešu koris brīvā un satiriskā improvizācijā apdzied līgavu, līgavaini un viņa vecākus. Apcerējumu viņš beidz ar vārdiem: „Lūk tādas bija tās dziesmas, kas P. Einhornam šķita tik šausmīgas.“

Īstu apvērsumu pret racionālistu grāmatu gudrību izdarīja prūšu ārsta dēls Johans Hamanis 1730-1788. Pēc studiju nobeigšanas viņš bija skolotājs īsu laiku Vidzemē un Zemgalē, cītīgi mācījās latviski un sevišķu vērību pievērsa t. dz. J. Hamanis kļuva par vācu vētras un dziņu, *Sturm und Drang*, laikmeta pravieti. Karaļaučos viņš publicēja grāmatu „Kreuzzüge des Philologen“. Tajā viņš izceļ jūtu, ticības un dabas notikumu visvarenību. Latv. t. dz. vienmuļās tonkārtas viņam atgādina Homera metrus. Šī grāmata atstāja lielu ietekmi uz 14 g. jaunāko G. Herderu un viņa laika paaudzi. Gotfrids Herders, 1744-1803., 1764. g. ieradās Rīgā un bija tur piecus gadus. Viņš bija Rīgas domskolas skolotājs, no 1767. g. paligmācītājs Gertrūdes un Jēzus baznīcā. G. Herders bija radikālāks par citiem 18. g. s. apgaismotājiem. Viņš pirmais prasīja dzimtbūšanas atcelšanu un savā darbā „Filozofiskās idejas vēsturē“ atkārtoti rakstīja par Baltijas tautu brīvību. Viņš brīdināja vēsturniekus „nenoncināt tautas, ka viņu neizdevīgais ģeografiskais stāvoklis liedzis laimi un slavu.“ G. Herders dzirdējis latv. t. dz. 1765. g. Jāņos kādā muižā pie Juglas ezera. Līgo dziesmas, dejas un Jāņu nakts ugunskurs atstājis uz viņu dziļu ietekmi. 1803. g. G. Herders par latv. t. dz. rakstīja: „Viņu dziesmas ir idilles vienmuļās un maigās meldijās. Viņu, *latviešu*, raksturs ir viltīgs, gudrs, smalks un maigs.“ Jau 1773. g. G. Herders deva šīm dziesmām īsto nosaukumu — *Volklieder* — tautas dziesmas. Herders bija sakne romantismam un tautas nacionālai atdzimšanai. Dzejnieki sāka ideālizēt pagātņi un pašu tautu izcēla kā augstāko vērtību. G. Herderam bija vairāki t. dz. krājumi. Pirmo krājumu viņš pats kādu nezināmu iemeslu dēļ iznīcināja korektūrā. 1778. g. iznāca

viņa t. dz. krājums, 1779. g. pēc viņa nāves iznāca otrs t. dz. krājums, kas pazīstams ar nosaukumu „Stimmen der Völker in Liedern“ — tautu balsis dziesmās. Minētos krājumos bija 11 latviešu t. dz. Prof. L. Bērziņš atrada Herdera atstātos papīros 78 latv. t. dz. un publicēja tās.

Tā bija liela kultūras cīņa, to ievadīja vācu vētras un dziņu fantasti un nobeidza Kr. Barons ar tautas dziesmu sakrāšanu. Pēc G. Herdera vairāki vācu mācītāji publicēja savus savāktos t. dz. krājumus. Pirmā vietā te minams Rūjienas mācītājs G. Bergmanis, kas pats bija iekārtojis savu mājas spiestuvi. G. Bergmanis bija nodomājis izdot tikai vienu t. dz. krājumu ar nosaukumu „Sammlung acht lettischen Singgedichte“. Priekšvārdi šim krājumam rakstīti 1807. g. Krājumā bija 238 latv. t. dz. Ar 1808. g. 24. augusta rakstītiem priekšvārdiem viņš izdeva otru latv. t. dz. krājumu ar 252 t. dz.

Ja salīdzina Bergmaņa uzrakstītās t. dz. ar iespiestām dziesmām Latvju dainās, var redzēt, ka viņš nav īsti izpratis latv. t. dz. formu un rakstījis, kā pagadās. LD 27922 t. dz. ir šāda:

Arājiņi, ecētāji,
Dzenat gaŗus birzumiņus,
Īsa būs šī vasara,
Zemu dzied lakstīgala.

G. Bergmanis:

Arāji,
Ecētāj',
Dzeniet gaŗas birzenes,
Īsa bija šā vasar',
Zemi dzied
Lakstīgala.

Ievērojamāks valodas pareizībā un tautas dziesmu formas izpratnē bijis Palsmanes mācītājs Daniels Vārs savā Palcmāriešu dziesmu krājumā. Tajā bija 411 t. dz., bez tam vēl prologa un epiloga dziesmas. Pēdējā lapaspusē datējums: 1807. g. 13. sept. Prof. Švābe norāda, ka šis dziesmu krājums iespiests 1808. g.

Paticami, ka varēja būt starpība starp iespiešanai sagatavoto manuskriptu un faktisko iespiešanu. Rakstos izplatījies, ka šis t. dz. krājums iespiests 1807. g.

Juris Grinbergs plaši izsekojis latviešu intelīģencei priekš tautas atmodas laika, *Ceļa Zīmes 1961. g. 39. num.* Viņš raksta, ka D. Vārs bijis latvietis. To pastiprina viņa labā latviešu valodas prašana un pareiza t. dz. uzrakstīšana. Ļoti jauns gados viņš bijis mācītājs Palsmanē un nostrādājis tur 56 gadus. Norādīts, ka D. Vāra t. dz. krājumu iespiedis G. Bergmanis savā mājas spiestuvē. Tas ir paticami, tikai tiešu pierādījumu tam nav. Diemžēl, šis D. Vāra t. dz. krājums guvis mazu ievēribu. G. Bergmaņa nepilnīgākie krājumi guvuši plašāku ievēribu. Rīgā četrus gadus dzīvojis skotu tautības skolotājs R. Džemisons *Robert Jamison*. Viņš bija iecerējis izdot plašu folkloras krājumu skotu dialektā. Rakstnieks Valters Skots sagādājis viņam darbu archīvā Edinburgā. Viņa sastādītais krājums *Illustration of Northern Antiquities* iespiests 1814. g. Latvieši te pieminēti 355. lpp. R. Džemisons raksta, ka viņa „izglītotais un aizrautīgais draugs mācītājs G. Bergmanis viņam piesūtījis latviešu un citu tautu meitu vainagu kolekciju.“ R. Džemisons dod latviešu t. dz. oriģinālā un angļu tulkojumā:

Nosvīdusi laime brauca,	Egger, hastig, sweat becover'd
Nosvīduši kumeliņ,	Laima drove her foaming steeds,
Man nabaga bārišam	Me poor orphan, left forlorn,
Rūmes vietu meklēdam.	Me a little place to find.

E. Dunsdorfs „Zīle“, 167. lpp. u.c. Dunsdorfs raksta, ka R. Džemisons tulkojis latv. t. dz. no G. Bergmaņa vācu tulkojuma. 1831. g. latv. t. dz. tulkojumi angļiski iespiesti žurnālā *The Foreign Quarterly Review* 15. num. 61-78. lpp. Rakstīts ir par Bergmaņa un D. Vāra t. dz. krājumiem. Prof. E. Dunsdorfs noskaidrojis, ka raksta autors ir Dr. Bourings, ko viņš pats rakstījis savā autobiografijā. E. Dunsdorfs raksta, ka Dr. Bouringa tulkojumi ir daudz paviršāki. G. Bergmanis aicinājis savus amata brāļus glābt latv. t. dz. no aizmiršanas.

1824. g. humānākie vācu mācītāji nodibināja Latviešu

literārisko biedrību. Tā bija radīts centrs t. dz. krāšanai. Krimuldas mācītājs un bīskaps Ulmanis nodeva savus t. dz. krājumus Kabiles mācītājam Bitneram. Šo t. dz. krājumu izdeva Latv. lit. b-ba. Tajā bija 2854 t. dz., tās bija rūpīgi uzrakstītas dažādos novados, ievērojot pat izlokšņu savādības. Apm. puse sakrāto t. dz. Bitneram palika rokrakstā. Tās vēlāk uzņēma Kr. Barons Latvju Dainu sējumos. T. dz. krāja arī mācītājs A. Bilenšteins. Viņš bija paredzējis izdot 4 latv. t. dz. krājumus ar apm. 10.000 t. dz. Iznāca tikai divi A. Bilenšteina t. dz. krājumi ar 4793 t. dz. 1874. un 1875. g.

Latvieši paši sāka krāt t. dz. tikai tautas atmodas laikā. J. Alunāna rakstu krājumā Sēta, daba un pasaule 1860. J. Zvaigznīte deva vairāku simtu t. dz. līdz ar apcerējumu par tām. Kr. Valdemārs ierosināja latv. t. dz. krāšanu. Šo darbu uzņēmās Fr. Brīvzemnieks. 1869. g. viņš noorganizēja plašu ekspedīciju t. dz. krāšanai. 1877. g. viņš aicināja visus latviešus palīgā šai darbā. Fr. Brīvzemnieks savāca 54.000 t. dz. Viņš bija skolu darbinieks un saprata, ka nespēs pilnīgi nodoties t. dz. krāšanas darbam. T. dz. krāšanu no viņa pārņēma Kr. Barons un nostrādāja šai darbā 37 gadus. 15 gadus viņš pelnīja dienīško iztiku kā vācu valodas skolotājs Maskavā, tad bija mājskolotājs krievu muižnieka ģimenē un pēdīgi 22 gadus strādāja Rīgā t. dz. krāšanas darbā. Pirmo Kr. Barona sakārtoto t. dz. krājumu ar nosaukumu Latvju Dainas iespieda 1894. g. Jelgavā. Nosaukumu dainas bija ieteicis H. Visendorfs, viņš līdz ar Kr. Baronu bija minēts Latvju Dainu titulā. Pirmajam t. dz. krājumam bija tikai 200 pasūtītāji. Tas nozīmēja, ka tālākos sējumus nevarēs izdot naudas trūkuma dēļ. H. Visendorfa nopelni ir ievērojami citā ziņā — viņam bija pazišanās ar Krievijas valdības aprindām, tā viņš izgādāja, ka Latvju Dainu izdošanu uzņēmās Pēterpils Zinātņu Akadēmija.

Vārds dainas ņemts no lietuviešu valodas. Tautas dziesmas ir pareizāks apzīmējums šīm mazajām dziesmām, kas radušās un glabājušās tautā kā mutvārdu tradīcija. Ir labāk atgriezties pie Herdera dotā nosaukuma Volkslied — tautas dziesma, jo šis vārds skaidri izsaka šo dziesmu būtību.

Kr. Baronam nodeva savus krājumus visi citi t. dz. krājēji. Kr. Barons savāca un sakārtoja 35.789 pamatdziesmas un 182.000

variantu. Kr. Barons t. dz. sakārtošanas pamatā licis vienreizīgu principu: 1/ no daudzām līdzīgām tautas dziesmām viņš izdalīja patīkamāko pirmtekstu — pamatdziesmu, 2/ līdzīgās t. dz. viņš deva kā variantus pie pamatdziesmas. Visas t. dz. Kr. Barons kārtoja pēc cilvēka dzīves gājuma un dabas kārtu chronoloģiskā secībā. Tautas dziesmu jēgu tikai tad var saprast, ja patur vērā to organisko laika, vietas un apstākļu vienības, kādā tauta tās dziedājusi. Ar to Kr. Barons mūsu lirisko folkloru pārvērtis par vecāko Latviešu Enciklopēdiju *L. Encikl. 28. lpp.* Nevar tomēr pievienoties L. E. teiktajam, ka Kr. Barons normalizējis dainu tekstus „nodzīdams kraupi kraupainām dziesmām.“ Nekādu normalizāciju Kr. Barons nav izdarījis. Ja visi t. dz. uzrakstītāji trochaju dziesmas rakstījuši četrās rindās, tad tādas šīs t. dz. ir bijušas. Neuzmanīgi t. dz. rakstītāji tomēr nav labi noklausījušies un iesūtījuši nepareizi uzrakstītus tekstus. Tā piem. Krišjānim Baronam ir gaŗākā t. dz. šāds teksts: „Vaļā durvis, vaļā logi, nerūc vairsi dzirnaviņas.“ Kādā trimdas skolas grāmatā bija pārmainīti vārdi pēc tagadējās runas valodas: „Logi vaļā, durvis vaļā.“ Ar to bija sabojāta t. dz. pamatforma, jo trochaju t. dz. ceturta zilbe nevar būt gaŗa gala zilbe. Prof. L. Bērziņš minēja kā piemēru šādi nepareizi uzrakstītu tekstu Krišjānim Baronam:

Kaza, kam nav tēva,
Kaza, kam nav mātes,
Kaza, kam nav mīļa drauga,
Kas galviņu glauda.

Uzrakstītājs nav sapratis, ka t. dz. nav vis runa par kazu, bet par kazāku. Šī pie tam ir jaunāku laiku dziesma, kad krievu kazāki kļuva pazīstami. Tāpat Kr. Barona sējumos palikuši vēl kropli un nesaprotami teksti. E. Hauzenberga-Šturma min L. D. 143. t. dz. ar nesaprotamu tekstu: „Kas upīte, ka netek? Kas meitiņa, ka nedzied?“ Blakus teksti vēl dīvaināki: „Kas upīte, ka netek? Kas meitiņa, ka nedzied?“ Tālākais variants ir saprotamāks: „Kas upītei, ka netek?“ Te divas varbūtības: varbūt šī dziesma bija jau deģenerējusies tautā vai tā nepareizi uzrakstīta un iesūtīta Kr. Baronam. Šai dziesmai īstenībā bijusi sena forma „Kas upīte, ka

netek, kas meitiņi, ka nedzied?“ Šādas senas formas ir daudzās t. dz., tās jāatstāj tādas, kādas tās bijušas. Vīriešu dzimtes daudzskaitļa instrumentālis beidzies ar — is, piem: Baltu muti gaŗis matis. Ir daudzas t. dz., kuŗās šis senais instrumentālis pārveidots pēc tagadējās runas parauga: Baltu muti, *gaŗiem matiem*. Te dipodijā ceturtā zilbe ir gaŗa gala zilbe. Ir saglabājušās t. dz. ar noteicamā adjektīva formu: Ai asaja purva zāle, Pie lielaja skudru pūļa, Aiz zaļajas priedulājas. E. Hauzenberga-Šturma norāda, ka 27945. tautas dziesmai ir pareizs teksts: Tie ziedēja zelta ziedis, bet otrā variantā šī senā forma ir grozīta: Tie ziedēja zelta ziedus. Šis gadījums rada nepareizu priekšstatu, ka „ziedēt“ būtu transitīvs verbs. Nō tā ir tikai viens secinājums — nedrīkst pārtaisīt senas valodas formas. Šie piemēri rāda, ka Kr. Barons nekādu normalizāciju nav izdarījis un devis variantos dziesmas pat ar nesaprotamu tekstu, kādas tās viņam bija iesūtītas.

LD iespieda 8 sējumos. Pirmais sējums iznāca 1894. g. Pēdējais sējums iznāca 1915. g. Tajā sakopotas t.s. nerātnās t. dz.

Tautas atmodas laikā netika uzrakstītas visas t. dz. Nō 218 pagastiem nebija uzrakstīta neviena t. dz. Tur bija trūcis rakstītāju. 1924. g. pie Izglītības ministrijas nodibināja Folkloras krātuvi. Tās pirmā vadītāja bija baltu filoloģe Anna Bērzkalne — līdz 1929. g. Nō 1929.-1944., atskaitot Padomju Savienības okupācijas gadu, FK vadīja prof. K. Straubergs. FK neatkarības laikā savāca 2,308,000 folkloras tekstus, starp tiem bija 777.257 t. dz. Tās kārtoja baltu filologs O. Līdeks, rediģēja prof. P. Šmits. FK izdeva četrus papildu sējumus ar nosaukumu Tautas dziesmas, papildinājumus Kr. Barona Latvju dainām. Šajos krājumos uzņemtas tikai pamatdziesmas un turpināta Kr. Barona numerācija. Pamatdziesmu skaits pieaudzis uz 60.080. Prof. P. Šmits tāpat kā Barons laboja dzirdes, valodas un rakstības kļūdas. Labojumus viņš atzīmēja ar iekavām. Dialektos uzrakstītās t. dz. P. Šmita krājumos netika labotas.

Tautas dz. krāšanā kā zīmīgs gadījums jāpiemin rusofilais virziens, ko pārstāvēja paši latvieši. Nebija tā, ka, par savas kultūras patstāvību cīnoties pret Baltijas vāciešiem, latviešu t. dz. krāšanā bija jābalstās uz krieviem: *T. Zeiferts*. Vācu mācītāji pirmie sāka krāt latviešu t. dz. un neko vācisku te

neienesa. T. dz. krāšanā nebija nekādas nesaskaņas starp vāciešiem un latviešiem. Kr. Baronam nodeva savas sakrātās t. dz. arī vācu mācītāji, īpaši vērtīgs bija A. Bilenšteina t. dz. krājums rokrakstā. Latvju dainas izdeva Krievijas Zinātņu akadēmija un tāpat neko krievisku neuzspieda. Citādi tas bija, ja pareizticīgais latvietis J. Sproģis, piedaloties citiem pareizticīgiem priesteriem, ar Viļņas kuratora atbalstu 1868. g. izdeva 1857 t. dz. un 52 mīklas, iespiestas ar krievu burtiem; latviešu t. dz. bez tam blakus bija tulkojums krievu valodā. J. Sproģis atbalstīja krievu cara rusifilo politiku un rādīja, ka latv. t. dz. var iespiest krievu burtiem. Latgalē līdz 1904. g. bija aizliegts iespiest grāmatas ar latīņu burtiem. Kr. Valdemārs pats bija atsvešinājies no savas tautas un ir teicis, ja Latgales darbinieki negrib pieņemt krievu alfabētu, tad lai Latgales iedzīvotāji paliek bez grāmatām. J. Sproģis sevi atzinis par krievu, privātas vēstules viņš rakstījis ar krievu burtiem. Tālāk padevībā krieviem vairs nav kur iet. Latgales latvieši bija jau pārkrievināti Neveles, Drisas un Polockas novados. J. Sproģis un Krišjānis Valdemārs to gribēja sekmēt visā Latgalē. Arī Fricis Brīvēznieks izdeva 118 t. dz. ar krievu burtiem Maskavas dabzinātņu antrpologijas un etnografijas b-bas izdevumā. Te vismaz pozitīvi jānovērtē tas, ka minētā biedrība gribēja pētīt latviešu gara dzīvi un par galveno darbinieku izraudzīja Fr. Brīvēznieku, kas ar lielu aizrautību sāka krāt latviešu t. dz. Fr. Brīvēznieks bija skolu darbinieks. Pārkrievināšanas laikmetā Kr. Valdemārs panāca, ka Fr. Brīvēznieku komandēja uz Kurzemi par tautskolu inspektoru. Tā viņam nebija laika krāt un kārtot latviešu t. dz. Šo darbu tad pārņēma viņa draugs Kr. Barons.

LD otrs izdevums iznāca 1923. g. akciju sabiedrības Valters un Rapa apgādā. Tika iespiesti vēl citi šaurāki tautas dziesmu krājumi. Prof. L. Bērziņš LD bija papildinājis ar paša uzrakstītām tautas dziesmām. Otrs nozīmīgākais bija P. Kļaušiņa sakārtotais un prof. J. Endzelīna rediģētais, t. dz. krājums LD 10 sējumos ar daudzu zinātnieku rakstiem par t. dz.

Trimdā Imantas apgādā izdotas pamatdziesmas prof. A. Švābes, prof. K. Strauberga un E. Hauzenbergas-Šturmas redakcijā 11 sējumos laikā no 1952.-1956. g. Šajos sējumos tikai pie

dažām pamatdziesmām doti varianti. Galvenais tas, ka šajos t. dz. sējumos doti vairāki speciālistu raksti par t. dz.

Padomju Latvijā laikā no 1955.-1957. g. izdotas trīs latviešu t. dz. izlases. Norādīts, ka LPSR Zinātņu akadēmijas valodas un literatūras folkloras sektorā glabājoties vēl ap 900.000 t. dz.

T a u t a s d z i e s m u c h r o n o l o ģ i j a

Prof. A. Švābe raksta: „Tautas dziesmas ir tikpat vecas kā valoda un dziedāšana“. *Latv. t. dz. I.* Prof. K. Straubergs raksta aturīgāk: „Tautas dziesmas ir tikpat vecas, cik veca ir pati tauta, bet to relatīvais vecums tajos tekstos, kas mums saglabāti, iet atpakaļ tik tālu, cik veci ir tie kultūras fakti, kas tajās atspoguļojas.“ E. Hauzenberga-Šturma savā vērtējumā saka: „Teikts tas ir intuitīvi, bet atkārtots bez apdomas, jo runāts tiek par nezināmo. Cik tad ir veca latviešu valoda?“ *Latv. t. dz. XI, 614. lpp.* Tautas dziesmu krājumi ir daudzslāņaini, dziesmu sacerētāji palikuši nezināmi, tāpat nezināms ir sacerēšanas laiks. T. dz. *chronoloģiju* nevar mērot ar gadu simtiem. E. Hauzenberga-Šturma noiet pie tautas dz. saknes. Viņas vērtējumā latviešu valodas sākums iezīmējas ar divi fundamentālām pārmaiņām, kas to darījušas atšķirīgu no leišu valodas. Šīs pārmaiņas ir: 1/ īso gala patskaņu zudums un gaŗo patskaņu saīsināšanās, 2/ akcenta atvilkums no otras uz pirmo zilbi. Abas šīs pārmaiņas noderējušas t. dz. ritmiskās šēmas skaidrošanai, kādas mums konstatējis L. Bērziņš *XI, 614. lpp.* Nav te svarīgi dot kādu aptuvenu *chronoloģiju*, kad tas ir noticis, tas jāpieņem kā fakts, kāda tagad ir latviešu valoda. Pietiek ar to, ko teicis prof. L. Bērziņš, ka t. dz. t.s. lāpāmos patskaņos paužas kādas, ja arī negaišas, vēstures reminiscenses. T. dz. relatīvais vecums ir aptuveni secinājums pēc tajās atspoguļotiem kultūras faktiem. Prof. E. Dunsdorfa grāmatā Zīle ir dotas dziesmas par Jēzu Kristu. Šīs dziesmas nevarēja rasties, kad latvieši vēl nepazīna kristīgo ticību. Var iet vēl tālāk un sacīt, ka šīs t. dz. radušās tikai tad, kad latvieši bija iedzīvojušies kristīgā ticībā. Prof. E. Dunsdorfs naudas dziesmu robežu skaita no 16.-19. g. s. T. dz. nevar izmantot kā vēstures faktus, ir jāiet otrādi — ja zināmi vēstures fakti, tad šo faktu atspulgojums t. dz. ir kā ilustrācija šiem faktiem. Vēsturē zināms par kuršu sirojumiem Dānijā un Zviedrijā. Kuršu ieroči un rotas lietas atrastas Zviedrijā un Dānijā. Uz šīm zemēm bija jābrauc pa jūru. Prof. E. Dunsdorfs raksta, ka šo tālo laiku sirojumi varētu būt atspulgoti šādās tautas dziesmās:

Visiem rozēs dārzā ziede,
Manas rozēs neziedēja.
Vai tādēļ neziedēja,
Ka es augu kaņavīrs?

Šūpo mani, māmuliņe,
Tu vairs ilgi nešūposi;
Šūpos mani jūras vilņi
Kaņavīra laiviņā.

Kurši vēl 13. g. s. bijuši sakaros ar Prūsiju. Tur brauca pēc dzintara, kaņoņa un bieži minētas no prūšiem pārvestas līgavas:

Apkārt kalnu saule tek,
Pāri tek mēnestiņis;
Apkārt jāju prūšu zemi,
Cauri laidu zobeniņu. 31929

Aši, aši zīle dzied
Asa mieta galiņā,
Atnes vēsti māmiņai,
Bāliņš prūšu robežās. 31932

Padomju folkloristi šīs t. dz. attiecinājuši uz Septiņgadu kaņu 1756.-1753. E. Dunsdorfs norāda, ka tas ir pavisam aplam. Krievi sāka iesaukt latviešus kaņadienestā tikai 1796. g. ar ķeizara Pāvila I pavēli.

Indriķa chronikā rakstīts, ka kurši uzbrukuši Rīgai. Kurši zaudējuši šo kaņu. Viņi pārcēlās Daugavas otrā krastā, sadzinaja kritušos un trīs dienas svinēja bēres. Pretinieki bija vāji un nedrīkstēja viņiem uzbrukt. Prof. E. Dunsdorfs šī notikuma ilustrēšanai min šādas t. dz.:

Kaņā iešu es, māmiņa,
Raudās divi zeltenītes:
Raudās māsa bāleliņa,
Tautu meita arājiņa.

Ne tie visi atgājuši,
Kas kaņā aizgājuši:
Cita māte vārtus vēra,
Cita gauži noraudāja.

1519. g. caur Kurzemi uz Žemaitiju sūtīts krievu naudas transports. Transportu pavadīja 4 Livonijas mestra kaņazi (tā tie

dēvēti krievu ziņojumā, patiesībā tie bijuši ordeņa mestra pārstāvji no Dobeles, Ventspils, Kandavas un Kuldīgas). Jāšus bijuši vēl 200 latviešu (krieviski latigoli). Nav teikts, ka šie 200 jātnieki bijuši bruņoti, bet būtu taču bezjēdzīgi, ja transporta aizsardzībai sūta 200 neapbruņotu jātnieku. Prof. E. Dunsdorfs min kungu un zemnieku attiecību raksturošanai šādas dziesmas. Paticams, ka šīs tautas dziesmas raksturo minēto transportu, kuņā tāpat bija šķiru starpība:

Sakās kungi droši vīri,
Nedrīkst vieni ceļā iet;
Sakāpuši kumelos,
Gaida manu bāleliņu.

32150

Vienu vietu kundziņš jāja
Ar maniem brāliņiem;
Ne vienā vietīnā
Sakaŗ zaļus zobentiņus.

32197

16. g. s. valkāja vēl bruņas. Ka latviešu kaŗavīri bijuši tērtpi bruņās, par to rod norādījumu tautas dziesmās, piem.:

Poļi, leiši naudu skaita
Juglas tilta galiņā;
Dzīrās pīrkt Vidzemīti
Ar visām zeltenēm. 52428

Rūc, rūc, pārkonīti,
Skaldi tiltu Daugavā,
Lai nenāk poli, leiši
Šinī Māras zemītē. 32149.

32149. t. dz. Kr. Barons nav pat pamanījis kļūdu metrikā. „Rūc, rūc“ ir tikai divas gaŗas zilbes, bet vajag trīs ar gaŗu gala zilbi vai četras pēdas ar īsu gala zilbi. Pīrmatnējais teksts te būs bijis: „Rūci, rūci, pārkonīti“. Kr. Barons ir tik saudzīgi skatījies pret uzrakstītiem tekstiem, ka nav labojis pat tur, kur labošana bija nepieciešama.

1558. g. Jānis IV Bargais iebruka Livonijā. Krievi nonāca līdz Rīgai, kur notika divkauja starp krievu un latviešu lielgabalu šāvējiem. Krievi pārtrauca uzbrukumu, atkāpās gar abiem

Daugavas krastiem, laupīdami un dedzinādami. Millers 1662. g. publicētā poēmā raksta, ka krievi pie Rīgas zaudējuši 8000 vīru. Latviešu zemnieki, bruņojušies ar bisēm un gašos kātos iesistām izkaptīm, notriekuši pie zemes 6000 krievu. Rīgā un krievu pulkos izcēlies mēris. Uz krievu — zviedru kaŗu 17. g. s. vidū un 18. g. s. sākumā prof. E. Dunsdorfs attiecina šo t. dz.:

Ej, kundziņ, pats ar arklu
Lielajā tūrumā,
Kam nodevi ķēniņam
Tik daudz jaunu arājiņu. 31966.

Nosaukums „ķēniņš“ nepārprotami norāda uz Zviedrijas ķēniņu. Kokneses vaivads ar skaudību rakstījis krievu caram: „Labākie kaŗavīri zviedriem ir Vidzemes ļaudis *prof. Dunsdorfs*. Šis krievu vaivads pats ir mobilizējis latviešus Kokneses novadā. Viņš savācis 700 latviešu. Vēstulē viņš rakstījis caram: „Diezin vai būs 100 tādu derīgu vīru, ko varēs apmācīt kaŗa dienestam. Pārējie ir vai nu kropli, vai pārāk veci un kaŗa dienestam nederīgi.“ Tāda bija komūnistu propagandētā senā draudzība ar krieviem. Veselie un kaŗa dienestam derīgie vīrieši bija vai nu zviedru armijā vai bija iebēguši mežā. Zviedri ir vervējuši brīvprātīgos tirgos un krogos, kārdinot latviešus ar rokas naudu. Kas saņēma rokas naudu, tos nosūtīja uz apmācībām Zviedrijā. Tas atspoguļojies šādā tautas dziesmā:

Kaŗā gāja mans bāliņš,
Kaŗa naudas gribēdams.
Tur palika kaŗa nauda,
Tur smuidrais augumiņš. 32042.

Prof. E. Dunsdorfs min vairākas vēstures liecības, ka latvieši kalpojuši zviedru armijā. Lielajā Ziemeļu kaŗā Pēteris I iekaŗoja Vidzemi un ar līgumu garantēja Vidzemes autonomiju. 1796. g. tomēr sāka ķert rekrūsus krievu armijai. Labprāt neviens

negribēja iet, jo dienesta ilgums no 1825.-1855. g. bija 25 gadi. Uz šo barbarisko kaŗadienestu attiecināma E. Melngaiļa komponētā t. dz.:

Kade pārnāksi, bāleliņ,
No kaŗa lauka?
Tavs tētiņš un māmiņa
Dus smilšu kalnā.
Tav' māsiņa, līgava,
Jau ziedus kaisa.
Nu pārnāca bāleliņš
No kaŗa lauka,
Nu pārnāca bāleliņš
Kā dieviņš sirmis.

Bezcerīgas un drūmas ir šīs ilgā dienesta laika t. dz. Prof. E. Dunsdorfs min šādu piemēru:

Kad, dēliņ, tu atnāksi
No kariņa atpakaļ?
Tad, māsiņ, es atnākšu,
Kad zaļos sētas mieti,
Kad sapūs akmentiņš.
Ola kāps ūdenī,
Spalva grims dibenā,
Tad es nākšu atpakaļ
Tēv' un māti apraudzīt. 32033.

Par rekrūšu dziesmām prof. A. Švābe raksta: Tajās ... „nav nekas no viduslaiku brammanības 31970, ne arī no atvaļinātu zaldātu dēkainības. Toties šo balādisko dziesmu saturā un formā atklājas cietsirdīga likteņa grūtā smeldze un nāves nojauta, kas izteikta tik vienkāršos un dziļi pārdzīvotos vārdos, ka tālāka pilnība vairs nav iespējama.“ Tā t. dz. rāda rietumniecisko domāšanu. Latvieši šo 25 gadus ilgo dienestu uzskatīja par lielāko nelaimi, kas var draudēt jaunam cilvēkam. Rekrūši tādēļ

bija jāķer, jo tie slēpās. Prof. E. Dunsdorfs raksta, ka tā laika, Krievijas armijas lielākais lāsts bija žūpība un tālākās sekas — veneriskas slimības. Kas dzīvojuši Rīgā pirms 1914. g., tie atminēsies, ka uz Vērmanes dārza vārtiem bija uzraksts: „Ieeja dārzā aizliegta suņiem un kareivjiem.“

Runāšana par kara dziesmām bija ar nolūku noteikt to aptuveno vecumu. Par kara dziesmām tas tā bija iespējams. T. dz. labākais pazinējs prof. L. Bērziņš teicis: ... „tautas dzejā nevar būt nekas tāds, kas nav preformēts valodā un varēja atspoguļoties tautas dziesmās. Tātad — ja Zviedrijas ķēniņš valdīja par Vidzemi un latvieši braukuši pāri Baltijas jūrai uz Zviedriju sūdzēties par muižnieku nodarītām netaisnībām, tad ķēniņa vārds bija preformēts latviešu valodā, bet par t. dz. lielāko daļu mums nav iespējams pat aptuveni noteikt to vecumu. Prof. L. Bērziņš raksta: „Beigu galu varam dabīgā kārtā identificēt ar savu laikmetu, bet kur rast izejas punktu? Sākumi mūs, īsti ņemot, ved aizmūžā, jo nevaram iedomāties cilvēces attīstībā tādu laikmetu, kas būtu bez nozīmes dzejas un valodas ziņā.“ *Ievads latviešu tautas dzejā 21. lpp.* Un tomēr, rakstniecības vēsturi iesākot, nevar t. dz. atstāt malā un sākt ar grāmatu trūcīgiem sākumiem. Tautas dzeju mēs nevaram aplūkot tās tapšanas procesā, tā relatīvi stabils jēdziens — tās visas guļ ņagadnes plāksnē. Vēsturnieks J. Bērziņš teica: „Mūsu tautas dziesmu krājumi ir tas, ko tauta atmin līdz mūsu dienām“. Tas nozīmē, ka tautas dzejā trūkst laika perspektīvas. Prof. E. Dunsdorfa mēģinājums noteikt dažu temu tautas dziesmu uz kādu zināmu laikmetu attiecas tikai uz mazu daļu no t. dz. daudzuma.

Ir t. dz. kādi reti ienesumi no citām tautām. Komponists V. Dārziņš minēja dziesmu Sēju lielu rožu lauku. Tai pielāgota meldija no vācu valodas „Der Mai ist gekommen.“ No Ukrainas pārņākusi meldija dziesmai „Kūko sila dzeguzīte.“ No lietuviešu valodas pārņemta dziesma līdz ar meldiju „Es meitiņa kā rozīte.“

T a u t a s   d z i e s m u   m e t r i k a

Tautas dziesmu metriku noskaidrojis prof. L. Bērziņš. Visas, šīs metrikas pamatā ir E. Hauzenbergas-Šturmas minētie fundamentālie fakti — īso gala patskaņu zudums, garo gala patskaņu saīsināšanās un akcenta atvilkums uz vārda pirmās zilbes. Ar to mūsu valoda atšķiras no lietuvju valodas. L. Bērziņš izšķir trochaju un daktilu dziesmas. Šīs grieķu terminoloģijas dēļ daži ir apkaņojuši L. Bērziņa teoriju. Latviešiem nekas nebija jāaižņemas no grieķiem. Viņiem pašiem bija div- un trīs-dalīga takts izjūta. Grieķi tai devuši tikai terminoloģiju. Tāpat tas ir citām tautām bez jebkādas grieķu ietekmes.

Trochaju dziesmas sastāv no divi pusēm jeb strofām, piem.:

Dziesma būtu, dziesma būtu,	
Kaut bijusi otra puse;	1. strofa
Būt' man skaista līgaviņa	
Kaut māsiņa nebijusi!	2. strofa

Mazākais posms ir pēda, kas sastāv no divi zilbēm — pirmā ir uzsvērta, otra ir nolaista zilbe. „Bitīt, šūnu nenicini“ viena pēda ir „bitīt.“ Divas pēdas sauc par dipodiju: „Bitīt, šūnu“ ir viena dipodija. Vārds nedrīkst sniegties no vienas dipodijas otrā, piem:

Bitīt, šūnu // nenicini,
Ziedo, māsa, // ko ziedo,
Listiet, lieti, // labi lieti,
Lai es augu // laba liela.

A. Pumpura pazīstamā dziesma Stāsti manīm, Daugaviņa, ir gan sacerēta tautas dziesmu garā, bet tajā nav ievērota tautas dziesmu metrika. No valodas viedokļa nav pareizi „stāsti manīm“, te jāsaka „stāsti man“. Nav ievērota likumība, ka trochaju dziesmās viens vārds sniedzas otrā dipodijā, piem. „Gauja jel ne // cieti klus’.“

Četras dipodijas jeb divas rindas sauc par strofu.

Līgodama upe nesa

Zaļu ziedu vainadziņu — pirmā strofa.

Dziedādamaš tautas veda

Vainadziņa vijējiņu — otra strofa.

Trochaju dziesmās vienai uzsvērtai zilbei seko otra neuzsvērtā zilbe, piem: Man bij divi bālēliņi. Dipodijā ir četras zilbes. Ceturtā zilbē var būt tikai īss gala vokālis, p.: a, e, i, u; tāpat as, es, is, us. Ja dipodijā trīs zilbes, tad trešā zilbe ir gaŗa gala zilbe. Klasiskās tautas dziesmas izvairās no gaŗa vokāļa 4. zilbē, piem.: Vidū jūras uz akmeņa. Mūsu dienu runas valodā labprāt teiktu jūŗas vidū, bet tā tas nav t. dz. Te otrs piemērs tam:

Kas redzēja mēnestiņu

Vidū gaisa uzlecam?

Kas redzēja kaŗavīru

No kariņa pārnākam?

Tāpat 13646. dziesmā, kas ir gaŗa dziesma, ir iespiests un tā arī jāsaka „Vaļā durvis, vaļā logi, Tautas māsu aizveduši.“ Tautas dziesmas nevar citēt pēc atmiņas. Ir jāskatās grāmatā, kā tās ir iespiestas.

Ja dipodijā trešā zilbe ir gaŗa gala zilbe, tad tā var paplašināties ar kādu īsu gala zilbi. Tā tas bija jau Cimzes Dziesmu rotā: „deviņiem“, „sniegdamiesi“. Šo paplašināto ceturto zilbi sauc par lāpāmo vokāli. Varētu sacīt, ka šī paplašināšanās ir kā sena reminiscence par īsajām gala zilbēm, kas nodrupušas tagadējā runas valodā. L. Bērziņš norāda, ka šī paplašināšanās ar īsu gala vokāli dažādās vietās ir dažāda. Ap Ventu un Alsungas apvidū par lāpāmo vokāli lietā e, piem: „Līdz citame rudeņame,“ kā tas ir suitos. Tāpat „Lai skrien tautu sētiņāje“, „Kalniņā stāvēdame“ u.c.

Liepājas Jēkabs Berķis, ko prof. L. Bērziņš bija atvedis uz Rīgu, dziedāja: „Irbe tupe ceļmalāje“. Kr. Barona LD tāpat ir dziesma ar īso e skaņu, p.: „Dievs nedeve sieviņāme“ 22174, „Izgudrame tautu dēls“ 12546.

Rucavā L. Bērziņš ievērojis a skaņu ceturtā zilbē p. „Parādāta man celiņu“, „Atkāpjata, skauģa bērni“. Kr. Barona LD ir dziesma „rakstamajā istabā“, „Aparāju alu daru“ u.c. No Janševska krājuma L. Bērziņš min šādus piemērus: „Neiešu, brālīti, nevaru ieta, nevaru ieta, nav vainadziņa.“ Arī Skrundā pie Ventas L. Bērziņš uzrakstījis dziesmas ar e ceturtā zilbē, p: „Tumsiņāje, vakarāji. Pērkoņame trekni zirgi.“

Retāka ir u skaņa ceturtā zilbē. K. Bitnera krājumos no Kuldīgas apkaimes ir vairākas dziesmas, kuŗās u piekarināts lokātīvā: dziesmiņēju, valodēju u.c.

Tagad runas valodā uzsvars ir uz pirmās zilbes, tāpat t. dz. uzsvars krīt uz pirmās zilbes:

„Māte, mana mīļa māte, ne tā mana mūža māte.
Visi mani radi raud, ka es kalpa ligaviņa.
Apkārt muižu, apkārt muižu, kam nav kalta kumeliņa,
Man bij kaltis kumeliņis, es caur muižu cauri braucu.“

Tamlīdzīgos piemēros redzam pilnīgu saskaņu starp uzvaru dziesmās un runas valodā. Ir gadījumi, kur šī saskaņa liekas izbeidzamies. Ja sakām „Ko, radiņi, jūs raudiet, ka es pati neraudāju“, mēs uzsveram zilbes „di“ un „diet“, kas prōzas valodā uzsvaru nedrīkstētu dabūt. Tāpat „raudiet“ ir gaŗa zilbe. Pavēles izteiksme ar galotni „iet“ ir jaunāku lajku noteikums gramatikā. Ja sakām raudat, tad neizjūtam, ka būtu kāda kļūme valodā. Vārds „radiņi“ ir it kā saaudzis kopā ar iepriekšējo vārdu „jūs.“ Šāda vienzilbīga vārda piesliešanas iepriekšējam vārdam sauc par *enklīzi*. Enklīze rodas, ja pirmais no divi blakus stāvošiem vārdiem ir vienzilbīgs, p:

*Tēvs dēlam zirgu pirka.
Es atradu ganīdama.
Kur tecēsi, Miļā Māra?
Kam, saulīte, vēlu leci?*

Enklīze tāpat ir daktilu dziesmās, kur vienzilbīgais vārds saaug kopā ar nākamo divzilbīgo vārdu. Uzsvars ir tad uz vien-

zilbīgā vārda, bet divzilbīgā vārdā abas zilbes.ir.nolaistas, piem:

Līdz citāme rozītēm.
Lai skrien tautu sētiņāje.
Kalniņāje stāvēdama u.c.

Kur gāji puisīti, kur staigāji,
Kur šādu naksniņu
Pārgulēji?

Ja daktiliskā dziesmā ir trīszilbīgi vārdi, tad enklīze nerodas. Akcents ir katrā vārdā uz pirmās zilbes. Tautas dziesmu lasīšanu saskaņā ar rituma prasībām sauc par dziesmas teikšanu vai skandēšanu. Latv. t. dz. ir vai nu dziedamas, vai skandējamas, tās nevar lasīt kā prōzu.

Par vienzilbīga vārda piesliešanos nākamajam vārdam nav ko brīnīties, jo vārdi, kas atrodas šaurākā dziesmas posmā, ir savā starpā cieši saspiesti kopā. To rāda arī galotņu apraušana vārda beigās. Tā dziesmā saka: „Saulīt' silta, māmīņ'jauka“, jeb „Būt' mani jēmuši, Būt' laimējuši.“ Tautas dziesmās var atkrist tikai isās gala zilbes. Ja vārds beidzas ar s, tad lāpāmais vokālis nestāv aiz tā, bet tam priekšā: „Ai godīgis tēva dēlis, Nedod, Dievis toredzēt“ u.c. Dziesmu dziedot, parasti vienu un to pašu posmu dzied vienreiz pilnu, bet atkārtojot vienu zilbi atlaiž nost, p: „No bajāra vairījosi, vairījos“.

Šinī gadījumā ir runa par lieku vokāli. Gramatiski nepieciešamus vokāļus var dziedāt pilnus un var pēdējo zilbi atlaist nost: „Kur bajāra dēliņš gāja, dēliņš gāj'“

Dziesmas sadalās posmos. Mazākais posms ir pēda, trochajos tai ir divi zilbes, daktilos trīs zilbes. Divi pēdas allaž saistītas ciešā vienībā — dipodijā. Dipodijas tā iekārtotas, ka vārds nesniedzas no vienas dipodijas otrā. Viegļās zilbes dipodiju beigās var atkrist. Katrā ziņā dipodijā ceturtā zilbe vienmēr ir īsa.

Četras zilbes trochaju dipodijā sastāda strofu, kas parasti ir noapaļots teikums. Divas strofas sastāda dziesmu. Tādas iz mūsu klasiskās tautas dziesmas, kā to rāda šādi piemēri:

Dipodija:
Tumša nakte
Laukā laidu
Nu, Dieviņi,
Nu tavāsi

Dipodija:
zaļa zāle
kumeliņu.
tava ziņa
rociņās.

Ir arī gaŗākas tautas dziesmas, piem:

Dziedu koši locīdama,
Dziedu gaŗi pavilkdama,
Vējiņš manu balsu nesa
Pašā tautas sētiņā,
Caur lodziņu istabā,
Caur lodziņu istabā
Pie tās dēlu māmuliķes. 464.

Lokatiesi, mežu gali,
Lai balsiņis pāri skan,
Lai balsiņis pāri skan
Pār deviņi novadiņi
Devītā sētiņā,
Tur aug manis arājiņis
Kā ozolis līgodamis. 495.

Gaŗākas dziesmas ar notikuma pavelienu parasti ir dziesmas par līgavas lūkošanasos.

Agri dzied Rīgas gaiļi,
Agri kāpu laiviņāi.
Pūt, vējiņi, dzen laiviņu,
Aizdzen mani Vāczemēi.
Jau atradu prūšu meitu
Samalušu sijājam.
Mali auzas, sijā miltus,
Baŗo manu kumeliņu.
Es tai devu labu rītu,
Viņa slauka asariņas.

Neraud gauži, prūšu meita,
Tūdaļ līdzī nevedīšu.
Gaidi citas ceturtdienas,
Slauki savu pagalmiņu.
Izslaucīj'se, pakaisij'se
Gaidi divus dajājām.
Dajāj divi jauni puiši
Baŗotiem kumeļiem,
Vai nu dziedī, vai nu raudi,
Tūdaļ līdzī aizvedīšu,
Tūdaļ līdzī aizvedīšu
Savā tēva zemītē. 13243.

Ir šajās t. dz. kādas reġiniscences par līgavu zagŗanu.

Mūs māsiņa viena pati,
Mēs deviņi bāleliņi.
Ik rītiņu maltu gāja,
Pūru mala rītiņā.
Ej, māmiņa, lūkoties,
Ko dar' mūsu malējiņa:
Nerūc vairs dzirnaviņas,
Nedzied pati malējiņa.
Nāk māmiņa raudādama,
Asariņas slaucīdama:
Vaļā durvis, vaļā logi,
Nav vairs pašas malējiņas.
Ko gaidāt, bāleliņi,
Aunat kājas zābakos,
Velkat lūŗa kaŗociņu,
Sedlojat kumeliņus,
Dzenaties pēc māsiņas,
Rīt māsiņu panāksat.
Nojājām simtu jūdŗu,
Spēlē pieci spēlmaniŗi.
Spēlē pieci spēlmaniŗi
Tā simtiņa galiņā.

Ai, mīlie spēlmaniši,
Ko jūs laba spēlējat?
Spēlējam tai māšai,
Kam deviņi bāleliņi.
Kur palika mūs' māšiņa,
Ko vakar gažām veda? 13646.

Šī ir ļoti gaļa dziesma, tai vēl 48 rindas. Šī dziesma skaidri rāda, ka tagad te pārgroza vārdus un saka „durvis vaļā, logi vaļā“, kas ir nepareizi, jo ar to tiek izjaukta tautas dziesmas forma.

Daktiļu dziesmās ir lielāka rituma variācija, p: „Zilite, žubīte, kur tavi bērniņi?“ Te vērojama enklīze. Vienzīlbīgais „kur“ saplūst kopā ar „tavi“ un veido kā trīsbalstīgu vārdu.

Cita daktiļu dziesma ir šāda, kas tekstu dod divu dipodiju apmērā:

Vai, manu dieniņu,
Ko darišu?
Savas jaunas dieniņas
Paspēlēju,
Savu sirmu zirdziņu
Noskraidīju.
Savu sirmu zirdziņu
Noskraidīju
Savu baltu naudiņu
Iztērēju.
Savu baltu naudiņu
Iztērēju
Dēļ vienas naksniņas
Gulējuma,
Dēļ pāra vārdiņu runājam.

Daktiļu dziesmās vērojama tālāka rituma veidošanās, tikai tā vēl nav nostabilizējusies. Prof. L. Bērziņš uzrakstījis dziesmu, kurā daktilisko pēdu dažādība nav nejaušas dabas:

Kur gāji, puisīti,
Kur staigāji,
Kur šādu naksniņu
Pārgulēji?

Tai augstai kalnei,
Tai jaunai klētei,
Tur šādu naksniņu
Pārgulēju.

Tur šādu naksniņu
Pārgulēju
Pie smukas, pie daiļas
Zeltainītes,
Nesēju auziņu lielāku lauku,
Neņemšu atraitni
Līgaviņu.

Atraitnes gultiņa
Izgulēta,
Vis' mīļi vārdiņi
Izrunāti.
Jemš jaunu meitiņu,
To milēšu,
Meitenes vainagu
Paglabāšu.

Daktilu dipodijās trīszilbīgie vārdi parasti ir ar garu zilbi — meitiņām, māsiņām. Trochaju dziesmā saka: divi maļ, divi kuļ, daktiliskās dziesmās to pašu saka: Maļ divi. kuļ divi. Ja daktila pēdas un vārda beigas sakrīt kopā, tad pēdā ir tikai divi zilbes:

Likām kājām
Eglītes nesējs.

To pašu nevar teikt par „liku kāju eglītes nesējs“. Normāli trešā zilbe daktilos ir īsa, bet gadās arī citādāk: „Lai dodam tautām“. Daktilos otra zilbe ir gan gaŗa, gan īsa: „Vai jemsi, puisīti, meitenīti“. Te ir īsa zilbe, bet citā gadījumā „Ir jemšu meitiņu, ir mīlēšu“, kur „mī“ ir noteikti gaŗa zilbe. Tāpat daktilos nav noteiktības enklīzes gadījumos: „Brauc bāleliņi“ „le“ ir īsa zilbe, bet otrā gadījumā „Kā magonītes“, kur „go“ ir noteikti gaŗa zilbe.

Metriskās kļūdas

Metriskās kļūdas bijušas jau pirmajiem t. dz. uzrakstītājiem, jo tie bija cittautieši, kas labi neprata latviešu valodu. Prof. L. Bērziņš atradis Herdera manuskriptos Prūsijas valsts bibliotēkā t. dz. kur līgava saderinās, piederīgiem nezinot. Kad nu ierodas precinieks, līgavai pēc senas tradīcijas ir jāslēpjas, bet šī atbild, ka nevajag slēpties, jo „Es jau sene nesaderēta“. Īstais teksts te bijis — „Es jau sene saderēta“. Tagad trimdā t. dz. dzied pēc atmiņas, tādēļ viegli rodas metriskās kļūdas tiem, kas t. dz. neizjūt t.s. organiski. Tāpat nevar t. dz. no kādas izloksnes pārrakstīt tagadējā rakstu valodā. Rucavā, līdzīgi kā leišu valodā, neloka piederības pronomenu. Tur ir uzrakstīta šāda dziesma:

Brauc, brālīti, tu pa priekšu,
Tev raženi kumeliņi.
Man bija tādi neraženi,
Es pa tava pēdiņāmīs,
Es pa tava ēniņāmīs.

Šo dziesmu nevar pārrakstīt tagadējā rakstu valodā, jo ar to tiek izjaukta metriskā struktūra.

Par kļūdām runājot, ir jāmin pārpratums ar „ir“ lietāšanu. Tautas dziesmās šī saitiņa nemaz nav, bet joprojām dzied: „Arājam ir daiļas meitas“. Īstais teksts te ir: „Arājami daiļas meitas.“ Ir vairākas t. dz., kur lietāts „ir“, kāds tur nav bijis, p.: „Kovārņam ir melni svārki“. Tas ir nepareizs teksts. Te jāsaka „Kovārņami melni svārki“. „Lai saulīte neredzēj tavu daiļu augumiņu“ nevar tagad teikt „Tavu daiļo augumiņu.“ Jau G. Bergmanis devis t. dz. tekstu ar noteikto galotni, kur t. dz. tā nav bijis: „Kunga labais kumeliņš.“ Citā viņš saklausījis pareizo tekstu: „Kunga labis kumeliņš.“ Citi uzrakstītāji sajaukuši formu. „Manim un tevīm“ nebūt nav īsti datīvi. Nav pareizi, ja t. dz. dzird: „Ko es tevīm pasacišu“. Pareizais teksts te bijis: „Ko es teve pasacišu.“ No tā redzam, cik aplam ir L.E. teiktais. Ir tieši otrādi. Kr. Barons neko nav normalizējis, bet iespiedis tā, kā

viņam bija iesūtīts.

Nepareizi t. dz. teksti tautā pārgāja jo īpaši ar J. Cimzes Dziesmu rotu. Kā tur tie bija iespiesti, tā tie tika dziedāti un tā nostiprinājās tautā. Tāds piemērs ir:

Trīs sidraba upītes, upītes,
Tek gar brāļa pagalmiņu, pagalmiņ.

Kr. Baronam tā tas nav. Pareizi viņš iespiedis šo dziesmu: Trīs sidraba upes tek, Gar bāliņa pagalmiņu.“ Bet kas pieradis to dziedāt, tam šis pareizais teksts izliekas pat nepareizs. Sevišķi izplatītas jaunākos laikos ir dziesmas ar nepareizo datīva galotni „manim“. Jau vecais Višmanis bija ievērojis, ka „manim un tevīm“ nav īsti datīvi. Prof. L. Bērziņš ir uzrakstījis Saldus apkārtnē dziesmas ar datīvu un instrumentāli katru pareizā vietā:

Taisat mani mīkstu gultu.

Tāpat L. Bērziņš norāda, ka Kr. Barona krājumos ir daudz dziesmu ar pareizo datīva galotni, kas atbilst t. dz. metriskai iekārtai, p:

Trīcēt trīc Rīgas pile,
Ko tur kala, ko nekala?
Pieci brāļi, v i e n i m ā s i
Zelta kroni kaldināja. 6173

Visi koki žēli raud,
V a s a r i ņ i noejoj:
Priede, egle vien neraud,
Tai palika zaļi svārki. 2820.

Bieži sastopamas daudzskaitļa formas ar „is“, kuņu nevar likt tagad t. dziesmās, kas ir uzrakstītas pareizā formā:

Bandenieka lini zieda
Liela ceļa maliņā;

Tie ziedēja *zelta ziedis*,
Tie vērtēja naudiņā. 28 305

Es neietu *pārnovadis*
Smilšu kalnus putināt;
Kas kaiš pašu novadā
Līdzenā zemītē. 97 36

Tautiets man roku prasa
Caur brālīša *vara vārtis*.
Tev, tautieti, tukša roka,
Mana pilla gredzentiņu.

Dziedat, meitas, ar manīm
Ievedīšu puķītēs;
Zied puķītes *trejis ziedis*,
Deviņām lapiņām. 530

Ar J. Cimzes Dziesmu rotu un E. Vignera kompozīcijām izplatījās nepareizi t. dz. teksti. Pazīstamākie piemēri te ir: Saulīt tecēj' tecēdama un Strauja strauja upe tecēj'.

Prof. L. Bērziņš Kuldīgas patversmē ir uzrakstījis pareizo tekstu: „upe teke“ un Ventspilī „upe teku.“

J. Medenis uz tautas dziesmu ritma pamata veidoja pats savus metrus, bet šim viņa sāktajam darbam nebija sekotāju. Andrejs Eglītis ir meistarīgi izmantojis tautas dziesmu ritmus. Daktilos viņš vēsta par tēvzemes postu, kas pāriet lūgšanā Dievam:

Sadrebas tēvzemes kareivji, Kurzemes pastarā klātu,
Ak, kaut tie austrumu jātnieki akli pie šūpuļiem stātu.
Priekšā kaut aizgultos mirušie, izšļāktos asiņu siena,
Nāvē bez aizstāvjiem, Latvija, atkal tu elsosi viena.

Kur, Dieviņi, tu paliki,
Kad sargāju tēvu zemi?
Vai tu bridī asins upi?
Vai ravēji rožu lauku?

T a u t a s d z i e s m u i z t e i k s m e

Tautas dziesmās ir laba un labskanīga latviešu valoda, kas mūs saista ar tālām paaudzēm pagātnē. Šo jauko un senisko latviešu valodu t. dz. saglabāja tās metriskā iekārta. T. dz., kas bija sacerētas tautas dziesmu formā, vairs nevarēja grozīt. Tās pārgāja no paaudzes uz paaudzi tādas, kādas tās bija. Tagad tās katrs var skatīt LD.

T. dz. un tagadējā rakstībā ir dažas atšķirības. Kas sacerētas izloksnē, tās vairs nevar grozīt. „Un“ pie mums ienāca ar tēvreizes tulkojumiem un citiem garīgiem rakstiem. Tagad ar šo svešzemes viesi esam apraduši. E. Melngailis un J. Veselis to mēģināja aizstāt ar „ir“, bet jūtamu sekmju tam nebija. Ja t. dz. sastop „un“, tad tūdaļ jā mēģina noskaidrot, kā tas tur gadījies. Tā tas ir ar plaši pazīstamo dziesmu: Jauns un traks tu puika esi bijis, Lauzdams manu zelta gredzentiņu. Šī dziesma citādi atgādina tautas dziesmu, bet tā radikāli atšķiras no īstajām tautas dziesmām. Trochaju dziesmās vienā rindā ir četras pēdas, bet šajā dziesmā rindā ir 5 pēdas. Aizdomīgs tāpat ir atkārtojums Tai es došu savu, sav' rociņu. Ir jādodomā, ka šī dziesma ir pielāgota kādai meldijai, kuŗai dziedot bija vajadzīga gaŗāka dziesma. Ka tas tā ir noticis, to rāda šīs dziesmas fragmentu uzrakstīšana tautā. L. Bērziņš Klosteres muižā pie Aizputes ir uzrakstījis šādu tekstu:

Ko, puisīti, tu domā,
Maukdams manu gredzentiņu?
Vai domāji citu pirkt,
Vai saukt savu līgaviņu.
Žēl man bija citu pirkt,
Kauns saukt savu līgaviņ!

Hāzenu Vera ir uzrakstījusi šādu tekstu:

Jauns es biju, traks es biju,
Jauns paņēmu līgaviņu:
Kungī mani pašu rāja,
Tēvs un māte līgaviņu.

Jānis Eglīte uzrakstījis vēl drusku citādāku tekstu:

Nedomāju citu pirkt,
Ne saukt savu ligaviņu;
Saukšu savu ligaviņu,
Līdz uzlēca sārta saule.

Piemēri no L. Bērziņa Ievads latviešu tautas dzējā 180. un 181. lpp.

Dziedot saderīgus pantus, ir parasts savilkēt tos kopā. Tā tas noticis šajā dziesmā. Tā bija jāiekārto pēc kādas meldijas, kurā dziedot bija vajadzīgas 5 pēdas. Šī, katrā ziņā, ir jaunāku laiku dziesma, ko nepārprotami rāda „un“ šajā dziesmā. Prōzas valodā mēs tagad teiktu: jāju dienu un jāju nakti. Tautas dziesmas tomēr noteikti izvairās no „un“: Jātnieciņa dēliņš biju, jāju dienu, jāju nakti.

Visai parasti t. dz. lietā pagātnes formu. Dažreiz tagadne un pagātne vienā dziesmā stāv blakus. T. p. pazīstamajā dziesmā Kas tie tādi, kas dziedāja, bez saulītes vakarā, atbilde pēdējā strofā ir tagadnē: Tie ir visi bāra bērni, Bargu kungu klausītāji.

Dažreiz redzams, ka pagātnes formas lietāšanu nosaka metriskā iekārta: „Tautas jāja, zeme rīb, Es gulēju dienas vidū.“ To pašu ir grūti izteikt tagadnes formā.

Jau Bergmanis devis savā krājumā dziesmu, kurā pirmā puse ir tagadnē, bet otra puse pagātnē:

Kungi, kaŗu neceļat,
Mazi mani bāleliņi;
Nejaudāja bruņas nest,
Ne tērauda zobentiņū.

Šī t. dz. tāpat pasaka vēsturē zināmo faktu, ka Livonijas valsts laikā bija latviešu kaŗavīri, kas nesa bruņas un cīnījās ar zobenu. Par 13. g. s. nepareizs priekšstats ir ieviesies ar Ausekļa dziesmu: *Ozolrunga, egļu vāles galvas skaldīs varoņiem.*

J. Bičolis ir tuvāk izsekojis tagadnes un pagātnes formām t. dz. un konstatējis, ka tās ir sajaukušās. Prof. J. Endzelins savā

darbā. Lettische Grammatik analizējis vairākus piemērus un atzinis, ka pagātnes lietāšana lat. t. dz. ir īpatnēja stila forma, ko var lietāt arī tajos gadījumos, kur tā par sevi nav attaisnojama. Šai formai liela nozīme ir ritumam. Arī jaunākos laikos t. dz. teksti izteikti pagātnes formā, kur tā nemaz nav bijusi. Tā tas sācies ar J. Cimzes Dziesmu rotu. Populārākie piemēri te ir: Saulīt tecēj' tecēdama un Strauja, strauja upe tecēj'. Te ir sabojāts teksts. Kr. Barona LD pareizie teksti ir: „Tek saulīte tecēdama un Strauja, strauja upe tek.“

Prof. L. Bērziņš norāda, ka buřamos vārdos tāpat bieži lietāta pagātnes forma, un izsaka varbūtību, ka pagātnes formas izvēlē „arī maģija te ir kādu vārdu spēlējusi līdz“. *Ievads latviešu tautas dzejā* 368. lpp.

Pēc tautas dziesmu piemēriem var teikt, ka šī formu jaukšanās notiek galvenokārt rituma dēļ. Tā Stādiju ieviņu ir daktilu dziesma pagātnē. To pašu nemaz nevar izteikt tagadnes formā. Pagātnes forma vēl iederas tādi, jo tālāk saka, ka ieviņai uzauga deviņi zari. Tagadnes forma sākumā te būtu nelogiska, nesaderīga ar dziesmas tālāko tekstu. Tāpat dziesmā „Auga liepas, auga meitas“ ir divas trochaju dipodijas. It parasti t. dz. viena strofa ir pagātnē, otra — tagadnē, piem.:

Ko tie tēva suņi rēja
Aiz māsiņas rožu dārza?
Tie rej māsas preciniekus,
Skaistu rožu rāvējiņus. 14420.

Šādu piemēru ir ļoti daudz, kur t. dz. izteiktas pagātnes formā, kas būtu bijis jāsaka tagadnē.

Heteroze tāpat ir grieķu dzejas jēdziens un nozīmē dziesmas pārveidošanu no vienas metriskas formas kādā citā. Jau pirmais poētikas autors latviešu dzejai J. Višmanis ir sniedzis heterozes piemērus. Neredzīgais Indriķis dziedājis trochajos „Manās tumšās mājās ir man bēdu gan“. Šo dziesmu F. Šlipenbachs atdzejojis vācu valodā jamba pantmērā. Heteroze īpaši pazīstama garīgā dzejā. T. s. psalmi ir pārdzejoti garīgās dziesmās dziedāšanai baznīcā. Arī latv. t. dz. heteroze nav sveša. Dažreiz viena un tā pati dziesma ir izteikta trochaja un daktila ritumā,

kā tas redzams šinī piemērā:

Vīze gāja ar pastalu
Pa celiņu rādamās;
Ko vizīte norakstīja,
To pastala līdzināja.

Vizīte rājās
Ar pastaliņu,
Kam gāja celiņu
Nerakstīdama.

Heteroze t. dz. ir sastopama, bet plaši tā nav izteikta.

1875
The following are the names of the persons who have been admitted to the membership of the Society since the last meeting of the Council.

1875
The following are the names of the persons who have been admitted to the membership of the Society since the last meeting of the Council.

1875
The following are the names of the persons who have been admitted to the membership of the Society since the last meeting of the Council.

1875
The following are the names of the persons who have been admitted to the membership of the Society since the last meeting of the Council.

1875
The following are the names of the persons who have been admitted to the membership of the Society since the last meeting of the Council.

1875
The following are the names of the persons who have been admitted to the membership of the Society since the last meeting of the Council.

1875
The following are the names of the persons who have been admitted to the membership of the Society since the last meeting of the Council.

1875
The following are the names of the persons who have been admitted to the membership of the Society since the last meeting of the Council.

Alliterācija

Alliterācija ir līdzskaņu atkārtošana. Iemīlota ir „l” skaņas atkārtošana, piem.:

Liptin lipa liepu lapa
Pie manām villainēm;
Tā pielipa tautu dēls
Pie tā mana augumiņa. 10199.

Listiet, lieti, labi lieti,
Lai es augu laba liela;
Lai es teku māmiņai
Simtu govu barotāja. 28279.

Ligo saule, ligo bite
Pa to lielo tūrumiņu:
Saule sienu kaltēdama,
Bite ziedus lasīdama. 28657.

Iemīlota tāpat ir „r” skaņas atkārtošana, piem.:

Visi radu radi raud,
Ka es kalpa līgaviņa,
Neraudat jūs, radiņi,
Kalpam Dieviņš palīdzēs. 22345.

Riti, riti, rīta rasa,
Par ābeļu lapiņām.
Tā rit manas asariņas
Par ļautiņu valodām. 8836.

No jaunlaiku dzejniekiem V. Plūdonis ar „r” skaņas atkārtošānu ir centies atdarināt dzelzceļa vilciena skarbo troksni: „Vaŗa rati, gaŗi plati, Ratu ratiem gaŗām trauc, Ribēdami, ripodami, riteņi cits citam sauc.”

T. dz. ir atkārtota „g“ skaņa, p.:

Grieze griež rudzišos,
Paipaliņa papardēs,
Grieze griež tirus rudzus,
Paipaliņa papardītes.

K. Krūza atkārtojis „dz“ skaņu, p.:

Tev ir tik dzintardzidras dziesmas,
Tev dziļi dzelmēs dzintars dus.

T. dz. dažreiz divkāršo izteiksmi: „Teku, teku, nepanāku, saucu, saucu, nesasauc’.“ Arī dipodijā tiek atkārtoti vārdi: „Nebrauc tik dikti, nebrauc tik dikti, Tie nav tavi kumeliņi.”

A n a f o r a

Par anaforu runā, ja vairākus dziesmas pantus ievada tas pats sākuma vārds:

Zīda cimdi, zīda zeķes,
Zīda visi prievitiņi.
Žēl meitiņas, žēl pūriņa,
Žēl ir zelta gredzentiņa.

A t s k a ņ o š a n a

Atskaņošana t. dz. nav vēl izkopusies. Prof. L. Bērziņš ir sameklējis dziesmu, kuņā ir atskaņotas rindas, bet piebildis: „Ja vien te nav nākusi palīgā kāda individuāla dzejnieka roka“.

Kā saulīte spīdējusi,
Tā spīdēs dažu dien’;
Kā upīte tecējusi,
Tā tecēs vēl arvien. 34217

Citās dziesmās tik izturēta atskaņošana nav:

Bitīt, tavu skrējumiņu
Baznīcā dedzināja;
Meitiņ, tavu krājumiņu
Dal'vienā rītiņā. 13791.

Neies vairs mūs māsiņa
Ar vainagu baznīcā,
No šās dienas gājumiņa,
Gredzeniņa mijumiņa 24244.

Var sameklēt vēl kādus atskaņošanas piemērus, bet t. dz. tie ir reti.

E p i t e t s

Epiteta nosaukums ir no grieķu valodas. Tas nozīmē pielikti vārdi. Dzejas valodā epiteti var būt gramatiski apzīmētāji, ja tie rada spilgtas sajūtas vai emocionālas gleznas un grezno valodu. R. Blaumaņa novelē Salna pavasarī pirmajā teikumā ir rotātāji epiteti: „Augšā — zilas debesis, apakšā zibošas mākoņu aitiņas un cīruļu nebeidzamā trillināšana; lejā — spilgti zaļumi, balti ziedi, smarža daždažādā, naigas rokas un gaviles sirdīs.”

T. dz. jauki epiteti ir pievārdi, daudzi no tiem ir *nemainīgi*. Tā māte allaž ir mīļa māte, bāleliņi — balti, Daugaviņa — melnacīte, upīte — olainīte, cīrulītis — mazputniņis, cielaviņa — žigla sieva, ūdeniņš — straujtecītis, rijiņa — platspārne, lidaciņa — zaļspurīte, kumeliņis — baltkājītis, lielvarītis, lielnauditis u.c.

T. dz. tāpat raksturīgs epitets ir pielikums, piem.: „Te guļ puīši dravenieki, te meitiņas rakstītājas, alutiņš — rudacītis, lakstīgala — trejvalode, tautu meita — zilacīte u.c. Epitets tāpat iecienīts kā apzīmētājs: „Asi cirvji, kalti rati, pakavoti kumeliņi.“ 30565 Epitets ģenitīvā: Tēraudīņa dzirnas kalu, liepu koka milnu liku 3488. Kādi man glāza logi šai saulē dzīvojami. Epitets instrumentāli: Nāks rudenis, atvedīšu ar kurpēm malējiņu, Bērīts manis kumeliņš augstajām kājiņām, Mans bāliņš kā kundziņš dzelteniem matiņiem uc. Plašāk par epitetu sk. L. Bērziņa Ievads latviešu tautas dzejā 260-308. lpp.

Parallēlisms

Jau pirmie t. dz. uzrakstītāji ievēroja, ka tautas dzejā ir divi puses. Pirmā puse runā par kādu līdzību dabā, otra puse par cilvēku pašu. T. dz. tāpat ir runa par otras puses pazušānu resp. aizmiršanu: „Dziesmiņai, nabadzei, otra puse pazudusi.“ Jau J. Manceļa Spreidīku grāmatā bija ierakstīti divi tautas dziesmu distichi resp. šo dziesmu pirmā puse:

Šī saulīte brītiņam,
Viņa saule mūžiņam.

Gan es maļu maļamo,
Vēl piebeŗu beŗamo.

Parallēlismā divi puses nav savienotas ar saikļiem.

Div' dūjiņas gaisā skrēja,
Abas skrēja dūdodamas;
Div' bāliņi kaŗā jāja,
Abi jāja domādami.

Pavasari ievas zied
Pa visiem krūmiņiem,
Rudeņos tautas jāj
Pa visiem celiņiem.

Lēni liecu to lazdiņu,
Kam riekstiņi galotnē;
Mīļi lūdzu to māmiņu,
Kam meitiņas daiļas aug.

Gulbis kļiedza ezerā,
Silā balss atskanēja,
Māsa raud tautiņās,
Brāļos birst asariņas.

Ieva ziedus izkārusi
Gaida pilnu mēnestiņu;
Māsa pūru pielocij'se
Gaida tautas atjājam.

Ziedi, ziedi āra pļava,
Ne ik dienas gani gana;
Pušķojies, brāļu māsa,
Ne ik dienas tautas jāja. 14117.

Šīs divi dziesmas puses ir katra no savas sfairas, bet tām ir dabīga sakarība, jo dabas gleznām mēdz būt cieša līdzība ar cilvēka dzīvi.

Tautu meitu bildināšana parasti notika rudenī, kad klēts bija pilna ar graudiem. Tā rudenos tad jāļ ligavas lūkoties.

Parallēlisms ir ļoti iecienīts un daudzkārt ir ar simbolisku raksturu. Tā kā bāliņi jāļ kaļā domādami, tā dūjiņas skrej gaisā dūdodamas. Ozols arvien ir stipra puīša simbols:

Sak' ozolu cietu koku,
Vētra lauza galotnīti;
Sak' tautieti drošu vīru,
Bīstas manu bāleliņu.

Parallēlisms dažreiz izteic kontrasta gadījumus: „Tautu dēls lielijās, Simtiem bēru kumeliņu; Kad nogāju, tad atradu Vienu pašu kumeliņu” 31 36.

Dažkārt parallēlisms aizņem vairāk kā divas strofas, p.:

Kļavu lapa lielijās
Vīru nest pār Daugavu;
Tautu dēls lielijās
Tautu meitu aizdziedāt.
Kur tu traka, kļavu lapa,
Vai tu vīru panesīsi;
Kur tu, nieka tautu dēls,
Tautu meitu aizdziedāsi.

Parallēlisms var būt izteikts salīdzinājumā, kur divi puses savienotas ar kā un tā:

Kā skudrītes siliņā
Lielu pūzni savilkušas,
Tā bāliņi pulciņā
Lielu darbu padarij'ši.

Kā bitīte medu sūca,
Tā es ļaužu valodiņas.

Kā lāciņi man zirdziņi,
Kā ozoli arājiņi;
Kā šūniņa man maizīte,
Kā bitīte cepējiņa.

Es meitiņa kā rozīte,
Kā Vācijas magonīte.

Salīdzinājumos vēl lietā: kāds tāds, cik tik, drīzāk nekā, vairāk nekā, labāk nekā. Pēdējā gadījumā pazīstamais piemērs: „Labāk manu galvu ņēma, nekā manu tēvu zemi.“ Vācu okupācijas laikā par šo dziesmu bija plaša polemika starp komponistu J. Graubiņu un prof. J. A. Jansonu. J. Graubiņš tēvu zemi saprata tēvzemes nozīmē, prof. J. A. Jansons dibināti norādīja, ka šajā dziesmā ir runa par tēvu zemes dalīšanu. Tā tas bijis vēsturē, bet to negribēja saprast prof. J. A. Jansons, ka jaunākos laikos šis jēgums „tēvu zeme“ ir paplašinājies tēvzemes nozīmē. Šī tautas dziesma bija rakstīta kādā strēlnieku pulka karogā, un tā viņa guva tēvzemes nozīmi. Tādā nozīmē to lietā arī K. Skalbe savās dzejās.

T. dz. ir parallēlisms, ko var pieskaitīt atkārtojumiem. Prof. L. Bērziņš uzrakstījis šādu t. dz.:

Sērdienītes pūru veda,
Lāci jūdza vezumei;

Sak' lācītis ņammādams,
Kas par smagu vezumiņu.
Mātes meitas pūru veda,
Skudri jūdza vezumei;
Sak' skudrīte svilpjodama,
Kas par vieglu vezumiņu.

Parallēlismam jāpieskaita vēl kontrasta gadījumi:

Piekūst irbe tecēdama,
Rauduvīte peldēdama;
Ļaudīm mēles nepiekusa
Apkārt mani runājot.

P e r s ō n i f i k ā c i j a

Personifikācija ir valodas dabā, jo mēs runājam par vīriešu un sievietu dzimti, tāpat to dara valodas mācībā. Dzejā personifikācija rodas, ja nedzīvas būtnes pielīdzina cilvēkiem un viņu darbībai. Tā, akmens var purināt galvu kā cilvēks:

Ūdens gāja ar akmeni
Svētu rītu kapāties;
Ūdens cirta akmenim,
Akmens galvu purināja.

Tieši svētdienas rītā senais dziesminieks varēja novērot, ka ūdens, tekot upē, nepurina ap akmeni apaugušās sūnas tajā pusē, ko tieši neskaļ ūdens straume. Tā akmens ir pielīdzināts dzīvam cilvēkam. Tāpat dziesmas senajam dziesminiekam sakāpušas vītolā:

Visas manas greznas dziesmas
Vītolā sakāpušas;
Sāk vītols locīties,
Birst dziesmiņas skanēdamas.

Personifikācija pāriet simbolismā tajos gadījumos, ja ko sāk apzīmēt ar pārnesto vārdu, īsto nosaukumu pavisam atmetot. Tā cīrulis, kas pavada arāju, kļūst par arāja un līdz ar to par jauna puīša simbolu. Ja cīrulīti, mazputniņu, pamāca negulēt ceļa malā, kur gažām brauc lieli kungi, tad te nav domāts putns, bet gan jauns puisis, ko var aizvest Vāc zemē, likt viņam tur pupas malt un vaŗa bungas rībināt. Un vecas dziesmas var gūt aktuālu nozīmi pat mūsu dienās. Vācu okupācijas laikā šo dziesmu dziedāja vidusskolās ar negatīvu noskaņojumu par iešanu vācu darba dienestā. Vispār t. dz. ozols ir puīša, vīra, bet liepa meitas vai ģimenes mātes simbols:

Grieziet ceļu, rūmējiet,
Liepa nāca istabā.
Neba liepa viena nāca,
Visi zari līdzī nāca.

Talka nāca sētiņā,
Kupla liepa vārtus vēra;
Tā nebija kupla liepa,
Tā bij talkas māmuliņa.

Symbolisks paralēlisms ir tāpat šādās dziesmās:

Agri sāka ladināt
Pelēkie vanadziņi;
Vēl tai mūsu cielavai
Spārnu gali nepušķoti.

Div' pelēki vanadziņi
Teju vien ladināja;
Ieraudzīja baltas vistas
Mūs bāliņa sētiņā.

Protams, vanags te ir puīša simbols. Kr. Barons LD šo dziesmu ievietojis nodaļā par ligavas lūkošanos.

T ē v z e m e

T. dz. vēl nav tēvzemes jēdzienā, parasti ir runa par tēva zemi, no kuŗas izaudzis tēvzemes jēdziens. Latviešu valodā tādēļ nevar runāt par mātes zemi, kā tas ir vācu valodā. Ir tomēr citas dziesmas, kuŗās var saskatīt tēvzemes jēdzienu:

Kalnā kāpu skatīties
Kas aŗ manu tēvu zemi,
Vai aŗ leitis, vai tatāris,
Vai irbīte rušināja.

Tāpat ir vēl citas dziesmas, no kuŗām var izlobīt tēvzemes dzienu.

Ai *bāliņi; ai bāliņi,
Ņem zobenu rociņā:
Ej uz prūšu robežām,
Sargi savu tēvu zemi. 31903

Pate māte savu dēlu
Kaŗavīru sataisīja:
Apvilkusi brūnus svārkus,
Jož tērauda zobentiņu 321 38, 7. variants.

Sarkandaiļa roze auga
Liela ceļa maliņā.
Kam tu augi, kam ziedēji,
Kam puisēnus kaitināji?
Brīv man augti, brīv ziedēti,
Brīv puisēnus kaitināt.
Brālīts jāja uz kariņu
Nepuškotu cepurīti.
Tec, māsiņa, norauj rozi,
Pušķo brāja cepurīti.
Dziedādama appušķoju,
Raudādama pavadīju.

Neraud gauži, man māsiņa,
Gaidi mani pārnākot!

Šis variants var attiekties uz viduslaikiem. No vēstures zināms, ka Livonijas valsts laikā Kurzemes hercogistē un Vidzemē zviedru laikos bija jāpilda kara dienests pret tēvzemes ārējiem ienaidniekiem.

Ļoti drūmas ir rekrūšu dziesmas par laiku no 1797.-1874. g., kad rekrūšus ķēra un tiem bija jākalpo kaŗaspēkā 25 gadi. Cara Krievija bija impērija, turēja lielu armiju un mēģināja iekarot vēl citas zemes. Tā kā nākamā dziesmā ir minētas turku robežas, tad tā attiecas uz Krievijas kaŗu ar Turciju:

Zile dzied, zile dzied
Staļļa spāres galiņā.
Tec, māsiņ, klausīties,
Kādu ziņu zile nes!
Tādu ziņu zile nes:
Būs brāļam kaŗā iet.
Tec, māsiņ, rožu dārzā,
Pušķo brāļa cepurīti.
Dziedādama appušķoju,
Galvā liku raudādama.
Vai nu dziedī, vai nu raudi,
Tu vairs manis neredzēs!
Par deviņas vasariņas
Attek brāļa kumeliņš.
Pavaicāju kumeļam,
Kur palika jājējiņš.
Tur palika jājējiņš
Uz tiem turku robežiem.
Tur guļ vīri kā ozoli,
Kaudzēs mestas cepurītes,
Sārtiem krauti zobeniņi.
Tur viļņo asins upe
No kalniņa lejiņā.
Tur jaunie kaŗavīri
Ik rītiņa mazgājās. 31933, 5. variants.

Kā cara Krievija, tā Padomju Savienība tur lielu armiju un grib iekaroņot citas zemes. Kā zināms, cara Krievija kaŗu pret Turciju pazaudēja. Tā arī II Pas. kaŗa laikā Molotovs gribēja panākt Vācijas piekrišanu Dardaneļu iekarošanai. Hitlers no tā redzēja, ka laikā, kad viņš gribēja sākt kaŗu pret Angliju, Padomju Savienība grib sagrābt zemes Eiropā un apdraudēt Hitlera Vāciju no muguras puses. Ar to radās lūzums Hitlera un Staļina savienības līgumā un Vācija iebruka Padomju Savienībā. Latviešu tautas dziesmu izlasē, ko sastādījis prof. J. A. Jansons, ir dziesma, kas piemērota 1941. g. 14. jūnija un vēlākām deportācijām:

Ai zemīte, ai zemīte,
Kur ir tavi saimīnieki.
Visus tavus saimīniekus
Sveši kungi aizveduši.

Ja nezina šīs tautas dziesmas uzrakstīšanas vietu, tad ir grūti pateikt, uz kādu laiku tā attiecas. Tajā var atspulgoties ir Jāņa Briesmīgā, ir Pēterļa I kaŗi, ir tagadējās Padomju Savienības deportācijas. No preses zināms, ka šis J. A. Jansona krājums pēc viņa nāves ir bargi kritizēts.

Tautas dziesmu vecās formas

Kr. Barons ir iespiedis tā, kā bija uzrakstīts. Ir LD daudz tādu dziesmu, kuŗās lietāta pareiza datīva forma, piem.:

Kas kaitēja meitu māti
Krēslā tautas bildināja;
Dēlu māte, nabadzīte,
Dažus suņus lādināja. 23625.

Kam uz ausu cepurīte,
Tam būs savi līgaviņi
Asariņu dzērājiņi.

Līgot man kā bitīti,
Meklēt sava arājiņa. 28091.

Aug puķīti balti ziedi,
Žēl man mīt kājiņām;
Aug māsiņa paklausīga,
Žēl man dot tautiņās.

Ja dziesmā ir: „tai tikuši mātes meiti,“ to nevar labot tagad ar noteikto galotni Dībināti šādas t. dz. varam uzskatīt par senām, jo tajās ir kā iecementētas senas valodas formas, mēs tikai nespējam datēt šīs dziesmas chronoloģiski.

T. dz. ļoti parasti ir deminutīvi. Jau pirmie t. dz. uzrakstītāji te dažu ko grozījuši. Prof. L. Bērziņš atradis Herdera rokrakstos rindas: Bija manam kumeliņam Zvaigžņu deķis mugurā. L. Bērziņš uzrakstījis šīs dziesmas pareizo tekstu: Bij manam kumeļam Zvaigžņu sega mugurā. Ja trochaju dipodijā ir trīs zilbes, tad trešā zilbe arvien ir gaŗa. Gadās kādas t. dz., kur trešā zilbe ir īsa. Dziedātājs tad var pielikt lāpāmo vokāli. Auseklīm ir pazīstama dziesma „Kur palika sirmie dievi, brīvie tautas dēliņi.“ Īso gala zilbi te nevar paplašināt.

Latviešu valodā īsās gala zilbes ir nodrupušas. Ja tagad dziedam „Kalniņāi“, tad tā ir kāda sena reminiscense par īsajām gala zilbēm. Nepareizi ir sākts dziedāt: „Dod man svētu vakaru.“ „U“ te varēja ieviesties sērās mūzikas dēļ, bet arī tam nav ataisnojuma nedziedāt pareizo tekstu: „Dod man svētu vakariņ’.“ Ja saka „Gāju brālim vedībās“, tad pazinējs tūdaļ teiks, ka te kas nepareizs. 23659. dziesma saka pareizo tekstu: Brālim gāju vedībās.

Ir dažas t. dz., kuŗās ir kāda grūti atrisināma problēma. Tā tas ir ar skaisto dziesmu „Snīga sniegi, putināja, tālu jāja kaŗavīri.“ Beigas te ir: Nebēdājat, kaŗavīri, sudrabota saule lec. Tajā ir 8 pēdas. Vēl sliktāk tas ir, ja sakām ar tagadējo moderno galotni — nebēdājiet. Šī pavēles forma ir dota jaunākos laikos valodas vienādošanai. Prof. L. Bērziņš šo dziesmu ir labojis Tēvu dziesmas grāmatā „Nebēdāi, kaŗavīr.“ Tas arī nav labi, jo runa ir

par daudziem kaŗavīriem. Labāk tad atstāt veco formu „Nebēdājat, kaŗavīri“. Pavisam skaidrs ir pazīstamās dziesmas teksts: „Nedod, Dievs, vītolam, baltu ziedu noziedēt.“ Trochajs un daktils ir krītošie metri. Modernā dzejā vairāk iecienīta ir metru maiņa un jo sevišķi kāpjošie metri. Auseklis panāk varenu ietekmi ar kāpjošo ritmu: Kā Daugava vaida un bangas kā krāc. Pirmais kāpjošos metrus lietāja K. Firekers savā garīgā dzejā. Kāpjošais ritms ir visās mūsu himnās, kā oficiālajā — Dievs, svētī Latviju, tā neoficiālajās — Mēs gribam būt kungi mūsu dzimtajā zemē un Tev mūžam dzīvot, Latvija.

T ē v z e m e s   s k a i s t u m s ,   t u v u m s   d a b a i

Ai tēva zemīte,
Tavu jaukumiņ!
Smildziņa ziedēja
Sudraba ziedus 3679.

Tikai tas, kas Latvijā audzis un gājis ganu gaitās, spēs pilnīgi saprast šīs dziesmas jaukumu. Pavasaros un vasarās Latvijā ir liela rīta rasa. Rasas pilieni smilgas galā saules staros patiesi tad atgādināja, ka smildziņa ziedēja „sudraba ziedus.“ Līdzīga ir cita tautas dziesma:

Mazs bij tēva novadiņš,
Bet diženi turējās:
Visi mazi kadiķīši
Zied sidraba ziediņiem.

Tāpat rasas pīles kadiķa zaros mirdz saules staros kā sudraba ziedi.

Daiļa sēta arājam
Pašā kalna galiņā:
Visapkārt liepas zied,
Vidū zelta ābelītes.

Cik tālu sniedzas mūsu rakstūtā vēsture, latvieši dzīvojuši

viensētās. Tradīcija bija stādīt liepas, ošus, kļavas un ozolus pie mājām. Augļu dārzos stādīja ābeles, bumbieres, ķiršus, plūmes uc. augļu kokus un ogu krūmus. R. Blaumaņa drāmā Indrāni bijuši stādīti oši ap māju. Konflikts starp tēvu un dēlu rodas ar to, ka dēls pārdod ošus galdniekam un liek tos nocirst. Viņš grib ieņemt naudu par kokiem un iekārtot mājas pēc jaunlaiku prasījumiem. Indrānu tēvs tad saka visai zīmīgus latviskus vārdus:... „Es nošķīru tos Indrānus, kas pilda manu maku no tiem, kas iepriecina manu sirdi.“ Edvartam vairs šis skaistuma sajūtas nav. Tēvam turpretī ošu nociršana ap māju ir kā viņa dvēseles izpostīšana.

Lauku sētas bieži bija kādas upes malā:

Lai bij jauki, kur bij jauki
Tēva sētā jauki bij:
Visi mūsu tūrumiņi
Daugaviņas maliņā.
Apkārt auga balti bērzi
Sudrabiņa lapiņām.
Līgo saule, līgo bite
Pa lielo tūrumiņu:
Saule, sienu kaltēdama
Bite, ziedus lasīdama.

L. Enciklopēdijā ir kādas Pampāļu pag. vecas lauku sētas bilde. 1941. g. tā bija jau sabrukusi, jo tās saimnieks nekopa pats savas mājas. Vecais ābeļu dārzs tomēr 1941. g. pavasarī Zaņas malā bija kā balta ziedu kupena. Zaņā tur bija jau tādas dzelmes, ka varēja peldināt zirgus. Ventas malā ir daudz skaistu vietu no Lietuvas sākot līdz Skrundai, kur upe izgrauzusi savu tecī caur kaļķakmens iežiem. Venta tomēr netiek tā daudzīnāta kā Gauja vai Abava pie Kandavas. Gaujas krastos un ielejās auga dažādi lapu koki, tāpat Daugavas krastos un ielejās. Upju malās un ielejās tieši gleznākie koki tiek vairāk pasargāti no ziemas sala. Uz Gauju varētu attiekties šāda dziesma:

Ai upīte, olainīte,
Tavu greznu likumiņu.
Visapkārt ievas zied,
Vidū saule ritināja.

Skaistas bija āra pļavas ap Ventu. Ventas muldā, kas sākās Pampāļu galā, bija plašas zemienes ar pļavām, tāpat tas bija Daugavas, Gaujas, Abavas upju ielejās. Pļavu dzeltenie vizbuļi tautas dziesminiekam atgādina zeltu.

Zelta pļavu es pārgāju
Rāsotām kājiņām:
Zeltu meža pļavas ziedi,
Sudrabiņu — rīta rasa.

Kam tā tāda daiļa pļava?
Kam tie daiļi pļāvējiņi?
Mana tēva daiļa pļava,
Tautu dēli pļāvējiņi. 286 37.

Senais dziesminieks apdziedājis dzīvi liela meža malā:

Kas kaitēja nedzīvoti
Diža meža maliņā:
Pieci brieži man aŗami,
Sešas stirnas ecējamas,
Sesku raidu celiņā,
Vāverīti sudmalās.

Meža dzīvnieki ir dziesminieka draugi, viņš tos ieslēdz savā simpatiju lokā. Meža dzīvnieki darbojas viņa tūrumā. Tā, protams, ir dziesminieka iztēle.

Zaķīts kūla kankālišus
Ar pakaļas kājiņām,
Vāverīte priecājās:
Nu būs braši rudzu lauki!

Zaķīts zemes ecētājs,
Vāverīte sējējiņa.

Zaķīts ara līdumā,
Žagatiņa brīnijās,
Ko brīnīs, žagatiņa,
Tā vīram jāstrādā. 2309.

Pat tārpiņš dara derīgu darbu:

Kas tur spīda, kas tur viz
Viņā meža maliņā?
Tārpiņš vērpā zīda diegu
Zelītā ratiņā.

Kas briedim, kas lācim
Mežā kāra šūpulīti?
Lieli vīri izauguši,
Nešūpoti, neloloti.

Vilks ikdienas dzīvē nebija nekāds draugs cilvēkam. T. dz. turpretī jēru zagli vilku un bīstamāko meža zvēru min ar simpatijām. Ja vilks vakarā kauc siliņā, viņš tiek saukts par dzērājpuisi:

Kas vilkam miežus sēja,
Kas dēstīja apenišus?
Ik vakarus gavilēja
Sīkā priežu siliņā.

Nabaga zaķītis spēja paglābties no vilka tikai ar ātru skriešanu. T. dz. vilks ir miļš radiņš un aicina zaķi sava dēla kristībās:

Ar vilciņu Rīgā braucu
Tēvam pirkt tabaciņu.
Vilciņš lūdza raudādams:

Nekraujati lielu vezmu!
Velc, vilciņi, raudādams,
Kam apēdi kumeliņu.

T. dz. savā labvēlibas lokā eslēdz visus meža dzīvniekus, putnus un pat vēzi upē. Vāverīti jūdz rakstītās kamanās rubenis sit bungas, teterītis pin vīzes, lai vestu irbi baznīcā, dzenis nekā nevar dzirdēt — tam prauli vien vēdērā.

Lielais vēzis mazo kūla,
Kam sajauca ūdentiņu.
Lielā paša vaina bija,
Ka ļipiņu kustināja.

Lācis kāpa ozolā,
Bite koda kājiņā.
Vai, bitūte, nepazini
Sava veca dravenieka.

Latvijā, kā ziemeļu zemē, ir skaists pavasaris. Tas sākas aprīļa beigās vai maija sākumā, plaukšana ir ātra un strauja. Pavasarī brīnišķīgi smaržo ne tikai puķes, bet arī koki mežā. Kas pavasarī vai vasarā ir pavadījis nakti siena šķūnī, tam tā ir viņa atmiņu jaukākā daļa. Pavasarī lazdas pirmās izkāra savus ziedu pum-purus un kulminācija sākās ar ievu ziedēšanu upju lejās un krastos:

Neviens mīli tā nebrauca,
Kā brauc brālis ar māsiņu:
Ik ierauga ievas ziedu,
Ik piegrieza kumeliņu,
Ik piegrieza kumeliņu,
Lai māsiņa pušķojās,
Lai māsiņa pušķojās
Ievas ziedu baltumiņu.
Tautas saka pajādamas:
Šogad laba vasariņa,
Šogad laba vasariņa
Līdz zemīti ievas zied.

T a u t a s d z i e s m a s — t a u t a s d z e j a

Latviešu t. dz. uzrakstīja tautā. Kr. Barons tās sakārtoja pēc cilvēka dzīves gājuma un publicēja LD. Prof. L. Bērziņš runāja par atrakto tautas dzeju. Tas ir tāpat kā arhαιoloģiskie izrakumi senos pilskalnos. Tautas dziesmu skaits ir ļoti liels, tās mākslas vērtība ir dažāda, bet ir t. dz., kuņās paužas ģeniālas dzejas dzirkstis:

Sniegi sniga, putināja,
Tālu jāja kaņavīri,
Tālu jāja, nepazīnu,
Vai bij mani bāleļiņi.

Ir t. dz., kas dod atblāzmu no klaušu laikiem, tās ir ar sevišķi monumentālu izteiksmi:

Melna čūska miltus mala
Vidū jūņas uz akmeņa;
Tos būs ēsti tiem kungiem,
Kas pēc saules strādināja.

Kas tur dimda, kas skanēja?
Kas zemīti trīcināja?
Tur jāņ diži kaņavīri
Sirmus, bērus kumeliņus.

Nedod, Dievs, vītolam
Baltu ziedu noziedēti,
Nedod, Dievs, dzērājam
Noņemt man vainadziņu,

Es kaņā aiziedams
Sirdi slēdzu akmeņi.
Aust gaismiņa, lec saulīte,
Plīst akmens skanēdams.

Zelta pieši, zvaigžņu segas,
Sudraboti pakaviņi,
Zobentiņa galiņā
Lakstīgala trīcināja.

Dzērājiņa ligaviņa
Ik vakarus gauži raud,
Raud par vīra dzērumiņu,
Raud par bērū kumeliņu.

Kulšana rijā tālā pagātnē bija smags darbs. To nebija izgudrojuši muižnieki. Citādāku kulšanu tad nepazīna. Ļaunums bija zemnieka garā darba diena, agri rītā jāiet rijā kult un pēc tam jāstrādā vēl pilna darba diena. Tāpēc t. dz. izsauca: „Elle, elle, kunga rija“. Pats par savu riju dziesminieks saka, ka rijiņa ir viņa vecā māte, „tur teku rītos, tur vakaros.“ Kulšana kungu rijā atspoguļojas dziesmā:

Vidū jūras uz akmeņa
Melna odze rudzus mala,
Kungiem ēsti to maizīti,
Kas pa nakti riju kūla.

Sirsnīgas ir t. dz. par bāreņiem:

Sveša māte mani raida
Pie ābeles rikšu griezt.
Vai, Dieviņi, es neiešu,
Zied ābele baltis ziedis,
Zied ābele baltis ziedis,
Birst man gaužas asariņas.

J. Janševskis savu labāko romānu Mežvidus ļaudis sarakstījis par mēŗa laiku Kurzemē. Šis vēstures fakts atspoguļojas t. dzejā:

Mirst mēri, kauj kaņā
Manus baltus bāleliņus;
Viena pati palikusi
Kā eglīte izdzenīte.

T. dz. atspulgo daudz vēstures faktu. Bandas vārdu sastop jau 16. g. s. latviešu valodā, šis vārds varētu būt ienācis no austrumu Lietuvas vai Baltkrievijas. Banda bija tēva dēla un gada algādža šķirtā manta. Vidzemē 1809. g. likumi noteica, ka precētam kalpam jāsaņem no saimnieka 4,5 pūrvietas no katra tūruma. Banda bija tūrums, ko kalps apstrādāja ar savu zirgu. Bandas zeme bija lielāka kā tagadējā kolchoznieka piemājas zeme, kas ir tikai 0.3 ha. Daudz dzirdēta dziedam ir skaistā dziesma:

Bandinieka rudzi auga
Diža ceļa maliņā.
Tie izauga, tie ziedēja
Zelūtiem ziediņiem.

Kur iesim, jauni puiši,
Zelta naudu sakrājuši?
Pirksim bērus kumeliņus,
Ņemsim daiļas līgaviņas.

To kumeļu, to es pirkšu,
Kas ēd upes likumā;
To meitiņu, to es ņemšu,
Kam nav tēva, māmuliņas.

No bandas zemes nebija jādod nodevas.

Kr. Barons trochaju dziesmas iespiedis parastajās četrindās. Dziedot radnieciska satura dziesmas tiek savilkts kopā. Paticami, ka tā tas darīts jau senos laikos. Ar sevišķu mīlumu latvieši dzied „Pūt vējiņi“. Tā ir kā tagadējo trimdinieku lūgšana, tās melodija sākusi izplatīties arī Kanādā:

Pūt vējiņi, dzen laiviņu,
Aizden mani Kurzemē.

Kurzemniece man solīja
Sav' meitiņu malējiņu.

Solīt sola, bet nedeva,
Teic man lielu dzērājiņu.
Kuņu krogu es izdzēru,
Kam noskrēju kumeliņu?

Pats par savu naudu dzēru,
Pats skrēj' savu kumeliņu.
Pūt, vējiņi, dzen laiviņu,
Aizden mani Kurzemē.

J. Rainis trimdā Šveicē sarakstīja lugu „Pūt vējiņi“. T. dz. pieminēti senie leidas vīri. Kursā leidiniekus sauca par novadniekiem. Leida nozīmēja maksu, ar ko atpirkās no muižas darba.

„Jūriņ' prasa smalku tīklu“ tāpat atstājusi ietekmi rakstniecībā. A. Pumpura Lāčplēsis brauc ziemeļmeitas lūkoties. Tāpat K. Skalbem ir jauka pasaka „Kā es braucu ziemeļmeitas lūkoties“. Tā bija sevišķi populāra laikā ap 1905. g. T. dz. par ziemeļmeitu ir šāda:

Jūriņ' prasa smalku tīklu,
Laiviņ' baltu zēģelīti.
Uzvelk baltu zēģelīti,
Iet laiviņa mirdzēdam'.
Iet laiviņa mirdzēdama
Līdz ziemeļa namdurvīm.
Ziemeļami skaistas meitas,
Tās es braucu lūkoties.
Vai tu brauci, vai nebrauci,
Tu jau mani nedabūsi.
Labāk tēva dubļus bridu,
Ne tautieša laipu gāju.
Tēva dubļi sidraboti,
Tautu laipa asarota.

Dziedātājs M. Vētra savā atmiņu grāmatā stāsta, ka frontes apmeklējumā Vidzemē viņš dziedājis:

Padziedami nu, bāliņi,
Visi vienā pulciņā.
Dievs to zin, kur citu gadu
Mēs, bāliņi, dziedāsim.
Cits būs kaŗa pulciņā,
Cits būs smilšu kalniņā,
Kas būs smilšu kalniņā,
To mūžam neredzēs,
Kas būs kaŗa pulciņā,
To mājās sagaidīs.

Latviešu ticējumos zīle ir jaunas vēsts nesēja:

Cekulaina zīle dzied
Staļļa spāres galiņā.
Tec, māsiņa, klausīties,
Kādu vēsti zīle nes.
Tādu vēsti zīle nes
Būs brāļami kaŗā iet.
Tec, māsiņa, dārziņā
Pušķo brāļa cepurīti.
Smiedamāsi vārtus veŗ,
Raudādama rozes plūc.
Smiedamāsi appušķoj,
Raudādama galvā liek.

Kristību, Jāņu un precību dziesmās pēc J. A. Jansona pētījumiem ir latviešu drāmas sākumi. Līgavas zagšana t. dz. ir kā sena reminiscense, kad tas tā kādreiz noticis. Bāliņiem jādzenas māasai pakaļ. Sarunas ar māsas aizvedējiem beidzas tādi, ka māsa pati saka: „Patīk man šī zemīte, šīs zemītes arājiņš”.

Īpaši jauka ir dziesma:

Visi ciema suņi rēja,
Kad es jūdzu kumeliņu.

Sēd iekšāi, līgaviņa,
Lai rej suņi, nebaidiesi.
Lai rej suņi, nebaidiesi,
Es kumeļu noturēšu.
Es kumeļu noturēšu
Ar abāmi rociņāmi.
Siksniņāmi, sprādzītēmi
Neredz manu kumeliņu.
Bantītēmi, lentītēmi
Neredz manu līgaviņu.

Daudz ir dziesmu par sērdienīti:

Ciemā daiļa sērdienīte,
Ne pie viena tā negāja.
Tīšām gāju apraudzīti,
Vai tā nāca, vai nenāca.
Ne pie vārtu nepiejāju,
Nāk meitiņa raudādama.

Ko tu raudi, kas tev kaite
Mana jauna līgaviņa?
Kā es žēli neraudāšu,
Ne man tēva, ne māmiņas.
Nāc, meitiņa, tu pie manis,
Man ir tēvis, māmuliņa. *L. Bērziņa Tēvu dziesma*

Dziedāšanai radnieciskās dziesmas puses savilkta kopā, tā
dziesmā ir kāds episks pavediens:

Dziedāj' tautu tūrumā
Uz akmeņa stāvēdama,
Lai trīc visa tautu zeme,
Lai dzird mana māmuliņa.

Gan dziedāju, gan raudāju,
Nedzird mana māmuliņa.

Svešā māte gan dzirdēja,
Tā par mani nebēdāja.

Ai, Dieviņi, augstu saule,
Kad vakaru sagaidiš'?
Svešā māte, ne māmiņa,
Maz iedeva launadziņ.

Nepūšati, auksti vēji,
Man nebija villainītes.
Plānu deva svešā māte
Bez ieloka paladziņ'.

Bisties grēka, svešā māte,
Neraudini bārenīt'.
Bārenītes asariņas
Maksā zelta gabaliņ'.

Senos laikos ļoti nozīmīga bija biškopība. Medus tad bija vienīgā salduma viela un no vaska lēja sveces; tādas dedzināja visbiežāk katoļu baznīcās. Dziesmas par biškopību ir t. dz.:

Dravenieka līgaviņa
Tek gar malu raudādama.
Ziedu svārki mugurāi,
Vaska cimdi rociņā.

Trūka, trūka tev, bitūte,
Ja tev trūka, trūks man ar
Ja tev trūka sila ziedu,
Trūks man vaska ritulišu.

Venta nesa ozoliņu
Ar visām bitītēm,
Dravenieka līgaviņa
Tek gar malu raudādama.

T a u t a s p a s a k a s

Tautas pasakas ir prōzas darbi ar raibu fābulu. Tās bija glabājušās tautas atmiņā no paaudzes uz paaudzi tāpat kā tautas dziesmas. Pirmais ievērojamais pasaku krājējs bija Ansis Lerchis Puškaitis. Puškaitis bija viņa tautiskais pseudonims.

A. Lerchis dzimis 1859. g., miris 1903. g. 2. sept. Viņš mācījās Talsu apriņķa skolā, 1879. g. kā eksterns ieguva mājskolotāja tiesības, strādājis par skolotāju Jaunpils un Džūkstes pagastos, mūža pēdējā pusē bija skolas pārzinis Džūkstes Lancenieku skolā līdz sava mūža beigām.

Tautas atmodas laikā, kā minēts iepriekš, Fr. Brīvēznieks ar jūsmīgiem rakstiem laikrakstos un abbraukājot ar priekšlasījumiem turpat visu Latviju, radīja lielu atsaucību tautas tradīciju krāšanā. Lerchis Puškaitis apm. tai pašā laikā sāka krāt tautas pasakas. Viņš pats bija uzrakstījis Džūkstes novadā 197 pasakas. Pēc 1894. g. viņam savus pasaku krājumus nodeva Fr. Brīvēznieks, A. Bilenšteins u.c. A. Lerchis paspēja sakārtot un izdot 7 pasaku sējumus. 7. pasaku krājuma otrā puse viņam palika rokkrastā. Puškaitim tomēr nebija nekādu zināšanu kā pasakas kārtot. Viņš vienkārši tās savāca un publicēja krājumos.

Tautas pasakas pēc Arnes pasaku kataloga pirmais sāka kārtot prof. A. Švābe, bet viņš izdeva tikai dažas grāmatas. Pasaku krāšanu, kārtošanu un izdošanu nobeidza prof. P. Šmits. P. Šmits dz. 1869. g. 25. dec., studējis krievu valodu Maskavā, 1892. g. pārgāja uz Pēterpils augstskolu un beidza to 1896. g. Viņš tika atstāts austrumu institūtā sagatavoties zinātnieka darbam ķīniešu un mandžūru valodās. 1899. g. viņš strādāja par mācības spēku Vladivostokā un 1902. g. bija profesors. 1920. g. viņš atgriezās Latvijā un bija prof. L.U. P. Šmits daudz interesējās par latviešu pagātni un kritiski izvērtēja latviešu mītoloģiju. Prof. P. Šmits sakrāja un sakārtoja latviešu pasakas pēc somu zinātnieka Arnes pasaku kataloga un izdeva pasakas un teikas 15 sējumos laikā no 1925.-1937. g. Tā prof. P. Šmits jāmin līdzās Kr. Baronam, jo viņš atdeva tautai tās pagātni pasakās un teikās.

Vācu tautas tradīciju krājēji brāļi Grimmī 1812. g. nodibināja

t.s. āriešu skolu, ko tālāk izveidoja M. Millers u.c. filologi. Viņi atzina, ka ir bijusi indoeiropiešu pirmvaloda, tā pasakas un teikas ir mantotas no šīs āriešu pirmvalodas. Šo teoriju noraidīja Getingenas universitātes prof. T. Benfejs. Viņš izdeva indiešu pasaku krājumus un nosauca to par indiešu teoriju. Viņš domāja, ka pasakas no Indijas izplatījušās pasaulē. T. Benfeja nopelns ir citā plāksnē — viņš ierosināja pasaku pētniekus skatīties uz pasakām kā senu laiku dzejas darbiem, kuŗu paraugi meklējami ne tikai Indijā, bet arī budisma un islama zemēs. Ar to nodibinājās mācība par pasaku ceļošanu. Šo teoriju galīgi izveidoja somu zinātnieki K. Krons un A. Arne. Pasaku motīvi ir ceļojuši pa dažādām zemēm. Ir pasakas, kuŗu dzimtene varētu būt Indija, p. Čūskašs grezdens, Galdiņ, klājies, Burvju putns u.c.

Pasakas ir izplatījušās galvenokārt ar grāmatām. Zvēru pasakas ir senas fābulas, kuŗu autors bijis grieķu rakstnieks Aisops. Ap 6. g.s. viņa pasakas jau bija zināmas visā Eiropā. Ceļotāju pasakās tomēr ir kāda nacionāla īpatība, katra tauta tās stāsta savā izpratnē, līdzīga ir tikai fābula — notikumi. Pasakas par ļauno pamāti un bārenīti Eiropā izplatījās tikai 16. g.s. Samērā jaunas ir pasakas, kuŗu sākums ir renesanses novelēs. Pēc prof. P. Šmita latviešu pasakām bijuši šādi paraugi: par pudelē ieslēgto garu, par zelta putnu, par Aladina lampu un Sezam, atdaries. No ķeltiem nākušas pasakas par ķēniņa dēlu, kas izlaidis kādu briesmoni no cietuma, par brāļu pārvēršanos gulbjos, par zelta matiem, par baiļu meklētāju. Pasakas par Sarkanmicīti. Ērkšķrozīti, Zilbārdi pārnākušas pie mums no Francijas. Pasakas par Lāča dēlu, Brusubārdu, Pelnušķīti, slinkām vērpējām un sniega meitu ir no Vācijas. Pasakas par vāroni, kas kauj velnus, par kaķi, gaili, lapsu pie mums pārnākušas no Krievijas. No plašā pasaku un teiku krājuma saglabājās tās, kas tautai patika. Ar to tās ieguva nacionālu nokrāsu — tās tika pārveidotas tautas gaumē.

A. Arnes katalogā no zvēru pasakām ir 118 variantu, bet latviešu pasakās variantu skaits ir 241. No citām tautām pārņemtās pasakas pārveidojās un piemērojās latviešu gaumei.

Latviešu apstākļos citu tautu pasakas izplatījušās ar

grāmatām. Te jāmin G. Stendera Jaukas pasakas un stāsti 1766. g. Prof. P. Šmits pēc A. Bērzkalnes pētījumiem ir izsekojis Stendera pasakām. Pirmā G. Stendera pasaka ir Aisopa un Faidra pasaka. Briedis priedājas par skaistajiem ragiem un nopeļ savas gaŗās kājas. G. Stendera otra pasaka tāpat ir Faidra pasaka — vilks dzeŗ upes augšgalā un sodās par jēru, kas sajaucis viņam ūdeni 4. tāpat ir Faidra pasaka — suns ar gaŗas gabalu iet pār laipu un ūdenī ierauga savu ēnu. Šī pasaciņa uzrakstīta arī libieŗu valodā. 5. tāpat ir Faidra pasaka — vārdes prasa sev no ūdens mātes kungu. 9. ir Faidra pasaka par lapsu un dzēŗvi, kuŗa viena otru aicina pie sevis ciemos. 11. ir Faidra pasaka: zvirbulis izsmej ēŗgla plosīto zaķi kamēŗ vanags sagrābj paŗu smēŗēju. 23. ir Aisopa pasaka: zaķis grib iet slīcinātieis, jo neviens no viņa nebaidās. Upes malā viņŗ nomierinājas — viņŗ izbaida vārdes un redz, ka tās bailīgākas par viņu. Šo pasaku pazīst arī igauņi. 26. ir Aisopa un Faidra pasaka — dzēŗve izvelk kaulu vilkaŗm no mutes. 27. pasaka ir par lāci un peli. To uzskata par seno ēŗģiptieŗu fābulu, kas pārnākusi no senās Griekijas. Šīs pasakas otru variantu pazīnuŗi arī libieŗi.

23. stāstā bagāta atraitne atkratās no uzmācīgiem preciniekiem. Šo pasaku pazīst arī igauņi. Tā vecākais teksts varētu būt Bokačio Dekameronā. 25. stāsts ir par veciem ļaudīm, kas nav pazīnuŗi ne degvīnu, ne tabāku. Šī stāsta variants ir Grimma vācu pasakās. 38. stāsts ir no viduslaikiem par malkas nesēŗu. 36. stāsts ir par dusmīgo sieŗu, kas vīŗu sauc par utubungu. Šis stāstiņŗ ir vecs joks, kas izplatījies daudzās zemēs. 41. stāsts par mulŗa saimnieci pazīstams Eiropā, arī Āzijā un Afrikā. 42. stāstā ir gadījums, ka vīŗ ar kupri pāŗguļ kādā spoku mājā. Pa nakti kupris viņam pazūd. Otrs kupris iet turpat gulēt, bet viņŗ dabū vēl otru kupri klāt. Šī pasaka ir izplatījusies Vācijā no angļu dzejnieka Parneŗa dziesmas. Arī 50., 56. un vēl citi stāsti ir izplatījusies latvieŗu tautā ar G. Stendera pasakām un stāstiem. Daudzas pasakas pāŗgājuŗas latvieŗu tautā ar Baltijas vācieŗu starpniecību. Lai gan G. Stenders bija tipisks apgaismotājs un neieredzēja latv. t. dz. un pasakas, bet viņa gramatu vesturiskā nozīmē ir tā, ka ar šiem stāstiem un pasakām

mēs ieaugām Eiropas kulturā.

E. Šaca pirmā lasāmgrāmatā tāpat bija iespiestas pasakas un stāsti, pie tam šī grāmata iznāca 8 izdevumos un izplatījās tautā vairāk kā Stendera grāmatas. J. Zvaigznīte publicēja divus pasaku krājumus 1859. un 1861. J. Bankins izdeva grāmatu Stāstiņi, pasakas un blēņu dziesmas jeb ziņģes 1872. Lasāmgrāmatu Skolas Maize sastādīja Gaujienas mācītājs L. Hervagens, tajā tāpat bija pasakas. 19. g.s. otrā pusē tā iznāca desmit iespaidumos. Skolas maize bija savā laikā vispopulārākā lasāmgrāmata, pat neatkarības laikā to atzinīgi novērtēja abi brāļi Grīni. Skolas Maizes I d. bija 17 teikas, kas lielāko tiesu uzrakstītas Latvijā. Grāmatā tika izdotas Tūkstoš un vienas nakts pasakas, Arabu pasakas, 1886., un vēl citi pasaku izdevumi. Brāļu Grimmu pasakas varēja izplatīties tautā mutvārdos ar Latvijas vāciešu starpniecību. Visus šie minētos avotus izsekojis prof. P. Šmits Latviešu pasaku un teiku sējumā.

Pasakās izpaužas mūsu senču pasaules uzskats. Pasaku stāstītāji iedomājas cilvēka dvēseli kā mazu putniņu, kas atstāj nomirušā ķermeni. Prof. E. Blese norāda, ka šāda ticība nav krievu tautā un no tā secina, ka E. Glika audžu meita Marta Skavronska, kas kļuva par Krievijas carieni ar vārdu Katrinā, ir izaicinājusi uz krievu galmu savus radus latviešus, kas ir pierādījums, ka viņa pati pēc izcelsmes bijusi latviete. Prof. E. Blese pie tā rezignēti piebilst — to jau zināja Andŗa tēvs, ka no augstiem radiem nekāda labuma nav bijis mūsu tautai.

P a s a k u i z t e i k s m e

Pasaku darbības notikums nav saistīts ne ar laiku, ne ar darbības vietu. Laiku un darbības vietu norāda vispārēji: Reiz bija, Reiz dzīvoja, Vecu vecos laikos, Tālu kādā kalnā, Vienā muižā, Aiz trejdeviņiem kalniem, Aiz trejdeviņām jūpām vai zemēm. Tā ir maģiska un irracionāla pasaule, kuŗā darbojas pasaku varoņi. Darbības laiku izsaka apm. šādi: Reiz viens saimnieks ragavās vedis zivis, Reiz zemnieks brauca uz ezermalu pie zvejniekiem, Reiz tuvu pie meža bijušas mājas. Darbība sākas jau ar pirmo teikumu: Reiz kādam ķēniņam bija trīs dēli, Kādai mātei bija trīs meitas, Kādam ķēniņam bija trīs princeses u.t.t.

A. Arnes pasaku tipos pirmā vietā ir lapsa gudriniece — 21 variants, glābšanās no bedres — 23 varianti, meža zvēri — 6 varianti. Latviešu pasakās par meža zvēriem ir lielāks variantu skaits.

Pasakās ir visādi brīnumi un burvības. Milži rauj kokus ar visām saknēm, gāž kalnus, cīnās ar visādiem briesmoņiem, kuņiem trijas, sešas un septiņas galvas vai pat deviņas galvas. Mazie rūķīši pa nakti izdara visādus brīnuma darbus, pūķi skrej pa gaisu kā uguns putni, pasakās darbojas raganas, lietuvēni, vilkači, apburtas princeses. Pasakās ir noārdīta daba starp cilvēkiem un zvēriem. Varonis var piedzimt no lāču mātes, arī no ķēves; princis var pārvērsties par lāci, kungs sēž žagaru čupā un perē kumeļu, kalējs izkaļ no dzelzs dēlu stiprinieku. Šie pasaku motīvi ir ceļojuši pa daudzām tautām, bet katra tauta stāstījusi šīs pasakas pēc savas gaumes.

Pasakās ir savi ideāltēli. Latviešu zemnieks praktiskās dzīves izdarībās ir gudrāks par kungu. Velnu var piemānīt ar viltību, jo viņš ir bezgala vientiesīgs. Ar viltību un gudrību var izvairīties no stiprāka pretinieka vai kādas nelaimes.

Atsevišķi jāpiemin tautas anekdoti. Tie ir jautri notikumi, bieži ar valodas pārpratumu. Latvietis iegājis muižas dārzā ēst burkānus. Parādījies dārznieks, latvietis sāk bēgt uz sētas pusi. Dārznieks notur zemnieku par vācieti un sauc: „Vart! Vart“. Zemnieks nosaka pie sevis: „Es tev iešu meklēt vārtus,“ pārlecis pāri sētai un meties krūmos.

Zemnieks atvedis lielu katlu un prasījis, kur to noliks. Zemnieks teicis: „Es atvedu grāpi.“ Kungs sapratis, ka zemnieks atvedis grāfu un teicis: „Ved viņu pie parādes durvīm. Es tūlīt iešu saņemt.“ Kungs uzvilcis goda apģērbu un steidzies saņemt grāfu, bet redzējis, ka zemnieks pie parādes durvīm pievedis lielo grāpi, noskaities kliedzis: „Lops tāds, tas jau pods.“

Prof. P. Šmits par šiem joku stāstiem un pasakām raksta: „Visas mūsu tautas tradīcijas, kas ir uzrakstītas no tautas mutes, ir, galu galā, tomēr latviešu tautas tradīcijas. Ja nu mēs taisni šādas tradīcijas esam aizņēmušies un ne citas, tas tomēr liecina par latviešu izvēli un gaumi“. Zemnieks redzējis, ka čigāns sedlojis zirgu un sēdējis ačgārni zirgā, pārākuma apziņā saka, labsirdīgi

smiedamies, ka čigāns sēž ačgarni zirgā. Čigāns uz to strupi atbild: „A, vai tu zini, uz kuŗu pusi es jāšu!“ Šis anekdots var būt piemērots vēl mūsu dienās. Hitlers II Pas. kara laikā tāpat bija uzsēdies ačgārni zirga mugurā un veltīgi kļiedza pa radio par uzvaru. Viņš tāpat varēja atbildēt, kā to bija teicis čigāns.

P. Šmits norāda, ka rakstnieki var gūt svarīgu materiālu mūsu tautas joku stāstos.

J. Janševskis no tautas joku stāsta izrisinājis stāstu par Čāpiņa dēla precībām. Joku stāstos ir daudz asprātību. Senos laikos bija parasts, ka baznīcā sievietes sēdēja kreisajā pusē. Tēvs dēlam piekodina neskatīties uz kreiso pusi, tur sēdot tikai velnēni. Pēc dievkalpojuma dēls teicis tēvam: „Vai, tēt, kā man tas viens velnēns tur patika“.

A. Niedra izmantojis tautas anekdotu stāstā par sociālistu. Anekdotā stāstīts, kā zemnieks ar dēlu gājuši pa ceļu un veduši zirgu pie rokas. A. Niedra tā stāsta par sociālistu pasakā Zemnieka dēls. Stiprinieku pasakas var attiekties uz tiem laikiem, kad bija jācīnās pret meža zvēriem, laupītājiem un svešiem iebrucējiem. Ideāls tad bija, lai vīram būtu tāds spēks, ka viņš spēj pārvarēt visus ienaidniekus. Otra pakāpe tautas pasakās ir tāda, ka tikai labi darbi var dot augstāko atalgojumu. Te jāmin pasakas par sērdienīti un mātes meitu, par trīs dēliem, no kuŗiem divi gudri, bet trešais muļķis. Trešā brāļa muļķība ir tikai no gudro brāļu viedokļa. Muļķa brālis ir brālis ar labu sirdi, kas grib darīt labus darbus. Tāda pati ir sērdienīte. Tā ir ietekme no kristīgās ticības. Šīs pasakas radījušas ļoti plašu ietekmi mūsu rakstniecībā. Te jāmin visas A. Brigaderes lugas par tautas pasaku motīviem un J. Raiņa luga Zelta zirgs. Varonis visos šajos darbos ir tas, kas dara labus darbus. Šī pati doma izteikta J. Neikena īsajā dzejolī: „Vien tas brītiņš dārgi sveŗ, ko ar labiem darbiem vadi.“ Tāda bija latviešu tautas dzīves ziņa, ko nostiprināja kristīgā ticība. Latviešu tauta bija ieaugusi Eiropas dzīves tradīcijās un tādēļ tai bija nepieņemama komunistu totālā diktatūra, kas visu to noliedza.

Pasakas ir mūsu pirmie episkie stāsti. Pasaku stāstītājam galvenais ir fābula — notikumi. Pasaku stāstītājs nejūtas saistīts

ar šīs zemes reālītāti, iztēlē viņš paceļas pāri. Poruks šiem literātūras tēliem ar labo sirdi deva īsto nosaukumu — sirdsšķīstie cilvēki.

Vecākās pasakas varētu būt tās, kuŗas stāsta par stipriniekiem. Parastī šie stiprinieki ir dzimuši no lāča mātes. Tāds ir A. Pumpura Lāčplēsis, igauņu milzis Kalapuisis. Milzis Sarkanbārdis dzenas pakaļ lielam lūsim līdz Vācijai. Šo stiprinieku pasaku ir ļoti daudz. Tomēr ir arī tādi rakstnieki, kuŗi nepazīst tautas pagātņi. G. Merķeļa nozīme latviešu dzīvē bijusi liela, bet viņš nav pazinis mūsu tautas pagātņi un iztēlojis, ka latviešiem pirms vācu ienākšanas ir bijusi sava Ramove, kur dzīvoja viņu dievi un likumu devējs Vidvuds. Tā ir izfantazēta tautas pagātne.

Atkarības laikos varēja rasties pasakas un joku stāstiņi, kur pretiniekus uzvar ar viltību, kā auns piekrāpj vilku, puisis piekrāpj velnu un zemnieks piekrāpj kungu.

Trimdā ir iespiesti prof. P. Šmita sākototie pasaku un teiku krājumi 12 sējumos laikā no 1962.-1968. g. Imantas apgādā.

T e i k a s

Teikas būtībā neatšķiras no pasakām, bet tikai ar ārējām pazīmēm. Teikās tāpat notiek visādas burvības, bet tās ir saistītas ar noteiktu vietu, ar kādu vēstures notikumu vai izskaidro kādas upes, ezera, purva vai pat baznīcas uzcelšanu.

Latviešu teikas ir galvenokārt vietu teikas. Plaši pazīstama ir teika par pazemē nogrimušu pili. Vajag uzminēt tās vārdu, pils tad ceļas augšā. Tāda ir teika par Dundangas pili, kas nogrimusi pazemē līdz ar visiem tās iedzīvotājiem. Ganu zēns pazemē zvanījis pils zvanus, viņš sadzirdējis zvanu skaņās dun — dang. Ganu zēns teicis — tas jau skan kā Dundanga. Ar to bijis uzminēts pils vārds un tā ir uzcēlusies virs zemes. Tāpat Tukuma pils bijusi nogrimusi pazemē ar visiem iedzīvotājiem. Teikas par nogrimušām pilīm guva simbola nozīmi latviešu dzejā. Auseklis saka dziesmā:

Tautas dēli uzminēja
Sen aizmirstu svētumu.¹
Gaismu sauca, gaisma ausa,
Augšā cēlās gaismas pils.

J. Rainis ģimnazista gados sacerējis skaisto balādi „Karaļmeita,“ kuŗā ir vārdi: „Grima zemē pils un karaļmeita“. Pils un karaļmeita tāpat ir simbols latviešu brīvībai. J. Rainis apzīmē balādē pat laiku — pils un karaļmeita guļ pazemē jau 600 gadus, kas ārēji atbilda mūsu tautas nebrīvībai.

Parasti vietu teikas par pilīm un baznīcām radās tur, kur bija nezināmi vēstures fakti. Vēstures īstenību tā pārsedza dzejas plīvuris. Protokols par baznīcu celšanu Skrundā un Griezē ir rakstīts 1567. g. 28. febr. Baznīcu uzcelšanas gadi tomēr palikuši nezināmi. Raibi bijuši Skrundas baznīcas likteņi — tā vairākkārt nopostīta, un atkal uzcelta jauna baznīca. Teika par Skrundas baznīcu stāsta — Krievu kalnā zirgs izmežģījis kāju. Pils kalnā zirgs spārdījies, bet tagadējās baznīcas vietā zirgs nometies ceļos. Tā bijusi zīme, ka te jāceļ jaunā baznīca.

Tautas iztēlē tā vispārēja parādība — ja kas palicis nezināms, par to rodas teika. Par Pampāļu baznīcu teika stāstīja — baznīcu gribējuši celt vecajā vietā, bet savestos akmeņus velns pa nakti pārnēsis pāri dzirnavu ezeram un nolīcis vecā priediena malā. Tā bijusi zīme, ka te jāceļ baznīca.

Par Daugavas rakšanu bija pazīstama teika visā Latvijā. Daudz teiku bija par Staburagu, kas pielīdzināts Heines apdziedātai Lorelejas klintij Reinas krastā. Tagad nav arī vairs Staburaga. Šo vietu appludināja sakarā ar otras spēkstacijas uzcelšanu uz Daugavas.

Par varoņu teikām latviešu tautas tradīcijās var runāt tikai ar ierobežojumiem. Varoņu teikās varonis parasti piedalās zināmos vēstures notikumos un ir savā darbībā tāds, ka kļūst par nozīmīgu faktoru visas tautas attīstībā. Šādas teikas grieķiem ir par viņu varoni Heraklu.

Latviešu tautas tradīcijās ir teikas par Lāčplēsi jeb Lāčausi un

Kurbadu, bet par īstām varoņu teikām tās vēl saukt nevar. Vistuvāka īstai varoņu teikai ir teika par Lāčplēsi. Tajā dota darbības vieta — Lāčplēsis darbojas ap Daugavu. Tāpat kā grieķu varonis Herakls, viņš iztīra apkārtni no plēsīgiem zvēriem un nodrošina cilvēkiem mierīgas dzīves iespējas. Lāčplēsis cīnās ar igauņu milzi, kas apdraud cilvēkus un tos nonāvē. Beidzot viņš dzenas pakaļ lielam lūsim uz vācu zemi, iemīlas kādā jaunavā, ko viņš iet atsvabināt no velna varas, u.t.t.

Teikā Lāčplēsis nav vēl parādīts kā visas tautas varonis, tāpat nav nekādu drošu pazīmju, kas ļautu spriest, kādā laikmetā Lāčplēša darbība un cīņas norisinās. Arī pats Lāčplēsis nav vēsturē zināma persona, bet ir tikai tautas iztēlē radīts varonis, kādēļ par īstu varoņu teiku to uzskatīt vēl nevar.

S a k ā m v ā r d i

Sakāmvārdus, parunas un mīklas trimdā sakārtojais J. Rudzītis, rediģējis prof. K. Straubergs, izdoti Imantas apgādā Kopenhāgenā.

J. Rudzītis sakāmvārdus aprakstījis plašā ievadrakstā. Sakāmvārdi saglabājuši divu parallēlo līdzību pusi. Parasti tie tiek izteikti tautas dziesmu formā: „Kas kaziņu lopu teica, kas meitiņu cilvēciņu.“ Dažreiz sakāmvārdi ir ar atskaņām: „Labāk zīle rokā nekā mednis kokā“, „Kas māc, tam nāk“, „Dieva likums, paša tikums“, „Mutē medus, sirdī ledus“. Citi sakāmvārdi ir īsā izteicienā: „Meli nesāp“, „Nelaiمة nenāk brēkdama“, „Rads rada velns“.

Parastie sakāmvārdi aptver divas simmetriskas puses ar parallēlismu: „Daudz galvu, daudz prātu“, „Tāds piedzimis, tāds nomiris“, „Kāda māte, tāda meita“, „Kas augstu kāpj, tas zemu krīt“, „Ko jauns paradīs, to vecs dara“, „Kas lēti pērk, tas dārgi maksā“. Ir sakāmvārdi ar atkārtojumiem: „Rej, rej, sunīt, kad tik nekod“, „Pērc, pērc no suņa desu“, „Gaidi, gaidi no zoss auzas“. Dažreiz sakāmvārdi ir pretstatījumos: „Kā vējš skrien, kā miets atdužas“, „Ar vārdiem Rīgā, ar darbiem aizkrāsne“.

Hiperbola pārspilē kādu parādību un rada gleznainību: „Mute kā laidars“, „Mute kā šķūņa durvis“, „Zobi kā redeles“, „Vīrs kā ozols“, „Meita kā liepa.“

Sakāmvārdos var būt personifikācija: „Miers baņo, nemiers

posta“, „Blēdība sev asas rikstes griež“, „Saulīte ar zobiem.“ Sakāmvārdos sastop neloģiskus apgalvojumus: „Kas lēti pērk, tas dārgi maksā“, „Jo bagāts, jo nabags“, „Cienāt cienā, bet ēst nedod“.

Latviešu brachaloģismu pētīšanu pirmais sāka J. Lautenbachs. No Dāvida dziesmas ir aizņemts sakāmvārds „Kas otram bedri rok, pats iekrīt“. No latiņu valodas ir sakāmvārds „Dzelzs jākaļ, kamēr tā karsta“.

J. Rudzītis izrakstījis sakāmvārdus no Manceļa Spreidīku grāmatas u.c. viņa rakstiem: „Kāds darbs, tāda alga“, „Cepts cālis mutē neieskries“, „Dzēris izdzēris, lai šķipele maksā“, „Jo ar, jo nabags, jo dzeļ, jo bagāts“, „Ļauna asaka allaž dūmus kvēpina“, „Mazai pelei arīdžan ausis“, „Saki knēveļam jeb skuķam vienu vārdu, viņš tev desmit atbildēs“, „Šī roka, otru mazgādama, arī tīra top“. Īpaši spreidīkos J. Mancelis dod gleznainus sakāmvārdus: „Aiz to tie taisni skries kā uguns liesma pa rugājiem“, „Dažs liekas tik gudrs esot, ka viņš no lielas gudrības dzirdētu, kad vēzis šķauda“, „Tad dzīvo vīrs ar sievu kā suns ar kaķi“, „Kas pērk sivēnu maisā“. Fīreķera vārdnīcā ir „Jo lāci lād, jo lācis nāk“. Tā ir reminiscence no tiem laikiem, kad mežos bija patiesi daudz lāču, varbūt vēl Fīreķera laika.

Bagāts sakāmvārdu krājums ir Langes vārdnīcā. Tajā atkārtojas arī daži Manceļa sakāmvārdi. Tas rāda, ka viņi abi tos dzirdējuši latviešu tautā, p.: „Antiņ, kur stabulīte“, „Akmens, daudz ritināts, lēti neapsūno“, „Ar zaķa pastalām projām stiepties“, „Baņo nu suni, kad vilks jau kūti“, „Blēdība blēdību dzenā“, „Daudz iet kaķā, maz nāk atpakaļ“, „Ērms paliek ērms, kaut gan zelta drēbes nes“, „Ir zvērs nes ēdamāju bērniem“, „Kas didzēji, tie dīgst, kas nīcēji, tie nīkst“, „Kas kaunu neprot, tas badu nemirst“, „Kas vilkam mežā ceļu rāda?“, „Kur spēks, tur vara“, „Mazs cinītis lielu vezumu gāž“.

G. Stendera gramatikas otrā izdevumā J. Rudzītis saskaitījis 226 īstus sakāmvārdus un raksturīgus latviešu izteicienus, p.: „Atradu gardu, apēdu pats“, „Kādu vīzi apvilcīs, tāda jāvalkā“, „Kas ļaunu cieš, tas labu redz“, „Kā vējš skrien, kā miets atduņas“, „Mazu laivu stūmējs, plānu galdiņu urbējs“, „Mucā audzis, pa spundi baņots“, „Nogriezts rīciens vairs nepielip“. G.

Stenders to saklausījis tautas dziesmās, lai gan viņš tās dēvēja par blēņu dziesmām. No trochaju dziesmām: „Abi labi, bāz tik maisā“, „Jo pliks, jo traks, jo salst, jo tek“. J. Jaunsudrabiņam ir luga: „Jo pliks, jo traks“. „Lēna cūka dziļu sakni rok“, „Pie kauliņa garda gaļa, pie meitiņas silta guļa“, „Rej, rej, sunīt, kad tik nekod.“

J. Rudzītis izrakstījis sakāmvārdus tāpat vēlāku autoru darbos. K. Elverfelda liksmības grāmatā ir 183, G. Bergmaņa krājumā 1838. — 306, J. Altmaņa — 306, Fr. Brīvērniece krājumā 1558, Rīgas Latviešu biedrības Zinātņu komitejas rakstu krājumā 1893. — 1696. Smeltera kr. 183 sakāmvārdi. P. Birkerts izdeva 3230 sakāmvārdus un parunas. L.F. krātuvē bija 244.432 sakāmvārdi un parunas un to varianti.

Sakāmvārdi daudzām tautām ir līdzīgi tāpat kā pasakas un mīklas. J. Lautenbachs salīdzinājis 3546 latviešu un 1643 leišu sakāmvārdus un atradis 200 sakāmvārdus, kas kopīgi abām tautām. Sakāmvārdi tāpat ņemti no bībeles un izplatījušies vēl ar citu grāmatu starpniecību. Pētnieki, meklējot sakāmvārdu sākumus, var nonākt pat pie senajiem grieķiem, romiešiem. Tas viss rāda, ka latviešu tauta ir dzīvojusi Eiropas kultūras lokā.

Parunas un mīklas

Parunas ir raksturīgi gleznaini izteicieni, kas saprotamas tikai sakarā ar kādu citu izsacījumu. Tās ir kā piebildes pie kādas darbības vai notikuma. Uz cilvēku attiecināta paruna „Kustas kā ūdens zāle“, „Lielās kā gailis laktā“, „Cālis grib mācīt vistu.“ Ja viena darbība seko ātri otrai, tad to izsaka ar gleznaino parunu „Vēl nav smilga pārdegusi.“ Bailīgi izturēties ir kā ar „Zaķa pastalām projām stiepties“. Parunas izsaka arī zīmīgus dabas novērojumus, kas ir kā piebildes un attiecas uz cilvēkiem, p.: „Plātās kā rūsa“, „Apaļš kā ronis“, „Trīc kā apšu lapa“.

Parunas tāpat var attiecināt uz dažādām dzīves parādībām: „Tad nu gaŗu iesmu drāž“, „Turies, kamēr bērni paaug“, „Laidies dibenā, nesaldē nagus“, „Ar kāsi velkams, ar kruķi stumjams“, „Tuķšs kā laidars vasarā“, „Rauj, ko tik nagi nes.“

J. Rudzītis izrakstījis parunas, kas ir kā prātulas: „Viena

pagale nedeg," „Parāds nav brālis“, „Kar nu zobus vadzi“, „Ķer nu čigānu krūmos“.

Parunās ir kādas kultūrvēsturiskas reminiscences: „Īsts kā Piltenes bezmērs“, „Cīnās kā bads ar mēri“. Mītoloģiskas reminiscences: „Dievs, mielo viņa dvēseli“, „Nu ir velns murdā“. Dažas parunas līdzīgas miklām: „Neredz kā savas ausis“. Miklā — ko cilvēks neredz — savas ausis.

Miklu minēšana senatnē bija ļoti iecienīta. Miklas uzdeva vecāki cilvēki, tās vajadzēja uzminēt jaunākiem. Ar to vingrinājās asprātībā. Miklā kādu parādību pasaka tikai daļēji, trūkstošais jāatmin. Tā „Ne čiku, ne grabu, labrīt pie loga“ ir runa par gaismas uzaušanu ritā. Rakstos vecākā mikla ir Firekera vārdnīcā: „Liels mazu nepanes“ — *dzirkstele*. G. Stendera vārdnīcā 2. izdevumā bija 25 miklas. J. Rudzītis no tām izrakstījis: „Auns vērsa vēderā“ — *zeķe zābakā*, „Desmit aitiņas ēd pie vienas siena gubas“ — *pirksti pie linu kodeļas*, „Divi duŗ, divi grasās“ — *sievietes rokas maizi mīcot*, „Jumprava dej, jumprava lec, vēres briest briedumā — *vārpsta*, u.c.

Padomju Latvijā miklu krājuma izdošanā darbojusies vesela komisija — A. Ozols, P. Birkerts un V. Greble. Par sargu bijis pielikts klāt prof. Peļše, kas ir augsts komunistu varas virs. Un ir tad bijis jāatzīst, ka miklas, „vīdamās cauri ilgiem gadu simtiem, attīstījušās no pārdzīvotām attīstības stadijām tās sevišķās iezīmēs“, ... „bet no jauna ar padomju dzīvei raksturīgo tematikas objektu miklas rodas maz.“ Nav tad citas izejas — vecās miklas ir jāpārtaisa. T.p. vecajā miklā, ka mazs sunītis klēti sargā, šī mikla ir pārtaisīta — Tērauda sunītis milzu vērtības sargā — *kolchozu klētis*. Ja kolchozu klētis būtu tāda milzīga bagātība, tad varētu mierīgi atļaut lasīt vārpas tūrumā. Ja muižu kalpi to nedarīja un nebija noliegts to darīt, tad tas skaidri rāda, ka muižu kalpiem bija labāka iztikšana kā tagadējiem kolchozniekiem. Pēc kaŗa, ja paņemi labības kūļi no lauka, par to sodīts tāpat kā par cilvēka noslepkavošanu. Tāpēc pie nevainīgā miklu krājuma bija jāliek klāt par sargu prof. Peļše.

Miklām, tāpat kā folklorai vispār, ir kultūrvēsturiska nozīme. Miklas minēja arī nopietnos pārbaudījumos. Latviešu pasākās stāstīts par t.s. gudrām atbildēm,p.: „Kas ir vissaldākais“

miegs, „Kas ir visčaklākais“ — *skauģa prāts*. Ir t.s. liktenīgās mīklas. Sieva lūdz kungu par savu vīru, kungs apsolās vīru zēlot, ja viņš nevarēs atminēt sievas doto mīklu. Sieva, nezinādama ko darīt, apsēdusies mežā zem egles zīdit bērnu. Kokā vīrs viņas vāvere grauž riekstu, zem koka rokas kurmis. Sieva par to visu uzdod mīklu.: „Es ēdu, mani ēd, vīrs manis ēd un apakš manis ēd“. Kungs nespēj atminēt mīklu un izlaidis vīru bez soda. Tiesas vīrs atlaiž karātavu sodu, nespēdams atminēt mīklu: „Viens miris dara 9 dzīvas, deviņi desmito atpestī“ — *zirga maitas acī izperēti deviņi putniņi*. Liktenīgas mīklas ir „Tūkstoš un vienas nakts pasakās“, tādas bija tāpat senajā Grieķijā. Grieķijā mīklas minētas viesībās un dzīrēs. Ir pazīstama mīkla, kas nākusi no Grieķijas: „Tēvs nav piedzimis, dēls jau jumtā“ — *dūmi*. Mīklas, tāpat kā pasakas un teikas, izplatījušās ar grāmatām. Latvijas vācieši varēja izplatīt mīklu: „Vācijā koku cērt, Kurzemē skaidas lec“. Senāk mīklas lokālizēja — piemēroja vietējiem apstākļiem. Padomju Latvijā mīklas piemēro komunistu iekārtai.

G a r ī g ā r a k s t n i e c ī b a

13. g. s. vācu krusta karotāji iekaroja Senlatviju un izplatīja katoļu ticību. No Vācijas atbrauca garīdznieki un feodālie kungi, kas Latvijā nodibināja viduslaiku feodālo iekārtu. Zemniekus nevarēja padzīt no mājām, jo tad Senlatvijā nebūtu bijis ko darīt ne vācu garīdzniekiem, ne vācu feodāliem kungiem. Zemes iedzīvotājiem tādēļ neuzlika smagas nastas. Kurzemē un Zemgalē no 4 g. veca zirga, resp. viena arkla, bija jādod 2 pūri rudzu vai kviešu un jāstrādā ordeņa brāļiem 4 dienas gadā, sētas varēja mantot līdz ceturtai radniecības pakāpei. Šāda samērā maiga izturēšanās pret zemes iedzīvotājiem nenotika vācu labās sirds dēļ, bet tādēļ, ka ordeņa brāļiem un feodāliem kungiem nesejoja vācu zemnieks, kā tas bija noticis Prūsijā. Livonijas zemnieki, runājot ar vēlākā G. Stendera vārdiem, bija iekaroātāju maizes tēvi.

Livonijā katolisma laikos nav zināms neviens latviešu garīdznieks. Vienīgi var runāt par chronistu Indriķi, par kuŗu skaidras liecības, ka viņš pratis latviski runāt un tulkot runāto vācu

valodā. Latviskas izcelsmes varēja būt priesterā dēls K. Jurgis, kas 1270. g. uzrakstījis veckrievu valodā Jersikas evaņģeliju, bet viņš jau bija pārgājis krievos un nav nekādu norādījumu, ka viņš būtu pratis latviski. Evaņģelija pēcvārdos viņš rakstījis: „Šo grāmatu rakstīju es, Jurgis, popa dēls, saukts par Latvi no Gorodičkas“.

Tomēr 16. g. s. garīgos rakstos redz jau diezgan izkoptu latviešu garīgu terminoloģiju. Tādēļ ir jāpieņem, ja nav bijuši latviešu katoļu garīdznieki, tad ir bijuši kādi viņu latviešu palīgi, kas palīdzēja uzrakstīt pirmos garīgos tekstus latviešu valodā.

Rīgā tomēr no tās sākuma darbojušās divas latviešu transporta organizācijas. Tās ir nesēju jeb izkrāvēju un alus nesēju brālības. Šo brālību locekļi nav bijuši nabagi. Viņi dzēruši alu un vīnu no sudraba kausiem. Viņiem bija savs vecākais — eldermanis un piesēdētājs, tāpat dāmu komiteja. Rīgas Jēkaba baznīcā viņiem bija savi altāri. Ir uzglabājušies šo brālību biedru saraksti. Tos ir rakstījuši Rīgas Jēkaba draudzes mācītāji. Šiem latviešiem bijusi skaidra viņu tautības apziņa. Savus uzvārdus viņi likuši rakstīt ar latviešu vārdu galotnēm, p.: Vidušēns Pauris, Dumpīts, Anna Straumane u.c. 16. g.s. 20-tos gados viņi pāriet Lutera ticībā. 1558. g. alus nesēju brālību sarakstus rakstījis Jēkaba baznīcas mācītājs Georgs Šterbelis, miris 1573. g. Rīgā Jēkaba baznīca bija tā vieta, kur pulcējās Lutera ticībā pārgājušie latvieši. 12. g.s. beigās parādās latviešu rakstos daži vietu nosaukumi, bet tam visam ir tikai kultūrvēsturiska nozīme.

16. g.s. Eiropā iezīmējās ar plašāku interesi par dzīvo tautu valodām. Tas bija jauns garīgs apvērsums, jo līdz tam skolās un rakstos dominēja latīņu valoda. Šie jaunie centieni bija humānisms. Skolās latīņu valoda palika tikai kā līdzeklis mācīties baznīcas mācības, citus priekšmetus sāka mācīt tautas valodā. Itālijā tas bija tīri revolūcionāri, ja Dante savu Dievišķo komēdiju sarakstīja tautas valodā.

Iznāca Petrarka dzejas un Bokačio noveles Dekameronis. Visi šie dzejas darbi sāka kritiski vērtēt katoļu baznīcu. Agrāk rakstītos darbos visa centrā bija Dievs, tagad humānisma virziens visu vērību piegriezī pašam cilvēkam un viņa pārdzīvojumiem. Grieķu un latīņu valodas joprojām bija cieņā

kāda cita iemesla dēļ — tajās atklājās senās pasaules brīvais cilvēks. 16. g. s. radās humānistu dzejas uzplaukums Livonijā. Parādījās plaši dziedājumi par Rīgu un par notikumiem zemes vēsturē. Pie tā nāca klāt vēl reformācija, kas latīņu valodas vietā ierādīja galveno vērību tautas valodai. Rīgas Jēkaba draudzes mācītājs Nikolajs Rams sacerēja garīgu dziesmu — Svētie Dieva baušļi. Tā iespiesta rakstos 1615. g. dziesmu krājumā „Psalmi un garīgas dziesmas“. N. Rama pēctecis Johans Eks sacerējis divas garīgas dziesmas, tās tāpat iespiestas 1615. g.

Pirmās latviešu grāmatas radās kā sacensībā starp katoļu un luterāņu ticību. 16. g. s. ir tas laiks, kad sāk iezīmēties tautas kā nacionālas vienības. N. Rams bija Jēkaba baznīcas mācītājs un Mazās ģildes algots priesteris. Dievkalpojumi viņam bija jānotur latviešu valodā. Ja viņš pats nebija pārtulkojis dievkalpojumiem vajadzīgos tekstus, tad vismaz viņa rīcībā bija katoļu baznīcas pārtulkotie teksti, kad prasīja noteiktu minimumu svēto rakstu zināšanu, katechisma gabalus, evaņģelija tekstus, lūgšanas un grēku sūdzes. No šīs prasības var loģiski secināt, ka nevar prasīt zināt tādus tekstus latviešu valodā, kas nav doti tautas valodā. Tā mūsu rakstu sākumi bijuši daudz plašāki, kā tagad to var spriest pēc saglabātiem darbiem. Rīgas virsbīskaps Jaspers Linde katolisma laikos pūlējies nostiprināt dziļāk katoļu ticības zināšanas latviešos. Viņš pārklaušinājis zemniekus, kad tie nodevuši nodevas. Kas pratuši dot pareizas atbildes, tie cienāti ar ēdienu un dzērieni, bet nepratēji saņēmuši pērienu. Tas bijis ļoti rustikāls veids, kā viņš mācījis katoļu ticību, bet tad vajadzēja būt šiem tekstiem latviešu valodā, jo citādi visa šī rīcība būtu bijusi bezjēdzīga. Prof. A. Švābe raksta, ka Indriķis pāvesta legata Modenas Viļuma uzdevumā pārtulkojis 12 galvas gabalus, kas bija jāzina katoļu baznīcā. Rīgas virsbīskaps Henings Šarpenbergers, amatā no 1424. — 1448., prasījis Livonijas dievkalpojumus nevācu valodās un noliedza laulāt latviešus, kas neprata tēvreizi, ticības apliecību un eņģeļu sveicienus. No šiem vēstures faktiem var secināt to, ka prasītie teksti bija pārtulkoti latviešu valodā.

Pirmie garīgie teksti, kas saglabājušies, ir tēvreizes. Vecākā ir t.s. Gisberta tēvreize, ko atrada un publicēja Dr. H. Brezais. K.

Draviņš to datē uz laiku no 1507.-1540. Uz 16.g.s. vidu datējama Grūnava tēvreize. Apm. vienā vecumā ar to ir Minsteras Kosmografijā iespiestā tēvreize, ko sauc par Hāzentētera tēvreizi. 1547. g. to uzrakstījis apkārt ceļotājs literāts Hāzentēters un nosaucis to par Rīgas apkārtnes tēvreizi. Tās tekstu viņš nosūtījis Sebastianam Minsteram, kas to publicēja 1550. g. iespiestā Kosmografijā. 1557. g. šo pašu tēvreizi iespiedis Volfgangs Lacijs un nosaucis to par heruļu tēvreizi. Nav šaubu, ka tā ir tā pati Hāzentētera tēvreize, jo iespiesta ar tām pašām valodas kļūdām.

Ja atskaita dažas rakstības kļūdas, tad šīs tēvreizes jau var lasīt kā latviešu tekstu. Prof. E. Blese piemin vēl Beļska tēvreizi, bet nav devis tuvākas ziņas par to.

16. g. s. tā bija kā modes lieta izdot dažādu tautu tēvreizes. Šo tekstu centrs, kā minēts, bija Jēkaba baznīca Rīgā. Kurzemes hercoga baznīcas revidents Funks savā revīzijā 1560. g. Sventajas baznīcā piemin, ka viņš atradis vajadzīgos katechismu evaņģeliju gabalus un epistulas Sventajas baznīcā kuršu valodā. Šie ir t.s. Sventajas teksti, kas nav uzglabājušies, tāpat nav zināmi to autori. A. Johansons izsaka varbūtību, ka no Jēkaba baznīcas Rīgā tie var būt aizvesti uz Sventaju, jo palīga mācītāji no Jēkaba baznīcas ir aizgājuši par mācītājiem uz dažādām vietām. Arī A. Augstkalns izsaka līdzīgu domu un saista šo tekstu rašanos ap 1540. g. Tas ir diezgan patīkami. Te tomēr ir tikai viens bet — mēs neko nezinām par reformāciju Prūsijā. Kaņalauci bija tā pilsēta, kur iespieda rakstos pirmās luterāņu grāmatas. Kuršu Mārē vēl līdz II Pas. kaņam dzīvoja zvejnieki, ar kuņiem varēja sarunāties latviešu valodā. Vācieši gan ir pūlējušies viņus pārvācot, bet tas nav panākts. Katrā ziņā par Sventajas tekstiem nevar teikt neko droši, jo šie teksti nav saglabājušies. Problēma bez tam vēl ir, ko nozīmē ziņojumā minētā kuršu valoda. Tā varēja būt ir Palangas apkārtnes un kuršu Māres, ir kuršu valoda vispār, kas tikai nedaudz atšķīras no latviešu literārās valodas. Neatkarības laikā mēs maz interesējāmies par šiem tālajiem radiem, bet ne jau mūsu vainas dēļ. Mēs bijām daudz iecietīgāki pret lietuviešiem kā viņi pret mums.

Par pirmo latviešu grāmatu ir tikai vēstures ziņas, bet nav šo pašu grāmatu. 1525. g. Lībekā tiek konfiscēta muca ar latviešu

grāmatām un luteriskiem rakstiem, starp tiem bijusi arī latviešu grāmata (*prof. E. Dunsdorfs*), ko bijis domāts sūtīt uz Livoniju. J. Zēvers atradis Stokholmā katalogā minētu grāmatu *Der Undeutche Catechism*, Lūb. 1560. g. un *Catech. in Estnischer Sprache* Lūb. J. Zēvers secināja, ka *undeutche* varētu nozīmēt tikai latviešu katechismu. Katoliskā Lībekas rāte negribēja atļaut šīs luteriešu grāmatas sūtīt uz Livoniju, bet ja šīs grāmatas bija iespiestas, tad kādas no tām varēja nokļūt kuršu Mārē un arī Sventajas baznīcā. Tie, protams, ir tikai minējumi, jo nav ne šo grāmatu, ne to teksti.

Pēc Sventajas tekstiem paiet 25 gadi, kad izdota pirmā latviešu grāmata latviešu valodā *Catechismus Catholicorum*, 1585. g. Viļņā. Pieņem, ka šo katechismu tulkojis Tolgsdorfs. Katechisma autors ir Pēteris Kanisa 1521-1597. Tolgsdorfs dzimis Prūsijā 1550. g. Viņš atbraucis uz Livoniju strādāt rekatolizācijas darbā. Pirmā darba vieta viņam bijusi Valmiera. Viņš ātri iemācījies latviski un kļuvis visai populārs savā draudzē. Vēlāk viņš komandēts par palīgu Cēsu bīskapam, braucis ar viņu kopā misionēs ceļojumos pa Vidzemi, īpaši baigajā kaŗa un mēŗa laikā pāŗejā no 16. uz 17. g.s. Latviešu zemnieki viņu ļoti cienījuši, saukuši viņu par veco kungu un Vidzemes tēvu — un skolotāju.

Prof. E. Blese ir salīdzinājis katoļu katechismu ar 1586. g. iespiesto Mārtiŗa Luteramazo katechismu, kam garš virsraksts vācu valodā, bet sauksim to ar viņa pirmo nosaukumu *Enchiridion*. Tulkotāja darbu veicis Dobeles mācītājs Johans Rīvijs, kas miris 1585. g., nesagaidījis sava darba iespieŗanu. Viŗa vietā tad stājusies Kurzemes mācītāju kollēģija. Kollēģijas locekļi bija: Iecavas mācītājs Kristjānis Mike, Tukuma mācītājs Baltazars Lembreks, Bauskas mācītājs Gothards Reimers un Saldus mācītājs Johans Vegmanis. Tā kā visi šie mācītāji ir no Zemgales un Kurzemes, varētu domāt, ka katechismā dominē vidus dialekts. Katechisma pirmais tulkotājs bijis Johans Rīvijs — Rīgas mācītājs. Mike bez tam bijis dzimis latvietis, tai laikā, laikam gan, pāŗgājis vācieŗos, bet latvieŗu valodu viņš būs pratis kā savu dzimto valodu. Tomēr prof. E. Blese atradis, ka *Enchiridijā* ir Rīgas valoda.

Enchiridijam bija lielāka nozīme kā katoļu katechismam. Pār

Vidzemi valdīja tad Zviedrija un nostiprināja tur Lutera ticību. Kurzemē pirmais hercogs Gothards Ketlers bija dedzīgs luterānis. Viņš pavēlēja ņemt katechismu no krātuvēm un izdot hercogistes draudzēm. Kurzemē Livonijas laikā bija plaši novadi, kur nekad nebija uzceltas baznīcas. 1567. g. Kurzemes landtags nolēma nodibināt 70 jaunas draudzes un uzcelt baznīcas, kur tās bija gājušas bojā.

Palika vienīgi Latgale, kur varēja izplatīties katoļu katechisms un dažas katoļu draudzes Kurzemē: Alsungā un Skaistkalnē Ilukstes apriņķī.

Enchiridijs nebija domāts draudžu locekļiem, bet latviešu draudžu mācītājiem. Tā teksts tādēļ ir nopietnāks, var pat teikt ar tādu lepnu vārdu — tas bija akadēmiskāks.

1587. g. iznāca turpinājums Enchiridijam — Undeutche Psalmen — nevācu psalmi. Tā bija pirmā latviešu garīgo dziesmu grāmata. Tulkotāji bija tie paši Kurzemes mācītāji, kas pabeidza Enchiridija izdošanu. Dziesmu grāmatā bija 58 dziesmas, 28 Lutera un citu vācu autoru dziesmas. Par paraugu šai dziesmu grāmatai bijusi 1530. g. publicētā vācu dziesmu grāmata, kas bija iespiesta Libekā. Latviešu garīgās dziesmas bija bez rituma un atskaņām. Ja tās kādreiz dziedātas, tad nejutās tagad, kā tās ir skanējušas.

Tajā pašā 1587. g. Bauskas mācītājs Reimers pārtulkojis un izdevis epistulas, evaņģēlijus un Kristus ciešanu stāstus.

Katoļu garīgā rakstniecībā jaunus darbus pēc Tolgsdorfa devis jezuīts un skolu darbinieks Juris Elgers. Viņš dzimis Valmierā, luterāņu ģimenē, pārgājis katolismā, slepus aizbraucis uz Vāciju un 1607. g. iestājies jezuītu ordenī. J. Elgers darbojies Rīgā, Vidzemē un beidzot Latgalē, kur bijis katoļu rezidences priekšnieks. 1637. g. 30. septembrī viņš nodibinājis Daugavpils gramatikas skolu, kur pats bijis priekšnieks. J. Elgers miris 1672. g. 30. sept.

J. Elgers atstājis vairākus garīgus rakstus: katechismu, evaņģēlijus un dziesmu grāmatu. J. Elgers tāpat rakstījis vidus dialektā, tikai viņa ortogrāfija ir ar polisku raksturu. Vērtīga ir Elgera poļu latviešu vārdnīca. Tā ir pirmā plašākā vārdnīca ar daudziem veciem vārdiem. J. Elgers darbojies 17. g.s. sākumā,

bet garīgi viņš pieder vēl 16. g.s.

Vācu humānisms savus ziedu laikus piedzīvoja 16. g.s. beigās un 17. g.s. sākumā. Humānitārās izglītības intereses vācu darbiniekos bija visai stipras. Pārsvarā tie bija vācu mācītāji un literāti; mazāk zemes kungi, kas sevi uzskatīja par dižciltīgiem, kādi bija vidus laiku karaļi un valdnieki. Vācu mācītāji tulkoja un sacerēja jaunas garīgas dziesmas. Starp tā laika autoriem minami: Doma baznīcas mācītājs Johans tom Dali + 1612., Andrejs Šurings + 1616., — Piņķu, Babītes un Jāņa draudzes mācītājs Rīgā. 150 psalmus un Zalamana sakāmos vārdus 16. g.s. tulkojis Andrejs Gecelis, *Andreas Gecelius*, kuŗa dzīves laiks bija 16. g.s. pirmajā pusē. Vācu autori sāk labāk saprast latviešu valodu, vairāk ieklausās latviešu valodas runāšanā un meklē latviešu vārdu skaņām atbilstošus apzīmējumus. 17. g.s. lielākais darbs ir Dziesmu grāmata — Psalmen und Geistliche Lieder oder Gesenge, kas iespiesta vēlāk slavenajā Nikolaja Molina grāmatu spiestuvē 1615. g. Nosaukums pēc tā laika modes ir garš. Bez vecajām dziesmām tajā bija Johana tom Dāles un Andreja Šuringa dziesmas. Dziesmu grāmatai bija pievienots Mazais katechisms, evaņģēliji un Kristus ciešanu stāsti. Valoda vienkāršota, bet tāda, kāda tā bija 17. g. s.

Juris Mancelis

Humānisma gaisotnē pirmais lielais vīrs garīgos rakstos bija Juris Mancelis, dzimis 1593. 24. jūnijā Mežmuižā Zemgalē, kur viņa tēvs Kaspars bija mācītājs. Viņa māte bija Bauskas mācītāja Reimera meita — tā nāca no ģimenes, kuŗā bija stipras latviešu rakstu tradīcijas. Tā Juris Mancelis jau bērnībā dzirdējis latviešu valodu un būs to pats iemācījies.

J. Mancelis mācījies mājās pie tēva, kas bijis liels latviešu valodas cienītājs, tad Rīgas Domskolā. 1611. g. J. Mancelis sāk studijas teoloģijā Frankfurtē pie Oderas, pēc tam Štetinē studē pedagogiju. 1612. g. viņš ir Rostokas universitātē. 1615. g. meklē līdzekļus izglītības turpināšanai. Nav skaidri zināms, kuŗā gadā viņš beidzis studijas, jo jau 1616. g. viņu ieceļ par mācītāju Vallē. 1620. g. viņš ir Sēlpilī. 1625. g. Zviedrijas karalis aicina viņu uz Tērbatā nodibināto augstskolu. Tērbatā viņš bijis Jāņa draudzes mācītājs, prāvests, virskonsistorijas padomnieks un Tērbatas apr. skolu inspektors. 1632. g. viņš ir universitātes profesors un 1636. g. rektors. 1637. g. Kurzemes hercogs Fridrihs aicina viņu par galma mācītāju Jelgavā un ieceļ par superintendentu.

Te pagāja viņa darbīgākās dienas. 1654. gadā noslēdzās J. Mancela mūža gājums un tai pašā gadā iznāca viņa sprediķu grāmata. 17. gs. 20-tos gados J. Mancelis bijis viens no visapdāvinātākiem darbiniekiem. Sevišķi labi viņš pratis latīņu valodu. Visiem saviem darbiem viņš devis latiniskus nosaukumus. J. Mancelis juties drošs latviešu valodā un atzinis, ka pirmo garīgo rakstu autori gājuši nepareizu ceļu. Līdz ar M. Luteru viņš teicis, ka jāklausa, kā izrunā vārdus.

J. Mancela pirmā grāmata latviešu valodā bija Lettisch Vade mecum 1631. g. Tā ir patstāvīgi sagatavota luterāņu rokas grāmata. J. Mancelis pirmais sāka lietāt svītrotus burtus, viņš atšķīris mīkstinātos un nemīkstinātos līdzskaņus. 1637. g. J. Mancelis pārtulkojis Zālamana sakāmos vārdus. Domājams, ka 1643. g. iznāca viņa Vade mecum otrā iespiedumā. Uz grāmatas vāka nav atzīmēts iespiešanas gads. Vienīgais pieturas punkts ir priekšvārdi, kas parakstīti 1643. g. 1. nod. ir evaņģēliji, epistulas,

2. nod. Kristus ciešanas stāsti, 3. nod. Jeruzalemes izpostīšana, 4. nod. garīgas dziesmas, 5. nod. Lutera Mazais Katechisms, 6. nod. Zīraka Gudrības grāmata.

J. Mancelis sevišķi interesējies par latviešu valodu. Te minama viņa vārdnīca *Lettus*. Tā ir vāciski latviska vārdnīca un domāta vācu mācītājiem, kas grib strādāt Kurzemē un Vidzemē. Vārdnīcā Mancelis uzņēmis daudzus vecus vārdus, kas citādi būtu piemirsti. No Manceļa tos pārņēma vēlākie vārdnīcu sastādītāji.

Lettus un Phraseologia Lettica iespiestas 1638. g. Frazeoloģijā liels daudzums vārdu un izteicienu. Jau pirmajā nodaļā parādās J. Manceļa agresija pret katoļu baznīcu. Ar irōniju viņš runā par Dievmāti. 2. nod. ir „No to cilvēku“, 3. nod. „No tās dvēseles“, 4. nod. „No to miesu“ u.t.t. Šai grāmatā stāstīts, ka latviešu bērni bijuši diezgan netīri. Uz lauku ļaužu bērniem viņš skatījies no kungu viedokļa. 5. nod. ir „No tiem locekļiem.“ Tajā stāstīts par kukaiņiem. Laikam utis gaļvā tad bija it parasta parādība. 6. un 7. nod. ir daudz dzīvnieku vārdu un izteicienu. 8. nod. ir par putniem, 9. nod. par zivīm.

Frazeoloģijai pievienotas 10 sarunas. Tām ir kultūrvēsturiska nozīme — tās dod ieskatu par latviešu dzīves parādībām tajā laikā. Parasti sarunājas divi zemnieki. Tā dzirdam par grūtajiem dzīves apstākļiem Kurzemē, bet Ziemeļu kara laikā minēta vēl neraža un mēris. No tā sevišķi cieta Vidzeme, bet mēris izplatījās arī Kurzemē. Sarunās dzirdam, ka trūcis pat drēbju. Zemniekam sieva palikusi „plika kā zutis“. J. Mancelis iepin sarunās kādas druskas arī no savas dzīves. Nevaram te dot sarunas tā laika ortografijā, kas parādītu, cik liela atšķirība ir starp toreizējo un tagadējo rakstību. J. Mancelim nav bijis skaidrs, kā rakstīt vārdu „gājām“. Viņš raksta „ghaham“. Patskaņu pagarināšanai viņš lietā h, p.: mhes *mēs*. Sarunās J. Mancelis apkaņo dzeršanu. Ar viņu ir tā, ka viņš visspēcīgāk prot notēlot to, kas viņam nepatika. Runājot par dzeršanu, viņš lietpratīgi apraksta alus brūvēšanu un priecīgi izsauca: „Gan labi, paldies Dievam, tek“. Viņš dod lietpratīgus padomus, kā vajag izskalot alus mucas. Ja alus muca smird, to vajagot izmazgāt ar vaivariņiem. Uz zem-

nieku dzīvi J. Mancelis tomēr skatījies ar kungu acīm. Alus brūvēšana uz laukiem bija sens paradums, p.: kulšanas laikā, Ziemsvētkos un citās reizēs. Ar mājās brūvēto alu nekādu postu nevarēja nodarīt cilvēkiem. Bet tieši vaļvariņi ir kā inde, ja tos pieliek rūgstošam alum. Alus mucu varēja tāpat izskalot ar karstu ūdeni.

J. Manceļa paša dzīve atklājas Miķeļa un Anša sarunās. M.: „Kādi tiem tur baznīcas kungī?“ A: „Uz mūso ticību. Mēs, latvieši, gājām Tērbatā, tur likām bērņus kristīt, tur gājām pātaros, tur gājām pie grēku sūdzēšanas“. *Mancelis raksta „pi“ pie vietā.* M.: „Pie kam?“ A.: „Bija tur vāca baznīcas kungs. Tas runāja šo valodu it šķīsti, pie to mēs gājām.“ M.: „Vēlīg viņš tur?“ A.: „Neticu. Saka nesen aizgājušu, nezinu zviedros vai krieva zemē. Bet gan krāšņi, saka, pavadītu. Vairāk nekā pus pilis, saka, pavadījuši. Gan tā vāca to cienīja.“ Tas attiecas uz paša J. Manceļa aiziešanu no Tērbatas.

Zemnieku dzīves grūtumus redzam tālākās sarunās:

A.: Es redzu, ka tev kājās pastalas plīst. Man vēl cits pāris vīzu ratos (tai laikā darināja vīzes apaviem no liepu lūkiem).

M.: „Rādi šur, ko prasi?“

A.: „Dod četrus grošus.“ (grašus)

M.: „Nedošu, gan es dabūšos.“

Pēc šīm sarunām ir dzejas rindas:

„Dodieta Dievam godu,
Tas dod mums pillu bļodu“.

Dzejnieka talants J. Mancelim nav bijis, to skaidri rāda šis piemērs. J. Mancelis visas lietas sauc istā vārdā. 8. nod. ir virsraksts: „No to sūdu vešanas.“ Tagad mēs teiktu „mēslu vešana“, bet kas laukos audzis, tas zinās, ka šai sūdu vešanā nekā briesmīga nebija. Bija jāiztīra lopu kūtis un mēsli jāved uz lauka, kur paredzēja sēt ziemāju labību. Zemei bija jādod trūdvielas, lai labi augtu ziemāji — rudzi un kvieši. Padomju Latvijā lielajos kolchozos nevar zemi pietiekami apmēsnot ar lopu kūts mēsliem, tādēļ katastrofāli kritusi labības raža. To tiesu piemājas zemes, ko apmēslo ar kolchoznieka turētiem lopiem, *parāsti viena gous un aitas*, dod labu ražu. Ar mākslīgiem mēsliem vien nepietiek.

J. Mancela izcilākais darbs ir viņa Sprediķu grāmata 1654 ar gaŗo virsrakstu vācu valodā. J. Mancelis pats runā par ilgi gaidīto sprediķu grāmatu. Laikam tas tā ir bijis, jo grāmatas ievadā ir daži apsveikumi sakarā ar tās iznākšanu. Sprediķu grāmatas iznākšanas gadā 17. martā nobeidzās J. Mancela dzīves gājums. Tā viņš vairs nedabūja pieredzēt plašo atsaucību viņa sprediķiem. Uz šo biezo grāmatu ar ādu apvilktos vākos godbijībā noraudzījās vairākas paaudzes. Pilnīgi šo darbu var novērtēt tikai vēstures perspektīvā.

J. Mancelis savus sprediķus nav tulkojis no vācu valodas, viņš tos rakstījis brīvi latviešu valodā. Viņa valoda ir plašos un gaŗos teikumos, vienmēr tā tuva īstai tautas valodai un labi izrunājama.

J. Mancelis pats bijis labs runātājs. Sprediķos viņš juties kā savās gara mājās, jo dievvārdos viņš bijis mācīts vīrs. Latviešu valodā viņš labi ieklausījies, sprediķus viņš pušķo ar piemēriem no tautas dzīves, no latviešu vēstures, sabiedriskās dzīves un tautas tradīcijām. Tautas dziesmas viņam gan labi nepatīk. To redz viņa Jāņu dienas sprediķī. Bībeles tekstus Mancelis saprot burtiski. Viņš tic miesas augšāmcelšanai un runā par apskaidrotu miesu. Viņš tic pastarai tiesai, tic velniem ellē un Dievam debesīs. Jo sevišķi viņš baŗas par dzērājiem un par sēdēšanu krogū. To gan viņš nesaka, ka krogus cēla kungi pie baznīcas, lai var iztirgot degvīnu.

J. Mancelis saka: „Daŗam tā naudiņa spieŗ maciņu, sēd krogū un dzeŗ dienu pēc dienas; nakti uzmodies, liekas atnesties alus klapi, dzeŗ un stiepj, kamēr vairs nespēdams murkšķina kā cūka drabiņās jeb dranķī. Tāds mūŗam nedomā, kur jemsi maksāt.“

Par pazuduŗo dēlu J. Mancelis runā visai stipros vārdos. Viņš pukojas par lepnu ģērbŗanos: „Daŗš ņinīs laikos tik lepns metas, ka tas vaicā ne pēc maizes, kur viņš to dabūs, bet viņš vēl tālāk ņniedz un vaicā, kur es ņādu vadmalu atradiŗu sev svārkus ņūdities. Kā tad, Dievam ņēl, daŗi saimnieki tik lepmi metas, ka tie vairs negrib vilnu nest, bet engliŗķu dārgu vadmalu un ir saime nezina tagad, kādas drēbes tiem būs par savu algu prasīt. Bet reti, reti tāds pirmāk apdomā, arīg naudas pietīks; arīg tas spēj tādas drānas nopelnīt, jā, viņš neapdomā arīg tam klājas tādas drēbes

nēsāt. Kas nu dzīvo it kā bez prāta, kas tad liels brīnums, ka tam pēc vistim iznīkst un bērnu bērni ubagos iet.“

17. g. s. J. Mancelis gan nav redzējis, ka tās ir smagās kļaušanas, kas zemniekus tur nabadzībā. Laikam jau būs tiesa par to „englišķu dārgu vadmalu“, jo Sēļpils un Sunakstes pagasti bija ar plašām mājām un nebija nemaz trūcīgi. J. Mancelis kā sava laika cilvēks zemniekus uzskatīja zemākus par kungu.

J. Mancelim zemnieciski gleznaina valoda, p.: „Avs gremo, kad tā paēdusi, tāpat mums būs Dieva vārdus paturēt un par tiem runāt“. Nav viņš vēl neko zinājis par gāju putniem. Viņš stāsta: ... „bezdelīgas rudenī pazūd, apslīcinās ezerā vai upē, bet pavasarī atkal nāk ārā; tāpat cilvēki celsies augšā no miroņiem.“

J. Mancelis lietā daudz sakāmvārdus, ko redzējam, runājot par tiem. J. Mancelis ar saviem sprediķiem varēja sabaidīt cilvēkus viņa laikā, kad viņš runā par pastaro dienu: „Šeitān tu vari brīžam kungus pievilt, bet viņu Kungu nevarēsi tu nei pievilt, nei izbēgt, und tas pats jir arīdzan taisns soģis. Tu nevarēsi to ar dāvanāņ pārrunāt jeb smaidīt. Viņam jau sen visas lietas, zelts und sudrabs pieder. Ko gribi nu, cilvēks, darīt tanī dienā, kad Jēzus Kristus nāks sodīt tos dzīvus und mirušus.“ J. Mancelis savā mācībā bijis tomēr materiālists. Viņš nav saredzējis un sapratis, ka Kristus mācība ir mīlestības mācība un ka cilvēkam jācenšas mīlēt citam citu, nevis ienīst vai nosodīt.

Uz J. Manceļa 300. dzimšanas dienu prof. A. Švābe Zviedrijā publicēja J. Manceļa sprediķu izlasi un ievada vārdos raksta: „Kad Mancelis 1615. g. atgriezās dzimtenē kā mācītāja amata kandidāts un kļuva par latviešu draudžu ganu Vallē, tad Sēļpili, šai novadā poļu zviedru kaŗa laikā plosījās tik briesmīgs mēris un bads, ka Mancelis pēc aculiecinieku nostāstiem to vairākkārt apraksta savos sprediķos.“

J. Mancelis mudina arāju netaupīt naudu savu bērnu skološanai: „Ja dažu labu arāja dēlu Dievs par mācītāju und baznīcas kungu cēlis gir. Negir tas tev tēvs un māte liels gods? Kad tavs dēls grāmatu mācījies, tad var Dievs to citā godā celt, ka tas top par tiesnesi und grūtā lietā tādu tiesu nest, ka visi brīnojas“

Tā kā J. Mancelis bija Tērbatas universitātes prorektors un rektors, tad viņš zināja, ka kāds latvietis beidzis universitāti, jo

studentu skaits tad nebija liels. Zviedru laikā Tērbatas universitāti bija beiguši Auziņš-*Habers*, Kapūns un Reiters. Tie bija pirmie izglītotie latvieši. Apprecot vācu sievas, viņu bērni tika izaudzināti par vāciešiem.

J. Mancelis palicis nepārspēts kaŗa šausmu notēlošanā sakarā ar Jāņa Briesmīgā iebrukumu Vidzemē. 1582. g. Kurzemes hercogs miera noslēgšanas dienā bija pavēlējis noturēt aizlūgumus baznīcās. 1647. g. 25. janv. sprediķī J. Mancelis sacījis: „Nu gir palikuši sešdesmit und pieci gadi, kamēr mūsu liela kunga un zemes tēvs pavēlējis par visu šo zem' ik gadus kārtā Dievam par godu slavēt. Aiz to tie lieli krievi to Vidzem' nevien gauži izpostīja, bet ir tos ļaudis, zemniekus, vācēšus, ja ir muižniekus und zeltnešus mocīja, piņķēja, dirāja, svilināja und cepe iesmā uzdurtus kā cūkas, ar pātagām acis no pieres izkapāja, sievas, gaspažas und jumpravas kaunā lika und apsmēja, citus par mūžīgiem vergiem uz krievu zemi novede, citus turpat plikus kā no mātes miesas dzimušus uz tiltu vede, ar nūju jeb bozi priekš pieres svieda und lika tos upē iepult, apslīkt und zivīm und putniem apēst. Ak, ciekāds sutrainī palika. Und kas var visas tās bēdas izrunāt, ko tanī krievu laikā tie ļautiņi, ja jauni und veci, bagāti und nabagi, vācieši und zemnieki, muižnieki und citi godīgi ļaudis redzējuši und cietuši gir.“ Krievu cara laikā bija aizliegts vēsturniekiem rakstīt par Jāņa Briesmīgā iebrukumu Vidzemē. Krievu cari kaunējās par šiem briesmu darbiem, bet komūnistu vēsturnieki tēlo Jāni Briesmīgo par progresīvu valdnieku un ka latvieši gaidījuši krievus kā atbrīvotājus. Ak, likteņa ironija! Nikolaju II, kas bija dzimis Ījaba dienā, sauc par asiņaino caru, bet Jāni Briesmīgo un Pēteri I mazgā baltus. Jāņa Briesmīgā darbus komūnisti tomēr nespēj izdzēst no rietumu pasaules grāmatām sk. *Roberts Masijs Nikolajs un Aleksandra* 222-225. lpp. Šai pašā sprediķī Mancelis tālāk saka: „Tas gir ties(a), ka mēs vecāki cilvēki lielu vaidu esam piedzīvojuši šinīs kaŗa und tautu vaidu laikos. Dažs labs turīgs vīrs gir izpostīts, dažs bērns no savu tēvu und mātes, dažs rada cilvēks no savas cilts aizklīdis, tomēr viņi, krievu laiki, vēl gaužāki bijuši. Šinī kaŗā vēl pūsmēra žēlastības, bet tur, ir ceļos tupdams, nevarēji žēlastību atrast nei pie suņa sarga und skrandaiņa zirgu

biedekļa. " To pašu tagad var teikt par komūnistu Krieviju, kur tās okupētajās zemēs nevar atrast ne pūsmēra žēlastības.

Tāds nu ir bijis J. Mancelis — liels vīrs un liels rakstnieks, ar humānistisku ievirzi un latviešiem viscauri labvēlīgs. Viņš pamāca savus tautas brāļus un amata biedrus mācīties latviešu valodu, jo var rasties kōmiski pārpratumi valodā. Kāds mācītājs teicis: „Jēzus jāja uz kazām,“ kur bijis jāsa „kāzām“. Mancelis mācīja ievērot un izrunāt īsos patskaņus un nesajaukt tos ar gaŗājiem. Ja kāds kritis tādā nelaimē, tad Manceļa vārdiem latvieši tādām esot teikuši: „Ko tas Vāczemes kaķis tur stāsta.“

Manceļa valodā tomēr vēl daudz trūkumu. Nav viņam vienādības gaŗuma apzīmēšanai. Parasti patskaņu gaŗumu viņš atzīmē ar „h“, bet lietāts tāpat „e“ gaŗuma apzīmēšanai. Asu kritiku par Manceļa rakstiem izteicis mācītājs Reiters, kas bija latvietis, bet viņa raksti gājuši bojā, tādēļ nezinām, kāda bija šī kritika.

Mancelim piedēkļos un galotnēs gaŗums vispār netiek atzīmēts: likam — likām, ghaham — gājām. Viņš saka: pātaros, tāpat: 21 zirgus ar ratiem. Lietvārdus, tāpat kā vācu valodā, viņš raksta ar lielajiem burtiem, neprot pareizi uzrakstīt vārdus „pie“ un „bija“. Atzīmēta senā datīva forma: ar visāms kļūdāms, bet ne konsekventi. Š, ž un č rakstīti ar čupu burtiem — sch, tsch. Aiz īsā patskaņa viņš dubulto līdzskaņus: miessa, zinna, assins. Ir vēl citas savādības Manceļa rakstos, bet Manceļa amata brāļi viņu slavējuši.

Dažreiz viņš izsaka pārmetumus arī vācu kungiem. Par kapu stāvokli Zemgalē viņš raksta: „Krogi un stedeles tiek uzcelti, *stedele — vieta, kur varēja iebraukt zirgus ar ratiem*, bet pēc to namu, kur Dieva vārdu būs sacīt un klausīt, neviens nebēdā: daļa baznīca stāv bez jumtu, lietus list, sniegs snieg, vējš pūš caur cauriem, ka vairs nevar glābties ... Kapsētas top izrakņātas no cūkām kā rāciņa (kartupeļu) dārz, neviens to nei kopj, ne domā, ka varētu sētu apkārt taisīt“. Tas ir pārmetums vācu kungiem, viņi bija baznīcu patroni un tārad atbildīgi par baznīcu stāvokli. Tā laikam bijis, ka tajā laikā muižas kunģi vairāk rūpējušies, kā pārdot degvīnu, un nav domājuši par baznīcu un kapsētu turēšanu kārtībā.

J. Mancelis bijis ļoti mānīticīgs, tāpat kā viņa valdnieks Kurzemes hercogs. Abi viņi domāja, ka raganu sadedzināšana uz sārtu ir Dievam patīkams darbs. Aplinkus viņš tomēr piemin kungus un bažas par viņiem. Dzimtbūšana viņa izpratnē ir tā laika labākā sabiedriskā iekārta. Zemnieki trūkuma gadījumos varēja aizņemties labību no muižas. Vācu vēsturnieki šo gadījumu uzskata par dzimtbūšanas sākumu — parādnieks nevarēja atstāt savas mājas, kamēr nebija atdevis parādu. Feodālā iekārta tomēr vidus laikos bija visā Eiropā, ne tikai Latvijā.

J. Manceļa sprediķu grāmata iznākusi 6 iespiedumos, pēdējo reizi 1823. g., pēc dzimtbūšanas atcelšanas. J. Mancelis un ortodoksā luterāņu baznīca tad bija cīņas stāvoklī ar katoļu baznīcu. Katoļu mūki un jezuīti tomēr vieglāk ieguva zemnieku uzticību, jo viņi nebija kungi un runāja ar zemniekiem kā sev līdzīgiem cilvēkiem. Luterāņu mācītājs turpretī bija muižas kungs, viņš saņēma naturālu algu — muižu, ko apstrādāja zemnieki. Tomēr nav jāpārspīlē nodevas baznīcai. Tās nebija īpaši izgudrotas latviešiem. Amerikā vēl tagad mormoņu un katoļu baznīca prasa dot desmito daļu no ienākumiem, kā tas teikts bībelē. Te ir pamats tam, ka Vidzemē jūtamu rekatolizāciju izdarīja jezuīti, tā pārgāja daļēji arī uz Kurzemi. Polijas karalis prasīja, lai Kurzemē uzceļ katoļu baznīcas. Katoļu baznīcas uzceltas Alsungā 1623. g., Elkšņos 1650. g., Bebreņē 1652. g., Skaistkalnē 1658. g. Polijas karalis vēl prasījis, lai uzceļ katoļu baznīcas Kuldīgā 1641. g. un Jelgavā 1643. g. Tā kļūst saprotama J. Manceļa agresija pret katoļu baznīcu. Livonijas laikā turpretī katoļu baznīca bijusi ļoti pasīva. Ir bijušas uzceltas tikai dažas baznīcas svarīgākos centros. Gotharda Ketlera laikā 1567. g. landtags nolēma dibināt 70 baznīcas-draudzes un uzcelt baznīcas, kur tādas nav bijušas, un atjaunot bojā gājušās baznīcas. Tāds nu bija J. Mancelis — pirmais lielais vīrs no luterāņu garīdzniekiem. Jaunākos laikos viņa sprediķu grāmatas cienītāji bija prof. L. Bērziņš, rakstnieks Janševskis, Ed. Virza un arī prof. A. Švābe.

Kristofors Fīrekers

Latviešu garīgās dzejas meistars Kristofors Fīrekers mums nezināmu iemeslu dēļ palicis sava laika paēnā. Nav zināms skaidri ne viņa miršanas, ne dzimšanas gads. No viņa dzīves zināmi tikai daži fragmenti. 1632. g. maijā viņš iestājies Tērbatas universitātē. Domā, ka viņš bijis Neretas mācītāja Kristjāņa Fīrekerā dēls. Universitātē ir atzīmēts, ka Fīrekers ir no Neretas. Neretas mācītāja K. Fīrekerā Enchiridija eks. Kristofors Fīrekers ierakstījis dziesmu Tev Dievu mīlēt būs. Studijas Kr. Fīrekers laikam nav beidzis, viņš nav bijis nekur mācītājs. Līdz pat mūža beigām viņš apzīmēts „theologiae studiosus.“ Kā un kur viņš dzīvojis laikā no 1632.-1643. nav droši zināms. Baznīcvēsturnieks Tečs piemin, ka K. Fīrekers šai laikā dzīvojis Dobeles apkārtnē. 1643. g. K. Fīrekers apciemojis Sātu mācītāju Sebastianu Beseru un atstājis viņa albumā ierakstu ar savu parakstu. Domājams, ka Besera dzīves biedre bijusi Pienavas pārvaldnieka K. Meinkes meita un Fīrekerā skolniece; *K. Draviņš*. Nav skaidrs, vai Fīrekers bijis ciemos Sātu mācītāja muižā un vai bijis Pienavas muižā (prof. E. Blese). Tečs piemin, ka Kr. Fīrekers Zemgalē apprecējis kādu turīgu latviešu atraitni, bet tas tāpat paliek vēstures tumsā. Skaidrs tikai tas, ka viņš pilnīgi iekļāvies latviešos un labi pratis latviešu valodu, labāk kā neviens cits no vācu rakstniekiem. Dobeles mācītājs Heinrichs Adolfs 1650.-1661 un pēc tam Kurzemes ģenerālsuperintendents nācis sakarā ar Kr. Fīrekeru un lūdzis viņu pārtulkot latviski kādas garīgas dziesmas. Te nu noticis brīnums vārda tiešā nozīmē — vācieši domājuši, ka latviešus nemaz nevar iemācīt dziedāt garīgas dziesmas, bet nu gājuši uz Dobeles baznīcu klausīties, kā latvieši dzied baznīcā. Brīnums te bija Kr. Fīrekerā dzejnieka talants. Agrāk tulkotās garīgās dziesmas nevarēja nemaz izdziedāt — tās bija bez ritma un bez atskaņām. K. Fīrekerā garīgās dziesmas bija kā spoža zvaigzne nakts tumsā — tās bija īsta dzeja. K. Fīrekerā personīgā dzīvē laikam bijusi kāda nesaprašanās vai pārprašanās, jo H. Adolfs savas gramatikas ievadā raksta, ka vēl nevarot atklāti runāt par tiem apstākļiem, kas K. Fīrekeram nav

ļāvuši nodoties literāram darbam tā, kā viņš to būtu vēlējis. Ir minēts, ka K. Fīrekers bijis krusttēvs Engures mācītāja Bichnera dēlam. K. Draviņš noskaidrojis rakstos un K. Bichnera albumā, ka 1677. g. Jāņos viņš ir ielūdzis K. Fīrekeru kā vienu no viesiem, bet K. Fīrekers kristībās nemaz nav bijis. Mūža beigu pusē minētais Tečs raksta, ka trieka paralizējusi K. Fīrekeram roku un mēli. K. Draviņš analizējis vairākas iespējas un paticami atzinis, ka K. Fīrekers mūža novakarē dzīvojis savas skolniecies A. E. Hesperes ģimenē Tukuma pastorātā. Tur viņš laikam arī miris. Tas varējis būt ap 1684.g. Tāpat K. Draviņš norāda, ka viņa pēdējā dusas vieta varētu būt Tukuma luterāņu baznīcas pagrabā, jo tad vēl nebij noliegts vecais ieradums mācītāju šķirstus paglabāt pagrabā. Šis pagrabs vēlāk ticis aizmūrēts.

K r. F ī r e k e r a d z e j a

K. Fīrekers tulkojis, sacerējis ap 180 dziesmu. Pilnīgākais viņa dziesmu krājums iespiests Kurzemes dziesmu grāmatā 1685. g. Tāpat diezgan daudz K. Fīrekera dziesmu ir 1671. g. izdotā dziesmu grāmatā.

K. Fīrekers bijis vienreizējs dziesminieks garīgā dzejā. Latviešu garīgā dzejā viņam paraugu nebija, tie bija jāmeklē vācu dzejā. K. Fīrekera dziesmās ir ritums, gleznainība un atskaņotas rindas. Kā paraugu var minēt viņa Šūpļa dziesmu:

„Bērniņ mīlais, Dieva stādīts, Dieva dots, no Dieva rādīts; Tā no tevīm daudzīnās.

Tas Dievs augstais, kas tev' radīj's, Tas tev' svētīs, tas tev' vadīs, In pa godam audzinās.

Klusi dusi Kristus rokās, Kas par tevi cietis mokas, Pestīj's tavu dvēselit'."

Tevi sarga eņģeliši. Dieva stiprie sulainīši Klusi dusi zeltenit.

Šai dziesmā vienīgās kļūmes ir tevīm pareizā datīva vietā un apostrofētie vārdi, bet tādas kļūmes ir tāpat tautas dziesmās.

Plaši pazīstama bija K. Fīrekera vakara dziesma:

1/ Redz šī diena jau pagalam, Visām malām Dieva gods top no-

- dziedāts,Viņa vārdu teikt un slavēt Nebūs kavēt, kam.vien mēle, kam vien prāts.
- 2/ Dievs,tas sardziņš visulabais, Ir mūs glabāj's, Nekāds ļaunums bij mūs kost. Viņš mūs ģērbis, viņš mūs baroj's,Priekš mums kaņoj's, Visu nelaim' griezis nost.
- 3/ Viņš pie dvēseles mūs svētīj's, Šķīstīj's, vētīj's, Mums bij skaidriem graudiem būt — Zaļot augt, uz augšu cerēt, Lieti derēt, Augļus nest in svētiem kļūt.
- 4/ Tāpēc mēs nu arī steidzam, Tevi teicam. Svētīts ir tavs svētais vārds, Dievs, tavs vārds, kas liels pārlicieku,Mums dod prieku, Tas ir mūsām sirdīm gārds.
- 5/ Tavu vārdu gribam slavēt, Uz to stāvēt, Tas mūs mūžam nepievils. Viņš ir svēts, es esmu grēcīgs, Viņš ir spēcīgs, Dievs, tavs vārds ir mūsa pils.
- 6/ Tavā vārdā iesim dusēt, Gribam klusēt Savu dvēsel'; palīdz Dievs, Ka mēs dziedam Tev bez briesmas Goda dziesmas Rītā sveiki cēlušies.

Šī ir K. Fīrekeras oriģināldziesma. Kā labas dzejas paraugs jo īpaši tiek minēts trešais pants.

K. Fīrekeras dziesmās, pretēji Mancelim, parādās jauns moments: nevis Dievs sūta dažādas briesmas un uzliek visādus pārbaudījumus, bet cilvēkam pašam būs tiekties uz augšu „Lieti derēt, Augļus nest in svētiem kļūt.“

K. Fīrekeras dziesmas jaunākos laikos labo, bet ar to nerodas labāka dzeja. Viņa Vakara dziesmā, tagad Dziesmu grāmatā ar kārtas numuru 327, ir labots šīs dziesmas otrs pants. „Dievs, tas sardziņš visulabais,“ labots vienīgi deminutīvs „sardziņš“ ar „sargs visulabais“. Tagad ir „Dievs tas Kungs, sargs visulabais“, kuŗā palicis vācu valodas ietekmē „tas“. Ir notikusi izvairīšanās Dievu uzrunāt mīlināmā vārdā. Ja liturģijā saka „Mīļais Dievs un tēvs, tad nav iemesla vairīties no deminutīva K. Fīrekeras dzejā.

Bez garīgām dziesmām K. Fīrekers sakārtojis latviski vācisku vārdnīcu, kas palika manuskriptā. Šo darbu pārņēma no viņa H. Adolfijs un iestrādāja savā 1685. g. izdotā latviešu gramatikā. K. Fīrekers tāpat pārtulkojis M. Lutera Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils. Velns nu ir padzīts no dziesmu grāmatas, bet no tā paša

vecā velna ir jābīstās komunistu imperijai.

K. Fīrekera dzeja viņa laikā ir ar ārkārtēju nozīmi — viņš bija dzimis dziesminieks. Ilgus gadus viņš bija paraugs latviešu dziesminiekiem.

K. Fīrekera valoda daudz neatšķiras no tagadējās literārās valodas. Viņš pratis labi latviski un rakstījis savus dzejoļus tā laika latviešu valodā. Ir viņa dzejā vēl daži negludumi. Neskaidras ir atskaņas: „Slavēt — stāvēt“. Kādā gadījumā ir neskaidra valoda: „Ar Dievu sāc“. Ģenitīvs lietāts akuzatīva nozīmē: „Pret skaidras Dieva mācības“. Ir nepareiza vārdu secība: „Debess pulks no eņģeļiem“ *eņģeļu debess pulks*. Nepieciešamo divu negāciju vietā Fīrekeram ir tikai viena, bet šo nepareizību K. Fīrekera dzejā nav daudz. Viņš savā dzejā lietā daudz mīlināmos vārdus tāpat kā tautas dziesmās. Prof. E. Blese saka: ... „atņemdami latviešu dzejai 17. g.s. Fīrekeru, mēs atņemam tai īsto dvēseli.“

K. Fīrekers ir pārtulkojis dažas nodaļas no bībeles. Tās uzņēmis savā tulkojumā E. Gliks, ko pēc stila pazīmēm noskaidrojis prof. L. Bērziņš.

Ernests Gliks un viņa laika biedri

Ernests Gliks (Glück) dzimis 1652. g. 10. nov. Vetīnē, Saksijā. Viņš bija mācītāja dēls, studējis vecās valodas un teoloģiju Vitenbergas un Leipcigas universitātēs. Viņš beidzis studijas vēl gados jauns un nolēmis darboties Baltijā — latviešu un igauņu labā. Iepazinies ar latviešu apstākļiem, viņš bijis pārsteigts, ka latviešiem un igauņiem vēl nav pārtulkota bībele. E. Gliks nolemj pats pārtulkot bībeli latviešu valodā.

Zviedru valdība no 1675. g. kā paraugus no bībeles bija iespiedusi Reitera tulkojumus, kas kaut kādu iemeslu dēļ netika atzīti. Šie Reitera tulkotie paraugi tāpat nav saglabājušies, tādēļ nezinām, kāda bija mācītāja J. Reitera valoda. Varam tikai domāt, ka tā bija laba, jo Reiters bija dzimis latvietis un tā prata latviešu valodu jau jaunībā.

Zviedru valdība tomēr deva E. Glikam materiālu atbalstu, lai viņš varētu sagatavoties šim svarīgajam darbam. E. Gliks cītīgi sāka mācīties latviešu valodu un dažus gadus vēl brauca uz Hamburgu pie ievērojamā Edcardi papildināties ebrēju un grieķu valodās. 1680. g. viņš atgriezās Vidzemē un dabūja mācītāja vietu Daugavgrīvas draudzē un garnizonā. Daugavpilī E. Gliks pārtulkojis M. Lutera Jautājumu katechismu. Ar to viņš vingrinājās tulkotāja darbā.

E. Gliks bijis ideju cilvēks un saucis lietas istā vārdā. Izvadidams savu priekšgājēju, viņš kapa runā nosoda viņa pārmērīgo nodošanos alkoholam. Par to viņu iesūdz tiesā un atlaiž no mācītāja amata. Ar zviedru valdības atbalstu viņš pāriet par mācītāju uz Alūksni, un bijis arī Kokneses apgabala prāvests un rūpējies par skolu iekārtošanu.

E. Glikam bijis skaidrs politisks saprāts, kuŗa puse varētu uzvarēt, ja izceltos karš starp Zviedriju un Krieviju, tādēļ viņš iekārtojies arī krievu skolas un mācījies krievu valodu. Tā tulkodams bībeli un rūpējoties par skolām, E. Gliks nodzīvo Alūksnē līdz 1701. g., kad Alūksni iekārņo krievu karavadonis Šeremetjevs un saņem E. Gliku gūstā līdz ar viņa daiļo audžu meitu Martu Skavronsku. Tagad šķiet, skaidrs pēc Viksniņa un

prof. A. Švābes pētījumiem, ka Marta pēc izcelsmes bija latviete, kas kļuva par Šeremetjeva mīlāko, vēlāk par Krievijas ķeizara Pēterā I sievu un pēc viņa nāves par Krievijas ķeizarieni Katrīnu I. E. Gliš tāpat aizbrauc uz Maskavu un ir tur redzamā vietā, jo viņš prata krievu valodu. Viņš bijis krievu ģimnazijas direktors, rakstījis dzejoļus krievu valodā un dažus veltījis Pēterim I. 1705. g. nobeidzās E. Gliš mūža gājums. Viņš apbedīts Maskavas vācu kapos pie Marijas birzs.

Pēc Manceļa un Fīrekera E. Gliš ir trešais lielais vīrs latviešu garīgā rakstniecībā. Braucot uz Vidzemi, viņš bija iepazinies ar Fišeru, ko zviedru valdība iecēla par Vidzemes archibīskapu. Tā viņam bija tiešas iespējas runāt ar Zviedrijas karali un sagādāt līdzekļus bībeles tulkošanai un izdošanai. E. Gliš sācis tulkot bībeli 1681. g. un nobeidzis šo darbu 1689. g. Šai gadā iznāca vecā derība un visa bībele latviešu valodā ar gaŗu aprakstu pie nosaukuma. 1682. g. E. Glišam par palīgu pieņemts mācītājs K. B. Vitens.

1683. g. notiek Jaunās derības teksta revīzija triju Vidzemes mācītāju komisijā. Teksta revīzijas darbā iejaucas Kurzemes mācītāji. Pie Fišera konference ilgst vairāk kā mēnesi. Kurzemes mācītāji bija stiprāki latviešu valodas prašanā, viņi bija Fīrekera un Adolffija skolnieki. Tā šīs revīzijas dēļ E. Gliša tulkojums uzlūkojams par kolektīvu darbu un tā bībeles pārtulkošana tajā laikā bija diezgan laba. 1739. g. iznāca jauns bībeles iespiedums un Fišers piemin, ka tekstā nav vajadzējis daudz ko labot.

Bībeles pārtulkošana un iespīšana bija visai nozīmīgs darbs. Tā bija tulkota vidus dialektā, un tā šis dialekts tika nostiprināts par mūsu rakstu valodu, ko ar saviem darbiem bija darījuši jau Mancelis un Fīrkers. Tomēr no mūsu dienu viedokļa tajā ir daudz archaismu, daļa ģermanismu un valodas nepareizību.

Bībele bija viegli lasāma. Kurzemē un Vidzemē tā latviešiem bija pirmā enciklopēdija. Vecie ļaudis to bija lasījuši vairākas reizes un bija tajā laikā izglītotākie ļaudis mūsu zemē. Latviešiem bībele atklāja jaunu pasauli. Bībelē tie pirmo reizi dabūja zināt par Jeruzalemi, Grieķiju, Romu un citām vecajām zemēm.

Fišers ir rakstījis bībeles priekšvārdus. Tajos viņš runā daudzskaitlī par latviešu un igauņu bībelēm un nemaz nepiemin E.

Gliku kā tulkotāju. No tā dažiem radušās šaubas par Gliku kā tulkotāju, un tie izceļ Reiteru. Trimdā pat lasāmgrāmatā bija izcelts Reiters un ar to tika mazināti E. Gлика nopelni. Prof. E. Dunsdorfs ir atradis Zviedrijā E. Gлика parakstītu kvīti par daļu atlīdzības saņemšanu par bībeles tulkošanu. Viņš secina, ka kvīts par pilnīgu atlīdzību Glikam meklējama Tērbatas archīvā, kas tagad nav pieejams pētniekiem.

Par Reiteru dabūja ziņas zviedru tiesas aktīs J. Straubergs un vēlāk A. Kurmis. Zviedru tiesas aktis viņi abi tulkojuši diezgan brīvi. B. Jēgers no šīm tiesas aktīm dod oriģinālu un tā tulkojumu latviešu valodā. J. Reiters pats neko nav teicis par savu tautību. Tomēr 17. g.s. dzimums ne vienmēr nosaka tautību. Skaidrs ir tas, ka Reiters gājis kopā ar latviešiem.

J. Reiters dzimis Rīgā, amatnieka dēls, 1650. g. beidzis Rīgas Doma skolu un studējis teoloģiju Tērbatā. Pēc studijām bijis ārzemju ceļojumā. Ka viņš bijis mācītājs Raunā, to atklāj zviedru tiesu aktis. J. Reiters nostājies latviešu zemnieku pusē ar muižas pārvaldnieku Tumbu. 1663. g. 12. sept. vakarā šis Tumbs līdz ar pavadoņiem ieradies pie J. Reitera viņa mājā un prasījis, lai viņa sieva publiski atvainojas, jo viņa nosaukusi Tumbu par zagli. To nepadarījis, Tumbs uzbrucis Reiteram un viņa sievai ar nazi un abus ievainojis *B. Jēgers*. Tumbs nosūdzējis J. Reiteru, ka viņš vieglprātīgi pārgājis pāvesta reliģijā, noturējis dievkalpojumus arī katoļu svētku dienā, ir labvēlīgs zemnieku tautīnai, no kuņas pats arī dzimis. Tā no sūdzības izriet, ka J. Reiters bijis latvietis. Bīskaps Gecēlijs atcēlis J. Reiteru no amata. J. Reiters pēc tam aizbraucis uz Poliju, Vācijā pārgājis katoļu ticībā un rakstījis lūgumu pāvestam Aleksandram VII, lai atļauj noturēt dievkalpojumus latviešu valodā. Šis lūgums rāda viņa naīvitāti par katoļu baznīcu tajā laikā. Ja lielās tautās katoļu baznīca neļāva noturēt dievkalpojumus tautas valodā, tad to neļāva arī latviešiem. Tas taču bija M. Luters, kas izdarīja revolūciju katoļu baznīcā ar dievkalpojumiem tautas valodā. J. Reiters kādu laiku bijis tiesību profesors Francijā. 1670. g. viņš ir atpakaļ Rīgā un lūdz viņam atjaunot mācītāja tiesības. Smaguma punkts arī labajos zviedru laikos ir tas, ka J. Reiters svārstījies starp katoļu un luterāņu baznīcu. Kādu laiku J. Reiters bijis luteriešu mācītājs

Maskavā. Zviedru konsistorijas priekšnieks. Lotichijs iecēlis viņu par mācītāju Kokneses cietoksnī, jo J. Reiters bija dabūjis apliecību no Viķenbergas universitātes, ka viņa uzskati saskan ar Augsburgas ticības apliecību. J. Reiters Koknesē sprediķojis dažādās valodās un kļuvis atkal populārs latviešos. 1677. g. J. Reiters iebraucis Rīgā. Pilsētā izcēlies ugunsgrēks. J. Reiters steidzies uz Pēterā baznīcu, kur glabājušies viņa manuskripti. Nodega Pēterā, Jāņa baznīcas un ap 200 māju. Reiters ticis apsūdzēts par Rīgas dedzinātāju, laikam tādēļ, ka steidzies uz Pēterā baznīcu. J. Reiters ticis apcietināts. Policija atrada īstos dedzinātājus, J. Reiteru atsavināja, bet līdz ar Pēterā baznīcas nodegšanu bija sadeguši viņa tur glabātie raksti vai grāmatas. 1678. g. viņu atceļ nezināmu iemeslu dēļ no mācītāja amata Koknesē. J. Reiters pēc tam aizbraucis uz Ingermanlandi, kas tad bija zviedru pārvaldīšanā. 1672.-1675. g. viņš ieguvis vēl ārsta tiesības, bijis tur tālos ziemeļos mācītājs un ārsts. Mūža pēdējos gadus viņš pavadījis Duderhofā, *tagadējā Krasnoje Selo*, un miris 1695. g.

J. Reiters bijis ar vispusīgu izglītību, pratis daudzas valodas. 1662. g. izdotas J. Reitera sakopotās tēvreizes 40 valodās, arī latviešu un igauņu tēvreizes. 1664. g. Reiters pārtulkojis Mateja evaņģēliju, kas nav saglabājies. J. Reiters saņēmis atļauju no zviedru ģenerālgubernatora Ferzena tulkot biblii. Tas zināms no J. Reitera pateicības vēstules Ferzenam par palīdzību viņa nabadzībā. Viņš lūdz no assistences padomnieka ģenerālgubernatora Helmersena, lai dod viņam pavēli Jaunās derības tulkošanas darbam, tā tad būtu pierādījums, ka tulkošanu viņš nav uzsācis kā privātu darbu. 1675. g. Reiters publicējis pirmos tulkojumu paraugus, bet tai pašā gadā viņa labvēlis Fersens atstāj amatu Vidzemē. Vēl 19. g. s. Reitera tulkojuma paraugs glabājies Upsalas universitātes bibliotēkā, bet tagad tā vairs tur nav. Tā nekā nevar spriest par J. Reitera rakstību, jo nav darbi, pēc kuŗiem varētu to redzēt. Var tikai domāt, ka J. Reiters kā latvietis un labs lingvists ir labi pratis latviešu valodu un būtu varējis pārtulkot biblii, bet tas nav noticis. Var tikai sacīt, ka nelaimīgs ir bijis viss J. Reitera darbs un viņa mūža gājums.

No 17. g. s. darbiniekiem pieminams Dobeles, tad Jelgavas

mācītājs un beidzot Kurzemes superintendents Heinrichs Adolfs, kas atklāja K. Fīrekera dzejnieka talantu. H. Adolfs īpašumā nonāca K. Fīrekera atstātie manuskripti. Pēc šiem K. Fīrekera materiāliem viņš 1685. g. publicēja latviešu gramatiku. H. Adolfs tulkojis vēl garīgas dziesmas, kas, kopā ar K. Fīrekera dziesmām, iznāca t.s. Kurzemes dziesmu grāmatā 1685. g.

18. g. simtenis

18. g. s. Eiropā ir tautas apgaismošanas gadu simts. To sauca par racionālisma g. s. *ratio* — *prāts*. Tajā uzsvēra, ka cilvēka saprāts ir visu lietu mērs. Jo sevišķa vērība tika piegriezta izglītības sekmēšanai. Mūsu dzimtenē Vidzemē 1701. g. sākās Lielais ziemeļu karš. 40 miera gados zem Zviedrijas latvieši bija iedzīvojušies turībā. Zviedru kaŗaspēkam ar latviešu zemnieku palīdzību izdevās atsist krievu uzbrukumu 1701. g. Par to saglabājušās liecības Glika vēstulēs. 1702. g. krievu kaŗavadonis Šeremetjevs sakāva zviedrus un barbariski nopostīja visu, kas bija priekšā. Krievi nodedzināja Valku ar daudzām muižām, aizdzina lopus un aizveda iedzīvotājus gūstā uz Krieviju. Šeremetjevs 1705. g. ziņoja caram Pēterim I: „Man tev jāziņo, ka visvarenais Dievs un svētā Dievmāte tavu vēlēšanos piepilda: ienaidnieka zemē vairs nav ko postīt. No Pliskavas līdz Tērbatai... 38 verstis šaipus Pērnavas un no Rīgas līdz Valkai viss ir nopostīts, visas pilis ir sagrautas, izņemot Pērnavu un Rēveli, un šur tur pa muižai pie jūŗas.“ Chronists Kelchs atstājis šādu liecību: „Viņi (*krievi*) izdarīja visādas varmācības pie iedzīvotājiem un nogalināja vīrus, sievas un bērņus bez izšķirības vai arī aizveda gūstā. Tā bija viena no vislielākām nelaimēm, ka daudz simtu vēl nepieaugušu bērņņu kā zosulēņus sapakoja ratos un aizveda uz Tatāriju.“

Visbaigākais posts bija 1708. g. Krievi gaidīja, ka zviedri nāks viņus padzīt no Vidzemes, tādēļ dzīvi palikušiem iedzīvotājiem atņēma visu, ko bija iespējams aizvest, pārējo iznīcināja. 1710. g. 4. jūlijā krievi ieņēma Rīgu, pēc tam Tallīnu un Tērbatu. 1710. g. Vidzemē vēl bija ievazāts mēris, kurā izmīra lielākā daļa iedzīvotāju. 1711. g. izdarīja lauku iedzīvotāju skaitīšanu.

Izrādījās, ka mēri bija miruši ap 120.000 latviešu un igauņu zemnieku. 1714. g. bija liels sausums, izcēlās niknas lopu sērgas. 1716. g. pēc ārkārtīgi aukstās ziemas sekoja neraža un bads. Tāda bija šī „progresīvā pievienošana Krievijai“, kā tagad raksta krievu vēsturnieki. Mēris pārgāja tāpat uz Kurzemi. Rakstos minēts, ka Kurzemē miruši no mēra ap 200.000. Tas ir pārspilējums, bet Kurzemes hercogiste cieta ļoti smagi šai laikā. Prof. E. Dunsdorfs raksta, ka Liepājas latviešu draudzē miruši ap 5000, vācu draudzē 800-900. Grobiņā pēc mēra palikuši tikai 8 namnieki. Bauskā izmiruši divas trešdaļas iedzīvotāju. Jelgavā nomiruši 1316 cilvēku. V. Šteineks 1711. g. bijis palīgmācītājs Jelgavā, kur mēri bija miruši gandrīz visi mācītāji. Lielākā mirstība bijusi Rietumkurzemē. Priekulē no 216 mājām pēc mēra bijušas apdzīvotas tikai 60. Valtaiķu draudzē pēc mēra palikuši 95 vīrieši. No 1600 lībiešiem Kurzemes piekrastē palika dzīvi tikai 10. Tālāk uz austrumiem gar Lietuvas robežu no Ezeres līdz Aucei mirstība bijusi mazāka, *prof. E. Dunsdorfs*.

Liels mēris tad bija Eiropas drausmīga katastrofa. Tas sākās Indijā 1697. g., pārgāja uz Turciju, Krieviju, Ungāriju un Poliju. Krievi 1710. g. mēri ievazāja Vidzemē, Latgalē un Igaunijā.

Kaŗa postā, badā un mēra šausmās bija jāklusē rakstniecībai. No garīgiem rakstniekiem Vidzemē var minēt Smiltenes mācītāju Svanti Gustavu Dīcu 1670-1723. Ziemeļu kaŗa laikā viņš slēpies mežā zem egles un sacerējis dziesmu „Mans Dievs, es tevi teikšu“ Dīcs tulkojis trīs grāmatas un atstājis ap 170 tulkotas un paša sacerētas dziesmas. Dziesmu grāmatā vēl tagad ir 12 Dīca dziesmas. Dīcs tulkojis P. Gerharda dziesmu, kas izsaka laikmeta postu: „Mēs dzirdam dažas briesmas, Mēs redzam kaŗa liesmas, Mēs dažu slogu nesam, bet paglabāti esam.“ Dīcs tulkojis svinīgo dziesmu „Ak, Jeruzaleme, modies“. Dīcs atstājis šādu laikmetīgu dzejas pantu:

Kur daŗa branga ēka,
Kur daŗa skaista pils,
Tur tagad zaķi lēkā,
Tur atmata un sils.

Tāpat citu mācītāju dziesmās jūt laikmeta postu. Liborijs Depkins no 1690. g. bija Rīgas Jāņa draudzes mācītājs. Viņa redakcijā iznākušas trīs dziesmu grāmatas: 1696., 1704. un 1708. g. L. Depkins pārtulkojis Kārļa XI 1683. g. soda likumus latviešiem zviedru armijā. L. Depkinam ir gaŗa bēdu dziesma par Jāni Stakeli 1703. Viņš bijis brīvcilvēks, gaidījis brīvību no poļiem, bijis kādu laiku Polijas ķēniņa Augusta padomnieks, kritis zviedru gūstā un miris mocekļa nāvē. Šī dziesma bijusi uzņemta pat dziesmu grāmatā, lai gan ir par reālu notikumu. Dz. grāmatā vēl tagad ir L. Depkina dziesma „Pie tava šūpla stāvu es“. L. Depkins sastādījis vāciski latvisku vārdnīcu un izmantojis Firekera materiālus. Viņa vārdnīca ir Firekera vārdnīcas variants, tā iespiesta 1704. g. bet tikai 1. daļa. Pārējās daļas palika rokrakstā.

Vilis Šteineks pēc J. Reitera ir droši zināmais latviešu mācītājs. Viņš dzimis 1681. g. Vecaucē, bērniņu pavadījis Tukuma apkārtnē, mācījies skolā Jelgavā un studējis teoloģiju Kaŗalaučos. 1711. g. viņš bijis palīga mācītājs Jelgavā, 1712. g. 12. febr. viņš ievests par mācītāju Tukumā. Laika biedri raksturo V. Šteineku kā dievbijīgu un godīgu cilvēku. Vācu muižnieki un mācītāji viņa klātbūtnē tomēr runājuši par izbēgušo zemnieku atprasīšanu. To V. Šteineks izjutis kā apvainojumu savai tautai. Zemnieku bēgšana no bargiem kungiem tad bija parasta lieta. Jaunie kungi labprāt ņēma viņus pretī, aizdeva labību un pat atlaida dažus gadus no nomas — tik liels bija strādnieku trūkums.

V. Šteineks sacerējis vācu valodā dzejoli Kurzemes hercoga kāzu dienā. Šis dzejolis nav iespiests, bet autors tajā norādījis par zemnieku apspiešanu. V. Šteineks šī dzejoļa dēļ atstādināts mēnesi no mācītāja amata un dabūjis maksāt tiesas izdevumus.

Rīgas Doma baznīcas mācītājs Krišjānis Lauterbachs 1663-1720 tulkojis 8 dziesmas. Dz. grāmatā vēl tagad ir 5 viņa tulkotās dziesmas. Viņa didaktiskie panti un epigrammas palikušas rokrakstā. Laikmetīga aina ir viņa divrindā:

Redz sakši zaķi tapuši,
No zviedru roru mukuši. *rora — bise.*

Zemītes un Spāres draudzes mācītājs Bernhards Binemanis, *miris 1730. g.*, bijis ar dzejnieka talantu. Dz. grāmatā vēl tagad 5 viņa tulkotās dziesmas. Viņš pieredzējis kara postu Kurzemē un par mēri atstājis šādu dziesmu:

Šī sērga mēdz kā avis kaut,
Kā zivis saņemt lomā,
Un dažu labu bedrē raut,
Pirms tas uz nāvi domā.
Gan ātri apcērt zobins daudz,
Bet mēris vēl jo žiglāk žņaudz
Nedz, ko viņš aizņemt rauga.

Lielzalves, Zemītes un pēdīgi Dundagas mācītājs Jēkabs Bankavs + 1725 pazīstams ar lielo svētrunu grāmatu Latviski svētdienas darbi, kas iznāca tāpat kā Mancelim viņa nāves gadā. Šī 870 lpp. biezā Sprediķu grāmata iespiesta kādas 10 reizes un bija visai izplatīta. J. Bankava sprediķi nav tik oriģināli kā J. Mancelim, viņš ir vairāk jūsmotājs. Sprediķos viņš stāsta par senajām latviešu dievībām. Tā viņa sprediķi ir vērtīgi mītoloģijas pētniekiem.

Bērsteles, vēlāk Dundagas mācītājs Johans Višmanis + ap 1703. ir pats sacerējis un tulkojis vairākas dziesmas, tikai tās nav saglabājušās. J. Višmanis sagatavojis un izdevis pirmo latviešu poētiku ar nosaukumu *Der Unteutsche Opitz 1697*. Tajā daudz zīmīgu novērojumu par latv. t. dz. un par dzeju latviešu valodā. J. Višmanis bijis patiess humānists. Viņš iepazīstina lasītājus ar Romas dzejas kultūru un dod paskaidrojumus par dzejas tehniku. J. Višmanis līdz ar vācu dzejas teorētiķi Opicu norāda, ka ir jāiepazīstas ar senās Romas kultūru un tad tikai var dzejot latviešu valodā. Vecais Višmanis ar savu poētiku bijis ar plašāku skatu dzejas pasaulē. Klāsiskām dzejas formām viņš pats sacerējis piemērus. Pēc minētiem autoriem redzams, ka vairumā viņi nākuši no Kurzemes hercogistes. Nonievātie vācu mācītāji ar godu minami latviešu vēsturē, bet nav neviena krieva, ko varētu pieminēt.

Brāļu draudze

18. g. s. pirmajā pusē Vidzemē sākās īpatnēja hernhūtisma jeb brāļu draudzes kustība. Tā sākās vispirms Čehoslovākijā — Bohemijā un Moravijā. Jau 15. g. s. tur nodibinājās brāļu draudze, kuŗas locekļi centās dzīvot pirmo kristiešu brāļu mīlestībā. Katoļu baznīca vajāja tos, kas gribēja ticībā iet citus ceļus. Brāļu draudzes locekļi tad meklēja patvērumu Vācijā. 1722. g. grāfs Cincendorfs nodibināja Hernhūtes muižā vajāto brāļu koloniju un pats bija tās vadītājs. Pirmie brāļi ieradās Vidzemē 1729. g., dažus gadus vēlāk tur atbrauca arī grāfs Cincendorfs. Viņš redzēja, ka no kaŗa un mēŗa izpostītā zemē trūkst derīgu darbinieku, kas var sludināt Kristus mīlestības mācību. Hernhūtiešus atbalstīja Valmiermuižā ģeneraliene Halarte. 1738. g. Valmierā atvēra mācības iestādi, lai sagatavotu skolotājus, kas var vadīt brāļu draudzes. Skolotājs Buntenbergs sāka mācības ar 8 audzēkņiem. Hernhūtisma kustība smagi izpostītā Vidzemē guva lielu atsaucību. Uz skolotāju semināru Valmierā sāka plūst audzēkņi no visas Vidzemes. Pēc pāris gadiem skolnieku skaits jau pārsniedza simtu. Vācu tautas brāļi bez reliģiskas jūsmas nesa sev līdz patiesu demokrātismu. Viņi bija vienkārši darba cilvēki tāpat kā latvieši. Viņi strādāja kopā ar latviešiem kā sev līdzīgiem un izraisīja bailes vācu kungu kārtā. Viņi sludināja, ka Dieva priekšā visi ir vienlīdzīgi. Halarte uzcēla pirmo brāļu draudzes saiešanas namu jeb kambari Jēru kalnā pie Valmieras. Ap 18. g. s. vidu brāļu draudzes kustība aizņēma abas Piebalgas. Brāļu draudzes nodibinājās vēl Smiltēnē, Trikatā, Raunā uc. vietās. Brāļu draudzes kustība pārvērta Vidzemi par kristiānisma zemi, kā tas vēlāk atspoguļojās Vidzemes latviešu rakstnieku darbos. Te jāmin Apsišu Jēkaba Andŗa tēvs, Poruka Kukažiņa un Zalkšņu tēvs, kas ar savu ētisko tūribu un ticību Dievam pacelts īstā monumentālītātē. Kristus mācības mīlestības ideja tāpat atspīd A. Saulieša un K. Skalbes darbos. K. Skalbes kaķītis negrib pieminēt ar ļaunu tos, kas viņu vajājuši.

Laikā no 1743-1770. g. bija brāļu draudzes ziedu laiki, bet tad sāka justies apdraudēta luterāņu baznīca. Brāļu draudzes nami

bija pilni ar djevlūdžējiem un baznīcas palika tukšākas. Pēc Vidzemes landtaga ziņojuma ķeizariene Elizabete pavēlēja 1743. g. 16. aprīli slēgt brāļu draudzes Vidzemē, apķīlāja mantu, sadalīja to nabagiem un izraidīja vācu brāļus no Vidzemes. Ķeizariene Katrīna II 1764. g. pasludināja ticības brīvību un superintendenta K. Langes laikā izbeidzās brāļu draudzs vajāšanas. Brāļu draudzes turpināja rosīgi darboties tālāk. Dzērbenē dedzīgs sludinātājs bijis Ansis Aumanis. Brāļu draudžu locekļi bija iecienīti amata vīri pagasta valdēs un tiesās. Kā negatīva noskaņa minama tikai tā, ka daļā brāļu draudzes locekļu radās liela paštaisnības apziņa. Burtiskā dievvārdu saprašana varēja veidot tādus tēlus kā Kaudzišu Ķenci, kas stāsta, ka debesīs tiksies ar pirmo sievu un tiks vaļā no otras sievas.

Hernhūtiešu pazīstamais dziesminieks Juris Indriķis Loskils kļuva starptautiski pazīstams. 1740.-1814. Viņš bija Kandavas prāvesta dēls, dzimis 7. nov. 1740. g., miris tai pašā 7. nov. 1814. g. Kopā ar savu skolotāju viņš aizbraucis uz Vāciju, iestājās tur brāļu draudzē, atgriezās Latvijā, bija brāļu draudzes pārstāvis pie Krievijas valdības, izceļoja otrreiz uz Vāciju un beidzot uz Ameriku. Viņš nokļuvis Amerikā pie vācu izceļotājiem, kas bija uzcēlušī tikai lopu kūti, Ziemsvētku vakarā. Te viņš lopu kūti Amerikā noturēja savu pirmo dievkalpojumu. Visi jutušies kā Kristus laikā. Šo vietu tad nosaukuši par Betlēmi. Tagad Betlēmes pilsētā ir Amerikas lielākā dzelzs rūpniecība, kuŗā gatavo arī tankus zemes aizsardzībai.

Citādi 18. g. s. nekādu jaunu parādību nav. Tik tālu bija sniedzies kara posts. Darbojas tikai atsevišķi mācītāji, kas sacer garīgas dziesmas un rūpējas par garīgu rakstu izdošanu. Var pieminēt Aleksandru Grēvenu *Graeven*, 1670.-1746. Viņš pārstrādāja un laida klajā J. Manceļa sprediķu grāmatu ar nosaukumu Jauna latviešu sprediķu grāmata 1746. g. Joachims Baumanis tāpat bijis pazīstams daudzās Kurzemes draudzēs. Viņš gādāja par jaunas dziesmu grāmatas izdošanu. No Vidzemes mācītājiem var atzīmēt tikai Kristjāni Lencu 1720.-1798., kas bija mācītājs Dzērbenē, tad Cesvainē. Cesvainē dzimis viņa dēls Jēkabs Michaels Reinholds Lencs 1751.-1792., kuŗa vārds lasāms vācu literātūras vēsturē, kas stāsta par Vācijas lielajiem

dzejniekiem — Ģēti un Šilleru. No Ģētes piezīmēm zināms, ka viņš apbrīnojis R. Lenca lielo dzejas talantu — iedvesmes brīžos viņš spējis radīt īstas dzejas pērles. R. Lencs bija vācu vētras un dziņu laikmeta *Sturm und Drang* spilgtākais pārstāvis. Daži viņa drāmatiskie uzmetumi bijuši ar lielu drāmatisku spēku, bet — viņš bija kļuvis par neglābjamu alkohola upuri. Kāds pastāvīgs nemiers viņu vajājis un dzinis viņu klist no pilsētas uz pilsētu, no vienas zemes uz otru. 41 g. vecumā viņš miris Maskavā kādā krogū uz piespļaudītas grīdas. J. Poruks bija iecerējis rakstīt drāmu par R. Lencu, kas sāktos ar to, ka R. Lencs sēd pie Cesvaines baznīcas durvīm. J. Poruks neuzrakstīja iecerēto drāmu. R. Lenca traģiskā dzīve vēl tagad varētu dokumentēties kāda izcila drāmatika darbā.

R. Lenca tēvs mūža beigās bija Vidzemes ģenerālsuperintendents. 1764. g. iznāca viņa Sprediķu grāmata. 1781. g. izdota pārļabotā veidā jau agrāk publicētā Tā latviska Dieva lūgšanas grāmata.

Katoļu garīgā rakstniecība

16. un 17. g. s. visas katoļticīgo grāmatas tika iespiestas vidus dialektā, tikai šo grāmatu grafikā bija dažas poliskas iezīmes. Citādāk tas kļuva sākot ar 18. g. s. 1721. g. Vidzeme ar miera līgumu nāca Krievijas varā. Kurzemes hercogiste formāli bija atkarīga no Polijas, bet nekādas Polijas ietekmes te nebija, izņemot prasību, ka jāuzceļ dažas katoļu baznīcas. Kurzeme un Vidzeme bija ar ģermanisku resp. rietumu Eiropas kultūras orientāciju, bet Latgale visu laiku bija Polijas varā. Tur nostiprinājās katoļu ticība un poļu muižniecība. Tā Baltijā starp Latgali un pārējo Latviju bija kultūras plaisa. Poļu garīdzniecība gribēja vairāk nošķirt Latgali no pārējās Latvijas un sāka iespiest grāmatas 18. g. s. katoļu baznīcas vajadzībām augšzemnieku dialektā. No vienās puses tas bija darīts, lai baznīcā uz ļaudīm runātu viņiem saprotamā valodā, bet taj pašā laikā tas bija naidīgs pasākums latviešu tautai — ar to Latgali gribēja nošķirt no pārējās Latvijas.

1737. g. tika iespiests īss gramatikas kurss Lotavika Grammatika. Tai vēl garš apakšvirsraksts latīņu valodā. Plaisa paveca 1730. g., kad Viļņā tiek iespiesta Katoliszka Dzisminu gromota. No šīs grāmatas nav saglabāties neviens eks. Pirmā grāmata latgaliešu dialektā ir Evangelia. Šai vēl garš apakšvirsraksts. Tā iespiesta Viļņā 1753. g., kur bija nodibināts apgāds JESU, kas iespieda grāmatas latgaliešu vajadzībām. Prof. E. Blese atzīst, ka šis evaņģēlijs ar „savu augšzemnieku nokrāsu no valodas viedokļa ir visai interesants“. Nav zināms, kas ir šī evaņģēlija tulkotājs vai pārcēlētājs latgaliešu dialektā. Paticami, ka to varētu būt izveidojis jezuīts Jānis Lukaševics, bet pierādīt to nevar. 1765. g. viņš devis no jauna iespiest 1730. g. iznākušās dziesmas, tāpēc domā, ka viņš varētu būt laidis klajā minēto evaņģēliju un citus garīgus rakstus.

Katoļticīgi latvieši dzīvo arī Kurzemē. Tiem tika iespiestas grāmatas un garīgie raksti vidus dialektā, kas bija izveidojies par mūsu rakstu valodu. 1753. g. iespiestais evaņģēlijs saskan vārdu

pa vārdam ar dialektā iespieto evaņģeliju. Pie abiem evaņģelijiem ir piezīme, ka tas ir iespiests „saskaņā ar vairāk lietājamo latviešu runas veidu“. Tas skan ne vien kā propagandas ieteikums, bet tā tas faktiski arī bija.

Tālākā attīstība tad nu bija tāda: Viļņā iespieda grāmatas augšzemnieku dialektā Latgales vajadzībām un Jelgavā iespieda grāmatas rakstu valodā Kurzemes katoļu vajadzībām. Tā bija radīta plaša pašu katoļu starpā. Latvijas pēdējos un okupāciju gados visas mācības grāmatas latviešu valodā bija vidus dialektā. Latgales jaunā paaudze tāpat ir izklīdusi pa visu pasauli un jūtas kā latviešu tautas daļa.

A p g a i s m ī b a s l a i k m e t s

Viduslaikos katoļu baznīca bija visas dzīves centrā. Sabruka Romas laicīgā imperija, tās vietā kā stipra pils palika katoļu baznīcas imperija ar pāvesta sēdekli Romā. Katoļu baznīca atzina, ka bībele ir Dieva vārdi no viena vāka līdz otram. Tā to atzīst arī luterāņu baznīcas t.s. fundamentālais novirziens, kuŗu Amerikā pārstāv Misūri sinode. Modernais luterānisms turpretī domā, ka Vecajā derībā arī ir Dieva vārdi un tajā izceļas numinozāls elements pat vairāk kā Jaunajā derībā *prof. K. Kundziņš*.

18. g. s. racionālisti nāca ar jaunām idejām sabiedriskā dzīvē. Tagad visa centrā izvirzīja cilveka prātu — ratio, tādēļ to sauc par racionālisma gadu simteni. Lai cilvēks gūtu ticības brīvību, tad cilvēkam pašam jābūt personīgi un politiski brīvam. Viduslaikos bija trīs kārtas. Kārtās iedalīja cilvēkus pēc pienākumiem un tiesībām. Šīs trīs kārtas bija: zemnieki, muižnieki un mācītāji. Zemnieku pienākums bija baŗot divas pārējās kārtas, kungu pienākums bija valdīt, garīdzniekiem vajadzēja lūgt Dievu kā par kungiem, tā par zemniekiem. Ja racionālisti prasīja vienādas tiesības un vienādus pienākumus, tad ar to tika grauta viduslaiku feodālā iekārta. Parasti racionālisti bija pilsonības pārstāvji, kas bija kļuvuši brīvi ar izglītības iegūšanu. Tas bija parastais ceļš uz brīvību zemniekiem feodālisma laikmetā. Mūsu dzimtenē

Grobiņas apriņķis ilgāku laiku piederēja Prūsijai. Prūsijas valdnieks mudinājis vāciešus un kuršus tiekties pēc augstākos izglītības un norādījis, ka līdz ar augstāko izglītību viņi iegūs personīgu brīvību. Līdz 18. g. s. domāja, ka karalis ir ieguvis varu no Dieva un ir atbildīgs tikai Dievam. Anglijā teologs un ārsts Džons Loks 1632.-1704. publicēja apcerējumu par valdišanu. Viņš izcēla, ka valsts ir dibināta aizsardzības nolūkos, visiem tautas locekļiem vienojoties labprātīgi. Valsts pilsoņi vēlēšanās nodod politisko varu izvēlētiem pārstāvjiem, kuņiem tiesības kontrolēt izpildu varu — karali. Pilsoņiem jāklausa karalim, bet karalim jāvalda pēc pastāvošiem likumiem. Politiskā dzīvē viņš prasīja demokratiju un par labāko valsts formu atzina konstitucionāli ierobežotu monarchiju. Vēsturē tā izveidojusies par labāko valsts formu Anglijā, Dānijā, Zviedrijā, Norvēģijā. Politiskā dzīve šajās zemēs veidojas evolūcijas ceļā. Karalis labprātīgi atsacījās no neierobežotas valsts varas.

Džons Loks savu demokrātisko uzskatu dēļ divas reizes bija spiests braukt prom no Anglijas. Francijā karalis neļāva evolūcijas ceļā izveidot ierobežotu monarchiju. Francija piedzīvoja asiņainu revolūciju. Tās saukļi bija brīvība, brālība un vienlīdzība, bet revolūcija beidzās ar diktātūru un giljotinu, kas bija baismīgāka par ierobežotu karaļa varu. Napoleons apspieda asiņaino revolūciju un pats sevi lika kronēt par Francijas ķeizaru. Teorētiski var pieņemt, ka Francijā būtu izveidojusies ierobežota monarchija, ja Napoleons nebūtu gribējis iekārot visu Eiropu un gājis kaŗā uz Krieviju — Napoleons zaudēja kaŗu ar Krieviju un zaudēja arī karaļa kroni. Līdzīga attīstība bija cara Krievijā. Nikolajs II bijis labs cilvēks, bet slikts valdnieks. Viņš neļāva valstij iet evolūcijas ceļu. Ar 1905. g. publicēto manifestu un Krievijas valsts domes izveidošanu viņš pārstāja būt absolūts valdnieks, bet gribēja Krievijas imperiju atstāt nesadalītu savam dēlam un neļāva valsts domei nodibināt ierobežotu monarchiju ar konstitūciju. Tādēļ izcēlās 1917. g. revolūcija un varu sagrāba komunisti, kas valda diktatoriski, asiņaini un bez jebkādas konstitūcijas. Baltijas muižniecība un vācu mācītāji savu feodālo varu balstīja uz Krievijas ķeizara varu un nemeklēja izlīgumu ar latviešu un igauņu tautām. Viņi neatsacījās labprātīgi no savas

varas un tādēļ nāca 1905. g. revolūcija. Pēc tās I Pas. kara laikā nodibinājās Igaunijas un Latvijas valsts, un muižnieki zaudēja savas muižas. Tas nebūtu tā noticis, ja būtu iets evolūcijas ceļš. Ar Manteufela Liepājā gāzto pagaidu valdību tika nospēlētas Baltijas muižnieku dzimtās muižas.

Ne viss pastāvēja, ko mācīja racionālisti. Ka prāts visspēcīgā — bija ilūzija. Cilvēks no dzimšanas nav balta un neaprašīta lapa, kā to mācīja racionālisti. Katrs jaušs bērns ir kā fotografiska plate, uz kuŗas jau uzņēmums izdarīts — tā ir iedzimtība. Tā katrs laikmets pārdzīvo savus maldus un tikai ilgā vēstures gājumā atklājas istā patiesība.

Vecais Stenders un apgaismība Latvijā

G. Stendera dzimta cēlusies no Holandes. Tas nav bez savas nozīmes, jo arī citi vācu garīdznieki, kas nebija īsti vācieši, bija daudz liberālāki savos ieskatos. Gothards Fridrichs Stenders dzimis 1714. g. 7. sept. Lašu mācītāja muižā Sēlijā, mācītāja Konrada Stendera dēls. Viņa tēvs bijis izglītots vīrs, pratis labi senās valodas, viņam bijusi plaša bibliotēka. Gothards Fridrichs Stenders jau bērnībā bijis ļoti apdāvināts un pie tēva mācījies grieķu un latīņu valodas. Skolas izglītību viņš sācis Bauera skolā Subatā un no 1736.-1739. studē Jēnā teoloģiju un vecās valodas, pēc tam pāriet uz Halli. Vācijā teologu aprindās tad bija cīņas starp ortodoksālo luterānismu un pietismu. Pietisti prasīja intīmāku reliģijas pārdzīvojumu un ciešāku garīgu saskarsmi lūgšanās ar Dievu. G. Stenderam pietisms, šķiet, nav visai patīcis. Pietisma pretinieks tāpat bija filologs un filozofs prof. Kristjānis Volfs. G. Stenders labprāt klausījās viņa lekcijas. Stenders darbojies kādu laiku bāriņu namā par skolotāju, papildinās izglītībā vēl Greifsvaldē, Rostikā un Hamburgā. 1742. g. G. Stenders atgriezās Kurzemē, bija Jelgavas pilsētas skolas priekšnieka palīgs. 1744. g. viņš bijis mācītājs Birzgalē, 1752. g. ugunsgrēkā viņš zaudē visu savu mantu un 1753. g. pāriet par mācītāju uz Žeimi Lietuvā. 1759. g. G. Stenders ar ģimeni izceļo uz Vāciju un ir reālskolas priekšnieks Kēnigsluterā. Stenders šo skolas tipu ļoti aizstāvēja. Šķiet, ka šajā laikā viņš nodevies skolotāja darbam un latviešu valodas studijām, jo 1761. g. Braunšveigā iznāk pirmā iespiedumā viņa *Lettsche Grammatik*. No 1763. līdz 1765. g. Stenders darbojies Kopenhāgenā. Šķiet, ka Stenders te nonācis, lai darinātu kādu lielu globu, ko darīt viņu aicinājis Dānijas karalis. No Kopenhāgenas G. Stenders devies uz Pēterpili, kur cerējis dabūt skolotāja vietu Ķeizariskā zinātņu akadēmijā. G. Stenderam no tā nekas nav iznācis, 1765. g. viņš atgriezās dzimtajā Sēlijā un no 1766. g. ir Sēlpils un Sunakstes mācītājs. Te tad norit G. Stendera darbīgākais mūžs latviešu valodā un literātūrā. Viņš interesējies arī par maģiju un 1794. g. sarakstījis *Clavis Magiae Magijas atslēga*. G. Stenders bijis arī brīvmūrnieku

organizācijā. Viņš miris 1796. g. 28. maijā un apbedīts Sunakstes kapos. Pēc viņa vēlēšanās vēl dzīvam esot Bolšvingu dzimta uzlikusi kapa akmeni un piemiņas plāksnē iekalti vārdi: „Še aprakts G. F. Stenders Latvis, dzim. 1714., miris 1796. ar savu gaspažu. 1819. g. tēvam blakus apbedīts Jaunais Stenders 1744.-1819., kuŗa īstais vārds bija Aleksandrs.

G. Stendera darbi

Pirmā vietā jāmin G. Stendera garīgie raksti. Liels skaits viņa garīgo dziesmu iespiests Joachima Baumaņa 1754. g. iznākušā dziesmu grāmatā. Vecās garīgās dziesmas G. Stenderam nav patikušas „grūti samisētu un neprātīgu vārdu dēļ.“ Ap 1756. g. iznāca viņa Svētie stāsti, kas guva nosaukumu Mazā bībele. Tajā 52 stāsti no Vecās un tikpat no Jaunās derības, 3 gabali no baznīcas vēstures, 14 līdzības, pastardienas apraksts un pielikumā pamācība: „kā iekulties svētās domās dažādos gadījumos.“ Stāstu beigās bija piespraustas pamācības dzejā. Šie pantiņi viegli palika atmiņā. Vairākas paaudzes tos zināja no galvas. R. Blaumaņa bēdu lugā Pazudušais dēls Mikus tēvs skaita G. Stendera pantu par paklausīšanu vecākiem:

Nāciet, bērni, šurp ar bariem,
Skataities uz ozolu,
Redziet pie tiem kupliem zariem
Absalomu pakārtu.
Mācaities tur visi klāt
Tēv' un māti godināt.

Pēc stāsta par Rebeku ir pamācība: „Rebeka bija viena vīra bagāta meita, un tomēr viņai bija jāiet lopus kopt. Ko mācies no tā? Atbilde, ka vecākiem būs savus audzēkņus pie darba turēt: *Tāpēc neņurdi, kad tēvs un māte jeb saimnieks un saimniece tev piespiež pie darba.*“

Daži piemēri, kā iekulties svētās domās: „Pie zemes kopšanas

pieminies, ka tu no zemes esi, tad tu lepns nebūsi. Pie siena pļaušanas piemini, ka mūsu dzīvība kā zāle savīst, un, kā tā izkopts dažu puķīti nocērt, tāpat dažu cilvēku (viņa) jaunībā norauj.“ Šie G. Stendera padomi ir diezgan asprātīgi un raksturīgi.

Ilgu laiku G. Stenders strādājis pats pie savas dziesmu grāmatas un izdeva to divi daļās — 1783. un 1792. ar nosaukumu „Jauna izskaidrota dziesmu grāmata.“ Jau minējām — agrākos dziesminiekus viņš lika novartā. G. Stendera dziesmas bija skaidri saprotamas, bet tām nebija K. Fīredera dzejas jaukuma. Dziesmu grāmatā ir saglabājušās tikai trīs viņa tulkotās dziesmas.

Svētas gudrības grāmatiņā 1774. ir dziesmas un pamācības, 1776. g. iespiesta viņa Kristīgas mācības grāmata. Tajā ir bībeles stāsti, katechisms, tā izskaidrojumi un bībeles panti. G. Stenders uzsver, ka kristība vien neglābj dvēseli no pazušanas, ja nav darīti labi darbi. Ticība vien vēl nerada labus darbus. Ir jāmācās un jāatgādina, ka jauni darbi ved uz pazušanu.

Vēl lielāka ir G. Stendera nozīme latviešu intelektuālā izglītošanā. 1776. g. tika iespiesta viņa Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas. Tajā ir dažādi stāsti no dabzinātnēm, īpaši zooloģijā, stāsti no fizikas un kosmografijas. G. Stendera kosmografijas skaidrojumi mūsu dienu lasītājam šķietas vienkāršīgi, bet G. Stenders bija pirmais, kas tādus sniedza latviešiem. Sniegsim te dažus paraugus pēc prof. E. Bleses dotiem tekstiem: „Tas lielais debess gaiss izskatās mūsu acīm kā augsta zila velve, pie kā pie dienas saule staigā un pie nakts mēness spīd un zvaigznes mirdz. Šo velvi mēs saucam to augstu debess nammu.“

Kad tu klajumā esi, tad tev liekas, it kā debess apakšgals uz mežu jeb lauka galu, jeb tūdaļ aiz kalna stāv. Bet kad tu savu ceļu brauci, tad jo dienas jo tālāk tā debess tavā priekšā stiepjas. Un kad tu simts jūdzes zemes būtu braucis, tad tas debessgals allažin, kā papriekš ne visai tāl izskatās. Bet tomēr, visu zem' apkārt braucis, mūžam nevari snēgt. No tā vari tu it skaidri manīt, ka tas debess zilums, kauču tuvu liekas, tomēr bezgala tālš iraid. Un tā zilā debess velve nevien pār mūsu galvu iet, bet arīdzan uz otras zemes puses tāpat stiepjas. Kad tu apzvaigžņotā naktī galvu cilā un debess virsgalu skati, tad tu gan neizsakāmu

augstīb mani, pie kā galva un visi prāti reibst. Cik augsts nu tas debess virsus ir, cik tāl' arīdzan tā debess visās malās apkārt no zemes atstāv, kauču gan liekas lauciniekiem, ka uz zemes, un jūrniekiem, ka uz jūras gul. Ar vārdu sakot, debessaugstums, dziļums un platums ir neizmērojams."

G. Stenders to vēl nevarēja zināt, ka tagadējā zinātne var aplēst pat visas pasaules un debess izplatījumu.

G. Stendera literārā darbībā liela nozīme bija viņa grāmatai Jaukas pasakas un stāsti, tiem latviešiem par gudru mācību sarakstīti. Šis darbs sarakstīts, kad Stenders dzīvoja Vācijā un Dānijā. Runājot par pasaku ceļošanu, jau norādījām, kādas citautu pasakas G. Stenders ir izplatījis latviešu valodā. G. Stenderam visur iet līdz mācīšanas un pamācīšanas nolūki. Par pasakām un stāstiem viņš pats pasaka savus nolūkus: Šie stāsti grib būt kā priekšmācētas bildes, labas mācības dēļ tās izdomātas. Jo stāsts bez pamācības ir pielīdzināms skunstīga sniķera bezdvēselēm, kas gan liekas kā cilvēki, bet kam dvasas nav. Lai pasakas paliek, bet šie katrs stāsts lai dziļi sirdī spiežas."

I iesp. bija 70 pasaku un 60 stāstu. 1789. g. iznāca otrs iespiedums — tajā bija 80 pasaku un 70 stāstu. Stāstu un pasaku beigās dota pamācība, lai gan šīs pamācības dabīgi izriet no stāsta vai pasakas.

G. Stenders pēc savas iekšējās būtības bijis dzejiski noskaņots cilvēks. Visu savu gaŗo mūžu viņš rakstījis dzejas. Viņam ir trīs dzejoļu krājumi: Jaunas ziņģes 1744., Ziņģu lustes 1785., otra daļa 1789.

Dzejā G. Stenders ir sava laikmeta cilvēks un nomaksājais meslus visiem tā laika dzejas virzieniem. Tie ir vācu dzejnieki no 18. g. s. pirmās puses, kuŗus viņš tulkojis vai kuŗiem sekojis, p.: Brokess *Brockes, 1680.-1747.*, Gellerts Christian Fūrchtegott *Gellert, 1716.-1769.* Gellertam G. Stenders sekojis savās didaktiskās pasakās. Arī dažas satiriskas dziesmas rakstītas šī dzejnieka ietekmē. No Brokesa K. Stenders tulkojis negaisa tēlojumu, nomierināšanos pēc pārkoņa negaisa. Vislabāk viņam padevies negaisa notēlojums. No Mathias E. Claudius viņš tulkojis Vakara dziesmu. Labi padevies viņam pirmais pants:

Jau mēness augšup dodas,
Un zvaigznes pulkos rodas
Un spīd pie debesi.
Melnš tumšums mežā ceļas,
Bet, redz, no pļavas ceļas
Tā balta migla brīnišķi.

Pārējie panti šai dzejolī nav tik labi. G. Stendera dzejā var runāt pat par labas gaumes trūkumu.

G. Stenders bija grāmatu kultūras dzejnieks un nemaz nav sapratis tautas dziesmas. G. Stenders atstājis it labi izdevušos dzejoli par Kurzemi:

Kurzeme mīļā, Dieva zemīte! —
Kurzeme mīļā, laimes zemīte!
Druvas un lauki visur gavilē,
Kupli ar pilnām Dieva dāvanām,
Ar mūsu sviedriem labi pelnītām.

Kurzeme, mīļā laimes zemīte!
Kurzeme, mīļā ciemu zemīte!
Brāliši brāļus mīli apmeklē,
Karašas, pieniņš, siers un medutiņš
Tas mūsu bagāts ciema vakariņš.

Kurzeme, mīļā ciemu zemīte!
Lai mūžam zaļo mūsu dzimtene!
Lai visās malās ligošana skan,
Stabules, ziņģes, danči arīdzan.
Kurzeme, mīļā tēvu zemīte!

G. Stenders tūri labi atainojis dzejā Kurzemes bagāto lauku dzīvi, kas arī smagajos kļaušu laikos Kurzemē bija vieglāka, kā kara postītā Vidzemē. Vidzemē nemieru cēlonis bija saimnieciskais posts, Kurzemē nemieru cēlonis bija tiesību jautājums. 1819. g. vajadzēja ievest amatā pagasta ievēlētos un muižas izraudzītos pagasta tiesas amata vīrus. Lielezeres muižā Ašeberga

Ketlera laikā 1819. g. izraudzītie tiesneši paši atteicās nodot zvērastu baznīcā, jo šis Ketlers bija palielinājis muižas klaušas virs 1816. g. normām un bija sācis pievienot savām daudzajām muižām katru ceturto zemnieku māju. No 6500 dzimtļaudīm nemieros Ezerē bija sapulcējušies 4000. Tā bijusi totāla sacelšanās pret muižas nelikumīgo rīcību. Pēdējais Ezeres Ketlers dzimtļaudis uzskatījis kā vergus romiešu tiesību izpratnē un pārdevis muižas ārstam Filipam Wohnhaas 11 g. vecu puiku par 50 Alberta dālderiem. Praktiski šis zēns varbūt izkļuva no dzimtļaužu stāvokļa, jo ārstam nekāds vergs nebija vajadzīgs, bet tiesiski cilvēks te novērtēts kā lieta, kuŗu var pirkt un pārdot. Šis ir viens no retajiem gadījumiem, kur cilvēku pārdošanu var konstatēt kā vēstures faktu. G. Stendera dzimtenē Sēlijā bez tam bija daudz hercoga muižu, kuŗas pārvaldīja pārvaldnieki, kas nebija ieinteresēti un kam nebija arī tiesības apspiest zemniekus. Ir tādēļ patīcams, ka G. Stendera dzejolis par Kurzemi nav no galvas izdomāts ideāltēls. Šādi bagāti saimnieki Sēlijā varēja būt arī G. Stendera laikā.

G. Stenders bija izglītots virs, protams, vāciski izglītots. Par augstāko viņš uzskatījis grāmatu dzeju un nesaprata latviešu tautas dziesmu vērtību. Kā mācītājs G. Stenders būs piedalījies kādās lauku kāzās, kur dziedāšanā patiesi parādās zināma vaļība, pat izlaidība. Lai nu tas bijis šā vai tā, bet G. Stenders latv. tautas dziesmas nosaucis par rupjām blēņu dziesmām. Tādēļ viņš tulkoja vāciskās ziņģes un paguva stipri skaust tautas dziesmas, bet tautā bija arī sociāls pieprasījums pēc dziesmām ar plašāku episku pavedienu. Par to dod liecību ziņu populāritāte Rīgā, *sk. Johansona Vecrīgas ziņģes*.

G. Stendera dziesmās paužas pat lielāka vaļība kā tautas dziesmās. Sentimentālā dzīves priekā viņš dzied kā īsts zemgalielis:

Brāļi, kad tās rozes zied,
Lai mēs pušķus taisām,
Un kad ciema meitas dzied,
Lai mēs puķes kaisām.

G. Stenders bija grāmatu cilvēks un nesaprata tautas dzeju.

Viņš 1766. g. pasakās un stāstos ar ganu Jāņa muti piesaka karu tautas dziesmām: „Esmu apnicis tās vecās zemnieku dziesmiņas, ko vienmēr vienā meldijā velk un kur nekāda gudrība, nedz jaukums manāms“. Un liktenīgi tajā pašā gadā 1766. g., kad Stenders izteicās nicīgi par t.dz. „Herders Rīgā sāka interesēties par tām. Stenders tā piederēja pagājušam laikmetam. Jo īpaši savus mīlestības dzejoļus Stenders rakstījis mūža pēdējā pusē, kad izjūtā vairs nebija jaunības svaiguma un vienreizības. G. Stenders arī nepretendē būt par mīlestības dzejnieku, viņa mīlestības dziesmās ir sentimentālisms un dažreiz it jauks humors. No G. Stendera humoristiskām dziesmām pazīstama bija — Kārļa gals:

„Kas tā par lielu nelaimi! Kārl's aplam mīļo Ilzīti, Bet viņas sirds kā akmens cieta. Viņš nobļauj gaužas vaimanas, Jau manim pārskrien šausālas, bet viņa paliek cieta.

Kad saule sāce karsti spiest, Jau skumjas vairāk nevar ciest, Jo kas var panest tādu nastu! Tad bēg kā traks pie ezera Un iegružas jau nestundā Un — peld uz otru krastu.

Izpeldēj's ēstu iedams vaid, Piesēdis dreb un nazi gaid', Jo Ilze dara nāves raizes. Tad brēc jau nazi dabūjis; Še tevīm manas asinis! Un tūdaļ nogriež maizes.

Paēdis nerimst istabā, Nu viņš sev galu sataisa. Patlaban virvis rokās nākas, To sagrābis uz mežu skrien Un to pie cieta zara sien, Kas nu būs! — šūpot sākas.

Vēl meklē citu padomu, Ka viņš ar pašu vakaru Noslāptu itin pamazītam. Viņš iet un kraujas midzenī, Jau neredz vairs šo pasauli, Viņš — saldi dus līdz rītam.“

Visu 19. g. s. un vēl pēc tā bija populāri divi Stendera dzejoļi: Maizes tēvi un Laimes tēvi. Maizes tēvi bija zemnieki. Stendera laikā tā ir it spēcīgā izteiksmē, p.: „Jūs, kungi, klausaities! Mēs maizes tēvi esam. Mēs jums to maizi nesam Ar saviem sviedriņiem, Kā saviem audzēkņiem. No kā ir jūsu lauki Tik bagāti un tauki? Kas aŗ, kas sēj, kas pļauj? Kas šķūņos mantu krauj? Kas rijā kuļ un vētī, Kas pilda jūsu klēti? To mēs vis' padarām, Priekš jums mēs sakrājam“.

Dzejolim pavisam 4 pantī. Tajos atgādināts kungiem, kā tas patiesi bija kļaušu laikos. Bet Stenders jau nebija nekāds

revolūcionārs. Viņš vēlas tikai, lai ļaudis ir turīgi, tad kungi var būt bagāti. Laimes tēvos viņš atgādina: „Bez kungiem būt, Kas tā par elli būtu“.

G. Stenders kā īsts zemgalielis dzied:

„Sniedziet meitas rociņas,
Lai mēs danci griežam,
Un uz zaļās ganības,
Rokas rokā spiežam.

Pūt nu, resnais stabulniek,
Puiši, celiet kājas,
Dziesmas, danči, jakts un prieks
Tautas bērniem klājas.

Tāds nu ir bijis G. Stenders — izglītots vīrs grāmatu dzejā. Viņš labi pazinis savu dzimto Sēliju, ir mīlējis savu dzimteni Kurzemi un ar savām pamācībām gribējis celt uz augšu to tautu, kurai viņš pats gribēja piederēt. Pēc Manceļa, Firekera un Glika Stenders ir ceturtais lielākais vīrs no vācu mācītājiem. No Stendera ziņgēm pieminama: Tur bija vienreiz bandinieks, Jauns, dižens un labs amatnieks; Pēc daiļas ciema meitiņas, Sen muižnieks tīkoja. G. Stenders kā ziedošs koks paceļas 18. g. s. un kā mazas bites lido daudzi viņa pēcteči šī koka ēnā.

G. Stendera pēcteči

G. Stendera pēctecis šī vārda tiešā nozīmē ir viņa dēls Aleksandrs Johans Stenders 1744.-1819., ko parasti sauc par Jauno Stenderu. Viņš dzimis Jelgavā, no 1759. g. bijis tēvam līdz Dānijā, tad līdz ar tēvu atgriezies Sunakstē. Viņš studējis tieslietas Karaļaučos un no 1770. g. turpat teoloģiju. No 1775. g. palīgmācītājs Lielzavē, no 1779. g. palīgmācītājs pie tēva, no 1787. g. līdz savas dzīves nobeigumam 1819. g. 20. nov. mācītājs un prāvests tēva vietā Sēļpils un Sunakstes draudzēs.

Jaunais Stenders nāv tik oriģināls kā viņa tēvs. Dānijā viņš

iemācījies dāņu valodu un latviskojis pēc dāņu rakstnieka Holberga lugu „Lustes spēle no zemnieka, kas par muižnieku pārvērststape“. Parasti šo lugu sauc par Žūpu Bērtuli. Ar šo lugu sākās Rīgas teātra darbība 1868. g. 14. jūnijā.

A. Stenders 1796. g. publicēja paplašinātu viņa tēva Augstas gudrības grāmatu. Viņš tulkojis Birgera un Šillera dzejoļus. Rakstidams zemniekiem vairāk saprotamā valodā, viņš zaudē labas dzejas mēra izjūtu. Dažreiz kāda atsevišķa rinda sabojā visu dzejoli. No vācu valodas viņš brīvi tulkojis pazīstamo studentu dziesmu Gaudeamus igitur. Tai dots virsraksts Jaunekļa dziesma. Tā bija pazīstama ziņģu kladēs vēl līdz 1914. g.:

1/ Brāļi, šodien priecaities,
Savās vasar's dienās,
Pēc, kad vecums pievilksies,
Nebūs vairs nevienas,
Dzīves stundas ātri skrien —
Kas ne tagad pušķus sien,
Tam būs vainaks vējā.

2/ Jaunums knaši pasteidzas,
Tam ir vieglas kājas,
Bēdu dienas kavējas,
Grūši atstāj mājas.
Arīg drīz tā sanāksim
Un kā šodien liksmosim,
Kas mums to var galvot?

3/ Sakait, kur palikuši
Tie, kas nesen gadiem,
Kā mēs, jauni, mudīgi
Lustējās ar radiem?
Smiltis viņu miesas sedz,
Cita pasaule tos redz,
Kur tie aizgājuši.

Kas pēc tēviem meklētu,
Kapsētu lai prasa,
Tur tas dzirdēs mācību,
Ko uz slogiem lasa:
Esiet liksmi jaunībā,
Iekam beidzas dziesmiņa,
Bēru pulkstens zvana.

slogi — kapu pieminēji.

A. Stenderam valoda drusku modernāka kā viņa tēvam, bet tikai dažas viņa dziesmas kļuvušas populāras. Pazīstamākā ir ziņģe „Puiš, sedlo man to dūkano“ u.c. 1807.g. viņš publicēja pēc vācu paidagoga Zalcmaņa parauga Pilnīga izstāstīšana, kādā vīzē Auzānu Ernests no zemnieka par brīvkungu cēlies. Ar to bija dots pirmais audzināšanas romāns, kas Kurzemes sētās bija plaši pazīstams. A. Stenderam latviešu tauta vairs nebija tik tuva un mīļa kā viņa tēvam. Viņš atzinis latviešu lielās gara spējas un cenšanos pēc izglītības. Viņš izteicies, ka latviešiem būtu izdevīgi pāriet vāciešos, kā to darījuši agrākie prūši, jo tā būtu iespējams vieglāk iegūt izglītību. Viņš sarakstīja pirmo vācu valodas mācības grāmatu, kas iespiesta pēc viņa nāves 1820. g. ar nosaukumu: Vācu valodas un vārdu grāmata, Jelgavā 1820. g. Laika biedri tomēr neatzina A. Stendera domas par latviešu pārvācošanu. Apriķu draudzes mācītājs Kārlis Gothars Elverfelds 1756.-1819. norādījis pilnīgi pretējo — vāciešiem jāiemācās latviešu valoda, ja viņi Latvijā grib dzīvot un strādāt.

G. Elverfelds dzimis Apriķu muižā, mācītāja dēls, studējis teoloģiju Getingenas universitātē, interesējies par dabzinātnēm, filozofiju un vēsturi. Apriķu draudzē viņš pavadīja savu mūžu, latviešu cienīts un mīlēts. G. Elverfelda dēls bijis mācītājs Pampājos, Celmenieku pastorātā un nodibinājis pastorātam tuvējā Franču muižā pirmo latviešu skolu.

G. Elverfelds 1804. g. publicēja savu dzejojumu krājumu

Liksmības grāmata. Tajā bija sentimentālā garā rakstītā idille sešos dziedājumos Bērtulis un Maija. Krājumā bez tam vēl pirmā oriģinālluga: Tā dzimšanas diena. Tajā bija propaganda par baku potēšanu, kas tad bija ārkārtīgi vajadzīga. G. Elverfelds pats bija pieredzējis, ka Elka Kalēju Indriķis 5 gadu vecumā bija zaudējis redzi. Citas maņas viņam tomēr bijušas tik izcilas, ka viņš varējis strādāt kurpnieka un drēbnieka darbu.

Neredzīgais Indriķis, īstā vārdā Hartmanis, bija pirmais latviešu tautības dziesminieks. G. Elverfelds iežēlojies par neredzīgo Indriķi un pierakstījis viņa sacerētās dziesmas. 1806. g. Elverfelds izdeva Indriķa dziesmas, rakstīja par Indriķi vācu žurnālos un tulkoja viņa dziesmas vācu valodā.

Indriķis bija bez skolas izglītības. Viņš dzimis (1783.-1828.) Apriķu Elka Kalēju mājās. Viņa vienīgie paraugi varēja būt garīgās dzejas un Stendera ziņģes, kuŗas citi viņam lasīja priekšā. Viņa labākās dziesmas ir, kuŗās viņš izsaka savus personīgos pārdzīvojumus, p.: „Manās tumšās mājās Ir man bēdu gan.“ Vēl gludāks ir šī dzejoļa tulkojums vācu valodā. Indriķis dzied par zemniekiem un kungiem. Viņam nemaz nevarēja būt kāds priekšstats, ka te varētu būt kas citādāki. Viņš tikai vēlas, lai kungi būtu humāni: „Lai ļaudis kungiem strādā, Kā godam pieklājas, Lai kungi ļaudis taupa un dzīvo sātīgi. Ne aplam dzen un laupa: Tad klūs tie svētīgi.“ Indriķis tīri labi prot atskaņot rindas. Viņam ir gaŗāks dzejolis par brīvlaišanu ar nosaukumu Brīvestības precēšana. Indriķis nevarēja paredzēt, ka pēc brīvlaišanas sekos gŗūtie klausu laiki. Indriķa dziesmas minamas tikai kā pirmā latvieša dziesmas.

Matīss Štope 1740.-1817. bijis pirmā latviešu periodiska izdevuma — Latviskās gada grāmatas redaktors. Viņš bija Irves mācītāja dēls, studējis Karaļaučos teoloģiju un filozofiju, darbojies Jelgavā kā mājskolotājs un literāts. Viņš gribējis pamācīt latviešus dažādās praktiskās dzīves nozarēs. 1795. g. viņš publicēja Veselības grāmatu, latviešu bērniem par mācību sarakstīta, 1796. g. Pavāru grāmatu, 1797. un 1798. g. rediģējis pieminēto gada ceturkšņa žurnālu Latviska gada grāmata. Tajā bija daudz pamācīgu rakstu un pat dzejas. Apm. ceturtdā daļa bija paša redaktora sarakstīta. No 1800. g. Štope vadīja Štefenhāgena

Jelgavā iespiesto Kurzemes laika grāmātu. Šis kalendārs sāka
iznākt 1758. g. M. Štobe to vadīja no 1800.-1817. g. Šis
Štefenhāgena kalendārs iznāca līdz 1914. g.

Latviešu tautas dzejas atrakšana

Latviešu tautas dzeju atraka (prof. L. Bērziņa termins) Johans Georgs Hamanis 1730.-1788. Viņš pirmais pateica: „Mēs nekādā ziņā nevaram sasniegt, kur nu vēl pārsniegt pagānu tautu poēziju“ un zobojās par racionālistu taisītām ziņgēm. Pēc Hamaņa jāmin Suntažu mācītājs Jēkabs Harders 1734.-1775., kas sarakstīja plašu apcerējumu par latviešu paražu vēsturi pēc valodas liecībām *Untersuchung des Gotesdienstens etc. der alten Letten 1764.* Harders bijis visai izglītots vīrs. Pēc viņa nāves publicēts darbs par Livonijas vēsturisko ģeografiju. 1788. Ja šī apcerējuma zinātniskā vērtība vēl niecīga, tad jāatceras — toreiz vēl nepazīna salīdzināmo valodniecību. Harderam bija cildens nolūks — ievest latviešus vēsturē. Viņa vērtējumi par latviešu dzimtļaužu spējām ir daudz patiesāki un cēlāki kā G. Stenderam. Viņš bija viens no pirmajiem, kas uzstājās pret zemnieku nicināšanu. Pateicoties Hamanim un Harderam, G. Stendera nonievātās tautas dziesmas tika nostādītas blakus Homēra dzejai. Harders sniedza šajā darbā dažas noklausītas tautas dziesmas un plaši apskatīja mīklas. Hamanis un Harders bija pirmie, kas apbrīvoja tautas poēziju, bet viņi vēl nespēja pašķirt ceļu tautas dziesmu plašākai ievēribai. Būdam Rīgā, viņš kādos Jāņos bija noklausījis tautas dziesmas kādā muižā Rīgas tuvumā. Rīgā viņš iedraudzējās ar G. Bergmani. Apliecinājumu šai draudzībai norāda prof. E. Dunsdorfs. Londonas mūzejā atrodas 85 lpp. manuskripts ar nosaukumu *Sammlung Lettischer Sinn — oder Stegreifsgedichte wörtlich übersetzt von dem Sammler Gust. Bergmann für Herrn Robert Jamieson, Lodonā Sourings tāpat kā Džemisons izlietājis šo G. Bergmaņa krājumu. Minētais raksts, kas atrasts 1831. g., ir par Bergmaņa un Vāra 1807. un 1808. g. t. dz. krājumiem. Latv. t. dz. ar to bija guvušas vispārēju atzišanu, tādēļ tās sāka krāt vācu mācītāji. Ar to bija izcīnīta liela kultūras ciņa par latviešu tautas dziesmām.*

K. R. G i r g e n s o n s

Īpatnējā stāvoklī kā dzejnieks ir Kristofs Reinholds Girgensons 1752.-1814. Chronoloģiski viņš pieder vēl G. Stendera laikmetam, bet viņa darbs galvenā kārtā noris pēc Stendera. Savas dzejas labās formas un pareizās valodas dēļ viņš paceļas pāri G. Stenderam.

K. R. Girgensons dzimis 1752. g. Vidzemē, studējis teoloģiju Leipcigā, bijis mācītājs Ērgļos un Jaunpiebalgā. Vidzemes 1809. g. dziesmu grāmatā no viņa bija 100 dziesmu, starp tām 10 oriģināldziesmas. Tagadējā dziesmu grāmatā vēl ir 3 Girgensona tulkotās dziesmas.

K. R. Girgensona dziesmās izskan jaunības prieks un bezrūpība, bet arī skumjas par vecumu. Tā dzejoli „Sirmais“ viņš dzied: „Viss mans spēks ir izzudis, Vecums jau ir klāt, Maz vairs vīns var spirdzināt, Prieks ir apnicis. Viss mans skaistums nogaisa, Vaigi bāluši, Un jau nāve spēcīgi Durvīs klauzina. Nenobijies atveŗu. Paldies, Debess tēvs! Jauka dziesma bij, ko es Līdz šim dzīvoju.“

Vēl tagad jauka ir viņa Svešnieka dziesma:

1/ No kalnien nāku; svešs ir man,
Ko jūŗa rūc, kas lejā skan,
Es iemu kluss un bēdājos,
Jo tas ņe nav, ko meklējos.

2/ Šī saule liekas nesilta,
Zieds vītis, veca dzīvība;
Ko tie ņe runā, skan kā nieks,
Ak, visur esmu svešinieks!

3/ Kur esi, mīļā zeme, tu,
Ko gribu, jūtu, nezinu?
Tik zaļa tu, kas prieku nes,
Tu, kur zied manas rozītes.

4/ Kur notiek, ko es sapņojis,
Kur dzīvo, kas man nomiris,
Kur runā, kas man saprotams,
Kur, kas man trūkst, ir atrodams?

5/ Kluss eimu nobēdādamies;
„Kur esi?“ prasu nopūties,
No gaisa atskan: „Bēduli,
Tev laime zied, kur neesi.“

Tāpat jauka ir Draugu dziesma:

1/ Tā nevar šē palikt, kā bijis,
Kur mēness te aug un te zūd;
Kas atrodas ar mums virs zemes,
Zied brītiņu, novīst un trūd.

2/ Sen priekš mums daudz cilvēki bija,
Kam dzīvojot netrūke prieks;
Tos pieminam priekā, kam jāgul
Iekš zemes ir pēdīgais miegs.

3/ Sen pēc mums daudz cilvēki dzīvos,
Kas smiesies un priecīgi būs.
Kad gulēsim pēdīgu miegu,
Tie priekā ar pieminēs mūs.

4/ Mēs sēdam tik mīlīgi kopā,
Ikkatris pats liksmību jūt,
Ikkatris grib otram dot prieka:
Kaut allaž tā varētu būt!

5/ Bet nevar tā palikt kā bijis,
Tad saturiet prieku, pirms vīst,
Kas zin, cik drīz mums ir nolikts
Pret rītu, pret vakaru klist.

6/ Tak tuvu tās sirdis mums paliek,
Kad zeme un jūra mūs šķir,
Un visiem, būs visiem par prieku,
Kad vienam par labu kas ir.

7/ Un ja še, kur mijas, kas notiek,
No jauna mums kopā būs nākt.
Tad gribam, ko priecīgi beidzam,
No jauna mēs priecīgi sākt.

Girgensons rakstījis arī laicīgus rakstus. Pēc viņa nāves iespieda viņa tulkotos stāstus, pasakas, dziesmas un miklas 1823. Girgensons pārtulkojis latviešu valodā visā pasaulē pazīstamo Defo piedzīvojumu romānu Robinsons Krūziņš pēc vācu rakstnieka Kampes apstrādājuma, 1824. Pēc formas tas ir salas tipa romāns, kāds jaunākos laikos bija P. Roziša Valmieras puikas, jo darbība norisinās tikai Valmieras pilsētā.

K. R. Girgensons bijis prātnieciskas dabas cilvēks. Pēc Fīrekerā viņš devis labākos laicīgās dzejas paraugus.

19. g. s. starp mācītājiem ir daudzi, kas darbojušies latviešu rakstniecībā. Te minamas pat atsevišķas ģimenes, kas stāvējušas tuvu latviešu rakstniecībai. Tādi bij Bergmanis, K. Ulmanis, O. Rozenbergs, Cimmermanis, J. Bergis, Šulcs, Bilenšteins, Lundbergs uc.

K. Ulmanis 1793-1871 sastādījis latviski vācisko vārdnīcu kas nāca klajā 1872. g. To atzīst par labāko līdz Milēnbacha un J. Endzelīna vārdnīcai. Pie šīs vārdnīcas darbojies līdz J. Neikens.

Juris Bitners 1805-1883. sniedza 1844. g. pirmo lielāko latviešu tautas dziesmu krājumu Latviešu tautas dziesmas. Bit-

nera krājumā bija 2954 t. dz. Viņam bija uzrakstītas vēl 2480 dziesmu. Tās viņš nodeva Kr. Baronam. Ievada vārdos Bitners raksta: „Viena grāmata jums ir, kas no iesākuma līdz galam no latviešiem vien sadomāta un kur tie vācieši, kas viņu sagādāja un lika driķēt, nav uzdrošinājušies nevienu vārdiņu pielikt klāt tādēļ, ka tie vārdi tur tik gudri likti, ka labāk nevarēja.“ Tāds bija šis lielās kultūras cīņas gala iznākums. T. dz. sāka krāt, iespiest, un tās atstāja savu ietekmi uz latviešu rakstniecību. J. Bitnera krājumu izdeva Latviešu literārā biedrība, ko nodibināja 1824. g. 12 Vidzemes un divi Kurzemes mācītāji. Tautas dziesmas sāka krāt arī bīskaps Ulmanis. Latviešu literārā jeb draugu biedrība piedzīvoja lielāko uzplaukumu, kad to vadīja Augusts Bilenšteins. A. Bilenšteins pārgāja no lielās Auces draudzes uz Dobeli par mazākas vācu draudzes mācītāju, lai viņam būtu vairāk laika strādāt latviešu kultūras laukā. A. Bilenšteins 1826.-1907. bija savā laikā izcils zinātnieks. Viņš pētījis latviešu valodu un etnografiju. Viņš sarakstīja labāko latviešu gramatiku pirms Endzelīna. Tā tika iespiesta divi daļās — 1863. un 1864. 1892. g. iznāca A. Bilenšteina „Die Grenzen des lettischen Vokstammes“ ar senās un jaunlaiku Latvijas ģeografijas atlantu. Pēc šī Bilenšteina darba nosprauda robežas miera līgumā ar Padomju Savienību. A. Bilenšteins bija Latviešu literārās biedrības priekšnieks no 1864.-1895. g. Tie bija Latviešu literārās biedrības ziedu laiki, kad tajā darbojās līdz arī ārzemju baltologs A. Becenbergs. A. Bilenšteina sakārtotās tautas dziesmas iznāca divās burtnīcās — 1874. un 1875. g.

Garlibs Merķelis. K. Hugenbergers

Darbinieku no vācu puses ir tik daudz, ka visus nevar saukt te vārdā. Pēdīgi tomēr jāmin viens tuvāk, kas latviski neko nav rakstījis, bet ir cīnījies par latviešu tiesībām dzīvot kā brīviem cilvēkiem. No Vācijas Sturm und Drang perioda darbiniekiem tāds bija Garlibs Merķelis 1769.-1850. Viņš bija Lēdurgas mācītājs Daniela Merķeļa dēls, dzimis 21 oktobrī. Merķeļu

dzimta cēlusies no Elzasas, daļēji no frančiem, bet bija pārvācojusies. G. Merķelis mācījās Rīgas Domskolā, ko tad vadīja K. F. Snells, kas cīnījās par zemnieku stāvokļa uzlabošanu Vidzemē. K. F. Snells atstājis lielu ietekmi uz G. Merķeli. 17. g. vecumā G. Merķelis uzsāk patstāvīgu dzīvi, viņš bijis mājskolotājs Liepupes draudzes mācītāja Klēmaņa ģimenē, kur iepazinies ar Liepupes dzimtkungu Meku. Liepupē G. Merķelis sacerējis vācu valodā savu dzejojumu Vidzemes Parnass. 1788. g. viņš veltījis dzejojumu Krievijas ķeizarienei Katrīnai II ar aicinājumu viņai pašai izdarīt lielu varoņdarbu — atbrīvot latviešus no dzimtbūšanas. Otrs ievērojamākais Merķeļa darbs ir Vanems Imanta, kurā vēstures jautājumi jaucas ar brīvu iztēli. G. Merķelis Imantu, kas cīnā nodūra bīskapu Bertoldu, iztēloja par latviešu varoni. 1796. g. Merķelis publicēja plašāku darbu Die Letten, verzüglich in Liefland, am Ende des philosophischen Jahrhunderts. Tajā bija visskaļākais sauciens pēc dzimtbūšanas atcelšanas. Pagātni Merķelis iztēlojis tādu, ka latviešiem bijusi sava augsta kultūra, senprūšu dievu mītu Romovi viņš ieprojecējis latviešu apstākļos. Šis darbs radīja lielu satraukumu vāciešu aprindās, kas veicināja viņa darba izplatīšanos. 1800. g. tas iznāca otrā iespiedumā. Kā cīnītājs par augstiem ideāliem, G. Merķelis bija sabiezinājis krāsas, tā viņam radās pretinieki vācu aprindās. 1796. g. kādu laiku G. Merķelis bija Vācijā un studēja īsu laiku medicīnu. 1805. g. viņš parādījās kā vācu patriots un cīnījās pret Napoleonu. Viņš sarakstīja darbu par izsludinātu tematu: „Vai īpašniekam izdevīgāk apstrādāt savu zemi ar dzimtcilvēkiem vai brīviem cilvēkiem.“ G. Merķelis piedzīvoja dzimtbūšanas atcelšanu Kurzemē 1818. un Vidzemē 1819. g. Pēc tam viņš publicēja darbu „Die Freien Letten und Esten“, par ko ieguva mūža pensiju. Viņš tāpat sarakstīja savas dzīves atmiņas 2 sējumos — 1839. un 1840. g. G. Merķelis nomira 1850. g. 9. maijā, ir apbedīts Katlakalna kapos, kur jau 1869. g. latvieši viņam uzcēla pieminekli.

G. Merķelis visu laiku bija populārs latviešos, sevišķi laikā ap 1905. g., viņš tikai neprata novērtēt, ka šī brīvlaišana latviešiem nekā nedeļa — pirmo reizi Latvijas vēsturē Latvijas muižnieki krievu ķeizara likuma vārdā bija iekarojuši visu Lat-

viju. Pēc dzimtbūšanas atceļšanas latviešiem droša vieta bija tikai 7 pēdas zemes kapsētā. Livonijas laikā vācu kungi nodibināja Latvijā tikai feodālo iekārtu un iekļāva tajā latviešus. Ko latvieši ieguva ar brīvlatīšanu, to skaidri formulējis Vidzemes konservatīvās muižniecības līderis Ernests f. Nolkens: „Tāpēc, ka Igaunijas muižnieki savos priekšlikumos ķeizaram bija atsaukušies uz spožo Anglijas piemēru, tie ar Šmita mācības autoritāti un laikmetīgo liberālisma skurbuli varēja tik tālu iespaidot valdību, ka viņa pēkšņi apmierinājās ar pilnīgu putna brīvību un ļāva zemniekus aplaupīt likuma vārdā.“ Kr. Valdemārs rakstīja līdzīgi: „Tikai 1819. g. muižniecība varēja lepoties, ka nu viņa ir pilnīgi iekarojusi Vidzemi. Latviešiem un igauņiem vairs nebija savas dzimtenes, un viņi nevarēja tādu arī iegūt.“ Vidzemes latvieši samaksāja muižniecībai par savām mājām ap 40 miljonu zelta rubļu.

Ar to beidzās evolūcionārās dzīves attīstība Latvijā, atrisinājumam bija jānāk revolūcijas ceļā. Ja muižniecība nebūtu apreibusi no šīs vienreizīgās uzvaras un noraidījusi landtāga reformēšanu, lai tas kļūtu par visas zemes pārstāvniecību, tad dzīve būtu veidojusies tālāk evolūcijas ceļā.

19. g. s. jāmin vēl citi humānie vācu mācītāji, kam nebija nekādas daļas ar muižnieku reālpolitiku. Kārlis Hugenbergers (1784.-1860.) bija tā saudzis ar latviešiem, ka vecumā uz savas bīdes parakstīja: „Sirmais latviešu mīlotājs.“ Viņš studējis Jēnā, bijis laika biedrs Ģētem un Šilleram un pazīstams ar abiem. Atgriezies Kurzemē, viņš bija mājskolotājs kādā muižnieku dzimtā. 1812. g. viņš izceļoja uz Krieviju, iemācījās tur krievu valodu un pirmais sāka tulkot krievu dzeju, sevišķi Krilova fābulas. 1814.-1851. g. viņš bija mācītājs Ārlavā, pēc tam Jelgavā, kur bija Latviešu draugu biedrības priekšnieks un darbojās līdz Latviešu Avīzēs.

K. Hugenbergers bija sevišķi iesilis par vācu klasisko dzeju. Izdodams savu Derīgu laika kavekli — *I gr. 1826., II 1827. g.*, viņš priekšvārdos rakstīja, ka slaveni sējēji sējuši šo sēklu Vāczemē. Kas bija plaucis vācu dzejā klasicisma saulē, to Hugenbergers ar tīri labām sekmēm pārtulkoja latviešu valodā. Viņš pārtulkojis tai laikā populāro Šillera Zvana dziesmu un dažas

Šillera balādes: Meitiņa no svešuma, Galvojums u.c.; no Ģētes: Zvejnieks u.c.; no Būrgera: Tā dziesma no godīga vīra; no Hebeļa: Auzu pūtelis, un devis dažas oriģināldziesmas. Viņš ir pilnīgi brīvs no G. Stendera pamācības manijas. Hugenbergera dziesmas nav tik gludas kā Girgensonam, bet viņu augsti vērtējis J. Alunāns: „Tu dziedāji skanīgi, jautri latviešu mēlē papriekš, spēcīgs kā cits jau neviens“.

Līdzīgs vācu klasiķu tulkotājs bijis Jēkabs Florentins Lundbergs 1782-1858, kas bija Biržu un Salas draudzes mācītājs. Ērgelnieks Biržos bija Līventāls, kam Lundbergs bija par ceļa rādītāju dzejā. Lundberga raksti sakopoti krājumos: „Dažādu vecu un jaunu rakstu krājums 1850.“, „Stāstu dziesmas“ 1862. Otrā krājumā ir Šillera balādes tulkojums: „Dziesma no baznīcas pulksteņa, kas iznāca atsevišķā izdevumā. Lundbergs to bija atdzejojis parastā tautas valodā un ir pārsniedzis dzejas izteiksmē Hugengeru.

Latviešu Avīzes

Pirmā latviešu laikraksta nodibinātājs bija Lestenes un Struteles draudzes mācītājs Kārlis Fridrihs Vatsons 1777.-1826. Viņš bija īsts latviešu tautas draugs un savu dzīves darbu saistījis ar latviešu tautu. Vatsons atzinis, ka katrai tautai ir tiesības veidot savu nacionālo dzīvi. Viņš sapratis, ka vācu muižnieki nodarījuši daudz ļauna latviešu tautai un atzinis, ka pienācis laiks labot pagātnes kļūdas. Viņš bijis demokrats vārda tiešā nozīmē, tagad varētu teikt, ka viņš gribējis būt kristīgs latvietis. Pēdējo apzīmējumu var lietāt bez kautrēšanās, jo tai laikā tautību noteica ne vien pēc dzimuma, bet jo vairāk pēc tā, ar kādu tautu saista savu mūža darbu. Dibināti tā G. Stenders lika iekalt savā kapa akmenī „Latvis“.

Vatsons atzinis, ka latviešiem ir vajadzīgs politisks dienas laikraksts. 1822. g. Jelgavā sāka iznākt Vatsona redakcijā un Stefenhagena tipografijas izdevumā „Latviešu Avīzes“. Sākumā laikraksts bija maza avīzīte. Tikai ar laiku Vatsonam izdevās dot to plašāku un rast tik daudz pasūtinātāju, ka izdevējam vairs

nebija jāpiemaksā. Vatsons laikrakstu rediģēja kristīgi nacionālā garā. Viņš īpaši izcēlis latvietību un daudz rakstījis par zemnieku lietām. Viņš izpelnījies pārmetumus, ka par maz dodot ziņas no Vācijas. Vatsons pastāvējis uz to, ka vispirmā kārtā jālidz izkopt latviešu sētas dzīve un tikai tad varēs skatīties un rakstīt, ko un kā dara citas tautas. Vatsons izcēlis latviešu valodas radniecību ar leišu valodu un pārtulkojis Donaleiša Gada laiku pirmo dziedājumu. Tāpat viņš rakstījis par senajām latviešu ciltīm un norādījis, ka kurši ir latviešu tautas zars. Tikai 1912. g. prof. Dr. J. Endzelīns to galīgi noskaidroja pēc valodas liecībām un godam pieminēja Vatsonu, kas pirmais bija paudis šo atziņu.

Latviešu Avīžu rediģēšana nebija viegls darbs. Katru nedēļu viņš braucis no Lestenes uz Jelgavu, lai sagatavotu laikrakstu iespiešanai. Un tā tas bija jādara cauru gadu, arī rudens dubļu posmā un ziemas salā.

Latviešu Avīzes no 1826.-1831. vadīja mācītājs Kēlers *Köhler*, pēc tam Richters. Citu laikrakstu latviešiem tad nebija, abonētāju skaits tāpēc audzis, sevišķi Kurzemē, jo to izplatīja mācītāji savās draudzēs. Divu pēdējo redaktoru laikā Latviešu Avīzes kļuva konservatīvākas. Jaunu rosmi tām atkal deva Vilhelms Pantenijs 1806.-1849. V. Panteniju tāpat var dēvēt par kristīgu nacionālistu, viņš apkaņoja dzeršanu, rakstījis par muižnieku ierīkotajiem daudzajiem krogiem, tāpat par latviešu izglītību. Ja Kurzemē 1841. g. nodibināja Irlavas skolotāju semināru, pie tā savi nopelni Pantenijam un viņa vadītām Latviešu Avīzēm, kas rakstīja par skolotāju trūkumu. Irlavas skolotāju seminārs darbojās no 1841.-1900. g. un tajā mācījušies 853 jaunekļi. Pantenijs pieredzēja neražas un bada gadus. Krievijas ķeizars Pāvils pavēlēja katrā pagastā nodibināt magazīnas klētis un uzkrāt tajās labību neražas gadiem. Magazīnas klētis neattaisnoja tām domāto uzdevumu, ja labība bija jāglabā ilgstoši. Tā sāka bojāties un to ēda žurkas, tādēļ atļāva labību pārdot un glabāt naudas fondu labības pirkšanai, ja pēc tās rastos vajadzība. Latvijas valsts laikā šīs magazīnas klētis parasti pārbūvēja par tautas namiem.

Pantenijam vadīja Latviešu Avīzes līdz savai pāragrai nāvei 1835.-1849. Pantenija laikā Latviešu Avīzes piedzīvoja savus

ziedu laikus. Pantenijs nav taupījis nevienu, ja tas bija pelnījis kādu pārmetumu, vai tie bija muižnieki, mācītāji vai lauku ļaudis. Viņš vēlējies, lai ne vien runā par kristīgo ticību, bet lai kristīgi dzīvo visas iedzīvotāju šķiras. Viņš bijis atjautīgs feļetonists. Kā sprediķotājs pēc T. Zeiferta liecības Pantenijs atgādinājis Manceli.

Pēc Pantenija Latviešu Avīzes vadīja mācītājs Rūdolfs Šulcs, Jelgavas latviešu draudzes mācītājs. Viņa laikā avīžu izplatība pieaugusi no 200 uz 4000. Tai laikā visu intereses bija pievērstas Krimas kaņam, kuņā dabūja cīnīties latvieši, kas bija saķerti 25 gadus ilgām dienestam krievu armijā 1797.-1874. R. Šulcs tāpat bija veikls žurnālists, pēc dzimuma latvietis, bet pārgājis vāciešos. Kā tāds viņš bija krasāks par vāciešiem un apkaņoja tautisko kušību. Sakarā ar to lasītāju skaits tā samazinājās, ka laikrakstam vairs nebija nekāda nozīme.

Avīzes nodibinātājs Vidzemē bija mācītājs Hermanis Treijs 1794.-1849. Viņš izdeva laikrakstu „Tas latviešu ļaužu draugs“ 1832.-1846. Šis laikraksts daudz neatšķīrās no Latviešu Avīzēm Pantenija laikā. Tajā darbojās līdz tā laika latviešu darbinieki: A. Līventāls, A. Leitāns, J. Rūģens u.c. Ar to šis laikraksts guva latviskāku seju, pie tam tas bija lētāks un guva plašāku izplatību. H. Treijs izzoboja pāreju pareizticībā rakstā „Tas vecs mācītājs leišu zemē un viņa audzēknis Jānis.“ 1846. g. krievu valdība laikrakstu slēdza un pašu H. Treiju izsūtīja uz Kauņū Lietuvā. H. Treijs piedalījās ar rakstiem „Vidzemes latviešu kalendārā“ un mudinājis latviešus palikt savā tautā. „Tas vienlīdz daudz vai maz, vai esi mācījies, vai nabags, vai bagāts, vai kalps, vai kungs, vai zaldāts vai ģenerālis“. Šos H. Treija vārdus vajadzētu ievērot tiem latviešiem, kas paliek amerikāņu draudzēs vai mājās ar saviem bērniem nerunā latviešu valodā. Ja kāds domā, ka bērniem rodas mazvērtības sajūta viņa latviskā vārda dēļ un tādēļ jārunā ar bērniem angļu valodā, tad šī mazvērtības sajūta nav pie bērniem, bet pie vecākiem pašiem un novērtējama par inteligences trūkumu tāpat kā H. Treija laikā. Izglītību gan var iegūt svešās skolās, bet tautība nav svārki, kuņus var uzvilkt un atkal novilkt. Pret mūža beigu pusi H. Treijs palika mērenāks savos ieskatos un domāja, ka tie, kas ieguvuši

augstāko izglītību, varētu pāriet vāciešos, bet kā irōnija jāatzīmē notikums viņa paša ģimenē ar viņa mazdēlu. Tas izstudēja teoloģiju, bija kandidāts pie vecā Kundziņa, Smiltenes prāvesta, Smiltenes draudzē, apprecēja Kundziņa meitu, bija Latvijā mācītājs, trimdā piedalījās 1966. g. izdotās bībeles tulkošanā un bija latviskāks par dažu labu latvieti. Tagad viņa mūžs ir noslēdzies Amerikā.

Latviešu literārā biedrība

Latviešu literāro biedrību, ko sauca arī par Latviešu draugu biedrību, nodibināja 1827. g. Ierosinājumu tam deva Nītaures mācītājs Gustavs Reinholds F. Klots 1780.-1855. Biedrības dibināšanas sapulce notika 1824. g. 10 sept. G. R. F. Klots bija izstrādājis statūtus. Biedrību apstiprināja krievu valdība tikai 1827. g. 12. maijā. Biedrības pirmais priekšnieks bija Klots. Viņš rakstījis par latviešu valodu arī ārzemju izdevumos. Biedrības sanāksmēs pārsprieda dažādas latviešu valodas problēmas. Ar 1828. g. biedrība sāka izdot savus rakstu krājumus t.s. magazīnas. Sākumā šie rakstu krājumi bijaniecīgi, bet ar laiku auga to svars un nozīme. Pavisam iznāca 20 sējumu. Līdz ar apcerēm par valodu šajos rakstu krājumos sāka uzņemt latviešu folkloru, iespieda rakstus par etnografiju, mītoloģiju, archaioloģiju, īpaši 18. g. s. otrā pusē, kad šo magazīnu redaktors ilgus gadus bija latviešu valodas un senatnes pētnieks A. Bīlenšteins. Sākot ar 1860-tiem g. šīs magazīnas zaudēja savu slavu un izplatību, jo sāka apkaņot latviešu nacionālos centienus. Mācītājs R. Šulcs asi rakstīja par „Pēterburgas Avīzēm.“ Sevišķi viņam spēja satiras nodaļa. Tā ir — patiesības pateikšana, tā nesāp kā zobošanās. Tāpat paša Šulca vāciskā izcelsme nemaz nav tik skaidra. Protams, šajās magazinās ir daudzi vērtīgi raksti, kam ir vēstures nozīme vēl šodien, tikai šīs magazīnas tagad nav pieejamas.

Jo sevišķi labs latviešu valodas pratējs bijis Rubenes draudzes mācītājs Kristaps Harders 1747.-1818. Viņš izdevis pirmo Vidzemes kalendāru pats savā rokas spiedē. Latviešu valodas

prašanā viņš pārspējis G. Stenderu. Viņa piezīmes par Stendera gramatiku atzinīgi novērtēja A. Bilenšteins.

J u r i s N e i k e n s

Juris Neikens 1826.-1868. dzimis 6. aprīlī Umurgas Kānadžu mājās, saimnieka dēls. Viņa tēvs bija uzcēlis brāļu draudzes saiešanas namu. J. Neikens audzis kristīgā vidē un brāļu draudzes ietekmē. 1846. g. viņš beidzis Valmieras skolotāju semināru un saņēmis dziļu ietekmi no semināra direktora J. Cimzes. J. Neikens pretojās latviešu pāriešanā pareizticībā un izceļošanā uz t.s. siltām zemēm Krievijas dienvidos. Nacionāli viņš bijis tālredzīgāks par Kr. Valdemāru. Pārspilēta ir tikai viņa atzišanās Vidzemes skolotāju sapulcē 1851. g., ka latviešu pakāpenīga pārvācošanās esot paša Dieva nolikums.

J. Neikens nostrādāja dažus gadus par skolotāju un studēja Tērbatā teoloģiju. Ar Kr. Valdemaru studiju laikā viņam nebija nekādu sakaru. Vēlākos gados viņš draudzīgi sadarbojās ar Kr. Valdemaru izglītības lietu kārtošānā un gribēja kopīgi sastādīt latviski vācisku vārdnīcu. J. Neikens nepaspēja nobeigt šo darbu. Viņa sakrātos materiālus iestrādāja savā darbā bīskaps K. Ulmanis.

1857. g. J. Neikens sāka mācītāja darbu Dikļu draudzē. Te viņš nostrādāja 10 gadus un tad pārgāja uz dzimto Umurgas draudzi. Ar saviem kristīgajiem ideāliem, sajūsmu un pašai dziedību J. Neikens atstājis dziļu ietekmi savās draudzēs. Viņa sprediķus braukuši klausīties no tālām vietām. Viņš noorganizējis skolas latviešu bērniem un divus gadus bija skolu inspektors Valmieras apriņķī. J. Neikena biogrāfs J. Lapiņš rakstīja, ka, sagatavojot uz Dievgaldu, viņš ņēmis sev līdz dažādas brilles, lai neviens nevar aizbildināties ar neredzēšanu. Pēc Dikļu baznīcas archīva ziņām pārklaušināmie bērni pratuši dziedāt 70-90 garīgas dziesmas. Tas tomēr izklausās par daudz. J. Lapiņš gribēja izcelt nacionālo momentu, tāpat tas būs noticis šai gadījumā. J. Neikens sabāris pieaugušos, kas nav pratuši lasīt. J.

Neikena ierosmē un ar viņa līdzdarbību 1864. g. Dikļu mācītāja muižas birzī tika sarīkoti pirmie dziesmu svētki — tie bija novada dziesmu svētki, bet ar tiem J. Neikens ieviesa latviešu dziesmu svētku tradīciju. J. Neikens nepievienojās jaunlatviešiem. Studiju gados viņš bija iestājies vācu korporācijā Livonijā. J. Neikens tomēr neapkaŗoja jaunlatviešus, kad vācieši viņu aicināja uz to. J. Neikena spēka avots bija bībele. Kr. Valdemāram viņa spēka avoti bija latvietība un materiālā labklājība. Tā J. Neikenu var dēvēt par kristīgo nacionālistu.

J. Neikena darbība latviešu rakstniecībā ir ciešā sakarā ar viņa mācītāja darbu. J. Neikens no 1863.-1867. g., (ar pārtraukumu 1864. g.) izdeva laikrakstu: „Ceļa biedrs.“ Tagadējā trimdā tāpat izdod mēnešrakstu *Ceļa biedrs*. J. Neikens sacerējis dažas garīgas dziesmas. Dziesmu grāmatā ir viņa jaukā garīgā dzeja „Svētīgs, kas nestāv“. Ir viņam dažas četrriņdu dziesmas. Uz viņu pašu var attiecināt dziesmu:

Vai tavs mūžs kam lieti der,
To vis neteic garie gadi —
Vien tas brītiņš dārgi sveŗ,
Ko ar labiem darbiem vadi.

Tāpat lakonisks ir viņa dzejolis Puisēns un oliņa, ko savā laikā zināja katrs latvietis, kas bija mācījies skolā.

J. Neikens deva pirmo latviešu oriģinālstāstu „Vai pamātei nav grūti.“ Ceļa Biedra 1863. g. I. numurā J. Neikens attēlo tipiskus gadījumus, kādus viņš redzējis savas draudzes dzīvē. Viņa valoda ir lakoniska, viņš tiecas pēc aprauta notikuma formulēšanas. Te var būt sava ietekme no sakāmvārdiem, kādus daudz zinājusi viņa māte. J. Neikena stāstu pamācības dabīgi izriet no stāstu notikumu gaitas. Stāsta saturu viņš izteic jau virsrakstā „Vai pamātei nav grūti?“

Vecam saimniekam nomirst sieva, viņam paliek trīs bērni bez mātes. Vecais saimnieks noskatījis bārenīti Līzi, kas jauna gados, stalta augumā. Kopīgai ģimenes dzīvei tās divi nesaderīgas puses, bet šādi notikumi nav ar prātu izdomāti. J. Neikens pats tādus redzējis dzīvē savā draudzē. No bērniem Grieta ir jau liela

meita, viņa neklausā jauno pamāti, tas pats ir ar Prīdi, bet mazais Jānītis vēl kopjams. Līzīte nespēj izturēt šādu dzīvi, viņa aizbēg pie pamātes. Beidzot ir jābrauc pie mācītāja un jālūdz šķiršanās. Mācītājs pamāca — ir jānes tā nasta, ko pati uzņēmusies, neklausīdama ne pamāti, ne mācītāju. Kad viņi brauc mājās no mācītāja, atskan Grietas teiciens — atgriezts riecens vairs nepielips! Te nevajag mākslotas pamācības, tā izriet no stāsta notikuma gaitas.

Ja tautiskā laikmeta dzejnieki vēlāk dziedāja par zaudēto un skaisto pagātni, tad J. Neikenam nav daļas par to. Viņš attēlo patiesus notikumus rakstniecībā, rāda patiesus notikumus, kādus viņš bija redzējis dzīvē.

J. Neikens ievada reālismu latviešu rakstniecībā. To jūt tikai ārēji, ka autors ir mācītājs, kas grib labot dzīvi, grib pamācīt, ka manta nevar dot dzīves laimi. Tas ir pretstats Kr. Valdemara sauklim, ka tikai manta un pārticība var dot labāku dzīvi. „Pēterburgas Avīzes” mudināja: „Latvji, brauciet jūriņā, krājiet zeltu pūriņā.” J. Neikenam par to nav nekādas daļas, viņš iziet no paša cilvēka. Cilvēkiem ir jāklūst labākiem un jāklausa, ko māca baznīcā mācītājs.

Stāstā Bāris J. Neikens uzskatāmi parāda, kādas sekas ir bērnu lutināšanai agrā bērnībā. Stāsta sākums ir drāmatisks, vecā māte aicina Pēterīti celties augšā: sivēns būdā jau gluži noraudājies. Māte lutina Pēterīti un ļauj tam ilgāk gulēt. Tā vecā māte pati iziet ganīt sivēnu. J. Neikens vislabāk spējis notēlot Pēterīša pretpolus. Pēterīti nodod par ganu pie saimnieka. Te viņa skolotājs ir Jēcis, kas pavedina Pēterīti visādos nedarbos. Pēterītis nespēj izturēt tādu dzīvi, viņš bēg uz mājām. Pēteris nu nolēm jū mācīties tēva amatā par kalēju. Te ir pilsētas palaidnis Cange, kas māca viņu kalēja amatā un ved uz krogu, kur dod viņam mainīt viltotu naudu. Par viltotās naudas mainīšanu Pēteri apcietina. Pēc atbrīvošanas no cietuma, Pēteris ir nokaunējies braukt uz mājām un aizbrauc uz Krieviju, strādā kādā fabrikā un sabojā acis. Nu Pēteris raksta vēstuli uz mājām, lūdz no pagasta ceļa naudu un nobeidz vēstuli ar teicienu: „Ak, es pazudušais dēls, ak, es pazudušais dēls.” Pagasta amata vīri saka, ka nabagi ir turpat uz vietas un neies tādus vest vēl mājās

no Krievijas. Ar šo stāstu J. Neikens ieviesa latviešu rakstniecībā pazudušā dēla motīvu, ko vēlāk turpināja citi rakstnieki savos darbos.

Ar šo stāstu J. Neikens parādīja sevi kā prōzas meistarū. Šis stāsts bija kā dzelzs inventārs visās latviešu lasāmās grāmatās un to ir lasījušas vairākas paaudzes.

Pārējie J. Neikena stāsti ir „Vai devītais bauslis vēl spēkā“. Tajā stāstīts par divi kaimiņiem, par Kalniņu un Puriņu. Stāstā „Par Oliņiem“ J. Neikens parāda mākslas tēlos, ka manta vien nedara cilvēku laimīgu. Bagātajam melderim Oliņam nav bērnu, bet nabadzīgajam audējam Vēverim ir vairāki bērni. Rīdzinieki Diļļi paputina Oliņa dzirnavas. Oliņa audžu dēls Roberts saņem kādu negaidītu mantojumu, saved kārtībā dzirnavas un apprec audēja meitu Jūliņu. Šinī stāstā jauki izceļas atsevišķi tēlojumi. Jauki ir notēlota Oliņu draudzība ar Vēveņu ģimeni. Atsevišķa aina ir mierīgais dzirnavu ezers, ābeļu un puķu dārzs. J. Neikens stāstā dod skaņu efektus. Oliņu dzirnavu akmeņi griežas rūkdami: bagāti, bagāti, bagāti. Vēverim aužot šautuve it kā sauc: tukšs, tukšs, tukšs, tukšs. Diļļi atbrauc divriču ratiņos, zvārguliši skan: dill, dill, dill, dill — dill, dill, dill.

J. Neikena stāstos pirmo reizi parādās īstā tautas valoda. Tā nebija episka valoda kā tautas pasakās, tā bija baznīcas un grāmatu valoda, kas bija pārgājusi tautā. Pēc vācu valodas parauga J. Neikens darbības vārdu parasti liek teikuma beigās. J. Neikena stāsti, ja tagad tos iespīež skolu vajadzībām, ir jāpārlabo valodā.

J. Neikens dzīvoja un darbojās lauku draudzē. Ierosinājumus saviem stāstiem viņš ņēma no lauku dzīves, tas noteica viņa reālo tēlošanu.

J. Neikens gribējis izlīdzināt attiecības starp Pēterburgas Avīzēm un Mājas Viesi. Tādā sakarā viņš izdeva savu laikrakstu „Ceļa biedrs“, kas sāka iznākt 1863. g. kā pielikums Latviešu Avīzēm, bet bija atsevišķi pasūtīnāms. J. Neikens ideoloģiskā nostājā nevarēja būt vienis prātis ar Pēterburgas Avīzēm, bet viņš atsacījās no vāciešu ierosinātās cīņas pret Pēterburgas Avīzēm.

J. Neikena stāsts „Vai pamātei nav grūti“ iespiests Ceļa Biedrā

1863. g. Ar šo gadu var datēt latviešu stāstu sākumu.

J. Neikens pats nepaguva savus stāstus izdot grāmatā. To izdarīja viņa draugs un studiju biedrs mācītājs Roberts Aunings, kas ar sava vārda vācisko galotni gribējis rādīt, ka pēc dzimuma viņš ir latvietis, pēc izglītības vācietis. R. Aunings 1870. gadā izdeva J. Neikena stāstus grāmatā un sarakstīja viņa biografiju. R. Auningu vācieši dēvējuši par pirmo latviešu aristokratu. Prof. L. Bērziņš ticies ar viņu Smiltenes pastorātā un raksta, ka viņš bijis ar plašām zināšanām, labi pratis arī krievu valodu, kas tad bija vēl retums vācu mācītāju aprindās. R. Aunings rakstījis Draugu biedrības magazinās par latviešu mītoloģiju.

Tautiskā atmoda

Atis Kronvalds 1837.-1875.

A. Kronvalds bija izcilākais tautiskā laikmeta ideologs. Viņš dzimis 15. aprīlī Miķu mājās Durbes draudzē. Kronvalda tēvs bija drēbnieks. Gribēdams gūt lielākus materiālus sasniegumus, viņš uzņēma nomā Krotē Vidus muižu. Te viņš bija modernieks. Nomas naudu vajadzēja iegūt par pārdoto pienu un sviestu. Šie t.s. modernieki muižās parasti bija latvieši, sasniedza zināmu patstāvību un turību, prata labi vācu valodu un uzskatīja sevi par vāciešiem. Kurzemē īstie vācieši viņus sauca par mazvāciešiem.

Kronvalda ģimenē bija četri dēli. Atis bija otrs pēc vecuma. Vecākais dēls izmācījās par mērnieku, trešais kļuva grafiķis un jaunākais strādāja aptiekā. Latviešu kultūras dzīvē bez Aša tiek pieminēts tikai viņa brālis grafiķis.

Divi pārējie laikam ieplūduši vāciešos. A. Kronvalds saka — viņa bērnības dienās bijis vispārējs atzinums: Mācīts cilvēks vairs nevar būt latvietis. Kas mācīts un tomēr saucas par latvieti, to apsēdis garīgs augstprātības velns, jo nav latviešu tautas, tikai zemnieks bijis latvietis.

Visiem Kronvalda dēliem bijušas apdāvinātas galvas, tomēr apdāvinātākais šķitis Atis. Jau pirmajās skolās — Krotē pie Stobes un pie Freiberga Mazjānos Atis izceļas citu skolnieku vidū. Viņu ievēroja Durbes draudzes mācītājs Hermanis Erenfests Katerfelds — goda vīrs un latviešu labvēlis. Viņš bija rakstījis atzinīgus vārdus par latviešu tautas dziesmām. Ir dabīgi — viņš bija vācietis un tāds palika, viņš gribēja labi pildīt savu mācītāja uzdevumu. Mācītājs Katerfelds pieņēma Ati Kronvaldu par savu audžu dēlu, kad viņš bija tikai 13 gadus vecs, iesvētīja viņu līdz ar vācu bērniem un sūtīja viņu mācīties Liepājas apriņķa skolā, kur mācījās gandrīz tikai vācu bērni. Dzīve Katerfelda ģimenē Kronvaldam deva daudz laba, viņš izkopa savu uzvedību un saņēma drošus ētiskus pamatus savai dzīvei un teicamu paraugu no sava audžu tēva. Sākumā A. Kronvalds skolā labi mācījās un daudz lasīja. Uz skolas beigām bija noticis viņa garīgs lūzums. Aizrautīgā lasīšana, neinteresantā mācību viela un neinteresantā mācību pasniegšana līdz ar pirmo

mīlestību vilkušas viņa sekmes uz leju. A. Kronvalds nebeidza aprinķa skolu, viņš dabūja mājskolotāja vietu Dorbjāņu muižā Lietuvā, netālu no Liepājas. Viņam bija jāmaca muižas ārsta dēls. Kā mājskolotājs viņš mācīja un mācījās pats. Savu skolnieku viņš labi bija sagatavojis, ar to viņš iemantoja mājas tēva labvēlību. Lietuvā A. Kronvalds redzēja zemnieku grūto dzīvi. Sarunās ar zemniekiem viņš iemācījās lietuviešu valodu, tā nu viņš varēja salīdzināt abas šīs radu valodas. Ārsts negribēja savu dēlu vienu laist studēt uz Berlīni. A. Kronvaldu lūdza braukt viņam līdz. Berlīnes universitātē A. Kronvalds iestājās medicīnas fakultātē un klausījās lekcijas tāpat pie izciliem vācu zinātniekiem. Berlīnē viņš nodzīvoja tikai 6 mēnešus, no mācīšanās tātad daudz nav bijis, bet Berlīnē pavadītais laiks ir nozīmīgs citādā ziņā — par visu Vāciju tad vēlās spēcīgs patriotisms. Vācija kopš vidus laikiem bija sadalīta mazās valstiņās, Vācijas valstsvīri rūpējās par tās apvienošanu vienā valstī, lai tā iegūtu to stiprumu, kāds tai dabīgi pienākas pēc tās stāvokļa Eiropas vidienē. Te Kronvalds redzēja, ka tēvzemes mīlestība tika izcelta kā lepnums. Ja latviešu tauta vēl nebija brīva, tad viņš saprata, ka viņa darbs būs sekmēt izglītību, lai šo brīvību varētu panākt. Berlīnē A. Kronvalds satikās ar Spāģi — bijušo Meldzeres skolas skolotāju. Dzimtkungs Dorthozens bija novēlējis pagasta skolai atsevišķu zemi un ēku, bet viņa pēcnācējs vairs neatzina šo novēlējumu. Spāģis bija sūdzējies tiesā, bet neko nebija panācis.

Pilns jauneklja spara un dedzības A. Kronvalds atgriezās dzimtenē. Kurzemē viņš sadraudzējās ar Durbes skolas pārzini Šēferu un noorganizēja pirmās skolotāju sapulces Kurzemē. Dalībnieku skaits nav bijis liels, tā no 6-12, bet viņi brauca no tālas apkārtnes — Dunalkas, Priekules, Tadaļiem, Krotas, Tāšiem, Gaviezes, Talsiem u.c. vietām.

Pēterburgas Avīzes bija jau apstājušās iznākt. A. Kronvalds iesūtīja rakstu Latviešu Avīžu redaktoram R. Šulcam par vācietību un latvietību. Raksts nav iespiests, bet redaktors paziņojis, ka viņa raksts nolasīts Draugu biedrības sapulcē, tas labi paticis un izsaucis dzīvu domu izmaiņu. A. Kronvalds iestājās par biedru Draugu biedrībā, viņu aicina strādāt līdz vācu presē un izteikties tur par vāciešu un latviešu savstarpējām at-

tiecībām. A. Kronvalds nu saprot, ka cīņa nav par izglītību, bet tiesību dēļ. Vācieši sīksti aizstāvēja savas viduslaiku tiesības. Latviešu tiekšanos pēc cilvēcīgām tiesībām viņi sauca par rīdišanu. A. Kronvalds nu formulējis pareizi šo nesaprašanās cēloni: „Gadrīz 600 gadus tie dzīvojuši kopā, vācietis kungs un latvietis kalps. Kamēr kalpiem nebija apziņas par savu cilvēku kārtu un tikumu vērtību, tikmēr lieta palika mierā. No tā laika, kad latviešiem šī apziņa modās, pie mums iedegās tāds pats kaŗš, kāds bija visur, kur viduslaiku būšanas negribēja griezt ceļu jaunlaiku garam“.

A. Kronvalds bija jau 28 gadus vecs, bet nepietiekamas izglītības dēļ viņš nevarēja nodibināt patstāvīgu dzīvi. 1865. g. viņš brauca uz Tērbatu. Valtaiķos viņu pārsteidza vācu kungu celtā kultūra — 7 baznīcas krogi.

Tērbatā bija skolotāju kursi. Kursu skolotāji nebija atkarīgi no Baltijas muižniekiem. Viens no profesoriem uzsvēris, ka latvieši Vidzemē pierādījuši, ka viņi māk tikt uz priekšu. Viņš priecātos, ja latvieši uzzeltu patstāvīgā dzīvē. Tas atbilda A. Kronvalda uzskatiem. A. Kronvaldu uzaicināja sarakstīt dzimtenes mācību — tā bija domāta skolotājiem kā rokas grāmata. Kursu vadībai patika A. Kronvalda darbs, tas deva liecību un ārieni par kursu sekmīgo darbību. Tērbatā A. Kronvalds noformulēja savas attiecības pret audžu tēvu. 1869. g. vēstulē viņš rakstīja: Dārgais tēvs! Sevi aizliegdamies un nebēdādamis ne par kādiem pretekļiem, Tu esi pūlējies pacelt mācībās un tikumos to tautu, pie kuŗas es piederu ne tikai no dzimuma, bet ar visu sirdi, prātu un darbu. Mans augstākais prieks, manas lielākās bēdas stāv latviešu tautas laimē un nelaimē. Tāpēc arī nododu savus spēkus, lai latvieši celtos savā tautībā, jo neatrodu prātīga iemesla ne vēsturē, ne tagadējo laiku būšanās atturēt atpakaļ šo tautas cilti no izglītības, kam tāda spēcīga dzīšanās, kas pati tagad sākusī attīstīties un kam tāda izdevīga dzīves vieta netālu no jūras starp divām lielām un varenām valstīm. Man šķiet, zemes virsū diezgan telpas būs arī latviešiem ar latviešu valodu.

Tu saki, es vairs nevarot sevi turēt par dzīvu locekli latviešu tautā, dabūjis mācības citā valodā. Tādas domas man rādās būt netaisnas. No sava dēla, kam būtu gadījies iziet cauri zemām un

augstām skolām ar svešu mācības valodu, tu tiešām neatlaistos, kamēr tas paliek tavš dēls un tavas tautas loceklis. Redzi, gluži tādēļ no visas sirds arī turos pie dziesmas vārdiem:

Tāpēc latviet's esmu dzimis,
Ka būs dzīvot tautas dēļ —
Labāk pirtī būtu grimis,
Kam nav savas tautas žēl.
Pašam pirmajam būs dzīties
Atmest to, kas tautu ēd.
Tev ar to vairs nebūs pīties,
Caur ko latviet's — dubļos sēd.

Ar šo J. Rūģena dzejoli A. Kronvalds izteicis savu ticības apliecību par kultūrālo nacionālismu, kāds nebija vēl Kr. Valdemāram. Viņš negrib meklēt palīdzību no krieviem, latviešiem pašiem jāaug savā tautībā, jāiegūst izglītība un jāpaliek latviešiem.

A. Kronvaldu pēc kursu beigšanas saista par skolotāju pārdarītājiem skolās. 1867. g. viņu apstiprināja par patstāvīgu skolotāju Tērbatas skolotāju seminārā. Nu A. Kronvalds var nodibināt ģimenes dzīvi. 1868. g. beigās audžu tēvs Katerfelds viņu salaulā ar Gramzdas ārsta meitu Karolinu Roloļu. A. Kronvalds bija precējies dižciltīgu vācieti, bet viņa jauktajā laulībā nav tā kā ar Kr. Valdemāru. Kr. Valdemāra sieva — tāpat dižciltīga vāciete, neparādās latviešu kultūras dzīvē, bet A. Kronvalda kundze pēc vīra nāves strādā par skolotāju Rīgā un daudzas latvietes viņu atcerējušās kā labu skolotāju.

A. Kronvalds informē laikrakstos, ka Tērbatā darbojas skolotāju seminārs un aicina latviešu jaunekļus sagatavoties par skolotājiem. A. Kronvalds pats stāv kā uz cietas klints un ir rakstījis: „Nekādu mīlestību tev nebūs svētāku turēt kā tēvzemes mīlestību“.

1868. g. Rīgā nodibināja Rīgas latviešu biedrību. 1869. g. sāka iznākt laikraksts Baltijas Vēstnesis Bernharda Dirīķa vadībā. A. Kronvalds tajā raksta par latviešu valodu, izglītības jautājumiem un tautas apziņas kopšanu. Vācu laikraksts Zeitung für Stadt und

Land 1871. g. 23. okt. num. sniedza plašu ievadrakstu par tautiskiem centieniem. Rakstā bija teikts: „Vēl nav neviena augsti mācīta latvieša. Kas mācīti un saucas par latviešiem, tie piekrāpjas. Viņi savu mācību nav smēlušies no latviešu, bet gan no vācu, krievu vai kādas citas tautas mācības avotiem un ar to, var sacīt, ko grib, pilnīgi pārgājuši tajā kultūras dzīvē, kas viņus lielus uzaudzināja. Reizē latvietim un mācītam būt nav iespējams, jo nav nekādas latviešu izglītības.“ Gala slēdziens šajā rakstā bija — latviešiem pamazām jāpāriet vāciešos.

A. Kronvalds uz to deva tādu atbildi, ka vācu lapa te nespēja neko vairāk teikt: „Ir gan mācīti latvieši! Vācieši tāpat savā izglītībā daudz ko piesavinājušies no senajiem grieķiem, romiešiem, angļiem un frančiem. Izglītība ir visas cilvēces kopmanta. Ja kāds, iemācījies vācu valodu, domā, ka viņš kļuvis par vācieti, tad tas izglītības čaumalu sāk turēt par augstāko un dārgāko. Ja ārpus skolas šāds izglītots latvietis iepazīstas ar savas tautas vēsturi, zina tās valodu, tad tādām ir tiesības saukties par latvieti. Par iteko viņš tad kļūst tikai tāda vīra acis, kas šāda veida cilvēku — latvieti nevar lietāt.“

Rakstā Tēvzemes mīlestība A. Kronvalds nosauc nacionālisma avotus: tēvzemes pazišana, tautas vēsture, valoda un tautas kopības izjūta. A. Kronvalds cīnījās par garīgām vērtībām. Vācieši respektēja viņu un neuzdrošinājās runāt pretī.

Cesvaines mācītājam R. Auningam (latviešu Auniņš) A. Kronvalds rakstīja: „Latviešu ciltis sāk pamazām cita uz citu lūkoties. Pēc vēstures lēmuma arī šim dažādām ciltīm pamazām jācinās uz vispārīgo savienošanos.“

Starp vācu mācītājiem vairāki bija patiesi latviešu tautas draugi un labvēļi. Gaujienas mācītājs Ludvigs Hervagens sastādīja populāro lasāmgrāmatu „Skolas maize“ divās daļās. Viņš rakstījis A. Kronvaldam: „Sirds mani skubina ar jums tikties. Jo man ir pārliecība, lai jūs darāt ko darīdami, ka to jūs darīsīt no patiesīgas tautas mīlestības. Izglītības darbā jūs arī esat panākuši pilnīgu tiesību līdzrunāt savas tautas lietās un dot savu svarīgo spriedumu.“ Saimnieciskās lietās Hervagens bija vēl redzīgāks par A. Kronvaldu. Viņš lūdza A. Kronvaldu ietekmēt Baltijas Vēstnesi vairāk rakstīt par saimnieciskām lietām.

„Nevaru būt mierā, kad Baltijas Vēstnesis, kā man šķiet, nepazīst lietu un neveicina mūsu lauksaimniecības jautājumus, neuzrādīdams un nesodīdams nepareizības. Tāda nepareizība ir, ka Vidzemē atļauts slēgt nomas līgumus tikai uz 6 gadiem. Ar to nobeidz zemkopību. Ik pēc sešiem gadiem vairāk jāmaksā. Kā zemnieks var tikt pie naudas un pie(māju) pirkšanas.“ Tas bija sevišķi svarīgs atgādinājums no vācu mācītāja puses. L. Her-vagens bijis tik objektīvs, ka rakstījis: Kas pēcāk notiks ar latviešu tautu, nezinām. Bet papriekšu celsim to augšā kājās, ka lai tā pati zina no sevis. Tad arī tā pati zinās, uz kuŗu pusi griezties.

1873. g. Rīgā notika pirmie vispārīgie dziesmu svētki. Ar šiem svētkiem jādātē tautas atmodas sākums pašā tautā. Pēc dziesmu svētkiem bija goda mielasts Latviešu biedrības namā. Kā šādās reizēs parasts, bija dažas galda runas. Valkas semināra direktors J. Cimze, kam galvenie nopelni, ka šie dziesmu svētki varēja notikt, teica galda runu. Runā viņš minējis t. dz. Rīga dimd. Cimzes runa pēc Kaudzītes Matisa atstāstījuma bijusi pār-domāta un nosvērta. J. Cimze par vienu māsiņu minējis latviešu tautu, otru māsiņu Rīgas pilsētu un trešo — vācu skolas. Ja viņš šo runu būtu sacījis desmit gadus agrāk, viņš iemantotu pat uz-slavu, ja šai reizē viņš būtu atlaidis nost vārdu „vācu“, tad varbūt arī nekas nebūtu noticis. Bet tur bija klāt A. Kronvalds: „Nu stājas runātāja stāveklī A. Kronvalds un zibsnī vaļā labi gaŗu runu, pretēji J. Cimzem: par vācu skolu nopelniem pie dziesmu svētku izaudzēšanas, ka acis vien zvēro un vārdi sprēgāt sprēgā līdzīgi dzirkstelēm no šķīlamā krama. Un jo vairāk viņš runā, jo rādās, ka turpat uz vietas aug domu virkne, rodas pierādījumu daudzums, pavadīts no milzīga jūtu spara, aiz kā visai Cimzes runai bija zūdin jāpazūd, lai arī pēc J. Cimzes uz-skatiem tā būtu bijusi diez cik pareizi domāta“ (M. Kaudzīte). M. Kaudzīte turpina: „Nepārprotami nāca redzams, uz kuŗu pusi tiecas tautas sirdsprāts. Tā bija uguns, ielaista sausā lidumā, kas tik gaidījusi, lai var izšaut tēvijas mīlestības liesmu redzamā un nenoslāpējamā veidā. Īpaši tas bija sakāms par jauno paaudzi, sastāvošu visvairāk no studentiem un jaunākiem skolotājiem. Še Cimzem nācās bēdīgi piedzīvot to, ka visai viņa gaišajai tālredzībai aiz muguras tautiskā gara sajūtība bija tālu pāraugusi

vācisko laikmetu un ka tai piederēja nenoliedzami visa nākotne. Ja Cimzem tas būtu bijis nojauzams, tad viņš vairs necildinātu vis vācietību.“

J. Cimze juties no lielā viesā daudzuma kā atmests, nopulgots. Kāds no viņa pirmajiem audzēkņiem ņēmis viņu aiz rokas un aizvadījis uz dzīvokli. Ar šo runu tautiskā kustība bija pārgājusi tautā, jo bija klāt daudzi lūgti viesi un koŗa diriģenti no visas Latvijas. Visi sajutuši — te sadūrās divi laikmeti šo divu vīru runās; tā Cimzem bija jāredz, ka viss viņa mūŗa darbs gājis nepareizā virzienā. Bet ar to sajūsmas vilnis vēl neaprima. Nāca vēl otrs gadījums, kur A. Kronvalds sacēla jaunu sajūsmas vētru. Jau labi vēlu naktī runāja A. Bilenšteins, ļoti ievērojams vīrs, latvieŗu valodas pētnieks, kas savācis 5000 latv. t. dz., divas universitātes, Tērbatas un Karaļauŗu, viņam bija piešķīruŗas Dr. grādu teoloģijā un filozofijā, pie tam vēl Rīgas latvieŗu biedrības goda biedrs. Viņš cildinājis garīgo koncertu un teicis, ka ļoti ilgojies dzirdēt dziedam tautas dziesmas no tik liela pulka. Bilenšteins teicis, ka tautas dziesmas sacerētas tāļā senatnē, tautas bērņības gados, tās esot nākuŗas no sirds un tādēļ viņās esot bērņiŗības gars. Mierīgi ņemot, par Bilenšteina runu nebūtu ko uztraukties, jo dzejai vispār ir konkrēta pasaules uztvere, tai ir kā modras bērņu acis, kas visu pamana un par visu brīņojas (*prof. L. Bērziņŗ*). A. Kronvaldu aizskāris teiciens, ka tautas dziesmas nevajag augstu godināt. Te tāpat stāsta aculiecinieks Kaudzītes Matīss: „Jā, Kronvalds nu runāja tādā pašā garā uz otru lāgu, un šoreiz jau vēlu naktī“. Fr. Brīvzemnieks savus iespaidus atstāsta šādi: „Kronvalds atbildēja Bilenšteina, atbildēja asi, dedzīgi, vareni. Atminos, ka viņŗ jauki un karsti mūŗu tautas dziesmu vērtību, greznumu un slavu daudzīņāja, stalti, diŗeni roku sānos iespiedis, lepna uzvarētāja balsī sacīja: „Un kas vēl uzdroŗināŗies nosaukt mūŗu tautas dziesmas par bērņu dziesmām!“ Visa lielā svētku saime uzgavilēŗusi A. Kronvaldam. Arī Bilenšteins gribējis atstāt svētku zāli; domā, ka Kr. Valdemārs pierunājis viņu palikt. Ar šīm divi runām A. Kronvalds bija pāraudzis pāri arī Kr. Valdemāram. M. Kaudzīte pareizi norāda — Kronvalds kā pavēris slūŗās pavasaŗa ūdeņiem. Tā tautiskā atmoda tautā sākas 1873. g. un Kron-

valdam te vēsturiski nopelni. Ar Bilenšteinu Kronvalds vēlāk mēģināja attiecībās izlīdzināt, izskaidroja un mēģināja pārpratumus izlīdzināt Baltijas Vēstnesī. Asumi tika novērsti, bet šo plaису neviens nespēja aizbērt, jo te sadūrās divi laikmeti. A. Bilenšteins reprezentēja pagājušo laiku zem vācu kungu valdīšanas. A. Kronvalds garā skatīja jaunus laikus, kas nobeidzās ar Latvijas valsts nodibināšanu. M. Kaudzīte stāsta, ka Bilenšteins pēc šīs sadursmes Rīgas latviešu biedrības namā vairs neesot savu kāju spēris. Kr. Valdemārs bija tautiskās kustības ievadītājs, bet zīmīgi, ka viņš šajā reizē cietis klusu. Un lai nu kā tas bijis, bet Kronvalda slava ar pirmajiem dziesmu svētkiem bija sasniegusi savu zenīta punktu, jo ar savām runām viņš bija modinājis tautisko kustību tautā. Starplaikā 1873. g. A. Kronvalds bija piekritis atstāt labi atalgoto vietu Tērbatā un iet uz Vecpiebalgu, kur pie draudzes skolas bija nodibināta augstāka klase. Mācībās pēc apjoma tā bija ģimnazijas klase. Te A. Kronvalds dzīves darbā parādīja savu patriotismu — atstāja labi atalgoto vietu Tērbatā un gāja uz Vecpiebalgu, kur laukos pirmā vietā bija radies un izveidojies tautiskās kustības centrs. Te darbojās brāļi Kaudzītes, jūsmīgs skolotājs un dziesminieks Pilsātnieks, Dr. Jurjāns u.c. Kronvalds reiz bija teicis: „Ja latvieši tiktu pie augstākas skolas un man nebūtu citas vietas, es ietu tur par zābaku spodrinātāju.“ Oficiāli Kronvaldu aicināja Vecpiebalgas draudzes mācītājs Kīglers 1872. g. 29. maija vēstulē. Viņš rakstījis: „Še izpaudušās vēstis, ka Jūs būtu ar mieru pieņemt zinātņu skolotāja vietu, ko nupat nodibinājām pie savas draudzes skolas. Nolīgumu būsit lasījuši laikrakstos. Alga 800 rubļi gadā ar brīvu dzīvokli un apkurināšanu.“ Vēstuli Kīglers nobeidz ar vārdiem: „Bet varētu būt, ka Jums tomēr prāts nesas uzņemties šīs grūtības aiz mīlestības uz latviešu tautas garīgo kopšanu!“ A. Kronvalds gāja uz Vecpiebalgu pēc šī aicinājuma, ar to pierādīdams darbā savu tautas mīlestību.

Vecpiebalgā bez skolas darba A. Kronvalds strādāja pie mācības grāmatu sarakstīšanas. Nebūdams pats pilnīgi drošs par savu latviešu valodu, viņš aicinājis palīgā Reini Kaudzīti. Norunājuši sanākt kopā divi reizes nedēļā, lai atrāk sekmētos darbs. A. Kronvalds aktīvi piedalījies tāpat sabiedriskā dzīvē,

lasījis priekšlasījumus. 1873. g. 29. jūlija priekšlasījumā viņš starp citu teicis: „Neviens man neatņems ticību, ka latviešu tauta neiznīks, kuŗai tāda veca, bagāta, krāšņa valoda.“ Turpat Labdarības biedrībā viņš runājis par veco Stenderu un viņa darbību latviešu rakstniecībā. K. Kundziņš stāsta, ka 6. oktobrī viņš stāstījis par Pitagoru, kas vēl ir pazīstams ar Pitagora teōriju ģeometrijā. Aiz prieka par savu atradumu, viņš licis dieviem ziedot 100 vēršus. No tā laika vērši drebrot par katru jaunu atradumu ģeometrijā. Ar sevišķu labpatiku A. Kronvalds runājis par senajiem grieķiem, saskatīdams viņos līdzību ar latviešiem. Pēdējā vakarā 1874. g. 4. februārī Kronvalds stāstījis par spartiešu ziedu laikiem. 1875. g. 16. febr. vakarā viņš strādājis kopā ar R. Kaudzīti pie vēstures grāmatas, šķiroties, viņš, uguni rādīdams, pavadījis R. Kaudzīti līdz kāpnēm. Naktī A. Kronvalds nomira, domājams, ar trieku. 1875. g. 17. februāra rītā viņu atrada mirušu.

A. Kronvalds izvadīts pēdējā gaitā kā kāds liels valstsvīrs. Mācītājs Guleke sacījis bērnu runu un teicis starp citu, ka Kronvalds visai bijis pārņemts no tautas mīlestības. Šo godu viņam nevarot liegt paši pretinieki. Raunas mācītājs teicis — vīra sirds parādoties vīra darbos, nevis tukšos vārdos. Nelaiķis neesot runājis tukšus vārdus, viņa vārdi tūliņ bijuši darbi. Lai to liekot vērā skolotāji, amatā iestādamies, ka vecumā netopot par apsmieklu bērniem, vairāk runādami, mazāk darīdami.

Pēc 18 gadiem iesvētīja A. Kronvaldam uzcelto pieminieklī. Bez dzīves datiem tajā lasāmi vārdi: „Tēvzeme un brīvība vissvētākie dārgumi virs zemes“.

Pēc J. Alunāna Kronvalds devis jaunus vārdus latviešu valodā: apvārsnis, jauda, balva, nolūks, sacerēt, veids u.c. No senprūšu un leišu valodas A. Kronvalds darinājis vārdus: ķermenis, veikals, veikalniēks, viela u.c. Bez minētiem ir vēl šādi A. Kronvalda doti jaunvārdi: aizbildnis, aizbildniecība, apstāklis, būte, būtība, burtniecība, cēlonis, daile, dzenulis, dzeja, dzejolis, eja, gleznot, kaislība, līdzeklis, laistuve, pagātne, nākotne, pamācība, priekšmets, pilsonis, pilnvara, satversme, raksturs, sūtnis, stāvoklis, ziedonis, skolēns, zinātne, teikums, turpināt, vēstule, vēsture, vīrestība u.c.

Ciņas raksts ir Kronvalda apcerējums vācu valodā: Tautiskie centieni, divās daļās, ko latv. valodā tulk. M. Ārons 1887. g. A. Kronvalds atstājis labus tēlojumus: Mežs un koki 1868., Rudens nāk, rudens nāk. A. Kronvalds ir pirmais latviešu rakstniecībā, kas devis tēlotājas prozas paraugus.

Dati par A. Kronvaldu pēc A. Dravnieka grāmatas Atis Kronvalds, Gulbja apgādā.

J u r i s   A l u n ā n s   1832.-1864.

Juris Alunāns dzimis ģimenē, kas ieguvusi jau materiālu turību — viņa tēvs bija muižas nomnieks Jaunkalsnavā. Tā bērnības gadi viņam nav skarbo vēju appūsti un viņam ir vieglāks ceļš izglītības iegūšanā. Mācoties ģimnazijā Jelgavā, viņa parādās intereses rakstniecībā. Viņš daudz lasa ievērojamu dzejnieku darbus, tulko un atdzejo viņam tuvos dzejoļus latviešu valodā. 1855. g. J. Alunāns pāriet uz Tērbatu studēt vecās valodas un nāk tuvākā saskarē ar Kr. Valdemāru: Te notiek kā lūzums viņā, viņš kļūst par avižnieku un raksta Mājas Viesi par tīri praktiskiem jautājumiem. J. Alunāns un viņa centienu biedri dabū jaunlatviešu nosaukumu, jo viņš bija tulkojis no vācu valodas dzejoļus, kuŗu autorus Vācijā dēvēja par jaunvāciešiem. Latviešu apstākļos šāds apzīmējums norādīja, ka tie ir cilvēki, kas vairs neatzīst pastāvošās dzīves labo kārtību un grib to jaukt.

1860. g. J. Alunāns izdod rakstu krājumu Sēta, Daba, Pasaule. Tajā bija raksti par tautsaimnieciskiem jautājumiem un dabzinātnēm. Trešajā sējumā bija vēl J. Zvaigznītes raksts par tautas dziesmām. Rakstītājs zēlojās, ka latviešiem nav īsti episku dziesmu.

No Tērbatas J. Alunāns pāriet uz Pēterpili studēt mežkopību. Pēterpili viņš sagatavo plašu dabzinātņu kolekciju un domā jau par latviešu augstskolu. Kr. Valdemārs viņu aicina par Pēterburgas Avižu redaktoru. Liktenis tomēr lēmis citādāk — jau 1864. g. nobeidzas J. Alunāna dzīves gaitas.

J. Alunāna darbi

Ar dziesmu sacerēšanu un tulkošanu J. Alunāns nodarbojies tikai pāris gadus ģimnazijā Jelgavā. J. Alunāna dziesmas nav brīvi sacerētas — tās ir tulkojumi no vācu un romiešu literatūras. Paša Alunāna dzejolis ir „Vai atkal še, tu, ziedu laiks“. Dziesmas no vācu valodas jau bija tulkojuši vācu mācītāji. Starpība tāda, ka Alunānam rūp parādīt, ka latviešu valodā var izteikt dzejas tāpat kā citās valodās, un tā viņš pārspēja visus savus priekšgājējus. Ja vēlākos gados tautiskais dziesminieks J. Pilsātnieks teica dzejā „Mūs modināja laika gars“, tad tā tas bija. Nacionālos un brīvības centienus izraisīja Napoleons ar svešu tautu iekarošanu.

J. Alunāns bija viens no dedzīgākiem cīnītājiem par nacionālo pašapziņu. Dzejoļus viņš tulko modernās dzejas formās — sonētā un trioletā. Ar J. Alunāna Dziesmiņu iznākšanu 1856. g. datē latviešu nacionālās literatūras sākumu. J. Alunāna valoda viņa tulkojumos plūst tikpat brīvi kā oriģinālos. Kā piemērs tam var derēt H. Heines Loreleja:

Es tiešām nezinu kalābad
Gan skumīgs esmu tāds!
Sev pasaku vecu glabāt, —
Uz to vien nesas man prāts.

Kā laba tulkojuma paraugs ir viņa no Ģētes atdzejotā Gājēja dziesma naktī:

Kas tu mīti debesīs,
Vaimanas un sāpes remdi.
Tam, kas vairāk novārdzis,
Vairāk atspirgšanas dzemdi.

Ak, cik prāts man nepiekusa;
Ko līdz prieks un pūliņš grūts?
Sālda dusā, salda dusa,
Nāc, ak nāc iekš manas krūts.

Ļoti populārs bija J. Alunāna tulkotais dzejolis Kapsēta tur kalna galā. Tas bija skolu lasāmgrāmatās līdz 1914. g.

J. Alunāns pirmais tulkoja vai pārdzejoja satiriskas dziesmas. Paliekamas vērtības tām nav, bet tās raksturo dzīvi dzejnieka laikā. No čehu valodas J. Alunāns atdzejojis vēl tagad pazīstamo Nevis slinkojot un pūstot.

J. Alunāna Dziesmiņas 1856. g. ir kā robežstabs mūsu rakstniecībā — tās novelk šķirtni starp veco pašpieticīgo dzeju un augstajiem mākslas prasījumiem modernā latviešu dzejā. J. Alunāns rakstīja: „Turiet savu tēvu valodu cieņā un godā, un jums labi klāsies virs zemes, jo, kas paši sevi negodā, to arī citi negodā.“

J. Alunāns bija ar ģeniālu valodas nojautu un ir darinājis ap 500 jaunu vārdu. Viņa darinātie vārdi ir ar galotni -tava: cep-tava, mazgātava; ar galotni -nice: zvērnice, siltumnice, ķēvnice, iesalnice. Ar galotni -ietis vai arī -nieks viņš darina jaunus vārdus pēc „valmierietis“ parauga. Līdz tam runāja un rakstīja — estriķeris, amerikāneris, riemeris. Pēc Alunāna parauga tagad saka austrietis, amerikānietis, romietis. Ar galotni -nieks var atvasināt vārdus: padomnieks, dziesminieks, ratinieks, galdnieks. Tagad ir grūti iedomāties, ka vēl nepazīna vārdu atkārtot. G. Stenders vēl rakstīja „wiederholen, repetieren“. J. Alunāns pirmais norādīja, ka jāraksta un jārunā tā, kā to izrunā valodās, no kurām šie vārdi ņemti. Grieķu un latīņu valodā nepazīst z skaņu — tāpēc jāraksta Sofokls, senats, soneta. Līdz tam mēnešu nosaukumi bija: Janvar, Wewrar, Merz, April, Mei, Juni, u.t.t., bet Alunāns rakstīja Januāris, Februāris, Marts, Aprilis, Maijs, Jūnijs u.t.t. J. Alunāns nerakstīja t.s. čupu burtus — tsch —, sch — bet č, š un ž. Gaŗuma apzīmēšanai viņš lieto jumtīņu. J. Alunāns ar vienreizīgo valodas nojautu ir radījis tik daudz jaunu vārdu, to starpā: ceļot, atkārtot, izraksts, noraksts, veikals, valdonis, māksla, kareivis, saraksts, burts, atdzimšana, namdaris, ārzemes, skābe, galms, apziņa, saeima u.c., ka viņš uzskatāms par modernās rakstu valodas nodibinātāju, ko galīgi izveidoja un nobeidza K. Milenbachs un J. Endzelīns.

1863. g. sākumā J. Alunāns aizbraucis pie piederīgiem

Jostenes Kauļos. 1864. g. agrā pavasarī, svešzemju kokus un krūmus kopdams, viņš saaukstējās un saslima. Juzdams, ka tuvojas viņa mūža noslēgums, viņš līcis atnest cigāru, pa dūmam vilkdams, viņš mierīgi sarunājās par dzīves niecību, atvadījās no visiem un aizmīga mūža mierā. J. Alunāns apbedīts Lielvircavas kapos, kur 1902. g. uzcēla pieminekli modernās latviešu valodas un dzejas ciltstēvam.

Tautiskā laikmeta dzejnieki

Auseklis—Krogzemju Mikus 1850.-1879.

Izcilākais tautiskā laikmeta dzejnieks Auseklis dzimis 18. sept. Ungurpils Sīpolu mājās. Šis apvidus tuvu igauņu zemei, līdzens, klāts mežiem un birtalām. No pašas mazotnes dzejnieks saaug ar dabu un iemīlo to. Pirmās skolas viņam bija Alojās un Dikļu draudzes skolas. Cimzes skolotāju seminārā viņam iznāk sadursmes ar J. Cimzi nacionālos jautājumos. Auseklis bijis skolotājs vairākās skolās, bet nekur nav palicis ilgi. No Piebalgas viņš bija spiests aiziet par kādu pārāk tautisku runu. Nozīmīga bija viņa pāriešana uz Lielvārdi. Te bija tuvu Daugava, Kaibalas upīte. No Lielvārdes Auseklis pārgāja uz Rīgu Tomsona mākslīgo mēslu fabrikā, kur A. Pumpurs bija fabrikas pārvaldnieks. Fabrika izputēja, Auseklis aizbrauca uz Pēterburgu, kur draugi viņam sagādāja vietu dažās skolās par vācu valodas skolotāju. 1873. g. Auseklis publicēja savas dzejas. Kr. Valdemars un Kr. Barons tad bija Maskavā. Arī Pēterburgā bija savs latviešu pulciņš. Te bija A. Vēbers, A. Stērste, Fr. Grosvalds, valsts himnas autors K. Baumanis un mūzikas pētnieks Jurjānu Andrejs. Auseklis tuvāk sadraudzējas ar abiem mūzikas pētniekiem. K. Baumanis komponēja Ausekļa Trimpulu, kas guva ārkārtēju populāritāti. Pēterburgā Auseklis sakārtoja savu otro dzejoļu krājumu Ozola Vainagi, sarakstīja stāstu Līdumnieks un sastādīja kalendāru. Pēterburgā Auseklis saslima ar tīfu. Ārsti nebija atraduši pareizo slimību, tā viņš nomira 1879. g. 6. febr. 29 gadu vecumā. Draugi dzejnieka trūdus pārveda uz dzimteni un apbedīja Alojās kapsētā, kur vēlāk viņam uzcēla pieminekli.

Ausekļa dzeja

Auseklis pēkšņi parādījās latviešu dzejā kā spoža rīta zvaigzne, gaiši iemirdzējās un tad ātri nodzisa. Savus dzejas darbus viņš sacerējis klusībā, citiem par to nestāstīdams un nerādīdams. Ar to viņš atšķīrās no Pumpura, kas vēl neiespiestās dzejas labprāt lasījis citiem priekšā.

Laikmets, kādā dzīvoja Auseklis, bija spožākais tautas atmodas laikmets. Pirmos vispārējos dziesmu svētkos Rīgā 1873. g. viņš dzirdēja abas spožās A. Kronvalda runas, bija skolotāju konferencē, ko vadīja A. Kronvalds.

Auseklis savās dziesmās tāpat grib būt tautas apgaismotājs. Viņš mudina iet skolā „Gudras ziņas iekrāties, pieaugt tautas mīlestībā, istā gara brīvībā.“ Bet vēl spožāk atmirdz Ausekļa dzejas talants, kad viņš dzied par dzimteni:

Latvijas kalnājos, Latvijas lejās
Krūtīs man atdzīvo brīvības gars,
Raugu tur vīrus kā ozolus zeļam,
Meitas kā liepas kuplojam.
Daugava, māmuļa, mīlīga jauka,
Sirsnīgi glaužas pie Latvijas krūts,
Dedzīgi viņa caur klintaini laužas,
Tautiešus censībā modrina.
Dzirdu še burtnieku sirmajās dziesmas,
Dievkoku paēnā audzētas.
Krūtīs tās pilda ar debesu jūsmām,
Garu līdz dievībai pacilā.

J. Alunāns tulkoja izcilu dzejnieku dziesmas, lai pierādītu, ka latviešu valodā var izteikt citu tautu augstākos sasniegumus tikpat labi. Auseklis raksta tādas dziesmas, kādas vēl nebija dzirdētas latviešu valodā. Tā viņš patiesi bija rīta zvaigzne, kas iemirdzējās uz brīdi un agri aplusa. Auseklis izvēlas bieži savu dziesmu saturu no mītoloģijas un vēstures. Pievēršanās tālai senatnei bijusi apzināta. Savā dziesmā viņš pats saka: „Senie

darbi, sirmā slava iraid manis lolojums.“ Nav bijis bez nozīmes tas, ka A. Cimze izglītoja savus audzēkņus dziedāšanā. Ausekļa dziesmas ir mūzikālas, p. balāde Beverinas dziedonis. Auseklis būs guvis ierosmi no Indriķa chronikas. Chronists stāsta, ka igauņiem uzbrūkot Beverinas pilij, aplenkto priesteris, maz ko rūpēdamies par igauņu aplenkumu, uzkāpis uz apcietinājuma, lūdzis Dievu, citiem kaujoties, un spēlējis savu mūzikas riku. Dzirdēdami stipras mūzikas skaņas, uzbrucēji apstājušies. Auseklis šim senajam stāstam dod vienreizīgu dzejas ietēru:

Beverinas staltā pili,
Tāļivaldis valdija,
Viņa slava tālu tālu
Visā zemē izpauās.

Šī dzejoļa nozīmi kāpināja prof. J. Vitola mūzika, tas ir dziedāts dziesmu svētkos Rīgā un svešumā. Tāpat vienreizīga ir Ausekļa Trimpula:

Kā Daugava vaida un bangas kā krāc,
Kā Staburags asaras rauda,
Kā ozoli piekrastē briesmīgi šņāc,
Tur dievi un sentēvi gauda.

Ausekli nes viņa vulkāniskais temperaments, un ģeniālā dzejas intuīcija. Viņa balādes ir mūzikālas, tās komponētas un daudz-kārt dziedātas dziesmu svētkos. Ja ir teikts vēsturē, ka dzejnieki sadziedājuši Latvijas valsti, tad Auseklis te jāmin kā viens no pirmajiem.

Auseklis izmanto tautas teikas savā dzejā. Viņš ir stipri izvēlīgs vārdos, jo par Daugavu viņš jau teica „... bangas kā krāc, ozoli piekrastē briesmīgi šņāc.“

Balādē „Lai top“ Auseklis dzied par zemes radīšanu. Velna skriešana uz pazemi pateikta vārdos: Šviķs, švāks! Velns turp. Briķš, brākš! Velns šurp. Auseklis dzejā saka:

Ja cerēt gribi, draugs, uz brīvību,
Tad noej klausīt latvju skolas sienās,
Kā jauno audzi māca šinīs dienās.
Ja dzirdi šādus vārdus: tēvija
Un mīlā, dārgā, svētā Latvija,
Tad cerēt vari gan uz brīvību.

Komūnisti tagad dzimtenē šos vārdus — tēvija, brīvība, mīlā, svētā, dārgā Latvija, pūlas izdzēst no latviešu jaunatnes apziņas, lai vairs nebūtu ilgas pēc brīvības. Bet Ausekli un viņa dzejas nevar izdzēst no tautas vēstures. Šīs ilgas tagad deg zemdegā. Tagad var cerēt uz brīvību „tikai laikiem mainoties“. Lai Dievs dotu, ka šīs ilgas pēc brīvības nedzistu jaunatnei tēvzemē un jaunatnei svešniecības gaitās.

Auseklim garīgi tuvs bijis vācu dzejnieks Fr. Šillers. No Fr. Šillera lugas Vilhelms Tels viņš atdzejojis dziesmu, kas ar dziedāšanu vīru koņos kļuvusi par pazīstamāko Ausekļa dziesmu:

Pie tēvu zemes dārgās ķeries klāt,
To turi ciet ar visu savu sirdi,
Tev šeitān stipras saknes droši tur,
Kā niedra būsī svešā malā tur,
Ko mazais vējiņš iespēj samaitāt,
Pie tēvu zemes dārgās ķeries klāt.

Auseklis tulkojis Šillera populāro Pulksteņa dziesmu, ko bija tulkojuši jau vairāki viņa priekšgājēji. Auseklis šo dziesmu par daudz lokālizējis. Te viņš nav pārspējis savus priekšgājējus. Viņam nebija skaidrs priekšstats par to, kā vajag tulkot plašākas dziesmas. Tāpat Auseklis devis sliktu piemēru ar H. Heines Lorelejas tulkojumu. Nedrīkst Loreleju pārvērst par Lauru un Reinu par Daugavu. Auseklim apdziedātais Trojas Hektors kļūst par leišu Marģeri. Kaut cik labi Auseklis atdzejojis Šillera Zemes dalīšana. Ausekļa dzejā vispār ir Šillera ietekme.

Ausekļa laikā tāda simbolika, kā Gaismas pils, ozoldēli un liepu meitas, bija jaunas. Ausekļa dzejas ietekme bija tik liela, ka šos simbolus sāka atkārtot pat sarunu valodā. Katru simboliku var padarīt banālu, ja to atkārtot par daudz.

Auseklim nebija skaidra latviešu mītoloģija — neviens to vēl nebija pētījis. J. Alunāna rakstā Mājas viesi viņš atrada veco latviešu dievu nosaukumus. Tā nebija kritiski izvērtēta mītoloģija. Auseklis pārņēma šo nebijušo dievu nosaukumus savā dzejā. Tas necēla viņa dzejas vērtību. Tāpat Alunāna izdomāto teiku par ūdens plūdiem un Eima ezeru Auseklis iedomājās kā īstas tautas teikas un apdziedāja tās savā dzejā.

Ausekli laikam dziļi bija ietekmējusi A. Kronvalda runa par tautas dziesmām dziesmu svētkos 1873. g. Otrā dzejoļu krājumā, ko viņš bija sakārtojis 1876. g., bet kas tika iespiests pēc viņa nāves, ir vairāki dzejoļi sacerēti pēc tautas dziesmu parauga. Tautas dziesmu metrika toreiz vēl nebija noskaidrota. Auseklis to atdarinājis intuitīvi. Te minami viņa dzejoļi Salāca, Brīvība, Staburadzei, Aiviekste u.c. Gaŗāks dzejojums ir par čūsku tēvu Zalkti, kas kļuva populārs motīvs latviešu rakstniecībā pēc Ausekļa. Tāpat viņš bija atdzejojis tautas teiku par Daugavas rakšanu. Tautas dziesmu garā ieturētos dzejoļos viņš lietā daudz pamazināmos vārdus, kas individuālā dzejā vairs neiederas tik labi. Atkāpšanās no klasiskajām dzejas formām nav cēlusi idejiski Ausekļa dzejas vērtību, bet viņš pirmais iemin to ceļu, ko jaunākos laikos turpināja ar lielākām sekmēm J. Rainis un J. Medenis.

Fīrekerā vienreizīgo un spožo dzejnieka talantu 17. g. s. vēl ierobežoja maz attīstītā latviešu valodas rakstība un vajadzība pielāgoties baznīcas dziesmu meldijām. Auseklis ar savām dzejām turpināja J. Alunāna iesākto līniju. Atšķirība bija tā: J. Alunāns centās pierādīt, ka lielo vācu dzejnieku dzejoļus var labi pārtulkot latviešu valodā. Auseklis gāja tālāk — viņš deva spožus dzejas paraugus latviešu valodā klasiskos pantmēros. Auseklis ir pirmais patriotiskais dzejnieks. Ideālizēdams sirmo senatni, viņš pirmais savā dzejā meta laipu pār gadsimtu plato gravu, kas latviešu rakstniecību šķīra no latviešu burtniecības. Ausekļa sakārtotajam kalendāram bija laicīgs un nacionāls saturs. 1879. g. Baltijas kalendārā doti jauni latviski kristāmie vārdi, pārskatā atzīmēti ievērojami notikumi latviešu vēsturē, dotas ziņas par skolām, tiesām, pastu un tirdzniecību Baltijā. Literārā pielikumā ir Ausekļa dzejolis Pēdējā libieša domas un stāsts Līdumnieks.

Ausekļa izcelsme ir daļēji libiska, viņš bija pilnīgs latvietis pēc savas apziņas un centieniem, libisko izcelsmi atgādināja tikai viņa straujais temperaments. Stāstam Līdumnieks nav literāras vērtības. Tajā ir izteikti latviskas reliģijas meklējumi, kas veda uz vēlāko dievtuņu kustību.

Ausekļa dzejā atmirdez ievērojama dzejas intuīcija, bet jāņem vērā, ka tie visi ir viņa jaunības darbi, ar tiem viņš darīja izšķirīgu pagriezienu latviešu dzejā.

A n d r e j s P u m p u r s 1841.-1902.

Tautiskās atmodas laikā blakus straujajam Auseklim stāv viņa draugs labsirdīgais A. Pumpurs. Viņš dzimis 1841. g. 22. septembrī Lieljumpravas pagastā tai daļā, kas atrodas Daugavas kreisā krastā — Zemgales pusē. Šis apvidus bija nošķirts no lielākiem kultūras centriem. Tajā bija cieņā vēl visas senās paražas — tautas dziesmas, teikas un pasakas. Bērnības gadi deva viņam īstu latvisku skatījumu. Jaunības gadi, kad sākas apzinīga dzīve un tiekšanās pēc kā, Pumpuram paiet laikā, kad tautiskie centieni bija jau atbalsojušies tautā. A. Pumpura vecāki bija trūcīgi ļaudis. Beidzis vietējo Lielvārdes draudzes skolu, viņš nevarēja turpināt tālāko izglītību. Sākās zemes pārmēršana sakarā ar māju iepirkšanu. A. Pumpurs aizgāja par mācekli pie mērnikiem. Tā viņš dabūja pārstaigāt gandrīz vai visu Vidzemi. Vecpiebalgā viņš iepazinās ar brāļiem Kaudzītēm, skolotāju Pilsātnieku (*sacerējis kādreiz populāro dziesmu Ozoli vēl Baltijā zaļo kalnos, ielejās, Tāpat vīri atrodas, ozoliem kas līdzinās*), Stērstu Andreju un Dr. Jurjānu. Šis bija neliels literāru vakarnieku pulciņš. A. Pumpurs te nolasīja pirmos dzejoļus.

No Vecpiebalgas A. Pumpurs aizgāja par muižkungu uz Jumurdu. 1874. g. viņš pārgāja uz Rīgu par Tomsona mākslīgo mēslu fabrikas pārvaldnieku. Auseklis te bija skolotājs. Šī fabrika drīz izputēja. Kopā ar B. Dirīki A. Pumpurs atvēra grāmatu veikalu. Tas tāpat nevarēja nodrošināt dzīves eksistenci. 1876. g. A. Pumpurs aizbrauca uz Maskavu, strādāja tur galdnieka darbu. Fr. Brīvzemnieks viņu iepazīstināja ar slavu komitejas priekšēdi Katkovu, kas organizēja brīvprātīgos serbus cīņām ar turkiem. A. Pumpuru pieņēma par kaŗa topografu, piešķirot viņam virsnieka pakāpi. Serbu turku kaŗš beidzās 1877.g. Pēc tam A. Pumpurs kalpoja krievu kājnieku pulkā kā kareivis, iestājās Odesas kaŗa skolā, beidza to 1878.g. A. Pumpurs nepanesa dienvidu klimatu; 1880. g. viņu pārcēla uz Baltiju kādā rezerves bataljonā, kas izveidojās par Daugavgrīvas pulku. Kā kaŗavīrs A. Pumpurs dabūja uzturēties dažādās vietās — Rīgā, Slokā, Poņevežā, Cēsīs, Tērbatā, Daugavpilī u.c. vietās. Viņš sasniedza kapteiņa dienesta

pakāpi. Vecuma dēļ viņš nevarēja tālāk palikt armijā, lai izkalpotu pensiju; 1895. g. viņu ieskaitīja Daugavpils intendantūras valdē par kaŗaspēka mantu izvadātāju. Nu viņam bija jābrauc pa Eiropas un Āzijas Krieviju un uz tālajiem austrumiem. Tā viņš dabūja braukt pa Kluso un Indijas okeānu un Suecas kanāli.

Daugavpili bija mazs literāru draugu pulciņš, kas sanāca kopā — kooperātors V. Siliņš, vēlāk ievērojamais grāmatu izdevējs A. Gulbis u.c. Z. Mauriņas tēvs Dr. Mauriņš stāstījis, ka Pumpurs ciemojies pie latviešu studentiem Tērbatā un teicis: „Es vēl cīnos par krievu zemi, bet jūs, jaunie, būsit tie, kas cīnīsies par latviešu zemi“. 1902. g. A. Pumpurs būtu varējis aiziet pensijā, viņš priedējies par to, domājies apmesties Rīgas tuvumā un teicis: „Tad vēl ar sirmiemiem matiem uzklausīsim tautas balsi un domāsim un rakstīsim.“ Tā tas nebija lemts viņam. 1901. g. rudenī viņš, pārbraucis no Ķīnas, saslimis ar aso reumatismu, ārstējies pāris nedēļas Ķemerēs un nomiris Rīgas pilsētas slimnīcā Jāņu vakarā. A. Pumpurs apbedīts Jēzus kapos, kuŗus tagadējā padomju vara paredzējusi nolīdzināt. Pumpura dēls Latvijas armijā bija kapteiņa dienesta pakāpē tāpat kā viņa tēvs.

A. Pumpura dzejas darbi

A. Pumpura pirmie dzejoļi parādījās Baltijas Vēstnesī 1869. g. Lasītājiem tie bija tā patikuši, ka vēstulēs lūgts dot vēl kādus Pumpura dzejoļus. Ja J. Alunāns un Auseklis bija inteligences dzejnieki, tad Pumpurs bija tautas dziesminieks. Viņš bija vienkāršs savā dzejā un izteica tā laika tautiskos centienus. Lasītāji meklēt meklējuši A. Pumpura dzejoļus un rakstījuši tos ziņģu kladēs. A. Pumpurs pats tāpat bijis sabiedriska rakstura cilvēks. Viņš labprāt gājis tautiešu vidū, jo sevišķi ģimenes godos. Kādās kāzās Vecpiebalgā A. Pumpurs sacerējis pazīstamo dzejoļi Stāsti manim, Daugaviņa. Kaudzītes Matīss stāsta, ka jaunā dziesma dziedāta neskaitāmas reizes un sākts iet rotaļās. Tā šis dzejolis bija izplatījies plašā apvidū Vidzemē, kad tas vēl nemaz

nebija iespiests. A. Pumpuram nav bijusi īsti pareiza latviešu valodas izjūta. Te būtu jāsaka Stāsti man, Daugaviņa, bet līdzīgi nepareiza izteiksme ir tautas dziesmās, piem.: Tec, saulīte, pagaid mani, ko es tevim pasacišu. Tas ir jaunāku laiku sagrozījums. Te jālieto datīva un nevis akuzatīva forma, proti: ko es tev pasacišu. Tā kā trūkst 4. zilbe, tad te varētu būt bijis „ko es teve“. Šī vecā forma likusies nepareiza un pārtaisīta „tevim“.

A. Pumpurs nāca ar varoņu dzeju. Te minami viņa dzejoļi Hīna kaps, Galva ar trim šķēpiem un jo īpaši Imanta, kas kļūva par nacionālu simbolu. Pirmais libiešu varoni Imantu aprakstījis par latviešu varoni G. Merķelis darbā Vanems Imanta. Domājams, A. Pumpurs šo nacionālo simbolu pārņēmis no Merķeļa darba, bet sacerēta šī dziesma ir pēc Fr. Rikerta balādes par Barbarosu, kuŗā pirmais pants ir šāds:

Der alte Barbarossa
Der Kaiser Friederich.
Er ist niemals gestorben,
Er lebt darin noch jetzt.

Pumpuram:

Imanta nevaids miris,
Viņš tikai apburts klus.
No darbošanās rimis,
Zem Zilā kalna dus.

Fr. Rikertam balāde sākas ar vieglu zilbi, katrā rindā ir septiņas pēdas. A. Pumpuram nelaimīgi pirmā zilbe sākas ar trīs zilbīgu vārdu, tā uzsvars krīt uz otru zilbi — Imanta. Latviešu valodā uzsvars ir vienmēr pirmajā zilbē. Pārējās dzejoļa rindās viss ir labi, nelaimīgs tikai sākums. Bet neskatoties uz šo valodas kļūdu un svešo paraugu, dzejolim Imanta bija ārkārtēja nozīme. Prof. A. Švābe raksta: „Dzirdot Pumpura vārdus „Imanta nevaids miris,“ jūtam, ka zobens iet caur latvieša sirdi. Tanī brīdī latviešu tauta savā garā dodas svētceļojumā uz mūsu pagātnes varoņu birzi, un mēs spēkojamies ar Baltijas jauno daimonu, kas gadu simtiem

lika mums būt par politisku laktu. Garlibs Merķelis nevarēja ne iedomāties, kāds varens ierocis latviešu rokās kļūs viņa Vanems Imanta, ko viņš ir izgudrojis. Leģendā tas pārvērties par latvieti Imantu. Bet šis leģendārais Imants kļūst mūsu gara pasaulē par fundamentālu Latvijas vēstures faktu, kļūst par tiltu, kas ved no 13. g. s. kāviem uz 1905. g. revolūcijas ziemeļblāzmu un vēl tālāk uz 18. novembri?

Dzejoli Tautai A. Pumpurs norobežojas no nebrīvās pagātnes un dzied:

Šo domāja, to domāja,
Sveši ļaudis daudz domāja,
Ko domāja sveši ļaudis,
To tu līdzī nedomā.

Ko dziedāja sveši ļaudis,
To tu līdzī nedziedi,
Tev jādzied, tauta zied,
Ja tā tēvu dziesmu dzied.

Tēvu dziesma A. Pumpuram ir tautas dzeja. Tajā viņš redz brīnišķīgu dzeju un brīvu latviešu tautu. Tā A. Pumpurs, līdzīgi Auseklim, grib mest tiltu pār gadsimtu plato gravu, kas latviešu rakstniecību šķīra no tautas dzejas.

Ja Kr. Valdemārs aicināja latviešus izceļot uz Krieviju, tad Pumpurs bija nacionāli tālredzīgāks šajā jautājumā. Dzejolī viņš saka:

Kāpēc klidāt tāli, tāli,
Jūs no mīļas tēvijas?
Vai nav telpas, tautas brāļi,
Še iekš mūsu Latvijas?

Beigu pantā viņš saka:

Daugaviņa, Daugaviņa,
Tālumā jūs sveicina.

Laiki mainās — tādēļ viņa
Atpakaļ jūs aicina.

A. Pumpuru laikam dziļi ietekmēja tas, ko viņš pieredzēja Serbijā. Tur bija daudz brīvzemes, viņš runājis Serbijas lauksaimniecības ministrijā, ka varētu te nodibināt latviešu koloniju, kas varētu rādīt serbiem paraugu lauksaimniecībā. Serbijas pārstāvja atbilde bijusi ar nacionālpolitisku nozīmi: „Visa zeme pieder serbu tautai, šo pamatlikumu uzturēdami, mēs neviena cittautieša savā zemē neielaižam. Ja mums ir brīvzeme, tad tā lai paliek brīva tik ilgam laikam, kamēr viņas mums pašiem vajadzēs“. Pumpurs pa daļai dod individuālo dzeju. Labs paraugs te viņa vienkāršais dzejolis Svēts brīdis. Atrazdamies meža klusumā, viņš klausās un dzird, ka strautiņš „spēlē kā uz ērģelēm“. Šai dzejolī ir panteistiska dabas un dievības izjūta. A. Pumpura dzejoļi par mīlestību vēl nav guvuši mākslas izteiksmi — tie ir nevarīgi un bāli. Kā rīmes ir daži A. Pumpura apsviekuma dzejoļi gan uz jauno gadu, gan kuģniecības biedrībai. Vēl vājākas sekmes A. Pumpuram bija ar politisku propagandas dzeju. Viņš, līdzīgi Kr. Valdemāram, bija labās domās par slavofilu kustību Krievijā. 1870. g. dzejoļi Austrums un Rietums Pumpurs dod savus politiskos ieskatus:

Austrums laida brīvas tautas
Savu zemi piepildīt.
Turība tām bija ļauta
Pašām sevi pārvaldīt.

Rietums viņas sagaidīja,
Ķēdes rokās turēdams,
Verdzībā tās ieslodzīja,
Dzimtbūšanu ievēdams.

Arī mūsu latvju tauta
Cietusi caur Rietumu,
Kamēr vēl neilgi glābta
Tika tā caur Austrumu.

Pumpura laikā Latvijas vēsture vēl nebija uzrakstīta. Tā viņš varēja neko nezināt par Jāņa Briesmīgā un Pēteris I iebrukumu Vidzemē un kāds posts no tā radās latviešu tautā. Tieši Pēteris ar miera līgumu par Vidzemi nodrošināja muižnieku privilēģijas. 18. g. s. dzimtbūšanas laikā ne Latvijā bija kāda verdzība, ne dzimtbūšanā Krievijā bija kāda brīvība krievu zemniekiem, pavisam otrādi — dzimtbūšana Krievijā bija smagāka kā Latvijā, lai gan Krievijā bija krievu muižniecība. Ar brīvlaišanas likumu Aleksandrs I ļāva vācu muižniekiem pēc 600 gadiem pirmo reizi Latvijas vēsturē iekārot visu Latvijas zemi. Latvietim vairs nebija savas tēvzemes, kāda tam tā bija dzimtbūšanas laikā. Ar brīvlaišanas likumu latvietim bija palikusi tikai brīva vieta kapsētā.

Kr. Valdemārs bija kļuvis kosmopolīts. Manta un tikai manta bija viņa centienu mērķis. Kr. Valdemārs valodu vērtēja tikai kā līdzekli turības sasniegšanai. Viņam bija diezgan vienaldzīgi, vai latvieši runā latviski vai krieviski, *prof. A. Švābe*.

Latviešu nacionālais ideologs bija nevis Kr. Valdemārs, bet A. Kronvalds. Jau Tautisko centienu I d. viņš deklarēja savu nacionālo viedokli: „Mēs, kas savu izglītību, savu spēku, savu dzīvību ziedojam savas tautas labā, mēs turamies cieši pie mātes (*tēvu*) valodas un savas tautības, sevišķi tagad to par nekādu naudu nevaram pārdot, jo mums nevar neko citu dot vietā, kas būtu tikpat svarīgs un cienīgs mūsu tautas civilizācijas interešu ziņā.“ Kr. Valdemārs turpretī atbalstīja krievu burtu ieviešanu Latgales latviešu rakstos un tā līdz ar slavofiļiem gribēja uzspiest Latgalei slavisko civilizāciju. Šis iespraudums bija vajadzīgs, lai uzskatāmi parādītu jaunlatviešu krievisko orientāciju un tās jaunās sekas, kad krievi sāka totāli pārkrievot visu Latviju, kur vācieši savos 600 valdīšanas gados nekad nebija uzdrošinājušies sākt šādu totālu ģermanizāciju. A. Pumpurs savās patriotiskās dzejās pamodināja latviešu varoņu garu, sevišķi dzejoli Imanta, bet paliekamu slavu viņš ieguva ar plašo episko dziedājumu *Lāčplēsis*.

Lāčplēsis iznāca uz trešajiem dziesmu svētkiem 1888. g. Jau J. Zvaigznīte, rakstūdam par tautas tradīcijām, kas pieminētas J. Alunāna Sēta, Daba, Pasaule, nožēloja, ka latviešiem nav īsti

episku dziedājumu par senajiem varoņiem. A. Pumpurs nu gribēja šo trūkumu novērst, sacerēdams savu eposu Lāčplēsis.

Lāčplēša fābulā A. Pumpurs izmantojis tautas teikas, kādas viņš bija dzirdējis par teiku varoņiem Lielvārdē. Lāčplēsis piedzimis no lāču mātes ar lielām lāča ausīm. Lielais spēks ir viņa lāča ausis. Viņš iztūra apkārtni no plēsīgiem zvēriem, strādā par pārcēlāju uz Daugavas, ar zemi ar lāčiem, uzceļ nogrimušo burtnieku pili, cīnās ar visādiem mošķiem — briesmoņiem un atsvabina zemi. Šis A. Pumpura episkais dziedājums ir vairāk nozīmīgs idejiski. A. Pumpurs nebija ar tādu dzejnieka talantu, lai spētu uzrakstīt labas dzejas eposu.

Tas nav tautas eposs. A. Pumpurs savam eposam nav atradis kādus dziedājumus latviešu tautā. Viss eposs ir A. Pumpura paša uzrakstīts un ir viņa oriģināldarbs. Svarīgi tomēr ir, ka A. Pumpurs radīja latviešu varoņtēlu. Lāčplēša pretstats ir Kangars, kas pārgājis kristīgā ticībā. Lāčplēša pretinieks ir Tumšais jeb Melnais bruņinieks. Eposa darbība norit 13.g.s., kas sakrīt ar vācu krusta karotāju ierašanos Latvijā. Eposa fābula ir diezgan sarežģīta un izplūdusi. Pirmajā dziedājumā ir stāsts par dievu sapulci, kas izlemj Latvijas likteni un izrauga Lāčplēsi par varoni. Lāčplēsis ir tik stiprs, ka saķer lāči aiz vaļējiem žokļiem un pārplēš to vidū pušu. Labākie ir: ievada dziedājums, stāsts par Burtnieku pili un Laimdotu, cīņa ar igauņu milzi Kalapuisi. Tā beidzas ar miera saderēšanu, jo „apstākļos šādos nebūtu gudri, ka mēs viens otru iznīcināt sāktu.“ Te pirmo reizi pateikta doma, ka ar igauņiem, bālenišiem, mums ir kopēja vēsture un bijis kopējs liktenis. Šī Pumpura doma jāatceras tām paudzēm, kas nāks pēc mums. Tālāk seko visai raibi notikumi — velna bedrē viņš redz Spīdolu u.c. raganas, novēro Kangaru, uzceļ nogrimušo Burtnieku pili un iegūst Burtnieka meitu Laimdotu par dzīves biedri. Ienaidnieki nozog Laimdotu. Lāčplēsis brauc viņu meklēt, pēc daudz piedzīvojumiem atrod Laimdotu pārakmeņotu apburtā jūras salā. Viņš uzmodina Laimdotu ar burvja spieķi. Pretrunīgs ir Spīdolas tēls, viņa darbojas kopā ar raganām un beidzot kļūst par Kangara sievu. No vēstures personām eposā darbojas Dītrichs un Kaupo. Jau Pumpuram drusku neskaidrs ir tumšais bruņinieks, kas tautas apziņā nostiprinājās par krusta karotāju sim-

bolu. Ar to Lāčplēša cīņa Daugavas krastā ar tumšo bruņinieku kļūst kā latviešu gadsimtu cīņa. Lai arī Pūmpura dzejas valoda ir trūcīga šādam dziedājumam, bet pēdējā cīņa ar tumšo bruņinieku atstāj dziļu ietekmi uz latviešu lasītāju. Cīnīdamies viņi abi nonāk tuvu Daugavas krastam un nogāžas no augstā krasta Daugavā. Tai brīdī atskan gaudu kļiedziens pilī, — „Laimdota tai pašā brīdī beidza savu dzīvību“. Laivinieki, braukdami pa Daugavu, laiku pa laikam, redz šo liktenīgo cīņu Daugavas kraujā un abus cīnītājus nogāžamies Daugavas dzelmē, un dzird Laimdotas kļiedzienu pilī. Laivinieki, braukdami pa Daugavu, atceras šo skatu, un viņos aug ticība:

Laivinieki tic, ka reizi
Lāčplēs's savu naidnieku
Vienu pašu lejā grūdis,
Noslīcinās atvarā.

Kā zināms, šo seno dziesmu J. Rainis ņēma par pamatu savai drāmai Uguns un nakts. Pumpura Lāčplēša simbolika bija nostiprinājusies tautā, tāda tā tika arī piedēvēta Raiņa varoņiem. Līdz 1914. g. tas citādāk nevarēja būt, kā tēlot uz skatuves Melno bruņinieku kā vācu varas pārstāvi. Tā palika neievērota J. Raiņa ģeniālā doma, ka viņš Melnajam bruņiniekam liek sacīt: „Es nāku no tatāriem, Visas zemes tie min zirgu pakaviem, Tā tevi un latvijus es samīšu Un gaismas pils gaismu dzēsīšu.“ Tikai vācu okupācijas laikā no 1941.-44. g. rādīja Melno bruņinieku tādu, kādu Rainis bija pravietiski nojautis Melnā bruņinieka īsto būtību.

Lāčplēsis ir vienīgais no A. Pumpura darbiem, ko viņš sarakstījis, kalpodams krievu armijā. Citādi dzejnieks, kad viņš bijis prom no dzimtenes, bija kā noklusis. Pumpurs ar Lāčplēsi devis varoņa tēlu. Liktenis viņam pašam nebija lēmis piedzīvot to laiku, kad lāčplēši atkaņoja brīvo Latviju un atrīvotājus godināja ar Lāčplēša kara ordeni. Viņa Lāčplēša sacerēšana tomēr bija viens no tiem vectēvu slavenajiem darbiem, kas modināja tautā apziņu, laikiem mainoties, izcīnīt Latvijas valsti. No Pumpura prōzas darbiem plašākais ir viņa ceļojumu apraksts

no Daugavas līdz Donavai. Tas iespiests Mājas Viesa literārā pielikumā 1894. g. Stāsts Kurmis iespiests Dzimtenes Vēstnesī 1911. g. Ir apšaubīts, vai tas ir Pumpura oriģināls darbs. Tas palicis nenobeigts, bet tajā ir kādas ainas no patiesās dzīves — zaldātu ķeršana un dienēšana krievu armijā, ko A. Pumpurs pats pieredzēja. Kurmis ir latviešu puisis, viņš izbēg no ķērājiem un nokļūst Parīzē. A. Johansons izsaka varbūtību, ka Pumpurs ar to, varbūt, devis fragmenta veidā kādu daļu no iecerētā romāna. Zīmīgi, ka Kurmis varētu būt patiesās dzīves varonis tādā nozīmē, ka saviem biedriem viņš saka: „Ja nāks mūsu zemei brīvie laiki, tad ticiet droši, ka arī Kurmis ieradīsies dzimtenē un parādīsīm darbos, ka esam vērti labāka likteņa.“

Pirmie romāni

Brāļi Kaudzītes

Kad Puņpurs uzturējās Vecpiebalgā, tur bija rosīgi tautiskās kustības darbinieki. Ievērojamākie no tiem Reinis Kaudzīte, dz. 1839. g., Matīss Kaudzīte, dz. 1848. g. A. Pumpurs dzimis 1841. g. Tā pēc dzimšanas gadiem viņi bija kā vienas paaudzes pārstāvji. No šī pulciņa dalībniekiem brāļi Reinis un Matīss Kaudzītes sarakstīja slaveno romānu Mērnieku laiki. Tajā daudz kritikas un vairāki darbinieki romānā parādīti kā karikatūras. Brāļi Kaudzītes te sekojuši krievu rakstnieka Gogoļa paraugam. Šādi rakstnieki vispār ir reti arī citu tautu literātūrā.

Brāļi Kaudzītes dzimuši, auguši un darbojušies Vecpiebalgā. Viņu dzīve — parastā tā laika censoņu dzīve. Reinis nemaz nebija mācījies skolā, izglītību viņš ieguva pašmācībā, izturēja noteiktos pārbaudījumus un ieguva skolotāja tiesības. Matīss varēja jau iet skolā, viņam piepalīdzēja brālis. Matīss mācījās Vecpiebalgas jaunajā klasē, kur skolotājs bija A. Kronvalds. Matīss tāpat izturēja skolotāja pārbaudījumus un darbojās kopā ar brāli Reini, sākumā Kaibenu, vēlāk Ogrēnu skolā. Mūža pēdējos gados Matīss pēc pensionēšanās dzīvoja Kalna Kaibēnu mājās, ko abi brāļi bija ieguvuši savā īpašumā. Matīss bija īsts darba cilvēks un arī nomira darbā. 1926. g. 8. novembrī viņš bija izgājis dārzā aprakt ābeles un bija tur saļimis zem ābeles.

Abi brāļi ir daudz izceļojuši, staigādami kājām. 1878. g. viņi apceļoja Vidzemi un Kurzemi, 1879. g. Jāņos viņi gāja Alūksnes virzienā, nogāja līdz Pliskavai uz Narvu, Pēterpili un Rēveli, tad atpakaļ uz Piebalgu. 1884. g. viņi apceļoja Vāciju un ziemeļu Šveici. 1885. g. viņi apceļoja Somiju, 1889. g. Vāciju, Holandi, Beļģiju, Franciju, Šveici, Augšitāliju, Bohēmiju un Austriju. 1903. g. viņi apceļoja Dienvidkrievijas daļu. Šie ceļojumi bija izglītības papildināšana pēc tiešas pieredzes. Savus ceļojumu aprakstus viņi publicēja Balsī un Baltijas Vēstnesī. Kaudzītes Matīss bijis rosīgs darbinieks Vecpiebalgas sabiedriskā dzīvē — lasījis

priekšlasījumus un organizējis teātra izrādes. No 1884.-1891. g. viņš bija Vecpiebalgas Labdarības biedrības priekšnieks. Viņa laikā biedrība izbūvēja savu biedrības namu teātra izrādēm un citiem sarīkojumiem.

Matīss sarakstījis un izdevis vēsturi tautas skolām 1880, Krievijas vēsturi 1885., Gadu skaitļi iz vēstures 1877., Ortografijas kursu 1877., no tā trešais izdevums iznāca 1896. g. Ievērojamākais darbs bija skolām lasāmgrāmata Sēta un Skola I d. 1882, II d. 1883., III d. 1884. To viņš sastādīja kopā ar Stērstu Andreju. Lasāmie gabali vairumā bija viņa paša sarakstīti vai pārveidoti. Dažus rakstus bija devis brālis Reinis. Lasāmos gabalos bija izceltas lietišķas un tikumiskas pamācības. Šīs lasāmgrāmatas iznāca vairākos izdevumos. Matīss sarakstīja plašāku darbu Brāļu draudze Vidzemē 1877. g.

Ar 1867. g. M. Kaudzīte sāka publicēt rakstus Mājas Viesī un Draugā un Biedrā. Pēdējo izdeva Hugo Braunšveigs 1825.-1898., kas, vācietis būdams, dažās reformu prasībās gāja tālāk par latviešiem. Viņš ieteica likvidēt mācītāju naturālo saimniecību, pārdot mācītāju muižu zemi un maksāt mācītājiem mēneša algu. Sākumā Draugs un Biedrs bija rakstu krājums, izdevējs to pārvērta par mēnešrakstu un no 1868.-1869. g. kā politisku nedēļas laikrakstu. Kā pielikums tam bija ilustrēts mēneša izdevums Bērnu Pastinieks. Tas bija pirmais ilustrētais bērnu žurnāls. Draugs un Biedrs sniedza informāciju par vēsturi, ģeografiju un citiem zinātniskiem jautājumiem. Braunšveigs pats rakstījis daudz par mašīnām R. Eiropā. Draugā un Biedrā darbojušies līdz vairāki latvieši — A. Kronvalds, M. Kaudzīte u.c. Šī laikraksta nozīme mazinājās, kad 1869. g. sāka iznākt Baltijas Vēstnesis Bernharda Dīriķa vadībā. M. Kaudzīte bija rosīgs līdzstrādnieks Baltijas Vēstnesī. Vērtējumos par rakstniecību 1870-tos g. viņam izraisījās polemika ar Ausekli. M. Kaudzīte 1873.g. bija rakstījis pārskatu par 1873.g. dzeju. Auseklis aizstāvēja pamazināmos vārdus — deminutīvus un pārmeta Kaudzītem, ka viņš nemaz nav pieminējis „rīmes“, kuŗas Auseklis vērtēja negatīvi. Jau Zvaigznīte esot saucis tos par dzejas „rīmētājiem un sīkšņotājiem“. M. Kaudzītem radās asāka domu izmaiņa ar Pārstrautu Jāni. M. Kaudzīte ar parakstu Kalninieks 1880. g. Balsī

bija rakstījis par Lautenbacha Zalkša ligavu un izteicies, ka dzejošana tautas dziesmu ritumā un ar neatskaņotām rindām nevarēs gūt sekmes jaunlaiku rakstniecībā. Pārstrautu Jānis sarakstīja brošūru Domas par tautiskās dzejas nodibināšanu 1881. un norādīja, ka Lautenbachs ir pirmais patstāvīgais latviešu dzejnieks, kas dzejo tautas dziesmu garā. M. Kaudzīte tāpat sarakstīja brošūru kā atbildi Pārstrautu Jānim un norādīja, ka Lautenbacha dzejā ir daudz kļūdu un trūkumu. M. Kaudzīte kā patstāvīgus latviešu dzejniekus pirms Lautenbacha nosauca Mālberģi, A. Pumpuru, Ausekli. Kaudzītes Matīss vairākus gadus sniedza pārskatus par latviešu rakstniecību Zinību komisijas vasaras sapulcēs pie Rīgas Latviešu biedrības. Jo sevišķi ievērojams ir M. Kaudzītes darbs Atmiņas no tautiskā laikmeta divi daļās 1924. Tāpat vērtīga viņa grāmata par dzimto novadu Vecpiebalgu 1926. 1872. g. iznāca M. Kaudzītes dzejoļu krājums Dziesmiņas, Ļermontova Daimona un Kadži Abreks tulkojumi 1874., tāpat Puškina Gūstītais Kaukāzā 1877. Viņa otrs dzejoļu krājums iznāca tajā pašā gadā. Te bija dzejoļi velūti mirušajam A. Kronvaldam un vairāk apceres lirika. Populārākie M. Kaudzītes dzejoļi ir Rindā dzērves un Brūklenājs, ko dziedāja pēc kādas meldijas. Ievērojams viņa dzejolis Tautas mīlestība:

Kur tautas vainags zeļ un zied
Un daudz kas tautai tuvu iet,
Tur ej gan līdz, bet atstatu
Un slēp, kas viņai esi tu.

Kur kauns un bēdas tautu spiež
Un maz, kas tautai līdzī cieš,
Tur nāc, lai glābējs mazs vai vēls,
Bet teic, ka esi viņas dēls.

M ē r n i e k u   l a i k i

Mērnieku laiki ir ievērojamākais brāļu Kaudzīšu romāns, kas nav zaudējis vēl tagad savu nozīmi. Brāļi Kaudzītes latviešu rakstniecībā sāka to līniju, kādā rakstīja krievu Gogolis, Petronijs, Rable, Swifts. Tā ir satiriskā līnija, kādā viņi skata savus tēlotos cilvēkus.

Paši autori Mērnieku laikus nosaukuši par stāstu. Viņi sākuši to rakstīt 1876. g. 2. sept. un pabeiguši 1879. g. 18. martā. Tie iespiesti 1879. g. Paši autori par romānu nodevuši šādu liecību: „Tur nevar šķirt, nedz dalīt. Nopelns, ja tāds tur atrodams, vai pārmetumi, kad tie pelnīti, pieder mums abiem vienlīdzīgi kā zolidāriem galviniekiem parāda atmaksāšanā bez dalīšanas tiesībām. Paši mēs tur nekā nevaram izšķirt, un neizdalīs cits arī neviens. Jāpaliek mierā tikai ar to, kad atceramies, kā strādājām: kopā apspriedām stāsta gājumu, personas un to raksturus, kā arī personu darbību, bet Matīss pašrocīgi uzrakstīja; pēc tam pa nodaļai cauri lasot, atradām vietas, kur kas pārgrozāms, labojams vai papildināms, kas tūliņ vai vēlāk tika izdarīts. Turpmāk, kad atzinām par vajadzīgu, grozījām šo to atpakaļ arī visā stāsta gaitā un — tas ir viss, ko varam pēc patiesības stāstīt un liecināt.“

Mērnieku laikos notēlota plaša laikmeta aina sakarā ar zemes mērišanu un iepirkšanu Vecpiebalgā. Prāta uztraukumus, kas cēlās šajā laikā, Kaudzītes notēlojuši raksturīgos un tipiskos tēlos. Rakstniekus saistīja vēl kāda cita parādība. Tautiskā kustība pēc 70-to gadu gaišā ideālisma bija izplūdusi ārīšķībās. Kaudzītes Matīss norāda, ka romāna darbība saistīta ar sava laika notikumiem. Līdz ar tautiskās apziņas pieaugšanu cēlās šai ziņā arī pārāka un sekla plātīšanās (Pietuka Krustiņš), pat arī tautiska ākstība lepoties ar muļķīgām runām vai citādi (Drekberģis), otrā pusē stāvēja liela ākstība dzīties uz vācietību un lielmanību (Švauksts); jaunajai pagasta pašvaldībai iesākumā piemita vēl daudz vājumu aiz iestrādāšanās trūkuma (vietnieku pulka sēde); pazīstama nāca viltība un blēdība, dižošanās šai ziņā aiz balmutības (Prātnieks); auga pa starpām līdzī nīdēts, bet spēcīgs

patstāvības, prātnieciskas domāšanas un negrozības gars (Kaspars); stiprs patstāvības, prātnieciskas domāšanas un negrozības gars sāka parādīties arī pie jaunavām (Liena). Šie būtu galvenie īpatnību izteicēji tipi no jaunākā laika. Arī vecākā paaudze, kā laika gara vilkta, cēla gaismā iz sava vidus vairākas citas un citādas īpatnības nekā agrāk, kad nebija radušies jauni dzinuļi. Varēja pie tās novērot goda apziņas uzticību, līdz ar to bērna pašlūgumu un piekārību savai uzticamai glabātajai (Anniņa); tālāk nenovilināmu patstāvības patiesības prātu ar reliģisku pamatu (Prātnieka māte); tad skaidras ticīgas dvēseles mieru un nemirstības cerību arī nāves stundā (Ilze); bet kā pretstatu arī garīgu augstprātību un paštaisnību ar iedomātas iekārošanas tiesību (Oliņiete); tāpat godīgu ticīga cilvēka prātu, bet vāju cīņā pret ļaunumu (Oliņš); arī jautru, vīzīgu un satirisku bezbēdību (Tenis); vientiesības pilnu savādniecību (Ķencis, Pāvuls). Bez tam sadzīvē arī tādas rakstura parādības pēc tā laika gara bija skaitāmas par ārpusējām jeb ārlatviskām, kā šausmīga noziedzība (Raņķis); patvaļības un varas lietošana sava labuma un spēka apziņā (Feldhauzens); apspiestā aizstāvība (Šrekhubers); gara spēka un cienības iespēja (mācītājs) u.c.

Pēc autoru pašu atzinuma viņi romāna varoņus veidojuši tādus, kas nes sevī un uzrāda darbībā kādas vienas spilgtas rakstura īpašības. Tieši tai ziņā krāsas nav taupītas, romāna varoņi ir ļoti spilgti, bet reizē arī vienpusīgi. Autori visu skata satiriski, viņi paceļas pāri saviem varoņiem un prot pasmieties par tiem. Tēlotie nav kā dzīvi cilvēki, bet zināmu cilvēku īpašību simboli. Romānā cīnās labie spēki ar ļaunajiem, ļaunie bieži ņem pārsvaru. Tas savā laikā radījis daudz pārmetumu autoriem, bet jāņem vērā, ka autori bija vidzemnieki, kuņģos pašos krita kāda atblāzma no hernhūtisma godības gara un mīlestības. Mērnieku laikus no kultūrvēsturiskā viedokļa apcerējis prof. J. A. Jansons. Viņš izcēla, ka veclatvieši kā augstāko uzskatīja kristīgu latvieti, brāļi Kaudzītes nāca ar savu vērtējuma skālu — kā augstāko viņi uzskatīja labu cilvēku.

Annuža un Ilze nes sevī tālo hernhūtisma garu — piedot un neatriebties — tas ir viņu abu augstākais bauslis. Viņas abas prot tikai labu darīt un labu vēlēt.

visi līdzekļi labi, ja var mantot naudu un citas materiālas vērtības. Kr. Valdemārs jau mudināja dzīties pēc mantas, Prātnieks to sapratis burtiski, viņš nejūtas saistīts ar kristīgās ticības ētiku, viņš apzināti krāpj savus kaimiņus, ņemot no viņiem naudu, ko dot mērnikiem, bet saņemto naudu viņš patur pats. Tāds cilvēks ir patiesi briesmīgs, ja tas izvirzās sabiedrības virspusē.

Pietukā Krustiņā Kaudzītes izsmējuši sekumā izplūdušo tautiskumu. Viņš ir parādīts smieklīgs un nožēlojams, bet viņš ir tīrs ideālists, kas nedzenas pēc pasaules mantas. Autori par to saņēmuši daudzus pārmetumus, ka viņi izsmējuši tautisko kustību, varbūt pat A. Kronvaldu. Tas ir pārpratums. Viņš tikai aizrāviens ar tautisko kustību un pauž to visās vietās. Viņš ir kōmisks tāpat kā Don Kichots, kas arī ir tīrs ideālists. Pietuks nejūt, ka citi par viņu smejas.

Tāda pati nožēlojama karikatūra ir Švauksts, kuŗa personā izzoboti t.s. kārkļu vācieši. Vēlākos laikos te atvasināts sugas vārds švaukstisms. Tāpat tagad var runāt par švaukstismu, ja bērnu vecāki, latvieši būdami, ikdienas valodā ar saviem bērniem lieto angļu valodu. Te Kaudziši radikāli atšķiŗas no Kursas dēla J. Janševska, kas tēlo dzīvos cilvēkus tādus, kādi viņi ir, un neizzobos tos kā Kaudzītes.

Kaudzītēm ir kāds absolūts ideālisms, pēc kā viņi vērtē cilvēkus. Tomēr ne Pietuks, ne Švauksts, ne Ņencis, ne Pāvuls nereprezentē tā laika Piebalgas patiesos cilvēkus. Viņos visos pārāk spilgti izcelta kāda negātīva vai smieklīga izturēšanās. Vienīgi Kaspars un Liena no jaunās paaudzes ir tādi, kādus rakstnieki pūlējušies tuvināt jaunlaiku cilvēkiem patiesā dzīvē. Viņi abi iet jaunu ceļu, viņos abos pamodusies viņu individuālā dzīve, kas sevišķi parādās mīlestībā viņu starpā. Vecās paaudzes šķīstisrīžu ļaudīm viņi ir tuvu ar savu godīgumu, bet tajā pašā reizē viņi ir jaunu ceļu gājēji. Kaspars iet reti baznīcā, liekulīgo dievbijību viņš izjūt kā apvainojumu. Īpaši izcelta Kaspara ētiskā tīrība, taisnības apziņa, prātošana un atbildes meklēšana savai dzīves jēgai. Pārējie jūt — Kaspars paceļas tiem pāri; citi sajūt Kasparu kā tiesātāju un soģi. Kaspars tomēr vēl neprot teikt savu apsūdzības runu, viņš mierīgi vērtē cilvēkus sarunā ar māti

slimības gultā. Ar līdzību viņš norāda, kādai cilvēku grupai viņš pieder. Jauno laiku ideāli nav vēl viņā noskaidrojušies, viņš nespēj būt citiem par ceļa rādītāju. Kaspars bija Ed. Veidenbauma priekštecis, tikai viņam nebija augstskolas izglītības kā Veidenbaumam. Literātūras vēsturē Kaspars ir pārejas laika cilvēks, no vecā viņš ir aizgājis, bet ceļš uz jauno zemi viņam „vēl nenospraudīts, nezināms“: *A. Niedras vārdi*. Kaspars ir pirmais tēls mūsu rakstniecībā ar pesimistisku dzīves izjūtu. Viņš ir tuvs rads pašiem autoriem, jo sevišķi Reinim, kas bija tāpat ar pesimistisku dzīves izjūtu. Kaudzītes paši turējās droši dzīvē, tikai Reinis pēdējos dzīves gados pēkšņi aizgājis no mājas kāda iekšēja nemiera grauzts un pēc laika atkal atgriezies. Kaudzītes paši nezināja, kāds izvirzīsies viņu dzīves ceļš, tā viņi bija neziņā, pa kādiem ceļiem vadīt Kasparu. Kaspara bojā eja atgādina varoņa novākšanu no skatuves, kad nezina, pa kādiem ceļiem viņu vest tālāk.

Līdzās Kasparam stāv Liēna; viņa ir pirmā sieviete mūsu rakstniecībā ar redzamu patstāvību un savu individuālo dzīvi. Pieminams, ka ap Liēnu vijas romantiska un traģiska teiksma par bērnu apmaiņšanu šūpulī, kas tālāku risinājumu dabūjusi A. Rupaiņa romānā *Māra mostas*. Traģisms tiek kāpināts vēl ar to, ka Liēna ir Olinietes istā meita, kuŗu viņa domā esam savu audžu meitu un tik briesmīgi ienīst. Liēna neklausā saviem audžu vecākiem Oliniņiem, viņa neiet par sievu pie mantkārīgā blēža Prātnieka, viņa mīl Kasparu, kuŗu Oliniete sauc par platā ceļa gājēju. Tas skan kā rūgta irōnija. Ētiskā skaidrība un godīgums ir Liēnas pamata rakstura īpašības. Pati Oliniete gan ir platā un ļaunā ceļa gājēja. Pretstatot Liēnu Olinietei, autori atseguši pēdējās liekulīgo dievbijību. Īpaši tas izceļas tēlojumā, kur Liēna, kā senās bērnu dienās, nes mazo Anniņu uz rokām un iet meklēt mierinājumu baznīcā. Baznīcēni apstāj Liēnu, aprunā un pazemo viņu vārdos. Tā Liēna pie baznīcas kā izmisusi izsaucas: „Elle, elle.“ Tā bija visasākā kritika par liekulīgo dievbijību, kāda līdz tam vēl nebija teikta. Arī Liēnas dzīve beidzas traģiski. Viņa iet meklēt savu vīru Kasparu, bet neatrod, jo viņš ir nošauts. Bez šīs tīri latviskās daļas beigu pusē seko romāna dēkainā daļa, kas saistās ar ruļļu zādzību un visiem pārējiem notikumiem, kas

tēloti Mērnieku laikos. Bez šīs traģiskās un dēkaini raibās puses sevišķi izcilas vietas ir Ķeņča brauciens ar kukuļiem pie mērnikiem un tālāk, kad Ķencis un Pāvuls ir cietumā. Tāpat stāsts, ka znots nelaiž vēl naktī Ķenci istabā un viņš iet pārgulēt pie Pāvula, ir izcilas nodaļas Mērnieku laikos. Rakstnieku valoda ir pasmaga un vijas gaŗos teikumos. No jaunlaiku rakstniekiem šādus gaŗus teikumus raksta Ģ. Salnais.

Ir Mērnieku laikos nodaļas ar visai naturālu tēlojumu. Tā tas ir krogū ar jēru kaušanu, gaļas zupas vārīšanu un ēšanu. Naturālo tēlojumu pirmie tāpat deva Kaudzītes.

Mērnieku laiki nav jāvērtē kā patiesās dzīves atspulgs no Mērnieku laikiem Vecpiebalgā. Autoriem šie mērnieki laiki bijuši tikai ierosinājums rakstīt šo plašo daiļdarbu. Tēlotie cilvēki nav dzīvē noskatīti, tie ir pašu autoru izdomāti tēli. Kōmiskais, satiriskais un negatīvais dzīves skatījums ir pārsvarā, tādēļ bija laiks, kad sāka nonicināt Mērnieku laikus. Sevišķi Ed. Virza uztvēra, ka Mērnieku laikos rādīti izķēmoti latvieši, tā dodot nepareizu ainu par latviešu dzīvi. Bet tāds nu ir rakstnieku skatījums. Kā sākumā minējām, šādi rakstnieki vispār ir ļoti reti.

Paši autori Mērnieku laikus sauca par stāstu, taisnība tomēr bija izdevējam, kas to nosauca par romānu. Romāns ārēji ir iegrozots kā pēc gredzena principa, tā sākums saskaŗas ar beigām. Romāns sākas ar nodaļu, ka Annuŗa vada Lienas meitiņu Anniņu uz skolu, nobeigumā Annuŗa vada Anniņu mājās no skolas un pa ceļam kapsētā iet puŗkot Lienas kapu. Tādu romānu pēc gredzena principa vēl sarakstīja P. Rozītis Valmieras puikas, kur visa darbība noris Valmierā. Pasaules literatūrā šāds romāns pēc gredzena principa ir Robinsons Krūziņš, kuŗā darbība noris no jūŗas ieslēgtā salā.

Mērnieku laikos tāpat nav nonicināma t.s. melnā intriga ar mērnieku ruļļu zādzību un kriminālajiem notikumiem. Tas viss iederas romāna saturā. Vispār — Mērnieku laiki ir vērtīgākais daiļdarbs no tautiskā atmodas laika. Kāds mācītājs aizceļojis no Latvijas un ņēmis līdzī tikai divas grāmatas — Bibli latviešu valodā un Mērnieku laikus.

Kaudzītes Matīss piedzīvoja vēl otru mērnieku laikus neatkarīgā Latvijā, kad sadalīja plašās muiŗu zemes jaun-

saimniekiem. Par šo laiku viņš sarakstīja otru romānu Jaunie mērnieku laiki, bet tie neaizsniedza veco Mērnieku laiku augsto mākslas līmeni.

Mērnieku laiki ir drāmatizēti un bijuši pateicīgi izrādēm uz skatuves. P. Gruzna drāmatizēja Mērnieku laikus 1911. g., Zeltmatis 1926. g. Saīsinātus Mērnieku laikus skolu vajadzībām izdeva R. Klaustiņš 1924. g. un skolotājs J. Tauriņš 1930. g.

Mērnieku laikus pārtulkoja krievu valodā P. Dadzītis 1880. g., vācu valodā tos pārtulkoja mācītājs Guleke 1883. g. un lietuvju valodā K. Korsakas 1940. g. Mērnieku laiki apm. 70 gados iznākuši vairāk kā 40.000 eks., tāpat tie izdoti vēl trimdā.

Juris Māters

1879. g. iznāca vēl otrs oriģinālromāns Juŗa Mātera Sadzīves viļņi. Juris Māters dz. 1845. g. 11. martā Kazdangā, mācījies Kazdangā privātskolā, paplašinājis izglītību pašmācībā, bijis pagasta rakstvedis Skrundā, Diždzeldā, Rudbaržos, Kuldīgā un sekretārs Piltenes pašvaldībā. Viņu ievērojis pēc darba sekmēm Kurzemes gubernātors P. f. Lilienfelds un 1873. g. aicinājis viņu uz Jelgavu par guberņas tipografijas inspektoru un tulku. J. Māters bijis rosīgs sabiedriskā darbā. Ar viņa pūlēm latvieši 1875. g. ieguva vairākumu Kurzemes Bīskopības biedrības valdē, kur līdz tam bija pārsvarā vācieši. No šīs Bīskopības biedrības 1880. g. Jelgavā izauga Jelgavas Latviešu biedrība.

J. Māters Jelgavā bija rosīgs laikraksta izdevējs; 1875. g. viņš sāka izdot Jelgavā nedēļas laikrakstu Baltijas Zemkopis. Turpmāk viņš pārvērtā to par politisku laikrakstu. 1879.g. viņš sāka tā literārā pielikumā iespiest savu romānu Sadzīves viļņi. Kā jau laikrakstam, romāns rakstīts steigā — katram laikraksta numuram vajadzēja dot savu nodaļu. Romānu rakstījis veikls publicists, bet vājš rakstnieks. Romānā autors izteicis savus ieskatus, kā varētu veidoties latviešu dzīve. Muižas pārvaldnieks Felzenbergs ir autora pašporets. Viņa atvadišanās no muižkunga gaitām priekš 1914.g. bija iespiesta Laimiņa lasāmgrāmatā. Felzenbergs aiziet dienēt krievu armijā, sasniedz ģenerāļa dienesta pakāpi un līdz ar to muižnieka titulu. Nu viņš iegūst jaunībā iemilēto baronesi Klotildi par sievu. Romāns rakstīts stipri sentimentālā garā, bet Kurzemē tas bija diezgan populārs.

Ap 1880. gadu J. Māters bija asās attiecībās ar Rīgas Latviešu biedrību. Viņš sarakstīja otru romānu Patriotisms un mīlestība, kas iespiests 1880/1881. g. viņa izdotā Tiesu Vēstnesī. Romānā nomelnoti Rīgas latviešu darbinieki. Šis ir vēl vājāks par viņa pirmo romānu. J. Māters mirā 1885.g.

Latviešu drāma

Latviešu drāmas pirmie sākumi saskatāmi seno Jāņu ceremonijās, ķekatu izdarībās un līgavas meklēšanā. Pēdējā redzamas divi puses — precinieks un panāksnieki, kam pēc senas reminiscences jādzenas pakaļ nozagtai mācai.

Pirmais drāmatiskais darbs vārda tiešā nozīmē bija Jaunā Stendera dāņu rakstnieka Holberga lugas Žūpu Bērtulis latviskojums 1790. Pēc 14 gadiem H. Elverfelds deva pirmo latviešu oriģināllugu Tā dzimšanas diena, kas iespiesta viņa Liksmības grāmatā 1804. g. līdz ar pamācību par teātra spēlēšanu. H. Elverfelds savas draudzes locekļiem iemācījis spēlēt šo lugu, lai propagandētu baku potēšanu. Šis pirmās lugas ilgū laiku palika bez kādas atbalss. Tikai 1868. g. 14. jūnijā Latviešu palīdzības biedrība rikoja pirmo latviešu teātra izrādi Rīgas Vingrotāju biedrības zālē, izrādīja lugu Žūpu Bērtulis „trūkumu ciezdamiem igauniem“ par labu. No šīs Palīdzības biedrības izauga Rīgas Latviešu biedrība. 1868. g. pie Rīgas Latviešu biedrības nodibinājās teātra komisija. Tās uzdevums bija rūpēties par teātra izrādēm, bet nebija lugu; tādēļ izsludināja godalgu lugai. Pirmo reizi tam nebija panākumu. Godalgas izsoli atkārtoja; otrā reizē tika godalgota Marijas Pēkšenes tragēdija Ģertrūde, kas tika izrādīta Rīgas Latviešu teātrī 1877.g. Ā. Alunāns devis atzinīgu atsaukumi par šo lugu, bet tā nav iespiesta.

Ādolfs Alunāns, Juŗa Alunāna brāļa dēls, dzimis 11. oktobrī Jelgavā. Par teāŗa izrādēm viņš jūsmojis jau zēna gados, kad kopā ar savu vectēvu skatījies teāŗa izrādes Jelgavas vācu teāŗī. Ā. Alunāns beidza vācu ģimnaziju Jelgavā un bija nolēmis kļūt par aktieri. Viņš darbojās Tērbatas, Rēveles, Narvas un Pēterpils vācu teāŗos. Ā. Alunāns tēlojis galvenokārt jaunu varoņu lomas. Viņam bija jau labi panākumi vācu teāŗī, bet viņš paklausīja Rīgas latviešu biedrības aicinājumam un 1870. g. pārnāca uz Rīgu par Rīgas latviešu biedrības teāŗa vadītāju. 1870. g. Rīgas latviešu biedrība uzcēla savu biedrības māju ar zāli un skatuvi teāŗa izrādēm, bet biedrības statūtos nekas nebija teikts par teāŗi. Bija tad dažādi jāmaskojas. Ā. Alunāns sarīkojis teāŗa izrādes gan savā, gan Labdarības biedrības vārdā. 1875. g. tika apstiprināti papildu noteikumi par saimnieciskām attiecībām starp teāŗi un Rīgas latviešu biedrību. Ā. Alunāns pēc vienošanās dabūja ap 25% no teāŗa izrādes. Pārējiem aktieŗiem alga nebija paredzēta. 1867. g. Alunāns bija sarakstījis viencēlienu Paŗa audzināts. To izrādīja 1869. g. Jāņos, liekot pamatakmeni Rīgas latviešu biedrības namam. Ar ņo izrādi viņš guva atzinību un 1870. g. kļuva par atzītu teāŗa vadītāju.

Ā. Alunāna uzdevums bija ārkārtīgi grūts. Viņam vajadzēja sameklēt aktieŗus, mācīt viņus, vadīt izrādes un pašam spēlēt kādu no galvenajām lomām. Tāpat bija jāaudzina teāŗa skatītāji, ka teāŗa izrādes nav kumēdiņu būdas, kādas bija ņur un tur pilsētas nomalēs. Par Ā. Alunānu Kaudzītes Matīss raksta: „Alunāns pats bija namdaris, pats materiāla sagatavotājs, kā arī paŗa celtā nama iedzīvotājs — visur pats darītājs, viss paŗa darbs no pirmās zemju lāpstas un pirmā ķiegeļa līdz spoŗai durvju atslēgai.“ Ā. Alunāns izaudzināja pirmo latviešu aktieŗu paaudzi, no kuŗas minami jau vēsturē iegājuŗie: M. Stīnus, J. Brigaders, Ziemcieŗu Marija-Zīraks, J. Birzgalis, Brigadere Maija, Spodrīte, Berta Graudiņa-Rūmniece, K. Brīvnieks, J. Steglavs u.c.

Tāpat nebija lugu, ko izrādīt. Tās bija jāraksta pašam Ā. Alunānam. Viņš sarakstījis ņādas lugas: Priekos un bēdās 1871,

Mucenieks un muceniece, Icigs Mozes 1881, Skaistā Grietiņa 1873, Skolotāja tupeles, Džons Neilands uc. Citas no lugām piemirstas, vienīgi Mucenieks un muceniece ilgi turējusies uz skatuves. Tās visas bija komēdijas, labi piemērotas izrādēm, jo autors zināja skatuves prasības. Komēdijas viņš pats mēdza papildināt ar kuplejām. Savas kuplejas viņš izdeva atsevišķi 1873. g. Ā. Alunāns iestudēja galvenokārt joku lugas. Tām bija daudz skatītāju, un tā pildījās teātra kase. Latviešu inteliģence prasīja, lai teātris izrādītu nopietnāka satura lugas, arī klasiskos darbus. Ā. Alunāns nepiekāpās. 1885. g. viņš atteicās vadīt tālāk Rīgas latviešu teātri. Viņš mēģināja radīt otru teātri turpat Rīgā. Tas nesekmējās. Tad Ā. Alunāns pārgāja uz Jelgavu, izveidoja citu teātra ansambli un sāka braukt ar teātra izrādēm lauku lielākos centros. Ā. Alunāna teātra izrādes provincē ļoti rosināja interesi par teātri. Uz šīm izrādēm katrs gribēja tikt. Laukos uz vietas katrā pagastā sāka rosīties ar teātra izrādēm, tāpat ar asprātīgām kuplejām pēc Ā. Alunāna parauga. Arturs Bērziņš 1948. g. publicēja monografiju par Ā. Alunānu un par latviešu lauku teātri. Viņš raksta, ka mūsu lauku teātris ir sevišķs teātra veids, kāda nav nevienai lielai kultūras tautai. Ka laukos bija tāda interese par teātri, pie tā liela nozīme Ā. Alunānam. Pēc Rīgas posma Ā. Alunāns sarakstījis vēl šādas lugas: Kas tie tādi, kas dziedāja, Visi mani radi raud, Seši mazi bundzenieki, Lielpils pagasta vecākie, Mūsu senči. Raksturīgi, ka trim pirmajām lugām par virsrakstu ir t. dz. pirmā rinda. Šīs lugas savā laikā bija ļoti populāras, lai gan to literārā vērtība ļoti niecīga. Ā. Alunāns, pats būdams aktieris, pie tam vēl izcils komisko lomu tēlotājs, labi zināja, kādas lugas piemērotas izrādei. Visās tajās ir dzīva drāmatiska darbība, tajās arvien iepīti asprātīgi joki, dažreiz viņš lugas vēl izraibināja ar rotaļām un dejām. Ā. Alunāns 1875. g. apceļoja Vidzemes pilsētas ar savu teātra trupu. Viņš dabūja koncesiju teātra izrādēm visā Kurzemē, kuŗā tad ieskaitīja arī Zemgali. Tieši Jelgavas dzīves posmā un braukāšanā apkārt ar savu teātra trupu Ā. Alunāns bija pacēlies savas slavas augstumos. Dzīvība esot starojusi no viņa personas. Līdz ko viņš parādījies uz skatuves, skatītāji saņēmuši viņu aplausiem. Alunāns zināja, kādus jokus darīt, kādas kuplejas dziedāt. Lai

gan viņš nebija audzis latviešu sabiedrībā, kā teātra vadītājs un aktieris viņš labi juties tieši laukos zemnieku vidū. 1892. g. viņš sāka izdot savu Zobgaļa kalendāru. 1893. g. Rīgas amatnieku zālē viņš nosvinēja savas darbības 25 gadu jubileju un 1908. g. savu 60. dzimšanas dienu Rīgas Interimteātrī. Abas šīs reizes bijušas kā tautas svētki. Ā. Alunāns bija guvis latviešu teātra tēva apzīmējumu. Tas viņš īstenībā arī bija. Ā. Alunāns miris 1912. g. 5. jūlijā Jelgavā. Alunānu pavadīja pēdējā gaitā visas latviešu teātra un inteliģences aprindas.

Pēc Ā. Alunāna Rīgas latviešu teātra priekšnieks bija vācietis Rode-Ebelings dz. 1846. g. Viņš bijis skatuves tehnikas izcils pratējs un padarījis latviešu teātra izrādes greznākas. Viņa laikā slavenie aktieři bijuši Duburs, leģendārā Dace Akmentiņa, Roberts Jansons, Olga Ezerlauka, Aleksandrs Freimanis u.c. Rode-Ebelings sevišķi izcēlis ārējos efektus. Viņa laikā izrādītas vairākas mazvērtīgas lugas ar greznām dekorācijām, dziesmām un dejām. Ap 10 g. populārais lugu autors bijis policijas ierēdnis un žurnālists Teodors Hāns. No viņa romantiskām un literāri mazvērtīgām lugām var pieminēt Staburaga meitiņa 1891, Turaidas Roze 1892. Salacgrīvas zieds. Viņš iestudējis vēl dažas Šekspira lugas. Ar Rodes-Ebelinga lugu izvēli bijusi nemierā latviešu inteliģence. 1893. g. par Latviešu teātra direktoru bijis Pēteris Ozoliņš. Viņa laikā teātrī nostiprinājās latviešu oriģināldarbi, sevišķi R. Blaumaņa lugas. Sakarā ar pastāvīgu teātri pie Rīgas latviešu biedrības sākās lugu gādāšanas laiks. To vēl pastiprināja R. Blaumaņa paraugs, kas izcēlās jau ar pirmajām lugām. R. Blaumanis bija izstudējis drāmas vēsturi un guvis teorētiskus norādījumus, kā jāraksta lugas, lai tās būtu piemērotas izrādei uz skatuves. Redzot R. Blaumaņa panākumus izrādēs, tas rosināja citus rakstīt lugas. Puriņu Klāvs 1858.-1935. bija studējis architektūru, bet bija laikraksta redaktors un pēdējos dzīves gados saeimas bibliotēkas pārzinis. Viņš sarakstīja trīs lugas — Lielkunga pusdienas, Nauda. Vērtīgākā bija viņa luga Zviedris 1890. Tajā laikā parastā problēma — iemilēšanās muižnieka meitā, kuŗu kārtu starpības dēļ nevar precēt. Puriņu Klāvs rāda centīgu latviešu jaunekli Arnoldu Geijeru, kuŗš cenšas iegūt augstskolas izglītību, lai pēc tam iegūtu

fon Dornburga meitu par sievu. A. Geijers ir prof., uzdodas par zviedri; nu viņš var saderēties ar iecerēto, bet ierodas viņa tēvs un atklājas, ka viņš ir latvietis. Luga beidzas traģiski — Arnolds Geijers nošaujas. Godkāriba un savas tautības noliegšana izraisa šo traģēdiju.

S t e p e r m a n u K r u s t i ņ š 1860 - 1941. bijapirmais liela stila lugu rakstnieks, tikai viņš nav domājis par to, ka luga izrādāma uz skatuves. Viņš minams kā J. Raiņa priekšgājējs, tikai viņam nav bijis literāra talanta rakstīt vērtīgas lugas. Tās pieminamas tikai kā mēģinājums rakstīt liela stila drāmas. Viņa pirmā luga bija Zemgalieši, rakstīta dzejā; tajā darbojas 13. g. s. vēsturiskās personas. Altranstetas asins ziedā tāpat izmantota vēstures viela — Patkula un Vidzemes muižniecības sacelšanās pret zviedru valdību par muižu redukciju. Stepermaņa Krustiņa paraugs bijušas Šekspira lugas, bet ar paraugu vien nepietiek, ir vajadzīgs arī literārs talants.

A p s ī š u J ē k a b s 1858.-1929.

Apsīšu Jēkabs, istā vārdā Jaunzemju Jānis, dzimis Lizumā, kur viņa tēvs bija saimnieks un arī skolotājs. Apsīšu Jēkabs mācījies mājās pie tēva, beidzis Velēnas draudzes skolu un Cēsu apr. skolu. Cimzes skolotāju seminārā viņš iestājies pēdējā klasē, ieguvis skolotāja un ērģelnieka tiesības. Viņš strādājis par skolotāju Vidzemē līdz 1900. g. Tad pārnācis uz Rīgu un bijis ticības mācības skolotājs līdz aiziešanai pensijā 1925. g. Viņš nomira Gaujienā 1929. g. 10. jūnijā sava dēla mājās un ir apbedīts Meža kapos Rīgā.

A p s ī š u J ē k a b a d a r b i

„Apsīšu Jēkaba rakstus“, saka T. Zeiferts, „var likt blakus dziesmu grāmatai un bībelei — tur ir cilvēks savos visnopietnākos brīžos, savā cīņā par uzturu sev un savējiem, savās ērkšķainās maldībās, savās lielajās ciešanās, savā sirdsšķīstā patiesībā, savas apziņas mokās, savā nāves stundā.“

Visam tam bija sākums viņa tēva mājās. Tēvs viņu audzināja kristīgā garā. Viņa tēvs bija mācītāja Šaca garīgais audzēknis. Apsīšu Jēkabs pats saka: „Mēs, bērni, nevaram diezgan Dievam pateikt, ka viņš mums tādu tēvu devis, kur mums visu mūžu pietiek ko domāt un dzīties, lai jele cik būtu cienīgi saukties par viņa dēliem.“

Kristīgos uzskatus un dzīves tradīcijas, kas valdīja rakstnieka tēva mājās, viņš uzņēma sevī, un tāds viņš tad bija savā dzīvē un darbā. Rakstnieks pats saka: „Kas grib pazīt visjaukāko dzeju, lai ņem rokā bibli, kas meklē avotus, no kā smelt īstu un jauku valodu vai arī grib runāt uz tautu — lai iepazīstas ar bibli un mācās no tās.“

Apsīšu Jēkabs ir tā gara un centienu turpinātājs, kam pirmos pamatus latviešu rakstniecībā lika J. Neikens un brāļi Kaudzītes. No saviem priekštečiem viņš nav garīgi atkarīgs. Tāds, kāds viņš

bija savos uzskatos un atziņās, viņš nobrieda tēva mājās, kur pagāja viņa jaunība.

Apsīšu Jēkaba darbībā izšķīrāmi trīs posmi. Viņa pirmie stāsti, kas sarakstīti 80-to g. pirmajā pusē, bija vēl iesācēja darbi. Tādi ir viņa stāsti: Krusttēvs Ādams un Ārprātīgais 1883. Kaimiņi 1884. un Iegātnis 1885.

80-to g. otrā pusē rakstnieks rada savus labākos darbus. Tie ir: Pie pagasta tiesas un Laimes spoks 1885., Bagāti radi un Svešos ļaudīs 1888. g. Šajos stāstos rakstnieks ar dziļu mīlestību tēlo zemnieku dzīvi, ko viņš labi pazina. Nekas te nav māksloti pateikts, nekas te netraucē un nav lieks. Pēdējā attīstības posmā ņem viņā pārsvaru kristīgās ticības mācītājs par mākslinieku. Šī posma stāsti ir: Uz pilsētu, Pazudušais dēls. Šajos stāstos rakstnieks norāda uz ļaunuma saknēm. Viņš nostājas pret lauku cilvēku došanos uz pilsētu, jo Rīga tai laikā strauji auga un prasīja darba spēku. Apsīšu Jēkabs līdzīgi J. Neikenam tēlo, ka Mežnoru Gusts bērnībā tiek lutināts. Viņš aiziet uz pilsētu meklēt vieglāku dzīvi, bet beigās noskrandis, izdēdējis atgriežas dzimtenē un mirdams nožēlo savu palaidnīgo dzīvi. Apsīšu Jēkabs attēlo ar lielāku veiksmi kā J. Neikens, bet tomēr te izmanāms soģis un sludinātājs. Mūža pēdējā pusē Apsīšu Jēkabs pavisam atmata rakstīšanu un atzina: „Ko man teikt? Tas labākais paliks neizteikts.“ Viņš mācīja tikai ticības mācību Rīgas skolās līdz aiziešanai pensijā.

Stāstā Bagāti radi Andŗa tēva un Ilzes dzīve ārēji šķiet nelaimīga. Andŗa tēvs ir apprecējis tuvu radnieci. Vecākais dēls ir prātā pavieglis, jaunākais dēls Jēcis slimo ar kritamo kaiti. Andŗa tēva apziņā ir, ka Dievs to tā nosacījis un tāpēc kurnēt būtu grēks. Savus bagātos radus viņš neapskauž, nepārmet viņiem nekā, bet slavē tos. Kad Andŗa tēvs nomirst, bagātie radi sarīko viņam lepnas bēres. Gulēdams mūža mājā, viņš ar saviem vaibstiem it kā pauž pateicību par to, ka viņam bijuši šādi bagāti radi. Pat kapu zvanu skaņās dzird mudinājumu mīlēt citam citu.

Liels garīgs ideālisms paužas no Andŗa tēva dzīves. Arī vēlāki rakstnieki tēlojuši šo pašu kristīgo ideālismu. Tā tas ir Poruka Kukažiņā, Zalkšņu tēvā, Purapuķes muižas aitu ganā Asnītī, J. Raiņa Antiņā un A. Brigaderes tēlos. Pat A. Upītis, kas nozākāja

Apsišu Jēkabu, savam Jānim Robežniekam liek nomirt nabadzībā, starpība tikai tā, ka trūkst bagāto radu, kas sarikotu lepnas bēres. „Sirds skaidrība, cēla, nesavtīga kalpošana savam tuvākam, atteikšanās no materiāliem labumiem sirds skaidrības dēļ ir pilnīgi īpatnēja ideja, ar ko Apsišu Jēkabs var stāties pasaules priekšā“, saka J. Veselis.

Apsišu Jēkabam viņa stāstos izceļas divi motīvi — reliģiskā apziņa un dabas tēlojumi. Gāršas tēlojums mazajam stāstītājam ir vienreizīgs. Egļu galotnes viņam šķietas kā baznīcas torņi. „Un cik savāda, cik brīnišķa šī plašā baznīca! Te lūdzējiem nekad netrūktu vietas, te visur tik svēts klusums un plaša savādība. Klusa tiešām šī baznīca, dziedātāji jau visi gājuši pie dusas, nav ne mazākā trokšņa, ne lēnākās vēsmiņas; tik slaidie tumšzaļie torņi, vakarblāzmas applūdināti, sniedzas rāmi un slaiki gaisā.“

Otrs Apsišu Jēkaba labākais stāsts ir Pie pagasta tiesas. Tanī rādīti tie ļaunumi, kas izvirzījās, kad sāka darboties pašu iedzīvotāju vēlētas pagasta tiesas. Rakstnieks nenostājas pret pagasta tiesām, viņš tikai stāstā parāda, ka tiesas vēl neko nedod, ja tiesas vīri nav skaidri un labi cilvēki, kam rūp patiesība un taisnība. Pats cilvēks ir galvenais, no tā ir jāiziet, ja dzīvji grib labot.

Asos vilcienos rakstnieks notēlo tiesas vīru skrīveri Klucē, tas atgādina gandrīz karikatūru. Tiesas vīrus var piekukuļot. Tā tas notiek, un tiesas spriedums ir netaisns. Pēterītim ir izmaksāts tēva mantojums bez aizbildņu atļaujas. Tiesa to atzīst par pareizu, vecā māte, kas Pēterīti lutinājusi, vecumā paliek bez atbalsta. Te daba saceļas pret šo netaisnību — izceļas varens pērkona negaiss kā protests un drauds cilvēku rīcībai. Bet arī mātes sirds lūst, viņa nomirst ceļa malā zem egles. Rakstnieks nevar pieļaut, ka ļaunais netiek atmaksāts — Pēterītis pie mātes kapa nožēlo savu palaidnīgo dzīvi un apsolās laboties. Netaisnos tiesas vīrus atceļ no amata, viņu vietā ievēl tādus, kas ir taisni un godīgi.

Ar šo stāstu rakstnieks bija devis tik tipisku pagasta tiesas ainu, ka pēc tā parādīšanās sākās minējumi, kuŗa pagasta tiesa te tēlota. Rakstnieks nebija tēlojis reāli nevienu tiesu, bet rakstījis šo stāstu, kā viņš to redzējis savā iztēlē.

Stāstā Svešos ļaudīs galvenais ir varens ziemas notēlojums.

Meža vientulībā dzīvo Dumbrāju saimnieks unsaimniece ar 10 g. veco meitenīti — Mārīti. Dumbrāju saimnieks ar kalpu ir aizbraucis uz Rīgu. Uznākusi barga ziema. Saimniece iet tālu ceļu pie ārsta pēc zālēm mazajai meitenītei. Saltajā ziemā tikai egles drūmi šalc. Atsevišķs cilvēks te šķietas kā pazudis ziemas saltumā. Mārītei vairs nevar līdzēt ar zālēm — viņa nomirst. Dumbrāju saimnieks pēc tam izligst ar savu tēvu un pāriet dzīvot tēva mājās. Dumbrājos pa ziemu dzīvo saimnieka brālis jūrnieks, vasarā viņš brauc pa jūru.

Apsīšu Jēkabam ir sava stāsta forma. Viņa teikumi piemēroti katrai noskaņai. Pēc Kaudzītēm un J. Neikena Apsīšu Jēkabs ir ievērojamākais stāstu rakstnieks. Viņš rakstījis tikai stāstus, nav viņam neviena dzejoļa.

D o k u   A t i s   1861.-1903.

Doku Atis ir vidzemnieks. Ar grūtumiem cīnīdamies, viņš ieguva skolotāja tiesības, strādāja savā dzimtenē Dzelzavas pagastā, tad Ropažos un beidzot bija rakstvedis Inčukalna muižā. Doku Atis nomira vēl jauns gados — 1903. g. 14. nov. un ir apbedīts dzimtenes kapsētā Dzelzavā.

D a r b i

Darbā aizņemtā dzīve, vājā veselība un īsais dzīves gājums. neļāva Doku Atim atstāt plašākus darbus. No viņa stāstiem pazīstamākie ir Paugurieši un Krišs Laksts. Pauguriešiem laikam paraugs bijis Mērnieku laiki. Kaudzītes parādīja vesela novada dzīvi sakarā ar zemes mērīšanu un māju iepirkšanu, Doku Atis savā stāstā rāda vesela novada dzīvi sakarā ar skolotāja vēlēšanām pagastā. Doku Ati vairs nesaista nekādas idejas, viņš tikai rāda parasto dzīvi.

Krišs Laksts ir humora caurausts klausu laiku stāsts. Labākais Doku Aša darbs tomēr ir viņa bērnības atmiņas Mans dzīves rīts. Tas ir pirmais īstais bērnu stāsts latviešu rakstniecībā. No tā allaž bijuši izvilkumi skolu lasāmās grāmatās. Šajā atmiņu stāstā viņš visu skata ar bērna acīm un brīnās, ka pirmo reizi redz to, par ko stāsta.

Doku Atis pirmais sāk rakstīt humoristiskas dzejas. Viņa humoristiskie dzejoļi daudz tika deklamēti. Pazīstamākie no tiem bija Brāļu būšana, Vistas maisā un Traka blēdība. Trakā blēdībā muižas kungs aizdevis Sīmanim zirgu, bet tas nepilda viņam uzliktās klaufas. Nu iet uzņemt Sīmaņa mantu, un tā atklājas trakā blēdība — Sīmanis zirgu ir pārdevis un pats ir nomiris.

Ja 80-to gadu dziesminieki visā nopietnībā dziedāja par laimīgu vai nelaimīgu mīlestību, tad Doku Atis spēj visam tam pacelties pāri. Raksturīgs piemērs tam viņa dzejolis Vakarā. Tajā doti sentimentālai idejai visi vajadzīgie atribūti — rāms vakars,

dīķi kurkst varden, aiz dīķa spārdās suns un rej, divas meitas gaišiem matiem iet uz māju un dzied par mīlestību. Tā siltas jūtas pārņem sirdi: „Nu paliek kluss, ir koku lapas klausās, Ir lakstīgala aptur balsis... Tur viņā parka stūrī, smalku muti, Nu muižas ķēkša dzied par mīlestību.“

Doku Aša nozīme rakstniecībā nav liela, viņa dzejā paspīd jaunas skaņas, un joprojām labs ir viņa bērnu stāsts Mans dzīves rīts.

Pērsietis (Kārlis Zemītis), 1862.-1901., dz. Odzienā, lauksaimnieka dēls. Beidzis Vietalvas draudzes skolu. Bijis rakstveža palīgs Bērzaunē, kantorists Ieriķos, tad Rīgā un Turaidā. Literāro darbu uzsāk 1879.g. kā laikrakstu līdzstrādnieks. Rakstījis stāstus, fābulas. Stāstos notēlojis pilsētas dzīvi, bieži ar humoru. No stāstiem kā labākie minami: Uz mūžu apdrošināts (1897.), Tu tikai otram, Pats īpašnieks, Akrobats (visi 1899.).

J ā n i s P u r a p u ķ e 1864.-1902.

Jānis Purapuķe bija kalpa dēls no Lindes Birzgales Muceniekiem. Beidzis pagasta skolu, viņš iestājās Baltijas skolotāju seminārā. Pirmā darba gadā viņš bija skolotājs, tad no 1884.-1901. skolas pārzinis Skrīveros. Čakli darbodamies rakstniecībā, viņš ieguva materiālos līdzekļus un nopirka mājas Aizkraukles pagastā. Neveselības dēļ viņš atstāja skolotāja darbu un pārgāja dzīvot savā mājā, kur 1902.g. mira.

P u r a p u ķ e s d a r b i

Purapuķe daudz rakstījis presē un apkaņojis nevēlamas parādības, bet tas viss palicis nenožīmīgs tālākā dzīvē. Savu vārdu viņš nodrošinājis rakstniecībā ar divi stāstiem — Savs kaktiņš un stūrītis zemes 1898. un Spieķis un divi suņi 1900.

Stāstā Spieķis un divi suņi galvenā persona ir muižas aitu gans Asnītis, labs un sirsnīgs cilvēks, bet visu atstāts un neievērots. Viņa sirsnīgās jūtas nedabū izpausties uz cilvēkiem, tāpēc tās pāriet uz viņa ganāmām aitām. Asnītis jūtas labi tikai kā aitu gans. Aitas izmana viņa labvēlību un it kā saprot savu ganu. Muiža pārdod aitas citam. Traģiska ir Asniņa šķiršanās krogus priekšā no viņa aitām — aitas spiežas ap savu ganu, tāpat divi suņi. No krogus iznāk divi piedzērušies aitu dzinēji. Tie rupji klieudz uz aitām un cērt ar pātagām, lai dzītu tās projām. Asnītis paliek ceļa malā skatoties, kā aizdzen viņa aitas. Viss viņa darba ieguvums ir spieķis un divi suņi.

Ar Asnīti Purapuķe notēlojis sirdī šķīstu cilvēku, kā to bija darijis jau Apsīšu Jēkabs.

Stāstā Savs kaktiņš un stūrītis zemes Purapuķe notēlojis latviešu kalpu lielo tiekšanos pēc zemes. Kalpu muižās bija daudz, tie tāpat gribēja iegūt zemi savā īpašumā, bet muiža nepārdeva zemi kalpiem. Tādēļ jau notika izceļošana uz Krieviju, ko sekmēja Kr. Valdemārs. Stāsta varonis Pēteris Zelmenis iegūst nolaistu pļavu — Vilka tūreļus. Čakli strādājot, viņš te uzceļ

jaunas ēkas un iekopj zemi. Zeme Pēterim Zelmenim ir svēta, tanī sakrājas darba sviedri un neviens krietns cilvēks neies bojā ar to. Bet zeme atriebjas tiem, kas to nicina un apsmej. „Visi pasaules dārgumi nav tik daudz vērts, kā apziņa, ka tev ir sava dzimtene, sava tēvija, sava pastāvīga dzīves vieta; ka tev ir zināms, kuŗā kaktiņā tu uzkārsi šūpuli, kuŗā stūrītī tev izraks mūža bedri.“ Vecais Zelmenis liek zvērēt dēlam Jurim, ka nesamazinās un nenolaidīs Vilka tūreļu zemi. Juris gan grib pildīt tēvam doto zvērastu, bet nav spējīgs to darīt. Viņš nav cietis visus grūtumus ar Vilka tūreļiem. Viņš bez tam apprec pilsētā skolā gājušu Rozāliju, kas ir viegla rakstura sievietē. Par saimniecību viņa nerūpējas, drīzāk ārda mājas dzīvi. Juris redz tikai vienu izeju — lai pildītu tēvam doto zvērastu, no Rozālijas jāšķīrās. To viņš nespēj, jo viņš mīl savu sievu. Te traģēdijas īstais samezglojums. Rakstnieks liek iet bojā abiem varoņiem — braucot pa ezera ledu pavasaŗa atkusnī, viņi ielūst ezerā un noslikst. Pēc tā noveļas kā slogs no Vilka tūreļiem. Stāsts nobeidzas tādā izskaņā, ka Juŗa dēls spēs pildīt tēvam doto zvērastu.

Trešais Purapuķes labākais stāsts ir Leišu svētbilžu griezējs. Rakstnieka darbības sākumā viņš rakstīja joku stāstus bez sava istā vārda. 90-tos gados viņš apkaroja jauno strāvu gan atsevišķos rakstos, gan stāstos, p.: Sieviešu ienaidnieks un Mūsu modernās jaunavas. Tam pretī viņš nostādīja zemnieku ideālismu. Purapuķes uzbrukumi jaunajai strāvai bija atjautīgi. Latvijas valsts laikā netika izdoti Purapuķes kopoti raksti. Ar to ir nodarīta netaisnība šim rakstniekam.

I n d i v i d u ā l ā s d z e j a s a t t ī s t ī b a

Pēc spožās tautiskās atmodas laika dzejas sāk pamazām izdalīties individuālā dzeja. Populārākais un ražīgākais mīlestības dziesmu autors bijis *Lapas Mārtiņš 1846-1909*. 1868.g. iznāca viņa pirmais dzejoļu krājums Mīlestības un mīlestības gaudu dziesmas, kas līdz 1893.g. iznāca sešos izdevumos.

Lapas Mārtiņš, kā viņa dzejoļu krājums rāda, bija Stenderam līdzīgs gaudu dziesminieks. Lapas Mārtiņam tā pati vecā un arvien jaunā mīlestība ir viņa dzejas galvenā tema. Gan šīs mīlestības dziesmas viņam skan sentimentāli, bet tās ir latviešu dzejnieka mīlestības dziesmas. Ar savām mīlestības dziesmām viņš bija populārākais dzejnieks tanī laikā. Ir viņam arī tautiskās sajūsmas pilnas dziesmas. No tām pazīstamākās: Ak, tēvija, tu dārga svēta, Lai dziesmas skan daudz balsu vienībā, Cik jauka esi, tēvija. Sevišķi populāra bija viņa tulkotā dziesma — Cel mani pār par Daugavu.

Antons Tulijs 1851.-1909. bija Lapas Mārtiņa pretstats. Viņš bijis skolotājs vairākās vietās Vidzemē, tad vācu valodas skolotājs Jaunjelgavā, kur mira 1909. g. 20. martā.

A. Tulijs sarakstījis vairākas mācības grāmatas skolām. Dzejā viņš devis tikai dažus dzejoļus, bet tie rāda, ka viņš bijis ar izcilu dzejnieka talantu. 1873. g. Baltijas Vēstnesī iespiests viņa dzejolis Neticīgais. Kaudzītes Matīss to bija novērtējis ļoti atzinīgi. Auseklis piezīmējis, ka viņš domājot esot redzējis šo dzejoli vācu valodā, tā izteikdams aizdomas, ka dzejolis tulkots no vācu valodas. A. Tulijs visu mūžu nevarējis piedot Auseklim šo apvainojumu. Sniedzam tādā sakarā šo A. Tulija dzejoli:

Tu brīnišķīgais savādnieks — tavs vaigs
Tik sērīgs, sāpīgs, noslēpumu pilns —
Tu spītīgs smīnē tad, kad citi raud,
Tu draudīgs pieri rauc, kad gavilē;
Kad citi slavas dziesmas dzied un lūdz
Un ceļos metas, grūtus grēkus sūdz,
Un taisnoti no putekļiem tad ceļas,—
Tu nievādams šos ļaužu barus skati!

Kādā citā dzejoļī A. Tulijs raksturo dzejā dažādu cilvēku smaidus. Citā dzejoļī viņš saka: „Ļauj sapņot tam, kam dzīves tiešamība nav viņa gara tēlus drupās triekusi.“ Vēl kādi pāris dzejoļi, tas tad ir viss, ko devis šis īpatnais dzejnieks, kas dzejošanu nav uzskatījis par savas dzīves galveno uzdevumu.

Jēkabs Purkalītis 1861.-1918. beidzis Valkas skolotāju semināru 1883. g., bijis skolotājs dažādās vietās Vidzemē, no 1891. g. ģimnazijas skolotājs. Pēterpili, tad Maskavā, kur 1918. g. pazudis bez vēsts.

J. Purkalītis izcēlies ar dzeju tulkojumiem. Kādi viņa un tulkoti dzejoļi bija krājumā Dziesmu pazarītes. Fr. Šillera Zvana dziesmu bija jau tulkojuši vairāki. Purkalītis pārspējis šīs dziesmas pārtulkošanā visus iepriekšējos. Labi viņš pārtulkojis dažus Ģētes dzejoļus un Lenava balādes.

Kažoku Dāvis 1850.-1913. izturēja mājskolotāja tiesības matēmatikā, bija skolotājs Tveras gubernā, 1880. g. Pēterpili ieguva ģimnazijas skolotāja tiesības vācu valodā, bijis rošs darbinieks Pēterpili. Viņam bijušas tuvas attiecības ar Ausekli. Viņa īstais vārds ir Dāvids Pelcis, strādāja par vācu valodas skolotāju un miris Cēsīs, kur dzīvojis savas dzīves pēdējos gados.

Kažoku Dāvis sniedzis glītu Puškina Rusalkas tulkojumu Nāra. Viņš sakopoja un izdeva Ausekļa rakstus, kuŗos gan daudz cenzora svītrojumi. Grāmatā viņš sniedzis rūpīgi uzrakstītu Ausekļa biografiju. Viņš publicējis vairākus valodnieciskus rakstus. Ievērojamākais no tiem ir Mūsu rakstu valoda — mūsu tēvu valoda. Te jāpiezīmē — Kažoku Dāvis pareizi zinājis: latviešu valodā runā par tēvu valodu, par mātes valodu runā vācieši.

Latgales rakstnieki

Latgales liktenis vēstures gājumā bijis grūtāks kā pārējā Latvijā. 1871. g. ar personīgu pavēli Manteufelam krievu valdība noliedza iespiest Latgalē grāmatas ar latiņu burtiem. To vietā

bija jālietā krievu burti — t.s. kirilīca. Latgales darbinieki atsacījās to darīt. Kā Kr. Valdemārs bija atsvešinājies no saviem tautas brāļiem, par to liecību dod viņa teiciens, ka, ja Latgales latvieši negrib lasīt grāmatas ar krievu burtiem, tad lai viņi paliek bez grāmatām. Pārkrivotais Sproģis un daži viņa domu biedri sāka izdot ābeci un kalendāru ar krievu burtiem, bet latgalieši nepirka un nelasīja šīs grāmatas. Tāds pats noliegums bija Lietuvā, bet Lietuvai iespieda grāmatas ar latīņu burtiem t.s. mazajā Lietuvā, Vācijas daļā, un slepeni iesūtīja Lietuvā. Tā 40 drukas aizlieguma gados Lietuvā iesūtītas 3320 dažādas grāmatas. Latgalē nelegāli apgādātas un iesūtītas tikai 35 grāmatas un 6 kalendāri. Tas uzskatāmi rāda, ka pārējā Latvijas daļa neinteresējās par Latgali. Bija taču viegli iespiest grāmatas ar latīņu burtiem Vidzemē un iesūtīt Latgalē. Nav tādēļ jābrīnās, ka Latgalē izauga separātistu grupa. Latgalē radās grāmatu pārrakstītāji, kas atjaunoja agrākos izdevumus ar latīņu burtiem. Latgalē nostiprinājās katoļu ticība, tā prata vieglāk pieiet latgaliešiem kā luterāņu mācītāji pārējā Latvijā, bet katoļi gribēja Latgali tuvināt vairāk Polijai.

Pēc 1904. g. Baltijas latvieši sāka pamazām tuvināties Latgalei. M. Siliņš savā Latvijas kartes zīmējumā 1890. g. iezīmēja Latgales to daļu, ko apdzīvoja latvieši, lai gan tam pretojies krievu cenzors. H. Visendorfs atbalstījis Latgales garīdzniekus — Laizānu, Smelteri un Skrindu. Viņi savāca Latgalē ap 7000 tautas dziesmu. No garīdzniekiem īpaši Fr. Trasuns sadarbojies ar pārējiem latviešiem, cītīgi apmeklējis Zinību komisijas vasaras sapulces Rīgā. 1903. g. ar viņa gādību nodibinājās pirmā „Pēterburgas Latviešu muzikāliska bīdriba“. Tā apvienoja Latgales latviešus Pēterpilī. Šī biedrība atstājusi lielu ietekmi uz Latgales latviešiem. Tajā bez Fr. Trasuna darbojušies vēl Fr. Ķemps, N. Rancāns, K. Skrinda, O. Skrinda, V. Rubulis u.c. Latgales vadītāji darbinieki 1905. g. bija saprātīgāki par bagāto latviešu dēliem pārējā Latvijā. Tieši no Zemgales nākuši krasi revolucionāri *sk. F. Cielēna Laikmetu maiņā*. P. Stučka bija bagāta saimnieka dēls Vidzemē, J. Raiņa tēvs nomājis pat vairākas muižas.

Pirmais latgaliešu laikraksts Gaisma sāka iznākt 1905. g., bet tam radās pretinieki un laikraksts nerada atsaucību, tāpēc no tā

iznākuši tikai 26 numuri.

Pēc Gaismas Latgalē radās divi citi laikraksti. 1906. g. 15. februārī banīckungs N. Rancāns sācis izdot laikrakstu Sākla, Fr. Trasuns izdevis laikrakstu Auseklis. Sākla pirmā vietā izvirzīja katoļu ticību, piegrieza vērību veselības kopšanai, tautības jautājumiem un skolām. Otrs laikraksts bija ar apmēram līdzīgu nostāju. 1906. g. F. Trasunu ievēlēja Krievijas valsts domē, 1917. g. viņš organizēja Latgales latviešu kongresu, bija saeimas deputāts un aizstāvēja sadarbību ar citu apgabalu latviešiem. Fr. Trasuns rakstījis stāstus, dzejoļus un drāmu Nogrīmušo pile. Autors bija ar augstāko izglītību un augstu inteliģenci. Tā viņa dzejas darbi bija kontrolēti ar viņa augsto inteliģenci.

Latgales latvieši bija saimnieciski vairāk nospiesti kā latvieši Vidzemē un Kurzemē. Brīvlaišanu Latgalē atcēla tikai 1861. g. tāpat kā Krievijā.

Brīvlaišanas akts jau saistās ar barona Manteufeļa vārdu. Brīvlaišanas aktu bija tulkojis kļūdainā valodā mācītājs Ulmanis latgaliešu dialektā. Tulkojums radīja pārpratumus un izcēlās nemieri, ko apspieda krievu kaŗaspēks Barklaja de Tollija vadībā. Brīvlaišanas aktu nodeva tulkošanai baronam Manteufelam. Manteufela tulkoto brīvlaišanas tekstu latgaliešu dialektā izdeva 1861. g. Tam bija garš nosaukums latgaliešu dialektā. Tulkotam darbam pretī bija krievu teksts. Šie iespaidumi atšķirās no agrākiem garīgiem iespaidumiem latgaliešu dialektā. Tā kā zemniekiem Latgalē nu bija dota brīvība, tad bija nepieciešams dot viņiem pamācības laicīgās lietās. Te kā ievērojams vīrs Latgalē izceļas barons Manteufels.

Barons Gustavs Manteufels ir pārpoļotas Baltijas muižniecības pēctecis. Viņš dzimis Vitebskā 1832. g. 18. dec., studējis Tērbatā tautsaimniecību un nolika maģistra eksāmenu. Pēc tam viņš apceļoja Rietumeiropu; tā viņš redzēja, kāda ir dzīve Eiropā. Pēc tam viņš dzīvojis gan Rīgā, gan Vitebskā. 1869. g. viņu iecēla par ierēdni lekslietu ministrijā un piekomandēja Vidzemei un kādu laiku arī Igaunijas gubernātoram. Mūža vēlākos gados viņš dzīvoja Rīgā un nomira Bonifacovas muižā Ilūkstes apriņķī 1916. g. 24. apr.

Barons G. Manteufels bija karsts poļu patriots, viņš rakstījis

daudz garīgus rakstus latgaliešu dialektā, izdevis lūgšanu grāmatas, bībeles stāstus un kristīgas pamācības. Viņš darīja latgaliešiem zināmus Krievijas valdības rīkojumus un rūpējās latgaliešus ievadīt jaunajos apstākļos. Viņš ir latgaliešu laicīgās literatūras nodibinātājs. Viņš izdeva latgaliešiem rēķināšanas grāmatu Latgales dialektā un desmit gadus savu kalendāru Infantijas latviešiem. Šis kalendārs sāka iznākt 1862. g. Tajā bija daži raksti no svēto dzīves Kanaanā, bet tie nebija svarīgākie. Nozīmīgākie bija laicīgie raksti un dažādi padomi saimnieciskā dzīvē, arī pasakas, dziesmiņas un stāstiņi, mīklas. Daži gabali bija sniegti sarunās, dažām dziesmām bija pieliktas klāt notis vienai vai vairākām balsīm. Vēlāk viņš iespiež pats savas dziesmas, kas bija sacerētas Stendera garā ar pamācībām. Latgaliešu pašu tautas dziesmas šajā laikā ir ļoti skumjas, sevišķi drūmas tās ir par 25 g. ilgo karadienestu Krievijas armijā.

Infantijas kalendāra pēdējais izdevums bija 1871. g. 1864. g. uz Latgali attiecināja ģenerālgubernatora Muravjeva izdoto cirkulāru, ar ko aizliedza lietāt leišu valodā latīņu alfabētu. Grāmatas atļāva iespiest tikai krievu burtiem. Gan Bīlenšteins mēģināja noskaidrot, ka Latgales latvieši nav lietuvieši, bet tam nebija panākumu. 1871. g. janvārī policija konfiscēja pārdotavās latgaliešu grāmatas ar latīņu burtiem.

Manteufels kopā ar komponistu Plāteru savāca pirmo latgaliešu tautas dziesmu krājumu un to iespieda Latviešu literārās biedrības magazinās 1869. g. Šīs pašas b-bas magazinā viņš sniedza 1885. g. latgaliešu grāmatu sarakstu, kas bija iznākušas laikā no 1604.-1871. g. Bija izdotas pavisam 122 gr., vairākas no tām līdz 1730. g., sevišķi Tolgsdorfa un Elģera sastādītās bija iespiestas vidus dialektā. Manteufels sniedza arī novilkumus no Vidzemes guberņas avīzēm un 1868. g. vēl Infantijas jeb poļu Vidzemes aprakstu ar daudzām ilustrācijām.

Pēteris Miglinieks

Pēc dzimtbūšanas atcelšanas, Latgalē radās darbinieki no pašu latgaliešu vidus. Ievērojamākais no tiem Pēteris Miglinieks, dz. 1852. g. Zaļmuižas pagasta Miglinieku sādžā. Viņa tēvs bija agrāk par desmitnieku pie Zaļmuižas īpašnieka Paulina. Kad 1861. g. atbrīvoja zemniekus no dzimtbūšanas, tēvs zaudēja savu vietu un nodarbojās ar zemkopību, pie tam bija labās attiecībās ar muižas īpašnieku joprojām. Muižas bij. īpašnieks mudināja, lai dēlu skolo. P. Miglinieks mācījās vietējā pagasta skolā un pa daļai ar Paulina gādību Rēzeknes pilsētas skolā un beidza to ar labām sekmēm. Ap P. Miglinieku vijas leģenda, ka īstenībā viņš bijis muižnieka dēls.

Pēc Rēzeknes pilsētas skolas beigšanas viņš dzimtenes pagastā bijis skrīveņa palīgs. Trīs gadus viņš strādājis par skrīveri pie Zaļmuižas kunga. Viņš iepazīstinājis pagasta iedzīvotājus ar pagasta pārvaldes iekārtu. Viņš vācis kopā latgaliešu grāmatas un devis tās lasīt pagasta iedzīvotājiem. Vēlāk viņš ir skrīveris Viļakas pagastā un redz tās netaisnības, ko muižnieki nodara zemniekiem. Tā viņš sācis rakstīt Pēterpils krievu laikrakstos. Zemniekus viņš apzīmējis par mājas putniem un muižniekus par lapsām, kas krīt mājas putniem virsū. Šo rakstu dēļ viņam bija jāzaudē skrīveņa vieta Viļakā. 1874. g. viņš dabuja skrīveņa vietu Makašanu pagastā, netālu no Rēzeknes. Tā kā zemniekiem nebija zināmi krievu valdības noteikumi, tad muižnieki sāka aprāpt zemniekus. To darīja arī Miglinieka labvēlis Paulins, dalīdams zemniekiem nederīgus gabalus par ganībām un lika parakstīties, ka viņi ar mieru tos saņemt. Atlika tikai 7 sādžas, kas nebija parakstījušas neizdevīgos ganību noteikumus. Zemnieki prasīja padomu no Miglinieka un sākās sūdzības. Muižnieks iesūdzēja zemniekus, ka viņi jaunatdotajos gabalos nocirtuši kokus. P. Miglinieks tiesā aizstāvēja zemniekus. Viņu atcēla no amata. Zaļmuižā nodega dzirnavas. P. Miglinieku apvainoja par dedzinātāju un ielika Ludzas cietumā. P. Miglinieks paspēja aizsūtīt lūgumu uz Pēterpili un no turienes nāca rikojums viņu atbrīvot no cietuma. Ar visu enerģiju viņš tagad aizstāvēja zemniekus.

Muižnieks par lēmumu atbrīvot P. Miglinieku sajucis prātā, bet P. Miglinieka veselība tāpat bija stipri cietusi. Viņš miris 33 g. vecumā 1882.g. un sacījis: „Jā,mirstu, bet taisnība ir sasniegta“

P. Miglinieka darbība Latgalē rāda, ka nāk darbinieki no pašu latviešu vidus, bet viņš ir bijis pirmais un visspilgtākais. Viņš ir līdzīgs Kr. Valdemāram pārējā Latvijā, tikai viņa mūžs bija īss, tāpēc viņš nespēja sasniegt Kr. Valdemāra slavu. Literāri P. Miglinieks ir maz darbojies, ir saglabājis no viņa kāds dzejolis, un no viņa rakstiem krievu valodā jāmin „Taisnības meklētāji.“

Andrievs Jurdžs

Politiskā darbība, ko veica P. Miglinieks, Latgalē bija kas jauns, bet sacerēt dzejas tur bija sena tradīcija. Pēc dzimtbūšanas atceļšanas tur radās daudzi dziesmu sacerētāji. Ir ziņas, ka Viļakā dzīvojis kāds Leika, kas nodzīvojis vairāk kā 100 g. Pēc viņa nāves palikušas kādas 6 viņa rakstītās grāmatas, kas gājušas no rokas rokā, bet tagad vairs nav atrodamas.

Andrievs Jurdžs dzimis 1848.g. Kārklinieku sādžā, Ragavkas draudzē. Viņš bijis vienkāršs zemnieks, kas nebija mācījies nevienā skolā, bet klausu laikos viņš pats iemācījies latviski rakstīt un lasīt. Viņš ļoti mīlējis tautas dziesmas un pasakas. Jau ap 1880. g. viņš pats sācis sacerēt dziesmas. Dienā viņš strādājis kunga vai pats savā druvā, bet vakarā pie mazas lampiņas vai skala uguns līdz vēlai naktij sēdējis un rakstījis, tā zaudēdams pavisam redzes spējas. Viņš sarakstījis 15 lielas grāmatas, katru ap 100 lpp. biezu. Tās visas palikušas rokrakstā. Paša autora iesietas tās gājušas no rokas rokā. Tanīs ir paša rakstnieka darbi, tulkojumi, stāsti, dzejoļi, garīgas dziesmas, tautas dziesmas, lūgšanas un pasakas. Kādas viņa dziesmas iespiestas Manteufela kalendāros.

P. Strods, iepazīnies ar viņa rakstiem, vēstulē T. Zeifertam rakstījis: „Lasot Jurdža dzejoļus, var manīt, ka tie domu un formas ziņā nav vienādi. No tam spriežams, ka daži dzejoļi būs viņa paša, bet citi pārceļti vai pakaldarināti. Kad biju pats pie Jurdža un lūdzu, lai viņš paskaidro, kādi ir viņa paša un kādi ņemti no citām valodām, tad viņš atzinās, ka patiesi esot ņēmis no citām valodām, tomēr neesot verdziski pārceļis, bet ņēmis pašu ideju. Tas gan manāms, lasot viņa rakstus, ka tie nav verdziski tulkojumi, bet brīvi.“

Kā piemēru var minēt A. Jurdža dzejoļi Atraits (Atraitnis):

Bādas munā prôtā nôk,
Acis munas raudôt sôk,
Sirds grib šķiertis man nu kryuts —
Wacums diwkôrt palik gryuts.

Wiglók sirds maņ otkon syt,
Asnis dzeislôs dreizôk rit,
Kad ac's uz bērniņa matu,
Sīwiņas maņ atstôtu.

Diws tôs sôpes zynôja,
Un bādôs mani pīminēja;
Wiņš bērniņu maņ atstôja,
Kad sīwiņu aicynôja.

Sk. T. Zeiferta Latv. rakstniecības vēsture IId. 180. lpp.

Sīmanis Pūtans dzim. 1892. mācījies tā laika ministrijas skolā, pēc tam strādājis lauksaimniecībā. Viņa dzejoļus iespieda žurnāls Drywa un Gunkurs. 1913. g. viņu mobilizēja krievu armijā, viņa baterija 1918. g. brauca cīņā uz Sibiriju pret baltajiem, viņš tomēr nebrauca līdz un palika dzimtenē. Nākamā gada rudenī viņu mobilizēja komunisti un nosūtīja uz Ukrainas fronti. No tās viņš spēja atgriezties dzimtenē tikai 1921. g.

S. Putāna dzejoļi, sākot ar 1912. g., publicēti periodikā. 1922. g. iznāca krājums Dūmas un nūpyutas. S. Putanam ir lieli nopelni Latgales dzīvē. Viņa dzejoļus ir mācījis katrs Latgales bērns. Viņa vēlākie dzejoļi ir drūmi. Viņš pats sevi dēvējis par drūmu dzejnieku. Viņa pēdējie dzejoļu krājumi bija: *Tovā Vardā I un II 1925.*, *Latgolas arāja balss 1927* un *Stoņi Latgalij 1931.* u.c.

Pirmais Latgales laikraksts Gaisma sāka iznākt 1905. g. To vadīja F. Ķemps. Laikraksts aizstāvēja savu tautu un veda miera ceļā pie lielākas skaidrības nabadzīgos Latgales zemniekus. No līdzstrādniekiem minami Antons Skrinda, medicīnas students, no katoļu garīdzniekiem Fr. Trasuns, K. Skrinda, Laizāns u.c. Pirmā laikraksta numurā par 1905. g. revolūciju Baltijā bija rakstīts: „Mēs tikko esam dabūjuši brīvības drupatas, kuŗu baltiešiem ir par maz. Mēs tikko dzimstam uz jaunu, labāku dzīvi, tādēļ mēs nevaram savu mazo tautiņu likt zem cirvja pīetes. Baltiešu pārāk karsto sacelšanos mēs ieraugām par aplamību un, vienodamies ar viņiem tautiskā un kulturālā darbā, nevaram vienoties asins izliešanā un savas tautas maitāšanā.“ Tā bija politiski saprātīgāka valoda par bagāto tēvu

dēlu valodu Zemgalē un Vidzemē. Latgalē 1905. g. nebija tādi politiski upuri kā Baltijā. Revolūcijas aicinātāji un sludinātāji aizbrauca uz ārzemēm, bet viņu sakūditie mazie cilvēki palika uz vietas — tos nošāva krievu soda ekspedīcija.

Fr. Ķemps dz. 1876. g. sākumā galveno darbu saskatīja laikrakstā *Gaisma 1905.-1906.* Viņš rakstījis par saimnieciskiem jautājumiem. Poļu uzspiestās Inflantijas vietā viņš ieteica lietot veco latviešu vārdu *Latgale*. Politiski viņš bija pretējā frontē ar F. Trasūnu un Rancānu. Viņš bija pret Latgales pievienošanu pārējai Latvijai, tāpat Latgales dialektu viņš uzskatīja par otru rakstu valodu.

Nikodems Rancāns 1870.-1933. bija Latgalē ievērojams baznīcas un izglītības darbinieks. Viņš sarakstījis un tulkojis daudzas grāmatas reliģijā un lauksaimniecībā. Viņa *Humoreskas* rāda asu novērotāju ar literāru talantu.

Kazimīrs Skrinde 1875.-1919. aicināja Latgales latviešus sadarboties ar pārējo apgabalu latviešiem, bet pats to dabūja maz pieredzēt, jo nomira 1919. g. Viņš sastādīja pirmo latgaliešu dzeju antoloģiju, izdeva pirmo plašāko gramatiku Latgales dialektā un kopā ar Fr. Obšteinu sastādīja skolu vajadzībām *Dzīsmu Vāceleiti*.

C ī ņ a p a r p a t s t ā v ī g u L a t v i j u

80-tos gados tautiskā kustība bija zaudējusi savu spožumu, sākas atplūdi. Pēc Manaseina revīzijas (1882.-83.) sākās rusifikācija. Skolās visi mācību priekšmeti bija jāmācās krievu valodā. Tika ieviesta krievu tiesu sistēma. Apsīka ne vien garīgā, bet arī saimnieciskā dzīve. Kuģniecības biedrība Austrā deva zaudējumus, kritās labības cenas, bet 19. g. s. ievadīto tautas atmodu vairs nevarēja apturēt. Tā bija tīri normāla parādība, ka vairāki jaunieši sāka mācīties ģimnazijā un studēja Tērbatas universitātē vai Rīgas politechnikumā. Pirmie un otrie dziesmu svētki bija ierosinājuši dibināt koņus laukos. To vadītāji ar retiem izņēmumiem bija skolotāji. Uz trešajiem dziesmu svētkiem 1888. g. iznāca A. Pumpura *Lāčplēsis*. Trešajos dziesmu svētkos

piedalījās jau 117 koŗi un bija 2618 dziedātāju. Šiem svētkiem bija uzcelta īpaša ēka Esplanādes laukumā, Rīgā, pašas pilsētas centrā. Šie dziesmu svētki izcēlās nacionālā ziņā ar tautiskiem apģērbiem un koŗu apdziedāšanos. Otrie dziesmu svētki bija devuši atlikumu 2500 rubļu. Nacionālo dzīvi vairs nevarēja apturēt skolās ar pārkrievināšanu. Pie Rīgas latviešu biedrības Fr. Brīvēmnieka ierosmē 1887. g. izdevā divas viņa grāmatas: Mūsu tautas pasakas un Pēterburgas Avīžu piemiņai. 1896. g. Rīgas latviešu biedrība nodibināja īpašu Rakstu komisiju, tā 1898. g. sāka izdot sēriju Jaunības raksti.

1914. g. izcēlās Pirmais pasaules kaŗš. Vienā pusē kaŗoja Vācija, Austrija un Turcija. Otrā pusē galvenās bija Anglija ar Franciju. Kaŗa beigu pusē piedalījās arī Amerika.

1915. g. vasarā vācu jātņieki iebruka Kurzemē. Pēc tam sākās liela bēgšana uz Krieviju. Latvieši bija piemirsuši, ka 1905. g. krievu kazaki apšāva latviešu revolūcionārus. Par vainīgajiem pie visa uzskatīja vācu muižņiekus un mācītājus. Vāciešu iebrukumu pie Jelgavas apturēja sīvā cīņā krievu pulks, kuŗā bija latviešu zemes sargi. Latviešos bija pamodies Krievijas patriotisms. Rīgas Latviešu Avīze ar redaktoru Fr. Veinbergu rakstīja par Baltijas apgabalu apvienošanu vienā valstī savienībā ar Vāciju. Politiska kļūda bija dibināt Latviešu strēlņieku pulks, jo ne strēlņieku pulku tēvam J. Goldmanim, ne latviešu virsņiekiem nebija nacionālas ideoloģijas. Strēlņieku pulku virsņieki paklausīgi pildīja Krievijas armijas virspavēlņieka pavēles. Ja Ziemsvētku kauju mērķis būtu bijis atkaŗot vismaz Jelgavu, tad vajadzēja būt armijas rezervēm, ko sūtīt frontē, kad latviešu strēlņieki pārrāva Rīgas fronti. Ka šādas krievu armijas rezerves nebija, to zināja tāpat strēlņieku pulku virsņieki. Latviešu frontes pārrāvumam un lielajam kritušo skaitam nebija militāras jēgas un nozīmes. Tā bija strēlņieku pulku sadedzināšana, kā to vēlāk sacīja K. Skalbe. Pēc šīs nelaimīgās Ziemsvētku kaujas strēlņiekos radās vilšanās savos virsņiekos, kas gan bija izcili kaŗavīri, bet kuŗiem nebija nacionālas ideoloģijas. Ar kaušanos vienmēr bijis par maz, bez tās vajag kādu ideoloģiju, kuŗas dēļ ir vērts iet kaujā un upurēt dzīvības. Tā kā nebija nacionālas ideoloģijas, tad visādu šķiru marksisti gāja pie strēlņiekiem ar marksisma ideoloģiju. 1917. g.

martā Rīgā nodibinājās Strādnieku, kareivju un bezzemnieku padome. 1917. g. 15. martā sāka iznākt šo padomju izdevums *Ziņotājs*. Laikraksts *Brīvais Strēlnieks* 1917. g. oktobra beigās bija kļuvis par deputātu padomes izpildu komitejas izdevumu. 1917. g. decembrī lielinieki Valkā sagrāba savā noteikšanā Vidzemes Zemes padomi un no 12. dec. Valkā izdeva savu *Ziņotāju*. Tāpat Rēzeknē 1918. g. janvārī sāka iznākt komunistu laikraksts *Brīvais Latgalīts* un *Lotgole*s Uzpyldu *Komitejas Ziņojums*. Komunistiem bija skaidrs plāns — pārņemt presi, lai var ietekmēt strēlniekus un iedzīvotājus. Šos izdevumus apturēja vācu varas nodibināšanās Vidzemē un Igaunijā, tāpat Latgalē. Pulkv. J. Vācietis strēlniekus aizveda uz Krieviju, iesaistīja krievu pilsoņu kaŗā, izglāba komunistu diktātūru un 1919. g. tie tika sūtīti uz Latviju pret tikko nodibināto Latvijas valsti. Velūgi un naīvi ir vēsturnieka U. Ģērmaņa prātojumi, ka Latvijas valsti varēja nodibināt tikai tādēļ, ka Krievijā nodibinājās komunistu diktātūra. Ja Krievijā nebūtu padzīta Satversmes sapulce un būtu nodibinājusies demokratiska iekārta, tādā gadījumā Polija, Somija un trīs Baltijas valstis tāpat varēja izkaŗot savu neatkarību, pie kam demokratiskai Krievijai būtu bijis grūti sākt kaŗu pret šīm jaunajām valstīm. Strēlnieku pulki tad varēja kļūt jaunās valsts sargi, nevis tās ienaidnieki. Latvijas neatkarības centieni izauga Latviešu bēgļu centrālkomitejas darbībā, kuŗas vadītāji bija pilsoniskie darbinieki — V. Olavs, A. Bergs, J. Čakste, Z. Meierovics, A. Klīve u.c. Bēgļu centrālkomiteja rūpējās par bēgļu posta mazināšanu, izsniedza naudas pabalstus, dibināja latviešu skolas un izdeva laikrakstu *Ziņojums* (no 1916.g. 7. janv. līdz 1917.g. 30 martam). No tā iznāca 65 numuri J. Štumberga vadībā. Komunisti tāpat ar varu pārtrauca Bēgļu centrālkomitejas darbību. 1916. g. nodibinājās politiska dienas avīze *Baltija* A. Berga un A. Būmaņa vadībā ar nolūku vienot latviešus Latvijā. Latvijā bēgļu apgādāšanu veica Baltijas bēgļu apgādāšanas komiteja, kuŗu vadīja agronoms V. Skubiņš, kas bija arī Rīgas lauksaimniecības b-bas priekšnieks. Šī organizācija jau 1913. g. sāka izdot laikrakstu *Līdums*. 1915. g. vasarā tas iznāca Valkā, un redaktors bija O. Nonācs. Šis

laikraksts grūtos apstākļos cīnījās par visas Latvijas interesēm. Vācu okupācijas laikā Līduma numurus vajadzēja sūtīt uz Berlīni cenzēšanai. 1917. g. nodibinājās Zemnieku savienība, tā pārņēma laikraksta izdošanu. Lielinieku vara apturēja Līduma izdošanu 1917. gada beigās. Kādus laikraksta numurus ar nosaukumu *G a i s m a* vēl izdeva Maskavā, vēlāk Pēterpilī. No strēlnieku virsniekiem A. Plensners noorganizēja Latvijas kareivju nacionālo savienību un 1917. g. sept. Cēsis sāka izdot laikrakstu *L a i k a V ē s t i s*. Šis laikraksts prasīja visas Latvijas apvienošanu un Latvijas Satversmes sapulces sasaukšanu. J. Grīns savās atmiņās raksta, ka šis laikraksts dedzīgi polimizējis ar vietējo komunistu lapu. 1917. g. šo laikrakstu izdeva Valkā, tajā darbojās līdz J. Akurāters, K. Skalbe, R. Lazdiņš, Fr. Vitoliņš u.c. Pārrunās par Latgales pašvaldības formām 1917. g. 25. martā Pēterpilī Francis Ķemps pieprasīja Latgales pašvaldību, nesaistot to ar pārējo Latviju. Grūti saprast šādu ilūziju, ka Latgale varētu pastāvēt viena. Dibināti vēsturnieks Ed. Andersons saka, ka par to varēja priecāties krievi, poļi un lietuvieši. Te pirmo reizi parādījās Latgales separātistu grupa. Citi Latgales pārstāvji neatbalstīja F. Ķempu. Fr. Trasuns, J. Rancāns, K. Skrinda, V. Rubulis, J. Pabērzs un V. Seile pieprasīja Latgali apvienot ar pārējo Latviju. Latgales kongress Rezeknē 1917. g. 9./10. maijā nolēma vairākumā apvienoties ar pārējo Latviju. Fr. Ķemps ar 39 piekritējiem tad atstājis kongresa telpas.

Par Strēlnieku pulkiem K. Skalbe pareizi teicis: „Kļūda nebija vis tā, ka mēs dibinājām savus strēlnieku pulkus, bet tā, ka viņus nemācējām saturēt kopā. Tragiskās Ziemsvētku kaujās mēs viņus sadedzinājām. Tieši mūsu nacionālie dzejnieki — J. Rainis, K. Skalbe, J. Akurāters un Ed. Virza bija tie, kas uzturēja dzīvu nacionālās valsts ideju. 1917. g. 29. nov. Valkā nodibināja Pagaidu Nacionālo Padomi. Sadarbību ar kreisām organizācijām nevarēja panākt. 30. nov. pēc K. Skalbes un A. Dobeļa priekšlikuma nolēma sanāksmi pasludināt par Latviešu Nacionālo Padomi. Nacionālā Padome deklarēja, ka līdz satversmes sapulces sasaukšanai tā ir vienīgā un īstā Latvijas iedzīvotāju domu un uzskatu paudēja. Padomes priekšsēdis bija advokāts V. Zamuēls, viņa biedri — agronoms K. Pauļuks,

Latgales pārstāvis J. Rubulis, sekretāri — K. Bachmanis, J. Akurāters un K. Skalbe, ārlietu nodaļas priekšsēdis J. Goldmanis ar palīgiem — prof. J. Rancānu, O. Nonācu, A. Bergu, J. Zālīti un A. Dobeli. Par delegātiem uz ārzemēm pilnvaroja — J. Kreicbergu, Z. Meierovicu, J. Čaksti un J. Seski. Aizsardzības un atjaunošanas nodaļas vadītājs bija J. Rubulis, vēlēšanu un satversmes sapulcēs sasaukšanas noorganizēšanas nodaļas vadītājs bija V. Zamuēls, agrārā jautājuma kārtošanā pilnvaroja A. Kalniņu, kultūras daļā Fr. Vītoļiņu, koloniju vadītājs — K. Bachmanis. Tai laikā K. Skalbe sacījis dzejiski jauko un jūsmīgo aicinājumu: „Latvieši! Lielais atlaišanas vārds ir atskanējis — pašnoteikšanās tautām! Negaidiet vairs citas atlaišanas! Ņemiet sev paši, ko vēsture jums dod, un esiet gatavi nostiprināt savas durvis no svešiem apspiedējiem.” Anglijas ārlietu ministrs Dž. Balfurs jau 1918. g. 23. okt. atzinis LNP par pagaidu valdību brīvā Latvijā. *sk. A. Klīve Brīvā Latvijā, 305. lpp.*

Sociāldemokrati vācu okupētā Rīgā atstājās atbalstīt PLNP tādēļ, ka tā nav organizēta no politiskām partijām. Tā Rīgā nodibinājās Tautas Padome un proklamēja Latvijas valsti 1918. g. 18. novembrī. Tas bija par vēlu, lai glābtu vismaz strēlnieku pulkus. Galvenā strēlnieku masa aizgāja uz Padomju Savienību un pulkv. J. Vācietis viņus iesaistīja Krievijas pilsoņu karā par komunistu diktatūras paglābšanu. Kāda veca naida dēļ Krievijas komunistu ārlietu vadītājs Trockis viņus sūtīja tādās vietās, kur stāvoklis bija viskritiskāks. Tā strēlniekus iznīcināja Krievijas pilsoņu karā. Nacionālie strēlnieki, sevišķi virsnieki un kareivji, brauca uz Sibīriju, kur cerēja cīnīties kopā ar tiem, kas aizstāvēja Krievijas satversmes sapulci. Šos strēlniekus vadīja pulkv. P. Dardzāns. Kazaņā strēlnieku daļu paglābis F. Cielēns. Kapt. Briesma ar kādu grupu bija nošķīries no komunistiem, Fr. Cielēns pierunājis viņu vadītājus palikt Kazaņā un pievienoties pulkv. P. Dardzāna grupai. Šī grupa gāja kājām pa Sibīriju tūkstošiem km, dabūja kauties ar lieliniekiem un, beidzot, no Vladivostokas ar kuģi, braucot apkārt pasaulei, atgriezās Latvijā, kad tā bija jau izcīnīta. Tomēr ar sarkano strēlnieku palīdzību nodibinātā Padomju Savienības diktatūra bija iemesls brīvības cīņām pēc 18. nov. un tās bojā ejai 1940. g.

1918. g. 18. nov. patstāvīgā Latvijas republika bija gan nodibināta, bet tā bija vēl jāizcīna kaujas laukos. 28. nov. Ļeņins informējis padomju bruņoto spēku vadītāju Jukumu Vācieti, ka dibinās Ukrainas, Latvijas, Lietuvas un Igaunijas padomju valdības. 4. dec. Latvijas sociāldemokrātu centrālās komitejas sekretārs J. Šilfs Jaunzemis saņēmis divas vēstules no Maskavas. Tajās bijis pavēlēts tūdaļ sasaukt LSD centrālās komitejas apspriedi, kuŗā bijis jāatzīst, ka tūlīt sastādāma valdība ar P. Stučku kā priekšsēdi un Jūliju Daniševski un Jāni Lencmani kā biedriem *sk. E. Andersons Latvijas vēsture 1914.- 1920.g. 368.lpp.* Plkst.10-os rītā uz Maskavu nosūtīja valdības sarakstu, kuŗā bija minēti R. Endrupa, Krastiņa, K. Pētersona, A. Bērces, A. Mieža un Šilfa Jaunzemja vārdi *turpat E. Andersona vēsturē.* Tā sastādīja padomju valdības Ļeņins, kas bija deklarējis katrai tautai brīvi noteikt savu dzīvi. Ar meliem Ļeņins sagrāba varu Krievijā, ar meliem un militāru varu viņš uzspieda padomju diktatūru citām zemēm. Tā to darīja Ļeņins, Staļins, Chruščevs un vēl tagad dara Brežņevs. 22. dec. Padomju Krievija atzina Latvijas, Lietuvas, Igaunijas vēl Krievijā esošas padomju valdības. 25. dec. Padomju Krievijas oficiozs Izveštija paziņoja, ka padomju kaŗaspēkam jāieņem Baltijas valstis un jānoārda šķērslis starp revolūcionāro Krieviju un Vāciju. Vācu kaŗaspēks atkāpās, atstāja lieliniekiem pat kaŗa materiālus, un komūnisti ieņēma Latviju līdz Ventas upei. Liepājā nodibināja laikrakstu Latvijas Sargs R. Krodera vadībā, sākot ar 14. febr. 1919. g. No tā tikai iedzīvotāji Kurzemē dabūja zināt, ka ir nodibinājusies Latvijas valsts. Šis laikraksts stingri nostājās pret lieliniekiem un noskaidroja valsts nozīmi. Laikraksts iespiests 15.000 eks. Pēc 16. aprīļa ar landesvēra palīdzību nodibināja vispirms Borkovska un tad Niedras valdību — pašam A. Niedram klāt neesot, kāds ieteicis par ministru prezidentu A. Niedru. Latvijas Sargs turpināja iznākt Rīgā, izplatījās ap 40.000 eks. A. Benjamiņš atzinis, ka viņa Jaunākām Ziņām šis laikraksts bijis nopietns sāņcensis. *J. Kārklīņš.* Tāda bija preses nozīme laikā, kad vēl nepazina

radio. No Liepājas caur Rēveli uz Valku aizbrauca Ed. Virza, J. Janševskis un O. Nonācs. Viņi sāka izdot Valkā laikrakstu 25. apr. T a u t a s B a l s s. Tas savukārt bija vienīgais informācijas avots ziemeļu Latvijā.

Latvijas Vēstnesi sāka izdot 1918. g. beigās kā valdības oficiālu laikrakstu. Tas iznāca O. Nonāca vadībā; no 1920. g. to rediģēja Āronu Matīss un J. Janševskis. 1920. g. sāka iznākt Latvijas Kareivis A. Plensnera vadībā. Ap šo laikrakstu pulcējās latviešu jaunie rakstnieki. Finanču ministrija izdeva Kārkliņa, vēlāk Bokaldera uc. vadībā žurnālu Ekonomists, Tieslietu ministrija — Vēstnesi. Literātūrā sevišķa nozīme bija Izglītības Ministrijas Mēnešrakstam, kas iznāca T. Zeiferta vadībā līdz 1930. g., tad prof. E. Bleses vadībā līdz 1938. g., kad šo žurnālu aizstāja, kā to daudzi atzinuši, vājā Latvijas Skola.

Republikas laikā katrai partijai bija savs laikraksts. Sociāldemokrātiem viņu laikraksts bija Sociāldemokrāts, Zemnieku Savienībai Brīvā Zeme. Visizplatītākais laikraksts tomēr bija Benjāmiņa izdotās Jaunākās Ziņas J. Kārkliņa vadībā. J. Kārkliņa laikā Jaunākās Ziņas iespieda rakstu, ka zviedru sērkokociņu trests devis kukuļus, lai lētāk iegūtu malku papīra fabrikas vajadzībām. R. Liepiņš sūdzēja laikrakstu tiesā par goda aizkaršanu. Redaktoru J. Kārkliņu notiesāja uz 3 mēnešiem cietumā, un laikrakstam uzlika maksāt 60.000 latus sājpu naudas. J. Kārkliņš nonācis konfliktā ar J. Benjāmiņu par kādu zemisku priekšlikumu — viņš piedāvājis J. Kārkliņam pusi no sājpu naudas un kārtējo mēneša algu, ja viņš nosēd cietumā visu paredzēto laiku. J. Kārkliņš no tā atteicies, viņa vietā par redaktoru nāca Arnis, pēc 1934. g. Blaus, kas gan bija aizsargu organizācijā augstā amatā, bet tai pašā laikā uzņēmis kādus sakarus ar komunistiem. No Jaunāko Ziņu ļaudīm sastādījās galvenā kārtā pirmā Padomju Latvijas valdība 1940. gadā ar K. Kirchenšteinu priekšgalā. Citi ministri no J. Z. bija redaktors Blaus, Jūlijs un Vilis Lācis. Pēdējais bija Sabiedrisko lietu ministrijas favorizēts autors, bet slepenībā galvenais komunistu partijas darbinieks.

1921. g. sāka iznākt Latvis A. Berga un J. Asaņa vadībā. Literāro daļu vadījis J. Grīns, kas aizgāja pēc kāda konflikta ar

J. Asari. A. Bergu cildina cilvēki, kas viņu pazina kā gudru un labu politisku darbinieku. Viņš rakstīja tāpat labākos ievadrakstus laikrakstā. A. Bergs pēc slimās sievas lūguma bija galvojis sava svaiņa kokrūpnieka vekseli par lielu naudas summu, labi zinādams, ka vekseļa rakstītājam draud bankrots. A. Bergam nu bija jāsamaksā parakstītais vekselis. Viņam apķīlāja pat deputāta algu, jo daudzās Bergu ģimenes mājas Rīgā bija novēlētas abu brāļu Bergu bērniem. A. Bergs bija spilgtākais to starpā, kas rakstīja, ka mūsu pārmodernā satversme jārevidē. Tā viņš psiholoģiski sagatavoja ceļu K. Ulmaņa valsts apvērsumam 1934. g. 15. maijā. Pēc apvērsumā Latvis sāka kritizēt K. Ulmaņa pārlieko godināšanu. Tā iemesla dēļ slēdza arī Latvi.

*Jauni centieni sabiedriskā dzīvē
un rakstniecībā*

19. g. s. beigu pusē latviešu sabiedriskā dzīvē notiek lielas pārmaiņas. Līdz 1900. g. zemnieku māju lielākā daļa bija jau iepirkta dzimts īpašumā. Māju uzlabošana tagad bija pašu zemnieku rokās. Laukos tomēr paliek liels skaits kalpu, zemes īpašnieku skaits bija 418,028, bezzemnieku skaits — 591.656.

19. g. s. beigu pusē strauji uzplauka rūpniecība. Rīgā 1884. g. bija tikai 23,854 rūpniecības strādnieki. Nākamo 15 g. laikā strādnieku skaits pieauga vairāk kā divkārt. Rūpniecība uzplauka ne vien Rīgā, bet arī Liepājā un Ventspilī. Purapuķes stāsts par Pēteri Zelmeni ir tikai atsevišķs gadījums. Lauku ļaudis sāka plūst uz pilsētām un meklēja darbu rūpniecībā. Tā bija dabīga parādība, pret ko velti uzstājās J. Neikens un Apsīšu Jēkabs.

19. g. s. beigu pusē latviešu tauta sadalījās šķirās pēc nodarbošanās un mantas stāvokļa. Rīgas Latviešu biedrībā tāpat radās pretešķības. Daudziem biedrības vadība vairs nešķita pietiekami progresīva. Kopš 1882. g. pastāvēja latviešu studentu korporācija Letonija. Daļa Tērbatas studentu nebija apmierināti ar Letoniju. Šo studentu skaits nebija liels, tikai 15. 1891. g. viņi sāka izdot populārzinātnisku rakstu krājumu Pūrs, paužot tajā jaunus centienus, kas bija pārņemti no Vācijas. Pūrā parādījās apcerējums pret nacionālismu. Citos rakstos bija iztirzāts materiālais pasaules uzskats. 1892. g. A. Dauge pirmais rakstīja par marksismu. Pēc marksisma mācības cilvēku sadalīšanās šķirās pēc nodarbošanās un mantas stāvokļa ir nenovēršams sabiedrības attīstības likums, lai gan šī mācība nevar uzrādīt, ka tā var atrisināt visus sabiedrības ļaunumus.

1886. g. Rīgā sāka iznākt jauns laikraksts Dienas Lapa. Tas sākumā meklē atbalstu tādās aprindās, kam līdz tam nebija piegriezta vēriņa. Tie bija amatnieki un Rīgas strādnieki. Citādi Dienas Lapa bija tāpat tautisks laikraksts, bet 1888. g. tas strauji mainījās, kad par redaktoru nāca P. Stučka, bagāta lauksaimnieka dēls, bet ar ļoti radikāliem marksistiskiem uzskatiem. Tie, kas mācījās skolās, kāri uztvēra jaunās idejas un iestājās par tām. Tautiskā kustība tomēr nebija izzudusi, tai bija tikai mazāk ciņas

spara. Letonijas korporācija turpināja J. Alunāna un A. Kronvalda tradīcijas — izdeva rakstu krājumu *Sēta, Daba, Pasaule 1889.-1893.g.* V. Olavs te bija devis apcerējumu par Baltijas tautu likteni līdz 1561. g., Fr. Kornets bija rakstījis par latviešu bērņu ieražām, L. Bērziņš par tautas dziesmām — to krāšanu un klajā laišanu. Nacionālos darbiniekos bija mazāk cīņas spara kā sociālisma paudējiem. Tā kā sociālisms vēl nebija pilnīgi noskaidrojies, tad šos jaunos centienus sauca par *J a u n o s t r ā v u*. Dienas Lapa iznāca līdz 1897. g., kad cara valdība slēdza šo laikrakstu un uzsāka to darbinieku vajāšanas. Tās skāra arī lielo dzejnieku J. Raini, kas tajā laikā bija jauns advokāts un viens no Dienas Lapas redaktoriem.

Tautiski pilsonisks laikraksts bija Baltijas Vēstnesis, kas sāka iznākt 1868. g. un puda tautiskos uzskatus.

Par sadursmes gadu starp tautiskiem cīnītājiem un jauno strāvu kļuva 1903. g. Bija pagājuši 25 gadi, kopš nodibinājās Rīgas latviešu biedrība. Latviešu teātris to atzīmēja ar teātra izrādi. Laikraksts Dienas Lapa šai gadā pieņēma sociālisma programmu, ko J. Rainis bija pārvedis no Vācijas. Tāpat P. Zālītes Mājas Viesis šai gadā idejiski pievienojās Dienas Lapai.

Galīgu lūzumu 1893. g. 28. aug. izdarīja J. Jansons Jelgavas latviešu biedrībā. Viņš nolasīja referātu Domas par jaunlaiku latviešu literatūru. Rakstniecībā līdz tam viņš nebija pazīstams. Viņa uzstāšanās bija pašapzinīga un zobgalīga. Literāros darbus viņš vērtēja no tā, vai tajos izteikta kāda jauna ideja. Jo nesaudzīgi viņš vērsās pret 80-to g. rakstniecību. Lautenbacham Jūsniņam viņš ieteica pasargāt latviešu rakstniecību no saviem darbiem. Viņa vērtējumā tautas īpatnība nebija tik nozīmīga kā tautas labklājība. Viņš izsmēja arī tos, kas mēģināja vākt tautas tradīcijas. Vienīgi par Apsīšu Jēkabu viņš sacīja: „Viņam tuvojoties, soļi mums tiek godbijīgāki un klusāki, jo šeit mūsu priekšā stājas rakstnieks, kas pie sava garīgā darba ķēries ar visdziļāko nopietnību, kuŗa sacerējumos visgaŗām atspīd bagātas mākslinieka dāvanas. Šis rakstnieks tēlo mums vienkāršo, bet smago zemnieku dzīvi, viņš izņem no tās divi vai trīs tēlus un seko tiem viņu nelaimīgā mūžā. „To celiņu rītā gāju, tā celiņa maliņā birst tiem gauŗas asariņas!“ Referāta nobeigumā lektors

prasījīs, lai latviešu rakstnieki „plūcina citu tautu spēcīgās idejas uz mūsu dzimtenes izdegušajiem, nonikušiem klajumiem, neskumstot, ka jaunlaiku viļņi satriec un izgrauj dažas dārgās dzimtenes piemiņas un senatnes paliekas.“

J. Jansona referātam nebija izšķirīgas nozīmes, tautiskos centienus viņš nespēja sagraut. 1894. g. 25. febr. Rīgā izrādīja vācu rakstnieka Zudermana reālistisko lugu Gods. Kāds skatītājs bija teicis, ka uz skatuves neesot tēlots gods, bet negods. Uz šiem vārdiem bija atsaucies Baltijas Vēstnesis un rakstīja, ka lugā rādīts pārsvarā negods un ļauni cilvēki. Varoņu gods ticis nostādīts kā katras šķiras gods, tā ļaunais paliekot nepārspēts.

Vēl šis satraukums nebija norimis, kad tā paša gada Lieldienās izrādīja līdzīga satura Aspazijas lugu Zaudētās tiesības, kurā tāpat uz skatuves tika parādītas dzīves tumšās un ēnas puses. Jaunstrāvniece apsveica Aspazijas drosmi reāli tēlot. Otra puse izteicās, ka Aspazija pēc Vaidelotes brīvās un jaukās dzejas esot nokāpusi prōzas pišļos, jo tas, kas uz skatuves rādīts, neesot vairs dzeja.

Tie bija lieli sabangojuma gadi latviešu rakstniecībā, bet tikai neilgu laiku. Strīdi norima kā vētras sakulti viļņi. Latviešu rakstniecība dabīgi turpināja attīstīties tālāk. Jo spēcīgs bija reālais virziens, kas nebija nekas jauns, jo J. Neikens jau tēloja reālo dzīvi. Tālāk uzplauka nacionālais novirziens.

Liriskā un episkā dzeja astoņdesmitos gados

Pēc spožā tautiskā laikmeta dzejas sāka pamazām attīstīties individuālā dzeja. *Esenberģu Jānis 1862.-1890.* bija Rīgas Latviešu biedrības teātra sufflieris. Viņu agri sagrauza dilonis. Esenberģis tulkojis dažas Šekspira lugas un devis dažas vienkāršas individuālas dzejas. Par Esenberģi teikts, ka viņš dzēris no maza, bet sava trauka. Viņu var uzskatīt par Poruka priekšteci.

Vensku Edvards — Edvards Skujenieks, 1856.-1897.

Vensku Edvards dzimis Lielsesavas pagastā, mācījies pagasta skolā, tad Jelgavas un Kuldīgas skolās. Beigu eksāmenu nolīcis. Rīgas pilsētas ģimnazijā, studējis tieslietas Tērbatas universitātē. Savu rakstnieka darbību sācis kā avīžnieks. Ir rakstījis dzejoļus, stāstus un devis arī tulkojumus. Viņš ir lirikis. Dzejā apdziedājis dabu un mīlestību. Viņa dzejoļi iznākuši krājumā *Dziesmu pavasaris 1880. g. un Jaunas dzejas 1893. g.* Pazīstams ir viņa dzejolis *Bērzs tīreli*, ko komponējis Jāzeps Vītols. Viņa dēls ir pazīstamais politiķis Margērs Skujenieks.

Jēkabs Lautenbachs — Jūsmiņš 1848.-1928.

J. Lautenbachs bija latviešu valodas lektors Tērbatas universitātē, vēlāk prof. L.U. Prof. L. Bērziņš savā atmiņu grāmatā stāsta, ka J. Lautenbachs nav bijis interesants kā lektors. No Letonijas vajadzējis iet piespiedu kārtā uz viņa lekcijām. Prof. L. Bērziņš kādā reizē bijis tikai viens klausītājs J. Lautenbacha lekcijā. J. Lautenbacha dzejas talants nav liels. Viņš sarakstījis otru eposu *Niedrišu Vidvuds*, kas ievērojams ar savu gařumu. Tajā ir 24 dziedājumi ar dažādu teiku, pasaku un teiksmu atdzejojumiem tautas dziesmu garā. Vispār *Niedrišu Vidvuds* ir tik gařlaicīgs, ka tikai retais to izlasījis līdz galam. Pēc tautas teiksmas J. Lautenbachs sarakstījis romantisku drāmu *Zalkša*

ligava. Te viņam sekoja Aspazija, kas sarakstīja lugu ar tādu pašu nosaukumu.

80-tos gados ap J. Lautenbacha dzeju izcēlās asas debates. Pārstrautu Jānis savā grāmatā izcēla J. Lautenbacha dzeju kā īstu nacionālu dzeju, Kaudzītes Matīss to apkaņoja. Šai ķildā iejaucās jaunais kritiķis Teodors Zeiferts un prasīja dzejā laika garu un sava laika centienus. J. Lautenbachs viņam atbildēja, ka tā neesot liela dzeja, dzejniekam vajagot censties pēc mūžīgā un pacelties pāri ikdienai. Ārēji T. Zeiferts palika kā uzvarētājs, bet J. Lautenbachs bija tuvāk patiesībai, tikai viņa paša dzejnieka talants nebija tāds, lai spētu dot šādu dzeju. Labākais, kas no Lautenbacha palicis, ir daži viņa dzejoļi.

S u d r a b u E d ž u s ... 1860.-1941.

Sudrabu Edžus tāpat ir 80-to gadu dziesminieks. Viņa tēvs bija skolotājs un ērģelnieks. Bērniņu dzejnieks pavadīja Ogres krastos, kas vēlāk atspoguļojas viņa dzejā. Viņš beidza Baltijas skolotāju semināru un bija dažus gadus par skolotāju Dzērbenē, pēc tam Austrumu ciema kolonijā Ufas guberņā. Pēc dažiem gadiem viņš atgriezās dzimtenē un bija skolas pārzinis Gramzdā. Pēc 1905. g. viņš aizbrauca atkal uz Krieviju un darbojies dažādās vietās par skolotāju. Pēc kara viņš dzīvoja īsāku laiku Maskavā, tad Pliskavā. Sudrabu Edžus jaunībā bija sajūsminājies par Lietuvu un tās vēsturi. Viņa pirmais darbs bija Ķeistuta loms 1885., tad Lietuvas virsaitis. Viela un ideja te nebija nekas jauns, bet dzejiskā izjūta bija kas cits. Tā Ķeistuta loms sākas ar šādu dzejas pantu:

Pie Prūsijas robežām viēnatnē šņāc
Uz pakalnes senlaiku priedes;
Pie kājām tām Baltijas jūŗa rādamās krāc,
Un redzamas kaušanās sliedes.
Tur smiltainē kareivju atliekas snauŗ,
Tās aukstums ar karstumu balo,

Un bangas tur naidīgi vairogus grauž.
Un šķēpus iz kapenēm skalo.

Viņa galvenie dzejas darbi bija: *Ķeistuta loms*, 1885., *Lietuvas virsaitis* 1885., *Pēdējais cārs* 1886., *Vijtauts* 1888. un *Margērs* 1899.

Iemācījies poļu valodu, viņš pārtulkojis vairākus poļu rakstnieku darbus. No viņa stāstiem pazīstamākais bija *Dullais Dauka*. Krievijā pēc kara viņš publicējis vairākus darbus, bet tajos ir jau atmiris mākslinieks.

F r i d r i c h s A d a m o v i č s 1863.-1933.

Fridrichs Adamovičs ir kalpa dēls no Dundagas, dzimis Dundagas Rīzemes mājās. Piecu gadu vecumā viņš mācējies jau lasīt. Par viņa izglītību rūpējās Kr. Barona māšas vīrs Fr. Adamovičs, kas 18 gadus bijis Dundagas pagasta vecākais. Fr. Adamovičs beidzis vietējo draudzes skolu, tad Baltijas skolotāju semināru. Fr. Adamovičs vēl beidza Pēterpils skolotāju institūtu, strādāja par skolotāju Bauskas pilsētas skolā, Polijā un mūža pēdējos gados Rīgas skolotāju institūtā, un bija lektors L.U. ģeografijā. Fr. Adamovičs rakstījis dzejoļus jau tad, kad viņš mācījās Baltijas skolotāju seminārā, bet dzejoļu krājums viņam iznāca tikai Latvijas valsts laikā. Adamovičs neizceļas kā dzejnieks, bet kā izcils tulkotājs. Viņš tulkojis labi Krilova fābulas, dažus Puškina darbus un jo sevišķi izceļas kā rūpīgs Šekspira lugu tulkotājs. Viņa tulkotais Šekspira *Makbets* ir parauga tulkojums. Sarakstījis skolas grāmatas ģeografijā un nomira 1933. g. 19. febr. Viņš bija uzcēlis gližu māju Bauskas tuvumā un ir apbedīts Bauskas kapos.

Teodors Zeiferts savā darbīgā mūžā devis vairākus dzejoļu krājumus, bet dzejošana nav viņa stiprā puse. Dzejā viņš neaizsniedza savus laika biedrus. T. Zeiferta galvenais darbs ir kritikā un literātūras vēsturē. Kritiķa darbības sākumā viņš vērtē no tīri aistētiskā viedokļa. Viņa pirmais apcerējums bija H. Hugenbergers mūsu valodas un rakstniecības laukā *Austrumā 1886. g.* Tāpat viņš vērtē tautas atmodas laikmeta dzejniekus — Alunānu, Ausekli. Bet jau 1887. g., rakstīdams par Ausekļa dzeju, viņš novirzās uz reālisma pusi. Viņš par Ausekli nu saka: „... tādu ceļu iedams, t.i. senlaiku tikumos un brangumos mērķi spraudzams, viņš noalojas no tās tekas nost, kas ved tautas sirdi.“

1888. g. T. Zeiferts nonāk sadursmē ar Lautenbachu, rakstīdams par viņa dzeju. Šī sadursme viņam bija svētīga, jo viņa pretinieks bija ar augstskolas izglītību. Tā T. Zeiferts bija spiests noskaidrot pamatprincipus, kā vērtēt literāros darbus. Atbildes rakstā Dzejnieks un viņa laiks — jau skaidri jūtama nostāšanās uz reālisma viedokļa. Tā T. Zeiferts ir pirmais, kas sāk populārizēt reālismu jau 1889. g., bet T. Zeiferts nenoraida pagātnes izmantošanu tautas dzejā. Viņš tikai vēlas, lai šai dzejai spīdētu cauri sava laika jušana, griba, dzīšanās. Tagad T. Zeiferts saprata ir Pumpura Imantu un Lāčplēsi. Tā Zeiferts tīri intuitīvi sagatavoja ceļu J. Rainim un Aspazijai.

Polemikā ar Lautenbachu T. Zeiferta atbilde bija lietišķāka un spēcīgāka. Tā atbilde laika garam un centieniem sakņojas tā laika latviešu dzīvē. T. Zeiferts nepieķūsis darbojās tālāk kritikā, ko viņš uzskatīja par savu galveno darbu. Viņš bija pret dzīves noliegšanu un nevarības cildināšanu mākslas darbos. Viņš tikai gribēja, lai rakstniecība virzītu dzīvi, dotu pozitīvas idejas un jaunus centienus. 1894. g., novērtēdams R. Blaumaņa stāstu un noveļu krājumu *Pie skala uguns*, T. Zeiferts atzīst tos par ievērojamiem mākslas darbiem, tikai vēlas, lai šajos stāstos un novelēs būtu izteiktas kādas idejas, kas var virzīt dzīvi.

Labi iepazīties ar Tena un Brandesa darbiem par literāro darbu vērtēšanu, 1897. g. viņš pilnīgi atrod to drošo pamatu, uz

kuŗa viņš pilnīgi paliek stāvam. Mākslas darba izprašana un noskaidrošana paliek viņa galvenais uzdevums, viņš tikai vēlas, lai mākslas darbā būtu izteikta kāda ideja. Citādi viņš mākslas darbus skata ar daudzpusīgām simpatijām, vairs neprasa no tiem, kas tajos nav. T. Zeiferts neseko jaunās strāvas idejām un iet pats savē ceļu. Viņš spēj atzīt par ievērojamiem darbiem arī Poruka romantiskā garā rakstītos dzejoļus un citus darbus. Ja Jansons Brauns nosauca Poruka bālos zēnus par klibiem jēriem, tad Zeiferts atzīst, ka „literātūrā kopjami arī tādi tipi, kas, sevī nogremdēdamies, dzīvo dziļāk savu iekšējo dzīvi visaugstākām tikumiskām idejām.“ Šādus tipus viņš saskata Bagātos rados un Sirdsšķīstos ļaudīs. T. Zeiferts nu atzīst ir R. Blaumaņa reālismu, ir Poruka romantismu. Viņš sarakstīja daudzas monografijas par latviešu rakstniekiem un katru novērtē pēc tā īpatnības. Darbošanās monografijā un literātūras kritikā T. Zeifertam bija priekšdarbs un sagatavošanās, lai mūža pēdējos gados sarakstītu savu literātūras vēsturi. Par tās sarakstīšanu viņš domājis jau Olainē strādādams, bet pie šī lielā darba viņš varēja ķerties tikai tad, kad pārnāca dzīvot Rīgā. T. Zeiferta rakstniecības vēsture ir viņa pēdējais lielākais darbs. Tās pirmā daļa, kuŗā apskatītas tautas tradīcijas un garīgā rakstniecība, iznāca 1922. g. Otrs uzdevums, pa daļai paša autora koriģēts, iznāca K. Egles redakcijā 1934. g. Trešā daļa, kuŗā aplūkota latviešu rakstniecība no 90-tiem gadiem līdz jaunākiem laikiem, iznāca 1925. gadā.

T. Zeiferta Latviešu rakstniecības vēsture ir viņa mūža darbs, plašākais, lietišķākais un bagātākais rakstniecības atskats, kāda otra mums nav. Tajā ir pārbaudīti un droši fakti.

Rakstot rakstniecības vēsturi, T. Zeifertam bija ejami pašam savi ceļi. Latviešu rakstos tam vēl nebija ne paraugu, ne vajadzīgo priekšdarbu. Vienīgie priekšdarbi bija paša rakstnieka sarakstītās monografijas par latviešu rakstniekiem. Šos paša darbus viņš izmantojis rakstniecības vēsturē, tos saīsinādam un papildinādam ar jaunākiem atzinumiem.

T. Zeiferta rakstniecības vēsture īstenībā ir pētījumu sakopojums, kuŗā ir doti plaši biografiski dati. Vājākā ir pirmā daļa par tautas dziesmām. Nebija tad to priekšdarbu par t. dz., kādi ir tagad.

Runājot ar K. Egles vārdiem, ir jāliecina: „Ar savu bagātīgo materiālu krājumu, Zeiferta rakstniecības vēsture ir ne tikai mūsu rakstniecības, bet visas garīgās dzīves pirmā enciklopēdija. Pēc tās varbūt nāks literatūras vēsture vārda speciālā nozīmē, bet nav šaubu, ka Zeiferta literatūras vēsture vēl ilgi paliks kā vienīgā nepieciešamā rokas grāmata šai nozarē.” Tā ir iespiesta arī trimdā kā novilkums no A. Dravnieka eks., iznīcinot viņam dotos veltījumus.

E d u a r d s V e i d e n b a u m s ... 1867.-1892.

E. Veidenbaums dzimis Vidzemē, Glāznieku mājās, netālu no Cēsīm. Apkārtnē te diezgan vienmuļīga. Tuvumā bija vienīgi lielceļš, kaļķakmens lauztuves un kapsēta. Tā dzejnieks jau jaunībā redzējis strādniekus, kas dienu lauza un vēla smagos kaļķakmens blūkus. Kapsēta ar skumjo noskaņu un baltais lielceļš ar rosīgo kustību atstājis savu ietekmi uz Veidenbauma dzeju.

E. Veidenbaums mācījās Cēsu apr. skolā kopā ar brāli Kārli. No skolas biedriem minams dzejnieks Ed. Treumanis, ar ko Veidenbaumam bija tuvas un draudzīgas attiecības.

Cēsu apr. skolas vadītājs Bēms bija vācietis, kas uzstājās pret latviešu centieniem, bet viņš bija patiesības mīlotājs un glēvuļu nīdējs. Kad E. Veidenbaums beidza apriņķa skolu, Bēms viņam paredzēja spožu zinātnieka ceļu. E. Veidenbaums vēl beidza ģimnaziju Rīgā 1886. g. un aizbrauca uz Tērbatu studēt tieslietas. Pārāk agri tomēr nobeidzās E. Veidenbauma dzīve — viņš saslima ar tuberkulozi. Trūcīgā dzīve, saaukstēšanās veicināja slimību uz jauno pusi. Ed. Veidenbaums nomira 25 g. vecumā 1892. g. 24. maijā.

E. Veidenbauma dzeja

E. Veidenbaums sacerējis 74 oriģināldzejoļus un pārtulkojis no Horatija, Šillera, Heines u.c. apm. 20 dzejoļus. No tiem pašiem tikai nedaudzus varēja iespiest. Viņa dzejoļi izplatījās rokrakstā, un tautā viņš bija ļoti populārs dzejnieks.

Jaunus ceļus, ko Jansons Brauns un T. Zeiferts meklēja, gāja E. Veidenbaums. Viņš atzina, ka dzejā var izteikt kā skaisto, tā drūmo dzīves ikdienu. Viņš bija pirmais reālists dzejā un pirmais deva domu dzeju. Viņa dzejas izteiksme ir tieša, taņi nekas nav meklēts, bet tā ir kā metalā kalta — ritmiska un stingrā pantmērā.

Tulkojumos viņš nēmeklē labus dzejas paraugus, kā J. Alunāns, bet meklē tādas dzejas, kuŗās izteiktas kādas domas. Tas viņu ved sadraudzībā ar Horatiju. E. Veidenbaumam sāp tas, kam citi nevēriģi paiet gaŗām. Par Horatiju teicis viņa skolas biedrs un draugs E. Treumanis: „Viņš iepazģstas ar pesimistisko dzģves uzskatu *Horatija dzejģ*, ka ģstģ laime nezied nevienam zemes virsģ. Vai tu kalnģ, vai lejģ mģti, vienalģa, nģves ceļš tev reiz jģstģiģģ.” Mģs visi zinģm, ka reiz bģs jģmirst, bet tģdģļ mģs neuztraucamģes. E. Veidenbaums meklģja atbildes pģdģjiem jautģjumiem, viņš nebija mierģ ar to, ka pasaule un cilvģki ir tik nepilnģgi. Dzejģ viņš saka lģdzģgi Horatģjam, ka laiks ātrģk steidzas kģ vagona rats. Horatģjs bija atģinis dzģves bezvģrtģbu un aģcinģja savģ dzejģ baidģt dzģvi. Viņš mģģģja grģtģs dienģs pģrģk neskumt un neaģzrautģes, kad uzsmaida laime. Tģpat E. Veidenbaums saka, ka ģsts filosofģ nav pesimģsts, bet dzģvi jautģri bauda. Labģk tģd atnest vģnu, smarģģģģs nardes un rozes. Vai bģs kaŗģ ar angļģem un krievģem, par to viņģ atļauj spģriest citģem. Pats viņģ nododas jautģrģbas dieva kalpoģšanai. Tģ E. Veidenbauma dzejģ izbeidzas pesimģstģskģ dzģves izģģta, tur skan ģstas baidģ dzģsmas. Dzejģnieka izteiksme ir asa un vietģm pat naturģla. Viņģ saka, ka ģsts dzejģnieks nav pesimģsts, bet dzģvi jautģri bauda. Zemes virsģ nav taisnģbas, tikai dģrei ir spģks. „Par tiesneģiem cienģti blģģģi sģģ un godģģģi ādu no citģem plģģģ; un cienģgtģvs teģc spredģķus.” Citģ dzejģ viņģ saka: „Vģrs zemes nav

laimes, tik zvēru pulks ļļauj, viens otram iz mutēs tie kumosu rauj, un priecīgs ikkatrs, kad vēders tam pilns, kad bērniņi veseli, dzīvoklis silts“. Veidenbauma satiriskā dzeja ir asa un griezīga vēl tagad, tādēļ var saprast, cik lielu ietekmi tā atstāja sabiedrībā, kad tā atskanēja pirmo reizi.

E. Veidenbauma baudu dzejoļi bija ļoti populāri, bet to vērtība pieder tikai savam laikam. Vērtīgākā ir Ed. Veidenbauma domu dzeja, tāpat viņa nedaudzie dzejoļi, kas smagu skumju un sāpju caurausti. Raugoties dabas krāšņumā, dzejnieks vēlas doties līdz baltajiem padebešiem, „Tur tālumā, kur ziemas nepazīst, kur rozēs zied un mūžam nenovīst.“ Tomēr šos gaišos cerību starus nomāc drūmā atziņa:

„Met reiz cerību tumšajā kapā:
No saulainām lejām ir mirstīgais šķirts,
Tam jādzīvo asaru dūksnājā slapā.“

Skumji ir dzejoļi, kuņšos dzejnieks saka, ka viņu jaunu aizsauc no pasaules, kur tikai mūžīgs saltums: „Vēl desmit, divdesmit gadu un ļugai būs pienācis gals. Un tālāk un atkal tālāk rit šausmīgais mūžības rats.“

E. Veidenbauma studiju biedrs prof. A. Dauge raksta: „Veidenbaums nekad nevienan neuzmācās ar savām idejām, — viņam nebija ne mazākās drusciņas aģitatora talanta, viņš nekad nedzina propagandu, nekad nepulcināja ap sevi domu biedrus, neorganizēja partiju.“

Fr. Nīcše dievināja pārcilvēku, tāpat Veidenbaums domājis par sabiedrības izlasi un gribējis redzēt sabiedrības priekšgalā tikai labākos. „Dumjiem un ļauniem nedrīkst būt nekādas noteikšanas par citu dzīvi, bet tikai tiem, kas savā dvēselē lieli.“

E. Veidenbaums domājis, ka sabiedrība tikai tad labosies, ja labosies cilvēki. Darbs stāv pirmajā vietā, katram vispirmā kārtā jāsāk pašam ar sevi. Nākotnes sabiedrības forma viņu interesēja mazāk kā nākotnes cilvēka ideāls. Nākotnes cilvēka tips bija viņa ilgu tēls.

Ed. Veidenbauma dzejas izplatījās rokrakstā. Tautā dziedāja sevišķi viņa baudu dziesmas. Ed. Veidenbauma dzejas iznākušas

vairākos izdevumos, gan Latvijā, Londonā un Padomju Savienībā. Pilnīgākais Ed. Veidenbauma darbu izdevums ar R. Egles monografiju atsevišķā grāmatā iznāca Rīgā 1926. g. Visi teksti šai izdevumā rūpīgi pārbaudīti un doti vēl jauni materiāli, kas agrāk bija nezināmi. Var teikt, ka neviens jauns dzejnieks Latvijā savā laikā nav bijis tik populārs kā Ed. Veidenbaums.

Kārlis Krūza dzimis 1884. g. 18. aprīlī Zvārdes pagastā un audzis trūcīgos apstākļos. Kā parasti vasarās viņš gājis par ganu un ziemā mācījies Reņģu tautskolā. Tas tādēļ, ka šī Zvārdes daļa, kuŗā audzis K. Krūza, bija tuvāk Reņģēm kā Zvārdei. Kurzemes hercogistes laikā Zvārdes pagasts ir sniedzis līdz Lietuvas robežai, un Reņģu muiža ir nodibināta uz Zvārdes pagasta zemes.

K. Krūza mācījās Pļaviņās par fotografu un staigāja par kolportieri, iznēsādams tikai labas grāmatas. Daži viņa dzejoļi bija iespiesti Zobgaļa kalendārā 1901. g. Viņa pirmo dzejoļu ciklu izdeva Jaunā Raža 1903. g. Dzejoļu krājums Ceļmalas ziedi iznāca 1904.g.

Autors tad sauca sevi par Vēsmiņu Kārli. Nu viņam bija paša grāmata, ko piedāvāt citiem. Revolūcijas laikā 1905. g. viņš īsu laiku aizrāvās līdz citiem un rakstīja kādas ciņas dziesmas. Par to viņš dabūja ilgāku laiku cietuma sodu. Cietumā viņš bija nācis pie atziņas, ka dzejai jābūt neatkarīgai. Dr. M. Valters raksta, ka J Grīns nosaucis K.Krūzu par dzejas mūku. I Pas.kaŗa laikā J. Grīns strādājis kopā ar K. Krūzu Cēsīs un stāsta, ka dzejnieks bijis dzīves priecīgs un nebeidzis runāt par dzeju, dažreiz arī it veikli improvizējis atskaņotās vārsnās par jebkuŗu tematu. Kārlis Krūza pat uzstājies ar dziedāšanu... raudams vaļā vecveco „Aplam bezkaunīgs lielmutis bija gaŗais Goliāts“ *J. Grīns*. Bēgļu aprūpes organizācija samācījās teātra izrādei Šekspira Sapnis vasaras naktī. K. Krūza spēlēja meŗsargu Puku, lēkāja pa skatuvi kā jūsmīgs sienāzis un vēlāk no komēdijas viņš lietāja kā parunu: „Šis joks ir jauks un varen patīk man“ *J. Grīns*.

K. Krūza dzīvoja Rīgā, Dreiliņu ielā, A. Dravniekam kaimiņos. Viņš dzejnieku apciemojis viņa mēbelētā istabā, kas bija „īsta mūku celle“, runājot J. Grīna vārdiem.

Latvijas valsts sākuma gados K. Krūza bija latviešu valodas skolotājs II Rīgas pilsētas ģimnazijā, kur mācīja latviešu valodu. Viņš labi sapraties ar skolniekiem, kas dzejoja arī pēc meistara parauga, sevišķi trioletas formā. Kādreiz K. Krūza bijis saguris

veselībā, draudzīgas skolotājas viņu spriedušas braukt kaut nelielā atvaļinājumā. K. Krūza paklausījis tikai tad, ja J. Grīns vai V. Dambergs uzņemas viņa vietā mācīt latviešu valodu. J. Grīns stāsta, ka vācu okupācijas laikā viņam gadījies izbraukt uz Saldu rakstnieku vakarā. Iznācis viņam kādu diennakti pavadīt kooperatora A. Dravnieka mājās Spolēnos, tur ciemojies arī K. Krūza. „Brīnījos, klausīdamies sarunās, cik labi viņš pazina savas puses cilvēkus un cik ļoti interesējās par tiem“ *J. Grīns*.

„1944. g. aprīlī sarīkojām Latvijas universitātes aulā K. Krūzam 60 g. jubileju. Redaktors Jānis Andrupis noraksturoja viņa dzeju — kā staigāšanu pa atmiņu istabām un aizgājušā vērotāju. Pats dzejnieks izkoptā deklamācijā rādīja savas dzejas paraugus. Viņa deklamācija bija uzvarīga, un tā viņš paliek atmiņā ne kā liels, bet kā absolūts dzejnieks. Izkaltis, it kā sazuvis, viņš palika pie krievu okupantiem, kas viņu saudzēja — kā Puškina labu atdzejojāju“ *J. Grīns*. K. Krūza sarakstījis dažus jūtīgus stāstus, bet sevišķi izkopta ir viņa dzeja. Viņš lietā dažas dzejas formas, un tās izslīpē par absolūtu dzeju. Tādi viņam ir trioleti mazajās grāmatiņās — Trauslā traukā 1922., Tautas tiesa 1924., Teiku tīklā 1924. Te nav ko teikt vairāk — tā ir absolūta dzeja.

Glīti sonetu krājumi ir Skaidrie strauti 1924., Mirkļu mirzums 1926., Liesmu lokā 1925., Zemes zīmes 1925. Jaunības dzejoļi sakopoti krājumos Agrais rūgums 1927., Miglas mīklas 1927. Paraugam te minēsim K. Krūzas dzejoļi Dabas daiļums:

„Kāds daiļums dievībā un dabā,
Kāds daiļums dainās dīvainās,
Kas bāŗa bērna dienas glabā
Un senās gaitas saulainās!

Kāds daiļums gaišā darba dienā,
Kad nav par smagu tev nekas,
Vai jābrauc labībā vai sienā,
Vai linus plūcot jālokās.

Cik svētu rītu daiļas mājas,
Kad pagalms noslaucīts tik tīrs
Un rāmiem soļiem pastaigājas
Gar savām druvām darba vīrs!

Cik daiļi laukā viļņus lēnus
Veļ viegla vēsma vīdamās,
Un zvans kad sasauc baznīcēnus,
Cik daiļas skaņas tīkamās!

Viss zied un zaļo tevis labā
Un augļus nes kā sendienās...
Kāds daiļums dievībā un dabā
Un dzīves gaitās saulainās!

K ā r l i s Š t r ā l s

K. Štrāls dzimis 1880. g. Pļaviņās, kur vēlāk dzīvoja paša celtā mājā. Viņš piedalījās I Pas. kaņā un smagi ievainots. Jaunībā bijis R. Blaumaņa skolnieks dzejā. Dekadentu grupā kādu laiku vadīja žurnālu Dzelme. K. Štrāla dzejas izdotas krājumos — Zirnekļa tīklā 1910., Zemes elpa 1927. Dzejā viņš ir padrūms, pauž erotisku kaislību, dabas vērojumus un filozofiskas pārdomas. Dzejas forma viņam ir darināta rūpīgi. Viņam ir sonetu vainags „Liec visas cerības uz Dieva augsto prātu“. Poēma Kains ir ar viņa laika sižetu, bet ar bībeles ieskaņām. Oktāvās rakstīta viņa kaņa poēma Kauja pie Glemu liepas. Labi ir viņa stāsti — Dieviņa ļaudis 1919., Dzintara vārtos 1921. un Uguņainie krasti 1923.

K. Štrāla izcilākais darbs ir romānu triloģija Kaņš. Latvijas valsts laikā iznāca divi daļas, bija paredzēta vēl trešā daļa. Kauju tēlojumus K. Štrāls rakstījis ar iestrādātu meistara roku. Kaņu viņš apraksta reāli un objektīvi kā franču rakstnieks Stendals un krievu rakstnieks Ļ. Tolojs.

K. Štrāls palika dzimtenē, viņa tālākais liktenis ir nezināms.

K r i t i k a

90-to gadu vidū sākās kritiska cīņa par latviešu rakstniecību un turpinājās vēl pēc 1905. g. Pavisam liels savādnieks, bet ļoti apdāvināts, bija J. Jankavs. Ar saviem rakstiem viņš sacēla lielu troksni un isā laikā no galīgi kreisās grupas pārgāja uz galīgi labo. Viņš sāka kā pārliecināts marksists un rakstīja biezas grāmatas, p.: Vecie elki mūsu literātūrā. Pēc Jankava uzskatiem cilvēka dzīve ir atkarīga no materiālās dzīves. Tādēļ cilvēki sadalās šķirās. Īsts mākslinieks tā ir savas šķiras ideologs. Grāmatā Vecie elki viņš asi uzbruka J. Akurāteram, K. Krūzam, K. Skalbem u.c. Pret Jankavu uzstājās Dr. M. Valters atsevišķā brošūrā. Pretēji izdevumi tāpat bija Zeltmata Almanachs un A. Ķeniņa Zalktis. Uzplauka romantiskā un dekadentiskā rakstniecība. Jankavs visam tam stājās pretī. Viņš prasīja, lai patērētāju kultūras vietā nāktu ražotāja kultūra.

Nepagāja ilgs laiks un Jankavs rakstīja pats pret saviem agrākiem rakstiem. Grāmatā Progresīvo demokrātu zinātne 1910. viņš asi uzbrūk demokratiskiem politiķiem. Viņš dzīvoja Parīzē un Dzimtenes Vēstnesī 1911. g. sāka rakstīt pret sociāldemokrātiem, iestājās par tautu, tās tradīcijām un tautas dzeju. Tā nu bija pilnīga virziena maiņa. Viņš rakstīja tāpat pret saviem agrākiem biedriem: Kad pusnakts pāri, maskas krīt 1913. un Rainis un sociāldemokratiskā kliķe 1913. Jankavs pēdīgi strādāja pie kāda krievu laikraksta.

Jankavs dzimis 1886. g. Vestienā, 1905. g. piedalījies revolūcionārā kustībā un 1906. g. aizbraucis uz Parīzi, kur studējis literātūru un pelnījis kā žurnālists. 1907. g. viņš atgriezās dzimtenē, tika arestēts un turēts cietumā līdz 1908. g. Pēc tam aizbraucis otrreiz uz Parīzi, 1914. g. pārbraucis Latvijā, kara laikā dzīvojis Pēterpilī un miris 1918. g.

viešu padomju rakstnieku klasiķi, "īpaši izceļot viņa romānu Zaļā zeme, jo agrākie romāni taču ir publicēti šausmīgas pilsonības „cenzūras“ laikā. *J. Grīns, Redaktora atmiņas, 239. un 240. lpp.* Zaļā zeme iespiesta desmitos tūkstošos eksemplāros, to mācās un iztīrā visās Padomju Latvijas skolās. Romāns drāmatizēts, filmēts un iespiests citās Padomju Savienības zemju valodās. Romāns rakstīts vecmodīgā valodā, un tas ir ļoti garš — 813 lpp.

Jaunākiem lasītājiem nepieciešams īss paskaidrojums. 1887. g. Krievijas valdība uzsāka Latvijas pārkrievināšanu. Tās bija sekas tam, ka Kr. Valdemārs sadarbojās ar krievu nacionālistiem — slavofiliem. Šādā situācijā Kr. Valdemārs saprata savu kļūdu un rūpējās, ka par tautskolu inspektoriem uz Latviju varēja braukt Fr. Brīvzemnieks, E. Grāvītis un Vembers. Fr. Brīvzemnieks prata Rīgā un tās tuvākā apkārtnē saistīt darbā spējīgus skolotājus. Rīgā tie bija brāļi Indriķis un Pēteris Cīruļi, M. Mežvēvers, J. Kriškāns, Ed. Mednis, J. Zālītis — Valdis, Fr. Jevišņš un T. Zeiferts Olainē. Laikam ar Fr. Brīvzemnieka gādību A. Upītis tāpat dabūja skolotāja vietu. Bet kad Fr. Brīvzemnieks nomira, A. Upītis Jaunajā Dienas Lapā nozaimoja šī izcilā skolu darbinieka piemiņu. Toreiz tas izsauca asus protestus.

Ka A. Upītis pats bija Purapuķes un A. Niedras skolnieks rakstniecībā, to viņš cenšas tagad izberzt kā ar zaļajām ziepēm, bet nespēj, jo tie ir vēstures fakti, pie kam fakts ir tāds, ko nespēj padarīt citādāku.

Zaļajā zemē A. Upītis tēlo pats sevi kā Kalvicu Andri, rentnieka dēlu. Divus gadus viņš mācījies Divajas, Skrīveru pagasta skolā pie skolotāja Puķītes (Purapuķes) pavisam 5 ziemas un divas vasaras. Tad viņš brauc uz Rīgu un gatavojas skolotāja tiesību iegūšanai. Andrja tālākās gaitas notēlotas romānā Plaīsa mākoņos. Rīgā viņš kopā ar paziņām aiziet uz jautājumu vakaru.

Romāns Zaļā zeme attēlo A. Upīša jaunības atmiņas, bet atkal jābrīnās — Jorģa Vanaga mājas tēlotas samērā pievilcīgi. Vanagu Lizbete dod strādniekiem ēst 5-6 reizes nedēļā gaļu, pats saimnieks pacienā strādniekus ar groku, ko pats samaisa. Visi ēd pie viena galda. Jorģi Vanagu ievēl par pagasta vecāko. Viņš saprātīgi gādā par skolu un nabagu māju. Vanags un viņa draugi

pamatīgi iedzeļ un papļēguro. To A. Upītis notēlo ticami, jo viņš pats ir liels dzērājs. Skolniekiem, kam šis romāns jālasa, jādomā, ka Jorģa Vanaga mājā bija labāk kā tagad Skrīveru kolchozā. Par romānu citādi jāsaka — tajā ir patiesības viltošana, sevišķi par inteligenci. A. Upītis par Padomju Savienības naudu komūnisma slavināšanā ir centīgāks kā pašu krievu rakstnieki.

A. Upītis izdevis arī dzejoļu grāmatu, bet viņam nav dzejnieka talanta, tāpēc par viņa dzeju neviens neinteresējas. Latvijas valsts laikā Nacionālais teātris izrādīja dažas A. Upīša lugas, labākā no tām bija par Žannu d'Ark. Tāda bija tā apspiešana Latvijas valsts laikā, kad izrādīja A. Upīša lugas un izdeva viņa romānus. Ja kādreiz Latvija kļūs brīva, tad ar šausmām jādomā, kas iztūris to Augija kūti, par kādu to tagad pārvērš A. Upītis.

E d v a r d s C ā l ī t i s

E. Cālītis dzimis 1881. g. Rīgā, bet audzis Pampāļu pagastā pie tēva brāļa. Viņš beidzis Pampāļu tautskolu un skolas beigšanā sarakstījis labu domrakstu par kartupeļu ņemšanu rudenī. Kāds kartupelis izkrīt no groza zālē un stāsta, ko viņš redz, kas apkārtņē notiek. Šo domrakstu bija sameklējis skolotājs A. Brūns skolas archīvā. 1944. g. palika Latvijā.

Stāstā Ints Grīns E. Cālītis attēlojis patiesu gadījumu Pampāļos. Kādu nakti Abrupes upes gravā nosists ar kalēja āmuru kalēja mācekļa līdzgājējs un atņemta viņam nauda. Tiesā kalēja māceklis veikli prot nostādīt par vainīgo citu, to soda ar cietuma sodu, bet īstais vainīgais dzīvo tālāk bez kādiem sirdsapziņas pārmetumiem. Dzīve tā dažreiz ir sarežģītāka kā rakstniecība, bet E. Cālītis pirmais tēlo šādu noziedznieka tipu.

Stāstā Sava kaktiņa un stūriša zemes dēļ tāpat ir patiesi gadījums Pampāļos. Muiža uz kādu formālu tiesību pamata izliek Preisbergu no viņa mājiņas Pampāļu Skrundas lielceļa malā. Meža malā izliktais Preisbergs uztaisa zemes būdu un dzīvo tajā.

Muiža liek uzgāzt priedi viņa zemes būdai un sagraut to.

Šķesteris Pluncis tāpat ir stāsts par patiesu gadījumu Pampāļos. Šis šķesteris bijis savādnieks, nav ņēmis naudu par darbu, neaņ zemi, nesēj labību, tur divus zirgus, lai gan barība pietiek tikai vienam. Braucot ar zirgu, viņš nesēž ratos, bet iet blakus zirgam kājām. Mājās viņam brāļa meita Lača, ko viņš mīl. Lača nodomājusi precēties. Pluncis par to satriekts un nevar gulēt visu nakti. No rīta viņš ienes vīstokli ar naudu un atdod to visu Lačai — 25 rubļus. Pagasta amata vīri atrod viņu pakārušos. Tie nosaka: „I' ta b' cilvēks! Nevar ne saprast; naudu neņēma, bet skops arī nerādījās būt.“

Patiesība ir tā, ka dzīvē Pluncis nav vis pakāries, bet aizgājis dzīvot pie meitas vīra.

Lauku dzīvi E. Cālītis notēlojis stāstā *Vienalga 1921*. Saimnieki, kalpi un viņu dēli notēloti tādi, kādi dzīvē viņi bija. Saimnieki ir ērtas dzīves mīļotāji, jaunie ir palutināti. Kalpi pa daļai ir notrulināti darbā, bet pašapzinīgi.

Brīvības cīņu varoni E. Cālītis rāda stāstā *Partizāni 1923*. Tajā paglābies no ienaidnieka jauns vīrietis Augusts un pastāsta savus piedzīvojumus pie lieliniekiem. Stāstā autors saka: „Patiesība tomēr ir tā, ka lielu satrīcinājumu brīžos cilvēku vairs nevada prāta slēdziens, aprēķins, bet gan instinkts vai sirds. Un kad visa sabiedrība nokļūst tādā stāvoklī, tad par laimīgu jāuzskata tā viņas daļa, kuŗa nekautrēdamās padodas sirds instinkta vadībai. Sirds tādos brīžos ir tā, kas rada varoņus, kas sprauž vārdos neizsacītus ideāltēlus, un sirds ir arī tā, kas noved pie tiem.“ *T. Zeiferts, Rakstniecības vēstures 4. daļā 398. un 399. lpp.*

R e ā l i s t i s k u l u g u i z r ā d e s

1894. g. sākumā Rīgā izrādīja uz skatuves Zudermaņa lugu *Gods, M. Valtera tulkojumā*. Zudermaņa *Godu* izrādīja 25. febr. Pēc izrādes Baltijas Vēstneša redaktors A. Vēbers rakstīja, ka kāds skatītājs teicis — uz skatuves rādīts nevis gods, bet negods.

A. Vēbers rakstīja ļoti kritiski par šādas lugas izrādi.

Ķildām nāca klāt jauna viela, kad tā paša gada Lieldienās izrādīja Aspazijas Zaudētās tiesības.

Drāmas galvenās personas ir mazās mājas īpašnieka Sniedziņa meita Laima, kuņai jāgādā par sevi un ģimenes locekļiem. Tēvs ir dzērājs, māte slima, nav ko ēst, nav līdzekļu bērnu skološanai. Bagātnieks Langards, nopirkdams mājas obligāciju, kļūst noteicējs par Sniedziņu dzimtas likteņiem. Viņš ir gatavs palīdzēt, ja Laima viņam atdodas. Laima no tā atsakās. Policija nāk apķīlāt Sniedziņu mantu. Laima pretojas un noplēš no apķīlātām lietām zīmogus. Kad par to viņu grib vest uz cietumu, Laima izmisumā krīt Langarta rokās. Citu acīs viņa nu kļūst par paklīdušu sievieti. Vēlāk ierodas jauniešs, kas viņu patiesi mīl. Viņš aicina Langartu uz divkauju, noliktā vietā ierodas Laima, nošauj Langartu un nošaujas pati. Nu sākās ķildas par Aspazijas lugu.

Mājas Viesi 1893. g. otrā pusē sāka izdot Dr. P. Zālīte, kas bija studējis Vācijā un tur ieguvis Dr. gradu. Viņš saistīja pie laikraksta savus paziņas, izcilākais no tiem bija prof. Balodis, tāpat studējis Vācijā un bijis līdzstrādnieks vācu laikrakstos. Līdzstrādnieku starpā bija minēti daudzi latviešu rakstnieki: P. Šmits, M. Bruņinieks, Vensku Edvards, Zeltmatis, Sudrabu Edžus, Plūdonis, Aspazija, Rainis u.c. Pie Mājas Viesa 1895. g. beigās vēl nodibinājas Mājas Viesa Mēnešraksts, tāpat Dr. P. Zālītes redakcijā. 1898. g. Dr. P. Zālītes rokās pārgāja vēl laikraksts Dienas Lapa. Rakstniekus šie izdevumi saistīja ar kārtīgi izmaksātiem honorāriem.

Nebija zināms, kādam virzienam pievienosies P. Zālīte. Tas parādījās it drīz, kad sākās ķildas ap Zudermaņa lugu Gods. Mājas Viesis nostājās šīs lugas aizstāvju pusē. Tomēr tas nepārvērtās par sociāldemokratu izdevumu. Līdzīgu troksni kā minētās lugas sacēla Zeltmaša 1894. g. iespiestais stāsts Vijolītes. Tajā jauneklis Ventas gravā pie Kuldīgas paved jaunavu, kas ir jau grūtniecībā. Jauneklis grib no tās atpirkties. Viņa nu pārmet vīriešu liekulību.

Pavešanu veco pusē atrada par piedauzīgu. To sniedza vācu tulkojumā Dūna Zeitung, lai parādītu, ka Mājas Viesis ir Vācijas

reālisma un demokratisma ietekmē. Straujums P. Zālītes izdevumos drīz mitējās, tajos darbojās līdz tā laika pazīstamākie latviešu rakstnieki.

E d v a r d s T r e u m a n i s 1866.-1950.

E. Treumanis rakstniecībā pazīstams ar pseudonīmu Zvārguļu Edvards. Viņš bija Ed. Veidenbauma skolas biedrs un draugs. Zvārguļu Edvards drīz kļuva visai populārs dzejnieks.

Viņš bija dzīves pabērņu, grūtdieņu, atstāto un visu cietēju dzejnieks. Par bārenīti viņš lūdz Dievu, lai stāv viņai klāt. Viņam sāp, ja redz līdaku noķeram maili ezerā. Rasas pilieni zālē viņam šķiet asaras. Viņš nebija liels dzejnieks, viņš kļuva populārs ar savu vienkāršību. Viņam bija daudz humoristisku dzejoļu. Gadiem paejot viņu piemirsa. Vecuma dienas viņš pavadīja pie Gaujas paša celtā mājiņā, ko viņš bija nosaucis par Leukādiju. Te viņš sacerējis vecuma dienās daudz dziesmu, tikai tās palikušas manuskriptā. Viņš miris savā Leukadijā un turpat apbedīts.

Romantisms un virzienu sazarošanās

Reālistiskais virziens prasa tēlot lietas un parādības, kā tās uztveramas mūsu jutekļiem. Savu īsto izpausmi tas rod sabiedrisko problēmu tēlošanā un izprašanā. Romantismam reālisma pasaule ir par šauru. Tas paceļas pāri reālai pasaulei un grib radīt brīvāku, neatkarīgāku un skaistāku pasauli. Romantiķi prāta vietā izvirza jūtas, kas vienmēr paliek kā ilgojumies, kā neaizsniegts mērķis. Romantiķis Fr. Bārda ar lepnumu saka: „Es nereāls esmu un gribu tāds būt, Man smalkāk un dziļāk viss svērts. Par jums tikai pasmiešos kādreiz, varbūt, Lai dusmotos — neesat vērts.“

Reālisms un romantisms var izpausties vienā laikā. Tieši reālisma uzplūdu laikā, kad izrādīja Zudermaņa Godu 1894. g. un Aspazijas Zaudētās tiesības, iznāk J. Poruka fantastiskais stāsts *Perpetuum mobile*. Tajā tēlots mēģinājums atrisināt mūžīgās kustības problēmu. Vecs atraitnis Millers taisa dzirnavas, kas grieztos pašas no sevis, bez reālu spēku iedarbes no ārienes. Tajā laikā tas nebija iespējams, tikai tagad, kad visa vecā fizika ir sagrauta ar atomu zinātni, tas arī būtu iespējams. Vecā romantiķa vēlēšanās ir paturēt savu meitu Zentu pie sevis. Te viņa vēlēšanās sadužas ar reālo īstenību — tas nav iespējams. Gala iznākums ir traģēdija — viņš palaiž vaļā dzirnavas un iet bojā Zenta ar savu iemīlēto jaunekli. Romantiķis Poruks saka dzejā: „Mūžīgi augstā kalnā Raugās cilvēka acs; Mūžīgi dziļā lejā Nogrimst cilvēks pats.“ Šo plaisu var aizpildīt tikai brīnumi.

Romantismu raksturo ziedi, nevis augļi. Poruka Ansis Vairogs stāstā *Pērļu zvejnieks* ir pielīdzināms vēja ziedam, kas aizskārts jau saknē un mazinājis viņam dzīvības spēku. Dabā vēja ziediem ir savs uzdevums — skaisti ziedēt un pievilināt kukaiņus, lai ziedi apputinātos un nestu augļus. Tāpat romantiķi grib darīt dzīvi krāšņāku ar skaistu ziedēšanu. Skaistākais starp dzīves ziediem ir mīlestība. Romantiķiem tā ir starpniece starp zemi un debesīm. Poruks dzejā saka: „Tik mīlestība, mīlestība Vien garu debess telpā nes.“ Romantiķis Fr. Brāda dzied: „Ak, cik tālu ir tās mājas, Kur tu, mīla, dvēš'li sauci! Pagurst ceļā ūbelpāri, Vien tu,

dvēs'le, nepagursti, Trauc tiem gařām, trauc tiem pāri. Tālu paliek dzīves ķņada Krēslas pilnā zemes lejā. Tev pār galvu jaunas zvaigznes, Jauna rīta blāzma sejā.“

Romantiķi ir meklētāji, viņi ilgojas labākas dzīves. Viņi ir nemiera bērni. Fr. Bārda dzied: „Mūžam mēs nemiera bērni, Mūžam mums asinīs dūc Nemiera sarkanā dziesma, Mūžam alkst nemiera krūts“. Bieži romantiķi paceļas pāri reālās dzīves norisēm ar humoru vai irōniju. Romantiķi tā sadalās kā divi personās: kā konkrēti cilvēki viņi pārdzīvo likstas un ciešanas, bet kā dzejnieki viņi paceļas visam tam pāri, novērodami sevi kā no augšas, spēdami pat pasmīnēt par sevi pašu.

1897. g. beigu pusē Rīgā sāk ieteikt romantismu kā jaunu pasaules uzskatu. Šajā gadā Zeltmatis Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijā deva pārskatu par tā gada rakstniecību. Viņš norādīja, ka labākais mākslas darbs tajā gadā ir R. Blaumaņa bēdu luga jeb traģēdija Pazudušais dēls. Tagad, no lielas laika atstarpes uz šīm cīņām nolūkojoties, jāsaka, ka taisnība bija Zeltmatim. Romantismu viņš izcēlis kā jaunu virzienu rakstniecībā un norādījis uz rakstniekiem romantiķiem.

Pavisam jauns virziens dzejā bija dekadence un simbolisms. Pie mums tie nepārnāca tieši no Francijas, bet no Krievijas, kur ar šiem virzieniem bija iepazinies V. Eglītis un sāka tos sludināt savos darbos.

Par dekadences ciltstēvu uzskata franču dzejnieku Bodlēru, kuŗa dzejoļu krājums Ļaunuma puķes bija pavisam neparasta dzeja. Viņš stāsta par divi jauniešiem, kas iet pa ziedošu pļavu. Viņi paši jūtas šīs ziedošās pļavas skaistuma pārņemti. Pļavā viņi atrod zirga maitu, kuŗā loņņā tārpi. Jauneklis pēc tā iztēlojas, ka viņa iemīlēto meiteni tāpat reiz ēdis tārpi.

Citā Bodlēra dzejā ubags lūdz dāvanas. Kāds kungs paņem viņu aiz rokas, ievēd mājas priekštelpā un sit viņu ar spieķi, sit tik ilgi, kamēr ubags sāk sevi aizstāvēt — ar to viņš bija atmodinājis ubagā cilvēcību.

Latviešu dekadenti bija galīgi individuālisti — visa centrā viņi nostādīja paši sevi, nekādas morālas normas vai sadzīves likumi viņus nesaistīja. Kā cilvēki viņi rakstīja par sevi un izcēla jauno, kaut paši tādi nemaz nebija. R. Blaumanis ar dekadenci

nevarēja samierināties un izsmēja viņus dzejoli:

Birst, birst, birst,
Birst baltais sniegs —
Mirusā migla —
Bez mitēšanās
No augšas zemē.
Gaļlaicīgi,
Vienmuļīgi,
Apnicīgi.
Kaut jel reiz snigtu
Meln, melns sniegs
No apakšas uz augšu!

Šis dzejolis saucās Ačgarnās dekadentu jūtas un pūtas. Vēlāk dekadenti paši atteicās no pārmērībām un kļuva patstāvīgāki savos darbos.

R ū d o l f s   B l a u m a n i s   1863.-1908.

R. Blaumanis dzimis 1863. g. 1. janvārī Ērgļu muižā Vidzemē, kur viņa tēvs bija pavārs, māte istabas meita. Te pagāja viņa pirmā bērnība līdz 1868. g., kad viņa vecāki uzņēma nomā Braku mājas Ērgļu pagastā, kalnainā apvidū. Beidzis tirdzniecības skolu Rīgā, viņš pārdzīvojis romantiskus sārežģījumus, jo bija iemīlējis muižas meitā Madē Svilē, vēlākā Penģerota kundzē. Tas atspoguļojas viņa jaukajos dzejoļos. R. Blaumaņa pirmo stāstu vācu valodā iespiež Rīgas vācu avīzē Zeitung für Stadt und Land. 1887. g. redaktors piesūtījis viņam 3 rubļus honorāru un mudinājis vēl rakstīt. R. Blaumanis pārgāja uz Rīgu, strādāja minētās avīzes redakcijā un rakstīja par notikumiem latviešu dzīvē. Vācu avīzes redakcijā viņš iedraudzējās ar vācu dzejnieku Viktoru f. Andrejānovu. Ap 1888. g. R. Blaumanis sāk rakstīt stāstus latviešu valodā. 90-to gadu sākumā viņš bija jau pazīstams dzejnieks un Mājas Viesa līdzstrādnieks. 1893. g. viņš kļuva plašāk pazīstams ar noveļu krājumu Pie skala uguns. 1901. g. R. Blaumanis pārgāja uz Pēterburgu, vadīja Pēterburgas Avīžu humora nodaļu un dzejā parakstījās par Grāvraci. Pēc tam viņš bija Rīgā un strādāja laikraksta Latvija redakcijā un humoristiskos darbos parakstījās par Pulieri. 1908. g. viņš slimības dēļ aizbrauca uz laukiem un ārstējās savās lauku mājās, kur viņu rūpīgi kopa māte. Tuberkuloze tomēr pasliktinājās. Galīgi savārgušu skolotājs J. Greste aizveda viņu uz Takaharju sanatoriju Somijā, kur dzejnieks drusku atspirga, bet tad negaidot viņu atrada mirušu 1908. g. 4. septembra rītā. R. Blaumani šķirstā pārveda uz dzimteni un apbedīja augstā kalnā Ērgļu kapsētā, kur 1923. g. viņam uzcēla pieminekli.

R.   B l a u m a ņ a   d a r b i

R. Blaumanis nav tikai humorists kā brāļi Kaudzītes Mērnīeku laikos. Viņš bija izjutis un izpratis traģiku, ko izraisa

nelaimīga mīlestība. R. Blaumanis tāpat saskatījis dzīves jocīgo pusi, kur jāsmejas par viņa tēliem. Tā stāstā Paradižē meita kādu jaunu puisi, kas divas reizes solījis viņu precēt, ieslēdz pūra lādē un liek novest pie savas sāncenses uz kaimiņu mājām. Tur ieslēgto precinieku izkvēpina ar skaidu dūmiem. Lādē gulētājs šausmās domā, ka viņu grib sadedzināt. Kad precinieku izlaiž no lādes, viņš nokļūst komiskā situācijā.

R. Blaumanis nav jaunu vārdu radītājs kā J. Alunāns un A. Kronvalds, viņam nav dabas tēlojumukā Apsišu Jēkabam, ir tikai dažās novelēs skaistas, bet īsas dabas ainas. Viņa valodā, sevišķi komēdijās, ir daži ģermanismi, p.: feins, ziķeris, porūzis, rektes u.c.

R. Blaumanis pirmais mūsu rakstniecībā rada māksliniecisku noveli. Pirms viņa bija tikai izplūduši stāsti. Pat Apsišu Jēkabs u.c. savos stāstos tēlo gadījumus, kam nav sakara ar stāsta fābulu. R. Blaumanim līdzsvarotājs ir viņa humors, lugās viņš spēj radīt īsti komiskas situācijas, sevišķi komēdijās.

R. Blaumaņa noveles un stāsti iznāca ar raksturīgo nosaukumu Pie skala uguns 1893. g. R. Blaumanis ar noveļu krājuma nosaukumu izceļ noveles būtību — novele ir stāstāma, tajā ir darbība un notikumi. Krājumā ir tādas labas noveles kā Pērkona negaiss, Aizvien lillā, Bērtuļa pirksts un citas noveles. Viegļākos stāstos un novelēs lieliski izraisās R. Blaumaņa humors.

Viņš dažās novelēs ņem vecos tematus p.: no J. Neikena stāsta Vai pamātei nav grūti? R. Blaumanim ir skaistā novele Salna pavasarī. R. Blaumanis tāpat parāda koncentrētā darbībā, ka jauna meita aiziet par sievu pie veca vīra mantas dēļ. Liena nes brokastis Andrim uz tūrumu. Skaista ir aina pļavā, kur Andris ēd brokastis. Pēc tam viņš saķeļ Lienu un grib to noskūpstīt. Liena izvairās no tā, bet beigās piebilst—Andris jau zinot, ka pie cita viņa neiešot. Kad Liena iet uz mājām, pagalmā iebrauc vecais Mālnieks. Liena satrūkstas un nevar iedomāties, ko viņš te meklē. Pēc brīža iznāk virtuvē saimnieks un saka, ka viņai atbraucis precinieks, lai ejot runāt ar viņu. Liena nezina, ko darīt, bet saimnieks apvairo viņu. Liena tad iet arī — Mālnieks runā prātīgi, viņš stāsta par savām lielajām mājām, par bagātību, kas viss viņai paliks, līdz Liena beidzot apsolās iet par sievu pie vecā

Mālnieka. Viņš pa to laiku jau izgājis ārā, pasaucis puiku, kam ir dzeņamo un ēdamo grozs, tiek iepildītas glāzes ar vīnu, tai brīdī istabā ienāk Andris — sākumā viņš nesaprot, kas te notiek. Tad saimnieks viņam pasaka, ka dzeņ precības. Andris nezina, ko darīt — dzert vai sviest glāzi Lienai acīs. Viņš tomēr izdzeņ savu glāzi, iet ārā, ieiet kūtī, glauda sava zirdziņa galvu un čukst: „Mana laime, mana puķe.“

Novelē Purva bridējs Edgars nodevies dzeršanas kaislibai un mīl muižas meitu Kristīni. Kristīne savā mīlestībā mudina Edgaru atmest dzeršanu, viņš to apsolās, bet, draugu pamudināts, nepilda. No Edgara un Kristīnes mīlestības rodas visi noveles sarežģījumi, p.: Viskrēja intrigas un Akmentiņa nesekmīgais bildinājums. Māte, kas dzīvojusi ar dzērāju vīru un pieredzējusi bēdīgu dzīvi vīra dzeršanas dēļ, brīdina Kristīni no Edgara, bet velti. Kristīnes mīlestība ir stiprāka. Viņa gan atsakās no Edgara tik ilgi, kamēr viņš neapsolās iet uz krogu. Viņa atsakās no savām vieglajām dienām un padodas Edgara kvēlajai mīlestībai, sacīdama, ka viņa noliek savas vieglās dienas. Šāds atrisinājums dod novelei cilvēcīgu un cēlu nobeigumu.

R. Blaumanim ļoti dabīgas ir divsarunas, kas rāda vēlāko ievērojamo drāmatīki. Tā no noveles Purva bridējs viņš vēlāk uzrakstīja skaistu lugu Ugunī, kas nedarītu kaunu, ja to spēlētu uz lielu tautu skatuvēm. Bet tāds jau ir mazo tautu rakstnieku liktenis, ka viņu darbiem jāpaliek savā tautā.

Otra ievērojama Blaumaņa novele ir Raudupiete. Tajā tāpat galvenais motīvs ir mīlestība, bet Raudupietes mīlestība jau pārvēršas kaislibā. Viņa ir īsta stipriniece. Pie tirgus mežīņā viņa puisī Kārlī spēcīgi atgrūž nost no sevis, kad tas nesolās viņu precēt. Novele beidzas traģiski — Raudupiete skrej uz lielceļa, pa kuŗu brauc tirdzinieki un tiek sabraukta.

Izcilākā R. Blaumaņa novele ir Nāves ēnā. Ierosinājums tai bijis laikraksta ziņojums, ka zvejnieki uz ledus gabala aizdzīti jūrā. Tas tomēr nav galvenais, tikai īsti klasisks rakstnieks spēj uzrakstīt šādu noveli. R. Blaumanis ar jūrā aizdzītiem zvejniekiem ir izveidojis raksturīgus cilvēkus. Te jāmin galvenie: stiprais un cēlais Grintāls, straujais un Edgaram drusku līdzīgais Birkenbaums, skopais Zaļga un mazais Kārlēns. Visi viņi peld

tālāk un tālāk jūrā uz ledus gabala. Birkenbaums salā novelk savu kreklu un dod to izkārt kārts galā par posta zīmi. Pie kārts pēc kārtas ir jādežūrē divi vīriem. Zīmīga un traģiska ir Birkenbauma un Kārlēna dežūrēšana pie karoga kārts. Birkenbaumam ir līdz degvīns, viņš dod no tā iedzert arī Kārlēnam. Kārlēns jautā Birkenbaumam, kā viņam būtu žēl. Birkenbaums atbild Kārlēnam, ka viņam būtu žēl visas dzīves. Kārlēnam traģiska šķietas vēl nedzīvotā dzīve. Kad Kārlēns galīgi sabrūk, Birkenbaums pārgriež rokas dzīslu un dod viņam dzert savas asinis.

Zaļga ir tik skops, ka viņš pat nāves ēnā prasa samaksu par savām zivīm. Viņu nogrūž no vezuma, paņem zivis un izvāra tās pusjēlas ādas cepurē.

Tālumā redz kuģi, tas aiziet gaŗām, neredzējis zvejnieku posta zīmi — sarkano karogu.

Ledus gabals sašķeļas divi daļās. Uz atlūzušā gabala paliek Cubuki, Stūre, Skapāns. „Tie nu ir beigti“, sacīja Grīntāls, „bez kumosa pārtikas“. Noveles beigās parādās laiva — tajā sēdēja trīs sveši, Stūre, Skapāns un abi Cubuki. Grīntāls no svešajiem izzināja, ka laivā var uzņemt tikai septiņus cilvēkus, bet zvejnieki uz ledus gabala bija desmit. Zaļga pirmais sāk iet uz laivas pusi un saka: „Jākāpj ir iekšā, kas paliks atpakaļ, tas paliks.“ Grīntāls atrāva viņu atpakaļ un teica, ka ir jālozē. Viņš saplēš desmit zīmītes, uz septiņām ir krusta zīmes, trīs pārējās — baltas. Kas izvelk krusta zīmi, tas var kāpt laivā. Citi izvelk zīmītes ar krusta zīmēm un iekāpj laivā, uz ledus gabala paliek Grīntāls, Kārlēns un vecais Dalda. Viņš stumj savu dēlu Jāni kapt laivā, kas beidzot kaunēdamies iekāpa. Tā paliek nezināms to liktenis, kas paliek uz ledus gabala.

Novelē Andriksons saduŗas latviešu zemnieka morālās tiesības ar muiŗas privilēģijām. Andriksons nocērt savā druvā augušos ozolus, muiŗnieks grib viņu sūdzēt tiesā. Aizkārts savā tiesiskā apziņā, Andriksons aizdedzina muiŗas meŗu, kuŗā iegājuŗi viņa bērni ogot. Seko ugunsgrēka dzēŗana. Beidzot barons pieved Andriksonam viņa izglābtos bērņus. Par ŗis noveles divi dažādām tiesībām ir rakstūti vairāki apcerējumi. Drāmatiskā rakstniecībā R. Blaumanim ir lieli nopelni, viņš pirmais deva teātrālas lugas, kuŗas varēja izrādīt uz skatuves.

Pirmā R. Blaumaņa joku luga bija Zagļi, kas daļēji vēl bija rakstīta Ā. Alunāna garā. Zagļos ir lielisks skopuļa tips.

R. Blaumaņa labākās komēdijas ir: „Trīnes grēki“ 1897., „No saldenās pudeles“ 1901., īsts komēdijas meistardarbs ir viņa „Skroderdienas Silmačos“ 1902.

Pazudušā dēlā izmantota Pērkona negaisa problēma par lutināšanu. Lutināšanas un mātes aklās mīlestības dēļ Krustiņš ir dzīvē nederīgs cilvēks, lai gan viņa raksturs nav ļauns. Viņš atgādina Edgaru, kas grib sākt labāku dzīvi, bet nespēj to. Tāpat Krustiņš grib pacelties no sava pagrimuma. Krogū viņš sācis spēlēt kārtis uz naudu un iekritis lielos parādos. Lugā ir dažas visai izcilas vietas — ārprātīgā Aža, pie kuŗas dēla nāves Krustiņam kāda vaina, mātes lāsts par savu dēlu, ārprātīgās Ažas naža trišana un rudzu kūļa noturēšana par savu dēlu.

Krustiņam naktī jāiet zirgus ganīt, bet ar savu draugu viņš aiziet uz krogu, skatās, kā citi spēlē kārtis uz naudu. Viņš grib atspēlēt savu parādu, tikai trūkst naudas. Drauga pierunāts, viņš naktī iet uz māju un grib paņemt no skapja tēva naudu, lai atspēlētu parādu. Viņš kāpj pa logu istabā. Priekšā gadās Aža ar aso dunci. Viņa uzbrūk Krustiņam, tēvs izskrej no istabas, domā, ka iebrucis zaglis, šauj un nošauj pats savu dēlu. Tā ir pirmā bēdu luga jeb traģēdija latviešu valodā. Tā ir daudz izrādīta Latvijā Rīgā un laukos. Tagad tā ir visu latviešu zemnieku traģēdija, kad viņiem atņēma viņu lauku mājas un jāstrāda kolchozā, kur vienīgā trūcīgā iztika ir no piemājas zemes.

Ļoti populāra Latvijā bija R. Blaumaņa luga Indrāni, kas uzrakstīta labā drāmas formā. Tajā parādās dēla nepateicība tēvam. Tēvs bijis skaistuma mīļotājs un sastādījis ap māju ošus. Jaunais saimnieks Edvarts ošus pārdevis galdniekam un ar puisi sāk nozāģēt ošus ap māju. Tēvs protestē par to. Tādēļ viņu padzen dzīvot pirtiņā. Tēvs ļoti zīmīgi saka, ka viņš nošķīris tos Indrānus, kas pilda viņa maku no tiem, kas iepriecē viņa sirdi. Tēvs pirtiņā, dabūjis zināt, ka viņa lūgums tiesā noraidīts, grib nodzēst uguni — sveces gaismu — pakrīt un nomirst. Dēls ošus pārdevis tādēļ, ka grib uzlabot samniecību, pirkta jaunas mēbeles, celt podnieka krāsni un vispār vairāk iegūt no mājas.

Šī luga ir tulkota arī citās valodās un izrādīta citās zemēs.

Kāds dāņu kritiķis bija teicis, ka šī luga esot Karalis Lirs vestes kabatā. Lielāku muļķību patiesi nevarēja pateikt, jo tas jau sen zināms, ka rakstniecībā sižeti ir ierobežoti un tādēļ viens un tas pats sižets var atkārtoties. Līdzīgi apstākļi varēja būt kā Anglijas karaļu galmā, tā zemnieku dzīvē Latvijā. Indrāni latviešu apstākļos simbolizē visas vecās latviešu mājas ar košuma kokiem ap tām un augļu dārziem pie mājām. Ievērojama tāpat ir R. Blaumaņa luga Ugunī. Tajā drāmas formā pārstrādāta novele par Edgara un Kristīnes mīlestību. Spilgtākie tēli šai lugā ir Edgars, Akmentiņš, Kristīne u.c. Kristīne dzied pazīstamo dziesmu „Manā dārzā dārziņā.“ Ugunī tāpat daudz rādīta uz skatuves, tā ir drāmatiska un tā patik skatītājiem. Edgara tēls te spilgtāks pat kā novelē.

Mūža beigu pusē R. Blaumanis gribēja ieiet Eiropas literātūrā un rakstīja, bet nepabeidza drāmu par Ģenovēvu. Viņš cerēja ar Eiropā pazīstamu tēlu gūt lielāku ievēribu. Potivāra namā risināta inteliģences dzīve, kas attēlota labā literārā valodā.

Ļoti populārs kļuva R. Blaumaņa Sestdienas vakars. Bungatiņa tēlā var saskatīt Andŗa tēva gara līdzinieku. Viņš ir sirdī šķīsts vecītis, grib iet pirti nomazgāties, uzvilkt tīras drēbes, lai tīrs miesā un drēbēs varētu doties uz viņu sauli. Tā ir daudz izrādīta Latvijā un trimdā Amerikā.

Nepabeigta palika R. Blaumanim luga Dzīvais ūdens. Tās sākums rāda, ka viņam būtu bijuši labi panākumi klasiskā drāmā.

R. Blaumanis deva daudz labu dzejoļu. Daudz deklamēta ir viņa balāde Tālavas taurētājs. Par šo temu ir rakstījuši balādes vairāki dzejnieki, bet R. Blaumanis ir pārspējis visus iepriekšējos.

R. Blaumaņa dzejā ir laba forma un atskaņotas rindas. Komponēta un daudz dziedāta ir Vēl tu rozes plūc. Te ieskanas paša autora jaunības mīlestība. Skolas grāmatās ilgi turējās viņa klasiskais dzejolis Ziema. Daudzināts tiek R. Blaumaņa dzejolis Negaidīts vakars. Tajā var saskatīt paša autora nožēlu, ka tik maz ir padarīts. R. Blaumanis pats saprata un to pateicis vēstulē, ka viņam jānomirst jaunam gados, kad viņš bija cerējis dot vēl labākus darbus. Tomēr ar visu to, ko R. Blaumanis sarakstījis, viņš ir latviešu pirmais klasiskais dzejnieks, kas devis daudzus

labus darbus labā formā kā novelē, tā drāmā. Īstenībā R. Blaumanis ir latviešu noveles nodibinātājs. Pirms viņa nemaz nebija noveles latviešu rakstniecībā.

Laikrakstos R. Blaumanis parasti vadīja humora nodaļu. Tā viņam ir daudz humoristisku un satirisku dziesmu, kas attiecas uz viņa laiku. Tās visas ir viņa kopotos rakstos, kas iznākuši trimdā un katrs pats var ar tām iepazīties.

R. Blaumaņa nozīme latviešu rakstniecībā ir ārkārtēja. Drāmā, komēdijā un novelēs viņš devis klasiskus mākslas darbus. Viņa varoņi vairs nav tipi, bet veseli cilvēki, kas ir ar kvēlākām jūtām kā parastie ikdienas cilvēki. Tādi ir Edgars, Kristīne, Raudupiete un c. viņa tēli.

R. Blaumanis bija izcils jauno dzejnieku audzinātājs. Gandrīz katrs jauns dzejnieks ir bijis Brakos pie R. Blaumaņa. No tiem vārdā minami K. Štrāls, L. Laicēns, A. Austriņš, J. Akurāters, K. Skalbe u.c.

A s p a z i j a 1868.-1943.

Aspazija istā vārdā ir Elza Rozenberga, dzimusi Zemgalē Daukšu mājās 16. martā kā pārtikušu vecāku meita. Vecāki stingri ievērojuši šķiru starpību un nav ļāvuši meitai rotaļāties ar kalpu bērniem. Tā Aspazija bērnībā auga vientulībā. Viņa bija ļoti apdāvināta un stipri atšķīrās no citiem bērniem. Apm. 6-7 gadu vecumā viņa sacer jau savu pirmo dzejoli. Jelgavā viņa mācās vācu ģimnazijā un iepazīstas ar citu tautu ievērojamiem dzejniekiem. Īpaši viņu valdzinājis angļu dzejnieks Bairens, kurā viņa jūt sev radniecīgu garu. Aspazija nebeidza ģimnaziju. 16 g. vecu vecāki izņem viņu no pēdējās klases un patur mājās, lai iemācītos šūt un citus praktiskos darbus. Vecāku nolūks bija meitu ātrāk izdot pie vīra. To viņi izdara. Aspazijas vīrs ir ķieģelnicas īpašnieks, dzērājs un iestidzis parādos. Viņa parādu dēļ bija jāpārdod Daukšu mājas, kas bija norakstūtas uz viņa vārdu. Vairīdamies no parādu piedzinējiem, Aspazijas vīrs aizbēga uz Ameriku, kur viņa liktenis palicis nezināms.

Aspazija šķīrās no vīra un bija spiesta palaisties tikai pati uz sevi. Pašmācības ceļā viņa sagatavojās un nobeidza ģimnaziju.

A s p a z i j a s d a r b i

Jansons Brauns savā 1893. g. priekšlasījumā sauca pēc reālisma, bet Aspazija bija tīra romantiķe. Viņa dziedāja Latviešu biedrības korī un kļuva pazīstama kā dzejniece tajā pašā 1893. g., kad viņa nolasīja priekšlasījumu Latviešu biedrības 25 g. jubilejas svinībās. 1892. gadā viņa sarakstīja savu pirmo lugu Vaidelote, kas izrādē guva plašu atzišanu. Izrāde izcēlās ar skaistām dekorācijām un romantisko noskaņu.

1894. g. izrādīja otru Aspazijas lugu — Zaudētās tiesības. Sakarā ar šīs lugas izrādi ap Aspaziju krustojās divu paaudžu spēki. Dienas Lapa un Mājas Viesis cildināja dzejnieci un viņas lugu, bet Dzimtenes Vēstnesis rakstīja, ka ar drāmu Zaudētās

tiesības dzejniece no dzejas valodas ir nokāpusi prōzas pišļos. Šai laikā dzejniece savu dzīvi saistīja ar Raini. Viņa apprecējās ar J. Raini 1897. g. un devās J. Rainim līdz trimdā uz Pliskavu. Pēc 1905. g. revolūcijas viņa kopā ar Raini aizbrauca uz Šveici un nodzīvoja tur līdz 1920. g., kad aprīļa mēnesī Raini un Aspaziju sagaidīja Rīgā kā nekronētus valdniekus.

Pēc J. Raiņa nāves dzejniece kļuva vientuļa un klusa. Bet tieši sirmā vecumā Aspazija pārsteidza visus ar īstu un labu dzeju krājumu Zem vakara zvaigznes. Aspazijas dzīves gājums noslēdzās vācu okupācijas laikā 1943. g. Liels bija viņas pavadītāju pulks kapos, kur viņu apbedīja līdzās J. Rainim. Pēdējais pie abu dzejnieku kapu vietas runāja Feliks Cielēns un uzaicināja pavadītājus nodziedāt abiem dzejniekiem Dievs, svētī Latviju, kas nebija dziedāta, kad apbedīja J. Raini. F. Cielēns pats zināja, ko pēc tam darīt, viņš laivā pērbrauca uz Zviedriju un tā izvairījās no vācu okupācijas varas.

Aspazija latviešu rakstniecībā ir tīra romantiķe. Viņa ir gara radiniece lordam Bairenam un franču rakstniekam Viktoram Igō. Brāzmainas kaislības, nemiers un nebeidzama ilgošanās raksturo Aspazijas dzeju. Raksturīgs piemērs tam Aspazijas dzejolis:

„Tur, kur mēness sastop
Saules meitiņu —
Tur, kur stars ar staru
Liesmās vienojas,
Tur, kur gars ar garu
Jūtās satiekas.
Zemes ilgošanās
Tur kā migla klīst
Mūžam nebeidzama
Gaismas straume list.

Aspazijas dzeja ir ļoti populāra. Te var minēt viņas pagaŗo un jauko dzejoli Dzimtene, Ilgu zeme, romantiski jauko Pasaciņa u.c.

Aspazija ir liriķe un drāmatiķe. Abos šajos dzejas veidos viņa

devusi labus darbus. Viņas dzejoļu krājumi ir: *Sarkanās puķes 1897.*, *Dvēseles krēsla 1904.* un liriska biogrāfija trijos krājumos: *Saulainais stūrtis 1910.*, *Ziedu klēpis 1911.*, *Raganu nakts 1923.*, bet vēlāk: *Dvēseles ceļojums 1933.* un *Zem vakara zvaigznes 1942.* Visos šajos krājumos dzejniece redzama kā sapņotāja, nebeidzama ilgu paudēja, mietpilsoņu nidēja un nemierniece. J. Veselis saka, ka Aspazijā mīt kā divas dvēseles un kā piemēru min tam viņas dzejoli *Sapņu tālumā*:

„Sapņu tālumā,
Staru spožumā,
Zvaigzne dziestošā
Mana laimība.

Rokas izstiepju,
Gaužos, pielūdzu,
Atsaukt nespēju
To, ko zaudēju.

Tvaikos vītušas,
Dubļos samītas,
Dvēsles drebošās
Baltās lapiņas.

Smiekli pārkliedza,
Troksnī izgaisa,
Nav vairs dzirdama
Saldā meldiņa.

Sapņu tālumā,
Staru spožumā,
Nepielūdzama,
Neatsaucama!

Divi motīvi ir Aspazijas dzejā — lepna sasliešanās, dumpis, uguns, tad klusa un sapņaina slīdēšana pāri visam.

Aspazijas dzejas nav vienas domas cauraustas kā Ed. Veidenbaumam. Viņai dzejā ir tikai atsevišķi spilgti izteicieni. Ja viņa piemirst savas kaislās jūtas, viņa spēj dot jaukus un brīnišķīgus dzejoļus. Labi piemēri tam ir dzejoļi Pasaciņa, Ziedoņa rīts u.c. dzejoļi.

Aspazija paplašināja latviešu rakstniecību ar savu dzeju un romantiskām lugām. Par viņas sociālistisko lugu Zaudētās tiesības bija plaša polemika presē. Tā tagad sen piemirsta. Pieminama Aspazijas divu cēlienu ludziņa Zeltīte, kurā varmācīgs tēvs iedzen nāvē sapņainu pusbērnu. Reālā dzīvē tik naiva meitenīte kā Zeltīte nav nemaz iedomājama, bet tāpēc jau tā ir romantiska ludziņa. Citas Aspazijas lugas ir: Ragana, Sidraba šķidrants, Madlienas torņa cēlēji. Pēdējā izteikta veca teika. Lai baznīca varētu pastāvēt, tajā jāiemūrē dzīvs cilvēks. Lugai Boass un Rute viela ir ņemta no bībeles. Lugā Aspazija parādīta Perikla draudzene Aspazija, no kuŗas dzejniece ņēmusi savu pseudonimu. Viņas pirmajā lugā Vaidelote viela ir ņemta no Lietuvas senatnes. Tā ir visvairāk izrādītā Aspazijas luga.

Aspazija sarakstījusi dažus stāstus, tiem nav lielas nozīmes, galvenais tas, ka tajos izpaužas viņas romantiskais raksturs.

Aspazijai ir liela nozīme latviešu rakstniecībā. Viņa nāca ar spilgtām domām savās dzejās un lugās. Viņas pēdējais dzejoļu krājums rāda, ka dzīves nobeigumā viņa gribēja vēl pateikt, ka ir jāmīl sava tauta.

Jānis Poruks ir R. Blaumaņa laika biedrs un ir viens no retajiem, kuņam ar R. Blaumanis nav bijusi nekāda draudzība. J. Poruks vienmēr turējās savrup, bija īpatnējs un vientuļš. J. Poruks tā neiegremdējās lauku dzīvē kā R. Blaumanis un nepētīja tur dažādus raksturus, kā to darījis R. Blaumanis Ērgļu apkārtņē, ka vēl pēc tik ilgiem gadiem H. Kreicers raksta, kādus cilvēkus R. Blaumanis ir tēlojis savos darbos no Ērgļu apkārtnes. Poruks bija dzejnieks romantiķis, lielāko tiesu viņš izgāja pats no sevis, bet viņš bijis tik vispusīgs gars, ka ir tēlojis arī reālo dzīvi, ko viņš pats pieredzējis.

J. Poruks dzimis Vidzemē, Tirzas draudzē, Druvienas Prēdeļu mājās, kur viņa vecāki bija saimnieki, dievbijīgi hernhūtieši, kas ņēma mazo dēlu līdz brāļu draudzes saiešanās. Ši hernhūtisma ietekme ir nozīmīga vēlākā Poruka dzīvē.

Liezeres draudzes skolā J. Poruks agri parāda savu romantiķa raksturu. Viņš interesējas par vēsturi un skolnieku rotaļās mēģina tēlot skatus no Romas vēstures. Viņa vēlākais stāsts Romas atjaunotāji dibinās uz patiesiem notikumiem skolas dzīvē. Izbraucot no skolas ekskursijā, viņš mazajā Tirzas upītē meklē pērles, lai gūtu līdzekļus izglītības turpināšanai. Tā vien jau ir romantiska iedomā, jo Latvijas upēs vispār nav nekādu pērļu. Skolā vakarā viņš vēro pa logu saules rietu, viņš tā sajūsmināts par šo skaisto dabas skatu, ka aicina kādu skolas biedru nākt un skatīties to. Aicinātais nenāk pie loga. J. Poruks var par to rūgti raudāt.

J. Poruks sekmīgi beidzis 1889. g. Cēsu pilsētas skolu, vasaras brīvlaiku pavada Prēdeļos un tiek iesvētīts Liezeres baznīcā. Dabūjis līdzekļus no piederīgiem, viņš iestājas Rīgas politechnikuma priekšskolā. J. Poruks šai Rīgas posmā strādā kā mājskolotājs turīgās vācu ģimenēs. Tā viņš gūst līdzekļus, var apmeklēt koncertus un operu, mācās tāpat pats un studē mūziku. Matēmatikas skolotājs H. f. Vestermanis ņem viņu savā gādībā un mēģina izpētīt jaunekļa dziņas un spējas, lai vadītu viņu pareizā ceļā. J. Porukam bija mākslinieka dāvanas, tās tiecās izpaus-

ties kā dzejā, tā mūzikā. H. f. Vestermanis pabalsta Poruka tiekšmes uz dzeju, bet J. Poruks pievēršas mūzikai. 1892. g. Poruks beidz Politehnikuma priekšskolu un aizbrauc uz vecāku mājām, bet parādu dēļ tās ir jāpārdod. Poruks nu šķiņš no saviem tautiešiem un brauc uz Drēzdeni Vācijā studēt mūziku. Viņš uzkavējas dažas dienas Berlīnē, apmeklē tur mūzejus, bet viņam nepatīk ne pati pilsēta, ne tās mūzeji. Tikko viņš nobrauc Drēzdenē, viņš redz, ka tā ir pavisam cita pilsēta. Viņš noiet uz operu un gleznu galeriju. Drēzdenē J. Poruks klausās ievērojamus literatūrvēsturniekus par Danti, Servantesu, Šilleru, Ģēti u.c. pasaules lielajiem gariem. J. Poruks pats rūpīgi lasa Faustu un saraksta drāmu par Cēsaines mācītāja dēlu Reinholdu Lencu, vācu vētras un dziņu laikmeta dzejnieku. Drāma sākas ar to, ka R. Lencs sēd pie Cēsaines baznīcas durvīm un pārdomā savu likteni. No Ģētes vēstulēm zināms, ka viņš vieglāk kā pats Ģēte iedvesmes brīžos pratis radīt īstas dzejas pērles. Viņš tomēr bija nodevis dzeršanas kaislibai un klīda no vienas valsts uz otru. Viņš dabūja savu galu Maskavā, kur nokrita kādā krogū uz piespļaudītas grīdas un nomira. J. Poruks savu drāmu nodevis pilsgalma teātra drāmaturgam. Tas atrod, ka J. Porukam ir dzejnieka talants, bet viņš raksta neiespējami. Nododams viņam atpakaļ manuskriptu, viņš saka: „Man nav daudz ko teikt, ejiet un cīnieties, varbūt jūs ko sasniegsit“. Studiju biedriem, kuņiem Poruks lasa savu darbu, tas patīk, tie nodibina biedrību „Verkannte Künstler“. Viņi sarīko jautrus vakarus un izbraukumus. Ar mūzikas studijām J. Poruks tikpat kā nenodarbojās, viņš nonāca naudas trūkumā un 1894. g. grib braukt atpakaļ uz dzimteni. Berlīnē viņš nodod sagatavošanai savu brošūru, ko viņš bija sācis rakstīt jau Drēzdenē — Die Religion der Zukunft. Bez tam viņš pelnās vēl, sakārtodams kādu bibliotēku.

1894. g. vasarā J. Poruks pārbrauc atpakaļ dzimtenē un dabū kādu mēnesi nosēdēt cietumā par to, ka 1893. g. rudenī nav piedalījies zemes sargu apmācībās. Dzimtenē sākas J. Poruka literārās darbības laikmets. Viņš iepazīstas ar Mājas Viesa redaktoru P. Zālīti un laiž klajā daudz darbu.

J. Poruka nodarbošanās un īstais darba lauks bija un palika

rakstniecība. Viņš gan mēģināja rast kādu citu peļņas avotu un 1895. g. aizbrauca uz Bērzu muižu Vidzemes Jaunpils draudzē par muižas pārvaldnieku, bet par lauksainiecību viņam nebija ne jēgas, ne saprašanas. Pēc dažiem mēnešiem viņš atgriežas atpakaļ Rīgā un 1897. g. iestājas Rīgas politechnikumā studēt ķīmiju. Kāda konflikta dēļ 1899. g. viņu, kopā ar citiem studentiem, izslēdza no politechnikuma.

Jaunu un dziļu pārdzīvojumu Poruka dzīvē rada mīlestība. Cēsīs viņš iepazīstas ar Ernestīnu Pētersoni, kas bija tuvējo Lāču māju saimnieka meita. Nu visu Poruka būtību aizņem mīlestība. Viņš raksta savai izredzētai daudz vēstuļu, kas īstenībā tāpat ir jauka dzeja. Līgavas vecākiem gan nepatīk līgavainis, kas pats bez vietas un noteiktas nodarbošanās. Tomēr Ziemasvētkos viņi saderinājas un 1902. g. augustā salaulājas. Jaunais pāris pēc tam pāriet uz Rīgu, saņem dzīvokli un atveļ pansiju, bet praktiskā dzīvē viņiem nav sekmes. 1905. g. viņa dzīves biedre iet atpakaļ pie vecākiem, J. Poruks paliek Rīgā un dzīvo mēbelētā istabā. 1901. g. viņš bija pieteicies Rīgas politehnikas tirdzniecības nodaļā, bet tā paša gada beigās viņš tā savārgst ar nerviem, ka jāsāk ārstēties Šēnfelda nervu klinikā Rīgā. Tanī viņš pavada neilgu laiku, tomēr neatspīrgst — nervu vājībai pievienojas vēl nieru un sirds slimība.

Dzīvē J. Poruks bija ļoti trausls un nervozs. Par savām nelaimēm viņš neprata pasmieties kā R. Blaumanis, viņš visu uzņēma pārāk traģiski. Tāpat 1905. g. un tā notikumi atstāja drūmu ietekmi uz dzejnieku. Pēdējās dzīves dienas viņš pavadīja nervu slimnīcās Strenčos un Tērbatā. Brīžiem dzejnieks jutās kā garīgi vesels, bet tad atkal nonāca galīgā tumsā. 1911. g. 25. jūnijā nobeidzās dzejnieka nelaimīgais mūža ceļš. J. Poruku apbedīja Cēsu Laučiņu kapos, bet 1924. g. viņa šķirstu pārveda uz Rīgu un 23. novembrī apbedīja paaugstā smilšu kalna malā, kur 1931. g. atklāja tēlnieka Zaļkalna darinātu pieminekli. Tā ir Līvija no stāsta Brūklenāju vainags, kas kapu kalna nomalē skumst par agri mirušo dzejnieku.

J. Poruka darbi

Poruks ir dzejnieks romantiķis, bet viņš ir pārāk plašs gars, gandrīz līdzīgs Čētem. Viņš iedziļinājas visos cilvēka garīgās dzīves veidos un ceļ gaismā jaunus tēlus un domas. Viņš saskata garīgu cēlumu gan latviešu, gan cittaotu cilvēkos. Nav gandrīz tāda jautājuma, kam dzejnieks nebūtu pieskāries. Audzis hernhūtiskā vidē, viņš brāļu draudzei veltījis daudzus stāstus. Viņš bija viens no lielākiem ideju iepļudinātājiem latviešu rakstniecībā. Viņš sarakstījis drāmu *Hernhūtieši*, tikai J. Porukam nav īsta drāmatiska rakstnieka talanta, un tādēļ šī drāma maz izrādīta. Viņš tomēr nav šausis savos ieskatos. Viņš devis visskaistāko reliģisko un garīgās rakstniecības tēlu stāstā *Ku k a ž i ņ a*, kas ir kā *Andrā tēva tālāks atspulgojums*. Reliģiskais dumpis tēlots stāstā *Faķirs*. Te *Mantra* sacelās pret *Brāma* visspēcību. Stāstā *Slimnīcā* viņš tēlo jaunu cilvēku, kas tikai tad apzinās, ka viņam ir dvēsele, ja viņš ir smagi slim. Stāstā *Atraitne* jauna sieviete grib kalpot augstiem ideāliem, bet sajūt, ka viņa tomēr ir sieviete, kas alkst vīrieša tuvumu un varbūt bērnu kā savas dzīves turpinājumu. *Garā* lielu viņš rāda izgudrotāju stāstā *Perpetum mobile*. Tāds izgudrotājs esot bijis *Tirzas* apkārtnē, jo gribējis taisīt dzirnavas, kas grieztos bez reālu spēku iedarbes no ārienes. Tāpat izgudrotāji ir stāstos *Klusētājs* un *Studenta Domiņa* sapnis. Stāstā *Iebaudījumi* galvenais varonis ir anglis *misters Derlijs*. Vēsturiskā novelē no *mauņu* laikiem *Spānijā* redz *Almanzoru*. Tāpat ikdienišķi cilvēki reizēm parāda varonību, kad iet savu ceļu. Tāda ir stāsta *Elvīra* varone, kas aizrāvusies ar *Nīčes* idejām un sacelās pret mazpilsētas šaurajiem apstākļiem. Pats nodarbojies un studējis mūziku, viņš rāda mūziķus stāstos *Ērgelnieks* un *Vecais mūzikants*. Poruks bija gatavs mākslinieks tāpat kā *R. Blaumanis*, viņš tikai negludināja savus stāstus kā *R. Blaumanis*. Tie palika tādi, kādi tie bija uzrakstīti. tādēļ tajos ir valodas grumbuļi un pat valodas kļūdas.

Savu dzimteni Poruks tēlo bērnības atmiņās no skolas laikiem — *Romas* atjaunotāji, *Kauja* pie *Knipskas* un *Asaras*. Šajos stāstos ir t.s. bālie un sārtie zēni. *Jansons Brauns* par bālajiem

zēniem teica: „Kam tie klibie jēri der,“ bet šie bālie zēni izrādās par varoņiem, kad viņiem sevi jāaizstāv. Tā tas ir ar Ansi Romas atjaunotājos un jo sevišķi ar vārģo Cibīņu. Stāstu un noveļu Porukam ir daudz, skaitā ap 160.

Vienīgais īsti romantiskais stāsts ir Pērļu zvejnieks, kuŗā daudz kas no Poruka paša dzīves. Skaists stāsts ir Brūklenāju vainags, kuŗa varone Elvira ir attēlota Poruka kapa pieminekli. Poruks nemācījās no citiem dzejniekiem, citi mācījās no viņa.

P o r u k a   d z e j a

Vispazīstamākā ir Poruka dzeja. Gandrīz katrā Latvijas skolā un trimdas skolās būs deklamēts viņa skaistais dzejolis No baznīcas braucot Ziemassvētku vakarā. Te ieskanas Poruka liktenīgais jautājums:

Ai, māmiņa, vai mūžīgi
Es varēšu tāds skaidrs būt,
Jeb vai būs liktens nolēmis
Man citādam virs zemes kļūt?

Skaistas ir Poruka Mātes dziesmiņas, Ar māti pie baznīcas, un bērnu dziesmas — Karmenītes dziesmas, Idille un Tracis. Poruka dziesma Tēvijai skan klusinātos toņos:

„Es ciezdams tevi mīlēt mācījos;
Nu tev pie aukstām krūtīm noliecos:
Dod manim kapa vietu.

Man sirds priekš tevis sadega
Par upuri uz altāŗa;
Kurp lai bez sirds es ietu?

Kas savu sirdi atdevis,
Tas vientulis ir palicis,
Tam nav neviena drauga.

Es arī draugu nevēlos,—
Pie tavām krūtīm noliecos:
Dod manim kapa vietu.

Komponēts un daudz dziedāts ir Poruka īpatais dzejolis Biķeris
mīroņu salā:

„Tālu aiz kalniem, aiz jūrām
Bālajā mīroņu salā,
Spīguļo milzīgs biķeris
Dzintara kalna galā.

Dziesmai skanot pār jūru,
Gari uz biķeri steidzas,
Lai pie dzeltenā vīna
Dvēseles sāpes reiz beidzas.

Zelta biķerī, vīnā
Dzeltenā laistās stari,
Saulei lecot, kad mostas
Mīrušo dzērāju gari.

Biķerī dziļi jo dziļi
Nogrimst cilvēces slāpes,
Mīrušo gari pēc nāves,
Lai vairs nejustu sāpes.

Viens no labākiem J. Poruka dzejoļiem, kas ir kā drāma pret
vareno ziemas nakti, ir Pie loga ziemas naktī:

Bez stīgām kokle,
Bez prieka dzīve,
Bet vecā dziesma ausis skan.
Bez mīļās māja,
Bez mērķa soļi,
Bet dzīvot, dzīvot gribas man.

Pie debess velves
Kā sniega kalnos
Pār padebešiem mēness kāpj.
Iz kailas birzes
Spīd sniega baltums,—
Un krūtīs sveši, sveši sāj!

Tu, zilā debess,
Jūs, zvaigžņu dzirkstis,
Kas jums šo gaismu mūžam dod?
Man gaisma dzisa,
Pa dziļu tumsu
Vairs sirds sev prieka neatrod.

No salnas pārņemts,
Mirdz ledū ezers,
Un plīstot gāles klaidums skan;
Bet manas krūtīs
Vēl nedrīkst sastingt,
Vēl dzīvot, dzīvot gribas man!

Skaista mīlestības dziesma latviešu rakstniecībā ir J. Poruka
Pie tava augstā baltā loga:

Pie tava augstā baltā loga
Jau klusi sniedzas rīta blāzma,
Un priekšgars sarkst, it kā tas justu,
Ka mana mīlestība tuvu.
Mirdz debesis, mirdz zeme sārti,
Mirdz lapās, ziedos šķīsta rasa;
Un priekšgars izšķīras: pie loga
Mirdz baltais tēls, mans mūža sapnis.

No minētiem dzejoļiem redzams, ka J. Poruks nemeklē atskaņas
rindu beigās. Tas gadās pavisam reti, ja rindas ir atskaņotas. Viņš
nedzejo mākslotās dzejas formās, neizslīpē savu dzeju kā K.
Krūza. Valodā viņš lietā nepareizu datīva formu „manim“ „man“

vietā. Tomēr, neskatoties uz šiem dažiem trūkumiem, jāatzīst, ka J. Porukam ir ģeniāla dzejnieka pazīmes. Viņš pats ir apzinājies savas neikdienišķās dzejnieka spējas un teicis par sevi dzejā Ģenijs:

„Maz zināt un daudz just,
Tas dzīvi raibu dara;
Daudz zināt un maz just —
Tā lielā dzīves vara.
Bet kuņš daudz zina un jūt
Un darbā allaž grib būt,
Tam ir kas no dievu gara.“

Tāds bija J. Poruks, viņš daudz zināja un daudz juta. Ka viņš sarakstījis tik daudz stāstu un dzejoļu, par to jāpateicas Dr. P. Zālītim, kas tos iespieda Mājas Viesī. Gadījies pat tā, ka Dr. P. Zālītis Poruku ieslēdzis istabā un ātrāk nav laidis laukā, kamēr uzrakstīts kāds stāsts. Tas tā bija parādu dēļ — nav ko noslēpt — Poruks gāja arī uz krogu un dzēra stiprākus dzērienus. Tā viņš agri sabojāja savu veselību un jauns nomira. Ir noskaidrots no medicīniskā viedokļa, ka viņš slimojis ar šizofreniju — blakus domāšanu. Tā tas dažkārt mēdz būt ar lieliem dzejniekiem. Ir zīmīgi, ka 1903. g. uz Vācijas aizbrauca J. Poruks un J. Rainis. Poruks no Vācijas atgriezās kā dzejnieks romantiķis, bet Rainis no Vācijas pārveda savā koferi sociālisma programmu. Tomēr, ja Poruks savā samērā īsajā mūžā tik daudz sarakstījis, tad viņā patiesi bija kas no Dieva gara.

J ā n i s R a i n i s 1865.-1929.

Jānis Rainis, istā vārdā Jānis Pliekšans, dzimis 1865. g. 11. sept. Ilūkstes apr. Tadenavas muižā. Viņa tēvs bija izdarīgs un uzņēmīgs cilvēks, viņš nomājis pat vairākas muižas un nopircis par savu īpašumu Ezermuižu pie Krāslavas. Saimnieciskie panākumi sagādāja Pliekšanam iespējas dot bērniem labu izglītību. J. Raiņa māte bijusi liela tautas dziesmu zinātāja. J. Rainis to pats teicis: „Pirmie literātūras iespaidi man nāca no tautas dziesmām, kuŗas mana māte prata ļoti daudz un labprāt minēja: vēl ģimnazists būdams, uzrakstīju vairāk simtu viņas teiktu dziesmu.“

Pirmo skolas izglītību J. Rainis saņem vācu valodā. Tāpat Rīgas ģimnazijā, kuŗā viņš iestājās 1877. g., visas mācības bija vācu valodā. Ģimnazijā J. Rainis izcēlies ar zināšanām vecās klasiskās valodās un ar saviem domrakstiem. J. Rainis ģimnazijas laikā dzīvoja pansijā pie tautiskā darbinieka Bernharda Dīriķa. Tas nebija palicis bez ietekmes uz J. Raini. Šinī laikā J. Rainis saraksta savu skaisto dzejoli Karaļmeita, kuŗā tā pati ideja, kas Pumpura Imantā un Ausekļa Gaismas pilī:

„Viņā niknā dienā, asins šaltēm šļācot,
Celsies augšā pils un karaļmeita.“

J. Rainim jau darbības sākumā ir plašs vēriens. Jau ģimnazijas laikā viņš pārtulkoja Puškina, Mocarta un Saljēri darbus. Vēlāk viņš pārtulkoja J. Puškina Borisu Godunovu. Viņa mīļākie rakstnieki bijuši sengrieķu un romiešu lielie gara milži.

J. Rainis studēja tieslietas Pēterpils universitātē 1884.-1888. Pēc augstskolas beigšanas viņš strādāja Viļņas apgabaltiesā un 1891. g. pārnāca uz Jelgavu pie pazīstamā valodnieka, tautiskā darbinieka un advokāta Andreja Stērstes par zvērināta advokāta palīgu. Te viņš nepalika ilgi, tā paša gada decembrī viņš pārgāja uz Rīgu un līdz 1895. g. vadīja laikrakstu Dienas Lapa. J. Rainis šai laikā bija galvenā persona, ap ko grupējās jaunstrāvnieki. Viņš pārtrauca dzejošanu un nodevās sabiedriskam darbam. Kad

1896. g. viņš dzīvoja Jelgavā un iepazinās ar Aspaziju, viņas ietekmē viņš atkal sāka nodoties dzejai, īpaši tulkošanai — viņš pārtulkoja G. Hauptmaņa drāmu Hanneli latviešu valodā, Aspazijas Vaideloti un Zaudētās tiesības vācu valodā.

Par laikraksta Dienas Lapas vadīšanu, kas J. Raiņa laikā mērenā veidā rakstīja par sociālismu, viņu Vasarsvētku sestdienā apcietināja un turēja vairākos cietumos: Poņevežā, Liepājā, Rīgā. Grūtos cietuma apstākļos J. Rainis pārtulkoja Ģētes Faustu, Ļermontova Daimonu un sāka rakstīt lugu Pusideālists. No cietuma viņu atbrīvoja veselībā savārgušu un izsūtīja uz Pliskavu. Līdzī viņam brauca Aspazija, ar ko viņš bija salaulājies. Pliskavā J. Rainis pārtulkoja Ģētes Ifigēniju, Lesinga Natana Gudro, Ibsena Svētkus Solhaugā un Hauptmaņa Nogramušo zvanu.

Pēc tiesas sprieduma J. Raini izsūtīja uz Vjatkas guberņu un nometināja Slobodskā 1897.g. Te viņš tāpat tulkoja citu tautu rakstnieku darbus. Tā bija skološanās un mācīšanās pie izciliem rakstniekiem, lai pats spētu pacelties tos augstumos, kādos bija cittautu dzeja. Ar Ģētes Fausta tulkojumu J. Rainis bija jau parādījis, ka viņš ir izcils dzejnieks. 1903. g. J. Rainis atgriezās dzimtenē un laida klajā dzejoļu krājumu „Tālās noskaņas zilā vakarā“. Tas bija labākais dzejoļu krājums, kāds vispār tajā laikā bija publicēts latviešu valodā. Pirmo dzejoli *Bij tāla ziema, kad projām gāju* R. Blaumanis lasīdams esot raudājis. Zīmīgi arī tas, ka A. Niedra par šo dzejoļu krājumu sniedza vislabāko apskatu par J. Raiņa dzeju, kāds vispār jebkad bijis rakstīts.

Pēc 1905. g. revolūcijas J. Rainis bija spiests glābties ārzemēs. Kopā ar Aspaziju viņi aizbrauca uz Šveici, kur nodzīvoja līdz 1920. g. kad brīvā un neatkarīgā Latvija abus lielos dzejniekus — Raini un Aspaziju — aicināja atpakaļ uz brīvo Latviju. Šveicē J. Rainis bija sarakstījis savus labākos darbus: dzejoļu krājumus — Klusā grāmata 1909., Tie, kas neaizmirst 1911., Vēja nestas lapas 1911., Gals un sākums 1912., Ave sol! 1912.; lugas — Zelta zirgs 1910., Indulis un Ārija 1911., Pūt vējiņi 1913., Jāzeps un viņa brāļi 1919., Spēlēju, dancoju 1919. un Daugava 1919.

Dzimtenē J. Rainis un Aspazija atgriezās 1920. g. 10. aprīlī.

Rīgā viņus sagaidīja kā nekronētus valdniekus. Valsts prezidents J. Čakste viņus abus aizveda viņiem iekārtotā dzīvoklī.

Dzimtenē J. Rainis piedalījās sabiedriskā un valsts darbā. Viņš vairākkārt bija saeimas loceklis, Nacionālā teātra direktors, Mākslas departamenta direktors un Izglītības ministrs. No Raiņa dienas grāmatas, ko pēc viņa nāves publicēja Aspazija, bija redzams, ka J. Rainis būtu vēlējis kļūt par Latvijas valsts prezidentu, bet tam bija preti sociāldemokrātu partija, kas J. Raini gribēja turēt tikai partijas reklāmai. Aspaziju par Raiņa dienas grāmatas publicēšanu un J. Raiņa noslēpumu atklāšanu izslēdza no sociāldemokrātu partijas.

Cietumā un trimdā pavadītie gadi bija aizlauzuši dzejnieka veselību. Viņš darbojās nosīgi un negaidot nomira Rīgas jūrmaalā 1920. g. rudenī. Savu pēdējo dzejoli viņš ierakstījis kādas mazas meitiņas albumā:

„Ko zaļai jaunībai lai saka sirmmais?
Ved dzīvi tā, ka pēc nav jāteic: vīla! —
Kā panākt to? Ir bauslis visupirmais
Un visupēdējais — ir tikai mīla.“

J. Raini apbedīja īpašā nodalījumā Meža kapos un nosauca tos par J. Raiņa kapiem.

J. R a i ņ a d a r b i

Ar dzejoļu krājumu Tālās noskaņas zilā vakarā J. Rainis bija devis labāko dzeju latviešu valodā, pie tam vēl labā dzejas formā.

Dzīvē J. Rainis jutās vientuļš un visu atstāts. To viņš pasaka pats dzejā:

„Tu esi viens no mūžības
Un viens tu paliksi līdz galam,
Līdz tavas dzīves atliekas
Tiks ļautas pirmatnības salam“.

Tā pati vientulības doma ir Kalnā kāpējā:

...„Tad kļūsi vientulīgāks gads pēc gada,
No tevis atšķelsies pēc drauga draugs.
Rets ceļotājs, kas būs tev dvēslē rada,
Un reta puķe, kas tev klintīs augs.

Tad zudīs arī tie, — un kalnu tālēs
Bezgala klusums tevīm sirdi žņaus;
Tev nebūs dusas vietas atrast ledus gālēs:

Visapkārt tevi ledains vairogs segs,
Bet visas zemes ilgas krūtīs degs!“

Šī ir J. Rainim ļoti iemīļota doma un dzejas forma — tas ir J. Raiņa saīsinātais sonets. Divi pēdējās rindās ir saņemts kopā viss dzejoļa saturs. Saīsināto sonētu pēc J. Raiņa parauga lietājuši vēl citi dzejnieki, īpaši A. Švābe.

Jo skaists ir J. Raiņa dzejolis Senatne:

„Tur burvīgā gaismā viss zaigo un laistās,
Ik skaņa tur dziesmās un saskaņās saistās;
Pār pļavām, pār mežiem tur meitenes līgo,
No kalna uz kalnu Jāņugunis spīgo;
Visapkārt kā noslēpums drūmi guļ sils;
Tur glāžu kalns mirgo, tur ūdens pils;
Iz niedola nāras saldsērīgi smejas
Un mēnesnīcā tur laumas vij dejas;
Bez saulītes vakarā bāri tur dzied,
Tie bargu kungu gaitās iet...
Bet melnā čūska maļ jūrā miltus,
Tos jāēd būs tiem, kam vara un viltus;
Tur kaŗā jāļ bāliņš — aust asiņains rīts,
Pret ienaidniekiem ass zobens trīts.
Tad augšā kāps pilskalns iz sensenim laikiem,
Iz simtgadu miega caur dūmiem un tvaikiem.
Dies saulīte atkal trīskrāsaina,
Drīz zila, drīz zaļa, drīz sarkana.

Te dzejoli atspīd gandrīz visa Latvijas vēsture. Šis Raiņa dzejolis arī ir ļoti populārs — tas ir komponēts un vairākkārt dziedāts vispārīgos dziesmu svētkos.

Dzejoļu krājumā Tālās noskaņās nav nekā no sociālisma, lai gan J. Rainis kā Dienas Lapas redaktoru un sociālistu tiesāja un izsūtīja trimdā.

Lielu ietekmi uz dzejnieku atstāja 1905. g. revolūcija un šīs revolūcijas upuri. Viņa dzejoli atspoguļo revolūcijas gaitu un ar to saistītos upurus. Te jāmin dzejoļu krājums Vētras sēja un Vēja nestas lapas.

Emigrācijā Šveicē dzejniekā aug ilgas pēc dzimtenes. Dzejoļu krājumā Tie, kas neizmirst, ir šīs emigrantu ilgas pēc dzimtenes. J. Rainis saprot, ka vienīgais ir dzejas darbs, ar ko var kalpot dzimtenei. Dzejoļu krājumā Ave Sol ir dziesma saulei. Dzejnieks redz sauli kā dzīvības devēju un uzturētāju.

Dzejoļu krājums Gals un sākums ir ievērojamākais pēc Tālām noskaņām. Dzejas formā te gan nav vairs tās stingrās formas kā Tālās noskaņās. Galā un sākumā dzejnieks redz nepārtrauktu ritēšanu — „Es ritu, ritu, tālāk ritu.“ Dzejnieks redz mūžīgu attīstību. Pat nāvei nav būtiskas varas, tā ir tikai pārmaiņa. Še izpaužas J. Raiņa ilgas dzīvot divus mūžus, lai uzrakstītu visus darbus, kādus viņš bija iecerējis. J. Rainis dzejolī citē Paskalu un saka: „Daba nezina, cik tā liela, Saule nezina, cik tā karsta“. Citā dzejolī dzejnieks saka: „Man nebija laika bijis Pie sevis padomāt, Bij visi spēki jāliek, Pie lielā darba klāt.“ Sabiedriskās cīņas bija aprimušas un iegājušas mierīgākā gultnē, pat cara Krievijā, kur pēc 1905. g. revolūcijas nodibināja valsts domi, kuŗā bija ievēlēti arī latviešu pārstāvji. Tā latvieši paši nu varēja runāt tieši par savām interesēm. J. Rainis bija tālu prom no dzimtenes, viņš varēja visu pārdomāt un nākt pie lielākas skaidrības. Viņš atzīstas, ka agrāk par visu vairāk mīlējis cilvēci, kas ir abstrakts jēdziens, jo tādas nemaz nav, ir tikai tautas. J. Rainis dzejā saka: „Darbniekos veidojas darbs, cilvēkos cilvēce aug.“ Tīrā dzeja nu ir Raiņa augstākais mērķis. Gandrīz katrs sīkums, kam viņš cīņas karstumā pagājis gaŗām, tagad spēj izraisīt tīru un labu dzeju. Sīks

lietiņš, ko nevar pat dzirdēt, tikai just, var dot labu dzeju. Rīts, steigdamies, sasit dārguma trauku, izbirst dimanta pārles — rīta rasa, ko bērni un dzejnieki smejojot lasa. Pašā pusdienā spoži spīd saule, laiks liekas apstājies, dzejnieka vaigs kļūst skaidrs kā priekš mūžības.

Galā un sākumā ir viena rituma dzejoļi, dzejnieka gars te lidinājas starp debesi un zemi, viss viņam šķiet veidojamies pretstatos, smeldzoša kļūst vientulības sajūta, bet gaiša ir mīlestības dzeja, tā atblāzmo skaistumā un dziļumā.

D r ā m a t i s k i e   d a r b i

R. Blaumanis un J. Rainis ir mūsu ievērojamākie drāmatīki. Abi ar savām drāmām ir pazīstami ārpus Latvijas, tikai viņu drāmas ir pretstatīgas. R. Blaumanis bija reālists, J. Rainis labāk dēvēt par simbolistu, jo pat dzejā viņš izsaka kādus simbolus. J. Rainis neizgudro pats savus sižetus. Viņa vienīgā reālā luga bija Pusideālists, tā ir Raiņa pirmā luga. Tajā viņš nāk ar kritiku par tautisko laikmetu, bet viņš nāca par vēlu ar to. Jau brāļi Kaudzītes nokritizēja tautiskā laikmeta pārspilējumus. No šīs lugas galvenā varoņa pusideālista ir atrauti viņa līdz galam neizdomātie vārdi un tos lietā Raiņa personības raksturošanai: „Un zini, visaugstākā ideja, tā nepazīst cilvēka žēluma“. Šie vārdi bija pretstats Rainim. Atcerēsimies viņa pēdējo dzejoli, kuņā viņš kā augstāko mērķi redz mīlestību. Bet tādi bija 1905. g. revolūcionāri, tie nepazīna cilvēku žēlastību. Šādus cilvēkus jaunākos laikos ir tēlojuši Kārkliņš un Sarma savos romānos. Tāds pusideālists tāpat bija J. Raiņa māsas vīrs P. Stučka, kas bija varas vīrs komunistu Krievijā. Un šādi pusideālisti ir visi komunistu vadoņi — tie nepazīst cilvēku žēlastību.

Tikai ar drāmu Uguns un nakts J. Rainis dod jaunus sasniegumus latviešu drāmā. Dzejnieks pats sacījis, ka tā ir veca dziesma jaunās skaņās. Tā tas ir. J. Rainis ņēmis A. Pumpura tēlus no Lačplēša un devis tos jaunā skatījumā. Jau prologs izsaka šo jauno uzdevumu — senie teiku varoņi nevar dusēt savos

kašos, kamēr nav izcīnīta galīgā cīņa. Tā tad arī Lāčplēsis Raiņa drāmā nāk cīnīt jau senos laikos sākto cīņu.

J. Raiņa Lāčplēsis tāpat ir fiziskā spēka varonis, tikai viņa drāmā tam dots noteikts mērķis — to pasaka pats Lāčplēsis: „Kad laimīga, brīva būs Latvija, tad mana gaita būs izbeigta. Pēc Laimdotas — Latvijas ilgas spiež, Iz manām acīm asaras riež.“

Spīdola ir spilgts simbolisma piemērs. Viņa pati liek saprast, ka tā simbolizē mākslu un kultūru. Viņa ir skaistākā virs zemes un zem zemes ellē. Viņas mērķis ir vēl tālāks kā Lačplēsim. Ja Lāčplēsis runā par brīvu Latviju, tad Spīdola tūdaļ jautā: „Tik brīva un laimīga Latvija? ne mūžīga?“ To pašu pasaka tāpat J. Rainis: „Kad pils būs atslēgta, vēl nebūs beigta Lačplēša gaita un sāksies skaistā cīņa bez asinīm Spīdolas valstībā.“

Drāmā rādīti divi neizlīdzināmi pretstati — uguns un nakts — absolūtā gaisma un absolūtā tumsa. Dzīvība nav iespējama ne mūžīgā gaismā, ne mūžīgā tumsā, bet tikai gaismas un tumsas maiņā. Spīdola ir šīs absolūtās gaismas pārstāve. Viņa nav saprotama kā cilvēks, bet kā simbols. J. Rainis ņēmis parastos A. Pumpura tēlus, kas Melno bruņinieku tēloja kā vācu krustnešu pārstāvi. Līdz 1914. g. to citādāk arī nevarēja. Tā nepamanīti palika J. Raiņa vārdi, bet kāda ģenija dzirksts Rainim likusi sacīt, ka viņš nāk no tatāriem, kas visas zemes min zirgu pakaviem. Tikai vācu okupācijas laikā, kad domāja izrādīt Uguni un nakti, atcerējās šos Melnā bruņinieka vārdus. Tagad zinām no pieredzes, ka tā tas ir noticis, kā teicis J. Rainis — tā ir krievu tatāru vara, kas iekaņo citas tautas un savus pretiniekus tur nevis cietumā, bet koncentrācijas nometnēs.

Uguni un nakti ir skaista dzejas valoda. J. Veselim palikusi atmiņā Rīgas cēlēju dziesma:

„Dēļ tavu acu liesmām
Pāri jūrām ligojam,
Caur bangām un caur briesmām
Tās redzam šūpojam.
Kaislāk jūra neputo
Nekā vīns iekš kausa,
Dziersim tev šo pēdējo
Jūra būs mums sausa.“

Spīdolas tēls ir sarežģīts, sākumā viņa biedrojas ar Kangaru, bet beigās, kad Lāčplēsis cīnās ar Melno bruņinieku, kur viņi no Lielvārdes klints iegāžas Daugavā, Spīdola lec viņiem pakaļ un saka zīmīgos vārdus:

„Vēl šī cīņa nav galā
Un nebeigsies,
Tev, Lāčplēsi, Spīdola
Palīgā ies.

Kad Lāčplēsis iet cīņā ar Melno bruņinieku, J. Rainis saka zīmīgos vārdus: „Visa tautas dzīve tūkstoš gados ir lielāka par katra varoņa negažo dzīvi, Pēc manis nāks citi, kas cīņu vedīs galā.“ Tā tagad arī mūsu vienīgā cerība — nāks citi pēc mums, kas cīņu izvedīs galā.

J. Raiņa Uguni un nakti komponējis Jānis Mediņš, bet uz operas skatuves šāda gaŗa luga nebija viegli izrādāma. Tekstā bija vairākas dziesmas, kuŗām vajadzēja dot mūziku, tāpat bija paredzētas dziesmas korim. Luga kā drāma nebija skatuvei piemērota, bet kad 1911. g. 26. janvarī lugu pirmo reizi izrādīja Jaunajā teātrī kā liela stila teiku drāmu krāšņā inscenējumā, tad tas bija liels un neaizmirstams notikums latviešu dzīvē. Lāčplēsis cīnījās uz skatuves ar Melno bruņinieku, un visi juta un saprata — vēl cīņa nav galā līdz tam laikam, kad vajadzēja iet cīņā par Latvijas valsti. Tā šai Raiņa lugai bija liela sabiedriska nozīme.

Jānis Mediņš sāka komponēt Uguni un nakti 1913. g. un nobeidza 1920. g.; krāšņā inscenējumā tā tāpat atkārtoti izrādīta uz operas skatuves.

Raiņa vislabākais drāmatiskais darbs, kas piemērots teātra izrādei, ir jaunatnes luga Zelta zirgs 1910. J. Rainis pats to nosaucis par Saulgriežu pasaku. Lugas sižets ņemts no tautas pasakām. Tā tāpat ir simboliska luga, ko var dažādi saprast. Nacionālā izpratnē šī luga simbolizē latviešu tautas cīņu ar vācu varu. Saulcerīte, kas septiņus gadu simtus guļ stikla zārkā, simbolizē latviešu tautu. Septiņi kraukļi tad ir gadsimtu tumsas

spēki. Antiņš ir latviešu tautas varonis, kas spēj atbrīvot Saulcerīti tikai tad, ja neprasa par darbu algu un ir gatavs sevi upurēt. Šāda lugas izpratne ir iespējama, bet grūti izskaidrot visus lugas tēlus. Vislabāk, šķiet, lugu izskaidrot kā dabas spēku simbolus, ko pastiprina paša autora dotā piezīme, ka tā ir Saulgriežu pasaka. Pēc šīs versijas Saulcerīte ir ledū sastingusi daba, kas gaida modinātāju no ziemas miega. Antiņš ir pavasaris, kas nāk ar pavasaŗa sauli atdzīvināt ledū sastingušo dabu. Antiņa tēvs mirst ziemā, kad izbeidzas vecais gads. Karalis dzīrēm liek nokaut 365 vēršus. Tas atbilst dienu skaitam dabā. Ka Antiņš simbolizē sauli, to norāda viņa trīsreizējā jāšana stikla kalnā. Tāpat pavasarī saule kāpj arvien augstāk. Kad Antiņš uzjāj stikla kalnā, Antiņa asaras ir saule, kas kausē ledu. Ļaudis sauc: „Liieldienas! Liieldienas!“ Ar Liieldienām Latvijā sākas pavasaris. Baltais tēvs nolaižas no kalna kā cīrulis vēstīt pavasarī. Cīrulis ir pavasaŗa simbols, kas pavada arāju, aŗot zemi. Tautas dziesmās cīrulis simbolizē jaunu puisi, ko pamāca negulēt ceļa malā, jo kungi tad var aizvest Vāczemē. Kraukļi atstiprina, ka sācies pavasaris: „Ziemai, salai, tumsai gals — krā! — krā! — krā!“ Princesītes pilnīga atmoŗanās ir līdzīga dabas atmodai pavasarī. Ar Antiņa galīgo uzvaru bagātajam princim — ziemas varai — ir jāiet bojā. Antiņš var svinēt kāzas ar Saulcerīti pilnīgā dabas uzplaukumā — Jāņu laikā. Tā J. Raiņa lugas ir dažādi izprotamas — tās ir simboliskas. J. Rainis bija intuitīvs radītājs, viņš pats neprata paskaidrot, ko viņš domājis ar saviem tēliem, kad par to viņam bija prasījuši skolotāji par Zelta zirgu. Viņš atbildējis, lai lasa lugu, tad jau redzēs, kas tajā pateikts.

Luga Indulis un Ārija ir reālāka, tajā darbojas vēsturē zināmas personas. Embūtes kurŗu virsaitis Indulis iemīlas ienaidnieka meitā Ārijā. Indulim nu jāatstāj vecie dievi, draugi un kaŗa biedri. Viņam jāpāriet to pusē, pret kuŗiem viņš cīnījies. Mīlestība uz Āriju un mīlestība uz savu tautu nav savienojamas. Indulis nespēj atsacīties no savas tautas un nespēj atstāt Āriju. Tas ir šīs traģēdijas pamats. Induļa pretstats ir Lietuvas ķēniņš Mindaugs, viņš atzīst tikai varu un viltu. Ārija ir lepna un uzstājīga sieviete — pašapzinīga, latviete Vizbulīte mīl nesavtīgi Induli un atsakās no visa.

Tragēdijā daudz skaīstu domu un skaistas dzejas. Luga tomēr ir par gaŗu, to visu nevar izrādīt uz skatuves, bet priekš I Pas. kaŗa Jaunais teātris to izrādīja nesaīsinātā veidā, un izrādes notika simtos — skatītāju netrūka.

Pat vienkārša tautas dziesma varēja kļūt J. Rainim par siŗetu lugai. Tā tas bijis ar pazīstamo dziesmu, kas lugas virsrakstā — Pūt, vējiņi 1913. Šī luga rakstīta pēc tautas dziesmu parauga, bet J. Rainis nav labi pazinis tautas dziesmu rituma likumību un tādēļ var runāt tikai par rakstīšanu tautas dziesmu garā. Lugā cildināta bārenīte Baiba un viņas tikumi. Uldis nolūkojis mātes meitu Zani, bet atstāj to un grib iegūt bārenīti Baibu. Bārenīte nelaimīgas mīlestības dēļ izdara pašnāvību. Šāds lugas atrisinājums nepārlicina. Baiba nav modernā jaunlaiku meita, kas nelaimīgas mīlestības dēļ var izdarīt pašnāvību. Tā Daugavā varēja tikai noslicināties dzejniece A. Skujiņa, kas bija jauno laiku sieviete.

Spēlēju dancoju ir tāda J. Raiņa luga, kas grūti saprotama. Lugā darbojas velni, mironis kungs, pa vidu staigā spēlmanis Tots, kas ir tautas dzejas gars. Viņš modina kāzu nakti uz veļu valsti aizrauto līgavu Leldi. J. Rainis pats ir šaubījies, kādam sacerējumam pieskaitīt šo darbu un apzīmējis to par velnu nakti. Luga vērtīga ar to, ka dzejnieks simbolos parāda mums vēstures atkarības gaitas, kad visa noteicējs bija muižas kungs. Un tā nav tikai teiku viela — vācu muižniekos ir pārgājuši vairāki latviešu virsaiši. Priekš otrā Pasaules kaŗa Vācijā bija iekšlietu ministrs brīvkungs Ginters. Viņš pēc izcelsmes bija agrākais kurŗu virsaitis. Prof. E. Blese savos pētījumos vairākus muižniekus atzīst latvieŗu izcelsmes. Kanādā tagad dzīvo firsts Līvens, kas runā labi latviski un pats teicis M. Vētram, ka viņš pēc izcelsmes ir latvietis. Latvijas brīvības cīņās viņš bija komandieris kādai krievu grupai un neatbalstīja ne landesvēru, ne Bermontu.

Ar drāmu Jāzeps un viņa brāļi J. Rainis turas bībeles stāsta robežās par Jāzepu 1. Mozus grāmatā. No visiem J. Raiņa darbiem tā ir visvērtīgākā drāma. Tajā vairāki skaīsti monologi, kas ir jauka dzeja, p.: „Es dziļāk zemojos kā cilvēks drīkst, man augstāk jāceļas kā cilvēks spēj.“ Rakstot šo drāmu, J. Rainis laikam domājis par Ģetes Faustu, ko viņš tik labi bija pārtulkojis

— labāk sacīt — atdzejojis. Ar starptautiski pazīstamiem tēliem viņš cerējis rast atsaucību citās tautās. Daļēji tas piepildījies. Jāzeps un viņa brāļi ir tulkoti angļu un vācu valodā. Anglijā šī luga pat izrādīta uz skatuves.

Tā ir parasta parādība J. Rainim, ka viņš ņem vēsturē zināmus tēlus un dod tiem jaunu izteiksmi, pats viņš par to saka — Veca dziesma — jaunās skaņās. J. Raiņa Jāzeps ir meklētājs un jauna ceļa gājējs — viņš grib atmest nomadu dzīvi un kļūt par zemkopi. Tā ir sacelšanās pret gadsimtu vecām jūdu tradīcijām. Tēvs mīl Jāzepu vairāk kā citus bērnus, bet brāļi viņu ienīst, tie iemet viņu tuksnēsī bedrē. Jāzepu izvelk no bedres un aizved uz Ēģipti. Tur viņš nāk godā, jo paceļ tās lauksaimniecību. Nu no citām zemēm nāk uz Ēģipti, lai pirktu maizes labību. To pašu ceļu spiesti iet Jāzepa brāļi. F. Cielēns savās atmiņās raksta, ka Jansons Brauns tā aizvainojis Raini, ka viņš to nav aizmīrsis visu mūžu. Šis aizvainojums lugā izpaužas Jāzepā pret viņa brāļiem. Jāzeps par daudz tirda un pārbauda brāļus. Beigās pēc lielās tirdišanas viņš dodas tiem pazīstams, grib izlidzināties un saprasties ar viņiem. Ārēji tas it kā notiek, bet iekšēji Jāzeps nemaz nespēj lidzināties brāļiem — pūlim, viņš stāv tiem pāri. Viņš ir aizgājis no savas cilts, no savas tautas loka un ieaudzis citā vidē. Ar to vien nepietiek. Viņš atriebjas brāļiem tādi, ka naudu, ko viņi maksājuši par labību, ieliek maisā. No otras puses viņš tāpat svešs godībai, ko viņš nes Ēģiptē. No viena krasta Jāzeps ir aizpeldējis un nonācis citā krastā, bet arī tur viņam nav vēlēšanās palikt, lai gan Asnate viņu mīl un viņam labi klājas. Viņa dzīve ir zaudējusi jēgu. Pretstatus, kādos Jāzeps nonācis, nevar izlidzināt, vienam te jātiek upurētam. Tā ir tikpat kā tradīcija J. Raiņa darbos, ka jāiet bojā labajam. Tas redzams Jāzepa beigu vārdos Ēģiptē:

„Es redzu atkal savu dzimteni:

Tur stāvā klints, — tur Dina, tur es kāpšu —

Es mirdams nemiršu — nāks saules sūtņi —

Tie man zem kājām spārnu segas klās,

Tie spožā saules zemē mani nesīs,

Es iešu jaunā cīņā cīnīties:

Es savu spozmi — vienošu ar sauli,
Es nākšu saskaņā ar visumu.
Ne nievāt pasauli, tik viņu saprast;
Ar ģintīm būšu viens un gūšu mieru.
Tur nebūs sienas vairs starp — es un cits,
Starp — taisns, netaisns, starp — būt un nebūt
— Un tad es atnākšu jums atdot sauli.

Potifers uz visiem saka:

„Lai viņam neseko! lai pakaļ neraud!
Lai neatvadās un nekrīt ceļos!
Viņš sevi izdzēs šē uz jaunu vizmu.
Pēc tūkstoš gadiem mums ir atgriezies
Jauns Kachemna!

Sērdieņu dziesma *Daugava 1919.* bija sacerēta jau dažus gadus agrāk, bet iespiesta parādījās Latvijas brīvības cīņu laikā 1919. g. septembrī, kad tā paša gada novembrī bija jāaizstāv Rīga pret Bermonta armijas uzbrukumu. Daugavu iespieda 4000 eksemplāros, to izpirka divās nedēļās. Lielā skaitā tā nonāca pozīcijās kaŗavīru rokās. Ar šo darbu viņās liktenīgās dienās J. Rainis parādījās kā gaišredzīgs dvēseļu tulks. Krājumā bija vienkārša un patriotiska dzeja, ko katrs varēja saprast, p.:

Mani biedri, mani draugi,
Karodziņa nesējiņi,
Vai mēs zvērus zvērēsim?
Zvēri drūp, zvēri lūst,

Klusi rokas uzliekam
Brīvās Latves karogam;
Topi, audzi, brīvā Latve
Brīvu tautu kopībā!

Mūža mokās nesām tevi,
Nu jau atnāks mūsu laime:

Tavi bijām, tavi esam,
Tavi būsīm mūžībā.

Tāpat te bija dzejolis, kas pirmo reizi bija iespiests laikrakstā
1917. g.:

„Daugav' abas malas
Mūžam nesadalās,
I' Kurzeme, i' Vidzeme,
I' Latgale mūsu.

Laima, par mums lemi,
Dod mums mūsu zemi!
Viena mēle, viena dvēš'le,
Viena zeme mūsu.“

J. Rainis bija viens no visnacionālākiem dzejniekiem. Ar saviem darbiem viņš modināja tautā nacionālo apziņu un audzināja gribu cīnīties par Latvijas valsti. Dzejā viņš saka:

„Zudīs tavas jaunās dienas,
Zudīs tūkstoš jaunas dzīves,
Tava tauta nezudīs,
Kad tu iesi mirt par tautu.

J. Rainis bez Jāzeps un viņa brāļi uzsāka otru drāmu ciklu pēc krievu teikām jeb biliņām. Te jāmin viņa drāma Ilja Muromietis. No šī iecerētā cikla viņš paspēja uzrakstīt tikai šo drāmu.

Lugā Rīgas ragana J. Rainis tālredzīgi brīdina no krievu varas:

Pēter, cars, vai uzvarēji?
Cik ilga būs tava vara?
Celsies viena brīva tauta,
Kā no jūras ceļas kaiva.

J. Rainis sarakstījis vēl šādus darbus: no 1905. g. viencēlienu

Ģirts Vilks, kuŗa sižets ņemts no Prospera noveles, bērnu pasaku Muŗu ķēniņš, lugu par Turaidas teiku — Turaidas Rozi-Mīla stiprāka par nāvi. J. Rainis gan bija sociāldemokratu partijā, vadīja sociāldemokratu laikrakstu Dienas Lapa, bet pēc savas dzejas virziena viņš ir individuāls un nacionāls dzejnieks. Ir tādēļ saprotams, kā to atklāja J. Raiņa dienas grāmata, ko publicēja Aspazija, ka J. Rainis ir vēlējies ķlūt par Latvijas republikas prezidentu, bet uz šo amatu viņu neatbalstīja viņa paŗa sociāldemokratu partija.

Nacionālais virziens

Andrievs Niedra 1871.-1942.

A. Niedra dzimis Vidzemē Tirzas pagasta Dauškānu mājās. Viņš mācījies Vecpiebalgas draudzes skolas augstākā klasē, bet no tās pēc pusotra gada mācīšanās viņu izslēdz. Tas nav noticis palaidnību dēļ, bet A. Niedras pašapzinīgā rakstura dēļ — viņš nav baidījies runāt skolotājiem pretī. Pēc tam viņš mācījās ģimnazijā Rīgā, bet ģimnazijas gala eksamenu izturēja Jelgavā un nobeidza Tērbatas universitātes teoloģijas fakultāti. Līdz 1905. g. viņš darbojās rakstniecībā un deva plaša vērēna rakstnieka darbus. Viņš darbojies par mācītāju Matīšos un pēc tam Kalsnavā. Kā mācītājs viņš bijis interesants sprediķotājs, ir sarakstījis dažus jaukus garīgus dzejoļus un dzīves darbā pierādījis, ka viņš prot būt labāks saimniekotājs kā daži studējis agronomi. Kalsnavā vācu mācītāji dzīvojuši un darbojušies trūcīgi. A. Niedra līcis nosusināt tuvējo purvu, apsējis nosusināto purvu ar mākslīgo zāli un turējis līdz 15 slaucamas govīs. Tas ir apmēram tāds govju skaits, kādu turēja muižās. Viņš pats nopircis jērus gada tirgos un nodevies pat kāršu spēlei, par ko savā laikā bija plaši pazīstami anekdoti. Visas šīs pretešķības redzamas A. Niedras darbos. Tautā ļoti populārs ir A. Niedras dzejolis „Dažu skaistu ziedu Gaujā kaisīju“. To dzied vēl tagad trimdā. Vecākā paaudze no skolas laikiem zinās A. Niedras dzejoli Jaunībai.

1919. g. A. Niedra piedzīvo visādus raibus notikumus. Komunisti viņu apcietina, bet viņš izbēg un nodzen savu lielo bārdu un tā viņu vairs nepazīst. A. Niedra no Kurzemes iet pāri Tīrelpurvam uz Rīgu, lai pats redzētu, kāda ir dzīve zem komunistu varas. Vācieši neieredzēja K. Ulmaņa valdību. Liepājā vācieši nodibināja citu valdību ar vācieti Borkovski priekšgalā. Kāds tomēr domājis, ka tas nav īsti labi un ieteicis A. Niedru par ministru prezidentu. Ar to A. Niedras dzīve kļūmīgi sarežģījās. Viņš pieņēma šo amatu un ar to nostājās pret vēlēto K. Ulmaņa valdību. Tāpat kā K. Ulmanis, viņš balstās uz vienīgo reālo spēku tajā laikā, t. i. uz vācu landesvēru, kurā bija daudz karavīru no Vācijas. To pašu darīja arī K. Ulmanis, starpība tikai tā, ka viņš

bija vēlēts valsts prezidents. A. Niedra palika par ministru prezidentu vēl tad, kad Bermonta armija uzbruka Rīgai. Šo uzbrukumu atsita, Bermonta spēki atkāpās uz Vāciju, A. Niedram nebija citas izejas — arī viņam bija jābrauc emigrācijā. K. Ulmanis tomēr bija neiecietīgs pret A. Niedru. A. Niedra atgriezās Latvijā, stājās tiesas priekšā, viņu sodīja ar cietuma sodu, bet valsts prezidents J. Čakste viņu izraidīja no Latvijas. A. Niedra bija kādu laiku luterāņu draudzes mācītājs Lietuvā, bet K. Ulmanis panāca, ka viņu izaida no Lietuvas. A. Niedra pēc tam bija mācītājs kādā mazā draudzē Prūsijā. Viņš darbojās arī rakstniecībā. Viņa rakstus iespieda laikraksts Latvis un Rīgas Latviešu Derīgu grāmatu nodaļa. Vācu okupācijas laikā A. Niedra atgriezās Latvijā. Sarunā ar J. Grīnu viņš teicis, ka kabatā viņam vācu pase, bet krūtīs pukst latvieša sirds. Tā tas arī bija. A. Niedra nomira 1942. g. un pēdējo dusu atrada Latvijas zemē, bet viņa pretinieku K. Ulmani krievi kā pirmo deportēja uz Krieviju, kur viņa liktenis palicis nezināms. Skaidrs tikai tas, ka kapa vietu viņš atrada šai ledus un nežēlības zemē.

A. Niedras darbi

A. Niedras personība ir visai sarežģīta. Viņš tika nosaukts par Kangaru. Viņš irōniski pieņēma šo nosaukumu un sarakstīja četras grāmatas — Tautas nodevēja atmiņas. Tajās viņš stāsta par savu darbību Latvijas valsts nodibināšanas laikā un tāpat savus raibos piedzīvojumus. Viņš sarakstīja lugu Kangars. Drāmā par savu pretspēlētāju viņš notēlo K. Ulmani. Īstenībā A. Niedra nav bijis savas tautas nodevējs. Kļūmīga bija tikai viņa sadarbšanās ar Bermontu.

Tērbatā studiju laikā A. Niedra grib nodibināt nacionālu reliģiju.

A. Niedra savas Ceļinieka dziesmas izdeva kopā ar R. Blaumani krājumā Ceļa malā. (1900.) Iespaidīgas dzejas te ir Sieva, Ceļinieka kaps, Uz māju ejot. Otrs krājums Vecā lidumnieka dziesmas tika sarakstīts ārpus Latvijas un iznāca Rīgā 1924. g. Te spilgti atmirz ainas no Latvijas pēdējām ciņām: Jātnieku

dziesma, Studentu rota, Kad vecais līdumnieks mājās nāks. A. Niedra ir viens no izcilākiem latviešu garīgiem dziesminiekiem. Tagadējā dziesmu grāmatā ir 13 viņa dziesmas.

Sarakstē ar R. Blaumani, A. Niedra pats paskaidro savas mākslas pazīmes. R. Blaumanis tēlojot cilvēkus tādus, kādi viņi ir, viņš esot reālists. A. Niedra pats tēlojot cilvēkus, kādiem tiem jābūt, viņš esot ideālists rakstniecībā. A. Niedras ideāli atspoguļojas viņa dzejas darbos. A. Niedras pirmie trīs stāsti iespiesti žurnālā Austrums 1898. g. Tie bija: Bābu vaina, Skaidra sirds un Bez paša pagātnes. Raksturīgs stāsts A. Niedram ir Skaidra sirds. Tajā parādās A. Niedras tieksme tēlot kriminālus notikumus, kā to darija Dostojevskis krievu rakstniecībā. Šie notikumi tā izdomāti un sakombinēti, lai beigās rakstnieks var izteikt savas idejas. Tā bija līdz tam neparasta parādība latviešu rakstniecībā. Notikums vienkāršs — no pagasta kases kāds izzog lielāku naudas summu. Par to pagastā liels satraukums. Vainīgo neatrod. Pagasta cienīgākais saimnieks, ko citi sauc par cilvēku ar skaidru sirdi, izskolo savu dēlu par juristu. Jaunais jurists grib atrisināt šo gadījumu. Viņš noskaidro un atklāj, ka naudu no pagasta kases paņēmis viņa tēvs, ko citi sauca par cilvēku ar skaidru sirdi. Tā rakstnieks šajā tēlā parāda, ka kristīgā ticība viņam bijusi tikai vārdos, ne darbos.

Stāstā Nespēcīgā dvēsele A. Niedra parāda, ka prāts un zināšanas nav īstais pamats dzīvē. Izšķirīgos brīžos tikai tas jūtas drošs, kas ir reliģisks un pilda reliģijas prasības un principus darbos.

A. Niedra ir sevišķi apdāvināts rakstnieks. Viņš seko visam, kas notiek rakstniecībā citās tautās. Viņš spēj radīt sarežģītu kompozīciju, mīl tēlot strauju darbību, bet tas viss ir ar prātu izdomāts un nav izaudzis no dzīves pieredzes. Viņa stils ir vienreizīgs. Viņš var dot tēlojumā plašu un vienmērīgu plūdumu un var tēlot drāmatiskā izteiksmē.

Pilnīgi savas iedziļināšanas spējas A. Niedra parādīja romānā Līduma dūmos, kas ilgi bija labākais romāns latviešu valodā. Tas pārsteidza tā laika lasītājus. Romānā trīs brāļi Strautmaļi cīnās ar vācu baronu Zandenu, pie tam divi Strautmaļi ir ar augstskolas izglītību — viens mācītājs, otrs —

inženieris. Teoloģijas kandidāts tiesā baronu Zandenu kā latviešu jaunavu pavadēju, inženieris Strautmalis iet saimnieciskā cīņā ar baronu Zandenu. Viņš iecerējis celt papīra fabriku un noslēdz ar baronu līgumu, ka barons pārdos ik gadu noteiktu daudzumu malkas viņa papīra fabrikai. Barons Zandens netic, ka Strautmalis uzceļ papīra fabriku un tā atkritis līguma pildīšana. Inženieris tomēr grib uzceļt minēto fabriku un ar nopostīto barona mežu padarīt viņu nevarīgu muižas darbā un tā iegūt vēl barona muižu. Šī latviešu dēlu cīņa notēlota visai saistoši. A. Niedra seko Kr. Valdemāra domai, ka kultūras radītāja var būt materiāli nodrošinātā šķira. Kā šis nodrošinātās šķiras pamatu A. Niedra redz nevis savu kaktiņu un stūrīti zemes kā Purapuķe, bet visu barona muižu un latviešu rūpniecības dibināšanu. Romānā viņš iiek inženierim izdarīt viltus paņēmieni, bet to viņš dara, lai piepildītu savu ideju. Viņš atver pasta somu, kurā viņa vekselis, kas nodots protestēšanai, izņem no tās savu vekseli un savā darbnīcā aizlodē pasta somu tā, ka neviens nevar pateikt, vai tā ir tikusi atvērta.

Šī cīņa Līduma dūmos tēlota ļoti saistoši un dažādās izteiksmēs. Tā saukto melno intrigu, kāda še A. Niedram viņa romānā, jo plaši izlietāja krievu rakstnieks Dostojevskis savos darbos. Bez tam A. Niedra parādās kā teicams kriminologs. Jaunākais brālis Strautmalis, kas palicis par saimnieku Daukšānos un apprecējis barona pavesto meitu, naktī iet un aizdedzina muižas salmu kaudzes. Pēc pēdām sniegā atrod vainīgo, jo zābāki, kādus viņš valkājis, bijuši lāpīti. Viņa sieva savukārt iet ar savu bērnu uz muižu pie barona kundzes un skaidri pasaka, ka viņa atdevusies baronam un šis aizraušanās sekas ir viņas līdzīgs paņemtais bērns.

A. Niedras stila māksla romānā ir patiesi liela. Viņš prot sarežģīt situācijas, ieinteresēt un aizraut lasītāju. Parasti viņam ir pakārtoti teikumi. Epitēti un metamorfozas ir labi izdomātas. Ar lielām grūtībām viņa varonis uzceļ papēra fabriku, naudas klizmā bez tam viņam palīdz dziedātāja Zalvi jaunkundze. Tā beigās barons romānā redz, ka viņa meži tiks iznīcināti un viņš vairs nespēs uzturēt savu muižu. Tāpēc viņš atstāj to — pārdod inženierim Strautmalim un pats pāriet dzīvot uz pilsētu.

Patiesībā tādā attīstībā gāja latviešu dzīve līdz 1914. g. Jau vairāki latvieši bija ieguvuši baronu muižas par savu īpašumu. Te jāatceras Raiņa tēvs, kas bija nopircis muižu.

Tā kā A. Niedra pats bija liels stila mākslinieks, tad viņš sarakstīja apcerējumu Aklā fantazija, kurā norāda, ka valodai jābūt gleznainai, bet šīm gleznām jābūt uzskatāmām un skaidrām. Neviens cits rakstnieks par šādiem stila jautājumiem līdz tam nebija domājis. Aklo fantaziju jo bieži pieminēja J. Grīns, kad viņš bija Daugavas redaktors.

Labs darbs ir A. Niedras jaunlaiku pasaka Zemnieka dēls. Vecā saimniece tiek brīdināta nelaist dēlu uz ziemeļiem, tad viņai nebūs vairs pavediena, ar ko dēlu vilkt atpakaļ uz tēva mājām. A. Niedra Zemnieka dēlam liek skatīties pa mazu lodziņu, pa to viņš redz dažādas dzīves ainas. Šis mazais lodziņš ir Zemnieka dēla iešana ģimnazijā un pēc tam augstskolā. Te asi nokritizēti sociālisti ainā, kur zirgs iet pa ceļu un neviens nedrīkst sēsties viņam mugurā, lai tā rādītu, ka viņš ir tiesīgs jāt zirgā. Sociālists pie fabrikas ir iekārtojies krogu, kurā fabrikas strādnieki var nākt ēst un arī dzert stiprākus dzērienus. Beigās notiek tā, kā vecā māte bija brīdināta — nelaist dēlu uz ziemeļiem. Zemnieka dēls tomēr jā uz ziemeļiem — muižas kalnā, viņš ir tik bagāts, ka suņiem spēj sviest naudu. Zemnieka dēls apprec muižnieci un iegūst muižu. Viņi brauc izbraukumā, zirgs Baltiņš raujas uz mājas pusi. Tās ir zemnieka dēla ilgas redzēt savu māti. Beidzot viņi iegriežas šajā mājā. Zemnieka dēlam nav cits ko jautāt, ka lūgt glāzi ūdens. Baronesei šajā mājā liekas sliktis gaiss. Tā viņi aizbrauc projām, jo mātei bija pārtrūcis pavediens, ar ko vilkt atpakaļ dēlu no ziemeļiem.

Romāns Kad mēness dilst bija pirmais vēsturiskais romāns latviešu valodā. Tajā darbojas vēsturē zināmas personas — Polijas ķēniņš Stefāns Batorijs, astronoms Tiho Brache u.c. Darbibas laiks — Polijas valdīšana Vidzemē. Muižnieks Klibais Kaspars valda savā muižā kā despots un liek pērt zemniekus. Viņa dēls Indriķis brauc uz Vāciju studēt, un viņam brauc līdz latviešu puisis Ješka. Abu ceļotāju piedzīvojumi ir romāna galvenais saturs. Spēcīga ir nodaļa, kurā Indriķis aizstāv Kopernika teoriju pret tādu vīru kā Tiho Brache.

A. Niedra ir izcils latviešu rakstnieks, kas devis daudzus ievērojamus darbus — No pārējiem A. Niedras darbiem iezīmīgākie ir Pēteris Salna un Ceturtais biedrs. A. Niedras vēsturiskais romāns Kad mēness dilst atstājis lielu ietekmi uz citiem rakstniekiem, p., uz Aleksandru Grīnu.

Beidzot jāsaka, ka A. Niedra bija izcils nacionāls rakstnieks, tikai viņa paša dzīve traģiski izrisinājās Latvijas valsts dibināšanas laikā. Liktenis tomēr viņam bija lēmis atgriezties dzimtenē un atrast pēdējo dusu Latvijas zemē.

A u g u s t s   D e g l a v s   1862.-1922.

Vienā laikā ar rakstniekiem romantiķiem un lielajām personībām — R. Blaumani, J. Poruku un J. Raini darbojās rakstnieki reālisti. Francijā ievērojams romānists bija Emīls Zolā, kas sarakstījis romānu Zeme. Par viņu savā laikā rakstīja, ka viņš esot sakrāvis tik lielu mēslu gubu, ka nevarēšot pats nosēdēt uz šī pieminekļa.

A. Deglavs dzimis 9. augustā Šķībes Vīgantos, miris 1922. g. 3. aprīlī Rīgā ar kakla tuberkulozi.

Agrā jaunībā A. Deglavs atstāja tēva mājas un aizgāja uz Rīgu, kur sākumā bija planku nešējs, tad rūpniecības strādnieks. Tā viņš pats labi iepazīnās ar latviešu strādnieku grūto dzīvi, tomēr viņš tādēļ nekļuva par sociālistu. Jansons Brauns 90-tos gados viņu gribējis pievērst sociālismam, bet A. Deglavs atteicies. Jansons Brauns pēc tā piedraudējis: „Mēs jūs vajāsim, vajāsim.“

A. Deglavs kļuva populārs ar klašu laiku stāstu Vecais pilskungs. A. Deglavs te notēlo kādu klašu laiku muižas tipu un ieguva ar to lielu atzinību. Latvijas laikā šo stāstu drāmatizēja un izrādīja uz skatuves.

Romāns Zeltenīte ir A. Deglava spilgtākais un koncentrētākais romāns. Tajā parādīta pilsētas strādnieku dzīve skarbos un tiešos vilcienos. Dzeršanas posts un tikumiska izlaidība raksturo šo dzīvi. Zīmīgs tēls te ir straujais Saša. Pati Zeltenīte ir skaidras sirds sieviete, bet viņu tāpat notikumi ierauj parastā duļķainā mutulī.

Citos romānos Starp divām ugunīm un Jaunā pasaule redz sarežģījumu un t.s. melno intrigu. A. Deglavs ir vienkāršs un ar to saistīja lasītājus.

Še minētie darbi A. Deglavam bija tikai sagatavošanās lielam kultūrvēsturiskam romānam Rīga, no kuŗa A. Deglavs paspēja uzrakstīt divi daļas — Patrioti 1912. un Labākās ģimilijas, ko sāka iespiest Latvijas Vēstnesī 1920.-21.g. Tagadējā veidā tam ir ap 2000 lpp. A. Deglavs ir rūpīgi izstudējis Rīgas latviešu dzīvi no 1870. g. līdz 1890. gadiem. Viņš rūpīgi lasījis dokumentus par Rīgas latviešu biedrību, tās dibināšanu. Sēzu protokolus viņš

citē burtiski. Tāpat viņš pazinis gandrīz visus tā laika darbiniekus un zina par viņiem dažādus nostāstus, raksturīgus gadījumus un sadzīves sīkumus. Viņa stāstījums ir dzīvs un uzskatāms. Galvenās personas iznirst acu priekšā ar cīņām pret Rīgas vācu priekšrocībām, tāpat ar materiāli apbalvoto pilsonību un cunftīgiem amata meistariem.

Romāna pirmā daļā tēloti pirmie latviešu ieceļotāji Rīgā. Ar nastiņām rokās un sainīšiem uz muguras viņi ierodas Rīgā, kas vēl pilnīgi pieder vāciešiem. Viņi sāk strādāt par namu sētniekiem, pudeļu skalotājiem, bet drusku vēlāk viens otrs jau atvēris veikalu, iegādājies savu namiņu un sāk domāt par veselu namu bloka celšanu kādā vietā Rīgas nomalēs. Latviešiem tajā laikā nebija ļauts nodarboties ar amatiem. Viņi sameklē kādu pakļidūšu vācu cunftiniekū, kam ir šādas tiesības un uz viņa vārdu atveļ savu darbnīcu. Lai varētu cīnīties politiski, latvieši pulcējas Rīgas latviešu biedrībā un dibina savas krājķases, lai stiprinātos saimnieciski.

Romāna otrā daļā — Labākas ģimilijas — latviešu namnieki jau kļuvuši bagāti. Grosvaldiem, Bērziņiem, Kalniņiem un Morbergiem pieder veseli namu bloki. Tauta sākusi sadalīties šķirās — asāk nodalās strādnieki no pilsoņiem. Labākās ģimilijās ieviesies vācu ģars, uzplaukusi kārklu vācietība. Latviešu studentu Letonijas korporācijas locekļi mācās menzūras un iet cīņā ar vācu buršiem, cērtot tiem dažu rētu. Ir augusi turība un izglītība. Šai daļā autoram visvairāk paša novērojumi. Pats savas gaitas viņš tēlo Ērgļu Kārļa personā. Viņš notēlo ne vien māmuļas — Latviešu biedrības dzīvi un tās dižvīrus kā Krišjāni Kalniņu, Fridrihu Veinbergu, bet it īpaši tā laika inteliģenci — dzejniekus Lautenbachu, Lapas Mārtiņu, Esenbergu Jāni, Ādolfu Alunānu, avižniekus — Bernhardu Dirīķi, Varaidošu Zanderu, neiecietīgo publicistu Jansonu Braunu un gleznotāju Rozentālu, kas savu gaitu sākumā tāpat skalo pudeles.

Romantiskās intrigas romānā ir spilgtas. Tās vietām notēlotas ar tādu jūteklību, ka atgādina labākās nodaļas Janševska romānā Dzimtene.

A. Deglava stils te rūpīgi nogludināts — vielas smagums ir pārvarēts. Autoram ir mierīga episka izteiksme. Var teikt, ka viņš pilnīgi pārvalda savu sižetu.

J ģ k a b s J a n ţ e v s k i s 1865.-1931.

Jģkabs Janţevskis, ģstajā vārdā Janovskis, dzimģis 16. februāri Nģgrandes kalpu mājās Kalna Krģcmaņos, kas ir otrā pusē Ventai. Tās labajā pusē Pampāļu mežu rajonā sākas Ventas mežainā ieplaka ar dziļām zemiņēm. Rakstnieka tģvs bija muižas kalps, kas saņģma 6 pţrvietas zemes. Par to parasti bija jāstrādā vienu nedģļu muižā un otrā nedģjā varģja apstrādāt pats savu zemi.

Pirmie dzejas darbi, ar ko iepazinās J. Janţevskis, bija Kr. Fģrekeras garģgās dziesmas. Prōzas valodu viņam rādģja Manceļa lielā Sprediķu grāmata. Vasarās viņš gājis par ganu, ziemā mācģjies pagasta skolā un 15 gadu vecumā gāja tģva vietā muižas darbos. Ţinģ laikā viņš labi iepazinās ar muižas kalpu dzģvi un tās tikumiem. Divus gadus Janţevskis mācģjās Veides privātskolā un iemācģjās tur latģņu valodu. Tā viņš varģja iepazīties ar romieţu klasģķu darbiem oriģinālā valodā.

1884.g. Janţevska vecāki pārgāja uz Liepāju. Janţevskis divarpus gadus strādājis Lietuvā par mājskolotāju kādā muižnieka ģimenē. Mācģdams citus, viņš mācģjās arī pats. Bģģļu laikā Janţevskis dzģvoja Krievijā, 1918. g. Valkā un Latvijas laikā bija redaktors Valdības Vģstnesģ kopā ar Āronu Matisu. J. Janţevskis nomira 21. decembrģ 1931. g.

J. J a n ţ e v s k a d a r b i

J. Janţevskis rakstģjis dzejoļus, stāstus un romānus. Viņa pirmie darbi iespiesti 1884.g. J. Janţevska dzejoļu krājumā bija Pagātnes pausmas un tagadnes jausmas. Janţevskis tulkojis dažus Puţškina un Ţermontova darbus. Ievģrojamāks ir viņa oriģināldzejojums par Kokneses taurinieku, tā ir balāde Taurinieks. R. Blaumani viņš tomģr nav pārsniedzis. Viņš tāpat tulkojis Bţrģera Lenori, Ţermontovu, Uaiļdu, dažas Ţillera un Mickeviĉa balādes. No viņa paţa dzejoļiem laba ir viņa dabas dzeja. Tomģr dzejoļu krājumā Maiga 1923. viņš vairs neaiz-

sniedza savu jaunības dzeju. Plaši tautā izplatījās viņa sastādītā dzejas antoloģija *Dzejas pagalms 1901*. Vēl viņš pārtulkoja indiešu dzejnieka Kalidasa traģēdiju *Sakuntāla 1919*.

1897. g. Latviešu Avīzēs iespiests Janševska stāsts *Robis*. Tajā tēlota jūrmalas dzīve ar labiem dabas notēlojumiem. Galvenais varonis glābj sliedzi un bezbailīgi cinās ar jūru un tās vilņiem. Par Janševski sāka interesēties valodnieks Milenbachs, jo viņa darbos bija daudz vecu un apvidus vārdu.

Vispār Janševska tēlotie varoņi viņa stāstos bija spēcīgi dabas cilvēki ar lielām dzīves alkām.

Līdz 1. Pas. karām Janševska darbi vēl nerādīja lielo romānistu. Viņš bija iecerējis romānu par Kursas dzīvi un bija to rakstījis bēgļu laikā.

Romāns *Dzimtene* bija vairākās daļās. Tā pirmā daļa — *Kalpi, saimnieki un muižnieki* iznāca 1921./22. g. un iemantoja tādu atzinību, ka drīz bija jādod otrs iespaidums. Janševskis rakstīja tālāk vēl piecus biezus sējumus, kas iespiesti laikā no 1924.-1925. g. *Dzimtenes II d.* bija. *Ceļi un tekas, III d.* Lauki un pilsēta.

Ar *Dzimteni* Janševskis bija devis plašāko romānu latviešu rakstniecībā mierīgā episkā un rāmā stāstījumā. Tajā bija attēlota Kursas dzīve 19. g. s. pēdējos gadu desmitos. Tā atbilda rakstnieka pieredzei viņa jaunības gados. Dzejnieku Ed. Virzu kuņģam neviens nevar pārņemt vecmodību, savaldzināja tēloto cilvēku lielais dzīvības spēks. Recenzijā par šo romānu viņš rakstīja, ka lasītājus tas pārsteidzis kā briedis ar skaļo brēcienu, izskrējis Rīgā uz Esplanādes pašā Rīgas centrā. Ed. Virzam bija taisnība — romāns iepatikās lasītājiem, nepilnā gadu desmitā tas iznāca vairākos iespaidumos, kas ar tik plaša apmēra darbiem vēl nebija noticis.

Pirmo panākumu savaldzināts, Janševskis rakstīja tālāk. Lai romānu fābula būtu interesanta, viņš lasīja vecus vācu žurnālus un izrakstīja no tiem anekdotus un jocīgus gadījumus. Tos viņš iestrādāja savos romānos.

J. Janševskis ir fābulēšanas meistars. Viņš neatstāj bez zīmīga raksturojuma pat ganiņu, kas romānā parādās tikai vienu reizi. Daži viņa varoņi ir ar jautrām īpašībām, citi ir īsti stiprinieki. Nevienu viņš tomēr neizzobo, kā to darīja Kaudzītes. Janševskis

rāda cilvēkus, kādus tos izaudzinājusi dzīve. Visi viņa varoņi mīl dzīvi ar juteklisku kāri, rakstnieks pat ienīst bēdas un ciešanas. Viņa varoņi dzīvo, mīlējami prieku, un tā arī nomirst. No Dzimtenes daudzajiem tēliem izceļas Knēveļu Didžus, Biezuma Bozums, kuŗi ir spēka varoņi un darbu gāzēji. Viens no viņiem ar žoga kārti izklidina veselu žandarmu baru, kas nākuši apspiest puīšu nemierus. Janševska varoņi lepojas, kuŗš spēj izplaut platāku vālu, vai pacelt smagāku labības maisu. Ķirmgrauzīenei ir jau pieaugusi meita, taču viņai pašai šķietas, ka viņa vēl jauna un kaira, lai mīlētu vēl. Viņa iedomājusies, ka skolotājs Aumalis viņā iemīlējies, bet nav jau liela nelaime, ja tas izrādās vienkāršs lauku puisis. Ķirmgrauzīene ir kā radniece. R. Blaumaņa Raudupietei. Ķirmgrauzis brauc prasīt padomu baronam, kāpēc sieva aizgājusi no viņa. Barona atbilde ir vienkārša un skaidra — nevajadzēja precēt tik jaunu sievu. No jaunās paaudzes Stipnieku Jēkabs un Maruta ir kā rakstnieka jaunības dienu tēli. Viņi sadraudzējas un grib precēties. Jokains tips ir barons Šalks ar viņa visādām dēkām un izpriecām.

Rakstnieks pats saīsināja Dzimteni un izdeva to divās grāmatās. Kādu nodaļu no Dzimtenes rakstnieks pats izmantoja komēdijai Precību viesulis 1927.

Rakstnieks loloja cerības notēlot Kursas dzīvi dažādos laika posmos līdz viņa paša dzīvības dienām. Dzimtenes turpinājums bija romāns Bandava 1928. Tajā darbojās tālāk Dzimtenes cilvēki. Bandavā vairāk izcēlās Dzimtenes jaunās paaudzes cilvēki. Bandavai bija paredzēts turpinājums Bandu pils, tas palika neuzrakstīts.

Romānā Līgava 1931. tēlota Kursas dzīve 19. g. s. 50-to un 60-to gadu maiņā, kad notika pāreja no darba klaušām uz naudas nomu. Šo romānu iespieda žurnāls Atpūta, rakstnieks pats to vairs nepaspēja pabeigt. To pabeidza viņa dēls, piemērojoties tēva stilam. Viņa dēls ir rakstījis vēl kādus darbus, bet savu tēvu slavā nespēja aizsniegt.

Janševskis savus lielos romānus sāka rakstīt tikai mūža otrā pusē. Kad iznāca Dzimtenes I d., rakstnieks bija jau 57 g. vecs.

Dzimtenē un citos rakstnieka romānos tēlota patiesā Kursas dzīve. Savās atmiņās to atzinis prof. E. Blese, runājot par

saviem jaunības gadiem Ezeres muižā. Dzimtenes topogrāfiskās robežas ir Nīgrande, Skrunča, Pampāji, Ezere. No Pampājiem Dzimtenē paties gadijums ir skolotāja Hāzes neapstiprināšana amatā.

Zeiboltu Jēkabs 1867.-1924.

Zeiboltu Jēkabs ir vidzemnieks, dzimis Smiltenes novadā. Viņš nav tik ievērojams kā Janševskis un Deglavs. J. Zeibolts rakstīja tāpat reālisma garā. Viņa romānu *Ūdens burbuļi* iespieda žurnālā *Austrums*, grāmatā tas iznāca tikai Latvijas valsts laikā. Romānā tēlota mazpilsētas dzīve, tā varētu būt Smiltene vai Valmiera. Tajā redz tirgus laukumu ar siena smaržu, veikaliem, nameļiem un sīkpilsoņu dzīvi. Skaistā cepuņu taisītāja Marta apprecas ar turīgo veikalnieku Meimuru, jo tas ir bagātāks par citiem. Meimuram līdzīgs ir otrs veikalnieks Milnis. Šie cilvēki tēloti uzskatāmi un reāli. Zeibolts, līdzīgi Janševskim, mīl tēlot kaislo juteklību. Viņa darbos nav nekā garīga un dvēseliska. Otrs romāns Zeiboltam ir *Barons Bunduls*. Tas ir drusku līdzīgs stāsts kā Janševskim par baronu Šalku, tikai šis barons Bunduls ir līdzīgs plānprātiņam. Šo romānu dramatisēja un izrādīja Nacionālajā teātrī. Zeiboltam bija vēl erētisks dēku stāsts *Dots pret dotu*.

Ernests Birznieks Upītis 1871.-1960.

E. Birznieks dzimis 1871.g., 1944.g. palika dzimtenē un darbojās joprojām rakstniecībā: publicēja atmiņas par rakstniekiem, sarakstīja vairākas bērnu grāmatas; iemantojis goda titulus un ordeņus. Birznieks Upītis reālismu novedis līdz tā galējām robežām. Viņa *Pelēkā akmeņa* stāstos stāsūtājs nav cilvēks, bet pelēkais akmens olnīcas malā, kas redz viņam ejot garām šo un to no ciema dzīves. Pats rakstnieks slēpjas aiz šī pelēkā akmeņa.

Birznieks Upītis ir sāpju dzejnieks. Pelēkais akmens pastāsta, ka jaunieši šūpojas Lieldienās un notiek nelaime — jaunā meita Sapa, kuņī izredzes kļūt par laimīgu līgavu, izkrit no šūpuļa un tā sadauzās, ka kļūst krople uz visu mūžu. Stāstam ir tikai dažas

lpp., bet tas ir ļoti iespaidīgs ar šo nelaimīgo gadījumu. Citā stāstā Pelēkais akmens kļūst pat jūtīgs, viņš stāsta, ka 1905. g. nošauj kādu cilvēku. Pelēkais akmens te saka: „Nošāva, cilvēku nošāva“.

Birzniekam vēl divi stāstu krājumi: No rīta un Pret vakaru. Ievērojams stāsts ir Druviņi. Tajā zēns, kas stāsta, redz, ka par parādiem pagasta kļaušinieki nojauc Druviņa māju. Pats Druviņš sēž istabas vidū uz krēsla. Virs viņa galvas pagasta amata vīri noplēš mājas jumtu, griestus. Birnieks Upītis to visu izstāsta mierīgi, kā tas īstenībā notiek.

Stāstā Jaungada vakarā vecīte jūtas laimīga, ka viņai, laimes lejojot, izlejas zārks. Viņa dzīvo kaktā, kam vienā pusē krāsns, otrā pusē nokvēpusi siena ar sakārtām sīpolu virknēm. Neviens par viņu nerūpējas, tāpēc viņa ilgojas, kaut varētu nomirt.

Birznieks Upītis redz cietējus tāpat ārpus latviešu vides. Tāds ir paunu žīds Seskiņš. Viņš iet ar savu paunu cauri sniega rācējiem. Tie viņu izsmēj. Viņš iet kā cietējs. Viņa krunkainā seja un acis ir nolaistas, bet viņš tomēr visu redz un dzird. Ticis labu gabalu uz priekšu, viņš apstājas, pabāž nūju zem paunas un atpūšas.

Rakstnieks daudzus gadus pavadīja Kaukāzā, strādāja Baku tuvumā, eļļas fabrikā un labi pelnīja. Viņš nodibināja grāmatu izdevniecību Dzirciemnieks, kas izdeva ap 60 grāmatas. No 1921. g. rakstnieks dzīvoja Rīgā, darbojās kādu laiku Kultūras Balss kooperatīvā un no 1927. g. bija Rīgas pilsētas bibliotēku inžinieris.

Birzniekam ir vairāki stāsti no Kaukāza dzīves. Stāstā Sadursme robežsargs attēlo savus piedzīvojumus. Viņš jāpālgā biedriem, kam jācinās ar bandītiem. Sašauj viņa zirgu un viņu pašu. Viņš pavada šausmīgu nakti, pie kam mirstošais zirgs ir piespiedis viņu līdz zemei. Otrā rītā viņu atsvabina no zirga un no sedliem, bet grūti atdabūt no zemes, pie kuņas viņš ir kā pielipsis.

Stāstā Viņās dienās rakstnieks stāsta par armeņu pulciņa briesmām no tatāru uzbrukuma. Katrs vairās un slēpjas kā var.

Birzniekam Upītim bija tuva bērnu pasaule. Jelgavas rakstniecības nodaļā viņš izdeva tautā noklausītās Pasakas un

teikas 1893. 1928. g. krājumā Pasaku vaistī izdeva somu, zviedru un norvēģu pasakas. Krājumā Divpadsmit mēneši bija slovāku tautas pasakas 1931.

Sava paša bērnības atmiņas viņš izmanto, rakstīdams Pastariņa dienas grāmatu. Tajā iepazīstamies ar rakstnieka bērnības gadiem, viņa priekiem un bēdām, tāpat redz tajās dažādus cilvēkus. Vecais Čunča ganrīz visu laiku pavada augšpēdu gultā jeb lažīnā. Vienroku Jancis ir ar kupliem matiem, bet kropiām kājām.

Pastariņa dienas grāmatas turpinājums ir Pastariņš skolā 1923., Pastariņš dzīvē 1924. Viņš sarakstījis vēl citus stāstus bērniem. Tie ir: Ličos 1925., Mazo gaitas 1925., Dzīves ceļos 1926., Skaidrīte 1926., Ģimenes labā 1927., Kaukāza stāsti I un II 1927., Mūsu draugi I un II 1925.-1927., Kā pasakā 1927., Vecā liepa 1926., Viņos laikos 1926., Kā rodas cukurs 1932. u.c. Visi šie stāsti bija iecienīti jaunatnē. Birznieks Upītis nav uzrakstījis nevienu dzejoli. No tagadnes rakstniekiem šajā nozīmē viņam līdzīgs ir Jānis Širmanis, kas raksta tikai pasakas un stāstus jaunatnei.

A u g u s t s   S a u l i e t i s . 1869.-1933.

A. Saulietis, īstā vārdā Plikausis, dzimis 22. dec. Grašu. Sauliešos, netālu no Cescvaines, Mačonas apriņķī, miris 27. janvārī.

Saulietis pieņēmis savu rakstnieka vārdu no savām tēva mājām. Kad viņš piedzima, mājas ļaudis dzīvoja vēl paštaisītā kambarī pie rijas. Viņš mācās Grašu pagasta skolā, tad Kārdabas pareizticīgo skolā, kur iemācās krievu valodu. Viņš mācījās inspektora Grāvišaursos un 1890. g. ieguva skolotāja tiesības. Viņš strādājis dažādās skolās Vidzemē. 1895. g. viņš sajūt diloņa pazīmes. A. Saulietis strādājis kādu laiku Kaukāzā, bet

viņš negrib dzīvot ārpus Latvijas. 1901. g. viņš pārnāk uz Jelgavu, kur Latviešu Avīžu redaktors Veismanis viņam dod vietu laikraksta ekspedīcijā. Viņš tomēr ilgojas lauku dzīves un beidzot pāriet uz Sauliešiem, kur sākas viņa ražīgākais darba posms.

A. Saulieša darbi.

A. Saulietis ir latviskās sirdsšķīstības rakstnieks tāpat kā Apsīšu Jēkabs, viņam tikai nav J. Apsīša-iecietības. Viņa varoņi nonāk sirdsapziņas konfliktos, kur jāizšķiras par materiālu labumu. Stāstā Purvā Liepa gribētu paplašināt savu saimniecību un uzcelt dzirnavas, bet viņam nepieder dzirnavu vieta. Kaimiņš Sīlis ir ar mieru pārdot vietu, kur celt dzirnavas, par to viņam pie tiesas jāliecina, ka Sīlis atdevis parādu kādai atraitnei. Tas ir viņinošs priekšlikums, bet Liepa nespēj kļūt negodīgs. Zīmīgs šai darbā ir tas, ka kalps redz sava saimnieka godīgumu un aizdod viņam naudu, lai viņš nolīdzinātos ar Sīli.

A. Saulietim ir allaž simpatijas pret vājāko. Kalps viņam ir godīgāks kā kaimiņu saimnieks. Savā simbolistiskajā pasakā viņš bija nokritizējis kā pilsoņus, tā sociāldemokratu. Darbā Revolūcija Prātaiņos viņš zobgalīgi attēlojis lielinieku pirmo valdīšanu Latvijā laikā no 1917.-1919. g. To viņam nepiedeva sociāldemokrati, kas tad bija ar ļoti kreisu novirzienu.

Laukos dzīvodams, viņš pilnīgi nododas rakstniecībai. Viņš te saraksta stāstus — Purvā, Noslēpums, Pa citu ceļu, Melnis, Pērkons un dzejojumu Līdumnieks. Parasti viņš rakstījis naktīs. Ap desmitiem piesēdies pie galda un rakstījis līdz saules lēktam. Tad viņš atdusējās kādas stundas, pastaigādamies izdomā tālāko un nākamo nakti strādā tālāk. Viņš varēja dzīvot no rakstniecības, jo redakcijas prasīja viņa darbus. Viņš pats tomēr jūt vajadzību pēc lielāka plašuma un 1902. g. pāriet uz Rīgu par skolotāju Ķeniņa ģimnazijā.

Rīgā nodibināja grāmatu apgādu Zalktis, ap ko pulcējās tā laika jaunākie rakstnieki. A. Saulietis sapratās ar viņiem tautības jautājumos. A. Saulietis bija viens no darbīgākiem Zalkša

apgādā. Zalkša periodiskos izdevumos iespieda viņa stāstus un dzejas, Zalkša apgāds izdeva viņa rakstu pirmo sējumu.

Rīgā Saulietis tāpat ilgojās būt tuvāk laukiem, viņš pārgāja dzīvot uz Āgenskalnu, vēlāk uz Zaslauku.

A. Saulietis rakstījis dzejas, stāstus un lugas. Viņa lirika ir skumja un vientuļa, bet pantā un izteiksmē labi izveidota. Parasti viņš dzied par ziemu un rudeni. Viņam ir žēl pat stirnas bērnu, kuŗu māte ir nošauta, bet mazie stirnēni stāv pie mātes un gaida, kad viņa modīsies no miega. A. Saulieša lugas ir vājas darbībā, tās ir stipri liriskas. Tās labāk lasīt kā skatīties teātrī. Ievērojamākās no tām — Pret ziemeļiem, Jēkabs Saltups, bet jo sevišķi viņa pēdējā traģēdija Ķēniņš Zauls, kas ir viens no ievērojamākiem darbiem mūsu rakstniecībā.

Viens no pirmajiem A. Saulieša stāstiem ir Aiz sniega un tumsas. Tajā mazā viešņa ir bārenīte Anna. Citi mājnieki ir aizbraukuši uz baznīcu, viņa viena iet pa sniegu un tumsu pie slimās draudzenes Lizītes. Viņa pārnāk atpakaļ pie uztrauktiem mājniekiem, bet viņas draudzene Lizīte nomirst. A. Saulieša Vientiesītis ir kluss zēns, kas nespēj nevienu aizkart, bet viņš saskaišas, kad citi zēni noķerto zīliti grib atdot kaķim. Kalējs Indriķis grūti pelna savu iztiku, bet viņš pabalsta savu māsēnu studentu.

A. Saulieša lirika ir nopietna, pat drūma. Pirmajā dzejoļu krājumā *Meža šalkas 1897.* māte kalponīte brien pa dziļu sniegu pie dēla, jo dabūjusi zināt, ka dēls ir ļoti slimš. Bāreņu un sērdieņu liktenis kļūst par A. Saulieša dzejas galveno motīvu.

A. Saulieša kopotie raksti iznāca J. Rozes apgādā 15 sējumos. Tajos nebija viņa pēdējās lugas Ķēniņš Zauls. Pie tās dzejnieks strādājis ilgu laiku, un tā bija labākā A. Saulieša traģēdija.

L u d v i g s B ē r z i ņ š . 1870.-1965.

L. Bērziņš, priekšvārdā parasti saucās Ludis, dzimis Džūkstē 14. sept., saimnieka dēls. Viņš beidzis skolotāju semināru Irlavā, pēc tam Tērbatas teoloģsko fakultāti 1895 g. 1898.-1904. g. viņš bija vācu valodas skolotājs Ķījevā un latviešu draudzes mācītājs. Kā mācītājs viņš braucis pa latviešu kolonijām Krievijā plašā apkārtņē. Par pieredzēto šajos braucienos viņš stāsta savā jaukā atmiņu grāmatā Mūža rīts un darba diena.

1904. g. L. Bērziņš nodibināja Jēkabpili Latviešu tirdzniecības skolu, kurā mācījušies latviešu jaunieši no plašas apkārtnes. 1909. g. viņš nodibināja ģimnaziju Dubultos Rīgas jūrmalā, kur bija jāuzceļ ēkas ģimnazijai un internātam. Sevišķi palīdzīgs te bijis Dubultu mācītājs Opsijs. Dubultu ģimnazijā viņš saistīja labus skolotājus, te mācījušies daudzi vēlāk pazīstami darbinieki zinātniskā, sabiedriskā un politiskā dzīvē, kas visi atsaucas par L. Bērziņu ar lielu cieņu.

1915. g. krievu karaspēks nodedzināja Dubultu ģimnazijas ēkas un internātu. L. Bērziņš aizbrauca uz Tērbatu un tur turpināja Dubultu ģimnazijas darbību. 1918. g. vācu karaspēks okupēja Vidzemi un Igauniju un ļāva bēgļiem atgriezties atpakaļ dzimtenē, bet L. Bērziņam vairs nebija ģimnazijas Dubultos, tā no 1918.-1922. g. viņš bija Limbažu ģimnazijas direktors, kurā tāpat mācījušies daudzi vēlāk pazīstami sabiedriski darbinieki. Prof. Dr. J. Endzelīns aicinājis L. Bērziņu par mācības spēku L.U. un izgādājis atbalstu, lai viņš var braukt uz Vāciju un iepazīties ar turienes augstskolām. Izglītības ministrija L. Bērziņu iecēla par Rīgas skolotāju institūta direktoru, un viņš bija latviešu valodas lektors L.U. Rīgas skolotāju institūts ir sagatavojis un izlaidis tautā ap 750 tautskolotāju. Cik L. Bērziņš bija iecienīts kā institūta direktors, to rāda viņa piemiņai izdotā grāmata Zvaigžņu sega 1967. g. *Grāmatu Drauga apgādā*. Par L. Bērziņu kā L.U. mācības spēku tajā raksta K. Draviņš. L.U. L. Bērziņam piešķīra Dr. h.c. un ievēlēja par profesoru L.U. Prof. L. Bērziņam bija plaša

ģimene — četri dēli un divas meitas. Prof. L. Bērziņš bija mācības spēks L.U. līdz 1944. g. ar pārtraukumu lielinieku valdīšanas gadā. Trimdu viņš vadīja Vācijā un mūža beigu pusē Amerikā, kur Denverā dēls Ansis viņam uzcēla atsevišķu mājiņu. Amerikā L. Bērziņam pasniedza bij. audzēkņu un draudžu savākto naudas balvu un vēlāk arī Kultūras fonda balvu. Prof. L. Bērziņš nomira Amerikā, 25. maijā, ir pārpelnots un viņa pelnu urna glabājas, lai kādreiz to varētu apbedīt dzimtenes zemē.

L. Bērziņa darbi

L. Bērziņš, jau studenta gados pievērsies tautas dziesmu un pastorālā laikmeta pētišanai. Viņš sarakstījis monografijas par Neredzīgo Indriķi, Fīrekeru, Gliku un Manceli. Studenta gados viņš apstaigājis Kurzemi un vācis tautas dziesmas. Jau 1894. g. viņš noskaidroja tautas dziesmu metriku. Pētījumus par tautas dziesmu metriku un stilistiku viņš apvienojis krājumā Ievads tautas dzejā 1940. Trimdā tā izdota otrā iespiedumā.

L. Bērziņš tāpat ir ievērojams dzejnieks. Viņa dzejoļu krājumi ir — Ceļi un teki un Vēlās vārpas. Viņa garīgās dziesmas ir krājumā Svētrīta skaņas. L. Bērziņš ir vācis un izdevis tautas dziesmu ciklus, uzrakstījis jauku atmiņu grāmatu Mūža rīts un darba diena un rediģējis kolektīvo literātūras vēsturi Rasiņa apgādā, devis atjautīgus un formāli ļoti labus dzejojumus bērniem. Tie iznākuši krājumos Īkšķītis, Brencis, Laimīgais Ansis un vēl citi. Dziesmu grāmatā no L. Bērziņa ir 41 garīga dziesma. A. Niedra un L. Bērziņš ir latviešu izcilākie garīgie dziesminieki.

No L. Bērziņa laicīgās dzejas te minēsim paraugam viņa Vecais arājs:

Tu Dieva zeme skaistākā!
Ik dārziņš ziedu palagā,
Ik krūmiņš rasas rotā,
Un visas mazās puķītes
Uz augšu savu smaržu nes
No kausa izpušķotā.

Un lauka galā kailajā,
Ko sirmais arājs domā tā,
Ka nesāk vagu dzīt? —
Žēl tam ar dzelzi zāli ķert,
Žēl tam uz zemes kāju spērt
Un viņas ziedus mīt.

— „Tu brīnums, kā tas gadījies!
Vai mani šodien licis Dievs
Pie arkla reizi pirmo?“
Vecs cilvēks — un vēl bērna prāts!
Nu, manu bērit, sāc nu, sāc,
Lai nesmej galvu sirmo.

No L. Bērziņa garīgām dziesmām vispazīstamākā ir „Pilnas rokas paceldams“.

Antons Austriņš 1884.-1934.

Antons Austriņš dzimis 1884. g. 31. janvārī Vecpiebalgas Kaikažos, mācījās vietējā Upītes draudzes skolā, vienu gadu Valkas skolotāju seminārā un Pēterpils zemstes seminārā, ko beidza 1904. g. Bijis īsu laiku par skolotāju Ģipkā pie Dundagas. Piedalījies 1905. g. revolūcijas gājienā uz Rīgas dzelzs tilta, smagi ievainots kājā, divi reizes ārstējās slimnīcā, bet ievainojuma sekas viņš juta visu mūžu. Viņš bija spiests dzīvot ar svešiem dokumentiem, bēguļojot vai dzīvojot pie paziņām. Laimīgāki bija viņa pēdējie gadi, kad Latvijā viņam piešķīra valsts pensiju.

A. Austriņa darbi

A. Austriņš sācis ar dzeju un pats stāsta — redzējis, ka dzīves dziļākie temati jau lielāku dziesmiņieku apdziedāti. Viņš tomēr dzejo, tikai viņa dzeja ir ļoti atšķirīga no citu dzejnieku dziesmām, viņš dzejo par ikdienu, piem.:

Zēns iejāj baltiņu pagalmā,
Padzirda to pie akas.
No kalna tipina vectēvs
Un nomauc zirgam sakas.
Pa istabas durvīm dūmi kāpj pār jumtu,
Uz soliņa balta bļoda. Aiz rijas lied
Mēness ragi. No klēts pa celiņu nāk
Māte ar putraimu sietiņu.

Tā ir reāla dzeja, bet tā ir dzejnieka īpatība. Īsu laiku viņš pievienojās dekadentiem, ko rāda viņa dzejojums Kaspars Glūns un gaŗāks dzejolis Necilvēks. Savu īsto talantu viņš tomēr atrod stāstos un tēlojumos, p.: Suselniēki, Puišķāns u.c. A. Austriņam neizsmeļams avots bija viņa atmiņas par Piebalgu, kā to rāda viņa nepabeigtais romāns — chronika Gaŗā jūdze. A. Austriņš

bija žanra tēlotājs, ne fābulists. Izteiksmē viņš gribēja pēc iespējas būt vienkāršs. Viņš slavina savā dzejā dzīves burvību. Tā pati vienkāršība ir viņa dzejoli Sulu mēnesis:

Klāt, klāt sulu mēnesis!
Prieku daudz mums atnesis.
Nu tik bērzā jāieurbj,
Tad ar krūzi skriešus turp!
Dzer nu sulas! Saldas tās.
Lieldienas nāk, — šūpojas,
Ak, no pašas mazotnes.
Katra gad' mums šūpotnes!
Kas gan viņām garām ies!
Ekur jauki šūpoties!

Mūža beigu pusē rakstnieks pievērsās aizsaules mistikai un nāves nojautām.

A. Austriņa kopotie raksti iznāca 8 sējumos J. Rozes apgādā.

K ā r l i s J ē k a b s o n s 1879.-1946.

Kārlis Jēkabsons dzimis 5. aprīlī Ogres pagastā, lauksaimnieka dēls. 1902. g. beidzis komercskolu, 1910.-12. g. un 1914/15. g. studējis tirdzniecību Rīgas politehniskā institūtā. 1915.-1917. g. dzīvoja Pēterburgā un Pliskavā. Pārbraucis Latvijā un darbojies tikai rakstniecībā. Dzejniekam bija jārūpējas par ienākumiem, jo par dzejām maksāja maz. Savus dzejoļus viņš pats izdeva grāmatās: *Uz mūsu zemes (1904.)*, *Gaitniecības ceļš (1905.)*, *Pie meža ezera (1907.)*, *Dziļš miers (1913.)*, *Šūpoles (1923.)*, *Dzidri tālumi (1927.)*, *Rudens Zelts (1935.)*. Viņa darbu izlase iznāca divi grāmatās *Līrika (1943.)*.

Uz K. Jēkabsonu atstājies ietekmi Atis Ķeniņš ar salikteņu lietāšanu, p. „lieglaimīgs“ u.c. K. Jēkabsona īstais skolotājs bijis Pols Verlēns, kurš atzina, ka dzejai jābūt ne pilnīgi saprotamai,

kā aizplīvurotai, un tai vajadzīga mūzikālītāte.

Ap 1930. g. K. Jēkabsona materiālais stāvoklis bijis labs, jo iznāca viņa plašie romāni burtnīcās — Kristīne un Zīgfrīds (domāts Zīgfrīds Meierovics), Heinrichs Rautenfelds, Brilljantu karaliene un vairāki stāsti. Romāni ir zemas kvalitātes. Dzejnieka radnieks K. Ieleja, kas rediģēja Vācijā iznākušo žurnālu Sauksme, atklāja, K. Jēkabsona pilnvarots, ka romāni nav viņa, bet viņa sievas Malvīnes sarakstīti. Tikai saimniecisku apsvērumu dēļ tie publicēti ar K. Jēkabsona vārdu.

K. Jēkabsonam bija vienreizīgs dzejnieka talants. Sākuma gados viņš maldījies svešos novados, sacerējis dziesmas par sociāliem motīviem, kas neatbilda viņa talanta dabai.

Ir zināms, ka pēc kapitulācijas dzejnieks ar dēlu braucis laivā pār jūru uz Zviedriju. Laivu pārķērušas krievu ātrlaivas, bēgļi atvesti atpakaļ uz Ventspili, un bēgļu laiva nogremdēta. K. Jēkabsons miris 1946. g., domājams, komunistu cietumā.

K. Jēkabsonam dzīvē gadījušies visādi dīvaini notikumi un kļūmes. Citu dzejnieku starpā viņu sauca par „jautro personu“, un par viņu bija arī daudz anekdošu. Jau R. Blaumaņa laikā K. Jēkabsonam gadījās nelaime dzelzceļa stacijā. Viņš stāvējis rindā un gaidījis savu kārtu pēc dzelzceļa biļetes. Viņam priekšā bijusi kāda ēbrejiete. Pēkšņi tā atgriezusies un sākusi saukt, ka K. Jēkabsons izņēmis viņai no somas 3 rubļus. K. Jēkabsons uztraukts teicis, ka viņš taču esot dzejnieks. Ēbrejiete kliegusi: „Tie jau ir tie īstie blēži!“ Šo traci dzirdējis policijas kārtībnieks un aizvedis K. Jēkabsonu uz policijas iecirkni noskaidrošanai. K. Jēkabsonam bijuši trīs rubļi un nolēse, ka tos viņš saņēmis kā honorāru par iespiestiem darbiem. Tā viņš nevainīgs palaists vaļā. R. Blaumanis, kas mīlēja humoru, rakstīja humoristiskā pantā: „Nu sak tokš, Kārli Jēkabson, Vai jel pavisam dzejot lon?“ K. Jēkabsons šo zobgalīgo dzejas pantu nav aizmirsis visu mūžu un pat lēsis, par cik tas mazinājis viņa ienākumus. P. Ērmanis, rediģējot R. Blaumaņa kopotos rakstus, bija uzņēmis arī šo humoristisko pantu. K. Jēkabsons ilgi nedevis roku P. Ērmanim.

Tautā ir prasība pēc gaŗākām dziesmām, ko dziedāt. Tādēļ tik populāra ir A. Niedras Dažu skaistu ziedu Gaujā kaisīju. K. Jēkabsona dzeja ir mūzikāla, tādēļ tā daudz komponēta, piem:

Mirdzi kā zvaigzne tu naksniņā, Birztaliņa, Birzīm rotāts Gaiziņš
u.c. Mīlestības nojautu K. Jēkabsons skaisti izteicis šādās rindās:

Re, kā smeļ sarkana saulīte,
Tvikst tavs vaidziņš pie mana...
Cik gan tu burvīga, dzimtene —
Visas birztales zvana.

Populāri un skaisti ir K. Jēkabsona dzejoļi:

Nāc man līdz, kur baltas rozes zied,
Zelta birztaliņā saule riet,
Druvu šūpo lēna vēsmiņa,
Palejā skan strauta valoda.
Tur ir mūsu baltais zvaigžņu rīts,
Peld uz sauli zižu mākonīt's.

Birzīm rotāts Gaiziņš, latvju milzis,
Laistās spodrā saules sidrabā.
Mīļā Latvija, kaut tu jel būtu
Tāda cēla, balta, dižena!

Pakalni ja kliegtu, lejas brēktu,
Debess pazaudētu savu spožumu,
Latvija, kamēr mēs elpot spētu,
Mūsu mīlestībai tici tu!

Birzīm rotāts Gaiziņš, latvju milzis,
Laistās spodrā saules sidrabā.
Mīļā Latvija, lai tu mums būtu
Vienmēr cēla, balta, dižena!

Kārlis Skalbe ir vidzemnieks. Viņa tēvs bija kalējs. Incēnu kalnā viņš bija uzcēlis sev mājiņu, 7. nov. te piedzima Kārlis Skalbe. Viņš bija pastarītis 10 bērnu pulkā. No viņa brāļiem un māsām pieci nomira bērņībā. Grūtos dzīves apstākļus tad spēja izturēt tikai spēcīgākie bērni. Tāpat agri zuda tēva gādīgās rokas. — K. Skalbe bija tikai 8 gadus vecs, kad nomira viņa tēvs. Visas rūpes par ģimeni nu bija mātei.

Pirmā skola K. Skalbem ir Veļķu pagasta skola, tad Vecpiebalgas draudzes skola. Skolas vadītājs tur bija Kronvalda meitas vīrs — skolotājs Sliede, kas uzturēja skolā nacionālo garu — skolnieki izdeva paši savu žurnālu un sarīkoja jautājumu vakarus. K. Skalbe skolas laikā bijis kluss un turējies nomaļi. Pastāvīgi viņam bijis jāizjūt trūkums. Dažu nedēļu māte nav spējusi dot viņam vairāk uzturam kā tikai kāļus.

Vasarās K. Skalbem bija jāiet ganu gaitās. Brīvajā dabā viņš jutis tieksmi sacerēt dzejoļus, viņam nebija papīra, tādēļ pirmos dzejoļus viņš rakstījis uz bērza tāsīm. Mājās, pakāpies uz kāpnēm, viņš teicis mājnikiem sprediķus. Viņa dzejas nebija nevienam vajadzīgas. To bija sakrājusies vesela burtnīca. To viņš sadezināja tēva smēdē uz ēzes.

K. Skalbe izmēģinājis dažādos arodos — bijis mācekļis grāmatu tirgotavā, bet tikai vienu dienu, otrā dienā viņš aizbēdzis no tās. Tad strādājis laukos par puisī, bijis grāmatu kolportieris pie pazīstamā grāmatu izdevēja Ozola un bijis vēršu dzinējs. Tā bija īsta klaidoņa dzīve. Viņš meklēja pastāvīgu vietu un bija skrīveņa palīgs Raunā. Te viņš bija darbā pusotra gada. Pēc tam viņš izturēja pārbaudījumus skolotāja tiesību iegūšanai un bija skolotājs Ērgļos, kur otrs skolotājs bija R. Blaumaņa brālis Arvids. Ērgļos viņš iepazinās ar R. Blaumani, kas viņu visādi atbalstīja. Ērgļos K. Skalbe sarakstīja savu pirmo dzejoļu krājumu Cietumnieka sapņi 1902. un Kad ābeles zied 1904. 1905. g. K. Skalbe piedalījās revolūcionārā kustībā un bija spiests meklēt patvērumu Zviedrijā. Viņš dzīvoja ilgāku laiku Zviedrijā, Dānijā, Vācijā un Šveicē. Kopā ar Dr. M. Valteru K.

Skalbe bija viens no pirmajiem, kas ierosināja jautājumu par Latvijas neatkarību.

Ilgas pēc dzimtenes bija spēcīgas. 1911. K. Skalbe atgriezās dzimtenē, un krievu valdība viņu notiesāja uz pusotra gada cietumā. 1914. g. sākās I. Pas. karš, K. Skalbe aizbrauca kā kara ziņotājs uz Poliju, bet 1915. g. vasarā viņš atgriezās Latvijā, jo vācieši bija iebrukuši Kurzemē. Viņš pieredzēja un aprakstīja latviešu bēgļu kustību. Kad vācieši nonāca pie Rīgas, K. Skalbe bija Valkā, pēc Rīgas un Vidzemes krišanas viņš dzīvoja Pēterpilī, tad Maskavā un aktīvi darbojās latviešu sabiedriskā dzīvē. Kad sabruka krievu imperija, K. Skalbe bija viens no redzamākiem cīnītājiem par Latvijas valsti. Pēc lielinieku iebrukuma K. Skalbe aizbrauca pagaidu valdībai līdz uz Liepāju. Pēc Latvijas atbrīvošanas viņu ievēlēja satversmes sapulcē un vēlāk saeimā, kur viņš darbojās Latvijas republikas nostiprināšanā. Pieredzējis Latvijas divkāršo okupāciju, K. Skalbe kopā ar J. Grīnu pārbrauca mazā laiviņā pāri Baltijas jūrai uz Zviedriju. Būdams demokrats pēc savas pārlicības, K. Skalbe negribēja dzīvot zem otreizējās komunistu okupācijas. Par K. Skalbes pēdējām dienām raksta viņa draugs Arturs Bērziņš: „Pēdējo reizi dzejnieku apmeklēja Serafima slimnīcā pirms viņa nāves. Slimnieks, smagi elpodams, gulēja visu laiku aizvērtām acīm, bet jau bez mocošām sāpēm. Apsveicinoties, viņš pavēra acis, no segas pretim sniedzās balta roka un lūpas čukstēja: „Labi gan, ka tu atnāci.“ Plakstiņi paši smagi aizkrita. Nedēļu pirms tam K. Skalbe vēl runāja un smējās. Uz segas gultā atradās divas Turgeņeva grāmatas, kuņas dzejnieks tikko bija lasījis. Temperātūra gandrīz normāla; tas viss deva cerības, ka dzejnieks drīz atgriezīsies dzīvē. Septiņās dienās Kārlis Skalbe ātriem soļiem tuvojās mūžībai. Seja iekritusi, ķermenī nāvēģis vārgums, visas zīmes rāda, ka šķiršanās brīdis nav tālu. Ar nedaudz apmeklētājiem klusi sarunājas nogurušā Lizbete Skalbe. Dzejnieks pats vairs nesaka ne vārda. Atvadoties un spiežot jaunības drauga roku, vēlreiz paveņas dzejnieka pelēki zilās acis, kuņās atmirdz Alauksta zilais spīdums. Asa sāpe iedzel sirdi: šīs acis nekad vairs neskatis eglaino Incēnu kalnu, paiet laiks, aiziet draugs pēc drauga. Mums paliek tikai atmiņas un zēlabas par zudušo“ *Sk. trimdas Daugava, 3. num.*

K. S k a l b e s d a r b i

Kā dzejnieks K. Skalbe kļuva pazīstāms īsi pirms 1905. g. Viņa pirmais dzejoļu krājums Cietumnieka sapņi iznāca 1902. g., otrs — Kad ābeles zied 1904. Šajos divi dzejoļu krājumos iespiestie dzejoļi bija tikpat vienkārši kā tautas dziesmas, bet viņa dzejā bija izteikti tā laika sabiedriskie centieni un latviešu dzīve vispār skatīta ar latvieša acīm. K. Skalbe dzīvē jūtas kā cietumnieks. Patiesā dzīvē viss viņam šķietas nabadzīgs un panīcis. Viņa namiņš pelēks un sakritis „guļ purva dūnās iegrimis.“ Aiz miglas viņš redz baltos mākoņu kalnus un lielceļu, kas aicina un mudina doties tālāk svešumā, skaistumā, kādu vienkāršā lauku dzīve, kuŗā viņš pats dzīvoja, nespēja sniegt. „Mans skumjais bērns, mana dvēsele, Nāc iesim prom no šiem mūriem! Še tavi sārtie vaidziņi bāl, No ēnas un tvaikiem sūriem“. Skaistā un plašā dzīve, uz ko dzejnieks grib doties, ir turpat Latvijas laukos. „Nāc iesim, kur debess zila, Silts saules spožums kur gaisā plūst, Nāc sveķu smarža no sila. Tur klusa, zaļa pļaviņa Aiz ceļmalas mežmalā klājās. Pa vidu dzintartīrs strautiņš tek Un tauriņi lidinājas.“

K. Skalbes dzejā ir ārkārtēja vienkāršība. Tajā ir lauku dzīves dabīgais krāšņums, vienreizīga smarža un dzīvība. Dzejnieka ilgas velk viņu projām no zemes, bet pie tās viņš atkal atgriežas, jo tikai tur viņa dzeja dabū savu īsto spēku. Meži viņam ir zili un zaļi, cauna, ko viņš redz, ir zelta cauna. Vienkārša tecīga laukos K. Skalbes dzejā ir linu audekls, uz pļavas balināt klāts. K. Skalbes dzejai nav sveši laikmeta sabiedriskie motīvi. Uznāk 1905. g. salna un nosaldē par agru izplaukušos ziedus. Dzejniekam zeme nu ir dūmos tinusies, tā arī saucas viņa dzejoļu krājums — Zemes dūmos 1906. Tajā ir viens no K. Skalbes skaistākiem dzejoļiem — Nemiers.

Mūžam zili ir Latvijas kalni,
Mūžam nav miera zem Latvijas bērziem,
Mūžam raud taure pār Latvijas kalniem.

Sasisti mūsu upuŗu trauki,
Asiŗu zvaigznēs dzimtenes lauki,
Zem sila sirmajiem zariem
Miera nav mocekļu gariem...

Mūŗam baltās Daugavas krāces
Veļ caur klintīm varoŗu lāstu,
Mūŗam nerimst Daugavas krāces,
Mūŗam nerimst varoŗu gars.

Mūŗam zili ir Latvijas kalni,
Mūŗam nav miera zem Latvijas bērziem,
Muŗam raud taure pār Latvijas kalniem!

Turpmākie K. Skalbes dzeju krāŗumi ir: *Veļu laikā 1907.*, *Emigranta dziesmas 1909.*, *Sirds un saule 1911.* Dzejnieks tagad zina — tik sirds un saule viņam tuva. Dziesmā par bāļajiem sila pulksteniŗiem pat gliemezis kūtri velkas gaŗām. Viņŗ dzied par meŗa krodziŗu, kuŗā tumŗi vaŗa stopi un vecs dzirnu gaļds. Krodzinieks ir ar bārdu kā saulē apsarcis meŗs. Mazais Ģiŗis brauc uz miega muiŗu, „Brien pa smilti kumeliņŗ. Egles aijā, bērzi aijā, Aijā ceļa braucējiņŗ.“

I Pasaules kaŗa gados izskan K. Skalbes patriotiskā dzeja. Latvieŗu strēlniekos viņŗ redz cīnītāŗus par tēŗzemi un brīvību.

„Es esmu svabads vīrs un mani nespieŗ nekas,
Tik manas tēŗzemes bēdas
Man nedod mieru dienu, ne nakti.“

K. Skalbe ir ļoti jūtīgs un redzīgs dziesminieks. Viņŗ dzird pat kā zāle sarunāŗas un saka: „ŗai vecai zemei uz tevi draudzīgs prāts.“ Tautas dziesmā dzirdam to paŗu: „Zaļā zāle gauŗi raud, kājiņām saminama.“ Pat mazākais kukainītis K. Skalbes dzejā var būt mākslas sajūtas izraisītāŗjs. Ja t. dz. dzirdam, ka jāņtārpiņŗ vērpj zīda diegu, tad K. Skalbe dzied par odiem, kas augstu gaisā sijā un „Sidrobotus mezglus met zilā debess dzijā.“ Puŗes un kokus viņŗ jūt kā sev lidzīgus. Plaŗajā dabā jūtama Dieva elpa. K.

Skalbes dzeja līdzvērtīga Eiropas dzejas labākiem paraugiem. Ja Ģētes Gājēja dziesmu naktī uzskata par labu liriskās dzejas paraugu, tad K. Skalbes dzejolis pārspēj to:

„Jau aiz kalniem vakars stājas,—
Vējš kā steidzīgs ceļnieks skrej,
Kas vēl atradis nav mājas.
Tālu ciema suņi rej.
It kā acis, kuņas gaida,
Solot mieru dvēselei
Pāri kalniem zvaigznes smaida,
Ceļniek mans, ātrāk ej.“

Šādu skaistu dzejoļu K. Skalbem ir daudz. K. Skalbes devums latviešu lirikā ir vienreizīgs un tāds tas paliks, kamēr rakstīs un runās mūsu tēvu valodā. Dzejnieks tomēr pats apzinājies, ka viņš nav aizsniedzis pilnību dzejā un saka: „Skaists bij, ko neteicu saudzot, Sirdī ko glabāju svēti.“

Bez liriskās dzejas K. Skalbem ir daudz pasaku. Ļoti populāra ap 1905. g. un pēc tā bija K. Skalbes pasaka *Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties 1904*. Tās ieskaņa ir no tautas dzejas: „Ziemeļami daiļas meitas, Tās es braucu lūkoties.“ K. Skalbes pasaka ir allegoriska, un tā raksturo pašu dzejnieku. Viņa sirds ir jauna, kā tikko no cepļa izņemta krūze: kur piesit, tur skan. Jaunajam varonim tēva sēta kļuvusi par šauru. Kļūvis par jūrnieku, viņš brauc Ziemeļmeitas lūkoties, bet nokļūst Miera un Pieticības salā, kur visi cilvēki ir apaļi un sārti. Pašreiz te svin cūku bēres, tas ir lielākais notikums šo salinieku dzīvē. Debesis te zemas — aiz tām var aizbāzt kaņotes. Mazā un apaļā Vizbulīte pret viņu ir ļoti mīlīga. Revolūcionārais dzejnieks tādu dzīvi nevar izturēt. Laima apžēlojas par viņu un sūta sapnī Ziemeļmeitu, kuņas acīs tāds spožums, ka varētu pat debesis aizdedzināt. Varonis pamostas, sauc tāpat citus mosties un, savā tūrajā mētelī tērpies, vārtās dubļos. Ar šo sadzīves vērtējumu K. Skalbe nāca revolūcijas priekšvakarā un guva plašu atsaucību visā tautā.

Populāras bija K. Skalbes Ziemas pasakas *1914*. Dzejniekam

pašam te raksturīga pasaka ir Kaķīša dzirnaviņas. Cilvēku tikumi tajā pārnesti uz dzīvnieku pasauli. K. Skalbes kaķītis savā pazemībā ir tuvs rads latviešu rakstniecībā tēlotajiem šķistsiržu laudīm. Kaķītis tāpat kā viņi mīlē visus un negrib ļaunu atriebt ar ļauniem darbiem. Karalis prasa kaķītim: „Saki, ko lai es daru melnajam runcim?” — „Ei, ķēniņ, es nepieminu ļaunu,” atbild kaķītis. „Un ko lai es daru tavām nepateicīgām meitām?”

„Dari viņām tikai labu. Kad es kā ubags aizgāju pasaulē, tad jau bija sāpju diezgan. Lai labāk vairojas prieks.” Tas bija raksturīgi pašam dzejniekam — viņš gribēja redzēt tikai labo pasaulē.

K. Skalbe, pretēji Porukam, netiecas uz augšu, bet atpakaļ pie zemes. Viņa pasakā Milzis tikai tad jūtas laimīgs, ja ierokas zemē un tur kalnu, uz kuŗa aug koki un plaukst puķes.

Skaista ir K. Skalbes pasaka Dvēseļu mežs — tajā zēna māte pārvēršas bērzā. Otrā dienā zēns aiziet uz mežu un meklē bērzu, bet vairs neatrod to. Mežā aug daudz koku. Tad zēns nometas ceļos un skaita lūgšanu mežam.

Nabaga bramīns tāpat ir pasaka par pazemīgo dvēseli, kas rada Andŗa tēvam un Kukažiņai, atšķirīga ir tikai K. Skalbes valoda — stils — tas izkopts līdz pēdējai robežai. Jaukas ir tāpat citas K. Skalbes pasakas — Pasaka par vērdu, Ķēniņa dēla trīs dārgumi — saules stars, ūdens un rudzu maize. Sarkangalvītes pasakas motīvs ir no vācu valodas, bet K. Skalbe to izstāsta tādā gaisotnē, ka aizmirstas viss, kam kāds sakars ar vācu valodu.

K. Skalbe devis vēl šādus pasaku krājumus: Pasakas par vecāko dēlu un citas pasakas 1924., Manu bērniņas dienu mēnesis un citas pasakas 1926., Mātes leģendas 1928. un Pasaku izlase 1928. K. Skalbes pasakas ir līdzvērtīgas tādiem pasaku meistariem kā dānim Kristiānam Andersenam un anglim Oskaram Uaildam.

Antons Austriņš nosauca K. Skalbi par pasaku ķēniņu. Tāds viņš ir vārda tiešā nozīmē, jo viņa pasakām nīcības rūsa neskaršies klāt. Kaķīša dzirnaviņas ir tulkotas angļu valodā.

Tēlojumi, ko K. Skalbe rakstīja kaŗa gados par dažādiem jautājumiem, sakopoti grāmatās Kurzemē un Mazās piezīmes.

K. Skalbes nozīme latviešu rakstniecībā ir patiesi liela.

Vēlākie rakstnieki ņēma viņu par paraugu, kā to atzīst J. Grīns savās Redaktora atmiņās.

Nāca tomēr vēl jauni pārbaudījumi II Pas. kara laikā, kad Latviju okupēja vienu gadu Padomju Savienība un pēc tam Hitlera Vācija. Vācu okupācijas laikā iznāca K. Skalbes dzejoļu krājums Klusuma meldijas 1942. Brīvi tad nevarēja runāt dzejā, K. Skalbe tādēļ runā simboliskā valodā: „Pret kalnu egles aug tik slaiki, Ir visur apslēpts dailes tēls. Nāks citi gadi, citi laiki Un celsies viss, kas daiļš un cēls.“ Kā zināms, tā tas nenotika, kā K. Skalbe un mēs citi cerējām. Notika latviešu deportācijas uz Padomju Savienības vergu darbu noietnēm. K. Skalbe deportētiem latviešiem veltījis divus dzejoļus. Mocekļi:

Pa mazu lauku ceļu gāju,
Kur vasara visapkārt zied,
Un draugus tālē iedomāju,
Kas tumšu sājpu ceļu iet.

Daudz mocekļu bija izredzētu
Tev, mana mazā tēvija,
Kas līdz ar mātes vārdu svētu
Čukst sājpu stundā: Latvija!

Zied balti visas ceļa malas,
Ik solī ceļā nomestos,
Še gribētos man klusi lūgties,
Lai Dieva roka sargā tos!

K. Skalbem ir vēl otrs dzejolis par deportētiem latviešiem, kas rāda, cik dziļi viņš izjutis šo mūsu tautas traģēdiju:

Kur jāgrauž būs asaru maizes dona,
Vai galvu likšu uz cietuma klona,
Vai taigā tālā uz sarmotā ciņa,
Man būs tik vienas domas un miņa:

Es sapni par dzimteni pagalvi likšu,
Ar viņu atkal laimīgs es tikšu
Un dusēšu saldi kā mātes rokās —
Pat nāves mokās.

Tāds bija K. Skalbe. Vecuma galā, kad viņš bija smagi slim ar nierēm, viņam bija jādodas svešumā, cerot, ka viņa pelnu urnu varbūt kādreiz varēs apbedīt Latvijas zemē. To lai neaizmirst šajā miera un pieticības zemē jaunā paaudze, kas nāks pēc mums.

J ā n i s   A k u r ā t e r s   1876.-1937.

J. Akurāters dzimis 1876. g. 1. janvārī Zemgalē, Dignajas pagasta Jaunzemjos. Viņa tēvs bija mežsargs. No Jaunzemjiem Akurāteram bija jāpāriet uz citām mājām un citā apgaitā par mežsargu. Jaunā dzīves vieta bija Beitānu mājās, kas atradās liela meža malā. Īpaši nākamo dzejnieku valdzinājis plašais mežs.

J. Akurāters mācījās Biržu pagasta skolā, pēc tās Jēkabpils pilsētas skolā. Kā mežsarga dēls viņš domājis sekot tēva pēdās un brauc uz Krieviju iegūt mežziņa izglītību, bet netiek iekšā skolā. Viņš atgriežas tēva mājās, strādā visus lauku darbus un palīdz tēvam sargāt mežu, kas stiepās desmitiem kilometru tālu gar Daugavas krastu.

J. Akurāters savās atmiņās pats raksta: „Šis mežs ar savām skaistajām mūžīgām priedēm, ar nepārejamiem staigājājiem, ar mežzeriem, meža pļavām, ar bagātīgo puķu daudzumu, medībām, rudens melancholiju un ziemas burvībām ir man devis daudz sapņu un iedvesmes un arī tagad guļ atmiņā kā apburts, nepieejams noslēpums.“

J. Akurāters mācījās un ieguva skolotāja tiesības. 1898. g. viņš strādā par skolotāju laukos, 1901. g. pāriet darbā Rīgā Ilģuciema tautskolā. Uznākot pārkrievošanas spaidiem, J. Akurāters brauc studēt uz Maskavu. 1905. g. revolūcija aizrauj viņu. Viņš sacerē dažas revolūcionāras dziesmas, p.: „Ar kaujas saucieniem uz lūpām“. Viņš piedalās strādnieku demonstrācijās un gājienos. Tā sekas ir apcietināšana, no kuŗas viņš gan drīz tiek atbrīvots. J. Akurāters vadīja žurnālu Pret sauli, ko izdeva sociāldemokrātu savienība. Paspēja iznākt tikai pirmā burtnīca, redaktoru apcietināja. Šoreiz viņš bija cietumā 22 mēnešus. Atcerēdamies šo laiku, viņš raksta: „Tie bija mani labākie dzīves gadi, un uz centrālcietumu es vienmēr skatos kā uz šo gadu kapu.“

1907. g. J. Akurāteru izsūtīja uz Pliskavu. Viņam izdevās pārbraukt uz Somiju, kuŗā revolūcionāri meklēja patvērumu no krievu cara varas. No Somijas J. Akurāters aizbrauca uz Norvēģiju, iemācījās norvēģu valodu un varēja pārtulkot

norvēģu literatūras izcilākos darbus — Ibsena Brandu un Pēru Gintu. Dzīvodams Norvēģijā, viņš tvīka ilgās pēc dzimtenes. Atcerēdamies Zemgales skaistos mežus un savu jaunību, viņš saraksta skaisto stāstu Kalpa zēna vasara. Dabūjis brīvkarti uz teātra izrādēm, viņš sevišķi interesējas par Ibsena drāmām un teātra izrādēm vispār. Tā viņš saraksta pats savu lugu Lāča bērni.

Latvijā J. Akurāters atgriezās 1908. g. rudenī, tika tiesā attaisnots un pārgāja dzīvot sievas mājās Seces Birzniekos, lai varētu nodoties vienīgi rakstniecībai. Te viņš saraksta savus labākos darbus: dzejoļu krājumu Sirds varā 1911. daļēji Dienu prieks, un lugas — Lāča bērni 1909., Ķēniņa meita, Kurzemē, Kaupo, Saules gredzens, tēlojumus: Kalpa zēna turpinājumu skaisto stāstu Degošā šala 1912. 1912. g. viņš aizbrauc uz Parīzi, uzturas tur trīs mēnešus un iepazīstas ar franču skatuves mākslu.

I Pas. kašš iznīcina viņa sievas lauku mājas un dzejnieka plašo bibliotēku. Tad viņš aizbrauc uz Maskavu, 1917. g. viņš ir Valkā un strādā pie laikraksta Laika Vēstis. Kad nodibinājas Nacionālā Padome, J. Akurāters ir tās loceklis. Latvijas republikā viņš bija kādu laiku Mākslas departamenta direktors, darbojās kā rakstnieks, piedalījās laikrakstā Jaunākās Ziņas un bija radiofonā par direktoru. Latvijas valsts laikā iznāca šādi J. Akurātera darbi: stāsti Šapņi un likteņi, Draugu sejas 1919., Erosa cilts 1923., Dzīvības sākumi 1924., Sapņotāji 1927., Ģimetnes 1929., Dzīves vērtos 1933. J. Akurāters sarakstījis vairākas lugas: Viesturs 1921., Pieci vēji 1922., Šis un tas, itknekas 1921., Aptumšošanās 1925., Apvienosimies 1926., Priecīgais saimnieks 1928., Mīlestības zeme 1930. Viņa dzejas iznākušas vairākos krājumos: Dienu prieks 1919., Latvijas balādes 1922., Rožains vējš 1923., Elegiski momenti 1925., Neatrastā 1932. un bez tam vēl divi romāni — Pēteris Danga 1921. un Ugunīgie ziedi 1925. Akurāteram Latvijas valsts piešķīra Tēvzemes balvu, bet viņa draugam K. Skalbem, kas to bija tāpat pelnījis, to nepiešķīra, jo viņš bija kritisks pret K. Ulmaņa vienvaldību. J. Akurāters nomira 1937. g. 25. jūlijā.

J. Akurātera darbi

J. Akurāters ir jaunības dzejnieks. Apsišu Jēkabs nav tēlojis nevienu jaunu cilvēku, J. Akurāteram pat sirmi cilvēki ir ar jaunības jūtām. J. Akurātera labākie darbi ir Kalpa zēna vasara un Degošā sala. Savas darbības sākumā dzejnieks bija aizrāvis līdz sociālistiem, bet trimdā noskaidrojās viņa nacionālie centieni. Skaists ir viņa stāsts Kalpa zēna vasara, ko Latvijā visi jaunieši lasīja ar lielu sajūsmu. Tāds pats jaunības stāsts ir viņa Degošā sala. Pēc dzejas virziena Akurāters stāv tuvāk romantismam, bet viņš atšķiras no Poruka un vācu romantiķiem ar to, ka viņš pārsvarā grib redzēt sauli un jaunības dienas. Viņa cilvēku tēlojumos nav dažādības. Viņa Kalpa zēns un Smailis Zimza ir vienādi tai ziņā, ka viņi nemierā ar tagadni un meklē skaistumu. J. Akurātera varoņi ir ļoti pašlepnī. Tā kalpa zēns it skaidri jūt, ka saimnieka meita viņā iemilējusies, dārzā viņa lūdz pacelt viņu, lai var noraut ābolu, bet Jānis nezina ko darīt. Alma saka, ka rītā Jānim jāved viņa uz skolu, bet otrā rītā kalps jūdz zirgu un Jānim jāpaliek mājās. Katra sieviete grib, lai viņu iekaļo. J. Akurātera varoņi to neprot. Akurāteram viņa stāstos un romānos galvenie tēli ir kā paša autora pašportreti. Tas ir cēlais latviešu labietis. No Akurātera lugām te īpaši raksturīga viņa Kaupo. Parasti Kaupo uzskata par latviešu tautas nodevēju svešniekiem, bet Akurātera Kaupo ir iemilējies Viestura meitā Aģītā, kas kļūst par viņa likteni. Kaupo pāriet kristīgā ticībā, bet svētās Marijas vietā pielūdz svēto Aģitu. Krusta zīme nedara viņu laimīgu. Vietumis Akurātera dzejā ir t.s. aklā iztēle. Skolā mācījos viņa dzejoli Daiļuma trauks. Kas reiz pie tā noliecies, tam mostas ilgas spēcīgākas. Kas tad var pateikt, kas ir šis daiļuma trauks? Tas ir tipisks aklās iztēles paraugs. Un tā tas gadās it bieži Akurātera dzejās. Vislabākās ir viņa patriotiskās dzejas. Te daži piemēri no tām:

„Tur zinu tevi, zeme senā,
Kur lejas zaļo, meži šalc,—
Tur pērkons liksmi jodus dzenā
Un saules prieks nāk sirdī salds.

Tur dzirdu tevi, senā daina,
Kad uguns mirdz un ligo skan,
Tad burvība šo dzīvi maina,
Tiek dvēs'le atkal jauna man.

Tur varoņiem un senčiem dusa,
Tur jaunas ciltis cīņā iet;
Tā latvju zeme, kuŗa klusa,
Tā latvju tauta, kuŗa dzied.

D z i m t e n e i:

Lai tev dienas gaišas paveŗas,
Mīļā dzimtene!
Rūgtas bija bāŗu asaras
Bargā pagātnē.
Mirdz nu tava jūŗa šalkdama,
Kalni, lejas zied.
Rotā saule jaunā spoŗumā,
Jauna tauta dzied.

Lai tev' dziesmās mūŗam cildina
Tauta brīvotā,
Paliec mūsu baltā līgava,
Sirdi lolotā.
Lai tev' vada slavas klajumā
Laima laipnīgā,
Varoņgari tevi sveicina
Senā karogā.

Tāds bija J. Akurāters — romantiķis un ar dziļu mīlestību uz savu tautu. Liktenis viņam bija galu galā laimīgs un ļāva atrast pēdējo dusu Latvijas zemē.

Anna Brigadere bija kalpa meita no Zemgales Kalnmuižas. Viņas vecāki kā kalpi bieži mainīja darba vietas. Vienīgi Iļēnu mājās vecāki nodzīvoja vairākus gadus. Tās bija rakstnieces radu mājas, kuŗas viņa uzskata par savu īsto dzimteni, kas deva paliekamus dabas un sadzīves iespaidus. Pirmās grāmatas, ko viņa lasīja, bija tā laika sentimentālie stāsti un romāni. Stipri viņu ietekmēja bībele.

10 g. vecumā viņai nomira tēvs. Ģimene nu pārgāja uz Jelgavu, kur Annai bija jāpalīdz mājas darbos un pelnīt dzīves iztiku. Vecākā māsa apprecējās un pārgāja kopā ar dzejnieci uz Ventspili. Te A. Brigaderi valdzināja jūra. Viņa mācījās, ieguva skolotājas tiesības un darbojās par mājskolotāju ir Krievijā, ir Latvijā. Viņas brālis bija latviešu aktieris. Tā viņa nāca tuvākā sakarā ar teātri un pati jutās aicināta kļūt par rakstnieci un lugu rakstītāju teātrim. Viņas pirmais stāsts Slimnīcā iespiests Baltijas Vēstnesī 1896. g. Šis laikraksts iespieda vēl citus viņas stāstus: Vecā Karlīne, Lice, Satikšanās. Nu A. Brigadere nodevās galvenokārt rakstīšanai, ziemu dzīvodama Rīgā, vasarās laukos. Viņa aizbrauca arī uz Šveici un mantoja tur dziļu ietekmi. 1903. g. izrādīja viņas pirmo lugu Sprīdītis. Tad nāca smagais 1905. g. ar revolūciju. Šie drūmie notikumi atstāja ietekmi A. Brigaderes dzīvē un dzejā. I Pasaules kara laikā A. Brigadere izauga par nacionālu dzejnieci. 1922. g. bija A. Brigaderes 25 g. literārās darbības atcere. Kā tautas balvu par sasniegumiem rakstniecībā viņai dāvāja mājas Sprīdišus Tērvetes upes malā, netālu no Kalnmuižas. Agrāk Sprīdišos bijušas ūdens dzirnavas, tad mežziņa māja. Sprīdišos dzejniece pavadīja vasaras. Grāmatu izdevējs J. Rapa ap Sprīdišiem izveidoja jauku un plašu dārzu, sastādīja mūsu dzimtenē daudz retu un krāšņu koku un izveidoja plašu augļu dārzu. Sprīdišos ciemojās daudzi latviešu rakstnieki, kuŗus dzejniece prata laipni un labi uzņemt. A. Brigadere nomira 1933. g. Jāņos. Ziņas no dzimtenes vēstī, ka A. Brigaderes mūzejs Sprīdišos vēl tiek kopts, ko dara kāds viņas radnieks.

A. Brigaderes darbi

A. Brigadere un Aspazija — abas mūsu lielākās dzejnieces, ir dzimtenes un laika biedrenes. A. Brigaderei kā kalpa meitai bija grūtāks dzīves ceļš jaunībā. Ap viņu nebangoja sabbiedriskas cīņas kā ap Aspaziju un nepacēla savā laikā to tik augstu slavā kā Aspaziju. A. Brigaderes rakstnieces ceļš bija klusāks, bez trokšņa un skaļuma. Klusajā nopietnībā viņa radīja darbus, kas viņu izcēla par ievērojamu dzejnieci latviešu rakstniecībā.

Par saviem dzejas darbiem A. Brigadere pati saka: „Ik darbs jau atmirdz darītāja seju: Tur ir, kā cietu, raudāju vai smēju“. Savu dzeju A. Brigadere pati dēvē par puķēm, bet tās nav plaukušas dārza valgumā vai rasas laukā: „Ka tumšā naktī tām bij dzimt Starp liksmi un starp mokām. Es tās no pekles iznesu Uz karstām sāpju rokām“. A. Brigadere ar to izteic savas dzejas nopietno raksturu. Viņa saka: „Atsācieties dvēs'le prot, Kad tik ir, ko citiem dot.“ Visgaišāk viņas dzejā atmirdz bērības dienas: „Ar sūnainiem sālmu jumtiem, Pie pakalnes glaudušās, Stāv manas tēva mājas Senlaiku uzceltas.“ Saulains prieks atspīd dzejas vārdos: „Sveiks atkal tumšais meža jumts un miļā pļavas leja“. No A. Brigaderes bērnu dzejoļiem plašāk pazīstami divi — Baltā bērza šūpolītē un Mūs' brālītis.

Pasaules kara izraisītais posts, bēgļu gaitas, strēlnieku cīņas un cīņas par pašu Latvijas valsti jūtīgi izskanēja A. Brigaderes dzejā. 1916. g. Daugavu viņa nosauc par Latvijas māmuļu un dzejā saka: „Un kur latviešu sirdis sit Par Latvijas godu un laimi Uz tevi, māmuļa, sirdis rit Par Latvijas godu un laimi.“ 1916. g. novembrī dzejniece jau zina: „Kaut smilšu graudiņš tu būtu, No lielā ja neatlaidies, Uz nesalaužamu spēku Tu tautas liktenī kalies.“ Tās bija tās liktenīgās dienas tautas dzīvē, kad Bermonta armija stāvēja pie Rīgas vārtiem, kad viņa rakstīja Hanibal ad portas un lielisko balādi Uguns milna: „Tērvetes Viesturis, diženais zemgālis, Kā lauva sprostā bij ielenkts pie Aizkraukles.“

Kad visas ārējās briesmas bija novērstas, dzejniece atceras, kā viņas sirds drebējusi par Latvijas nākotni. Viņa saraksta savu vienkāršo un vienreizīgo velījumu pulkv. Kalpakam: „Ziemeļu

viesuļi pūta, Dega sarkani kāvi, Latvija Kalpaku sūta Kaņot pret postu un nāvi". Himniskā svinīgumā izskan Brigaderes Dārgās ēnas, veltījums Kalpaka bataljonam: „Dārgās ēnas, veļu nakti vēlo, Klīstat, klīstat, saspiedušās bariem, Izdzisušās brūces atkal kvēlo, Bālās pieres vainagotas stariem.“

A. Brigaderes pirmajam dzejoļu krājumam bija vienkāršs nosaukums — Dzejas 1913. Otrs dzejoļu krājums Paisums 1922. ietvēra dzejoļus, kas bija sarakstīti no 1914.-1921. g. un atainoja lielos notikumus tautas dzīvē.

Dzejnieci iemīļots izteiksmes veids bija bērnības atmiņu tēlojumi, kas iznāca trīs grāmatās: Dievs, Daba, Darbs 1927., Skarbos vējos 1931. un Akmens sprostā 1933. Ja A. Niedra un viņa varoņi daudz maldījās, tad Brigāderai tas jau pateikts pirmā krājuma virsrakstā — Dievs, Daba, Darbs.

Kā mazā Annele dabīgi ieaug šajos tikumos, tas jauki aprakstīts viņas bērnības tēlojumos. Dzejnieces tuvinieki — māte, tēvs, māsa u.c. notēloti lielā mīlestībā un dziļā izjūtā. No A. Brigaderes stāstiem raksturīgākais ir Mare. Viņas iemīlētais vīrs aiziet no viņas, kļūst bagāts un slavens un nezina, ka Mare bija tā, kas viņam deva savu acu spožumu, savu apburošo smaidu. Kad viņai prasa pazust viņam no atmiņas, lai glābtu viņu no slimības, viņa dara arī to. Viņas vīram nu atveras acis, un viņš redz, ko Mare ir izcietusi. Viņš ar asarām acis saka: „Tu, dārgā, augstsirdīgā, ... kā tu esi cietusi un — mīlējusi“. Uz to Mare klusi atbild: „Esmu sievietē“. Novelē Irstošas saistības viņa tēlo kādu laulības pārkāpšanas gadījumu, bet te viņa nespēj aizsniegt R. Blaumani.

A. Brigaderes vienīgais romāns ir Kvēlošā lokā 1928. Romānā viņa tēlo latviešu tautas pārdzīvojumus I Pas. kaņa laikā. Romānā ir daudz skaistu vietu un zīmīgi laikmeta tēlojumi, bet vīriešu raksturi viņai ir bāli.

A. Brigaderes lielākie sasniegumi ir lugās. Jau minējām Sprīdīti, kas viņas vārdu darījis pazīstamu ārpus latviešu zemes, jo tulkots piecās valodās un arī izrādīts ārpus Latvijas. Jānis Mediņš komponējis Sprīdīti par jauku operu. Sprīdītis nav simbolisks tēls kā J. Raiņa Antiņš. Viņš pamet bargo pamāti, aiziet pasaulē, iegūst dažādus brīnuma rīkus — stabuli, sprunguli u.c.

un var iegūt pusi ķēniņa valsts un pašu princesi Sprītītis atsakās no tā visa un lūdz gulbi, lai viņu nes uz laimīgo zemi — uz viņa mājām. Sprīdītis pat bargai pamātei noskūpsta roku. Viņa bērniņas draudzene Lienīte saka: „Es tik gribētu redzēt, ka tu nekad vairs neietu pasaulē un ka tu no visas sirds mūs mīlētu, Sprīdīti.“ Sprīdītis ir skaidrās sirds varonis, kas izteicas vecā vīriņa dziesmā:

Ja tev krūtīs skaidra sirds,
Ceļa zvaigzne tumsā mirdz,
Lai pns raugās Dieva vaigs,
Akmens šķiet kā cilvēks maigs.

Ko var liela manta dot?
Mantā prieka neatrod.
Rasas piliens šķiet tev jauks,
Ja tev sirds kā dzidrs trauks.

Sirdī skaidrs apskaties,
Pasaule tev atvērsies;
Cilvēks, puķe, tārpiņš smejs,
Tiem kā brālis pretim ej.

Pasaku lugu Lolitas brīnumputns komponējis par operu J. Kalniņš. Labākā A. Brigaderes luga ir dzejiskā luga Princese Gundega un karalis Brusubārda. 1912. Tajā A. Brigadere parādās kā īsta dzejniece. Darbība ir pārdzīvota, pants rit viegli un atjautīgi. Spītīgā Gundega nozākā savu neredzēto precinieku, vareno karali Brusubārdu. Viņš tad parādās nejauka un riebīga ubaga Māŗa izskatā, un aizved Gundegu sev līdz. Klīzdama ar ubagu pa gada tirgiem, viņa nu ir kā vienkārša sieva. Gundega mācās cienīt Māŗa morālās īpašības. Viņa iemīl Māŗa varonīgo garu un viņai vairs nav vajadzīgs nekāds princis. Beigās Māŗis parādās kā staltais karalis Brusubārda, kas Gundegai ir negaidīts pārsteigums. Viņa tomēr ir jau izšķirusies. Gundegai drāmā ir jāiet garš atteikšanās ceļš — jāatsakās no savas spītības, iedomības, goda un greznuma, jānogrimst tautas zemākā kārtā, lai

šķīstītos savā dvēselē, paceltos augstākā skaidrībā un iemilētu garu.

Maija un Paija 1922. tāpat ir pasaku luga. Te divi pretstati — bārenīte Maija un mātes meita Paija. Lugā ir vairāk ētiskas problēmas kā dzeja, bet tā ir piemērota skatuvei.

Ievērojamas problēmas A. Brigadere skaņ abās savās beidzamās traģēdijās — Karaliene Jāna un Pastari. Pēdējā sacerēta nevis pēc Mozus grāmatas, bet pēc latviešu teikām. Slepkaņu cilts turpina savus ļaunos darbus, kamēr aiziet bojā pasaules plūdos, nesamierinājusies un nenozēlodama savus ļaunos darbus.

No reālajām lugām ievērojama ir drāma Ilga 1920. Ilga ir augsti apdāvināta sieviete. Mīlestībā viņa meklē un grib atrast vīrieša ideāltipu. No trim vīriešiem, ar kuriem viņa nāk saskarē, katrā ir tikai kāda daļa no iemīlētā ideālā veselā cilvēka. P. Jēger-Freimane teikusi, ka šajā lugā atspoguļojas Brigaderes pašas pārdzīvojumi.

Laba tāpat ir Brigaderes luga Ausma un komēdija Pie latviešu miljonāra. A. Brigadere aizstāv dažādus tikumus. Komēdijā Sievu kaņi ar Belcebulu ir apkaņots dzeršanas netikums. Luga Kad sievas spēkojas aizstāv ģimenes godu. A. Brigadere pārveidojusi drāmā R. Blaumaņa Raudupieti. A. Brigadere tikai nav pieļāvusi varoņu bojā eju.

A. Brigaderes ienākšana latviešu rakstniecībā bija klusa. Viņa tāpat klusi darbojās un radīja arvien labākus darbus.

V. Plūdonis, istā vārdā Vilis Lejenieks, dzimis 9. martā Vecsaules pagastā Lejenieku mājās, saimnieka dēls. Pēc tautskolas beigšanas viņš mācījās Bauskas pilsētas skolā un 1895. g. beidza Kuldīgas skolotāju semināru. Viņa nacionālos centienus zināja rusifikatori un tādēļ tikai ar Fr. Brīvzemnieka gādību viņš dabūja skolotāja vietu Liezerē. Jau pēc semināra beigšanas viņš bija publicējis pirmo dzejoļu grāmatu. Viņa dzejoļu grāmata *Pirmie akordi* vēl neko sevišķu nerādīja. Bigauņciemā pie jūras pavadītais laiks Plūdoņa dzīvē bija ļoti svarīgs. Te sarakstīts viņa pirmais ievērojamais darbs *Selgā 1898.* un vēl slavenākā poēma *Divi pasaules*. *Selgā* ir notēlota drūmā zvejnieku dzīve tajā laikā, poēmā ir pretstatītas divi pretējas pasaules — vienkāršā zvejnieku dzīve un pilsētas bagātnieces pavadītais laiks jūrmalā. Sevišķi te izceļas V. Plūdoņa labā dzejas valoda. Viņš nevienu nenosoda, bet dzejas tēlos tikai rāda, kā tas ir. Kad šī poēma parādījās, tā kļuva ļoti slavens darbs, to daudz deklamēja. V. Plūdonis nu varēja pārnākt par skolotāju Rīgā. Uz kāda laikraksta ziņojuma pamata, ka centīgs latviešu jauneklis miris Pēterpilī, V. Plūdonis deva savu slaveno poēma *Atraitnes dēls*. Daļa no šīs poēmas bija skolu lasāmgrāmatās. Paaudze, kas mācījās skolās līdz 1914. g., zināja šo poēmu skaitīt pēc atmiņas. Brāļa slimība zvejnieku ierosinājusi 1899. g. sarakstīt poēmu *Rekviēms*. Ar šīm trim poēmām V. Plūdonis bija tā laika populārākais dzejas meistars. Kā zvejnieks viņš bija monumentāls. Savās poēmās viņš dzejas tehniku bija izkopies līdz perfekcijai. *Atraitnes dēla* notikums ir visai parasts — centīgs latviešu jauneklis Pēterpilī pūlējies ar mācībām, saslimis un nomiris. Tā poēmas saturā nav nekā jauna un neparasta. Tomēr vienkāršā fābula dod iespēju V. Plūdonim uzrakstīt poēmu, kuŗā izteicas viņa lielais zvejnieka talants. Poēma rakstīta krāšņā dzejas valodā un katrā reizē ir notikumam piemērots dzejas ritums. Sākumā ir agrā ritā atvadišanās no mātes, ko viņš solās tērpt zīdā un samtā, brauciens ar vilcienu uz Pēterpili, kur dzejā attēlota vilciena kustība — „Vaŗa rati gaŗi, plati, ratu ratiem

gaŗām trauc; Ribēdami, ripodami, riteņi cits citam sauc“... V. Plūdonis sevišķi mīl alliterācijas. Alliterācija te ir skarbā r skaņa, lai gan te ir savi pārspilējumi arī. Dzelzceļa vagoni nav vis vaŗa, bet no dzelzs un koka. Plūdonim „Vaŗa rati“ ir vajadzīgi dzejas alliterācijai. Tālāk seko studijas universitātē, trūcīgā dzīve, pārpulēšanās, saslimšana, gulēšana slimnīcā un nomiršana. Šo pēdējo ziņu mātei atnes kaimiņu tēvs ar ķeģi rokā un trīcošiem soļiem.

Rekviēmu var uzskatīt par Atraitnes dēla bērņu dziesmu, lai gan zinām, ka šī poēma sacerēta citā sakarā. Rekviēms rakstīts sākumā daktilu pantmērā:

„Pamazām brauciet un klusu,
Liķratus netriciniet.
Mani uz pēdējo dusu
Smiltājā aizviziniet.
Vējš, kam tā elsodams pūt tu,
Meŗš, kam tik smagi tu dves,
Šķiršanās sāpes vai jūt tu
Un manim ardievas nes.“

Ir šajā poēmā t.s. aklā fantazija vienā pantā par bāļajiem marmora tēliem, bet to daudz nejūt V. Plūdoņa lielajā dzejas mākslā.

Pēdējā lielā poēma V. Plūdonim bija par Saules kauju. Tā rakstīta par zināmo vēstures notikumu, kad 1236. g. kaujā pie Saules lietuvji un zemgaļi sakāva vācu krustneŗus. Tā rakstīta vairāk klasiskā stilā.

Poēma Uz Saulaino tāli ir no putnu dzīves, un tā ir simboliska, jo rāda 1905. g. cīnītāju bēgšanu prom no Latvijas. Tajā laikā varēja glābties arī Krievijā ar sveŗu vārdu un citiem personas dokumentiem. Poēmā tēlota gājputnu lidošana uz dienvidiem. Šajā poēmā tāpat ir alliterēti vārdi lidojumā pār Melno jūru.

Pēc poēmām otrs iemīļots dzejas veids V. Plūdonim bija ģermāņu tipa balādes, kuŗās tēlots kāds drūms notikums. Tādas balādes viņam bija: Jumis atriebējs, Tīreļa noslēpums, Salgaļes Mada loms, Meŗotnes taure u.c. Divi pirmajās balādēs ir

mītoloģiski notikumi. Tīreļa noslēpumā zēns gana aitas purva malā un darina stabuli. Pūšot stabuli, skan drūms motīvs un pār zēna galvu lido melns kraukls. Zēns nobīstas, skrej uz mājām, bet kad atnāk mājnieki, zēns ir zaudējis valodu un aitu bars pārvērties par akmeņiem.

Vēstures notikums ir balādē Salgaies Mada loms. Tanī tāpat daudz mistikas. Sākumā jaunais Madis aiziet cīņā pret vācu krustnešiem: „Un dūri uz galda cirzdams, jaunais Madis iekarsis kliez: Viņš ir jāiztrenc, jāiztrenc no Mežotnes pils tas lapseņu spiets.“

Vecais Madis un jaunais Gaidis aiziet uz zveju. Tajā viņiem nav laimes. Pienāk mistisks svešnieks un mudina tīklu izmest uz viņa laimi. Viņš pasaka arī vēsti no Mežotnes: „Tavs dēls būs drīzi klāt.“ Vecais Madis met tīklu otro reizi un jūt smagu lomu: „Un viņš priecīgs velk ar visu sparū, velk un izvelk sava dēla liķi.“

V. Plūdonim vēl daudz citas balādes. Tāpat viņš tulkojis citu tautu balādes. Latvijā tās tika daudz deklamētas, bet tagad tās ir piemirstas.

V. Plūdoņa balādes un poēmas sakopotas grāmatās Dzīves simfonijas 1913., No nakts līdz rītam, Latvju tautas drāma dzīvē un dzejā par 13 gadiem (1906.-1919.) 1921. Plūdoņa balādes saucās Zemgales balādes krājumā Par tēvzemi un brīvību 1935., veltītas seno zemgaļu un leišu varoņu garu piemiņai.

V. Plūdonim arī daudz liriskas dzejas: 111 lirisku dziesmu 1918., Via dolorosa 1918., Tāli taki, tuvi tēli 1921., Mūzas mirkli 1928., Zeme un zvaigznes 1928., Tālie krasti 1934.

V. Plūdoņa dzejai laba forma, bet tai nav tās izjūtas dziļuma, kāds bija daudz vienkāršākai Poruka dzejai. Populāra bija V. Plūdoņa patriotiskā dzeja. I Pas. kara gados viņš deva neaizmirstamo dzejoli „Teiciet man zemi plašajā pasaulē, kuŗa būtu tik mīļa kā tu, mana dzimtene“. Plaši pazīstama bija Plūdoņa himna, kas izteica Latvijas sākuma gadu noskaņas „Mēs gribam būt kungi mūsu dzimtajā zemē.“ Ātri izplatījās tautā viņa otra himna „Tev mūžam dzīvot, Latvija.“ Veltījums Lāčplēšiem tagad pazīstama kā Daugavas vanagu dziesma. Tā kļuvusi par bij. leģionāru himnu: „Še kopā mēs, biedri, kam lemts nebija mirt,

Dzīves laivu kas savu var tālāku irt". Vīru korim to komponējis J. Graubiņš.

Izplatīti bija V. Plūdoņa bērnu dzejoļi, kas izdoti krājumos: Eža kažociņš, Vītola Stabulīte un Bērnu dzejas.

V. Plūdonis ir rakstījis arī stāstus, izcilākie no tiem jau minētais jūrmalas dzīves tēlojums Selgā un labi uzrakstītās Mazā Anduļa bērnības atmiņas. V. Plūdonis labi pārtulkoja Fr. Nicšes Tā runāja Zaratustra. V. Plūdonis sarakstīja lit. vēsturi. Labākie bija viņa Vecie laiki, kamēr trimdā iznāca prof. Bleses grāmata par vecajiem laikiem. Viņš sastādījis vairākas dzeju antoloģijas, kas Latvijā bija ļoti izplatītas.

V. Plūdoņa kopotie raksti izdoti trimdā četros greznos sējumos Grāmatu Drauga apgādā.

V. Plūdonis nomira 1940. g. 15. janvārī. Viņu apbedīja smilšu kalniņā pie Lejenieku mājām, kas bija domāti kā Plūdoņa dzimtas kapi. V. Plūdoņa meitas vīrs Ansis Bērziņš uzzīmēja jauku pieminekļa metu. Pieminekli uzcēla, bet nav plašāk zināms, kā ir tagad V. Plūdoņa kapalnā.

J ā n i s J a u n s u d r a b i ņ š 1877.-1962.

J. Jaunsudrabiņa dzimtene ir Augšzeme, no kuŗas nākuši daudzi latviešu rakstnieki. Viņš dzimis 25. augustā Neretas Krodziņos, kur viņa tēvs bija kalps. Tēvs viņam nomiris, kad dēls bija tikai 2 gadus un 10 mēnešus vecs. Nu viņam sākās grūtas dienas. J. Jaunsudrabiņa māte stāstīja, ka viņa mazo Jāni izvilks ar pienu un ūdeni. No Krodziņiem māte pārgāja uz Neretas Riekstiņiem pie radiem. Te pagāja apzinīgie dzejnieka bērnības gadi. Šīs mājas ir Baltajā grāmatā minētās Mūsmājas. Iespaidu no šī dzīves posma bija daudz, tie lasāmi Baltā Grāmatā. 8 g. vecumā J. Jaunsudrabiņš sāk ganu gaitas; pirmajā gadā viņš ir cūku gans, nākamā vasarā viņš ir visas mājas lopu gans. To rakstnieks apzīmē par kāpienu uz augšu.

1886. g. J. Jaunsudrabiņš sāk mācīties vietējā skolā. Te viņš iemilās kādā meitenē, kas divus gadus vecāka par viņu. Tā ir vēlāk notēlotā Aija. Pagasta skolā J. Jaunsudrabiņš mācās piecus gadus un vasarās iet par ganu. Tad viņš iestājas Poņemunes krievu skolā un privāti mācās vācu valodu. 1895. g. viņš sāk mācīties Vecsātu zemkopības skolā un mācās tur divus gadus. Šinī laikā viņš sāk rakstīt dzejas par puķēm, vasaras rītiem un līgavu. Iepazīnies ar Veidenbauma dzejoļiem, viņš sāk dziedāt par netaisnību un postu. 1896. g. Latviešu Avīzēs iespiež viņa pirmo dzejoli.

Beidzis zemkopības skolu, J. Jaunsudrabiņš strādā par muižkungu Laukmuižā pie Jaunpils, tad Smuku muižā pie Remtes. J. Jaunsudrabiņš nebija praktiskās dzīves cilvēks, lai gan lopus viņš licis labi kopt. 1899. g. J. Jaunsudrabiņš iestājas Blūma zīmēšanas skolā Rīgā un mācās gleznošanu. 1905. g. sākumā viņš aizbrauc uz Mincheni Vācijā, iepazīstas ar gleznošanu mūzejos un ar Vācijas kultūras dzīvi. Pēc trim mēnešiem viņš atgriežas atpakaļ Rīgā un saraksta savu skaisto stāstu Vēja ziedi. Viņš nones to R. Blaumanim, kas lūdz viņu vakarā atnākt un lasīt pašam priekšā. R. Blaumaņa atsauksme par stāstu ir ļoti atzinīga un viņš liek to tūdaļ iespiest laikrakstā. J. Jaunsudrabiņš bija draudzīgās attieksmēs ar visiem latviešu rakstniekiem. Viņš vada

arī žurnālus — Pret Sauli, tad Starus. Šiem žurnāliem ir īss mūžs, tos aptur iznākt krievu valdība. Sabiedriskās cīņas un kustības Jaunsudrabiņu nesaista. Viņš vēlas tikai rakstīt un gleznot. J. Jaunsudrabiņš līdz ar citiem paraksta deklarējumu Mūsu mākslas motīvi. Tā ir iestāšanās par rakstnieku brīvību. J. Jaunsudrabiņš raksta reāli, bet viņu nesaista tā laika sludinātais reālisms. Vasarās J. Jaunsudrabiņš dzīvo pie sievas vecākiem Suntažos, raksta literārus darbus, glezno un makšķerē. 1908. g. viņš sarīko gleznu izstādi, gūst līdzekļus un atkal aizbrauc uz Vāciju. Berlinē viņš iepazīstas ar mūzejiem un gleznām. Pļaviņās uzceļ pats savu mājiņu un iekopj pie tās plašu augļu dārzu, jo bērniņā viņš pats nebija dabūjis ēst kādu ābolu vai citu augli. I Pasaules kara gados J. Jaunsudrabiņš aizbrauc uz Kaukāzu, kur viņu sagaida Birznieks Upītis. Pavadītais laiks Kaukāzā viņam nāca par labu gleznošanai. Tur bija skaisti dabas skati, kuņus viņš daudz gleznojis. Pārdodot savas gleznas, viņš gūst ceļa naudu atpakaļ uz dzimteni.

Latvijas valsts laikā J. Jaunsudrabiņš rosīgi darbojās rakstniecībā un glezniecībā, un bija īpaši daudzīnāts makšķernieks. Kad svinēja viņa 25 g. jubileju, viņa pirmā sieva bija tikko mirusi un nebija vēl apbedīta. J. Jaunsudrabiņš apprecēja slimnīcas māsu, kas bija kopusi viņa sievu, bet šī laulība nebija laimīga. Par to J. Jaunsudrabiņš pats stāsta savā autobiografijā un romānā Neskaties saulē.

J. Jaunsudrabiņa darbi

J. Jaunsudrabiņš kļuva slavens ar stāstu triloģiju Aija, Atbalsis un Ziemeļi. Liktenīgā mīlestība vislabāk notēlota šajos J. Jaunsudrabiņa stāstos. Aijas sižeta sākums notiek autora dzimtenē. Iedomātais varonis iet no Jelgavas kājām uz savu dzimteni, ceļā viņš sastop citu gājēju, kas pastāsta viņam savus jaunības piedzīvojumus. Stāstītājam ir degvīna pudele kabatā, viņš ir iereibis un tādēļ ir runīgāks. Šis stāsts ir triloģijas pirmā daļa. Stāstā Jānis un Aija iedraudzējas jau skolā. Jānis aiziet par ganu

tajās pašās mājās, kurās Aija ir kalpone. Jāņa mīlestība uz Aiju te atplaukst viskošāk. Aija tomēr tāpat draudzējas ar ļempīgo puisi Miķeli. Pļaujot Jānis ir pārspējis Miķeli. Aija nu pievēršas Jānim. Skaisti ir brīži, ko viņi pavada klētiņā. Aijas tieksme ir pēc dabīgas mīlestības. Jānis tik tālu vēl nav nobriedis. Rudenī Aija apprecas ar kurpnieku Galdaru, kam sava mājiņa Zaldātu kalnos un neliela zemīte.

Jānis aiziet dzīvot Rados. Nīprā Ieva tagad ir pieaugusi. Jāni kādu laiku iemīl saimnieka meita Olga. Jānis baznīcā ierauga Aiju pēc daudziem gadiem, ar to viņa mieram ir beigas. Aijas vienaldzīgais skats paņem visu Jāņa prātu. No šī brīža viņam kļūst vienaldzīga krietnās Ievas mīlestība, viņš ļauj tai iet bojā, tāpat viņu nesaista saimnieka meita Olga. Aijas vīrs ir miris. Tā Jānis aiziet dzīvot pie Aijas. Šī ir stāstu triloģijas otrā daļa — Atbals. Pie Aijas viss ir ārkārtīgi nolaists. Aija ir par slinku apkopt pati savu dzīvi. Jānis nu dara, ko var. Sakopj kaut cik Aijas māju un brauc mežā griezt stīpas, lai ko nopelnītu. Pa to laiku pie Aijas nāk cits mīļākais. Jānis pēdīgi galīgi viņas Aijā. Šī ir stāstu triloģijas trešā daļa Ziema. Tā ir visdrūmākā. Beigās ar kurpnieka nazīti viņš pārgriež rokas dzīslas un kā sapnī nu viņam parādās Aija — jauna un ziedoša, ar sarkanu lakatiņu galvā. Šī stāstu triloģija ir tik jauka, ka to vajag lasīt katram pašam; tikai pēdējā daļa Ziema ir visai drūma.

Jānis ir retais vīrieša tips, kas visu mūžu pieķeras tikai vienai sievietei. Lielais norvēģu rakstnieks Ibsens devis sievietes Solveigas tēlu, kurā līdz sirmam vecumam gaida atpakaļ savu Pēru. J. Jaunsudrabiņš parāda tādu vīrieti, kas ir retāks tips rakstniecībā.

Ievērojama ir Jaunsudrabiņa Baltā grāmata ar 100 tēlojumiem. Šie tēlojumi ir reālās dzīves skati, kā tie atainojas rakstnieka bērnības atmiņās. Te redzam kalpa dēlu Janci augam un dzīvojam lauku sētā. Tajā tēloti bērni, pieauguši, kalpi un saimnieki. Tur ir Rites mežs ar savām burvībām, Ķisku kapi, kuņģos rādās spoki un Salates upe. Tur ir Jāņa bērnības draugs Šausmaņu Jurka, ko soda ekspedīcija nošāva 1905. g. Ir vēl citi, sen miruši cilvēki, kuņģus citi vairs neatceras, bet kas ir dzīvi un neaizmirstami tēli J. Jaunsudrabiņa Baltā grāmatā.

Ja vērtējam, ka lieli rakstnieki ir tie, kuŗus atzīst citas tautas, tad tāds ir J. Jaunsudrabiņš. Viņa meitas vīrs pārtulkoja Baltās grāmatas stāstus vācu valodā. Tie tā iepatikās vācu lasītājiem, ka kāda izdevniecība piesolījās izdot visus J. Jaunsudrabiņa darbus, ja tos pārtulkotu vācu valodā.

J. Jaunsudrabiņam ir vēl citi darbi. Romāns Nāves deja tēlo notikumus Kaukāzā, kad Krievijā izcēlās revolūcija un apšāva cilvēkus. Jau pieminējām romānu Neskaties saulē, kuŗā J. Jaunsudrabiņš savā dzīvē bija saticies ar otru Aiju. Skaists ir viņa stāsts Vasara. Latvijas laikā Jaunsudrabiņš apceļoja Itāliju, ilgāku laiku nodzīvoja Kapri salā. Šo laiku atspoguļo romāns Kapri. J. Jaunsudrabiņš noteiktos trīs gadus, lai šķirtos no otras sievas, nodzīvoja Ilūkstes apriņķī. No šī posma viņam ir romāns Augšzemnieki. Piebilstams, ka neviens cits latviešu rakstnieks nav tēlojis dzīvi šajā apvidū. Vācijā trimdā Jaunsudrabiņš rakstīja Zaļo grāmatu, tajā Jānis izaudzis lielāks. Tajā tāpat ir daudz humora un raību notikumu. Trimdā jau septītā gadu desmitā J. Jaunsudrabiņš sarakstīja gaŗāku darbu Es stāstu savai sievai. Tajā ir notikumi, kad bija jābēg no dzimtenes un jāmeklē patvērums svešā zemē. Stāstos Pa patumšam ir ainas no bēgļu dzīves Vācijā.

J. Jaunsudrabiņš tāpat ir labs dzejnieks. Viņa dzejas ir vienkāršas un jaukas. Piemēram te minēsim tikai divus viņa dzejoļus:

Mežā nakts ir ienākusi.

Lēni, lēni,
Klusi, klusi
Mežā nakts ir ienākusi.
Nu iz melna priekšautiņa
Baltu rasu laista viņa:
Apbeŗ apses, apbeŗ bērzus,
Apbeŗ manu šauro taku
Vēsām asarām.

Bērnām

Raugies, bērns, ar savām gaišām acīm
Savu tēvuzemi vēro tā,
Ka lai viņas mīlā, mīlā seja
Mūžam paliek tavā atmiņā.

Tad tu vari svešās malās doties,
Pāri zemēm, jūrām, ilgu dzīti,—
Tēvuzemei nekad nezudīsi,
Jo kā talismans tā būs tev līdz.

Klausies, bērns, ar savām bērna ausīm,—
Katrs mīļās mātes vārds ir svēts.
Lai šīs lokanās un maigās skaņas
Dus kā zvans, sirds dzelmēs nogremdēts.

Tad kā vīrs tu vari svešām balsīm
Savas ausis plaši vaļā vērt,—
Tēvu valoda tev būs kā zobens
Ar ko ļaunus mezglus pušu cērt.

J. Jaunsudrabiņš bija liels latviešu rakstnieks, kas savu pēdējo
dusu atrada Vācijā. Ja rastos kāds tagadējās jaunās paudzes pār-
stāvis, kas Jaunsudrabiņa Baltās grāmatas stāstus pārtulkotu
angļu valodā, tad tie iepatiktos arī šīs zemes lasītājiem.

Rudziša, P. Ērmaņa, A. un J. Grīnu, A. Plensnera, J. Sudrabkalna un K. Zariņa pirmie darbi. Tāpat tajā iespiesti gados vecāko rakstnieku darbi.

I Pas. kaŗa gados bija radies jauns dzejas virziens — ekspresionisms. Tas salauza noteiktās klasiskās dzejas formas, deva brīvus ritmus un neparastus pantmērus. V. Eglītis šai posmā atzina klasisko mākslu, bet atbalstīja jaunus.

V. Eglītis Latvijas sākuma gados bija lektors L.U. baltu filoloģijā, bet tur ar viņa uzskatiem bija liela neapmierinātība un tā viņš dabūja aiziet no L.U. Pēc prof. Dr. J. Endzelīna aicinājuma viņa vietā 1923. g. nāca prof. L. Bērziņš, kas sākumā tāpat bija lektors. Latvijas pēdējos gados V. Eglītis bija latviešu valodas skolotājs 2. Rīgas pils. ģimnazijā. Okupācijas gados viņš bija jau pensijā. 1944. g., krieviem strauji iebrūkot Zemgalē, V. Eglītis nokļuvis krievu varā pie Dobeles. Ir lasīts trimdas presē, ka V. Eglītis miris krievu cietumā 1945. g.

V. Eglīša darbi

V. Eglīša labākie stāsti ir krājumā Zilā cietumā. Tajos viņš ir vēl meklētājs pēc jaunām dzejas vērtībām. Ap 1903. g. V. Eglītis šo posmu ir jau pārdzīvojis un kļūst par dekadentu vadoni. Viņš pārtulkoja krievu simbolista Valerija Brusova Poēmas un noslēpumu atslēgas.

No dekadences laika viņam ir romāns Tilti un pāri gājēji 1902., Mistērijas 1904., Dāvids 1906. Šajos darbos ir tumši un maz saprotami pārdzīvojumi un uzskati. 1907. g. iznāk viņa Elegijas. Pats viņš izskaidro šīs elegijas rašanos ar dvēseles sāpēm un šķīstīšanos, viņš salauž savus idilliskos uzskatus un meklē plašu un kultūrālu skatu.

Atbrīvojies no dekadences tumsas, V. Eglītis ieiet trešajā radišanas posmā. Tagad viņa paraugi ir Homērs, Sofokls, Dante, Šekspirs, Ģēte, Puškins. V. Eglīša darbi šai virzienā ir noveles Dvēseles slāpes un romānu cikls — Skolotāja Kalēja piedzīvojumi, kaŗa romāns Līdzvainīgie. Poēma Pelēkais barons

rakstīta pēc Puškina parauga, tāpat Upeslejas precības 1920., Kastajavots, Dievu sūtne un Zeme un mūžība. V. Eglītis cenšas izkopt moderno poēmu, tikai viņam pašam nav tāda dzejas talanta, lai spētu līdzināties šiem paraugiem.

Kad 13. g. s. Latviju iekaroja vācu krusta karotāji, pie mums ilgstošā gaitā sāka parādīties pirmie garīgie teksti. Citās tautās, kas ilgi bija dzīvojušas brīvībā, radās izcili literāri darbi. Pirmā vietā izvirzījās Itālija, kurā darbojās grieķu skolotāji un iepazīstināja itāļus ar savu dzeju. Itālijā Dante 1265.-1321. visu mūžu rakstīja savu Dievišķo komēdiju, kurā ir stingrā formā ieturētas tercinas. Dante par savu vadoni pa elli ņēma romiešu dzejnieku Vergiliju. Pēc Dantes nāca Petrarca, kas deva sonetas formu. Te jāmin viņa sonēti Laurai. Bokačio deva noveles formu savā darbā Dekameronis.

No Itālijas klasicisms pārgāja uz tuvējo Spāniju. Te jāmin drāmatīki Lope de Vega 1564.-1635., Kalderons 1600.-1681. un lielais romāna meistars ar savu Donkichotu bija M. Servantess. Anglijā rakstīja drāmas visu laiku lielākais drāmatīkis Šekspirs, par kuŗa dzīvi maz kas zināms. Ļoti uzplauka klasicisms Francijā t.s. zelta laikmetā. Te slavenākais bija Volters 1694.-1778., Vācijā klasiskie dzejnieki bija V. Ģēte 1749.-1832 un Šillers 1759.-1805.

18. g. s. beigās 90-to gadu sākumā rodas pretestība pret stingro klasicismu. Uzplaukst romantisms un sagrauj klasicisma stingro dzejas formu. Romantisms tēio jūtas, sapņus un iedomas. Beidzot nāk pie gala slēdziena, ka katrai tautai ir savs klasiskais periods. Šo domu pie mums aizstāv V. Eglītis un V. Dambergs. Klasiskas jau ir mūsu tautas dziesmas ar savu stingro formu. Ap 1911. g. V. Eglītis pirmais rakstīja par klasicismu kā dzejas virzienu un saprata ar to lielo dzejnieku dzeju labā dzejas formā. Ar to viņš sāka cīņu pret pārspīlēto reālismu (A. Uptis) un pret romantiķi Frici Bārdi. V. Eglītis pirmais pateica, ka J. Poruks ir celms, no kā izaug mūsu jaunākā literātūra. Interesanta šajā nozīmē ir V. Eglīša grāmata Ceļš uz latvju renesansi. V. Eglītis izceļ teorētiski klasicismu kā mākslas virzienu, bet pats to nespēja aizsniegt. Totiesu V. Eglītis izaudzināja dēlu, kas ir šī laika ievērojamākais rakstnieks.

V. Dambergs dzimis 1886. g. un audzis ārpus Latvijas, jo viņa tēvs bija muižu pārvaldnieks un uzņēmējs dažādās vietās Krievijā. V. Dambergs savās atmiņās K. Egles izdotā grāmatā *Atziņas III d. stāsta*, ka viņš atceras lielu un ērtu dārzu un namu ar plašu zāli, ēdamo, guļamo un bērnu istabu. Pie nama liels parks ar gaļām alejām, dīķiem un kanāļiem, biežas un jaunras viesības tēva mājās. Citā vietā viņu sajūsminā skaistie Nēmanas krasti.

Mājās runā krievu valodā. Pirmos viņš lasa krievu dzejniekus Puškinu, Ļermontovu, Turgeņevu. Kad viņš pārbrauc uz Jelgavu, lai mācītos reālskolā, viņu Jelgava nevaldzina. Latviski viņš mācījies no mātes mātes, kuŗa neprot krievu valodu un no latviešu guvernantēm — audzinātājām. Mājas Viesa mēnešrakstā viņš iepazīstas ar latviešu dzeju. Tā viņam liekas elementāra un skarba. Viņš sāk dzejot krieviski. Skolā viņš visvairāk tomēr satiekas ar latviešiem, dzīvo kādu laiku vectēva mājās Jelgavas tuvumā un pamazām ieaug latviskā vidē, kas viņa laikā ap 1900. g. nav nekādā augstā vērtībā. Tuvs skolas draugs viņam ir vācu skolas biedrs un vēlākais vācu dzejnieks Hanss Ginters, ar kuŗu viņš pārrunā dzejas stila un satura tehnikas jautājumus. Hanss Ginters viņā modina lielāku interesi par latviešu dzeju, iepazīstina viņu ar V. Eglīti, kas izsakās atzinīgi par Damberga pirmajiem mēģinājumiem dzejā. Dažas viņa dzejas iespiež Dzelmē.

1907. g. iznāk V. Damberga pirmais dzejoļu krājums *Zīmējumi*, kuŗā ir V. Eglīša ievadvārdi.

V. Dambergs savā dzejā ir tīrā daiļuma meklētājs. Dzejā par galveno viņš uzskata plastisko redzēšanu un ritmisko viņošanu. Savā pirmajā dzejolī *Sonetā* viņš noraida tvanā ūtos sapņu tēlus kā maldus un apņemas dziedāt dziesmu, „kas murgus nepazīst un dzejas lāstus.“ Klasicisma virzienam V. Dambergs palika uzticīgs arī tad, kad V. Eglītis nosvērās uz reālisma pusi. V. Dambergu var raksturot kā intelekta un prāta dzejnieku, saka J. Veselis, bet zināmi būtiski saturi ir tāpat V. Damberga dzejā. Viņa mīla ir at-

turīga, pavēsa, tajā ir pārdomas un ierosmes no mākslas darbiem. Skaists ir viņa dzejolis Baznīcas koncertā, vēlāk viņam ir dzejoļi par latviešu dievestību. V. Damberga dzeja kā formā, tā pārdzīvojumos ir izsmalcināta, klasiski skaidra, bez pārmērīgas jūtu izplūšanas un krāsainības.

V. Dambergs emigrēja no Latvijas uz Dāniju un strādāja tur par skolotāju latviešu skolā.

V. Damberga dzīves gājums noslēdzās Dānijā 1960. g. 12. jūlijā.

V. D a m b e r g a d a r b i

Labākie ir V. Damberga dzejoļu krājumi — Dvēseles ritmi 1921., Klusais Karnevāls 1925. un Zemes Mārai.

Prozā V. Dambergs devis plašu romānu trijos sējumos Gaitniecības ceļi *I* 1922., *II* 1925., *III* 1928. Romānu triloģijā tēlota latviešu bēgšana uz Krieviju, Troickas pulka slavenais gājiens cauri Sibīrijai uz Kluso okeānu un brauciens ar kuģi apkārt pasaulei uz dzimteni. Par romānu ietvaru ņemta gan klasisko, gan latvisko dievu darbība, kas nemitīgi iejaucas Visvalža Tūla un citu personu darbībā. Reālistisko notikumu apvienošana ar mītoloģisko dara romānu pievilcīgu. Romāns sastāv no atsevišķām epizodēm, mazām, bet glīti izstrādātām daļām. Tad ir romāns ar ceļojuma kompozīciju.

Lieli nodomi V. Dambergam bija latviešu komēdijā. Viņš gribēja radīt pilnīgi jaunu komēdiju, novērsties no psiholoģijas un īstenības tēlojumiem. Savās komēdijās viņš rada tikai dzejisku rotaļību, atjautīgas izdarības un spēles prieku. Par paraugu te viņš uzskatīja spāniešu dzejnieku Lope de Vegu un Tirso de Molinu, itālieti Karlo Gocci un franču Moljēru. V. Dambergs sarakstīja komēdijas Ziedu viesulī 1921., Mēs viņus gūstīsim 1923.; tās bija rakstūtas dzejā ar atskatotām rindām un tika izrādītas kā Rīgas, tā Jelgavas teātros, bet uz skatuves tās nedeva tādus panākumus, kā autors bija iecerējis. Vērtīgākais, kas paliek pāri no V. Damberga, ir viņa romānu triloģija.

J ā n i s   G r ī n s   1890.-1966.

J. Grīns dzimis 23. martā Biržu pagastā, saimnieka dēls. Viņš ieguva mājskolotāja tiesības, 1908.-1919. g. strādāja par skolotāju Bauskas un Rūjienas proģimnazijās, tad L. Ausēja reālskolā Cēsis. I Pas. kara laikā, kad vācu karaspēks ieņema Vidzemi, paziņots, ka skolās var mācīt tikai vācu vai latviešu valodā. Latviešu valodā vēl nebija mācības grāmatu. J. Grīns sarakstīja savu interesanto Seno laiku vēsturi un L. Ausējs savas matemātikas grāmatas, kas bija lietāšanā visā Latvijas valsts laikā. J. Grīns un J. Ezeriņš sastādīja lasāmgrāmatu Valoda un Valodiņu pirmskolas klasēm. J. Grīns strādāja Latvijas Kareivja un Latvja redakcijās kā literārās daļas vadītājs, 1925. g. beidza L.U. tieslietu fakultāti, 1925.-1937. g. bija Valtera un Rapas grāmatu apgāda direktors, 1928.-1937. g. Daugavas redaktors, tad Nacionālā teātra direktors. 1941.-1944. g. viņš vadīja Valtera un Rapas grāmatu veikalu, 1944. g. dec. pārbrauca pāri jūrai uz Zviedriju, kur no 1945.-1950. g. bija Latvju Ziņu redaktors. J. Grīns nomira Zviedrijā 1966. g. 25. februārī.

J.   G r ī n a   d a r b i

Dzejā J. Grīns iesāka ar liriku. Viņa mīlākais dzejnieks bija K. Skalbe, tādēļ viņa dzejā izmanāms K. Skalbes iespaids. Viņa prōzas darbi ir Rūsa rietumos, Laikmeta kumēdiņi, Sakšu Morics un komēdija Kaļostro Jelgavā. Viņa dzejoļi sakopoti krājumos Pirmdiena un Rožu ugunī. Vērtīga bija J. Grīna balāde Tāļivalda gals. Trimdā viņš izdeva stāstu krājumu Dadzīvotāji rezonē un Redaktora atmiņas. Tajās viņš pazemīgi runā par savu darbu, bet viņam bija vienreizīga vieta Valtera un Rapas apgādā un kā Daugavas redaktoram. Viņa paspārnē izauga gandrīz visi šī laikmeta pazīstamākie rakstnieki un dzejnieki. Vērtīgi bija J. Grīna noorganizētie literārie vakari.

Arveds Švābe 1888.-1959.

Arveds Švābe dzimis Straupē. Viņš ieguvis skolotāja tiesības un strādājis par skolotāju Rūjienā kopā ar Jāni Grīnu. Pēc tam viņš studējis vēsturi Šaņavska universitātē Maskavā (1911-1916.). I Pas. kara laikā viņš aizbraucis uz Sibīriju un strādājis uz dzelzceļa par pasta pārvadātāju. Braucienos viņš ņēmis līdz Latvju Dainas un studējis tās. A. Švābe bija Tālo austrumu nacionālās padomes sekretārs Vladivostokā no 1918.-1919. g. Pēc tam viņš atgriezās Latvijā braucienā ap zemes lodi ar Imantas pulku. No 1920.-22. A. Švābe bija Satversmes sapulces loceklis. Šinī laikā viņš izstājās no soc. dem. partijas ar M. Skujenieku un citiem deputātiem nacionālo iemeslu dēļ. 1926. g. viņš beidza L.U. tiesību fakultāti, 1930. g. ir docents Latvijas tiesību vēsturē, 1932. g. Dr. jur. un L.U. profesors, no 1936.-41. g. Latvijas vēstures katedras vadītājs, no 1939.-40. g. Vēstures institūta vicedirektors, un no 1941.-44. g. Vēstures krātuves direktors. Komunisti viņu atlaida no darba L.U. un Vēstures institūtā un neļāva viņam nobeigt Latviešu konversācijas vārdnīcu. Vācu okupācijas laikā viņam tāpat neļāva lasīt lekcijas Latvijas vēsturē, bet atļāva eksāminēt tikai doktorandus. Latviešu pašpārvalde viņam tomēr maksāja algu kā universitātes profesoram un Vēstures institūta direktoram. 1944. g. A. Švābe emigrēja uz Vāciju. Pēc kara viņš darbojās Latviešu centrālā komitejā kā loceklis un vēlāk bija tās priekšsēdis. No Vācijas A. Švābe izceļoja uz Zviedriju, kur strādāja archīva darbos.

A. Švābes darbi

A. Švābe rakstījis dzejas, stāstus, kritikas, bet visievērojamākie darbi viņam ir Latvijas vēsturē.

A. Švābes jaunībā rakstītās dzejas sakopotas krājumā Klusie ciemi. Tajā bija līriskā dzeja. Viņš pirmais no latviešu rakst-

niekiem sāka dzejot par pilsētu. Te minami viņa poēma Pilsēta un dzeju krājums *Bulvāri 1913*. Savu pirmo stāstu viņš sarakstījis ar sociālisma ieskaņām — *Kā Dobulis brauca pie pelēkā barona viesos*. Viņš publicējis apcerējumu *Rainis vai Plūdons sakarā ar viņu abu dziesmām par sauli*. A. Švābe pareizi norādījis, ka J. Rainis ir lielāks dzejnieks kā Plūdons. Bez stāstiem viņam ir romāns *Darbs 1922*. Tā otrā daļa ir romāns *Vārds*. Abos romānos tēlota muižas dzīve un tās ļaudis. Viņa stāsti sakopoti krājumos *Salauztais gredzens 1923*. un *Likteņu saistības 1926*. *Piebalgas novada dzīvi rāda viņa vēsturiskā komēdija Piebalgas audēji 1930*. Lai mācītu citiem prōzas mākslu, viņš izdeva rakstu krājumu *Prōzas māksla*. Vērtīgi ir viņa pētījumi par Latvijas agrārvēsturi un tiesību jautājumiem 16. g. s. Vēsturē viņam vēl šādi darbi: *Pagasta vēsture 1926*. un *Grundriss der Agrargeschichte Lettlands 1928*. Šis viņa darbs saīsinātā veidā ir tulkots angļu un franču valodā. Tālākie darbi vēsturē viņam ir: *Zemes reformu vēsture Latvijā 1930.*, *Kurzemes muižas tiesības 1931.*, *Livonijas senākās bruņinieku tiesības 1932.*, *Vecākās zemnieku tiesības, Vecpiebalgas zemnieku sūdzības Zviedrijas karalim Kārlim XI 1695. g.*, *Drustu pagasta tiesas spriedumi 1927*. Savas plašās zināšanas A. Švābe varēja likt lietā rediģējot Latviešu konversācijas vārdnīcu A. Gulbja apgādā.

Zviedrijā A. Švābe sarakstīja savu plašo Latvijas vēsturi par posmu no 1800.-1914.g. un rediģēja Latvju enciklopēdiju, kuŗā ir daudzi viņa paša raksti un ko viņam izdevās arī nobeigt. 1962. g. tikai izdeva papildinājumu Latvju enciklopēdijai, kuŗas redaktore komisijā bija L. Švābes kundze un redakcijas komisijā bija Dr. Edg. Andersons, Angelika Gailīte, Jānis Rudzītis un Indriķis Šterns. Pirms miršanas A. Švābe pārgāja katoļu ticībā.

Prof. A. Švābes galvenie darbi Latvijas vēsturē visi rakstīti pēc pirmavotiem. Kā rakstniekam un dzejniekam viņam mazāka nozīme. Vācijā viņš izdeva pēdējo dzejoļu krājumu *Ceļa maize*, kuŗā bija viņa vislabākā dzeja. No tās te minēsim divus dzejoļus, kas rakstīti J. Raiņa saīsinātā sonetā:

Ceļa maize

„Ko ņemšu līdz? — Lai saka kviešu lauks,
Kas zuzot noliecas līdz bēgļa sauļai.
Ko ņemšu līdz? Kas manus zirgus brauks,
Kad Ūsiņš pamet sētu uguns pļaujai.

To prasu Elku kalna sirmaj kraujai,
Kas glabā dievredzīgus padomus;
To prasu Ventai, Daugavai un Gaujai,
Kas viņos raksta tautu likteņus.

Tad pratinu es biezus sējumus,
Lai tie man gudru ceļa maizi dod.
Bet stundas tek un izmisīgi klus,
Prāts meklē to, ko nekur neatrod.

Ņem ceļa maizei tikai kvēlu sirdi līdz,
Lai vada tā, kad nekas nepalīdz!

Prof. A. Švābes veltītais dzejolis K. Ulmanim:

No troņa gāzts, viņš valdonīgi brauc
Pa pūļa piedangoto liepu gatvi,
Lai naidnieks redz, ka postā nesagrauts,
Sirms vīrs, kas ziedošanās par brīvo Latvi,

Līdz dibenam viņš kauna kausu dzeļ,
Un smaidot pacieš atriebīgās nievas!
Pirms trimdas paša celto mirkļiem tver
Un atvadās no darba, ne no sievas.

Tad auto rēc, kā aizkauts meža zvērs,
Un trauc gar dzīvajiem uz veļu skati,
Kur urna uzliesmo un ceļas sērs
Pēc pulka pulks un latvju māte pati.

Te godbijībā liecas lepnā galva,
Tam nāvē ejot būsit mana mūža balva.

Ādolfs Erss piedzimis 1885. g. 13. jūnijā, beidzis pilsētas skolu un skolotāju kursus Cēsīs, kur dzīvojis pie mātes māsas — grāfa Ziversa saimnieces. Tā jau jaunībā viņš iemīlējies grāfa salona stila mēbeles, vecos portretus un gleznas, veco pils parku un pie visa tā piedomādāms vēl ko klāt savā iztēlē. Pubertātes posmā jūsmo par Edgaru Po un Dostojevska darbiem. 1905. g. viņš bijis skolotājs Dzērbenē un piedalījās revolūcionārā kustībā. Kopā ar F. Cielēnu un L. Gailīti no Dzērbenes 7. janv. braukuši uz Verzbalovas staciju Lietuvā, lai caur Vāciju nokļūtu Šveicē. Stacijā viņus sagaidījis krievu žandarms un visus trīs apcietinājis. Kādu dienu atvērušās cietuma kameras durvis un priekšnieks teicis: „Gailiņa kungs, es jums atvedu ciemiņu — jūsu sievas brāli oficiieri Hugo Celmiņu.“ F. Cielēns vēlāk rakstīja: „Tik dīvainos apstākļos iepazīnos ar vēlāko saeimas deputātu un ministru prezidentu Celmiņu.“

Cietuma priekšnieks bija saņēmis kukuli — 100 zelta rubļu. Viņi visi trīs izlaisti no cietuma, paēduši vakariņas labākā restorānā un gaidījuši norunāto laiku, kad iet pāri robežai, bet ieradies krievu virsnieks ar kareivjiem un apcietinājis viņus visus trīs. Viņi pārvesti Rīgā uz veco guberņas cietumu. Cietuma priekšnieks kādu dienu izsaucis visus trīs uz cietuma kantori un atbrīvojis viņus. Atbrīvošanu nokārtojis Markus Gailītis, samaksājot guberņas pārvaldes augstākam ierēdnim 500 rubļu. *F. Cielēna grāmatā Laikmetu maiņā.* Ā. Erss pēc tam 9 gadus dzīvojis ar svešu vārdu un viltotu pasi trūkumā un dažādās likteņa svaidībās — Pēterpils guberņā, Tveras, Mogiļevas guberņās, pie tautiešiem Maskavā un beidzot Latgalē. Šī slēpšanās izbeidzās tikai I Pas. kara sākumā. Bēgulošanas laikā Ā. Erss bijis mājskolotājs, telefona tīkla mehaniķis, vijolnieks restorānos, svētceļotājs un spēļu nama tehnisks darbinieks.

Ā. Erss bija kluss romantiķis, bet „liktenis viņa dabai bija pievienojis vismaz vienu asāku šķautni — nepieciešamo reālītāti.“ *J. Grīns.* Tā mētāts pa dzīvi, viņš bija daudz pieredzējis un varēja to izmantot savos prōzas darbos. Latgalē

viņš iepazīnās ar tās dzīvi, rakstīja viegli, un viņa darbi labprāt tika uzņemti periodikā. A. Ersa dzejā bija stingra forma, ar to viņš bija gara līdzinieks V. Dambergam, kā viņu Latvijas sākuma gados vērtēja kritiķis Sūna. Autobiografijā *K. Egles Atziņās* A. Erss stāsta, ka pirmajos dzejoļos cīnījies ar formu, krājumā *Lūzumi*, tad atzinis, ka pārdzīvojumu nevajag izteikt tieši, bet vajag to maskēt ar sižetu. „Tā biju nokļuvis pie simboliskās mākslas pirmiem principiem. Šo paņēmieni vēlākos gados izkopu un arvien lietāju kā stāstos, tā arī dzejās“. Tāds nopietns dzejas vērtētājs kā J. Aistars savu plašo studiju par A. Ersa daiļdarbiem nosauca par „Sejas aiz maskām“.

Pēc negatīvā dzejoļu krājuma *Lūzumi*, nākamais bija *Dzīvības maize 1912*. To viņš izdeva pārstrādātu Latvijas sākuma gados. Viņa darbi tad iznāca cits pēc cita.

Ā. Ersa darbi

A. Ersa dzejoļu krājumu *Amora dārzs 1923*. godalgoja Kultūras Fonds. Romānā *Satirs un Krusts* ir dzejnieka filosofiskie meklējumi. Viņa varoņi ir ilgās nogrimuši meklētāji pēc Dieva atziņas un mīlestības harmonijas. Viņi nav cīnītāji, kas vīlušies un nonāk sapņainā romantikā. A. Erss notēlojis Kurzemes hercogistes dzīvi un ļaudis un tāpat gremdējas jaunības mīlestības atcerēs *Zilā Roze*.

A. Erss bija pazīstams klusētājs. Viņa Ārons bija draugs un rakstnieks P. Rozītis. Red. J. Kārklīšs atstāta šādu raksturīgu gadījumu. Viņi staigājuši gar Rīgas jūrmalu. Pie Asaņiem J. Kārklīšs teicis, ka ir jauks laiks. A. Erss atbildējis tikai pie Lielupes.

Bija miris A. Ersa draugs P. Rozītis, kuŗa romānu sāka iespiest *Jaunākās Ziņās*. P. Rozītis rakstījis cītīgi, devis turpinājumu katru dienu, bet nu vairs P. Rozīša nebija, kas nobeidz romānu. J. Kārklīšs teicis, ka A. Ersam jādod turpinājums drauga romānam. A. Erss neko nav atbildējis. Nākamā dienā

viņš aiznesis turpinājumu un tad sācis kratīties vaļā no šī darba. Tas, protams, vairs nebija iespējams. Tā A. Erss dabūja nobeigt drauga P. Rozīša romānu.

Sevišķi populāri bija A. Ersa stāsti par Latgali, kamēr nāca jaunie rakstnieki, kas bija dzimuši un auguši Latgalē. Tā viņš labprāt rakstīja stāstus par Latgales dzīvi. Populāri bija viņa Latgales stāsti (1927) — Dzīvā manta, Raibaļa debesis, Salimans paradīzē, Nabažnieka satikšanās ar elles lielkungu u.c. Vēl minami šādi A. Ersa tēlojumu un stāstu krājumi: Maskas (1920), Greizie rati (1921), Lauku varoņi (1927), Zaļā krūze. A. Ersa dzeju krājumi ir Dzīvības maize (1912), Sešas poēmas (1920) un jau minētais Amora dārzs.

A. Ersam ir vairāki romāni — Mīlestības vaļavīksne, Aglonas Dievmātes atgriešanās, Šķirti ceļi, Muižnieki, kas ir viņa labākais romāns.

A. Erss pārtulkoja no krievu valodas saīsināti Don Kičotu, sarakstīja grāmatas par Lietuvu un Igauniju.

A. Erss bijis stingri apņēmies izbēgt no krievu „atbrīvotājiem“. Tas viņam neizdevās. Viņš ir miris Latvijā nezināmos apstākļos.

A. Grīns bija J. Grīna brālis, dzimis 1895. g. 15. augustā, 1914. g. beidzis L. Auseja reālskolu Cesīs, 1915. g. beidza kaņaskolu Maskavā un bija virsnieks krievu armijā. Viņš pārnāca uz latviešu strēlnieku pulkiem, kur viņu smagi ievainoja kaujās. 1918. g. studējis medicīnu Tērbatas universitātē, no 1919.-1924. g. kapteinis Latvijas armijā, tad demobilizējies un strādājis līdz laikrakstos. Arī A. Grīnam bija savādības raksturā — redakcijā rakstot viņš nolīcis sev priekšā uz galda lielu nazi vai pat revolveru. Viņš spēja rakstīt kā ar labo, tā kreiso roku. Ja nogura viena roka, viņš rakstīja ar otru. Tā viņš tikai spēja sarakstīt savus milzīgos romānus. 1940./41. g. viņš bija latviešu teritoriālā korpusā. Cik maz mēs zinājām par bolševiku masu slepkavībām un savu pretinieku iznīcināšanu, to rāda gadījums ar A. Grīnu. Satiku viņu Rīgā uz ielas un izteicu izbrīnu, ka viņš tagad ir armijā. A. Grīns atteica, ka tā esot visdrošāk. Kāda bija šī drošība, to rādīja nobeigums — latviešu virsniekus no Litenes nometnes deportēja uz Krieviju, kur Sibīrijā pie Ziemeļu ledus jūras koncentrācijas nometnēs viņi gāja bojā no bada un sala. Un tas bija latviešu inteliģences zieds — tās nacionālie virsnieki.

Vēl otrs piemērs. Rīgas centrālcietuma pr-ka palīgs bija kapt. Āzis. Viņu tāpat iesauca Latvijas armijā pirms Latvijas okupācijas. Pēc 1934. g. viņš vedis apsardzi, kas nosūtīja uz Liepāju apcietinātos sociāldemokratus. Tas tā zināms no V. Bastjāņa grāmatas Gala sākums. Kapt. Āzis 1934. g. izpildīja tikai viņam uzdoto dienesta pienākumu. Kapt. Āzi atrada sakropļotu centrālcietuma pagalmā. Viņa bilde ir grāmatā par baigo gadu. V. Bastjānis vēl tagad nav sapratis, kur bija šis gala sākums — tas nebija ar 15. maiju, bet ar latviešu strēlnieku kreiso orientāciju, kādā viņus noskaņoja sociāldemokrāti. Latvijā varēja būt visideālākā demokrātiskā iekārta, bet to tāpat būtu okupējusi Padomju Savienība, ko tā mēģināja darīt jau 1918. g., kad Satversmes sapulcē bija arī sociāldemokrāti. Jau Skujenieka valdības laikā J. Pabērzs bija sakaros ar komunistiem un iecēla par cietumu skolu inspektoru Vikentiju Latkovski, kas pēc

komunistu ienākšanas bija čekas priekšnieks. Iekšlietu ministrijas pagraba izbūvēšana par čekas cietumu ar šautuvi nevarēja notikt, ka par to nekā nebūtu zinājis. J. Pabērzs un V. Latkovskis. Te ir tas gala sākums, pie kā sava daļa vainas ir latviešu sociāldemokrātiem ar kreiso orientāciju. Īstais gala sākums ir K. Marksa mācībā, ko Ļeņins pārvērta par komunistu diktātūru.

A. Grīns kļuva redzams rakstnieks jau ar pirmo stāstu grāmatu Krustnešu gaitas 1921., kuŗai sekoja Pieviltā vīra atriebšanās 1922. un Septiņi un viens. A. Grīns prata stāstīt veclaicīgā valodā un tā atainoja vēsturisko gaisotni krustnešu gaitām. A. Grīns bija mācījies no Edgara Po un Bokačo. J. Grīns norāda, ka viņa brāļi stipri ietekmējis A. Niedras romāns Kad mēness dilst.

A. Grīns bija vitāli spēcīgs, vidēja un pasмага auguma. Viņš bija pētījis E. Glika bībeles valodu un viduslaiku chronikas. Viņa stilā sintezējās un izlidzinājās šis divi ietekmes. Vēstures istenību A. Grīns pārsedz ar savu rēgaino izdomu. Viņa stāsti nav parasti vēsturiski tādā nozīmē, kā J. Zariņa romāns Kaugurieši. A. Grīna stāsti ir kā senas teikas.

A. Grīna darbi

A. Grīns nav rakstījis nevienu dzejoli. Īstu rakstnieka slavu A. Grīns iemantoja ar strēlnieku romānu Dvēseļu Putenis 1932.-1934. Tas ir vēsturisks romāns patiesā nozīmē. Nosaukums romānam ņemts no Ed. Virzas balādes par pulkv. Briedi. A. Grīns pats par šo romānu varēja teikt: Esmu sev uzcēlis pieminekli, ko neiznīcinās skaudīgais laiks. Šis piemineklis ir minētais romāns, kas nobeidzas ar Latvijas brīvības cīņām un Latvijas valsts atbrīvošanu no ārējiem ienaidniekiem.

Tāpat vēsturisks romāns ir Nameja gredzens, bet pie tā tāpat bija vajadzīga rakstnieka iztēle, jo vēsturē zināmie fakti par Nameju ir ļoti skopi. Trimdas jaunatne iecienījusi valkāt t.s. Nameja gredzenu.

Romānu triloģija ir Zemes atjaunotāji 1939. Tā pirmā daļa ir Meža bērni, 2. d. Atdzimusi cilts. Romāna darbība risināta A. Grīna jaunības dienu zemē — viņa dzimtenē. Pēdējā triloģijas daļa palika neuzrakstīta.

Ziemeļu kara romānu triloģija ir Saderinātie. I d. Pelēkais jātnieks, tas sākas ar 1681/82. g. bargo ziemu, kad pārsala pat Baltijas jūra. Tajā stāstīts, kā Pēteris I ieguva Krievijas troni un par zviedru valdišanu Vidzemē. Latviešus romānā pārstāv Bejas pagasta Kraukļu saimnieks Pēteris. Viņš brauc uz Zviedriju pie Zviedrijas karaļa sūdzēties, ko Bejas kungs nodarījis viņa sētai. I d. tāpat notiek E. Glikas audžu meitas un Kraukļu Pēterā saderināšanās, tādēļ visai triloģijai dots šāds nosaukums. A. Grīns prot labi attēlot senās cīņas, bada un sērgu laikus, bet citādi romāna darbība vēsturē ir tikai fons, uz kuŗa risināta romāna darbība. Labāk A. Grīnam veicies ar dēķu romāniem, kāds ir viņa Tobago 1934. un Trīs vanagi 1938. Tie rakstīti pēc A. Niedras Kad mēness dilst parauga. A. Grīns rakstīja ātri un daudz. Citiem viņš devis padomu, ka nevajag daudz domāt, vajagot tikai rakstīt. A. Grīnam pašam šis padoms bija nelaimīgs, viņš rakstīja pārāk ātri un daudz. Pie viņa rakstnieka spējām šie romāni varēja būt vēl labāki kā tie ir tagad.

A. Grīns sarakstījis drāmu Karoga meklētāji 1936. un komēdiju Kalēja līgava. Kompilatīvi darbi ir viņa Pasaules vēsture Zeme un tautas un Kultūras un tikumu vēsture, kas iznāca burtnīcās (vēlāk sējumos) laikā no 1928.-1932. Tā bija laba lasāmviela tiem, kam bija interese par citu tautu vēsturi un citām zemēm.

Al. Grīns paspēja sevi parādīt kā labu rakstnieķu, no viņa varēja sagaidīt vēl labākus darbus, bet viņu pašu salauza nežēlīgā ziemeļu vara. Tā nezinām pat viņa miršanas gadu.

K ā r l i s   Z a r i n š

K. Zariņš dzimis Liepājā 1889. g. 12. dec. Par viņa dzīvi maz kas zināms. J. Grīns stāsta, ka viņš slēpis ziņas par savu dzīvi. Tās druskas, kas zināmas, ir kā ar varu izplēstas no viņa. Tāpat no viņa dabūta tikai viena bilde.

J. Grīns pastāsta zināmos pieturas punktus. K. Zariņa vecāki no Liepājas pārgājuši uz Pēterpili. Tēvs strādājis Ochtas priekšpilsētā vājprātīgo iestādē. Var domāt, ka mazais Kārlis te saņēmis kādus iespaidus no garā vājajiem, bet tā tikai apstākļu sagādīšanās, pats Zariņš par to nekā nav stāstījis. Rīgā K. Zariņš mācījies Blūma zīmēšanas skolā, braucis kādu laiku par kuģa puiku, dziedājis teātru koņos. Laikam kaut kā piedalījies 1905. g. revolūcijā, bet viņš tad vēl nebija aizsniedzis pilngadību un Krievijas cara likumi aizliedza tādus sodīt — (ai humānie cara Krievijas likumi, ja tos salīdzina ar Padomju Savienības likumiem!). K. Zariņš 1910. g. laikam izraidīts administratīvā kārtā uz Smoļensku. 1910.-1911. g. viņš bijis atpakaļ Pēterpilī, mācījies, daudz lasījis un strādājis par ierēdni kādā fabrikā. 1919. g. iespiesti kādi viņa paša un tulkotie dzejoļi laikraksta Latvija literārā pielikumā. I Pas. kaŗa laikā bijis mobilizēts krievu armijā un strādājis par garnizona rakstvedi Odesā. Kādreiz J. Grīnam K. Zariņš teicis, ka R. Blaumanis zobojies par viņa krievu kreklu, ko izlaida pāri biksēm. Tas būs bijis laikā ap 1907. g., jo 1908. g. R. Blaumanis nomira. 1918. g. K. Zariņš atgriezās Latvijā un izveidojās par izcilu prōzas rakstnieku. K. Zariņš bija apprecējis kādu valdonīgu talsinieci, ģimenē viņam augušas divas meitas — Mirdza un Aija. K. Zariņš dzīvojis Pārdaugavā un strādājis par ierēdni tabakas fabrikā, jo no honorāriem vien bija grūti dzīvot. Politiski viņš bijis konservatīvs demokrats un teicis, ka mācoties no lielajiem klasiķiem — Stendala un Ļeva Tolstoja. Viņš mīlējis jauno Latvijas republiku, tikai šad tad izteicies ar sašutumu par negatīvām parādībām valsts dzīvē, bet literāros darbos viņš vairījies no politikas kā no uguns. K. Zariņš bijis plecīgs vīrs, vēlākos gados piebriedis resnāks. J. Grīns stāsta, ka spēcīgais vīrs dažreiz bijis ārkārtīgi bailīgs. Viņš baidījies no pērkona negaisa.

Ja tāds uznācis, viņš ielidis vasarnīcas dziļākā stūrī un apsedzis ko pāri galvai. J. Grīns ar Zariņu kādu vasaru dzīvojuši kopā Asašos. Tāpat viņam bijušas bailes no zobārsta. K. Zariņš sarunājis ierasties pie Grīna kundzes kā pie zobārstes. Norunātā laikā tomēr nav ieradies. Satiekoties pēc tam stāstījis, ka aizgājis līdz durvīm, pat piezvanījis, bet tad iedomājies, ka var aizbēgt, tā tad arī izdarījis. Atturīgais un bailīgais K. Zariņš vācu okupācijas laikā bija izšķīries, ka nu ir jāiet cīņā pret Padomju Savienību un vadījis tā laika laikraksta Tēvija literāro pielikumu. K. Zariņš nu bija pārvērties, kļuvis drošāks un runājis cīnītāja valodu. A. Johansons viņu pēdējo reizi satīcis Talsos 1945. g. martā, kur viņš dzīvojis pie sievas radiem. K. Zariņš varēja emigrēt uz Zviedriju vai Vāciju. Ja viņš palicis uz vietas, tad laikam atzinis, ka tā būs pēdējā vēltīgā varonība. A. Johansons vācu okupācijas laikā strādājis kopā ar viņu Tēvijas redakcijā un rakstu krājumā Dūmainie spīdekļi vēltījis viņam eseju Savāds cilvēks. J. Grīns norāda, ka viņa novērojumi galvenos vilcienos sakrīt ar Johansonu novērojumiem.

J. Grīns raksta: „Kārlis Zariņš, nav ko noklusēt, mīlēja krogu tāpat kā J. Ezeriņš. Bet ja pēdējais tur bija gaiša humora pilnais spēlmanis, tad K. Zariņš — smags un bieži nīgrs sēdētājs. Kad arī es šad un tad parādījos Rīgas krodziņos, redzēju Kārli Zariņu sēdot ar kādu panīkušu, acīmredzot strandējušu galda biedru, kādu ierēdnīti vai kalpotāju. Tas bija likteņa brālis, rada gabals, kuņš pie reizes varbūt iedzīvināts kā nākošās noveles personāžs.“ Tāds nu bijis K. Zariņš kā cilvēks. Varbūt, ka R. Egle un A. Upītis kādu laiku paglāba K. Zariņu kā krogus brāli, bet citādi pēc 1945. g. K. Zariņš palicis kā bijušais cilvēks, bet tagad viņš arī būs atradis kapa vietu kādā nezināmā vietā.

K. Z a r i ņ a   d a r b i

Kādā virzienā iet K. Zariņa darbi, to rāda jau šo darbu nosaukumi: Skumju paradīzē 1921., Savādi cilvēki 1923., Gluži vēltīga varonība 1926., Starp divām mūžībām 1930., Burvju

aplī 1936. Tie visi ir stāstu kopoījumi. K. Zariņa literārie tēli ir savādnieki un skeptiķi, kas vienmēr slēpj sevī kādu liktenīgu drāmu. Ja zinātu ko vairāk par pašu autoru, tad tagad ir tā — runā tikai viņa stāstu varoņi. K. Zariņš korigējis savu valodu, veidojis to tik vienkāršu kā granīts. Un tomēr — tik gausi un rūpīgi strādādams, K. Zariņš publicējis apm. 30 grāmatas.

K. Zariņam ir vairāki romāni. Pirmie romāni viņam bija — Dzīvība un trīs nāves 1921., Pelnu Viesulis 1928., Dārza māja 1930. un Vainīgais 1939.

J. Grīns stāsta — draugi teikuši viņam: „Kārli, tava māksla arī ir veltīga meistarība, jo tev nav ko teikt, nav kur lasītājus aicināt“.

Tomēr K. Zariņš guva plašāku ievēribu pēc 1930. g. Viņš sarakstīja vairākas lugas: drāmu Zemes spēks 1932., Negudrā Gertrude 1934., Žagatu ligzda 1934., traģēdijas — Randenes Barbara 1935. un Lielās sirdis. Šīs viņa lugas izrādītas Nacionālajā teātrī un tām nav trūcis skatītāju. Tajās bija tāpat raksturu dažādības, un gaišāki bija paši lugu tēli.

30-to g. beigu pusē K. Zariņš sarakstīja savus labākos darbus: vēsturisko romānu Kaugurieši 1937., Kāvu gadi 1943. un dažus fragmentus no aizsāktā romāna Pēclaikā.

Kauguriešos notēlots paties vēstures notikums — Kauguru dumpis. Autors sīki izpētījis vēstures ziņas par Kauguru nemieriem, bet te bija autoram smaga problēma — sekot vēstures patiesībai vai dot romānam efektīgāku nobeigumu. K. Zariņš tomēr seko vēstures patiesībai, ka Vīteļu Pēteris, kas bija izsūtīts uz Sibīriju, tomēr atgriezies dzimtenē, bet viņa sieva bija apprecējusies ar kādu citu. K. Zariņš romānā tēlo tā, kā tas vēsturē bijis. Tā nobeigums ir drusku stiepts. No tīrās mākslas viedokļa krasāks nobeigums būtu bijis ar lielāku efektu, bet K. Zariņš nav gribējis grozīt vēstures patiesību.

Kauguriešus pēdējos Latvijas gados filmēja un ir lasīts presē, ka šī filma tiek izrādīta vēl Padomju Latvijā, bet citādi pats autors, ja viņš vēl ir dzīvs, paliek kā bijušais cilvēks. Vispār no K. Zariņa paliek pāri viņa romāni. Kauguriešus trimdā, izdevis Grāmatu draugs 1948.

J ā n i s   V e s e l i s   1896.-1962.

Jānis Veselis dzimis 1. aprīlī Neretā, Jaunsudrabiņa un brāļu Grīnu dzimtajā pusē. Viņš mācījies Jēkabpils pilsētas skolā, 1915. g. mobilizēts krievu armijā un pēc tam bijis Latvijas armijā. Divi reizes I Pas. kaŗā ievainots. Par savu dzīvi viņš pats rakstījis savā autobiografijā. J. Veselis bija rakstījis jau priekš I Pas. kaŗa un manuskriptus noglabājis kastē, ko apracis zemē. 1920. g. febr. no Gulbenes pārkomandēts uz Rīgu apsardzības rotā. Sarakstītos darbus nu viņš nesis uz redakcijām. Latvijas Sargā iespiesti daži viņa dzejoļi un stāsts Tuksnesī. J. Grīns raksta, ka Latvju Kareivja redakcijā stāsts visiem patīcis un pēc viņa lūguma pulkvedis Plensners nokārtojis tā, ka viņu piekomandē Latvijas Kareivja redakcijai, kur viņš līdz ar citiem rakstniekiem lasījis korrektūras. Drīz tomēr sekojusi demobilizācija un pēc tās J. Veselis palicis Rīgā. J. Veselis izceļoja uz Vāciju un no Vācijas uz ASV.

J. V e s e ļ a   d a r b i

J. Vesēja pirmā stāstu grāmata bija Pasaules dārdos. Tie bija stāsti no I Pas. kaŗa laika ar krāšņu iztēli. J. Veselis Rīgā publicēja darbus citu pēc cita, kas bija agrāk sarakstīti, bet tagad tikai koriģēti. Bez pirmajiem stāstiem vēl jāmin — *Liesma uz ūdeņiem 1922.*, romāns *Saules kapsēta 1921.*, gaŗāks stāsts *Dievu gulta 1923.*, *Zem vācu jūga 1921.*, *Rēgi un cilvēki 1924.*, *Engelis Ufirs 1924.*

Jau ar pirmajiem darbiem J. Veselis izveidojās par ievērojamu rakstnieku ar tieksmi uz monumentālītāti. Viņa pirmie darbi bija ar dekadences un impresionisma iekrāsojumiem, bet ar krāšņu iztēli, spēcīgu jūteklību, erētisku noreibumu un primitīvām kaislibas izjūtām. Šie darbi bija jaunā autora sevis

meklēšana un griba izteikties savā stilā.

J. Veselis pēc A. Niedras Lūduma dūmiem deva otru labāko romānu latviešu valodā. Tas bija romāns Tīrumu ļaudis.

Inženieris Andrejs Viksna pēc tēva nāves atgriezās tēva mājās. Viņam nav vairs jācinās pret vācu muižniekiem, jo to vara ir salauzta ar agrāro reformu. Andrejam Viksnam jāceļ uz augšu dzīve viņa paša sētā. Viņš grib izvest Latvijas dzelzceļu elektrifikāciju. Tā bija prof. Baloža un K. Ulmaņa ideja. Tāpat Viksna grib izmantot kūdras purvu pienotavas tīkla izveidošanai un celt spēkstaciju uz Daugavas, bet viņu kavē politiskās partijas. J. Veselis jau 1927. g. raksta, ka zemnieku ministrs būtu strādājis daudz labāk. Inž. Viksnam no viņa lielajiem projektiem nekas neiznāk, ministrs norāda, ka te jāsaista privātais kapitāls.

Romāna darbības meti ir viegli pārskatāmi. Māte pēc tēva nāves salīgst Rīgā kalpu Albertu Mainavu, kas ieradīsies darbā Jurgos. Tā nu jāsak mazumā, kas bija iecerēts lielumā. Romāna galvenās personas ir — inž. Viksna, skaistā mājas meita Laima, Rīgas skolās gājusi kaimiņu meita Izida. Alberts Mainavs nav parastais lauku puisis, savu dzīves stāstu viņš atklāj vēlāk — viņš ir meitas dēls, gājis pat konservātorijā, bet atgriezies pie zemes, jo meklē savu nezināmo tēvu.

J. Veselis lieliski prot notēlot negaisu nakti. Inž. Viksna ir izjājis zirgus pieguļā. Olnīcā lietū un negaisā ir iznākusi Laima pilnīgi kaila, viņa gājusi mazgāties debesu ūdenī, kas dod veselību, skaistumu un spēku. Andrejs Viksna aptur zirgus pie Laimas kājām. Viņš aizbultē zirgu kūts durvis; skaistā un kailā Laima saka uz saimnieku: „Nāc, nāc, tik varens laiks.“ Tā J. Veselis dzimuma dziņas iekāri izsaka uz lieliska dabas fona.

No psiholoģiskā viedokļa gan nav patīcams, ka inž. Viksna, pārbraucis no Rīgas, neiet uz riju atvadīties no tēva šķirstā, bet, paēdis vakariņas, liekas gulēt. J. Veselis romānam līcis par motto: „Cilvēka mūžs ir tikai daļa no nepārtrauktas esības.“ Atsevišķie cilvēki ir kā iejūgti šai nepārtrauktā esībā. Guvusi apmierinājumu savām kvēlajām jūtām, Laima kļūst vēsa pret Andreju. Andrejs klusi prasa viņai: „Ja tev kas būs, Laima?“ — „Tad es pati zināšu. Ne es pirmā, ne pēdējā meita, kam tas gadās“. 96. lpp.

Inž. Viksna grib dzīvot saskaņā ar dabu. Samezgjlojums rodas, kad vasarā no skolas Rīgā pārbrauc kaimiņu meita Izida. Viņa arī tiecas pēc Andreja, bet pēdējā dzīves biedre kļūst Laima. Pēc pirmā dēla viņa dzemdē vēl divus dēlus un divas meitas. A. Mainavs apprecē kaimiņu Izidu, kuņai piedzimst meita Zenta. Tā nu kaimiņos dzīvo divas draudzīgas ģimenes.

A. Viksna savās mājās uztaisa vēja rotoru, kas pilnīgi pārveido viņa sētas dzīvi. Vēja rotors darbina elektrības turbīnu, tāpat citas lauksaimniecības ierīces. Dzīve kļūst vieglāka. Tā ir kā lauku fabrika, ko te izveido inž. Viksna.

Izida nav īsti laimīga ar Mainavu. Viņa atzīstas, ka mīl Andreju, bet no tā neizraisās traģēdija. Laima sākumā ir drusku individuālizēta, vēlāk viņa ir tikai mājas saimniece un bērnu devēja Andrejam. Noslēgumā autors saka: „Devuši dīgstus, viņi bija iekalti kā attīstības ķēdē un juta caur sevi aizplūstam vareno dzīvības straumi no pagātnes uz nākotni, kas bija lielāka un stiprāka nekā atsevišķu cilvēku mirkļa vai mūžības iegribas.“ Pēdējais teikums romānā ir: „Druvas palika vienas, tās brieda un gatavojās vasaras saulē.“ *A. Dravnieks par J. Veseli L. Bērziņa rediģētā Latviešu literatūras vēsturē.*

Romānā Trīs laimes 1929. darbība noris uz Sēlijas fona un ir senvēstures stāsts. J. Veselis bija pieņēmis par pierādītu krievu zinātnieka Brauna hipotezi par Latviju un Lietuvu kā visu āriešu tautu pirmdzimteni. Tā ir iztēlota senvēsture. Baltu tautu pirmdzimtene vēl joprojām kā miglā tūta. J. Veselis tā nonāk romāna darbībā lielās kļūmēs par baltu tautu sadalīšanos. Tāpat senās dievietes Dēkla un Kārta ir rakstnieka brīvās iztēles dievietes. Tieši senvēsturē J. Veseļa zināšanas bija trūcīgas. Tomēr viņam ir epiķa talants. Ar šo romānu autors pāriet savdabīgā teiksmu pasaulē, kas raksturo viņa pēdējā laika darbus.

Jaunu ceļu J. Veselis sāka romānā Dienas krusts 1932. Domājams, ka tas rakstīts pēc Džemsa Džoisa parauga, kas atzīst cilvēka dvēselē nepārtrauktu darbības plūsmu. Romāna darbības laiks tikai 24 stundas. Personas te tēlotas no kādas Rīgas mājas iedzīvotājiem, kur dzīvoja arī autors. Tā ir liela māksla tā

sakoncentrēt darbību, kā to spējis J. Veselis. Neviens cits latviešu rakstnieks nav gājis šo ceļu. Tas ir otrs J. Veseļa labākais romāns.

Ar romānu ciklu Cilvēku sacelšanās bija paredzēta romānu sērija. J. Veselis pats teica, ka viņš iepazīnīs ar pētījumiem par atoma enerģiju un rakstījis t.s. „science fiction“ romānu. Diemžēl šis laiks ir pagājis. Atomu zinātne tagad ir sagražusi J. Veseļa dzīves laika fiziku. Mūsu dienās ir radītas tādas ūdeņraža bumbas, kas var pārvērst visu tagadējo pasauli par tuksnesi. Tā kā šie varenie spēki tagad ir Amerikai un Krievijai, tad tagad tās tur pasauli miera stāvoklī. Tā J. Veseļa sāktais romānu cikls ar romānu Tērauda dvēsele vairs neatbilst tagadējām atziņām fizikā.

1931. g. izrādīja Nacionālā teātrī J. Veseļa lugu Jumis, kas tikai īsu laiku turējās teātra repertuārā. Jau minējām, ka J. Veselis bija pieņēmis par pierādītu krievu zinātnieka Brauna hipotezi par baltu tautu pirmdzimteni. J. Grīns par to veltī ir ķīvējies ar J. Veseli. Te viņu nevarēja pārliecināt. Otrs — viņa ieskats bija maldīgs, ka katrs liels rakstnieks var rakstīt ir epiku, ir drāmu. J. Grīnam Veselis teicis, ka katrs liels rakstnieks var rakstīt ir romānus, ir drāmas. Ja R. Blaumanis un Ģēte spējuši dot labus drāmatiskus darbus, tad to spējot arī viņš. Diemžēl tā tas nebija. J. Veselim bija episka rakstnieka talants, kurpretī R. Blaumanis bija latviešu noveles meistars, kuŗa novelēs ir jau drāmatiska darbība. R. Blaumanis nebūtu bijis spējīgs uzrakstīt romānu un J. Veselim nebija drāmatika talanta. Tāpēc arī viņa komēdijai Kur tad tu nu biji, āzīti manu? 1934. skatītājos nebija atsaucības.

J. Veseļa lirika sakopota krājumos Dzīves vainagi 1943. un Staru būdā 1947. Dzeja tāpat nav J. Veseļa talanta zīmīgākā daļa. J. Veselis latviešu rakstniecībā ir ievērojams kā epiķis, kas devis labus romānus.

Ap 1935. g. J. Veselis sāka iespiest žurnālā Daugava savas teiksmas, p.: Pirmais arājs, Dievu un cilvēku kāzas, Dēkla un Kārta. Tā beigās viss J. Veseļa mūžs kļuva kā liela teiksma. Trimdā Amerikā J. Veselis izdeva teiksmu Blāzmas staigātāji 1962. un Teiksma par manu mūžu 1956. Pēdējais J. Veseļa romāns bija Viesturs Vaņapoga, kas īstenībā tāpat bija kā teiksma.

Beigās jāpiezīmē, ka Latvijā J. Veselis bija precējies kādu ārsti, un viņam bija arī bērni no tās. J. Veselis pats dzīvoja Rīgā irētā istabā un pie sievas brauca tikai ciemos. Viņš gribēja dzīvot vientulībā, lai neviens viņu netraucētu darbā. Viņa sieva un bērni palika dzimtenē.

J. Veselis bija monumentāls epīķis latviešu rakstniecībā. Daudzinātā Laima deva viņam arī vieglu mūža noslēgumu. 1962. g. 18. maijā viņš runājis latviešu sanāksmē Milvokos un sabrucis pie katedras, nenobeidzot teikumu.

J ā n i s E z e r i ņ š 1891.-1924.

Jānis Ezeriņš dzimis Patkules Beiros Cesvaines draudzē 9. aprīlī. 1910. g. Viņš beidzis Valmieras skolotāju semināru, bijis skolotājs Lazdonas draudzes skolā 1910-1912. Viņu iesauca krievu armijā, kur atrada, ka viņš slimo ar tuberkulozi, un nosūtīja uz sanatoriju Kaukāzā. Pēc kaŗa viņš dzīvoja Rīgā, vadīja literāro pielikumu laikrakstā Brīvā Zeme 1919.-1922. un pēc tam nodevās tikai rakstniecībai. Viņš dzīvoja gan Rīgā, gan laukos. Viņš sirga ar tbc un nomira 1924. g. 24. decembrī un tika apbedīts Meŗa kapos Rīgā. Dzejas J. Ezeriņš publicējis jau 1908. g., bet viņa īstā darbošanās rakstniecībā bija pēc I Pas. kaŗa.

J. E z e r i ņ a d a r b i

Pēc R. Blaumaņa J. Ezeriņš ir izcilākais noveles meistars latvieŗu rakstniecībā. J. Ezeriņa noveles sakopotas krājumos Dziesminieks un velns, Leijerkaste I un II 1923.-1925. J. Ezeriņa dzīves gājums bija tikai 33 gadi, mēdz sacīt, ka Dieva izredzētie nomirst jauni. Tā tas bija ar J. Ezeriņu vārda tieŗā nozīmē. R. Blaumanis deva psiholoģiskās noveles, tajās radās pretīŗķības cilvēku dažādo raksturu dēļ. J. Ezeriņš latvieŗu rakstniecībā bija jautrais spēlmanis, ko viņš pats pateicis pirmo noveļu krājuma virsrakstā — Leijerkaste. Draugs un laika biedrs J. Grīns nosaucis J. Ezeriņu par gaiŗo spēlmani. Laika biedrs J. Veselis rakstījis līdzīgi: „Jānis Ezeriņš ir mūsu rakstniecības gaiŗais spēlmanis, kas, ŗķiet, ejam no vienām kāzām uz otrām, no godiem uz godiem, uzspēlē kaut ko uz savas vijoles, bet vēl vairāk redz un novēro dzīvi“.

Novēles nosaukums nozīmē jauna ziņa. Noveles parasti ir īsas, tās atstāsta tikai par kādu zīmīgu gadījumu. Novelēs nevar būt tēlojumi, kā tas bija Apsiŗu Jēkaba stāstos. Tēlojums gausina

darbību. Novelēs nevar parādīt raksturu veidošanos, tā ir stāstu un romānu daļa. Novelēs parādās gatavi raksturi, tādi, kādi tie ir dzīvē. Tādēļ noveles sauc arī par izgriezumu no dzīves. J. Ezeriņš savās novelēs ar lielu māku parāda pēckaŗa dažādus liktenīgus gadījumus. Novelēs viņš prot ieauzt galveno mirkli, kuŗā darbība sasniedz augstāko kāpinājumu, tad seko atrisinājums. Novelē Šacha partija galvenais mirklis ir, kad varonis pēc dziesmu svētkiem Rīgā spēlē šacha partiju ar iemīloto meiteni. Psiholoģiski ir tā, ka katra sieviete vēlas, lai viņu iekaŗo, bet J. Ezeriņa varonis spēlē vāji. Te nāk lūzums — ar zaudēto šacha partiju viņš ir zaudējis arī iemīlēto meiteni — tā viņu atstāj. Raksturīgā saruna pēc tam viņam ir ar pagasta kazaku — ziņnesi. — Tas viņam uzbrēc: „Kundziņ!“ iebŗecās šis lāga vīrs. „Sieva! Vai tu pavisam zini, kas ir sieva? Tu labāk šī vārda mutē neieņem, jo sievas tu neredzēsi kā savu ausi. He — tev jau nav pat tik daudz prāta, lai skuķi nieka spēlē uzvarētu, un, vispār mūsu skrīveŗa jaunsķungs ir liels papagailis.“ Nu viņš skaidri saprot, tas viņam tiek parādīts kā uz delnas — ar zaudēto šacha partiju viņš zaudējis arī iemīlēto meiteni. Viņš nu cītīgi mŗcās spēlēt šachu, kļūst pazīstams kā šachists, par viņu raksta laikrakstos, bet tā paiet dzīves labākie gadi. Beigās viņš ierodas pie jaunības draudzenes, kas tagad jau arī sirma dāma un strādā kādā mazā veikalā.

Viņa pirmie vārdi ir: „Es nācu atgūt savu zaudēto partiju.“ Tāpat viņa pretiniece ir mŗcījusies šacha spēli. Tikai ar lielu piespiešanos viņš uzvar savu pretinieci. Pensionētam skolotājam Vīcupa tēvam viņš prasa izīrēt vēl otru istabu. Viņš nu precēs jaunībā iecerēto. Vīcupa tēvam viņš saka: „Draugs, nedomā, ka es to daru aiz kādas mīlestības — ko nu mēs veci cilvēķi varam piemīlēt, bet mūŗs ir jāglābj“. Rakstnieķam te rodas iespēja pafilozofēt. Viņa mūŗu varētu zīmēt kā augstu trīsstūri, kuŗa pamatā ir Rīga, dziesmas, šachs un jaunība, bet sānu līnijas sadodas arvien šaurāķas, pirms sasniedz augšķala punktu — nāvi. Vīcupa tēvs ir mazrunīgs, viņš ved viņu pie cūķu aizķalda un saka „Šito vepri es došu ķāzām“.

J. Ezeriņš teicis draugiēm: „Bez anekdota es nevaru iztikt. Man vajag vadķa, kur pakārt cepuri. No anekdota J. Ezeriņš iz-

veidojis vairākas noveles, p.: *Blusas stāsts* u.c. I Pas. kaŗa laiks dod vielu viņa novelei *Vēršu cīņa*. Krievu kaŗaspēks atkāpjas no Prūsijas, nakti pavada kādā poļu sādžā, kas vēl kaŗa neskarta. Bet izrādās liela nelaime — sādžā ir kņaza Radzivila spirta torņi, vairāki tūkstoši spaiņi ar tīru spirtu. Kapteinis Severs pavēl izrakt grāvi un ielaist spirtu no torņiem diķi. Viņš saka par spirta torņiem: „Šī vieta ir svarīgāka par pulvera pagrabu. Šaujiet uz katru, kas tuvojas. Kaŗavīri nu dzeŗ spirtu no grāvja un mazgā kājas spirtā, kas plūst pa grāvi. Jaunais virsnieks aizmieŗ turpat uz grāvja malas. Kaŗavīri ir piedzērušies, tie tāpat guļ. Sardze guļ svētlaimīgi kā cīņas mocekļi. Ierodas vēl cita krievu kaŗavīru vienība. Tie tāpat vēlas dzert spirtu par brīvu. Virsnieks pavēl ielauzt sānus spirta brūzim, to izdara ar spridzināšanu. Rezervuāri apkļusuši, bet dārgais šķidrums līdz pēdējai lāsei gulēja diķi. Nāk tāpat sādžinieki ar spaiņiem smelt spirtu. Visi kaŗavīri piedzērušies guļ. Vēršu dzinēji piedzen savus vēršus pie sādžas diķa. Vērši iedzēra pāris malku un iemaurojās. Nakts bija silta. Jefreitors uzaicina kareivjus dziedāt:

Kraukļi kauca, jodi brauca,
 Œeizars mani kaŗā sauca —
 Ech ma! Ti majā!
 Œeizars mani kaŗā sauca!
 Ak vai manu, ak vai tavu!
 Kā es resno turku kāvu!
 Ech ma! Ti majā!
 Kā es resno ...

Nakts tumsā piepeši atskan: Uzbrukums! No sādžas gala auļoja kā jātņieki. Tie bija piedzērušies vērši. Komandants nu lamā kaŗavīrus, kas nav spējuši atšķirt vēršus no ienaidņieka. Viņš pavēl kareivjiem stāties ierindā. Jefreitors ziņo komandierim: Jūsu labdzimtība, kareivji nespēŗ celties ... viņi ir līdz nāvei noguruši un nokrituši, kur kuŗais. Šinī acumirkļi tuvumā sprāŗa pirmās vācu granātas, vācieši nāca ūzbrukumā.

Krievu kaŗavīriem spirta brūži tāpat bija nelaime II Pas. kaŗa laikā, kā to tagad var lasīt vācu autoru darbos. Tā J. Ezeriņš

kādu no šiem kaŗa stāstiem uzrakstījis interesantā novelē.

J. Ezerīnam ir savs stils, viņš stāsta asprātīgi, kā rotaļādamies. Pat visvienkāršākais gadījums spēj dot vielu viņa darbiem. Svarīgākais par saturu ir stils — kā viņš stāsta.

Skopuļi ir daudz tēloti kā latviešu, tā citu tautu rakstniecībā. Lasot J. Ezerīna noveli, tūdaļ jūt — viņa vecais Juris Bundulis ir kā veca sieksta, kas ilgi gulējusi ezerā sarepējusi un samelnējusi. Juris Bundulis ir turīgs vīrs, bet viņš bijis skops. Autors par viņu saka, ja ar pirmo īpašību varot kā samierināties — ar bagātību, tad ne ar skopumu: „Tā nu ir tāda īpašība, no kuŗas labuma nav ne tev, ne citiem“. Uz vecumu Juris Bundulis sāk zaudēt redzi. Autors saka: „Tas vēl nebūtu nekas, jo sajaukt sauli ar mēnesi dažreiz ļoti patīkami, sevišķi jaunībā, un mežu ar negaisu — sausā laikā. Bet samainīt vienkāršu papīru ar kreditbiļeti nekad nav izdevīgi, vienalga, vai tas būtu sauss vai lietains laiks.

Nav citas izejas — Jurim Bundulim jābrauc pie acu ārsta. Uzgaidāmā telpā runāšana par ārstu šķiet briesmīga — trūcīgos ārstējot par velti, bet bagātājiem jāmaksā arī par trūcīgajiem. Docents Krūmiņš bijis kaimiņu ganu zēns, noganījis Bundulim auzas, par to viņš zēnu pēris. Un nu šis kādreizējais ganu zēns ir slavenais acu ārsts. Ārsts pazobojas par Bunduļa skopumu un naudas krāšanu, nu būšot ko samaksāt acu ārstam. Juris Bundulis izsaucas mokās: „Oh!“ Ārsts: „Grūti?“ — „Jā, bagātība nospiež cilvēku tāpat kā lietuvēns, arī aklums“. — „Nesaki ne četri! Drīz no abām nelaimēm tiksīm vaļā.“ J. Bundulim šī pazobošanās šķietas briesmīga. Izrādās — nelaipe nav liela, ārsts izoperē vienu aci, tā tiek aizsietā. Bundulim jāpaliek slimnīcā kādas dienas, līdz varēs operēt otru aci. Tas Bundulim tāpat briesmīgi — mājās silts mūrītis par brīvu, nu jāguļ slimnīcā un jāmaksā par to. Bundulis klusām saģērbjas un nakts tumsā iet uz mājām. Acs pārsienamais noslīd, acs sāk asarot un sāpēt. Drīz viņš neredz nekā vairs, iet nakts tumsā pa slapju pļavu un iekrīt linu mārķā — bedrē, kur mērcē linus. Ritā kāda māmiņa gana lopus un redz linu mārķā cilvēka kājas pār mārķa malu. Viņa sabīstas, skrien uz mājām un stāsta, ka kāds cilvēks iekritis linu mārķā un noslicis.

Augstākais kāpinājums šai novelē bija, kad Juris Bundulis

pazīna šai acu ārstā bijušo ganu zēnu, ko viņš bija iepēris par auzu noganišanu. Bundulis domāja, ka par acu ārstēšanu būs nu jāmaksā ļoti daudz, tāpēc viņš bēga uz mājām un noslika.

Novelē Burbeka tēvs saka par sevi pašu: „Ne, nē, bērniņi, mēs visi tādi, ikvienam kaklā kas aizspriedies. Vai tas būtu šķesteris vai mācītājs. Kaut kur, lūk, iekšā guļ tāda ierūsējusi nagla, ka ir Dievam kauns pat atzīties. Iespiežas, lūk, pa to gaŗo mūžu“.

Tā ir otra J. Ezeriņa noveļu īpašība. Visiem viņa varoņiem iekšā guļ tāda kā sarūsējusi nagla, tā berz un sāp, beidz mūžu kopā. Tā tas bija ar Juri Bunduli. Tas rakstnieks, kas prot izvaidēt šīs sarūsējušās naglas sāpes, tas ir liels mākslinieks. Tāds ir J. Ezeriņš kā novelists. Jaunāko laiku rakstniece Konstance Miķelsone raksta savā autobiografijā: „Ar katru jaunu darbu sākas jaunas šaubas, bet tad es mierinu sevi ar to, ka man ir vismaz nojaušams, kādai vajadzētu būt īstai novelei. Es pametu acis uz Jāņa Ezeriņa noveļu krājumu un man gribas teikt tāpat kā K. Krūza sacīja par Poruku: „Mums ir Ezeriņš un jūs vēl spriežat par romāniem“ (Trimdas rakstnieki, III, 38. lpp.)

Bez minētajām J. Ezeriņam labākās noveles ir Joču pirts, Prātnieka atriešanās, Invalida stāsts, Apstarotā galva, Gulripšas dārzā, Miga, Dāma sērās u.c.

J. Ezeriņa rakstus trimdā izdevis Tilta apgāds 5 sējumos, tajos ir viņa noveles, feļetoni, humoristiski darbi un dzejas. Daļu no saviem dzejoļiem J. Ezeriņš sakopojis krājumā Krāšņatas, kas iespiestas pēc dzejnieka nāves 1925. g. Viņš ir savdabīgs arī kā dzejnieks. Viņš sarakstījis arī poēmu Vīrs ar bārdu, iespiesta Latvijas Sargā 1921. g. No poēmas Andris Goba viņš uzrakstījis tikai pirmo daļu. J. Ezeriņš sarakstījis ludziņas teātra izrādēm skolās, p. Sibīrijas zāle, tāpat rakstījis asprātīgus feļetonus par dienas notikumiem, pārtulkojis Uailda Dorianas Greja ģimētņi 1920, un Stendala romānu Sarkana un melna. J. Ezeriņš bija iecerējis romānu par Piču Kublenieku. Tajā viņš bija iecerējis rādīt Latvijas Pūcesspieģeli. No romāna viņš paspēja uzrakstīt tikai pirmo daļu. J. Ezeriņa biogrāfs Richards Valdess saka, ka J. Ezeriņš Rīgā dzīvojis no 1919.-1924. g. „Pieci gadi, bet tie ir Latvijas augstākie spraiguma gadi, kādi jebkad piedzīvoti septiņi simti gados.“ J. Ezeriņš 1924. g. smagi slimojis ar tbc, cerējis braukt uz

ārzemēm veseļoties, bet tas viņam nebija lemts. 1924. g. 24. dec. J. Ezeriņš beidza savu spoži sākto novelista karjēru. „Miglainā, lietainā dienā draugi un cienītāji nogulda viņu Jaņa Rozentāla kapu kalnā — retu cilvēku, mākslinieku, lielu meklētāju.

Skolās ilgi lietāja J. Ezeriņa un J. Grīna sastādītās lasāmgrāmatas.

J ā n i s S u d r a b k a l n s

J. Sudrabkalns dzimis Inčukalna muižas krogū 1894. g. 17. maijā, mācījies Piebalgas draudzes skolā un L. Bērziņa ģimnazijā Dubultos. 1915. g. mobilizēts krievu armijā, 1916-1917. bijis latviešu strēlnieku pulkos, dzīvoja Rīgā un parādījās kā jauns un izcilis dzejnieks un žurnālists. Viņa pirmajā dzejoļu krājumā bija ekspresioniska izteiksme labā dzejas formā, spilgtas humānisma un pacifisma tendences. Dzejas tehnikā viņš bija skolojies pie klasiķiem un franču modernistiem. Viņa idejiskā puse vēl bija neskaidra. Varēja tikai teikt, ka latviešu dzejā parādījies jauns un plaša vēriena dzejnieks. Viņa otrajā dzeju grāmatā Pārvērtības 1924. jūtami izcēlās labā dzejas forma. Humānisma un pacifisma raksturīgā tendencē viņš dzied elegiskas dziesmas Klodijai. Līdz ar Edv. Virzu J. Sudrabkalns bija otrs lielākais dzejas formas dzejnieks. Dzīves burzmā, pieredzējumos kaŗā viņš gāja pats savu ceļu. No viņa tercīnām var minēt kā paraugu šīs tercīnas rindas:

„Visu liecina ko mana dziesma,
Kuŗa vienīgais man dzīvē draugs.
Sen es nevairos no liktens iesma.

Nedrebu no balss, kas nāvi sauks,
Neraudu par priekiem neizjustiem.
Slava rītiem, kas ar gaismu plauks,

Slava vakariem un pusnakts krustiem,
Gars, kas dziļos šūpuļos vēl dus tiem,
Paveiks to, ko mūsu mūžs tik sāks.

Vai es liksms vai sāpēs sapņus bedu,
Vienmēr riets kāds daudz vēl starošāks
Mirdz kā tas, ko es uz kapiem vedu;

Rūpes, priekus, cik to izkaŗots,
Dvēs'les šūnās sakrāju kā medu.“

Humoristiskos rakstos J. Sudrabkalns parakstījās Olivereto. Kā dzejas vērtētājs viņš bija izsmalcināts kultūras cilvēks, bet — mēs visi esam tikai cilvēki. Dzejoļu krājumā *Spuldze vējā 1931.* parādās morbida vientulības sajūta. Tā bija vilšanās ekspresionismā un personiskā dzīvē. No viņa laika biedriem un draugiem zināms, ka dzejnieks savu izmisumu mēģinājis slīcināt alkoholā. Brīžiem viņš tad varējis kļūt rupjš (M. Vetra). Ar Olivereto vārdu izdotās grāmatas *Trubadurs uz ēzeļa 1921.*, *Džentlmens ceriņu frakā 1924.* un dzejoļu cikls *Cīruļi ziemā 1939.* nekā jauna vairs nerāda. Jauka bija viņa miniatūra Viena bezdelīga lido *1937.*

Pēc 1940. g. 17. jūnija J. Sudrabkalns pēc paša izjūtas vai pavēles, tas nav skaidri zināms, rakstīja slavas dziesmu lielajam bendem Staļinam. J. Sudrabkalns dzēris veselu nedēļu, kā man teica Elīna Zāļīte, un beigās pateicis: „Es sevi esmu pārlauzis!” Viens ir teikt dzejā „Sen es nevairos no liktens iesma“ un otrs — to parādīt paša dzīvē. J. Sudrabkalns nespēja savu dzīvi saskaņot ar savu dzeju. Tā bija viņa traģēdija. 1940. g. viņš bija uzrakstījis minēto slavas dziesmu Staļinam un īsāku dzejoli ar asinskārām rindām. Šis dzejolis tika skandināts pa radio pēc pulkv. M. Lūkina, A. Čuibes un viņa dēla architekta un 90 citu latviešu patriotu nošaušanas Rīgas Centrālcietuma pagalmā 1941. g. 27. jūnijā. Komunistiem atkāpjoties, J. Sudrabkalns aizbēga viņiem līdz uz Padomju Savienību. Pēc atgriešanās Padomju Latvijā viņš izsludināts par tautas dzejnieku. Viņa pēdējie dzejoļu krājumi Padomju Latvijā — *Ceļa maize 1944.*, *Brāļu saimē 1947.* un miniatūra Viena bezdelīga atgriežas *1951.* rāda pilnīgu dzejnieka atmiršanu un padošanos komūnisma diktatūrai. Nebūsim tik naīvi un neteiksim, ka tas viss tā notiek pēc brīva prāta un patiesas pārliecības. J. Sudrabkalns zināja, kas ir laba un kas ir slikta dzeja. Aiz bailēm viņš tagad raksta tā, kā liek tagadējā komunistu vara Latvijā. Aizmiršanos no savām bailēm viņš tagad vēl vairāk slīcinot alkoholā. Par J. Sudrabkalnu lielāki ir tagad Padomju Latvijā izaugušie dzejnieki, kas nebaidās savās dzejās minēt pat deportācijas. Par J. Sudrabkalnu varam teikt tikai to, ka viņa dzīve bija traģiska. No viņa paliek latviešu dzejā tikai tā daļa, kas rakstīta pirms 1940. g. 17. jūnija.

P ē t e r i s Ē r m a n i s 1893.-1969.

Par J. Sudrabkalnu īstāks ekspresionists un patiesi liels humānists bija Pēteris Ērmanis, dzimis 2. februārī Plāņu Kalna Ruķos kur viņa tēvs bija saimnieks. P.Ērmanis 1912. g. beidzis Smiltenes tirdzniecības skolu. Dzīvē P. Ērmanis bijis tik nepraktisks, ka nav pratis pat zirgu iejūgt ratos, ko prata katrs lauku zēns. 1915.-1917. g. P. Ērmani mobilizēja un nosūtīja uz apmācībām Vitebskas gub. kazarmēs, kuŗās apmācīja soda rotas. Šīs apmācības viņam bijušas ļoti grūtas, kā viņš pats stāsta savās atmiņās. Pēc kaŗa viņš atgriezās tēva mājās. Tā varēja darīt arī citi strēlnieki, **jo kas staigāja** privātās drēbēs, tiem vācieši nekā nedarīja. P. Ērmanis dabūja kalpot vēl Latvijas armijā, bet viņš bija piekomandēts Latvijas Kareivim, ko vadīja pulkv. A. Plensners. Pie laikraksta bija sapulcināti daudzi tā laika jaunie rakstnieki.

P. Ērmanis bija dzejnieks ar fainomenālu atmiņu. Vēstulē viņš man rakstīja, ka līdz 1905. g. viņš varējis pateikt skaidri, kur un kad kāds dzejolis vai stāsts ir iespiests. Reiz lasīto viņš varēja atstāstīt pēc atmiņas. Rakstos pēc 1905. g. viņš rakstīja, ka nejūtoties vairs tik drošs.

Pēc 1921. g. P. Ērmanis dzīvoja Rīgā un nodevās vienīgi rakstniecībai. Kopš 1944. g. viņš bija trimdā Vācijā, dzīvoja veco ļaužu mītnē Vācijas dienvidos. Viņš bija palicis gluži viens. Sieva viņam bija mirusi, dēls pazudis kaŗā. Viņš pārbrauca uz ziemeļu Vācijas daļu veco ļaužu mītnē, kur miris 1969. g. okt.

P. Ērmaņa darbi

P. Ērmaņa pirmais dzejoļu krājums bija *Es sludinu 1920.*, otrs *Es šaubos, es ticu 1922.* J. Grīns teicis, ka šie dzejoļu krājumi ir jauns notikums latviešu dzejā. Tā tas bija — tos varēja uzskatīt par ekspresionisma katechismu. Viņa trešais dzejoļu krājums — *Es visur dzīvību redzu 1925.*

P. Ērmanis ienāca latviešu rakstniecībā kā dedzīgs humānisma sludinātājs un sintezes meklētājs pat neiedomājamos pretstatos. Viņu dziļi bija ietekmējis J. Poruka Nebijušais un divi vientuļi. Dzejā viņš mēģināja rast tiem sintezi. Dzejas formā viņš nemaz negribēja līdzināties izsmalcinātajam J. Sudrabkalnam. P. Ērmanis bija liroepiķis, labs žanrists un veiksmīgs latviešu portretists. Viņš visur redz dzīvību un ir tās saudzētājs, pazemoto un apspiesto aizstāvis. Viņa tālākie dzejoļu krājumi bija — *Laiki un ceļi 1922.*, *Atvasara 1933.*, *Kāpnes 1936.* Viņa pēdējos dzejoļus Vācijā savāca viņa draugi.

Stāstus P. Ērmanis raksta savdabīgā skatījumā un izvirza citu neievērotas problēmas. Viņa stāsti iznākuši krājumos *Lietuvēna laikā 1922.*, *Ciņas un uzvaras 1923.*, *Atraidītie un izredzētie 1928.* un *Gaidītāji 1935.* Jaukas ir viņa atmiņu grāmatas — *Atmiņu vija 1935.* un *Smeldzīgais smaids 1958.* Viņš stāsta savās atmiņās par J. Poruku, R. Blaumani, L. Laicēnu un citiem mazāk pazīstamiem rakstniekiem. Tālāki un svešāki viņam bija J. Rainis, Aspazija, Ed. Virza un K. Skalbe. Ar lielu pacietību un mīlestību viņš krājis dzejnieku fotografijas. 1922. g. februārī pagāja 125 g. kopš laikrakstu iznākšanas, ko atzīmēja ar lielu un interesantu prēses izstādi. Misiņš ar saviem palīgiem stiepis uz izstādi savus milzīgos laikrakstu krājumu paraugus. „Pats es biju izstādes komitejā; man bija uzticēts sniegt īsas biografiskas ziņas par preses darbiniekiem; šīs ziņas pievienoja izstādes katalogam. Apstaigāju Rīgas laikrakstu redakciju locekļus, izjautādams un ņēmdams līdz fotografijas lielā skaitā, jo tās pušķoja izstādi. Kāds avīzes redaktors man cieši piekodināja uzmanīt viņa ģimetni, to viņš dāvinājis sievietei, vēl līgavainis būdams, un katrā ziņā atdot to atpakaļ. Pie manis dzīvoklī tātad krājās visādas ģimetnes. Vienu

rītu atnāca ciemos J. Ezeriņš un viņam gandrīz par katru ģimetni bija ko piezīmēt. Par kādu jaunu un iedomīgu aviāniecības diletantu: „Tam jau bufečika seja. To cilvēku var likt katrā pašvakā krogū aiz letes“.

Latvijas telegrafā aģentūra Leta izdeva savu žurnālu reizi mēnesī, vēlāk ik nedēļas. Ilustrēts žurnāls iespieda laikrakstu redaktoru un galveno līdzstrādnieku, arī svarīgāko laikrakstu un žurnālu pirmo lapu, vāku un tā saucamo galvu attēlus visos aizritējušos 125 gados. „Šim jubilejas numuram tajā laikā bija liela piekrišana, to vajadzēja iespiest otru reizi. Redaktors šim žurnālam bija redaktors Prande, darbīgs, lietīšks, stingrs un uzņēmīgs cilvēks, par ko kāds draugs man vēlāk izteicās: „Tam ir īstas redaktora aknas.“ Vajadzēja foto uzņēmumus un tekstus. Trīs gadi pagāja, 1926. g. iznāca lielā grāmata Latvju rakstniecība portretēs. „Visādus attēlus Prande bija sameklējis, tikai Juŗa Alunāna ģimetne bija un palika neatrodama. Nu — par to grāmatā bija viņa Dziesmiņu manuskripts un blakus tam Alunānā studenta cepures attēls.“ Visvairāk portretu šim izdevumam bija sameklējis P. Ērmanis un devis tām tekstus. Misiņa bibliotēkas vadītājam K. Eglem ļoti patika grupu uzņēmumi. Viņš organizēja tādus un pats kā onkulis sēdēja šo grupu vidū. K. Egle bija rakstniecībai labvēlīgs tāpat kā P. Ērmanis, tikai reālāks dzīvē un vēlēja visiem labu. J. Grīns kādreiz raksturīgi teica, ka P. Ērmanis dzīvo garīgā pasaulē un tikai kā pa mazu lodziņu ieskatās reālā dzīvē.

P. Ērmanis atceras rakstnieku grupas uzņēmumu 1933. g. „Tur Jāņa Medeņa smagais ozolblukīgais varenums, tur Čaka plikā galva bez mazākā matiņa, tur divi zīmīgi jaunekļi: Eriks Ādamsons, pilsētnieciski smalks, Kārlis Rabācs, laucinieciski maigs. Vēl bija citi, arī jaunie kritiķi un skolmeistari, vēlāk cienījamie redaktori un kultūras iestāžu direktori: Jānis Kadilis, kam pār lūpām gribētos izzagties bikls smaids, un Arturs Baumanis, mazliet dūsmīgs sarāvis uzacis, bet vidū viņiem visiem Kārlis Egle kā labsirdīgs un labvēlīgs krusttēvs. Kādā citā grupas fotografijā bija — slaidi, jaunie daudzīnātie dzejnieki Pēteris Aigars un Vilis Cedriņš, tur bija vienkāršais Alberts Sprūdžs, ko mums tik drausmīgi atrāva kaŗš. Tur bija Andrejs Eglītis, lokani

bikls, nerunīgs, nesmaidīgs, it kā tramīgi steidzīgs. Tur bija K. Egles draugs — klusais Fricis Dziesma, kuŗa atturīgā, jaukā inteliģence jau viņa sejā bija lasāma. Viņam laikam vienīgam acenes tai pulkā. Ieradās elegantais Knuts Lesiņš, kuŗa stāva cietumu jo labāk izcēla kuŗavīra tērps. Neatceros, kur viņš bija, bet vienīgais kuŗavīrs mūsu attēlā, tāpat kā A. Pumpurs tai Baltijas Vēstneša grāmatā: "Tā P. Ērmanis apmiļo un jauki raksturo tā laika jaunos rakstniekus. Bez P. Ērmaņa raksturojumiem mūsu rakstniecība būtu daudz bālāka, būtu tikai šo rakstnieku darbi.

Sakarā ar tautā izplatītām dziesmām P. Ērmanis piemin veco Pēteri Blauu, R. Blaumaņa laika biedru. P. Blauam divas tautā pazīstamas dziesmas: „Jau pagājusi baigā nakts ir tulkojums, bet „Liec, lai glāze staigā“ ir oriģināls, rezignēti, tomēr mierīgi un gaiši noskaņots, viens no labākiem Blaua dzejoļiem, piecas atskaņas aiz „aigā“, kuŗā atsaucas ik panta gala rindā kā refrēns: „Liec, lai glāze staigā.“ Neatceros, kuŗš no trijiem Mediņiem bija šo dziesmu komponējis. Ādolfs Kaktiņš to bija iedziedājis radiofonā. Ziņģu grāmatās šis dzejolis iespiests nepareizi: „Liec, lai glāzes staigā“. Te dzejniekam pašam bija vienskaitļa forma!

Lapskalnu Andrejam ir tautā izplatījusies tikai viena dziesma: „Māte, es nākšu, kad vakars būs vēls, negaisa vētrā tavs pazudis dēls.“ Tā bija iespiesta Austrumā un tautā izplatījās ar Plūdoņa antoloģiju. Tā bija piemērota kādai meldijai un daudz tika dziedāta. P. Ērmanis stāsta: „Medveģa sādžā 1915. g. rudenī mēs — iesauktie latvieši, otrās šķiras zemes sargi, dziedājām sajūsmā; atceros kāda Jurševska augsto tenoru, bet tad mūs apsauca dežurants kaprālis: „Jeķit vai dūšu maķ. Blakus istabā jau sākusies poverka (vakara junda), un jūs te tādas draņķa dziesmas dziedat.“ Esmu dzirdējis vēl tagad trimdā zinām šo dziesmu.

P. Ērmanis stāsta, ka Kaudzītes Matīss bija atdzejojis krievu romanci „Rau gurdens trijjūgs velkas gausi“. A. Austrīņš stāstījis: „Bija gan Fr. Bārda pardaudz pārspīlēts aistēts. Reiz mēs pie Ķeniņiem nez kā sākām dziedāt „Rau gurdens trijjūgs velkas gausi.“ Fr. Bārda pavisam saskaitās, aizgāja projām: kā nu inteliģenta sabiedrība varot dziedāt tādas banālītātes! Ak tu kungs, viņš nemaz nesaprata, ka reizēm gribas pagaudot kā suņiem!“ No pirmās Padomju Savienības okupācijas P. Ērmanis

piemin kādu dziesmu vakaru 1941. g. Oficiālās dziesmas — Ļeniņa, Staļina partija aplausi šķidri. Bet tad E. Dārziņa Lauztās priedes (Raina teksts): Aplausi! Kādi aplausi! Dziesma jāatkārto. Koris varenā sparā dzied, tā sakot, akcentēti: „Tu lauzi mūs naidīgā pretvara, vēl cīņa pret tevi nav nobeigta.“ Pēc atkārtojuma atkal aplausi! Kāda dāma sēž netālu man celiņa malā un aplaudē ar tādu sirsnīgumu, ka šķiet, viņa ir vienīgi aplausi. „Tā zaļā sieviete ir brīnišķīga,“ smaidot piezīmē man Ofelija Sproģere, kas sēž man blakus.

Trešā dziesma: Pavasaris. Kr. Barona iela. Pakluss brīdis. Gājējiem daudziem apmākušās sejas. Pēkšņi dziesma: ielā iebrauca vaļēja auto mašīna, kuņģā sēdēja latviešu kaņavīru komanda. Jaunekļi dzied ar plašām balsīm: „Daugav' abas malas mūžam nesadalās, ir Vidzeme, ir Kurzeme, ir Latgale mūsu.“ Un šie vārdi skan tādā drosmē un paļāvībā, var teikt izaicinoši, ka gājējiem sejas noskaidrojas. Daži sirsnīgi sasmaidās. Daži aplaudē. Liekas, saule būtu atspīdējusi, kaut tā nebija. Automašīna attālinās, bet vēl skaidri var dzirdēt: „Laima, par mums lemi, dod mums mūsu zemi —“

Tā P. Ērmanis bez rezervācijas ieslēdzas Latvijas kultūras dzīvē. Pārdzīvojis divas okupācijas, viņš parāda latviešu nostāju šajos laikos.

Vairāku dzejnieku kopoti raksti ir viņa rediģēti, bet ja tos sastādīja citi, tad nevarēja iztikt bez P. Ērmaņa zināšanām latviešu rakstniecībā.

Trimdas rakstnieku atziņu un autobiografiju krājumu sastādīja J. Plaudis, bet P. Ērmanim bija šie raksti jāpārskata, vai nav kas aizmirsts. Tāds nu bija P. Ērmanis — lielākais latviešu humānists un palika tāds līdz sava mūža nobeigumam.

Jānis Ziemeļnieks dzimis 24. dec. Bilskas pagastā, muižas vagma dēls. Viņš beidzis Strenču ministrijas skolu un izmācījies par fotografu. Ģimnaziju viņš beidza pašmācībā, strādāja Izglītības ministrijā, bet pēdējos gados bija žurnālists Jaunākās Ziņās. Var teikt, ka viņš bija dzimis dzejnieks romantiķis. Savā laikā viņš bija ļoti iecienīts dzejnieks plašākās tautas aprindās. Viņa dzejoļu krājumi bija: *Nezināmai 1923.*, *Aizejošais 1924.*, *Skūpstis 1928.* un *Naktis 1929.* Visiem Ziemeļnieka dzejoļiem viegli ritošs un melodisks pants, bet saturā grūtsirdīgs. Viņš bija tipisks zilās puķes romantiķis. Pirmajā dzejoļu krājumā bija pievilta ideālista skumjas, vēlāk viņa dzejoļi drāmatiski padziļinājās. Tam par iemeslu bija kāda dziļa traģēdija viņa dzīvē. Viņš bija sācis lietāt opiju. Viņu ārstēja Rīgā nervu klinikā. Viņš cietis šausmīgas mokas. 1930. g. viņu atrada mirušu. Nāves iemesls nav noskaidrots; *pēc K. Kārklīņa raksta par Ziemeļnieku.* Dzejniekam no opija lietāšanas atvērusies kā briesmīga rēgu pasaule. Viņš dzied par Haiāliju, kas no iedomāta tēla pārvēršas par psihisku parādību. Viņš iepazīsies ar kādu bagātu rīdzinieci, kuŗai piederēja liels preču nams, bet bija jau par vēlu. Mīlestība ir ļoti spēcīgs spēks, bet tā bija nespēcīga opija sagrautam jauneklīm. Nelaimīgajam romantiķim kaps kļūst kā baiga vieta, kuŗai neviens nespēj paiet garām. Viņš gāja pretī savai katastrofai, dažreiz kā smaidīdams:

Cepuri cel smiedams,
Katrs ceļš ir labs —
Ej pa kuŗu iedams,
Visur priekšā kaps.

Klāt vēl nākušas iedomas, ka kāds virsnieks ir viņa sāņcensis pret bagāto rīdzinieci. Šī dzejnieka traģēdija sevišķi jāpārdomā tagadējai jaunajai paaudzei, kas lietā narkotiku un tā saindē savu ķermeni.

Kaŗa un revolūciju laikā ievērojamākais latvieŗu dzejnieks bija Fricis Bārda. Viņš ir vienīgais, kas ŗai laikā darbojas, parādās atklātībā pirmās revolūcijas laikā un nobeidz savu dzīvi, kad patstāvība gan iegūta, bet zeme ir vēl jāatbrīvo no ārējiem ienaidniekiem.

Fricis Bārda dzimis 1880. g. 25. janvārī Ziemeļlatvijā — Pociema Rumbiņu mājās, kur viņa tēvs bija par saimnieku jau no 1865. g.

Bērnībā Fr. Bārda uzņēma daudz ietekmes no dabas. Piecas vasaras viņš bija mājās lopu gans un nodevās lasīšanai. 1890. g. viņš sāk mācīties skolā. Pa ziemu viņš mācās Pociema Lutera pagasta skolā, kas darbojās Pilāgu mājās, apm. 4 km. no Rumbiņām. Skolā bija jāpavada visa nedēļa, pārtika jāņem līdzī no mājām. Tālāk viņš mācās Umurgas draudzes skolā un beidz to ar labām sekmēm. Viņš bijis skolnieks Limbaŗu apr. skolā, kur viņš mācījies mēreni, bet skolu beidzot saņēma godalgu — Ļermontova rakstus. 1898. g. Fr. Bārda iestājas Valmieras skolotāju seminārā, kas tad darbojās Rīgā. Te viņš dabū tā laika valdības apgādi. Viņš piedalās skolnieku slepenās sanāksmēs, bet ir kluss jauneklis un neizsaka savas domas. 1901. g. Fr. Bārda beidza skolotāju semināru un dabūja skolotāja vietu Katlakalna baznīcas skolā. 1906. g. pavasarī Fr. Bārda atstāja vietu skolā un kopā ar T. Lāci aizbrauca uz Vīni, mācījās uz pārbaudījumiem un iestājās par brīvklausītāju Vīnes augstskolas filozofijas fakultātē. Viņš aizbrauca arī uz Alpu kalniem. Augstskolā viņš klausījās lekcijas par Hegeli, Ŗopenhaueru, Feuerbachu. Viņš personīgi iepazinās ar vācu rakstnieku Altenbergu. Vīnē viņš saslima ar nieru kaiti, pusotra mēneŗa bija slimnīcā un 1907. g. pavasarī atgriezās dzimtenē. Viņa tālākā dzīve noris Rīgā. 1907. g. viņš strādā Ŗeniņa reālskolā un citās vidusskolās par latvieŗu valodas skolotāju. Uz laikraksta sludinājuma pamata viņš bija sācis sarakstīties ar kādu jaunavu, 1910. gadā iepazinies un 1915. g. salaulājies. Kad kaŗa fronte bija pie Rīgas, Fr. Bārda aizbrauca uz tēva mājām, kur bija pats sev uzcēlis mājiņu.

1916. g. Fr. Bārda atgriezās Rīgā, strādāja par skolotāju Latviešu biedrības vidusskolā. Rīgas posmā dzejnieks piedalījās sabiedriskā dzīvē — viņš bija Izglītības priekšnieka biedrs, piedalījās skolotāju un izglītības darbinieku konferencē Maskavā un aizstāvēja reliģijas mācīšanu skolā. Nākāmā gadā viņu mocīja vecā nieņu slimība. 1919. g. viņš pārcieta divas operācijas, bet dzejnieka dzīvību vairs neizdevās glābt. Viņš nomira 1919. g. 13. martā. Dzejnieka izvadīšana uz dzimtenes kapiem iekrita drūmā laikā — Latvijas valsts gan bija pasludināta 1918. g. 18. novembrī, bet to bija okupējusi Padomju Savienība līdz pat Ventas upei Kurzemē. Dzejnieka šķirstu uz dzimteni aizveda ragavās. M. Vētra savās atmiņās stāsta, ka skolnieki iznesuši viņa šķirstu labi tālu uz Vidzemes šosejas. Uz zārka bija vainags, ko bija nolīcis prof. L. Bērziņš. Tajā bijā rakstīti paša dzejnieka vārdi: „Tev pār galvu jaunas zvaigznes, jauna rīta blāzma sejā.“

Pēc vīra nāves Paulīna Bārda kļuva pazīstama ar izjustiem dzejoļiem. Pēc II Pas. kaŗa viņa palika dzimtenē, viņas liktenis nezināms. Fr. Bārdas dēls Zigurds bija ar atjautīgu humoru, izceļoja uz Austrāliju un strādā par žurnālistu.

F r i ĉ a B ā r d a s d a r b i

Pēc J. Poruka un Aspazijas Fr. Bārda ir spilgtākais romantiķis latviešu rakstniecībā. 1909. g. Rīgā viņš nolasīja plašāku aperējumu „Romantisms kā mākslas un pasaules uzskata centrālproblēma“. Viņš nostājās pret tiem, kas uzskatīja romantismu kā pārdzīvotu. Romantisms Fr. Bārdas atziņās pievēršas cilvēka dvēseles dzīvei un tās būtības dziļumiem. Viņš redz duālismu cilvēka dzīvē un runā ar Dostojevskas vārdiem, ka cilvēka dvēsele ir kā lauks, kuŗā Dievs cīnās ar velnu. Psiholoģiskā izpratnē te ir runa par divējādām dziņām cilvēka dvēselē. Tā bija arī Ģētes atziņa, ko viņš pateicis Faustā: „Man divas dvēs'les krūtīs mīt, kas viena ved ar otru nesaudzīgu kaŗu“. Romantiķis Fr. Bārdas izpratnē ir pilnīgākais cilvēks — cilvēka ideāls. Viņš atsaucas uz filozofu Džordano Bruno un saka, ka romantiķis stāv starp

debesīm un zemi, starp laicību un mūžību, tas nenicina zemi, bet pazīst arī debesis un maldus. Fr. Bārda zina, ka prātam ir spraustas robežas, prātam un loģikai paliek nesaprotami dvēseles būtības dziļumi — dvēseles rīta blāzmas. Romantiķis redz klasisko pilnību un skaistumu. Par romantiķa paraugiem Fr. Bārda uzlūko Ģēti, Ibsenu, Tolstoju. Tā Fr. Bārda ir pirmais no latviešu dzejniekiem, kas teorētiski pamato romantismu. Poruks tikai dzejā teica: „Mūžīgi augstā kalnā raugās cilvēka acs, mūžīgi dziļā lejā nogrimst cilvēks pats.“ Tāpat Fr. Bārda savā dzejā dod romantisma pretstatus — debess un zeme, rozes baltās un rozes sarkanās. Starp šiem pretstatiem, starp tezi un antitezi Fr. Bārda grib rast sintezi. Viņš atsaucas uz citiem romantiķiem un saka, ka sātans ir grēkos kritis eņģelis. Tāpat viņš atkārtoti Nicšes vārdus, ka karš esot vairāk pozitīva devis kā tuvāku mīlestība. Viņš min tipisko romantiķi Novalisu, kas teicis, ka slimība padarot cilvēku garīgāku un smalkāku, padziļinot viņa dvēseles dzīvi. Tā Fr. Bārda ir pirmais un līdz šim vienīgais latviešu rakstniecībā, kas romantismu izskaidrojis teorētiski.

Savā dzejā Fr. Bārda ir izcilākais latviešu romantiķis. Dzejoļu krājumā *Zemes dēls* pirmais dzejolis ir ar tādu pašu nosaukumu, tikai tas ir zemes dēls ar zvaigņu dvēseli. Šim zemes dēlam brīžiem šķietas, ka zemes ziedi ir pēdējais un viss, bet tādās reizēs kā tāla teika paliek debesis. Savas dziesmas zemes dēls dzied gan smilgām un zālei, paceplītim, vējam, zilajai tālei, lazdu krūma dzeltenam puteklītim, sūnu lācītim zaļam, bet pāri tam visam paceļas baltā brīnuma pils, neprāts un sirds, kam gaisma dzisa. Fr. Bārda dzied par vissīkākām dabas parādībām. Tautas dziesma saka govīm zāli nemīt kājiņām, tāpat Fr. Bārda dzejā saka „lai zemei sāpes nav, kad manas kājas to min.“

Otrā dzejoļu krājumā „Dziesmas un lūgšanas dzīvības kokam“ 1923. izteikti dzejnieka reliģiskie uzskati. Savas dziesmas viņš sauc par lūgšanām. Krājuma pirmajā dzejoli jau redzam, ka Dievs un dzīvība dzejniekam ir viens un tas pats. Viņa Dievs mirdz simtējādās nokrāsās kā dzīvības un enerģijas pirm-spēks. Daba dzejniekam ir dzīva, dabas parādības viņam ir dievības varas un varenības izpaudums, sk. dzejoļus *Dzīvības kokam*, *Mans Dievs un dzīvība*, *Lūgšana*, *Pirmā zāle*. Dzejnieks

saka, ka trīs lietas viņu mocījušas no mazotnes: „Kas biju, kas būšu un esmu kas es“. Daudz atbildes radušās, līdz beidzot palikusi tikai viena:

„Es esmu tik sīks zieda puteklīt's,
Kas mūžības vēju nests lido un trīc.
Un mūžības vējiem, kas dziedot mani nes,
Ja tālāk vēl kādureiz jautāju es:
Kur zieds tas, no kā esmu atšķīries?
Tie dziedot man atbild: to ziedu sauc — Dievs.“

Šo dzejoli parasti min, lai rādītu, ka Fr. Bārda tic Dievam. Tāda ticība dzejniekam neapšaubāmi ir, bet ja skata vēl citus Fr. Bārdas dzejoļus, tad redz, ka viņa ticība ir panteistiska, jo viņš redz Dieva parādīšanos dabā. Tāpat dzejā viņš runā par Dievu, ko katrs nes savās krūtīs. Kad diena šķiņš no zemes, bāls engelis aiznes Dievam tos vārdus, ko cilvēki runājuši bez naida un nievām. Savā pēdējā dzejolī dzejnieks jautā: „Kas iraid šī dzīve, ko dzīvoju es Pret dzīvi, kas ilgās man dvašo? Pie pirkstgaliem drebošas pilītes Pret jūru vareno, plašo.“

Tāpat Platona idejas rod atbalsi Fr. Bārdas dzejā, bet tās nav pretrunā ar viņa ticību Dievam. Dzejolī Atgriešanās viņš saka: „Reiz bija gaišs, tad — dzisa. Un pilnība — šī ilga visusvētā — Ir tumša atmiņa no vienreiz pazaudētā.“ Tā pati Platona ideja izteikta dzejolī Tuneli: visa dzīve dzejniekam ir kā gājiens pa tumšu tuneli, vienīgā gaisma bija pirms ieiešanas tunelī un būs atkal, kad iznāks no tā ārā. Tā bija Platona ideja, ka cilvēks pirms nāves dzīvo mūžīgo ideju pasaulē un atgriežas tajā pēc nāves. Zināšanas un atziņas zemes dzīvē ir tikai mūžīgās un tīrās ideju pasaules atceršanās.

Ļoti spilgtas ir dzejnieka domas pēc tāliem un neaizsniegtiem mērķiem. Savā pēdējā dzejolī viņš saka: „Man vajag plašuma, mūžam kas sauc, Man vajag viesuļa, dzelmes kas jauc, Un bangas un zvaigžņotas buņas.“

Veidenbaumam bija skumja izjūta, ka tuvu kopā ir šūpulīšs un kaps. Fr. Bārda turpretī dzied: „Mūžam mēs nemiera bērni, Mūžam mums asinīs dūc Nemiera sarkanā dziesma, Mūžam alkst nemiera krūts.“ Ievada dziedājumam seko pieci ievada panti,

četras rindas gaŗi, tos visus vieno kopējā pirmā rinda: „Bet kad Svētais sargs reiz mieru sauks.“ Pēdējā izskaņa dod izli-dzinājumu: „Tumšzaļā efeju ēnā Vējš pakaŗ kokli un klus. Gājējam čukst: Bija nemiers, Atpūta nu būs. Lai dus.“

Melancholiskā dzīves izjūta un romantiskais nemiers ir raksturīgā pazīme Fr. Bārdas dzejā. Otrā dzejoļu krājumā ir plašāks dzejojums ar smeldzīgu dzīves izjūtu. Raksturīgākais no tiem Dzīvīte. Tajā dzejnieks dzied, ka viņš šūpojies kā žubīte liepzariņā. Īstā dzīve būs citur, zemes dzīve viņam ir tikai dzīvīte, kas nav uztverama traģiski. Šis dzejolis beidzas ar rindu: „Daudz tu man solīji, maz tomēr devi, vai nav vienalga ar! Rai -dai -dai dā!“ Porukam uz pēdējās lapas vairs nebija ko rakstīt, uz tās rita asara „Sāļa un auksta raudāta.“ Fr. Bārdam zemes dzīve ir kā skumja rotaļa, nāve viņu nebaida. Kā dzīve viņam bija tikai dzīvīte, tā nāve ir nāvīte. Viņš vienīgi vēlas, lai tā nenāk ļauna un dūsmīga. Viņš vēlas ar to satīkties pavasaŗa saulē zaļā plaviņā. Viņš plūks tai cīruļactīņas, nāvīte tās savīs vainagā un uzliks viņam galvā. Te nav Ed. Veidenbauma un J. Poruka drūmā traģisma. Šī nodaļa beidzas ar miera pantu: „Daudz kas centies, cīnījies — Ak tam brūču daudz un moku, Līdz uz pieres miera Dievs Uzliet savu vieglo roku“.

Jauks ir skumjais Fr. Bārdas dzejolis „Kad nāksi atkal?“ Tajā minētas trīs varbūtības: „Citu rīt, citu gad’, baltsmilšu kalniņā“.

Mīlestība Fr. Bārdam tāpāt kā J. Porukam ir ceļš, kas ved uz debesīm. Šis motīvs izskan dziedājumā Sapņotājā pāzā: „Ak, cik tālu ir tās mājas, Kurp tu, mīla, dvēs’li sauci. Kurp tu, dvēsle, sapņu spārniem Gāju putna ilgām trauci“. Šai dziedājumā apdziedāta karalienes un pāza mīlestība. Fr. Bārda neideālizē platonisko mīlestību, kā to darīja Poruks ar Ansi Vairogu Pērļu zvejniekā. Fr. Bārda tikai jautā, kam viņa sirds vairāk pieder — mūžam baltai debess skaidrībai, vai zemes liesmai sarkanai un atbild, ka dzīvē viņa ceļš balts un sarkans zied, to ejot viņš gavilē un cieš. Pretēji Poruka Ansim Vairogam, kas īsto mīlestību redzēja, no tās atsakoties, Fr. Bārda mīlestību zemes dzīvē grib redzēt debess gaismas apstarotu, lai beigās gūtu atpestīšanu: „Kur neasiņo sirds, trūkst gaismas mūžīgas, Svied mīlas kausu prom — to niecīgu un lētu.“ Mīlestību Fr. Bārda pielīdzina

tuksneša palma, kas ar tūkstošiem sakņu dzeņ pazemes ūdeņus un raisa zaļrobotas lapas. Tāpat dvēsele dzeņ mīlestību un raisās tukstoš pumpuros, kas ir smagi no laimes un sāpju asarām. No tālas senatnes atdzimst viņa dzejā dziesma par Dafni un Chloju un izskan Orfejas mīlestības burvju dziesmā. Fr. Bārdas mīlestības dzeja izskan klusinātos toņos, tā ir daiļa un vāra, tīta romantiskos sapņos un debess zvaigžņu apstarota.

Noguris no tālajiem ceļojumiem, dzejnieks pievēršas zemes dzīvei, meklē tajā brīnumus un daiļas parādības. Viņš kļūst kā bērns un skata visu kā pirmo reizi. Tā dzejoli par zaķi viņš jautā: „...Vai vectēvam ar' līpa ir, kad viņš skrien?“ Dzejnieks redz, ka saulītei ataugt sāk zelta ragi un tā iet badīties ar kupenu sētā, ar šķūnīti pļavā, ar eglīti sarmā šalikušo. Tādu brīnumu pilna dzejniekam ir visa zemes dzīve. Viņam ir skaisti bērnu dzejoli: *Vijolīte, Kā linu druva sāka ziedēt, Mazā cilvēka vakara lūgšana u.c.*

Fr. Bārdam ir gaŗāki dziedājumi par bībeles motīviem — Fantazijā, Simsana gals un Dāvids Zaula priekšā. Plašais dziedājums Tamāras nakts sauc atmiņā Ļermontova Daimonu.

Kā visi romantiķi Fr. Bārda veltī mazu vērību dzejas formai, viņš raksta dzejas kā rotaļādamiem — tik liels ir viņa dzejnieka talants. Gleznu izvēle dažreiz viņam ir pārāk bagāta.

I Pas. kaŗa gados Fr. Bārda devis vairākus patriotiskus dzejoļus. Redzot lielo bēgļu baru plūšanu uz Krieviju, viņš saka dzejā: „Rindās, tauta, tavi bērni Aiziet, aizklist — kurp? Kas zinās? Varbūt melnais kraukļu bars, Kas ap galvu jūk un tinas“. Dzīvojot Rīgas pievārtē pat liriskais K. Skalbe par latviešu strēlniekiem teica dzejā, ka viņi pat gatavi ellē nokāpt, droši sist ar dūri uz galda un prasīt Latvijas tiesu un daļu. Fr. Bārda dzied par strēlnieku kā par statisku būtņi, kas nakts gaŗajās stundās stāv bālsarmas vainagā. Viņa strēlnieks ir sargs un nevis cīnītājs kā K. Skalbem. Dzejoli Vagonā jaunajam varonim, kas brauc uz fronti, ir jau visas goda zīmes. Fr. Bārda te pēdējā pantā saka: „Trūkst vēl vienas, trūkst vēl viena krusta — Baltā koka krusta svešā meŗmalā. Kas nav guvis tā, tam tomēr vēl ir sveša Varonība pēdējā un augstākā.“

Drūmajos pārbaudījumu gados dzejnieku tomēr neatstāja

ticība, jo viņš zināja: „Kas sapnim ar visu būtību tic, to sapnis neatstās beigās“. Viņš aicina tālā ceļa gājējus gaidīt to lielo dienu, kad dzimtene viņus sauks atpakaļ. Ja citu neko nevarēs darīt šajā lielajā dienā, tad varēs vismaz „Nolikt uz Latvijas altāri sadegt daudz cietušo sirdi“ (dzejoli Sauciens tālē).

Fr. Bārda devis daudzus skaistus dzejoļus, kas ir vieni no labākiem paraugiem latviešu dzejā. Fr. Bārdas dzeja valdzina plašas aprindas ar skumji rotaļīgo sentimentu, romantiskajiem ideāliem un gleznaino, viegli plūstošo izteiksmi. Stipri tuva viņam bija vācu romantiskā dzeja. Ar dzeju viņš ieguva pat ārkārtēju populāritāti, un viņa dzejoļu krājumi ir izdoti vairākos iespiedumos. Vairāki viņa dzejoļi ir komponēti.

Paulīna Bārda — dzejnieka sieva — dzimusi 1890.g. Jelgavā, strādāja par skolotāju un korektrisi. Viņa izdevusi dzejoļu krājumu Vientulības prieks. Tajā klusinātos toņos tēlotas mīlestības un reliģiskās jūtas.

Fr. Bārdas brālis Antons tāpat bija dzejnieks, beidzis L.U. filozofisko fakultāti, bija skolotājs Rīgā. 1944. g. palika Latvijā. J. Grīns rakstīja presē, ka viņš dzīvojot Rumbiņās un esot lopu gans.

Viens no lielākiem latviešu dzejniekiem, pat varbūt ar ģenija dzirksti, bija Edvards Virza. Viņš dzimis Emburgas Billitēs, saimnieka dēls, mācījies Bauskas pilsētas skolā, kur skolotājs tad bija arī Fr. Adamovičs, dzīvoja savās tēva mājās un pēdējā laikā Rīgā. Viņa īstais vārds bija Edvards Lieknis. Ed. Virzas pirmajā dzejoļu krājumā *Biķeris* bija apdziedātas kaislīgas erētiskas jūtas. Skolotāju kongresā Rīgā izvirzījies jautājums par šī dzejoļu krājuma atpirkšanu un iznīcināšanu. To novērsis Teodors Zeiferts, norādidams, ka tas būtu skolotāju necienīgs darbs.

Ed. Virza bija mācījies dzejas mākslu no frančiem. Viņš tulkojis Emīla Verharna un vēl citu franšu autoru dzejas. Sevišķi tuvs viņam bijis krievu dzejnieks Puškins ar savu vienreizīgo dzeju.

Ed. Virza bija dzejnieks ar izcilu atmiņu. Viņš varējis deklamēt pēc atmiņas visus savus dzejoļus. Dzejoļu deklamēšanā viņš bijis līdzīgs meistars Kārlim Krūzam. Ed. Virza bija precējies ar dzejnieci Elzu Stērsti, kas viņu godbijīgi sauca par dzejnieku. J. Grīns no Cēsu perioda savās atmiņās raksta: „Dzerts tika reti, bet bijām tāpat apskurbuši un kādu šķietami neprātīgu gaidu un cerību pilni. Un kad daudz kas bija pārrunāts, vienmēr pie vārda laida dzejnieku Virzu, kuŗš nelikās daudz lūgties un lieliski deklamēja gan tikko, gan agrāk radušos dzejoļus — arvien no galvas, jo atmiņa viņam bija apbrīnojama. Man tā šķiet, ka nekad agrāk neesmu piedalījies sanāsmēs, kur tā būtu silts par dzeju kā toreiz. Kāda spoža lāvas straume plūda no dzejnieka mutes stingri valdītā formā un stinga par mūžīgu bronzu. Dzejnieka mazā figūra acīm redzami auga liela līdz ar pravietisko dzeju. Viņa priekšnesums bija monotons un reizē apbrīnojami izteiksmīgs: ritms nesa viņu visu, arī loģiskos akcentus. Dzejnieks vizionārā kārtā rādīja nākamo, tuvo Latvijas valsti, kas dzims un taps, ja tai ticēsim, kā dzejnieks tic. Kā sastinguši sēd klausītāji, pastieptām galvām, nemanot, ka dažreiz mute paveras kā brīnumu klausoties. Un beigās, pēc neatlaidīga lūguma, Virza bieži deklamēja savu drastisko *Faunu*, it kā atgādinot, ka var labi

kalpot kā Aresam, tā Afrodītei.“*J. Grīns.Red. atmiņas, 135.lpp.*

Nacionālās Padomes uzdevumā E. Virza sarakstīja grāmatu „Izpostītā Latvija“. To pārtulkoja un izplatīja ārzemēs. J. Grīns raksta: „Pus nakti lasīju, otru pusi raudāju.“

1920. g. sākumā nodibināja laikrakstu Latvijas Kareivis, kuŗa redaktors bija toreizējais kapteinis un vēlākais pulkv. Aleksandrs Plensners. Ed. Virza bijis tuvs laikraksta līdzstrādnieks un iegriezies tur vai katru dienu. Valsts sākuma gados viņš bijis vairāk pazīstams kaŗavīriem. Kad 1924. g. nomira Brīvās Zemes literārās nodaļas vadītājs J. Ezeriņš, viņa vietā nāca Ed. Virza. Kādu pusgadu viņš bija pavadījis Francijā un nostiprinājis savas franciskās simpatijas. Ed. Virza rakstījis Brīvā Zemē recenzijas par teātra izrādēm. Viņa vērtējumi bijuši vienpusīgi, bet totiesu atklāti un spoži izteikti. E. Virza grāmatā Kārlis Ulmanis ievadā pateicis, ka jāvērtē subjektīvi. Viņa uztverē objektīvais vērtējums nemaz nav iespējams un ir arī nemorāls. E. Virza tomēr pārmērīgi saslavināja Janševski un tāpat pārmērīgi nopēla Mērnieku laikus, jo viņš saskatīja Pietukā Krustiņā karikatūru par tautisko laikmetu. Tāpat viņam nepatika citi Mērnieku laiku satiriski notēlotie tipi.

Pēc 1934. g. 15. maija Ed. Virza juta, ka nu pienācis laikmets, kādu viņš bija gaidījis. Viņš sarakstīja grāmatas Kārlis Ulmanis un Jaunā junda. Tagad vispār bija cēlusies dzejnieka slava. Viņa sarakstītie Straumēni Valtera un Rapas apgādā iznāca 7-os iepiedumos.

Pagāja laiks un Ed. Virza jutās vilies par autoritārā režīma politiku. Viņš stāstījis, ka K. Ulmanis ņemot viņu līdz uz tautas sapulcēm, viņa dzejām esot liela piekrišana, bet sekojošās pusdienās vai vakariņās viņu neaicinot. Totiesu viņš bijis iepriecināts par godināšanu Nicā, kur viņam bija sarīkota speciāla diena. Uz to viņš bija paņēmis līdz Ēriku Ādamsonu, ko viņš augsti vērtēja par viņa dzeju. Šie svētki ir skaisti dokumentēti dzejā.

Ed. Virza pārbūvēja, jeb labāki sacīt, uzcēla jaunu dzīvojamo ēku Billītēs ar raksturīgām koka kolonnām, laikam tā gribēdams atdarināt Elejas vai Mežotness piļu fasādes. Billišu tūrumi, stāsta J. Grīns, tomēr neliecinājuši par saimnieka bagātību. Mājas

bija izīrētas. Billītes pārņēma apsaimniekošanā Rakstu un mākslas kamera. Ed. Virza rādījis J. Grīnam savu bibliotēku, kurā bija tikai daži desmiti sējumi viņam vismīļāko grāmatu dārgos sējumos. Cienasta galds Ed. Virzas mājā allaž bijis izmeklēts ar ēdieniem un dzērieniem. Par to gādāja viņa kundze. J. Grīns domājis, ka Ed. Virza pret savu kundzi varējis būt pateicīgāks, laipnāks.

Ed. Virzam vairāk patīcis baudīt dzīvi ārpus mājas. Nekāds uzdzīvotājs viņš nav bijis, bet viņš gribējis būt tur, kur citi uzdzīvo. Arvienu bijis kaut kur jāiet — uz restorāniem, kafējnicām vai dejas grīdu. Viņam darījusi prieku viena otra šņabja glāzīte, bet vairāk patīcis tērzēt un noraudzīties publikā. Ed. Virza ātri sajūsminājies par kādu lielāku vai staltāku aktrīsi vai dziedātāju. Dažreiz viņš tad kļuvis drošs un uzņēmīgs, citreiz kļuvis bāls un kautrīgs.

Valtera un Rapas apgāds 1937. g. uzņēmās izdot Ed. Virzas kopotos rakstus. Ed. Virza bija aicinājis J. Lapiņu rakstīt dzejnieka biogrāfiju. Vairākas reizes viņi visi trīs sēdējuši Romas pagrabā pie puspudelītes, jo vairāk nav atļāvusi dažam viņa veselība. Tur sarunas ritējušas zobgalīgās hiperbolās. Ed. Virza un J. Lapiņš bija lieli runātāji. Lasīdams J. Lapiņa sarakstīto biogrāfiju korrektūrā, Ed. Virza bija korrigējis kādus stipri pašlielīgus teikumus. J. Lapiņš tad „eksplodējis“, bet Ed. Virza gardi smējies.

1940. g. pavasarī Ed. Virza smagi saslima, ārsti viņam atrada kādu bīstamu niežu kaiti, ar kādu mira arī Fr. Bārda un K. Skalbe. J. Grīns divi reizes viņu apmeklēja slimnīcā. Dzejnieka tumšā miesas pluta bijusi iedzeltena, miesas spēki jau stipri izsīkuši. Dzejnieks ļoti gribējis vēl dzīvot. Viņam bijuši padomā vēl vairāki darbi, bet dzejnieks nomira 1940. g. 1. martā. Liktenis viņam bija labvēlīgs tai ziņā, ka neļāva pieredzēt Padomju Savienības okupāciju.

E d. V i r z a s d z e j a s d a r b i

1939. g. dec. numurā žurnālā Daugava bija iespiests Ed. Virzas dzejolis:

Laiks šovasar vairs neies vecās sliedēs,
Būs puķes skumjas, bišu medus rūgts,
Uz tāliem ciemiem kumeļš netiks jūgts,
Un jasmīns zarains maijā neuzziedēs.

Par velti saule dienu kliedēs,
Prieks Jāņu naktī neatnāks pat lūgts,
Un rokās savītīs zieds, tikko plūkts,
Būs klajums baigs, aiz katra krūma biedēs.

Vējš miglu sarkanu pār laukiem dzīs,
Bez laika kokiem augļi nokritis,
Par nastu būs, kas ir un tas, kā nava.

Pats zemes dziļums paliks kluss,
Jo pārvērtusi ūdens avotus
Par vērmelēm būs aiziešana tava.

Dzejnieks to esot rakstījis kādai personai, bet nākamā vasarā zem Padomju Savienības bija tieši tā, kā dzejnieks to bija teicis dzejā. Tādēļ šis dzejolis ceļoja apkārt rokrakstā.

Ed. Virzam ir vienreizīga balāde Nakts parāde par strēlnieku pulkiem un pulkv. Fr. Briedi:

Pār purvu, no kuŗa bēg cilvēks, kur reti tik iemaldās vilks —
Šai naktī liels putenis griežas, un diezin cik ilgi tas ilgs.
Un vēju un negaisa gari svīlpj, gaudo un gaudo pat sniegs,
Un griežas pa gaisiem, ko skāvuši bailes un miegs.

Un putenī baisīgā šajā, kas, liekas, no aizlaikiem vird,
Dzird dvašas no elsošām krūtīm, un komandas saucienus dzird.

Pēc pulka nāk pulks. Vai no zemes vai mākoņiem ārā tie nirst?
Vējš gaudo tiem tukšajās acīs, un svilpojošs sniegs viņās birst.

Kurp doties šai vilkaču naktī, kad bailēs ir paslēpies viss,
Ar granātām, ložmetiem, flintēm grib kaŗaspēks drausmīgais šis?
Un priekšgalā viņam uz zirga ir redzams kāds pulkvedis jauns,
Tam asiņains pierē glūn caurums, kur šāviens to trāpījis ļauns.

Un adjutantū viņš atsauc, un pačukst pie auss viņam: „Eit!
Un raugait, vai astoņi pulki pēc pavēles atrodas šeit.“
Un adjutants aizdrāž uz zirga pa klajumu, viesuls kur vaid,
Un atgriezies atpakaļ saka: „Tie, pulkvedī, še ir un gaid!“

Māj pulkvedis lēni ar roku, un visi tie tālāki šļūd,
Ar granātām, ložmetiem, flintēm tie sniegā un negaisā zūd,
Kā sniegi top aizpūsti klajā un redzami nava nekur.
Kas ir gan šis vadon's, kas naktī un putenī parādī tur?

Pār purvu, no kuŗa bēg cilvēks, kur reti tik iemaldās vilks,
Šai naktī liels putenis griežas, un diezin cik ilgi tas ilgs!
Tas dvēseļu putenis gaisā, kad Ziemsvētki, ceļas viņš tad,
Pār Latviju griežas un gaudo un nenobeigs gaudot nekad.

Otra Ed. Virzas labākā balāde ir Karogs:

Pūtiēt taures, skaniet zvani, saule, plašu gaismu lej!
Karogs sarkanbalti sarkans vējos atraisījies skrej.
Skrej pa laukiem, skrej pa klajiem, sauc arvienu dzirdamāk,
Lai no mājām, lai no namiem, lai no kapiem ārā nāk.
Pildās bargiem tēliem ielas, pildās bālām ēnām gais, o
Un iet mirušais un dzīvais, kur sauc karogs dīvainais.
Celies augstāk, plīvojošais, kur zūd saulē debess jums,
Lai redz tevi, kas šo zemi kādreiz pārstaigās pēc mums.
Skrej pa priekšu pulkiem kaujā, brīvs pats, brīvus dari mūs!
Līdz ar sauli saules mūžu tavai tautai dzīvot būs.

Ed. Virza, kā iepriekš minēts, bija maza auguma, bet viņa

balādes plūst gaŗās rindās. Viņam patīk dziedāt par lielām personībām. Plaši pazīstama ir viņa balāde par pulkv. O. Kalpaku. No valodas pareizības viedokļa tajā tikai viena nelaimīga rinda: „Gods atdots no kareivjiem tiek.“ Jāatstāj tomēr tāpat, kā dzejnieks to rakstījis. Tāpat pazīstama ir viņa balāde par Kr. Baronu, — Kr. Barona pēdējā nakts Doma baznīcā.

Ed. Virza, var teikt, dievināja lauku dzīvi. Viņš pat savus dzejas darbus rakstījis brīvā dabā, tur viņa dzejiskā iztēle guva savu plašo lidojumu. Raksturīga tam ir viņa Arkla dziesma:

Zemnieki visi pa latviešu mājām,
Celieties augšā un sasaucieties!
Ilgi bez atpūtas vieni mēs gājām —
Skaista kā saule nu gaita mums ies.

Izsēti tagad pa Latvijas āri
Nodomi mūsu un cerības lied;
Meldijām jaunām lai aizvijas pāri
Meldija vecā, ko arkls mums dzied.

Ja mūsu bērniem, kad nāve mūs nāvēs,
Stiprajās rokās vēl arkls būs balsts,
Mūžam zem debesīm mūžīgām stāvēs
Zemnieku sargātā Latvijas valsts.

Ed. Virza, līdzīgi J. Alunānam, apzinājies savu nozīmi latviešu dzejā un pašapzinīgi teicis:

„Tas spēks, kas groza ļaužu likteņus,
Tas tavu slavu mūžam nepārgrozīs:
Kamēr vien redzēs tekam ūdeņus,
Tā latvju robežas ar mieru jozīs!
Tā līs pār Latviju kā zvaigzņu rasa,
Ko pieres darbigās un labiblauki prasa.“

1919. g. iznāca Ed. Virzas otrs dzejoļu krājums Dievišķīgās rotaļas. Tajā bija laba dzeja, jo Ed. Virzā kā dzejniekā bija kāda

ģenija dzirksts. Trešais dzejoļu krājums Laikmets un lira iznāca 1923. g. Jaunības dienu poēmā dzejnieks saka, ka viņa sapnis esot gūt mierīgu skaidrību un loģisku dzejas izteiksmi. To viņš aizsiedza savos dzejoļu krājumos Skaidrība un Lauku balsis 1927. Tajos dzejnieka talants par dabu, lauku dzīvi atmirdzēja visspožāk. Vēl minamas poēmas Karalis Nameitis un Hercogs Jēkabs.

Krājumā Dzejas un poēmas ir vairākas satiriskas dziesmas sakarā ar tā laika dzīvi. Ed. Virzas pēdējās dzejas iznāca viņa dzīves biedres Elzas Stērstes sakārtojumā.

Vislielāko slavu Ed. Virza tomēr sasniedza ar prōzā rakstīto poēmu Straumēni 1933., ko iespieda pa daļām žurnālā Daugava. 1929. g. Straumēni tika iespiesti vācu valodā Viļa Šteplera tulkojumā — Rīgā ar virsrakstu Himmelsleiter un Leipcigā Paula Lista apgādā ar nosaukumu Straumehni. 1939. g. tie iznāca Aijas Bertrānes franču tulkojumā R. Dunkāna akadēmijas izdevumā. Ārzemēs Straumēni tiem, kas nepazīna Latvijas lauku dzīvi, varēja izlikties drusku vecmodīgi.

Ed. Virza bija lasījis Grosberga vācu valodā idillisko tēlojumu par Latvijas muižu naturālās samniecības laikā. E. Virza bija kā iededzies, stāsta J. Grīns: „Ko vācieši un muiža! Nē, latvieši un lauku māja!”

Straumēni skatīti pagātnē. Ed. Virza šādā retrospektīvā skatījumā tēlo seno latviešu sētu četrās gadskārtās — no viena pavasara līdz otram. Tēlojuma galvenais centrs ir senā latviešu sēta, no tās izstaro visi darbības notikumi un tanī atkal atgriežas. Atmiņās atstarotā Zemgales sēta ir daudz krāšņāka un skaistāka. Par atstaroto skaistumu runādams, dzejnieks to salīdzina ar bērza atspīdumu ūdenī.

Straumēnos dzejnieks visu kāpina, dzīve te pacelta kā dievišķīgos augstumos, šajā vecajā sētā valda mūžības negrozamā kārtība un likumība. Par Straumēnu ļaudīm autors saka, ka viņi esot dievišķīgi, jo viņi iejūgušies dievišķajā kārtībā, kas ir valdītāja lauku sētā. Visi, arī nedzīvie priekšmeti un vissīkākā dzīvība ir saistīta kā augstākā kalpošana. Vitālais spēks, kas Ed. Virzu saistīja Janševska Dzimtenē, viņa Straumēnos izteikts vēl grandiozāk. Pāri visam stāv Dievs. Viņš ir visa kārtotājs un radības devējs. Virzas Dievs tomēr nav īstais bībeles Dievs. Straumē-

nos viņš ir tērpts pasaku un t. dziesmu piemīlībā, viņš nemājo bezgalīgos augstumos, bet sēž aiz mākoņiem un labvēlīgi noskatās lejā. Viņš ir Straumēnu mājas palodās, labvēlīgi noskatās uz rijas kūlējiem, kad dūmu strūkļa bezvēja laikā kāpj taisni uz augšu, un uz visiem citiem lauku dzīves darītājiem. Viņsaules dzīve Ed. Virzas skatījumā ir latviska. Kad Straumēnu vectēvs ir miris un tūkstoš gadus vecās kapsētas dziļumos nokāpis, viņš iet pāri veļu upei un nonāk Aizsaules pļavās, kur viņš satiekas ar Straumēnu agrākiem iemītniekiem, kas viņu tur jau gaida. Rudens veļu kulta un ticība pagānu dievībām Straumēnu ļaudīm ir dzīvs spēks, lai gan viņi iet pātaros un skaita garīgas dziesmas, un krīt ceļos altāra priekšā. Straumēnos tā cieši saudzis kopā kristīgais un senlatviskais. Ir arī brīži šo ļaužu dzīvē, kad senie ticējumi un dzīves vaļība iet pāri visiem kristīgās ētikas sludinājumiem, kā tas redzams Straumēnu linu talkā. Tā Straumēnos cieši saaudušies kopā seno laiku dzīves ticējumi ar baznīcas mācībām. Dzejas valoda Straumēnos ir dzeja prōzā no pirmās līdz pēdējai lappusei. J. Grīns raksta: „Rakstnieks Kārlis Zariņš, piemēram, izteicās šādi: „Kad lasu Straumēnus, ēdu kā tītara cepeti — bet tā ir par daudz. Un kad man brokastā, pusdienās un vakariņās četras piecas dienas būtu jāēd tītara cepetis, sestajā dienā es skaļi kliegtu pēc siļķes.“ Tā varēja domāt arī citu tautu lasītāji par Straumēniem.

Tāds bija Ed. Virza kā dzejnieks. „Franču potcelmam viņš piepotēja latviskus potzarus un ieslēdzās latviešu dzīvē un dzejā tās spožākā laikmetā bez kādas rezervācijas. Savā dzejā viņš izdzejoja savu laikmetu, paceldams to par mūžīgu un neiznīcīgu. Tā līdz ar R. Blaumani, J. Raini viņš kļuva par latviešu klasiķi.”
J. Grīns Redaktora atmiņas 141. lpp.

Zinaīda Lazda Šreibere 1902.-1957.

Zinaīda Lazda dzimusi Ērgļos, lauksaimnieka meita. Z. Lazda beidza baltu filoloģijas nodaļu un strādāja par ģimnazijas skolotāju Draudziņas ģimnazijā Rīgā. 1944. g. viņa bija trimdā Vācijā un strādāja par skolotāju Fišbachas latviešu ģimnazijā. 1950. g. viņa izceļoja uz Ameriku, strādāja par slimnieku kopēju Portlandē. Līdzīgā darbā viņa bija Losandželosā, bet atgriezās atkal atpakaļ Seilemā draudzīgajā Dr. T. Staprāna ģimenē. Viņa slimoja ar leukēmiju, ārstējās slimnīcā, mūža nobeigums viņai bija smags. Vēl dzīva būdama, viņa bija nosacījusi, lai viņu pārpelno un viņas pelnus izkaisa Baltijas jūrā, iespējami tuvu Latvijas krastam. Pelnu urnu uz Zviedriju aizveda rakstnieks V. Kārklīšs, kas tagad tāpat aizgājis mūžībā.

Zinaīdas Lazdas darbi

Z. Lazda rakstījusi dzejas. Viņa bija izaugusi tautas dziesmu, K. Skalbes un J. Raiņa dzejas ietekmē un bija pilnīgi imūna pret citu tautu dzeju. Z. Lazda savā paaudzē bija vislatviskākā dzejniece. Dzejā viņai ir līdzīga izteiksme kā tautas dziesmās. Dzejā viņa ir lakoniska un savus īsos ritmus panāk ar īso rindu beigu cezūrām. Bieži viņa nelietā nemaz atskaņas un lietā atkārtojumu kā stila līdzekli. Viņas lirikā ir vitāls panteisms un spilgts nacionālisms. Viņas dzejoļi izdoti grāmatās *Zaļie vārti 1936.*, *Staru viesulis 1941.* un *Tālais dārzs 1946.* Rotētā izdevumā *Bēgle* ir viņas dzejas par trimdas motīviem. Paraugam te minēsim divus Z. Lazdas dzejoļus:

Uz tevi, Latvija, iet visas mūsu domas,
Par tevi lūpas lūgsnu vārdus liek,
Kad vakarā un tumsā jāiestieg.

Uz tevi, Latvija, iet visas mūsu domas,
Par tevi rīta ausmā sapnis nāk,
Ar tevi vien tik bēglis dzīvot māk.

Meži šalc

Klausies, kā Latvijas meži šalc
Vasaras šalkoņā savā.
Sili un vēri, un birztales šalc
Debesu zilajā skavā.

Smiedamās vasaras diena brauc
Saules kumeļiem spožiem.
Bērzi noliecas, apses ko sauc,
Saņeņ aiz sudraba grožiem.

Viesulis griežas jau sacēlies,
Vēsmas lodā un lokās.
Ēnā ganu zēns apsēdies
Klausās, atspiedies rokās.

Dvēseli vārīgas skumjas klāj,
Sapnī viss vēršas un maldā.
Pati Laima kā slēpdamās māj,
Gaisi dūc mūzikā saldā.

Meži, meži tā vasarā šalc
Pāri par Daugavu, Gauju,
Sili un vēri, un birztales šalc
Valodu mulsu un strauju.

Leonīds Breikšs dz. 1908.

Leonīds Breikšs pēc sava rakstura bija kā pozitīvisks dzejnieks tāpat kā Vilis Veldre. Viņu deportēja uz Krievijas spaidu darbu nometnēm jau tūdaļ pēc Padomju Savienības okupācijas Latvijā, lai gan viņš strādāja meža darbos kā parastais strādnieks. Populārs ir L. Breikša dzejolis Daudz vētru mums reiz pāri gājis, no kuŗa citēts pēdējais pants.

Mēs varam iet caur visām mokām,
Mēs varam ciest vēl briesmīgāk,
Jo pacels Dievs uz savām rokām
Mūs tad, kad mūsu diena nāks.

Tāpat plaši pazīstama ir viņa Himna, ko vēl tagad dzied svinīgās sanāksmēs:

Svēts mantojums šī zeme mūsu tautai,
Un svētīts tas, kas drošs par viņu krīt.
Lai mūžu mūžos zelt un plaukt Dievs ļauj tai
Un saulei liek pār mūsu druvām līt.

Te tēvu tēvi sviedros vagu dzina,
Šī saule pirmā svētījusi mūs.
Lai takas tās, ko pirmais solis mina,
Redz gaitā pēdējā reiz ejam mūs.

Nekur virs zemes neapsveiks tik silti
Vairs mūs neviens, kā apsveic druvas šīs,
Gar kuŗām augšup slejas bērzu ciltis
Un liepas šalcot veŗas debesīs.

Par visiem svētumiem, ko sirdī nesam,
Lai šo ikviens sev pirmā vietā liek:
No zemes šīs mēs izauguši esam,
Par zemi šo mums galva jānoliek.

L. Breikša dzejoļu izlasi trimdā ir publicējis grāmatu apgāds Sējējs 1960. g., kurai ievadu rakstījusi Valda Mora. 1931. g. iznāca L. Breikša pirmā dzeju grāmata — Skanošie ūdeņi; 1933. g. autobiografisks romāns Maldugunis; 1935. g. dzejoļu krājums Manu sapņu zeme un ideoloģisks darbs — Mūsu ģimene. Pēdējais dzejoļu krājums Dziesmas zemei un debesīm, vēl paša dzejnieka sakārtots, publicēts 1942. un 1943. g. divos izdevumos. L. Breikšs uzrakstījis daudz ideoloģisku rakstu dažādos periodiskos izdevumos, tāpat sarakstījis vairākus stāstus. Viņa dzejā ir dziļa un patiesa ticība Dievam. Viņa dzejolis „Daudz vētru mums reiz pāri gājis“ uzņemts dziesmu grāmatā.

Frīcis Dziesma Forstmanis

Fr. Dziesma dzimis 1906. g. 11. janvārī. Rīgā, namdaŗa dēls, uzaudzis Ventspilī, kur beidzis ģimnaziju. Darbojies par dzelzceļa tehnisko zīmētāju un strādājis līdz vietējā presē, vēlāk Zemgales Balss un Brīvās Zemes redakcijās. 1944. g. aizbraucis trimdā uz Zviedriju. Viņa dzejoļu krājumi ir šādi: Pavasaŗa vārtos, Svētītie gadi, Dzīvības lokā un Dzīvei draugos.

Viņa dzejā ir nopietna un vērīga apcere. Krājumā Līvzeme ir vietējais kolorīts. Ar vārdu Alant Vilis sarakstījis humoristiskus dzejoļus ventiņu izloksnē Poem par kulšēn un Dzīvšēn ceper kuldams.

Paraugam no Fr. Dziesmas dzejām te minēsēim viņa dzejoli Ar brīnumu acīm:

Dienas, dienas iet uz pavasari!
Vējā sniegi plok un ledi dilst.
Slejas augšup sarmu liektie zari,
Paspārnes kļūst lāstekas un stari,
Krauju kumbri spoŗām lāsām pilst.

Dienas, dienas iet uz pavasari!
Rokām pāri augsta gaisma list.
Visā, ko tu domā un ko dari,
Visā, ko tu kā par jaunu skari,
Dzīves brīnums iekšā nāk ar vari
It kā mizā, kas aiz sulām plist.

Dienas, dienas iet uz pavasari!
Varbūt iesnigušie sapņi mums
Pārlaiŗ savus saulesgrieŗus arī?
Varbūt svērsies lielie liktens svari
Un mūs pacels Dieva solijums:
Mūsu zeme, mūsu valsts un brīve,
Mūsu ŷņaugtā, aizturētā dzīve!

Paula Jēgere Freimane 1886.-1975.

P. Jēgere Freimane ilgus gadus bija iejūtīga teātra izrāžu vērtētāja. No tautskolas laika viņa ar simpatijām piemin skolotāju Fr. Ieviņu. Zinu no daudziem citiem, ka viņš patiesi bijis labs skolotājs.

P. Jēgere Freimane mācījās Dubura teātra kursus un Dalkroza institūtā Vācijā. No 1919.-1924. viņa studēja baltu filoloģiju L.U. un tā bija labi sagatavota teātra vērtēšanai. Viņas pirmā grāmata bija par leģendāro aktrisi Daci Akmentiņu 1929. No 1941. g. viņa bija A. Brigaderes komitejas priekšsēde, 1944. g. bija trimdā Vācijā un tad dzīvoja Amerikā. Sākot ar 1921.g. viņa rakstījusi daudz recenziju par teātra izrādēm, prasot nopietnu repertuāru, labu inscenējumu un no aktieņiem labu spēli. Sevišķi viņu saistījusi A. Brigadere. Ar apcerējumu par drāmu Ilga, A. Brigadere viņu uzskatījusi par labāko Ilgas tēla izpratēju.

Par teātra izrādēm viņa sāka rakstīt Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā, pēc tam dienas presē. Otra viņas grāmata ir Atziņu ceļi 1936. Aktieņu jubileju portretējumi sakopoti grāmatā Siluetes 1938. Grāmatai Es atgriežos pie sevis ir kultūrvēsturiska nozīme. Viņa tikusies dzīvē ar tik daudzām personām, kas tagad ir jau vēstures daļa. Drusku žēl, ja atklāta patiesība par ievērojamo komponistu E. Dārziņu. Grūta bijusi Volfganga Dārziņa dzīve šajā vakaru krastā. V. Dārziņš ir jauki notēlots. Viņam bija bagātīgi dots tas, kas nebija viņa tēvam. Sevišķi viņš milēja savu mazo meitiņu un audzināja to kā latviešu meiteni. Bez E. Dārziņa grāmatā rakstīts par Akurāteru, K. Jēkabsonu, Baltpurviņu, grāmatu izdevēju J. Rapu u.c. E. Smilģis labi pratis spēlēt uz skatuves un mainīgos laikos piemēroties katrai politiskai varai. Autore saka: Viņa hamleona daba ļāva tam pielāgoties vissmagākajiem reakcijas apstākļiem t.i. pēc 15. maija. Viņa dzīves lozungs laikam bijis — pastāvēs, kas pārvērtīsies. Āgenskalnā Talsu ielā viņam bija uzcelta īsta pils. 30-to gadu jubilejā J. Druva viņam nodevis lielāku naudas balvu un paziņojis par visu parādu atlaišanu uz viņa nekustāmo

īpašumu. Te ir nevietā runāt par reakciju. Tas bija spožākais laiks Smilģa dzīvē. Padomju Latvijā 1956. g. izdota grāmata par Smilģi, ko rakstījis Valdis Grēviņš. Autore raksta, ka šī grāmata esot viltojums. E. Smilģis vislabāk juties tad, kad uz galda glāzes bijušas pilnas 136. lpp. Padomju okupācijas varas lielākais sasniegums bijis tas, ka „tikumīgā“ Padomju okupācija piespiedusi Smilģi apprecēties. Bildē grāmatā Smilģis patiesi padevībā nolūkojas savā dzīves biedrē, kas viņam devusi tik jaukus bērniņus 138. lpp. Bija jau jāpiemērojas tiem, kas palika dzimtenē, bet Smilģis te pārgājis katras kultūras robežas. E. Smilģis sevi parādījis grāmatā par Bertu Rūmnieci, kad svinēja viņas 85 g. jubileju. P. Jēgere Freimane saka par šo grāmatu: „... tā ir viena ētiska nelietība no pirmās līdz beidzamai lapas pusei 139. lpp. E. Smilģa viens dēls dzīvojot rietumu pasaulē un nav klausījis tēva aicinājumu atgriezties dzimtenē. Smilģis spēlējis ar simpatijām pret katoļu baznīcu. Trimdā par Smilģi tika iespiests spilgts slavinājuma raksts, to laikam bija rakstījis kāds katolis. Pēdējā brīdī viņš tomēr varēja lūgt: „...un piedodi mums mūsu parādus“.

Dažādi var būt cilvēku raksturojumi. J. Grīns savās Redaktora atmiņās piemin tikai dažu anekdotu par K. Jēkabsonu un nav atklājis kāda ģimenes dzīvi. Dažādi ir cilvēki un dažādi ir viņu citu raksturojumi. P. Jēgere Freimane parāda sava laika biedru sejas ar visām vājībām.

K ā r l i s   S t u d e n t s   1892.-1947.

K. Students dzimis Ērgemes pagastā Vidzemē, beidzis tirdzniecības skolu Valkā, pēc I Pas. kaŗa strādājis kā žurnālists un ierēdnis. Viņa pirmais dzeju krājums bija Zvaigžņu Krusts. 1923., kuŗā bija neizlīdzināts dzīves skatījums. Vēlāk viņš deva dažas labas žanra gleznas krājumā Sarkanā sērmūkša 1937. Interesantas ir viņa grāmatas no kolpoltieŗa gaitām — Kolpoltieŗa piedzīvojumi 1925., Nelūgtos ciemos 1925., Trejdeviņās sētās 1930. Ceļojuma piezīmes ir viņa Vasara laivā 1926. un stāsti — Alfreda Aizpura precības 1929., ceļošanas prieks grāmatā Ceļinieks 1938.

K ā r l i s   D z i ņ l e j a   1891.-1963.

Viņš sakopojis vācu ekspresioniskās dzejas tulkojumus antoloģijā Nāves laukos 1924. Viņa paša dzejas dāvanas bija vājas. Viņa dzejoļu krājumi bija Sejas 1925. un Tālais ceļš, stāsti Seklais laiks 1925. un romāns Daugava. Vērtīgākais, ko viņš devis rakstniecībā, ir rakstniecības teorija — Poētika. Vācijā tā iznāca pārstrādātā un plašākā izdevumā. Viņš sarakstījis rakstniecības vēsturi skolām un apcerējumus par sociāldemokrātiem — A. Upīti, J. Asari, J. Jansonu Braunu un rediģējis Raiņa kopotos rakstus. Pēc 1934. g. 15. maija viņš lietā pseudonimu J. Lejnieks un saraksta biografiskus romānus par G. Merķeli, Ā. Alunānu, J. Rozentālu un R. Blaumani. Teorētiski viņš bija sociāldemokrats, bet nespēja sevī noliegt nacionālās piederības sajūtu. Tikai viņa apcerējumi par A. Upīti un Jansonu Braunu rāda viņu kā sociāldemokrātu, kas vēl tic kādai pasaules literātūras vēsturei, lai gan pasaulē ir tikai tautas un tautu literātūras vēstures. K. Dziļleja emigrēja no Vācijas uz Zviedriju, kur nomira.

Valdis Grēviņš 1895.-1968.

V. Grēviņš dzimis 26. septembrī: Zaļenieku pagastā, turīga lauksaimnieka dēls. 1914.-1918. g. studējis Maskavas komercinstitūtā, atgriezās Latvijā, bija sociāldemokrātu partijā un sociāldemokrātu loceklis Satversmes sapulcē. 1920. g. bija Rīgas pilsētas domnieks un Diskonta bankas direktors. 1944. g. palika Latvijā un turpināja darboties rakstniecībā. Viņa pirmā dzeju grāmata bija ar ekspresionisma ieskaņām un šķiru cīņas motīviem. Cik tas viss nav savādi un ačgārnī, teorētiski viņam bija jānostājas pret savu tēvu šķiru cīņā, bet pats viņš tēva mājās juties labi. Viņa otrā dzeju grāmatā *1933.* ir vienkārši un melodiski panti, bet tajos jūtama rezignācija un garīga depresija.

Drāmatizējis Zelmas Lāgerlefas romānu *Gesta Berlings* un citus darbus izrādēm Dailes teātrī. V. Grēviņa atdzejotā dziesma par trakajiem kavalieņu gadiem izplatījās tautā ar Sosāra mūziku. V. Grēviņa paša sarakstītās lugas bija Gaisa grābekļi un Pļevnas zaldāts, bet tām bija maza nozīme. Rakstījis politiskus feļtonus ar parakstu Dr. Orientācijs, rediģējis satirisku žurnālu *Ho — Ho*. Viņa dēls Valts Grēviņš (1921-1961) tāpat kā tēvs drāmatizēja darbus teātrim. Viņš tulkoja citu tautu dzeju, rakstīja teātra kritikas un darbus par aktieriem (A. Mierlauku, J. Osi, E. Smilģi).

J ā n i s   G r o t s   1901.-1968.

Dzimis 1901. g. Ērgļos. Viņa dzejoļu krājumos Pavasaļa ūdeņi 1925., Vējš no jūras 1927. un Vakara mākoņi 1930., ir romantiska dzeja ar siltu iejūsmu. Viņa dzejā paveras pavasaļa ainas, saulainās jaunības sūrstošā mīlestības un kaislības kvēle ar romantiķa nemieru, kam jaucas klāt sociāli motīvi un noskaņas. Kā sabiedriska komēdija un satīra bija viņa Sveiki, brīvā Latvijā. J. Rainis apsveica Latvijas valsti un iejūsmināja cīnīties par to, jo brīvā Latvijas republika bija viņa gala mērķis. J. Grotam turpretī ir satīra par jauno Latvijas republiku. Kādā lugā, kā to atceros, bija viņa dziesma par baltakmeņu Maskavu no zelta. Nezinu, vai tik balta tā likās, kad nu bija jādzīvo tās varā. Tā mūsu kreisie dzejnieki bija toreiz sajūsmā par komūnisma uzvaru Krievijā. J. Grots tulkojis no čehu valodas Drošsirdīgā kareivja Šveika piedzīvojumu. Tie izdoti arī trimdā.

K ā r l i s   D z e l z s   —   D z e l z ī t i s

K. Dzelzs dzimis 1892. g. 25. jūnijā Vildogā, studējis Pēterpils universitātē un 1921. g. beidza L.U. tieslietu nodaļu, strādāja Rīgā par advokātu un bija Satversmes sapulces loceklis sociāldemokratu partijā. 3. saeimā viņš bija neatkarīgo sociāldemokratu grupā, kas pretendēja uz komūnistu balsīm un gribēja būt neatkarīgs no „Baltakmeņu Maskavas“. Viņa sākuma dzejoļi izplūda nedzejiskā patosā un aģitatoriskās uzrunās. Pat T. Zeiferts rakstīja, ka dzejā viņam nav bijis panākumu. Viņš dzīvo Amerikā, rūpējās par J. Rainim un Aspazijai Šveicē celto pieminekli un savā pēdējā dzejoļu krājumā deva istu dzeju. Viņa mirušai sievai Birutai velūtīte mīlestības dzejoļi pieder labākiem, kas rakstīti par mīlestību latviešu dzejā. J. Plauža sakopoto rakst-

nieku atziņu krājumā viņš devis gaŗu dzīves aprakstu un sūdzas par vajāšanām K. Ulmaņa laikā. Kādas bijušas šīs vajāšanas, to viņš pats pastāsta. Kādas nedēļas viņš dzīvojis Igaunijā, atgriezies Latvijā un tad ir pārbaudīta kases darbība organizācijā, kuŗā viņš bijis juriskonsults. Ja to sauc par vajāšanām, tad ir jāpasmīn.

P ā v i l s   R o z ī t i s   1889.-1937.

P. Rozītis dzimis 2. decembrī Liepas pagasta Anduļos. Viņš sāka rakstīt priekš I Pas. kaŗa. Viņa divi pirmie dzejoļu krājumi bija vāji iesācēja darbi Kaijas 1910. un Ziedu krūze 1912. Darbības sākumā viņš bija romantiķis ar dekadentiskām ieskaņām. Viņa poēma Jaunavības tornis 1919. ir ar austrumniecisku un teiksmainu tematu. Vēlāk P. Rozītis pievēršas klasiskai dzejas formai. Viņš rakstīja trioletu un sonetu krājumus. Ziļu rotā 1918. ir tikai trioleti. Tad viņš sāk dziedāt par pilsētu soneta formā. Viņa lirikas grāmatas ir: Zobens un līlija 1920., Mans korāns 1923. Pie akas un Sarunas 1936. jau rakstītas ar īstu formas veiklību, apdzejojot austrumnieciskus, teiksmainus motīvus. Piebilstams, ka kaŗa laikā P. Rozītis dzīvoja Kaukāzā un tātad zināja austrumu teikas.

Prōzā P. Rozītis sāk ar stāstiem, kuŗos tāpat austrumnieciski motīvi. Viņam ir daži it labi stāsti krājumā Nāves vižņi 1919, Granātu ziedi 1919., Miglas svilpes 1920. un Ceļš uz Paradīzi 1920.

Psicholoģiski ir viņa romāni Divas sejas 1921. un Uguns ceļi 1924. Šajos romānos notēlotas divas cilvēku sejas — tumšā un mocošā grūtsirdība, noziegumu māktā sirds un tanī pašā reizē alkas pēc skaidras sirds un īstas mīlestības dzīvē. Prōzā P. Rozītis kļūst reālists. Viņš kritizē sava laika notikumus un ar smīnu vēro visu. P: Roziša labākie sasniegumi ir viņa stāsti Portrejas 1922., Krāces 1925., Pret savu gribu 1928., Mezgli 1933. un romāns Ceplis 1928. Jaukākais tomēr ir P. Roziša romāns no viņa skolas

gadiem Valmieras puikas. Tas ir salas tipa romāns, jo tajā tēlota tikai Valmiera un tās skolas dzīve. P. Rozītis ilgus gadus rediģēja literāru žurnālu Ritums un bija sevišķi pazīstams sabiedrībā. P. Rozīša kopotie raksti Latvijā iznāca Grāmatu Drauga apgādā 10 sējumos. Agrāk jau minējām, ka viņa pēdējo romānu pabeidza Ādolfs Erss.

E r n e s t s A r n i s R u n c i s 1884.-1957.

Arnīs dzimis 1884. g. 6. janvārī, strādnieka dēls, piedalījās 1905. g. revolūcijā un kopā ar Dr. M. Valteru izcēla Latvijas neatkarības ideju. Notiesāts uz 10 gadiem spaidu darbos Sibīrijā. Kļuvis brīvs Krievijas revolūcijas laikā. 1919. g. strādāja Izglītības ministrijā, valsts bibliotēkā un 1928.-1937. bija Jaunāko Ziņu redaktors. 1941. g. otrreiz deportēts uz Sibīriju, kur miris 1957. g. nezināmos apstākļos.

Savā liriskā un prōzā Arnīs tēlojis revolūcionāru jūtu piedzīvojumus, bijušo cīnītāju traģiku pēc bolševiku revolūcijas. Viņa labākais darbs ir romāns Andreja Salgala dzīve un nāve 1928. Viņa dzejoļi sakopoti krājumā Smīns 1931. Stāstos tēlota dvēseles svešniecība. Šie stāsti ir krājumā Bulvāra taiga 1923. Asa kritika par pēckaŗa Latvijas negatīvām parādībām ir viņa romānā Tauriņu kauja 1933. Prātnieciskas domas ir viņa dialogos Likteņa loto. Republikas sākuma gadi atainojas viņa skatu lugā Virsmežziņa māja 1925.

E l ī n a Z ā l ī t e 1898.-1955.

E. Zālīte dzimusi 1898. g. 19. okt. Trapenes pagastā, amat-

nieka meita, beidza ģimnaziju Tērbatā, 1928.-1934. Dailes teātra drāmaturģe, bijusi veselšanas nolūkos ārzemju sanatorijās. Nav pareizi, ja Johansons saka: viņa nonāca līdz bolševismam. Šis grāmatas autors pazina rakstnieci un var teikt, ka bolševisms nonāca līdz viņai. Vājas veselības dēļ viņa neuzdrošinājās braukt trimdā. Viņa aizbrauca uz Zemgali pie radiem. Tā viņa palika Kurzemes ielenkumā. Viņas dzejoļu krājums *Sila ziedi 1930.* bija labā dzejas formā un ar mīlestības sentimentu, bet arī tādai dzejai ir sava vieta. Strādādama par teātra drāmaturģi, viņa labi iepazinās ar drāmas tehniku. Populāra viņa kļuva ar lugām — *Bīstamais vecums*, *Pirktā laime* un *Svešas asinis*. E. Zālīte rakstījusi dažus stāstus, tulkojusi igauņu liriku, eposu *Kalevipoegs* un *Tamsares* romānus. Padomju Latvijā daudz spēlēta ir viņas luga *Zilo ezeru zeme* tieši tādēļ, ka tajā nav nekā no komūnisma.

P ē t e r i s   A i g a r s

Pēteris Aigars *Herberts Tērmanis* dzimis 1904.g.10.okt. Doles pagastā, krodzinieka dēls, mācījies Baldones un Priekules ministrijas skolās un V. Olava un Valsts komercskolā Rīgā.No 1934.-1940. g. strādājis Jaunākās Ziņās. 1944. g. emigrējies uz Vāciju un no Vācijas uz Angliju.

P. Aigars ir pozitīvs un reāls dzīves skatītājs pēc sava rakstura, bet dzīves pārmaiņās pēc 1934. g. viņš nekur neizcēlās. Viņa pirmie dzejoļu krājumi bija *Mans marts* un *Rīta balādes*. Viņa dzejas un balādes bija pretstats pilsētas dzejas populāritātei. Ar reālu dzīves skatījumu viņš pievēršas dabai ar zemnieku dzīvi un viens no pirmajiem uztver to, kas nācis klāt ar mechanizāciju. Tālākie dzejoļu krājumi viņam bija *Mākoņu dzirnas*, *Zvaigznes* un *sniegs*. Tajos spēcīgāk izceļas individuālie pārdzīvojumi, kas izskan vieglā rezignācijā un dažreiz rotaļīgā humorā. Trimdā viņa darbos tiek izcelti patriotiskie pārdzīvojumi. P.Aigara stāstos un romānā *Dienišķā maize* viņš parādās kā labs raksturotājs. Dažos viņa stāstos ir labi uztverti trimdinieku tipi.

J ā n i s   M e d e n i s   1903.-1961.

Jānis Medenis dzimis 31. maijā Praulienas pagastā, nomnieka dēls. 1915.-1918. mācījies Rīgas kultūrtechniskā skolā Tveņā, 1918.-1920. bijis Latvijas armijā, piedalījies brīvības cīņās, 1920.-1922.g. mācījies Latvijas kaņaskolā, pēc tam studējis baltu filoloģiju L.U., pārgājis uz tieslietu fakultāti un strādāja Latvijas konversācijas vārdnīcas redakcijā prof. A. Švābes vadībā, pēc tam jaunsaimnieks un savu paša celto māju nosauca par Medeņiem.

1905. g. J. Medenis bija vēl bērns. Pirmās atmiņas no bērnu dienām viņam bija, kā griež tecilu jauni vīri un trin durkļu galus un izkaptis. Tie bija 1905. g. revolūcionāri, kas ar iztrītām izkaptīm un šķēpiem gribēja iet cīnīties ar krievu soda ekspedīciju, kuņā bija kaņavīri ar šautenēm, ložmetējiem un lielgabaliem. Tā bija vislielākā mulķība, ko 1905. g. sludināja dažādu novirzienu sociālisti. Tās vadoņi aizbēga uz ārzemēm, uz vietas palika vientiesīgie cīnītāji, kuņus apšāva vai notiesāja spaidu darbos krievu cara vara. Revolūcijas vadītājs L. Ozols mītiņos runājis tikai maskā, 1907. g. ievēlēts Krievijas valsts domē. Šo domi atlaida. J. Ozols pēc tam emigrēja uz Ameriku un vairs neatgriezās Latvijā. Uz šo revolūcijas vadītāju burtiski attiecas J. Raiņa vārdi no lugas Pusideālists: „Un zīni — visaugstākā ideja, tā nepazīst cilvēka želuma.“ Tā tas nenotika Polijā, Lietuvā un Latgalē, kur bija atbildīgāki politiķi. Bez tam sociāldemokrātiem minētās zemēs bija nacionāla apziņa.

Otrs lielais notikums Vidzemē bija latviešu strēlnieku pulki. J. Medenis dabūja redzēt un dzirdēt par viņiem. Tās bija pirmās latviešu kaņaspēka vienības un tām piederēja p i r m ā latviešu mīlestība. Bet strēlnieki cīnijās par Krievijas valsts varu un lielākā daļa aizgāja uz Krieviju, kad vācieši okupēja Vidzemi. Mazs bija to strēlnieku skaits, kas pievienojās vēlāk pulkv. A. Plensnera un A. Krodera nodibinātai Latviešu nacionālai strēlnieku savienībai.

J. Medeņa pirmā dzejoļu grāmata Torņi pamalē 1926. rādīja tikai spējīgu Ed. Virzas skolnieku. Otrā dzejoļu grāmata Tecila 1933. rādīja J. Medeni jau pilnā spēku briedumā. Ar J. Grīna

palīdzību viņš bija iepazinies ar rakstiem par latviešu sarkanajiem strēlniekiem Krievijas pilsoņu kara laikā. J. Medenis pēc savas dabas bija disponēts uz ko lielu un varenu. Sarkano strēlnieku varonība un viņu izkaušana Krievijas pilsoņu karā pacēla dzejnieka spēku. Tecilā ir iespiestas varenās balādes Pulkvedis Vācietis Perekopā, Strēlnieku sapnis pie Svijagas, Veterānu saruna, Kromas spīgana, Ūbānu pilskalnā, Aizbraucēji u.c.

J. Medenis izkopa latviešu dzejā franču tipa balādi ar ritmikas un panta mūzikālītāti un dinamiskas ritmikas atkārtotošanos. J. Medenis tā gāja atpakaļ uz ausij baudāmu dzeju. Tas notika pie tam laikā, kad lit. b-bas Trauksme biedri sludināja ekspresionistu dzeju brīvā pantmērā. 1933.g. J. Medenim bija lielāka dzejas mākslas izpratne kā viņa laika biedriem.

Pēc Tecilās iznākšanas bija augusi arī dzejnieka pašapziņa. Viņš gribēja spēlēt dzejas lielkungu. Viņš bija iecēlis jauno un mīlīgo dzejnieku Vili Cedriņu par savu muižkungu un kritiķi J. Rudzīti par mācītāju. Pēc 1934. g. J. Medenis pieslējās dievturū draudzei. Šai posmā iznāca viņa trešā dzeju grāmata Varenība 1936. Te bija t.s. Medeņa metri, kušos pēc antiko strofu parauga bija kombinēti tautas dziesmu daktilu un trochaju ritumi. Šos Medeņa metrus Varenībā lietpratīgi bija izvērtējis J. Rudzītis. Neatkarības laikā tik vareni pēc Ed. Virzas skanēja tikai J. Medeņa dzeja.

Vācu okupācijas laikā dzejniekam bija diezgan grūti dabūt cauri cenzūrai dzejoļu krājumu Teiksmu raksti.

1944. g. vasarā, kad tuvojās otra Padomju Savienības okupācija, J. Medenis kopā ar kundzi, meitiņām un brāļiem ceļā satīcis K. Skalbi. Braukuši tad kopā uz Kurzemi. Medeņu ģimene savā vairākumā izšķīrusies braukt uz Vāciju. J. Medenis gribējis labāk braukt uz Zviedriju un palicis Tērandē. Pēc Kurzemes kapitulācijas viņš kopā ar V. Cedriņu strādājis kādās dzirnavās, tad abi apcietināti.

Kurzemes cietokšņa laikā rakstītās J. Medeņa dzejas ir ar citu noskaņu, p.:

Sīks lietiņš līst no vētras debesīm,

Un zāles dvaša čukst: drīz svaru zīmes svērsies

Un atkal būsi kungs par dzimtiem klajiem šiem
Un vēl daudz tālākiem, kas tavā priekšā vērsies.

Pēc kapitulācijas J. Medenis nonācis filtrācijas nometnē. Te aiz dzelonstieplēm viņš saticis savu muižkungu Vili Cedriņu. V. Cedriņš jau 1945. g. Ziemsvētkos deportēts uz Sibīriju un miris tur 1946. g. 8. janvārī. J. Medenis ilgāk palicis Latvijā — bijis cietumā Bolderajā, tad koncentrācijas nometnē Meža parkā. Viņš deportēts ar 60 citiem laikiem 40-to gadu beigās. Viņš bijis Kolima vergu darbu nometnē līdz 1955. g. rudenim. Padomju varas vīri Latvijā tomēr redzējuši — nav viņiem izcilu dzejnieku — ir tikai pantu rīmētāji. Tā atcerējušies lielo sarkano strēlnieku dzejnieku. 1955. g. 3. nov. J. Medenis atvests atpakaļ Rīgā noskrandis un slimis. Viņš iznests no vagona un novests uz slimnīcu. Pēc atveseļošanās viņam bijis jātulko darbi no krievu valodas. No piederīgiem viņš saņēmis apģērba un arī pārtikas sūtījumus. Komunisti uzdevuši J. Medenim rakstīt balādes par 1905. g. 1957. g. J. Medenis balādes nodevis izdevējiem, bet izrādījies dzejnieks nav bijis garīgi salauzts. Darbs nav izdots, un dzejnieks atsacījies ko labot vai grozīt.

Dzejnieks cēlis pats savu māju Murjānos. Bijis jau tiktālu, ka viņš varējais tajā dzīvot kādā istabā. 1961. g. 10. maijā viņš atrasts miris savā mājā.

Lielā strēlnieku dzejnieka dzīves noslēgumu var nobeigt ar dzejoli, ko viņš izsūtījis saviem brāļiem:

Tu stāvi viens pie kādas nāves ejas,
Kur ceļa galā kaps pie kapa rakts;
Te savu kārtu gaidot, Dievs;
Un visas šalkas ciest un sāpes.

Un atbild tēls, kas krustā pacēlies:
To iespēs mirstīgais un — dzīvē ies!
Ai gaismas solījums — kad augšup vedis kaps.

Bolderajā, 1947. g. 20. jūlijā.

Kā irōnija tagad jālasa Voldemāra Meļņa vārdi par J. Medeni: ... „mēs sastopamies ar divainu, tikai tālākā gaitā atrisināmu paradoksu, ka visspožāko, nevīstošas varonības apdvestu dzeju par sarkanajiem strēlniekiem uzrakstījis dzejnieks, kuŗam tajā laikā bija ļoti neskaidra noģieda par mērķiem, no kuŗiem vadījās strēlnieki, kas savām asinim slacināja Krievzemes plašumus.“

Padomju Latvijā 1958. g. publicēts Medeņa dzejoļu krājums ar nosaukumu „Dienu krāšņums“. Padomāsīm par šo virsrakstu — 16 gadi koncentrācijas nometnē pavadītais laiks smagā darbā, slims atgriezies dzimtenē un nu viņa dzejoļu krājumu sauc par „Krašņām dienām.“ Ko dzejnieks pats jutis, to noseģusi Latvijas zeme Meža kapos.

J. Rudzītis ir salīdzinājis grāmatā uzņemtos dzejoļus ar dzejoļiem no agrākiem krājumiem un konstatējis, ka notikusi J. Medeņa dzejās viltošana. Izlases redaktors bijis Bruno Saulītis, kas vācu okupācijas laikā bija cieņā pie vāciešiem. Nav, protams, zināms, kas izdarījis viltojumus. J. Rudzītis tikai konstatējis faktus. Dzejoļi Kometa bija rinda: „Ai, zvaigzne sarkanā, tu baiļu starus kaisi“. Tagad iespiests: „Ai Astes zvaigzne tu, kas baiļu starus kaisi.“ Velti ir Sokola teiktie vārdi pie dzejnieka kapa: „Jūs, tur, ārzemēs, nespekulējiet ar dzejnieka vārdu.“ Nav jau nekas jāspekulē, šē minētais ir fakts un fakts nu reiz ir tāds, kas nevar citādāks kļūt. J. Medenis kā dzejnieks izauga Latvijas republikas laikā un savos darbos izdziedāja šo republiku un izauga tajā liels.

Pēdējos gados dzejnieks bija iemilējis sonētu ar kōdu. Minēsīm viņa piemiņai Tērandē 1945. g. 29. aprīlī rakstīto pantu no sonēta Dižkurzeme :

„No mežu Bandavas pār tevi, dižā, raugos,
Aiz manis Ventava, es biju viņas viens,
Un priekšā Piemāre — ar jūras vētrām draugos,
Vēl tālāk Duvzare un Pilsāts aizmidzies.

J. Rudzītis ir izlasījis labākās J. Medeņa dzejas. Tās izdotas trimdā krājumā Miķelnīcas.

Ēriks Ādamsons 1907.-1946.

Ē. Ādamsons dzimis 22. jūnijā Rīgā, ierēdņa dēls, beidza Rīgas pilsētas I ģimnaziju un bija Plūdoņa skolnieks, iesāka studēt tieslietas, bet ar studijām tālu netika, jo agri sāka dzejot. Pirmajā dzeju grāmatā Sudrabs Ugunī viņam ieskanas asi sociālrevolūcionāri motīvi un jūtama tieksme uz rupju naturālismu. Dažas dzejas viņam ir par veclaicīgiem priekšstatiem, izmeklētiem vārdiem un dažreiz ziņģu garā izlocītu pantu. Vēlāk Ē. Ādamsons izveidojās par tīru dzejnieku aistētu. Savu dzejas tematiku viņš izvēlas dažādās sfairās un laikmetos. Latviskais viņam sajaucas ar internacionālo, senatnīgais gaiss ar moderno, komiskais ar nopietno, traģisko, kas paslēpts aiz vieglas naivitātes. Krājumā Ģerboņi parādās ētiski motīvi. Noveļu grāmatās Smalkās kaites un Lielais spītnieks viņš izceļas kā psihisku vājību analizētājs. Daļēji tas pats ir nepabeigtā romānā Sava ceļa gājējs un komēdijā Mālu Ansis. Vācu okupācijas laikā viņš publicēja dažus darbus ar vārdu Ēriks Rīga. Ē. Ādamsons miris Latvijā 1946. g. 28. februārī. Trimdā izdoti Ē. Ādamsona darbi divi sējumos: pirmajā ir dzejas un komēdija Mālu Ansis, otrajā — stāsti un romāns Sava ceļa gājējs. E. Virza bija paņēmis Ē. Ādamsonu līdz uz Nīcu, kad K. Ulmanis brauca tur uz tautas sapulci. Par šo gadījumu, kā tiek godināts Ed. Virza, Ē. Ādamsonam ir dzejolis Nīcenieces godina dziesminieku.

Gaišs Nīcā kā no rīta
Mīt Vasarsvētku prieks:
Pēc paraduma glīta
Tiek godāts dziesminieks.

Ar ievu lapu vijām
Viņš netiek vainagots,
Bet deķis košām dzijām
Tiek lepni viņam dots.

Šo segu, kas kā pļava,
Kur virsis dēstīts tiek,

Tam, kam ir koša slava,
Pār plecu Nicā liek.

Tā paraža ir jauka,
Un Nicā svētku prieks.
Kad šādi tiek uz lauka
Celts godā dziesminieks.

To aplenc nīcnieces.
Sens, latvisks krinolīns
Tām: sarkans it kā bietes
Un košs kā jāņogvīns.

Kā senču dieves staltas
Tās, glāsts tām drošs, bet liegs,
Un kāzu zeķes baltas
Zib kājās tām kā sniegs.

Teic viena: „Ilz, ai, dzirdi,
Pirms deķi viņam dot —
Viņš — zemgalis ar sirdi,
Pat franču mēli prot!“

„Viņš stipras zāles nesot
Pret bēdām tur, kur iet —
Viņš iemācījies esot
No franču kungiem smiet.“

Un meitas jaukā omā
Kā irbes apkārt slīd,
Bet savā prātā domā
Pats dziesminieks tobrīd:

Pēc burtniekdarba sūrā
Tā, dzeja, mani nes,

Žirgts avots ieiet jūrā
Un savā tautā es!

Un Nicā gaišs kā rītā
Mīt Vasarsvētku prieks,
Pēc paraduma glītā
Tiek godāts dziesminieks.

Ne rozēm, kas kā dvašas,
Viņš Nicā kronēts tiek —
Tam nicenietes brašas
Pār plecu segu liek.

Ē. Ādamsons bija viegli paņemams sievietēm, ja tās to gribēja. 30-to g. vidū viņu *nevis viņš* apprecēja Mirdza Ķempe, kas strādāja radiofonā, bija gudra sieviete. Viņa spēja rakstīt dzejas, atdarināt E. Virzu, ka nevarēja pat atšķirt. Varbūt viņai kā slepenai komunistei bija izdevīgi mainīt uzvārdu. Pāris gadus viņi dzīvoja kopā, 1940. g. pēc 17. jūnija viņa aizbēga līdz krieviem, atstājot Ērika gādībā savu māti. Tagad viņa ir atpakaļ Rīgā un dzejā asinskāra plintniece. Daži Ē. Ādamsona dzejoļi ar kreisām ieskaņām ir sadzejoti šīs plintnieces ietekmē.

Ē. Ādamsons bija apdāvināts rakstnieks. Viņš stātot tūdaļ prot apzīlbināt lasītāju. K. Skalbe žurnālā Piesaule iespieda viņa pirmo stāstu Dāvana 1930. Tanī attēlots, kā rotas kaņavīri pasniedz savam komandierim zelta pulksteni. Tas bija sižets no patiesa gadījuma, jo dzejnieks pats obligāto dienestu nokalpoja Daugavpilī. Pēc tā Ē. Ādamsona stāsti ir iespiesti Daugavā. Daži universitātes saimes locekļi izteikušies atzinīgi par Ādamsona prōzu. 1938. g. pavasarī Nacionālais teātris izrādīja Ē. Ādamsona lugu Mālu Ansis. Tajā rādīts spējīgs un uzņēmīgs jaunu namu cēlējs Rīgā, ļoti iedomīgs vīrs, saukts Mālu Ansis. Viņš iemilās skaistā vēsturniecē Astrīdē, kuŗa jūsmo par mākslu un gleznām. Mālu Ansis liek savam kalpotājam nopirkt veselu gubu gleznu, bet Astrīde par to viņu izsmej. Nu viņš skrien kā traks pa Rīgu un grib dabūt zināt, kas ir māksla.

Komēdijas izrādīšanai bija dīvainas sekas. Daži K. Ulmanim padevīgi cilvēki sāka izlaist baumas, ka lugā izsmiets K. Ulmanis.

Izglītības ministrs prof. Tentelis izlasījis lugu un teicis, ka tajā neko sliktu nevarot atrast. Lugu tomēr noliedza izrādīt. No šīs izrādes bija jācieš drāmaturgam J. Rozem. Rakstu un mākslas kameras priekšsēdim bija naids uz Rozi uz politiska pamata, jo kā kooperatīvu pārstāvis viņš bija rediģējis darbu, kurā bija apkaņota Zemnieku savienība. J. Grīns visu vainu uzņēmās pats uz sevi un gribēja aiziet no teātra direktora amata, bet to viņam neļāva — bija jāiet J. Rozem.

Ē. Ādamsons vācu laikā slimoja ar kakla diloni. Viņu bija apprecējusi kāda mākslinieka atraitne, kas pati slimoja ar kakla tbc. J. Grīns raksta, ka viņš Ēriku pēdējo reizi satīcis pie Romas viesnīcas. Dzejnieks teicis — viņš braukšot pie radiem netālu no Jelgavas un tur atspirgšot. J. Grīns tomēr redzējis, ka dzejnieks ir grūti slim. Ē. Ādamsons miris 1946.g. 28. februārī. Karogā, komunistu žurnālā, bijuši iespiesti pāris Ādamsona dzejoļi — nevarīgi un bez komūnisma ieskaņām.

J. Grīns raksta Redaktora atmiņās: „Ērika Ādamsona ne sevīši plašais literārais mantojums ir tik viengabalains un vienreizējs lējumā, latvisks un reizē eiropējisks, ka bez kautrēšanās gribu viņu apzīmēt par lielu talantu, kas robežojas ar ģeniālītāti.“ *Redaktora atmiņas* 217. lpp.

A. Čaks dzimis Rīgā 27. okt., drēbnieka dēls. Pēc tautskolas viņš mācījies ģimnazijā, bet I Pas. kaŗa dēļ viņš nedabūja to nobeigt, tika iesaukts armijā. Bēgļu laikā bijis Krievijā un kādu laiku braucis līdz kādai latviešu strēlnieku grupai kā sanitārs. Atgriezies no Krievijas, A. Čaks iestājās L.U. studēt medicīnu. Vai nu studijas viņu nesaistīja, vai viņam trūka līdzekļu, tas nav skaidri zināms. Viņš ieguva skolotāja tiesības un bija skolotājs resp. bērnu patversmes pārzinis Drabežu muižā. Patversmei bija piedalīta lielāka zemes platība. A. Čaks kā pārzinis to labi apsaimniekojis. Viņa pienākumi bija lieli un tāvad alga arī nevarēja būt mazā. Šai laikā jau Drabežos viņš vingrinājies dzejā. Viņš pārnāca Rīgā, darbojās līdz Latvijas Vēstnesī, kur literārās daļas vadītājs bija J. Sudrabkalns. Te 1925. g. iespiesti A. Čaka pirmie dzejoļi. Jaunā dzejnieka dzejoļi tūdaļ ievēroti. Tajos skatīja ko īpatnēju. Var teikt, ka A. Čaks audzis kā lepni apgādāts pilsētas zēns.

Drīz iznāca A. Čaka paša grāmatas *Sirds uz trotuāŗa* un *Es un šis laiks*. Populārs kļuva viņa dzejoļa pirmais pants:

Jūs, cūkgani, klausaities,
Talkā es nāku, pilsētas zēns,
Ielas smakas un rupjības piezīdies,
Nīstot visu, kas mierīgs un lēns.

Šis mazās grāmatiņas laikam izdeva pats autors vai kāda grupa. A. Čaka dzeja ir skumja, smeldzīga, viņš gribēja būt oriģināls savā dzejā, apdziedāja prōziskus sižetus, tēloja smaržas un smakas, apdziedāja priekšpilsētas namus, kāpnes, šveicaru un laikrakstu vecīti. Tā viņš latviešu dzejā ienesa arī nejauko, kā franču dzejā to bija darījis lielais dzejnieks Flobērs savās *Ļaunuma puķēs*. Tematikā A. Čaks izteica ko jaunu un ar to tika ievērots. Par visu vairāk viņš milēja veco Rīgu tās ikdienā un tālā pagātnē. Pirmais par pilsētu dzejoļa A. Švābe, bet viņš bija audzis laukos un tik spilgti neizjuta pilsētas kolorītu. A. Čaks

draudzīgi satikās ar Zaļās Vārnas un Trauksmes dzejniekiem, tuvāki draugi viņam bija Jānis Grots un Jānis Plaudis. Viņš bija atradis savu dzejnieka līniju un mācēja to aizstāvēt. Viņš bija īstākais un lielākais pilsētas dzejnieks. A. Čaks bija fiziski spēcīgs, asprātīgs un sabiedrībā piemīlīgs. A. Čaks bija apdziedājis Rīgas pilsētu kā neviens līdz tam. Bez tam viņam bija gadījies ļoti piemērots darbs — viņam vajadzēja Strēlnieku biedrībā rediģēt strēlnieku pulku vēsturi. Tā viņš iepazinās tuvāk ar strēlnieku cīņām un viņu varoņdarbiem un sāka rakstīt balādes par strēlniekiem. Vairākas reizes A. Čaks stāstījis par strēlnieku invalidiem, kādus saticis uz ielas, vai kā piedalījies kāda biedra bērēs. A. Čaka balādes par strēlniekiem iespieda žurnālā Daugava. Vēlāk šis A. Čaka balādes par strēlniekiem iespiestas grāmatā Mūžības skartie. Tai piešķira prāvo A. Brigaderes prēmiju, jo tas bija viens no vērtīgākajiem dzejoļu krājumiem. A. Čaka poēmas ir gažas, tās nevar te dot kā piemērus viņa dzejai. Šī A. Čaka grāmata trimdā ir iespiesta.

1940/1941. g. A. Čaks strādāja Atpūtas redakcijā, sastrādāja, ne spilgti, ar komunistiem. Čaks nebija komunistu piekritējs. Viņu spieda rakstīt kādu dziesmu lugas tekstu, ko tad komponētu un izrādītu Maskavā. Kad komunistus padzina no Rīgas, A. Čaks viņiem nesevoja un palika Rīgā.

Vācu okupācijas laikā atļāva izdot tikai vienu mēnešrakstu. Tajā un laikrakstos neatļāva iespiest t.s. apgrēkojušos autoru darbus. Ir zināms, ka A. Puksis, kas bija Mākslas departamenta direktors, pūlējies panākt, lai A. Čaku dzēstu no apgrēkojušos autoru saraksta, bet A. Puksi atlaida no amata. Viņa vietā nāca Ž. Unāms. Tā no A. Čaka apžēlošanas nekas neiznāca. A. Čaks stāstījis J. Grīnam vācu okupācijas laikā: „Ko es daru? Varbūt izklausās jokaini, bet es reizē vāru pusdienas un dzejoju. Tēvs joprojām šuj, bet sieva iet ierēdnes darbā. Mājā negribu būt par tīru liekēdi, arī kas jādara. Man piekrit saimniekošana. Tad izstāvos rītos pie veikaliem un rindās, bet pēc tam pakuņu uguni zem grāpja, vāru zupu. Pa vecam paradumam dzejoju. Apmaisīdams katlu, pieklūpu pie galda vai palodes un pierakstu, kas palicis galvā. Bet savādi ir rakstīt un likt kaudzē, jo neko iespiest nevaru...” — „Ko tad labu rakstāt?”

„Atsevišķas dzejas, bet arī ko lielāku. Esmu pasācis divas lielākas poēmas no senās Rīgas dzīves: pirmo par dižo lieldzērāju Zeltiņu 17. g. s., otru par 19. g. s. slavenu bikšu skroderi Kārli Klavinu, alias Kļaviņu. Pēdējās pamatā ir nostāsti, ko mans tēvs dzirdējis priekš daudziem gadu desmitiem.“

1944. g. rudenī A. Čaks palika Rīgā. Ir zināms, ka sākumā viņš slapstījies Rīgas jūrmalā, vēlāk viņam likts apdziedāt sējas, kulšanas un celtniecības plānu laukos, kāda tad nebija, jo cēla jaunus namus tikai pilšētās, kur nometināt Rīgā iebraukušos krievus.

Dzimtenē A. Čaks bijis spiests dzejot par uzspiestiem tematiem, bet ir arī agrākā parauga dzejas. Tās izdotas krājumā *Zem cēlās zvaigznes 1948*.

J. Rudzītis ir izlasījis A. Čaka pēdējā laika dzejas un izdevis tās atsevišķā krājumā *1950*. Lībekā, Kursas apgādā. Tajā ir dzejoļi par grāmatu, bibliotēku un par dzejnieka iemīlētām Rīgas nomalēm — Šreienbušu un Gaisa tilta apkārtni. Gaŗāks dzejas cikls ir Dzīvība. Tajā apdziedāta kāda spēlmaņu grupa, jo dzejniekā bija kas spēlmanīgs.

A. Čaks ir liels Rīgas latviešu dzejnieks, viņa dzeja pieder brīvai Latvijai. Komunistu uzspiestie temati ir nenozīmīgi viņa dzejā.

Veronika Strēlerte

Veronika *Rudīte* Strēlerte dzimusi 1912. g. 10. oktobrī Dobelē, pagasta rakstveža meita. 1941. g. viņa beidza L.U. romāņu fil. nodaļu. 1943-1944. žurnāla *Mana māja* redaktore, bija precējusies ar prof. A. Švābi, bet šī laulība nebija ilga. Tagad dzīvo Zviedrijā un ir precējusies ar A. Johansonu, dzīvo Stokholmā un aktīvi piedalās latviešu sabiedriskā dzīvē.

V. Strēlerte Latvijā ar pirmo dzejoļu krājumu *Vienkārsī vārdi 1937.* parādījās kā gatava un apdāvināta dzejniece. J. Grīns recenzijā minēja, ka viņa kā Afrodīte apbruņota izlēkusi no Dzeva galvas. Es rakstiju recenzijā, ka viņu vairāk slavēs un mazāk lasīs un zinās, jo viņa ir pārāk nopietna dzejniece un savās dzejās viņa runā simbolos. Turpmākos dzejoļu krājumos dzejniece palikusi tā pati, kas viņa ir — formāli gatava dzejniece un ļoti izsmalcināta savā dzejā. Viņas dzejoļu krājumi ir: *Lietus lāse 1940.*, *Mēness upe 1945.* un *Gaismas tuksneši 1951.* Viņa ir Ed. Virzas, E. Stērstes, J. Raiņa dzejas turpinātāja savā izjūtā un stilā. Pēdējā dzeju krājumā jūtamas nāves izjūtas un izjūtas par Dievu. Tā ārēji viņa sauc atmiņā Poruku. Ievērojamas ir viņas balādes un romances, kas paceļ latviešu dzeju augstā līmenī. Emigrācijā viņa rakstījusi dažus bērnu dzejoļus. Ar lielu stila izjūtu viņa tulkojusi romāņu autorus: Čellīni Dzīvi, Voltēra Kandidu, Flobēra Bovarī kundzi u.c. Mazu tautu autoru liktenis ir, ka viņiem lemts palikt tikai savā tautā. Kas grib redzēt V. Strēlertes gatavo dzejnieces talantu, tam jālasa viņas dzeju grāmatas. Te varam minēt tikai Kurzemē rakstīto dzejoli, kad bija cerība, ka Padomju savienības okupācija nebūs ilga un varēs strādāt individuālās saimniecībās, kā tas bija Latvijas republikas laikā:

Arājam

Kad pavasarī lemess tev jaunu vagu dzīs,
Tad atceries: šī zeme reiz mirka asinīs!
Vai bargos kara gadus gan izskaitīt kāds spēs,

Kad bieži likās: tauta vairs saules neredzēs.
Nu senču gariem pilna šī zeme auglīgā,
Tu velēnu cel gaisā un neredzi nekā.
Bet rudenī, kad saimnieks pa zelta laukiem ies,
Tam pakaļ mīļas balsis no vārpām atsauksies.
Jo skaists ir Dieva likums, un gudrs, kas to tur:
„Kas savā zemē paliks, tas nezudīs nekur.“

Vilis Cedriņš 1914.-1946.

V. Cedriņš dzimis 19. dec. Valmieras pagastā, amatnieka. dēls. Tēva dzimtas uzvārds bijis Dronis. Cedriņa uzvārdu viņš dabūjis adopcijā. Cedriņu ģimene I Pas. kara laikā bijusi bēgļu gaitās Sibīrijā. Latvijā viņi atgriezās 1918. g. Sibīrijā visa ģimene cietusi smagi. Vilis trīs dienas un naktis nogulējis bez samaņas, sirseņu sakosts. Viļa māsiņa mirusi ar asinssērgu. V. Cedriņa jaunākais brālis Bonnā ieguvis Dr. grādu un dzīvo tagad Amerikā.

V. Cedriņš beidza ģimnaziju Valmierā. 1933. g. viņš ieradies pie Daugavas redaktora J. Grīna un iesniedzis pirmos dzejoļus. J. Grīns viņam ko norādījis par stilu. Pēc pāris dienām viņš atnesis dzejoļus Nopūta un Arājs kāpa kalnā. Ar šiem pirmajiem dzejoļiem viņš parādījis, ka ir absolūts dzejnieks, tāpat kā dažiem mūziķiem ir absolūta dzirde. 1935. g. Valtera un Rapas apgādā iznāca V. Cedriņa dzejoļu krājums Sidraba jātnieks. J. Grīns bijis šī krājuma krusttēvs un atmiņās raksta: „Pasakainajam virsrakstam bija jāizteic, ka jaunais dievadēls jās vēl uz zelta un dimanta zirga.“

V. Cedriņam bija izcila dzejnieka spējas, un divi lietas viņam bija svētas — Latvijas valsts un latviešu dzeja. 1934. g. viņam iznāca dzeju cikls ar nosaukumu Ārņu vēža brieži, kas sākas ar šādām jaukām dzejas rindām:

Lai viz liesmas, kur viz liesmas, Burtnieks liesmu zeltā spulgo,
Baltu puķu samta lapām pāri vaŗa viņi gulgo.

V. Cedriņa dzejoļu krājumu Sidraba jātnieks godalgoja Preses biedrība. Dzejnieks tai laikā bijis tikai 21 g. vecs. un bijis kaŗadienestā. Akts rīkots ļoti svinīgs. J. Grīns bijis godalgošanas komitejas loceklis un stāsta, ka aktā piedalījies valsts prezidents K. Ulmanis u.c. valdības locekļi. Dzejnieks ieradies kaŗavīra tērpā,

visiem bijis prieks par skaisto kareivi un talantīgo dzejnieku. Nav bijis otra tāda līdzīga un tik skaista akta Latvijas vēsturē.

1942. g. iznāca otrs V. Cedriņa dzejoļu krājums Ziemeļu dārzi. J. Rudzītis raksta, ka vācu cenzūra svītrojusi 6 dzejoļus no šī krājuma. Šai Rīgas posmā zem vācu okupācijas varas dzejnieks rūpīgi studējis dzejas formu un stilu. Kurzemes cietokšņa laikā rakstītās dzejas gājušas bojā.

A. Čaks recenzijā Daugavā apsveica jauno dzejnieku un rakstīja, ka V. Cedriņa dzejai piemīt „Saulainu pļavu, tērcu, birztalu un ceļmalu svaigums.“ Tā tas bija. Viņš latviešu dzejā bija kā jauna rīta zvaigzne, bet viņa mūžs bija īss — tikai 32 gadi. Viņš deportēts uz Sibīriju un miris tur 1946. g. 5. janvārī.

V. Cedriņš divus gadus studēja L.U. jurisprudenci, sastādīja antoloģiju Darba dziesmas un strādāja Brīvās Zemes redakcijā. No 1938.-1940. g. vadīja literāro nodaļu laikrakstā Tēvijas Sargs un parakstīja to kā redaktors.

Pārdzīvojis pirmo Padomju Savienības okupāciju, V. Cedriņš strādāja Sabiedrisko lietu departamentā, kur viņam ļāva brīvi nodarboties ar dzeju. Viņš pārtulkoja V. Ģētes Hermani un Doroteju un sastādīja divas dzeju antoloģijas.

Nobeigt par spožo dzejnieku varam ar rindām, ko viņš rakstījis par savu senci Droni:

„Sniega laukos zudušais vēl pēc gaitas pēdējās,
Ziemeļvējos gaudodams, dzimtā sētā veļos jās!“

Vilis Veldre 1908.-1940.

Vilis Veldre, istā vārdā Fricis Gulbis, dzimis 20. sept. Džūkstē, pagasta rakstveža dēls. Kaŗa laikā kā bērns aizvests uz Krieviju. Tēvs drīzi nomiris un atstājis mantojumā lielu lauku māju Vandzenes pagastā. To apsaimniekoja viņa māte. Mājas saucās Silenes Kalēji. Tautskolā Fricis Gulbis iemilējās skolas pārziņa kundzē, kas bija 10 g. vecāka par viņu, un viņš to apprecēja.

Fr. Gulbis mācījās Rīgas skolotāju institūtā. Šo posmu ir labi notēlojis N. Kalniņš romānā Laipu licēji. Institūtā viņam iznāca negadījums prof. L. Bērziņa rakstnieka jubilejā, ko rīkoja institūta audzēkņi. Jubilejā Fr. Gulbis deklamēja paša sacerētu dzejoli prof. L. Bērziņam, bet iepriekšējā vakarā bija devis tekstu paskvilai par prof. L. Bērziņu, un tā bija izlikta abiturientu klases solos. Audzēkņu izraudzīta komiteja atklāja visus trīs lapiņas izgatavotājus. Par to no institūta nevienu neizslēdza, pedagogu padome izteica tikai rājienu. Fr. Gulbim bija tādēļ jāatstāj institūts, ka viņš bija precējies, jo tādiem nebija atļauts mācīties institūtā. Fr. Gulbis bija pieņēmis dzejnieka vārdu Jānis Trimda. Viņa dzejoļi bija ar ikdienišķu saturu, bet sirsniģi un mūzikāli. Dzejnieks bija maza auguma, sīks, fiziski ne visai spēcīgs, bet soļoja žirgti.

Fr. Gulbis bija ar bērnišķīgu iztēli un aprakstīja notikumus, kādi nekad nebija un nevarēja būt notikuši. J. Trimda bija saglabājis īpašību visu skatīt ar bērna acīm, brīnoties par redzēto.

1933. g. iznāca J. Trimdas pirmā dzejoļu grāmata Vaļsirdība Valtera un Rapas apgādā. Pēc tam viņš izdeva pats savu avīzi un pats to arī pierakstīja. Savā lapā viņš iespieda intervijas ar dzejniekiem un kritiķiem, ar kuŗiem viņš nemaz nebija runājis. Pēc dažiem mēnešiem viņš pārtrauca avīzes izdošanu, jo tā nesa tikai zaudējumus.

J. Grīnam viņš aiznesis stāstu Nenomirušais Poruks. Tanī bijis attēlots, ka Poruks 1911. g. izbēģ no Tērbatas slimnīcas un

ierodas Vandzenes pagasta Kalējos. Manuskripts esot saglabājies un pat iespiests kādā izdevumā.

J. Trimda kā pozitīvs dzejnieks drīz sāka strādāt vairākos tā laika valdības izdevumos. Jūlijs Druva sāka iespiest viņa sarakstīto romānu un pieprasīja dzejnieka vārda maiņu. J. Druva ieteicis un dzejnieks pieņēmis vārdu Vilis Veldre. V. Veldre sāka rakstīt daudz un avīzei piemēroti. Viņa dzejoļi otrā krājumā saucās Prieks 1938., kas bija īsti pozitīvi dzejoļi, jo tāds dzejnieks bija pēc sava rakstura. Brīvās Zemes uzdevumā V. Veldre apbraukāja ar divriteni zvejnieku ciemus gar Latvijas jūrmalu un aprakstīja redzēto labā stilā 30-to gadu otrā pusē. Grāmata saucās Ceļi un cilvēki. Tie bija līdzīgi K. Studenta kolportieŗa pieredzējumiem.

Latvijas valsts nopirka jaunu tvaikoni Hercogs Jēkabs. Pirmajā braucienā uz Ameriku brauca līdz arī dzejnieks V. Veldre no Brīvās Zemes un Jānis Plaudis no Jaunākām Ziņām. Apraksts par braucienu uz Ameriku V. Veldrem bija bāls, tas nebija viņa pozitīvista dabā. V. Veldre sarakstīja divus romānus Dižmuiža 1936. un Dēli un meitas 1938. Pirmajā romānā viņš pasaka, ka neko nav izdomājis. Tajā esot notēlota kāda Talsu apr. muiža pirms un pēc agrārās reformas. Romānos ir labi zīmēti tipi, bet pati fābulēšana nav dzejnieka stiprā puse, jo viņš nav epiķis, bet lirikis. Trešais un pēdējais V. Veldres dzejoļu krājums iznāca 1942. g. Latvju grāmatas apgādā. J. Grīns stāsta, ka 1940. g. kādu mēnesi pēc Padomju okupācijas sākuma pie viņa dzīvoklī ieradies V. Veldre un uztraukts stāstījis, ka bijis pie jaunības draugiem, laikam pie Griguļa, Luksa un Grota. Tiem viņš jautājis, kā nu būs ar literāriem darbiem jaunajos apstākļos. Grigulis viņu strupi noraidījis un nosaucis par ulmanieti. Ar asarām acīs viņš prasījis J. Grīnam, ko nu tagad darīt. Protams, to nevarēja tajā laikā pateikt arī J. Grīns. Rīgā ap 1. oktobri izplatījās vēsts, ka V. Veldre Vandzenē esot pazudis. Vēlāk diezgan droši noskaidrots, ka V. Veldre 1940. g. 20. sept. ie braucis ar laivu ezerā, piesējis sev akmeni un noslīcinājies.

V. Veldres piemiņai minēsim te viņa laikā ļoti populāro un raksturīgo dzejoļi:

Dzimtene

Klusi lauki, rāma tāle ...
Vai tu biji tur vai ne?
Ruda zeme, zaļa zāle,
Zelta ziedi purvainē.

Tur es augu, tur es aru
Katru gadu vagas tā,
Lai es ilgi dzīvot varu
Sava tēva pagastā.

Andrejs Eglītis

A. Eglītis dzimis 1912. g. Ļaudonas pagastā, kalpa zēns, mācījies vidusskolā un Rīgas tehnikumā, mobilizēts 19. divīzijā un līdz kapitulācijai bija Kurzemē, pēc tam trimdā Zviedrijā. Viņa ierosmē Zviedrijā nodibināja Nacionālo fondu, kurā ieplūst ziedojumi no latviešiem visā pasaulē. Tāpēc fonds varējis izdot vairākas vērtīgas grāmatas svešvalodās par apstākļiem tagadējā Padomju Latvijā. A. Eglītis visu laiku ir bijis fonda ģenerālsēkretārs. Viņš izdeva tāpat žurnālu *C e | a Z ī m e s*. Tagad tas iznāk neregulāri Anglijā J. Andrupa redakcijā.

A. Eglītis agri sācis dzejot. Viņš izcēlās kā dzejnieks ar dzeju krājumiem *Zelta vālodze* un *Varavīksne*. A. Eglītis ir izcīlis līriķis. Ar savu dzeju viņš ir gara radnieks J. Rainim, īpaši J. Raiņa dzejoļu krājumam *Gals un sākums*.

A. Eglīša dzejoļu krājumā *Nicība 1942.* un *Silsilai* veltītās mīlestības tercīnās parādās degošās pasaules motīvs. 1943. g. viņš sarakstīja kantāti *Dievs, tava zeme deg*. L. Gāruta to komponēja, un tā ir dziedāta vairākkārt Latvijas baznīcās. Šo kantāti komponējuši vēl citi komponisti, un tā iespiesta citu tautu valodās.

Kurzemes cietoksnī A. Eglītis izauga par politisku cīnītāju. Viņa vēstījumi izdoti grāmatās *Dvēseļu cietoksnis 1945.* Zviedrijā iznākusi viņa dzeju grāmata *Uz vairoga 1946.* Šī ziemciešu dziesma ar Kristu un Sātanu rēgainos dialogos un ar koņa atbalsīm tāpat ir komponēta. Dzejnieks tajā ar baznīcas korāļiem, romāņu kanonu un tautas dzejas metros, ko gausina retardācijas, izsaka savu un visas trimdas jēgu: „Man savas dzīvības un nāves nav, tik visas tautas.“ Dzejnieks ir tik populārs, ka viņš varēja ar priekšlasījumiem apceļot Austrāliju un Ameriku. A. Eglīša raksturošanai minēsim te divus viņa dzejoļus.

Latvija

Viss, viss nu vienā vārdā likts,
Tas skan kā Dieva kokļu spēle,
To izsacīt tā nevar mēle,

Tik just, vai gaviļē, vai klus,
Tas nemirdams uz lūpām dus —
Latvija!

Viss, viss nu vienā vārdā likts,
Uz kareivi kad raugās tauta,
Kad pirmā bulta cīņai šauta,
Nekas tev cits vairs neatliek,
Bargs likten's šķēpu rokā liek —
Latvija!

Man sen vairs savu sājpu nav,
Tik visas tautas.
Man sen vairs savu sapņu nav,
Tik visas tautas.
Man savas dzīvības un nāves nav,
Tik visas tautas.

Tās rokās zobens es un puķe maiga,
Kā uguns ugunīs — ar brāļiem kopā liedēts,
Tik daudreiz dziļi ievainots un saldi dziedēts —
Tik visas tautas.

Jaunajiem

Kur mīt tas spēks, kas pacels mūs?
Vai nezināt, tie esat jūs —
Pulks pēdējais, ko cīņā vest,
Jums karogs pēdējais, ko nest.
Jūs vajās, nīdīs, nebeigs riet,
Jums vēl no kapiem pretī smiet.
Tas karogs jums, ko plēš un skauž,
Uz tēvu zemes jāuzsprauž.
Kas šodien uzcelts, šķīdīs, grūs,
Un jaunā Latvija — tā būsīt jūs.

Lai salīdzinātu, kāds dzejnieks bija jaunībā, minēsim vēl vienu no populārākiem viņa jaunības dzejoļiem — Es vārgu sakni aplēju.

Es vārgu sakni aplēju,
Un Dievs man teica paldies.
    Es māri smilgā iecēlu,
    Un Dievs man teica paldies.
Es sēnei sūnas norausu,
Un Dievs man teica paldies.
    Es putnu lizdā iecēlu,
    Un Dievs man teica paldies.
Un tad es zālē atlaidos,
Un liksms augšup raudzījos,
Un teicu Dievam paldies.

A. Eglītis ir vienreizīgs dzejnieks un politisks cīnītājs. Kā paraugu vēl var minēt viņa skaisto dzejoli Tik manā dzimtenē.

Tik manā dzimtenē tāds pavasaris.
Tu minēt nevari vairs citas vietas,
Kur spožums saistījis tā visas lietas,
Ar zemi debesis, ar tevi mani —
Kur pretī tālumam tā posies, skani,
Tik manā dzimtenē tāds pavasaris.

Tik manā dzimtenē tāds pavasaris.
Tur līdzī saulei raujas upju pali,
Pret lietus mākoņiem aug kalnu gali.
Kur vēl tā druvās doties tauta pošas,
Un sējas vaņavīksnes gaida košas.
Tik manā dzimtenē tāds pavasaris.

Tik manā dzimtenē tāds pavasaris.
Te sauli uznesot redz zelta briedi,
Kad pirmie pūpoli un lazdas ziedi.
Un tauta vakarblāzmām pāri veņas,
Kā zelta briedis saules neatdzeras.
Tik manā dzimtenē tāds pavasaris.

Alberts Sprūdžs 1908.-1944.

A. Sprūdžs dzimis 29. decembrī, Varakļānu kalēja dēls. 1927. g. viņš beidza Varakļānu ģimnaziju un bija skolotājs Latgalē. Šai laikā viņš jau sācis darboties rakstniecībā. Tā viņu ievēroja, un no 1932.-1939. g. viņš bija Hipotēku bankas ierēdnis Rīgā. 1936.-1937. g. viņš bija Straumes un no 1937.-1940. g. Jauno Vorda redaktors. Kopš 1927. g. viņš iespieda laikrakstos savus dzejoļus un stāstus. Viņš sarakstīja satirisku romānu par Latgales sabiedrisko dzīvi. Rīgas laikā viņš sāka rakstīt literārā valodā. Viņa darbus iespieda Daugavā, Sējējā un Brīvā Zemē. Viņa stāsti izdoti krājumos *Bailēs* un *spaidos 1933.*, *Asaru liekņa 1935.* un *Daugavas vēji 1937.*

A. Sprūdžs bija apdāvināts Latgales dzejnieks un rakstnieks. Savos stāstos viņš tēloja Latgales dzīvi. Viņa labākie stāsti ir: *Ezera prieks*, *Žagatiņa*, *Koka sirds*, *Vidzemes Jānis* u.c. Bija pazīmes, ka ar laiku viņš var kļūt par Latgales Blaumani, bet viņš tāpat kā Rupaiņa tēlotais Miglinieks, nespēja pilnīgi izkopt savu dabas doto talantu. Viņš publicēja romānu, kas gan neaizsniedza viņa stāstu augsto līmeni. Tāpat viņš deva lugu Latgales brīvības uzvedumiem *1937.* Tā saucās *Svētā zeme*. Viņš sakopoja antoloģiju *Latgales dziesminieki* un sāka rediģēt *Fr. Trasuna rakstus*.

1944. g., kad krievi bombardēja Rēzekni, A. Sprūdžs ar kādu biedru sēdējis uz žoga ārpus Rēzeknes pilsētas, un tieši 7. aprīlī kāda krievu mestā bumba nonāvēja rakstnieku. Viņa draugi Amerikā ir nodibinājuši A. Sprūdža fondu, bet plašāk nav zināms, ko šis fonds ir darījis viņa darbu publicēšanā.

Konstantīns Raudive 1909.-1974.

K. Raudive ir viens no tiem Latgales rakstniekiem, kas ar saviem darbiem kļuvis pazīstams visā pasaulē, pat Amerikā. Viņa pēdējais pētījums par aizsaules balsīm, kas rakstīts vācu valodā, ir tulkots angļu valodā un ir atrodamšs šejienes bibliotēkās.

K. Raudive dzimis 30. aprīlī Latgalē, Asūnes pagastā, zemieka dēls, beidzis tautskolu un vidusskolu, svārstījies starp katoļu semināru un jūrskolu, bet ar trūcīga jauneklja grūtībām aizbraucis uz Parīzi, studējis tur literātūru, īpaši grieķu seno literātūru un filozofiju. 1932. g. aizbraucis uz Spāniju. Spānijā par svarīgāko savās studijās viņš atzīst savu iepazīšanos ar spāņu dzejnieku un filozofu Unamuno. No Spānijas filozofiem viņš ar cieņu piemin filozofus Morenti un Ortegu i Gassē *Gasset*. No Spānijas viņš aizbraucis uz Angliju kā spāņu nedēļas laikraksta *Correspondia Diplomatic* speciālais līdzstrādnieks. Dziļi iespaidi viņam bijuši no Skotijas galvas pilsētas Edinburgas un Londonas. Anglijā viņam nodibinās draudzība ar Edinburgas augstskolas helenistu Čārlu Finlaisonu. Šī draudzība bija saglabājusies cauri II Pas. kara laikam. No 1932.-1942. g. viņš bija atpakaļ Rīgā. Bieži vakaros tikāties. Es gāju pie viņa un viņš nāca pie manis, jo toreiz rūpju centrā bija Latvijas valsts liktenis pēc II Pas. kara. No personīgām sarunām zinu, ko no latviešu rakstniekiem tuvākie viņam bija J. Poruks, vēlāk īpaši J. Rainis, K. Skalbe un J. Akurāters. K. Raudives pirmo apcerējumu par ciešanām iespieda prof. Strods viņa rediģētā žurnālā *Zīdunis* 1928. g.

K. Raudive pats rakstījis: „Trīs patiesības apgarojušas un noteikušas manus domātāja mēģinājumus: miers, līdzsvars un takta izjūta.“ Tas redzams viņa darbā *Personīgais un pārpersonīgais*, 2. *iesp.* 1943. Viņa iekšējā posma īstenošana sāka ar Silvestra Pērkona memuāriem 1943.-1946. Filozofisks darbs *Chaos* cilvēks un tā pārvarēšana iznācis vācu valodā 1951. g., latviski tas vēl manuskriptā. Silvestra Pērkona memuāri vācu valodā iznākuši divos iespiedumos, latviešu valodā tie iznāca ar nosaukumu *Gaisma* mijkršēslī 1967.

Citas K. Raudives grāmatas vēl ir: Dieva zīmogs 1973., Neredzamā gaisma 1956., Un piedod mums mūsu vainas 1959. Viņa noveļu un stāstu krājums ir Dzīvības bads 1964. Parapsīcholoģija K. Raudivem bijusi allaž tuva. Ar to viņš nodarbojies kopš studijām Anglijā. 1964. g. iznāca viņa grāmata Unhörbares wird hörbar. Tā ir par balsīm no aizsaules. Angļu valodā 1971. g. ar nosaukumu Brakethrough. Šai Raudives grāmatai nu pievērš lielu ievēribu Rietumeiropas un Amerikas prese. Viņu aicina uz parapsīcholoģijas konferencēm Šveicē, Anglijā un Itālijā. Sevišķi Anglijā viņa pētījumi tiek turpināti ar modernākiem aparātiem. 1973. g. iznāca viņa otra grāmata Überleben wir den Tod. J. Klīdzējam viņš rakstījis: „Ceļojumi un lekcijas nogurdina.“ Viņš gribējis vēl pabeigt Chaosa cilvēka II d. un bija iecerējis romānu kā faustisku emigranta stāstu par pilsētu, kuŗas tuvumā viņš dzīvojis. Slimība tomēr neļāva veikt minētos darbus — viņš slimojis ar sirdi, bijis slimnīcā un atkal strādājis. Bet tad sekoja ziņa, ka zinātkārā sirds par esmi pārstājusi darboties 2. sept. 1974. g.

Kam bija iespēja pazīt K. Raudivi kā cilvēku, tie varēja priecāties par viņu kā par lielu garīgu personību. Kad zuda cerības novērst Padomju Savienības otru okupāciju, K. Raudive vēl pa zemes ceļu izveda Z. Mauriņu uz Vāciju.

Ir aizgājis mūžībā liels Latgales dēls, kas kļuvis populārāks pasaulē kā neviens cits latvietis. Varbūt, ka citi uztvers viņa balsi no aizsaules. Avoti: J. Klīdzējs Laika 1974. g. 73. num., K. Raudives paša biogrāfija un personīgas atmiņas.

A n t o n s   R u p a i n i s

A. Rupainis dzimis 1906. g. 13. sept. Bērzgales pagastā, lauksaimnieka dēls. 1928. g. viņš beidzis Rēzeknes skolotāju institūtu, mācījies Rīgā teātraursos un konservātorijā. Bijis rosīgs darbinieks Latgalē. Ir sarakstījis daudz dzeju un lugu un vairākus romānus. Viņa romānu *Baltie tēvi* lasījis J. Jaunsudrabiņš, un pēc tam to iespieda žurnālā *Atpūta*.

Trīmdā A. Rupainis sarakstījis romānu triloģiju par agri nonāvēto Pēteri Miglenieku un toreizējiem Latgales apstākļiem. Šo romānu triloģiju Māra mostas izdevis Šķirmanta apgāds. H. Tichovskis recenzijā pareizi bija norādījis, ka virsrakstā vajadzējis būt Māras zeme mostas, kā tas triloģijā ir notēlots.

Triloģijā galvenais varonis ir Pēteris Miglenieks. Tā šī romānu triloģija ir vēsturiska un biografiska. Poļu dumpja laikā 1863. g. Miglenieks bija vēl tikai acīgs zēns. Romānā par P. Miglenieku ir latviešu rastniecībā zināmais stāsts par šūpulī samainītu bērnu. Tāda leģenda bijusi arī par P. Miglenieku. Cik tajā patiesības, to nepasaka tāpat autors. P. Miglenieks dzimis vienā gadā ar Ausekli un miris, kad notika trešie dziesmu svētki.

Romāna valoda ir vecmodīga, bet tāda tā bija pag. g. s. 80-tos un 90-tos gados. Latgales gaiļi bija pirmie Latgalē dzimušie dziesminieki un skolotāji. Tiem romānā sava vēstures vieta. A. Rupainis ar šo triloģiju Latgalē ir līdzīgs Kursas Janševskim. A. Rupainis savos romānos parādījis, kā pārkrievināja latviešus Drisas, Neveles un Polockas novados. Latgalei jau 13. g. s. bija jāaizstāvas pret krieviem. Pilskalni Latgalē bija celti gar Krievijas robežu. Latgaļi 13. g. s. tāpēc necinījās pret vācu krusta kaņotājiem, kas izplatīja katoļu ticību. Latgales politisko stāvokli noteica tās ģeografija. Tā A. Rupainis ir tēlojis vēstures īstenību.

Triloģijas 2. d. notēloti rusifikācijas spaidi, parādīti tautas dziesminieki, kas bija P. Miglenieka sabiedrotie. Romānā izcelta P. Miglenieka personīgā dzīve un viņa romāns ar muižnieci Soņu fon Rozenu. P. Miglenieks bijis stalts vīrietis, un viņam bijusi piekrišana pie sievietēm. Romānu triloģijas 3. d. ir visdrāmatiskāka. Tajā tēlota P. Miglenieka darbība, kā viņš aizstāv Latgales zem-

nieku tiesības pie servitutu dalīšanas. Tāpat viņš uzstājies tiesā par Latgales zemnieku aizstāvi. Par to viņu apcietina, viņš paspēj vēl nosūtīt lūgumrakstu uz Pēterpili, un tā viņš tiek atbrīvots. P. Miglenieks viens no pirmajiem beidzis Rēzeknē atvērto aprinča skolu. Katoļu ticības dēļ viņš nevarēja strādāt par skolotāju. Tik smagi apstākļi ticības dēļ nebija pārējā Latvijā. P. Miglenieks darbojies par pagasta sekretāra palīgu dzimtajā pagastā, tad bijis Zaļmuižas pārvaldnieks un pagasta skrīveris Viļakā un Ivgulovā. Tiesā viņš panācis, ka zemnieki dabū likumīgo daļu pie servitutu dalīšanas. Par to viņš arestēts, piesiets zirgam pie ilks un dzīts ziemas laikā uz Ludzu. Šis smagais skrējiens pie zirga ilks salauzis P. Miglenieka stipro veselību. Viņš miris 33 g. vecumā, viņa bēres Rogovkas Destenieku kapsētā izvērtušās par lielu un traģisku zemnieku demonstrāciju.

Minētā romānu triloģija ir ievērojamākais darbs Latgales autoru literātūrā. Tā atklāj varoni, kas Latgales apstākļos ir gandrīz līdzīgs Kr. Valdemāram. „Gandrīz“ te jāsaka P. Miglenieka īsās dzīves dēļ.

Romānu triloģijā ir liela personu bagātība. Tur darbojas latvieši, krievi, poļi, muižnieki, židi un no krieviem t.s. uniati. Autors spēj atdarināt katras tautības valodu un raksturīgus izteicienus. Tāpat jauni un veci vārdi ir Latgales dialektā, kas īpaši var interesēt valodniekus. Kas Janševskis bija Kursā, tas Latgalē ir A. Rupainis.

J ā n i s   K l ī d z ē j s

J. Klīdzējs dzimis 1914. g. 6. maijā Sakstagala pagastā, beidzis komercskolu Rēzeknē un 1933. g. sāka studēt lauksaimniecību. 1937. g. viņš sāka iespiest savus pirmos stāstus. 1944. g. viņš bija trimdā Vācijā, tagad dzīvo ASV. Kalifornijā, Berkelejas universitātē, J. Klīdzējs ieguva maģistra grādu socioloģijā.

J. Klīdzēja stāsti sakopoti grāmatās: *Milētāji un nīdēji*, *Cilvēks uz tilta*, *Grēks uz pusēm*, *Dzīvīte, dzīvīte*, *Tās balsis, tās balsis*.

J. Klīdzējs ar redzīgām acīm tēlojis jaunatnes dzīvi romānā *Jaunieši 1942*. Tas iznācis piecos iespaidumos, tulkots lietuviešu valodā. Interessants ir viņa romāns *Dženitors* no dzīves ASV. Pārējie romāni J. Klīdzējam ir *Cilvēka bērns*, *Zilie kalni* un *Sniegi*. No J. Klīdzēja arvien vēl varam gaidīt labus darbus.

A n š l a v s   E g l ī t i s

Anšlavs Eglītis dzimis 1906. g. 14. okt. Viņš ir rakstnieka Viktora Eglīša dēls. Viņš auga Rīgā ģimenē, kur bija daudz grāmatu un apgrozījās rakstnieki, kas nāca pie viņa tēva. A. Eglītis pats raksta savā autobiografijā: „Totiesu Orfejs, Odisejs un Argonauti iekodušies manā atmiņā tikpat dziļi kā Kurbads, Niedrišu Vidvuds un trešais brālis muļķītis, un es varu viņus iedomāties tikai tāds, kādus es redzēju bērnībā šķirstīto grāmatu attēlos.“

A. Eglītis, tāpat kā viņa tēvs, mācījās zīmēšanu, beidza Mākslas akadēmiju 1935. g. un bija dažus gadus zīmēšanas skolotājs Rīgā. Viņam radies iekaisums plaušās, tādēļ viņš aizbraucis ārstēties Šveicē, bet bijis laimīgs, ka pārbraucis atpakaļ Latvijā. Viņš dzīvojis laukos un burtiski izpildījis ārstu noteikumus. Tā ar savu lielo gribas spēku viņš izveseļojies. A. Eglītis 1944. g. izbrauca uz Vāciju un 1950. g. izceļoja uz ASV.

30-to gadu pirmā pusē parādījās A. Eglīša pirmie literārie darbi. Rakstnieku dienās no katedras kāds teicis, ka A. Eglīša, Ādamsona un Bendrupes grāmatas ir nelatviskas un ņemtas pat no angļu valodas.

Pirmo stāstu A. Eglītim iespieda Daugavā. Viņu lauku mājās vienu vasaru dzīvojis gleznotājs, kas bijis neatdarināms savā raksturā runāšanas un uzstāšanās dēļ. A. Eglītis viņu notēlojis stāstā Maestro gleznotāja Sama personā. J. Grīns kā Daugavas redaktors mīlēja šādus literārus jokus un iespiedis šo stāstu. Notēlotais sākumā bijis noskaities, bet vēlāk atzinis, ka stāsts tikai veicinājis viņa populāritāti. Autors pats stāsta, ka turpmāk viņš izvairījies no atsevišķu cilvēku tēlošanas, vielu saviem darbiem viņš gan meklējis savā apkārtnē, bet centies veidot tipu, kas pārstāv kādu sabiedrības sugu. Tā Daugavā iespiesti vēl citi viņa stāsti, p. Jaunā Fiume. Viņš sarakstījis lugu Nacionālajam teātrim Kosma konfirmācija. Teātris to nav izrādījis, jo bijis notēlots komiskā situācijā kāds augstskolas profesors. Tad viņš sarakstījis otru lugu Pa purna tiesu. Tas ir parastais teiciens zirgu skriešanās sacikstēs. Luga iespiesta un izrādīta Nacionālajā teātrī. A. Eglītis zirgu skriešanās sacikstes varējis vērot pa savu dzīvokļa

logu. A. Johansons tomēr šaubās, vai A. Eglītis izdevis kādu latu zirgu skriešanās sacīkstēs.

A. Eglītim ir ļoti plašas zināšanas dažādās dzīves nozarēs, kā tas parādās viņa darbos. A. Eglītis nav kāda jauna virziena ievadītājs rakstniecībā, kādi bija romantiķi un dzelminieki. A. Eglītis rakstniecībā turpina to līniju, ko pirmie aizsāka brāļi Kaudzītes. Latviešu rakstniecībā te nebija turpinātāja no Kaudzītēm līdz A. Eglītim, jo šādi rakstnieki ir ļoti reti. Ir rakstniecībā tāda līnija, ko iezīmē Petronijs, Rable, Svifts, Gogolis un Kaudzītes. J. Grīns raksta, ka kāds bibliotēkars no Saldus apkārtnes viņam teicis: „Jaunais Eglītis raksta varen interesanti. Viņš raksta kā brāļi Kaudzītes, kā Gogolis ...“

Kaudzītēm viņu varoņi cīnījās par savām lauku mājām. A. Eglīša romānā Līgavu mednieki divi galvenie varoņi — Ķurzēns un Epalts cīnās par kādu lielu Rīgas namu. Šie studenti korporēļi novērtē bagātnieka Surģenieka māju Rīgā un spriež, cik tā varētu dot ienākumos. Tā kā Surģeniekam ir divi dēli un divas meitas, tad, apprecot vienu meitu, var gūt tikai ceturto daļu no ienākumiem. Viņi uzdrošinās piezvanīt. Durvis atver Imalīns, bet tūdaļ parādās īstais upuris — Surģenieka meita. Tāds ir romāna sākums, no tā jāizrisina viss romāns. Labāk nemaz nevar iesākt romānu. A. Eglītis to dara ar sarkastisku smīnu. Pat mīlestību viņa varoņi neatklāj vienkārši. Epalts visādi gudro, kādas puķes pasniegt savai izredzētai, un beigās izšķīras par mežrozītēm.

Vispār tā dzīve, kas notēlota Līgavu medniekos ar sarkastisku pamattoni, ir pagājusi un vairs neatgriezīsies Latvijā tāda, kāda tā bija savā laikā. Nav vairs tādas zelta jaunatnes, nav tādi skolnieki kā Imalīns un pavisam nav tādu bagātnieku namu, kuŗus var iekārot. Kas grib redzēt to dzīvi, kāda reiz bija Latvijā, tam jālasa šis A. Eglīša romāns.

A. Eglītis rakstniecībā ir mācījies no labiem paraugiem. Pirmā kārtā te minami angļu rakstnieki. Anglija ar savām kolonijām bija ārpus vērsta ar savu rakstniecību. Tajā galvenais ir fābula. Tā tas bija jau Svifta un Defo laikā. No amerikāņu rakstniekiem minams Edgars Po. Amerikā vēl attīstījusies t.s. „science fiction“ literatūra.

A. Eglītim ir plašas zināšanas dažādos dzīves novados, vispirmā kārtā glezniecībā, kurā tāpat ir savi nemainīgi likumi, lai kļūtu par labu gleznotāju. A. Eglītis zina šos likumus no studijām glezniecībā un var tos pielietot savos literāros darbos. A. Eglītis pats nav staigājis pa Rīgas krogiem, bet savu varoni Dušeli Līgavu medniekos viņš parāda kā mantas izšķērdētāju. Viņš notēlo Dušeli, kā viņš staigā pa restorāniem, ar pazinēja skatu ēd labus ēdienus un dzer dārgus dzērienus, ar vārdu sakot — uzstājas kā kungs.

A. Eglītis ir spilgtākais latviešu trimdas dzīves attēlotājs. Tā tas bija ar viņa pirmajiem stāstiem trimdā — Zelta piecnieks un Izsalkuša zēna pavārgrāmata. Trimdas apstākļi parāda tēloto personu būtisko dziļumu. Izcils tēls romānā Laimīgie ir Auritens. Latvijā viņš bijis labs advokāts, bet trimdā viņš kļūst glēvs plāpa. Kandavs nopūšas: „Laimīgie Eslingenas latvieši!“ To dzird kāda kundze un atsaucas: „Mēs, šausmīgajos trimdas apstākļos.“ Tie, kas bijām Vācijā trimdā, zinām, ka Eslingenā bija laba dzīve sakarā ar amerikāņu doto labo pārtiku. Pavisam citādi tas bija angļu zonā, kur baņoja ar zirņu zupu un sakaltušu kukurūzas maizi, lai tā piespiestu bēgļus braukt atpakaļ uz savu bij. dzimteni.

Sadzīve, pēc A. Eglīša uzskatiem, ir atsevišķu egoistu sacensība. Tajā vistālāk tiek dzīves mākslinieki. Tāds ir viņa varonis Džakomo Kazanova. Viņš saka: „Es neizliekos, Anna, es esmu vienmēr patiess.“ Tā Eglītis pēdējos trimdas darbos vairs nevienu nenosoda, netēlo vairs satiriski. Viņam tagad pietiek, ja viņš saprot savus varoņus, jūtas labi viņu vidē un tikai reizēm drusku pasmīn par kādu.

A. Eglīša valoda ir ar bagātīgu vārdu krājumu. Lasot izjūt viņa valodas bagātību un konkrētību. Tā katram rakstniekam ir savs vārdu krājums, ko viņš papildina ar saviem vārdu ienesumiem. A. Eglītis mīl patskaņu svešvārdus, bet ar mēra sajūtu. Pirmajos darbos viņam patika katalogizēt — uzskaitīt, tagad tas ir atkritis, nav vairs izjūtams tik redzīgi. Laba, konkrēta valoda ir stāstu krājumā Teoduls Supersakso. Lasot nojaušams, ka autors pats kāpis kalnos un tādēļ prot to visu tik uzskatāmi notēlot. Trimdā Amerikā rakstnieks nāk sakarā ar jaunu

technikas pasauli, par to stāstot, ir nepieciešami jauni vārdi latviešu valodā. Bet rakstniekam tāpat patiek vecie vārdi. Romānā Cilvēks no mēness vecais Amatnieks saka — teju, teju. Ar šādu valodu viņš atšķiras no citiem. „Savecējusi maize“ tāpat ir vecs vārds, ko pazina Kurzemē.

A. Eglītis ir nacionāls latvietis, viņš nīst vāciešus un krievus, kas sagrāva mūsu valsti. Jaunībā viņš jūsmojis par franciēm, bet romānā Laimīgie saruna starp Severinu Svinu un, liekas, pašam autoram tuvo Kandavu, kuņā viņš saka, ka jūsmojis par franciēm, cienījis un pētījis katru viņu vārdu, bet ka šie pārsmalcinātie mākslas un prātniecības meistari tagad metoties uz komunistu izlikto ķeramo ēsmu ar nejdzīgajām, pretrunīgajām mācībām un dumjajiem meliem. Tā var secināt, ka modernie franči ar savām bērnišķīgajām mācībām A. Eglītim kļuvuši sveši.

Interesanta ir A. Eglīša grāmata Neierastā Amerika, ko viņš pats ilustrējis tāpat kā J. Jaunsudrabiņš Balto grāmatu. Autors prot saskatīt šīs zemes dzīvē tādus sikumus, ko citi neredz. Tā ir interesanta lasāmviela tagad Amerikas latviešu jaunākai paaudzei.

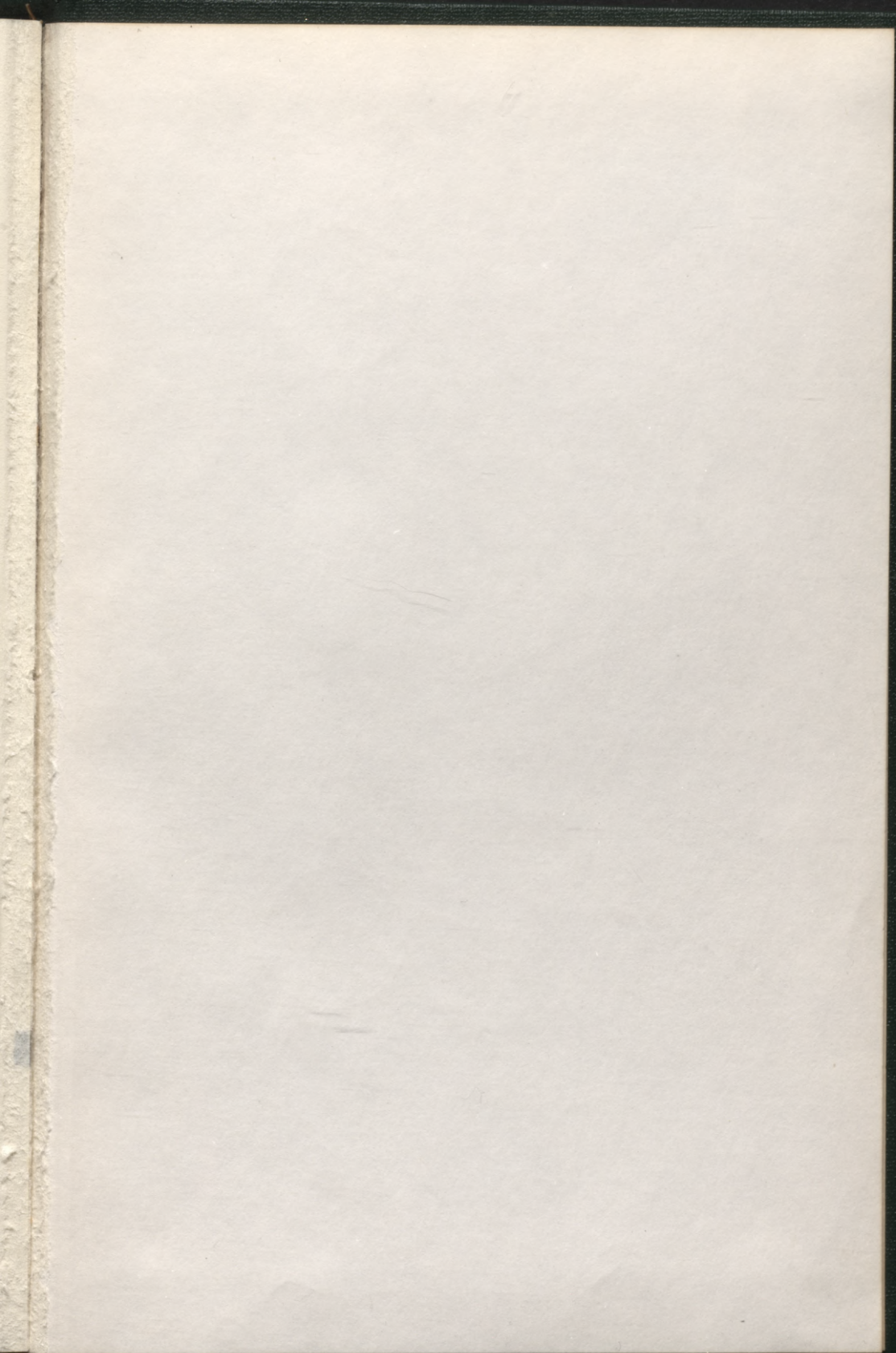
Groteska par māksliniekiem vēl ir grāmata — romāns Homo novus. Darbība tajā tāpat ļoti koncentrēta. Kādā pavasara vakarā Rīgā iebrauc Juris Upenājs no Cesvaines un Eizens Žibeika no Parīzes. Romāna darbība izbeidzas, kad viņi abi nākamā pavasarī izbrauc no Latvijas, tikai šoreiz pretējos virzienos. Darbība tāpat ir ļoti koncentrēta. Jāpiebilst, ka tas A. Eglītim ir ierasts paņēmiens nobeigt darbu ar varoņu aizbraukšanu.

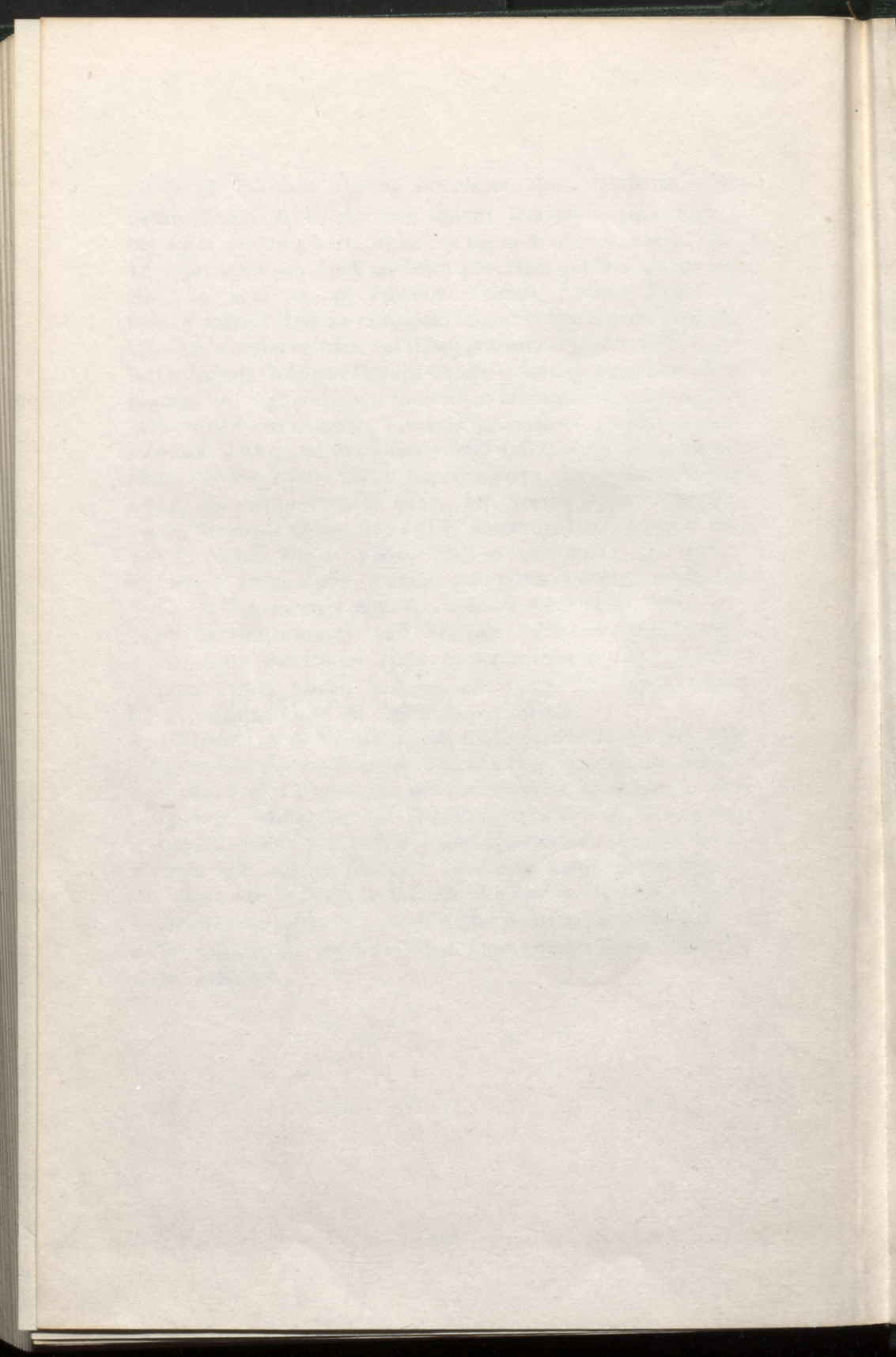
A. Eglītis tāpat labi rakstīt pirmā personā, it kā pats to visu būtu piedzīvojis. Tā tas ir romānā Es nebiju varonis. Galvenais varonis te vārda tiešā nozīmē tiek ievilkts II Pas. kaļā. Ukrainā viņš vada gūstekņu apsardzību un cīnās ar partizāniem. Sarežģīta un raiba ir atkāpšanās no Ukrainas caur Poliju uz Vāciju. Lasot šķiet, ka šādu romānu nemaz nevar uzrakstīt bez tiešas pieredzes. Tomēr A. Eglītim ir šādas spējas. Romāns nobeidzas ar galvenā varoņa izceļošanu no Vācijas.

Tāpat pirmā personā rakstīts romāns Vai te var dabūt alu? Nemaz negribas ticēt, kad lasa šo darbu, ka autors nav visu to pats piedzīvojis.

Vācijā rakstītos stāstos interesants bija Izsalkuša zēna pavārgrāmata. Bada mocītam zēnam jāzagatavo siļķu pudiņš bez siļķes. Izvēra 5 kartupeļus, cep tos ar ārstniecības zivju eļļu. Tā sagatavotie kartupeļi garžojot pēc siļķes pudiņa un atvieta eļļu, ko lietā parasti ēdienos. Trimdā Anšlavs Eglītis ir ievērojamākais latviešu rakstnieks. Gandrīz katru gadu viņš laiž klajā kādu jaunu romānu vai stāstu grāmatu. Visus A. Eglīša darbus ir izdevis Grāmatu Draugs un var redzēt, ka tiem nav trūcis lasītāju. A. Eglīša darbi ir šādi: stāstu krājums *Maestro*, iznācis otrā iespaidumā trimdā, *Teoduls Supersakso 1946*, *Līgavu mednieki 1954*, *Adžurdžonga Vācijā izdots bez gada atzīmes*, *Sīkstā dzīvība 1950*, *Švābu Kapričo 1951*, *Neierastā Amerika 1954*, *Es nebiju varonis 1955*, *Mr. Sorrijs 1956*, *Karuselis 1956*, *Sveiciens Ofijai Ozo 1958.*, *Omartija kundze 1958*, *Ilze 1959*, *Homo Novus 1960*, *Vai te var dabūt alu 1961*, *Malachita Dievs 1961*, *Panzija pili 1962*, *Pēdējais raidījums 1963*, *Trešais zvans 1965*, *Nav tak dzimtene 1966*, *Tiesa nāk 1967*, *Bezkaunīgie veči 1968*, *Pēdējais mohikānis 1969*, *Cilvēks mežā 1970*, *Pasmaidot 1970*, *Es nepievienojos 1971*, *Lielais mēmais 1973*, *Lūdzu ienāciet, ser 1974*. (A. Eglīša lugas) *Pašreiz iespiež Laikā A. Eglīša Piecas dienas*.

Jāatzīmē, ka A. Eglītim ir ļoti plašas zināšanas. Ja lasa viņa romānus *Ilze Vai te var dabūt alu*, *Es nebiju varonis* un pašreiz sarakstīto *Piecas dienas*, tad grūti iedomāties, ka autors to visu nav pats pieredzējis. Bet tā ir liela rakstnieka pazīme, ka autoram ir bagāta iztēle. Bez tam studijas glezniecībā nav bez savas nozīmes rakstniecībā, jo tajā ir nemainīgi kompozīcijas likumi, kas tāpat var lieti derēt rakstniecībā, darba formālā uzbūvē. Nobeidzot var teikt vienu — A. Eglītis ir izcilākais trimdas rakstnieks, pilnīgu un objektīvu viņa novērtējumu varēs dot tikai tālākā nākotnē.

4.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304029140

93-4

L174